

ISSN 2345-1106
E-ISSN 2587-358X

VECTOR EUROPEAN

Revistă științifico-practică

Nr. 1 / 2024

CHIȘINĂU 2024

COLEGIUL DE REDACȚIE:

SEDLEȚCHI Iurie, Rector USEM, dr., în drept, prof. univ., redactor - șef
CATAN Petru, dr. hab. în economie, prof. univ., redactor șef-adjunct
CUȘNIR Valeriu – dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
BĂIEȘU Aurel, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
BURIAN Alexandru, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
CUȘMIR Marcel, dr. hab. în drept, conf. univ., Republica Moldova
GUCEAC Ion, Academician, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
POALELUNGI Mihai, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
PERU-BALAN Aurelia, dr. hab. în științe politice, conf. univ., Republica Moldova
AIRAPETEAN Artur, dr. în drept, conf. univ., Republica Moldova
BICHICEAN Gheorghe, dr. în drept, prof. univ., România
SAMALI Serghei, dr. în economie, prof. univ., Republica Belarus
MOCANU Natalia, dr. hab. în economie, conf. univ., Republica Moldova
BUNECI Petre, dr. în drept, prof. univ., România
COZAC Iurii, dr. în economie, prof. univ., Ucraina
VALEEVA Iulia, – dr. în economie, docent, Federația Rusă
SOROCA Larisa, dr. în economie, docent, Ucraina
FLOROIU Mihai, dr. în drept, prof. univ., România
PUȘCĂ Corneliu-Andy, dr. în drept, conf. univ., România
SPÎNU Igor, dr. în drept, conf. univ., Republica Moldova
BÎTCĂ Ion, dr. în drept, conf. univ., Republica Moldova
MAREȚ Alexandru, dr. în drept, prof. univ., Republica Moldova
ȘARGU Lilia, dr. în economie, conf. univ., Republica Moldova
PÎRȚAC Grigore, dr. în politologie, conf. univ., Republica Moldova
COJOCARU Aurelia, dr. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
COJOLEANCĂ Bogdan, dr. în psihologie, prof. univ., România
PAVALACHE-ILIE Mariela, dr. hab. în psihologie, prof. univ., România
GLAVAN Aurelia, dr. hab. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
PERJAN Carolina, dr. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
VÎRLAN Maria, dr. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
ȚARANU Anatol, dr. în istorie, conf. univ., Republica Moldova

Redactor literar, dr. în pedagogie, conf. univ.: **CREANGĂ Elena**

Redactor tehnic: **CEBOTARI Valentina**

Adresa redacției:

Str. Ghenadie Iablocikin, 2/1, b. 500, Complexul Editorial, USEM.

Cod poștal: MD-2069. mun. Chișinău, Republica Moldova

tel.: 022- 509 129, fax: 022- 509 122

e-mail: vector-european@mail.ru

web: <http://usem.md/md/p/vector-european>; <http://usem.md/md/p/activitate-stiintifica>

Fondator: Universitatea de Studii Europene din Moldova.

Revista este acreditată de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, categoria „B”

Revista este indexată în următoarele **Baze de date Internaționale:**

- **DIRECTORY OF OPEN ACCESS SCHOLARLY RESOURCES** ; <http://road.issn.org/en>;
- **eLIBRARY.RU (RINTs)**; <http://elibrary.ru/>;
- **CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN ONLINE LIBRARY**; <https://www.ceeol.com/>.

Revista este membru **Crossref**.

Preluarea textelor editate în revista „Vector European” este posibilă doar cu acordul autorului. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor aparține în exclusivitate autorilor. Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă întotdeauna poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția.

Toate materialele prezentate sunt recenzate și aprobate spre publicare la ședința Senatului USEM.

CUPRINS

ȘTIINȚE JURIDICE	5
BÎTCĂ Ion, BIVOL Serghei. GARANȚIILE PERSONALE ACORDATE DE CONSUMATOR	5
BÎTCĂ Ion, FUIOR Artur. ÎMPIEDIMENTELE INCLUZIUNII PSIHO-SOCIALĂ A REFUGIAȚILOR CA CONSECINȚĂ A STRESULUI POST-TRAUMATIC DOBÎNDIT ÎN ȚARA NATALĂ	9
BUZU Irina. MODELAREA VIITORULUI: REGLEMENTAREA RESPONSABILĂ A INTELIGENȚEI ARTIFICIALE GENERATIVE	14
DULCINATU Ionuț – Gabriel. JUSTIȚIA PUNITIVĂ ÎN LUMINA SARCINILOR DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR ȘI DREPTULUI INTERNAȚIONAL PENAL	19
GUZUN Adrian. BĂNCILE, OPEN-BANKING-UL ȘI PROTECȚIA DATELOR	23
DOGA Anatol, PÎRȚAC Grigore. ASPECTE JURIDICE ALE SECURITĂȚII INFORMAȚIONALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESULUI INTEGRAȚIONIST EUROPEAN	28
PRISAC Alexandru. COMPETENȚA GENERALĂ A INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI LA SOLUȚIONAREA CAUZELOR CE REZULTĂ DIN RAPORTURILE JURIDICE DE MUNCĂ	33
SUHOV Vadim. ARTICOLUL 69 ALINEATUL (1) PUNCTUL 11) DIN CODUL DE PROCEDURĂ PENALĂ AL REPUBLICII MOLDOVA CA TEMEI PENTRU ACORDAREA ASISTENȚEI JURIDICE OBLIGATORII	37
GIURGEA Lenuța. PARENTAL AUTHORITY IN ROMANIA AND REPUBLIC OF MOLDOVA	41
КОСТРОМИЦКИЙ Анатолий. СУБНАЦИОНАЛЬНЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ ПО ЗАКЛЮЧЕНИЮ ДОГОВОРОВ И УЧАСТИЮ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ	45
САРЫ Татьяна. УГОЛОВНО ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКСПЕССА ИСПОЛНИТЕЛЯ	49
ЩУКИНА Наталья. РЕАЛИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ГАРАНТИЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ В НОРМАХ ОТРАСЛЕВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	53
ȘTIINȚE ECONOMICE	58
BALAN Igor, ZBANCĂ Andrei, URĂȚU Vasile. FEZABILITATEA ȘI DEZVOLTAREA SUSTENABILĂ A SECTORULUI PLANTELOR MEDICINALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA	58
DUHLICHER Grigore. CREȘTEREA INFLAȚIEI – PROBLEMĂ ECONOMICĂ MAJORĂ A REPUBLICII MOLDOVA	67
GALANTON Natalia. LANȚUL DE APROVIZIONARE CIRCULAR: O SCHIMBARE DE PARADIGMĂ CĂTRE MANAGEMENTUL DURABIL AL RESURSELOR	70
IACHIM Alexandru, GHERMAN Olimpiu. ORGANIZAȚIILE NEGUVERNAMENTALE ȘI ROLUL LOR ÎN ECONOMIA CONTEMPORANĂ	77
LITVIN Eugeniu. RESURSELE UMANE CA FACTOR DETERMINANT ÎN ASIGURAREA SUSTENABILITĂȚII MANAGEMENTULUI FACILITĂȚILOR	81
MARIȚ Alexandru. GESTIONAREA CRIZEI - FUNCȚIE A GUVERNĂRII. ADAPTAREA LA CRIZĂ PRIN CONSERVAREA ȘI PROMOVAREA CONSTANTELOR VALORICE ALE SOCIETĂȚII	86
MÎRZA Sergiu, BALAN Igor. MANAGEMENTUL ACTIVITĂȚII DE MARKETING ÎN ÎNTREPRINDERILE AGRICOLE PRODUCĂTOARE DE CĂȚINĂ ALBĂ	93
POPOVICI Angela, BĂNCILĂ Natalia. TRATAMENTUL CONTABIL AL COSTURILOR INDIRECTE	

CONTRACTUALE.....	100
SCUTARI Sofia, TOLAN Anca Elena. ROLUL SISTEMULUI DE MANAGEMENT ORGANIZAȚIONAL ÎN SERVICIILE FISCALE DIN ROMÂNIA.....	106
BOTEZATU Andrei. RAIN COVER FOR TABLE GRAPES AND ITS BENEFITS.....	113
MARDARI Liliana. ASPECTS OF STATE CONTROL OF SOCIAL ASSISTANCE AS A FUNCTION OF SOCIAL PROTECTION MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA.....	117
TRACI Dumitru. ASSET MANAGEMENT OF AN AGRICULTURAL ORGANIZATION.....	123
БЛАГОРАЗУМНАЯ Ольга, КЛИМЕНКО Ирина, БАЛАН Игорь. МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ.....	129
БЫЧКОВА Светлана, БАЛАН Игорь. ХАРАКТЕРИСТИКА И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕТОДОВ РАСЧЕТА ЛИЗИНГОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ.....	134
КАТАН Петру, ДЕЛИУ Анжела. ЭКОНОМИКА И УЧЕТ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ.....	141
КЛИМЕНКО Ирина, УРЫТУ Василе. МЕТОДЫ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ПРОЦЕССАМИ: ТЕОРИЯ ИГР.....	158
ТРАЧ Думитру. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМ ПОЛОЖЕНИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	162
<i>PSIHOLOGIE</i>.....	170
BOTNARI Valentina, RUSU Cătălina. ASPECTE METODOLOGICE ALE DIAGNOSTICĂRII INTELIGENȚEI LINGVISTICE LA ELEVII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ.....	170
CHIȚOI Anca Daniela. ANALIZA RELAȚIEI DINTRE ABUZUL SUFERIT ÎN COPILĂRIE ȘI TULBURĂRILE DE PERSONALITATE LA FEMEILE PRIVATE DE LIBERTATE.....	173
COJOCARU Aurelia, TROIAN Vlada. TEHNICI DE PSIHOTERAPIE INDICATE ÎN SOLUȚIONAREA ANXIETĂȚII GENERALIZATE.....	178
COJOCARU Aurelia, TROIAN Vlada. ANXIETATEA DE SEPARARE.....	182
COJOCARU Aurelia, COJOCARU Irina. NECESITATEA CONSILIERII CLINICE.....	186
DIȚA Maria, BUBUIOC Libi. NEUROPLASTICITATEA - METAMORFOZA CREIERULUI UMAN.....	189
GORAȘ Mariana. ROLUL MANAGERILOR ȘCOLARI ÎN ADAPTAREA CADRELOR DIDACTICE DEBUTANTE.....	193
Haidu Felicia Aurica. SURSELE ȘOFATULUI AGRESIV.....	202
MAIORESCU Mircea Tudor, GLAVAN Aurelia. COMPONENTE PSIHO-EMOTIONALE ALE DIABETULUI ZAHARAT LA TINERI ȘI IMPORTANȚA SUPTULUI PSIHOLOGIC.....	208
PLEȘEA Andreea-Cristina. MATURITATEA EMOȚIONALĂ ȘI FACTORII DE INFLUENȚĂ ASUPRA DEZVOLTĂRII PERSONALITĂȚII LA ADOLESCENȚI.....	213
STURZA Violina. FUNCȚIILE GÂNDIRII CA PROCES DE SCHIMBARE A PERSONALITĂȚII DE BAZĂ.....	219

GARANȚIILE PERSONALE ACORDATE DE CONSUMATOR

BÎTCĂ Ion,

doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

BIVOL Serghei,

doctorand,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
E-mail: ionbitcapantelimon@yahoo.es
<https://orcid.org/0009-0005-2161-8867>

REZUMAT

Garanțiile personale [1] acordate de consumator, fiind raporturi de consumație, conțin prevederi de protecție a situației juridice a consumatorului, instituind norme de excepție de la regimul juridic de drept comun în materia garanțiilor personale. Astfel în considerarea calității de consumator a garantului, legiuitorul stabilește o serie de obligații în sarcina creditorului profesionist, menit să consolideze consimțământul consumatorului garant la asumarea garanției. Printre aceste obligații identificăm obligația creditorului profesionist de a se asigura că garantul consumator își asumă garanția în deplină cunoștință de cauză; dacă se face dovada că profesionistul cunoștea că garantul avea o relație de încredere dintre debitor și garant și nu a solicitat de la garant o dovadă a primirii unei consultații independente cu privire la riscurile pe care le comportă asumarea garanției, contractul respectiv va putea fi revocat sau anulat după caz. Pe parcursul derulării contractului, creditorul profesionist este obligat să-l informeze pe fideiutor consumator anual, despre sumele garantate din obligația principală, dobânda sau alte obligații accesorii – art. 1665, alin. 1, C. civ. În caz de neexecutare a obligației de către debitor, fideiutorul consumator va fi obligat la plata obligației în valoarea existentă în momentul asumării garanției.

Cuvinte-cheie: Garanție, consumator fideiutor, creditor profesionist, contract, fideiusiune, scrisoare de confort, consultații independente, debitor, obligații, revocare, anulare, precontractual, post contractual.

PERSONAL WARRANTIES GIVEN BY THE CONSUMER

BÎTCĂ Ion,

PhD in law, associate professor,
University of European Studies of Moldova
E-mail: ionbitcapantelimon@yahoo.es
<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

BIVOL Serghei,

PhD student,
University of European Studies of Moldova
<https://orcid.org/0009-0005-2161-8867>

SUMMARY

The personal guarantees granted by the consumer, being consumption reports, contain provisions for the protection of the legal situation of the consumer, establishing rules of exception from the legal regime of common law in the matter of personal guarantees. Thus, in considering the guarantor's consumer quality, the legislator establishes a series of obligations for the professional creditor, intended to strengthen the consent of the guarantor consumer to assume the guarantee. Among these obligations we identify the obligation of the professional creditor to ensure that the consumer guarantor assumes the guarantee in full knowledge of the case; if it is proved that the professional creditor knew that the guarantor had a relationship of trust between the debtor and the guarantor and did not request from the guarantor proof of receiving an independent consultation regarding the risks involved in assuming the guarantee, the respective contract may be revoked or canceled as the case may be. During the course of the contract, the professional creditor is obliged to inform the consumer guarantor annually about the amounts guaranteed from the main obligation, the interest or other ancillary obligations - art. 1665, para. 1, C. civil. In case of non-execution of the obligation by the debtor, the consumer guarantor

will be obliged to pay the obligation in the amount existing at the time of assuming the guarantee.

Key word: Guarantee, guarantor consumer, professional creditor, contract, surety ship, comfort letter, independent consultations, debtor, obligations, revocation, cancellation, pre-contractual, post-contractual.

Introducere. Prin garanție personală vom înțelege angajamentul pe care o persoana, alta decât debitorul, și-l asumă față de creditor fie de a executa obligația, în ipoteza în care, debitorul principal, nu o va executa el însuși fie de al determina pe debitor să-și execute obligația asumată.

Legislația civilă în vigoare reglementează câteva forme de garanții personale: forme de garantare a executării obligațiilor - fideiusiunea, scrisoarea de confort și contractele de asigurare și forme de satisfacerea creanțelor creditorului – garanția personală autonomă.

Cel ce își asumă obligație de garanție poate fi orice persoană fizică sau juridică, cu respectarea dispozițiilor privind capacitatea de exercițiu, în cazul persoanelor fizice.

În cazul în care garantul întrunește condițiile pentru a putea fi considerat consumator, regimul juridic a garanțiilor personale comportă unele particularități în ce privește regimul juridic.

Rezultate și discuții. Amintim că, poate avea calitatea de consumator (art. 3, alin. 1, C. civ.,) orice persoană fizică care se obligă să garanteze obligația debitorului a cărui scop este altul de cât satisfacerea unui scop profesional.

Cu toate acestea, cel care garantează nu poate fi considerat consumator dacă el este persoană fizică, membru, asociat, acționar, administrator al debitorului persoană juridică sau are posibilitatea de a exercita o influență semnificativă asupra debitorului – art. 1662, alin. 2, C. civ.

De asemenea, cel care garantează nu va putea avea calitatea de consumator atunci când garanția personală este una autonomă. Dacă se constată că garantul întrunește condițiile consumatorului, garanția personală autonomă va fi lovită de nulitate absolută. Dacă o astfel de garanție întrunește condițiile fideiusiunii, atunci oricare din ei poate invoca regimul juridic a fideiusiunii – art. 1662, alin. 3, C. civ., fideiusiunea subsidiară [2] fiind prezumată – art. 1664, alin. 2, C. civ.

Analiza regimului juridic a garanției personale acordate de consumator comportă unele particularități, față de regimul juridic de drept comun, fiind determinată, în principiu, de calitatea de consumator a celui ce-și asumă această garanție. Normele juridice de protecție a consumatorului se regăsesc în principiu în art. 1662-1666, C. civ. [3].

Astfel, în cazul contractului de fideiusiune, vom fi în prezența unui raport de consumație dacă fideiusorul întrunește condițiile de consumator. Este cazul când fideiusorul consumator își asumă obligația în favoarea unui creditor profesionist cu scopul de a garanta obligația pe care o terță persoană, debitorul creditorului profesionist o are față de acesta din urmă.

În lipsa unei dispoziții contrare, în cazul în care vom fi în prezența unui raport de garanție personală de consumație, fără a se cunoaște natura juridică a garanției, se va prezuma ca fiind un raport de fideiusiune – art.

1629, C. civ. De asemenea, dacă părțile au încheiat raportul de consumație sub forma garanției personale autonome, acesta va fi valabilă doar sub forma fideiusiunii, dacă părțile stăruie în executarea raportului, cu condiția că să fie îndeplinite celelalte condiții de valabilitate a fideiusiunii – art. 1662, alin. 3, ultima parte. C. civ.

În considerarea calității de consumator a garantului fideiusor, legiuitorul impune profesionistului creditor executarea unor obligații care vin să consolideze, consimțământul consumatorului. Deci, legiuitorul impune creditorului garant îndeplinirea unor obligații care nu se regăsesc în cazul în care raportul de fideiusiune nu este un raport de consumație.

Înserarea acestor obligații privesc etapa precontractuală încheierii contractului cât și etapa post contractuală.

a). Astfel, înaintea încheierii contractului de fideiusiune, profesionistul creditor, trebuie să-și îndeplinească obligația de informare precontractuale, prevăzute la art. 1663, alin. 1, C. civ. Creditorul va trebuie să explice fideiusorului consumator:

- efectele generale ale fideiusiunii preconizate și;
- riscurile concrete la care se expune fideiusorul, conform informațiilor disponibile creditorului, având în vedere situația financiară a debitorului.

Aceste informații trebuie acordate cu cel puțin 5 zile înaintea încheierii contractului de fideiusiune – art. 1633, alin. 3, C. civ. Dacă aceste informații au fost comunicate fideiusorului cu nerespectarea acestui termen, el are dreptul de a cere revocarea fideiusiunii într-un termen rezonabil de la data comunicării, termenul de 5 zile fiind prezumat a fi rezonabil – art. 1633, alin. 3, prop. a doua, C. civ. Dacă, în general, nu au fost acordate aceste informații, fideiusorul poate cere desființarea fideiusiunii în orice moment – art. 1663, alin. 4, C. civ. Întocmirea unui înscris, prin care fideiusorul recunoaște că a luat act de aceste informații, este una concludentă.

b). O obligație specifică, pe care o are creditorul profesionist este cea cu privire la solicitarea unui certificat, potențialului fideiusorului consumator din care să rezulte că a primit consultații cu privire la riscurile pe care le antrenează semnarea contractului de fideiusiune, în cazul în care creditorul profesionist cunoaște, sau ar avea motive să cunoască, că din cauza relației dintre debitor și fideiusorul consumator, contractarea fideiusiunii nu este asumată în mod liber – art. 1663, alin. 2, C. civ. Modalitățile de constatare a îndeplinirii acestor obligații sunt stabilite de Guvern - art. 1663, alin. 2, prop. a doua, C. civ. Astfel modalitățile de constatare a îndeplinirii acestei obligații, sunt reglementate prin Hotărârea Guvernului nr. 251 din 24.04.2019 [4] cu privire la constatarea consultării independente a potențialului fideiusor consumator, în continuare H.G. Astfel potrivit art. 11 din H.G., proba constatării consultației independente îl reprezintă certificatul privind consultația independentă a potențialului fideiusor consumator, conform modelului prevăzută în anexă.

Aceste certificat va fi valabil timp de 3 ani, consumatorul fideiutor putând să-l utilizeze la încheierea unui număr nelimitat de contracte de fideiusiune – art. 11, prop. a doua, H.G.

Aceste consultații însă se vor acordă de către persoane specializate în domeniul juridic, care potrivit art. 3 din H.G., sunt:

- notarii;
- avocații;

- personalul științifică didactic și științific din învățământul superior, care profesază discipline ale dreptului privat în instituțiile de învățământ superior acreditate sau autorizate provizoriu în conformitate cu art. 1145 din Codul educației al Republicii Moldova nr. 152/2014;

- executorii judecătorești.

Prin contractul prin care aceste persoane se obligă să acorde consultații ei își asumă, pe lângă obligația de rezulta și o obligației de diligență. Astfel, consultantul, trebuie să depună stăruința ca să nu acționeze într-o manieră care ar afecta caracterul independent al consultației acordate potențialului fideiutor consumator – art. 4, din H.G.

De asemenea, creditorul trebuie să se asigure că, potențialul consumator fideiutor a primit aceste consultații, în mod independent – art. 4, din H.G.. În aceste sens, legiuitorul stabilește situațiile când persoana, care deși se încadrează în una din situațiile prevăzute mai sus, când are dreptul de a oferi consultații, nu va putea avea calitatea de consultant, Astfel nu va fi valabilă consultația acordată potențialului consumator fideiutor dacă consultantul este:

- 1) debitorul obligației principale;
- 2) unul dintre creditorii debitorului obligației principale;
- 3) o persoana afiliată creditorului sau debitorului în sensul art. 203 [5] din Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107/2002;
- 4) persoana care gestionează în prezent dosare, cazuri sau proceduri în care creditorul ori debitorul obligației principale sânt părți sau solicitanți.

Cu toate acestea potențialului consumator fideiutor poate să refuze prezentarea certificatului constatator a consultației independente dacă el, se va încadra în una din categoriile de persoane care pot oferi aceste consultații – art. 13, prima prop. din H.G. Refuzul acestuia va fi constatat printr-o declarație, exprimată în formă scrisă – art. 13, a doua prop. din H.G.

Aceste consultații, independente trebuie fie acordate cu cel puțin 5 zile înainte încheierii contractului de fideiusiune – art. 1633, alin. 3, C. civ. Dacă aceste consultații au fost comunicate fideiutorului cu nerespectarea acestui termen, el va avea dreptul de a cere revocarea fideiusiunii într-un termen rezonabil de la data comunicării, termenul de 5 zile fiind prezumat a fi rezonabil – art. 1633, alin. 3, prop. a doua, C. civ. Dar dacă, aceste consultații, în general, nu au fost acordate, fideiutorul consumator poate cere desființarea fideiusiunii prin revocare, în orice moment după încheierea contractului – art. 1663, alin. 4, C. civ.

În cazul în care fideiutorul consumator revocă contractul de fideiusiune ca urmare a neîndeplinirii

obligațiilor precontractuale prevăzute mai sus, oricare din părți are dreptul de a cere restituirea prestațiilor executate între ei. Temeiul restituirii este cel al îmbogățirii nejustificate, (fără justă cauză), reglementat prin art. 1979-1983 C. civ. Aceasta deoarece revocarea arte efecte retroactive și urcă până în momentul încheierii contractului de fideiusiune, când se va considera ca fiind neîncheiat. Astfel că prestațiile părților efectuate în baza unui astfel de contract, vor fi considerate ca fiind fără temei juridic.

În toate acestea profesionistul creditor va fi exonerat de îndeplinirea obligațiilor prevăzute mai sus (art. 1663, alin. 1 și 2, C. civ), dacă contractul de fideiusiune încheiat cu consumatorul este unul autentic – art. 1663, alin. 6, C. civ. Aceasta se explică prin faptul că fiind autentificat, contractul respectiv reprezintă o dovadă a faptului că, consumatorul a primit informațiile cu privire la riscurile care rezultă prin încheierea fideiusiunii, precum și informațiile care reprezintă conținutul consultației independente.

În lipsa unei dispoziții contrare, considerăm, că regimul juridic a acestor obligații precontractuale, contractului de fideiusiune, se vor aplica, prin analogie și scrisorii de confort [6]. Deoarece unde există aceleași rațiuni juridice se va aplica aceeași soluție juridică.

După încheierea contractului, printre obligațiile, pe care le-a impus legiuitorul creditorului profesionist, obligație care nu se regăsește în celelalte cazuri de fideiusiune, este obligația creditorului de a informa, anual, fideiutorul despre sumele garantate din obligația principală, dobânda sau alte obligații accesorii – art. 1665, alin. 1, C. civ. Îndeplinirea acestei obligații [7] este condiționată de permisiunea debitorului, care odată acceptată, se consideră irevocabilă – art. 1665, alin. 2, C. civ.

Neîndeplinirea acestei obligații, fie sub aspectul existenței sale (neinformarea consumatorului despre existența unei astfel de obligații), fie sub aspectul executării sale (a omis sau a întârziat comunicarea acestor informații), afectează drepturile creditorului profesionist față de fideiutorul consumator. Acestea vor fi limitate în măsura necesară pentru a evita suportarea de către consumatorul fideiutor a unui prejudiciu din cauza omisiunii sau întârzierii - art. 1665, alin. 2 coroborat cu dispozițiile art. 1642 alin. 4, C. civ. Reducerea drepturilor creditorului profesionist ca urmare a neîndeplinirii acestor obligații, este stabilită, la nivel general, prin art. 1645 alin. 1, C. civil. Având în vedere că suntem în prezența unui raport de consumație, dispozițiile art. 1645 alin. 2, C. civ., care îl încriminează pe creditor de răspunderea care rezultă din neîndeplinirea acestei obligații, numai dacă comportamentul lui era ... *sub nivelul de prudență al unei persoane care-și administrează afacerile cu prudență rezonabilă*, nu se vor aplica. Astfel, în materie de consumație, creditorul profesionist, va fi răspunzător pentru neîndeplinirea obligației chiar dacă comportamentul lui este la ... *nivelul de prudență al unei persoane care își administrează afacerile cu prudență rezonabilă*.

În ce privește scrisoare de confort, îndeplinirea acestei obligații, considerăm că nu este necesară. Aceasta dat fiind faptul că prin scrisoarea de confort, garantul

consumator își asumă o obligație de diligență, iar în caz de neexecutare a obligației debitorului, garantul consumator, cel mul, poate fi obligat la plata unei despăgubiri și numai dacă creditorul profesionist va face dovada că emitentul consumator a scrisorii de confort nu și-a îndeplinit obligația asumată prin scrisoare de confort – art. 1631, alin. 2, C. civ.

Cu toate acestea, profesionistul va fi exonerat de îndeplinirea acestei obligații, dacă fideiutorul consumator, cunoștea sau trebuia în mod rezonabil să cunoască conținutul acestor informații – art. 1665, alin. 2 coroborat cu dispozițiile art. 1642 alin. 3, C. civ., În caz de diferend între părți, profesionistul fideiutor va fi cel care va trebuie să facă dovada cunoașterii de către consumatorul fideiutor a acestor informații. Fiind o situație de fapt, dovada se va putea face prin orice mijloc de probă.

Dacă fideiutorul consumator se vede obligat la executarea obligațiilor din contractul de fidejusiune, plata se va reduce la valoarea existenței obligației în momentul asumării fidejusiunii – art. 1664, alin. 1, prima prop. C. civ. Prin excepție, răspunderea fideiutorului consumator va depăși valoarea obligației din momentul asumării fidejusiunii, dacă în contractul de fidejusiune s-a stabilit o sumă maximă până la care va răspunde fideiutorul consumator, sau în cazul în care prin contract sa stabilit că obligația fidejutorului va acoperi, dobânzile,

comisioanele, despăgubirile, inclusiv sub forma penalităților sau orice alte cheltuieli aferente obligației garantate principale – art. 1664, alin. 1, prop. a doua, C. civ.

În cazul fidejusiunii globale în care s-a precizat un termen limită, iar acest termen este mai mare de 3 ani, fidejutorul va avea dreptul de a cere limitarea fidejusiunii după expirarea a 3 ani de zile, cu respectarea unui preaviz de 3 luni de zile – art. 1666, alin. 1, C. civ. Creditorul are obligația de a informa debitorul despre primirea preavizului de la fidejutor – art. 1666, alin. 1, prop. a doua, C. civ. Din momentul depunerii preavizului, fidejusiunea va fi limitată doar la obligațiile care au devenit scadente până la data expirării preavizului – art. 1644, alin. 2, C. civ. Renunțarea la termenul executării obligației din partea debitorului, înainte de expirarea termenului de preaviz, nu creează în sarcina fideiutorului consumator obligație de a o executa, deoarece renunțarea de către debitor la termen nu reprezintă de cât o executare a obligației însăși.

În cazul fidejusiunii particulare, orice convenție de a accelera scadența obligației garantate sau de a face obligația mai oneroasă prin modificarea condițiilor în care se datorează executarea ei sau de a majora suma ei, este inopozabilă fideiutorului consumator – art. 1637, alin. 3, C. civ.

Referințe bibliografice:

1. Cu privire la garanțiile personale, a se vedea: Postolache R., Unele considerații în legătură cu garanțiile autonome potrivit noului Cod civil, în "Dreptul", nr. 11/2011; Bojinca M., Unele considerații privind garanțiile autonome în reglementarea actualului cod civil, în Annals of the Constantin Brancusi university – Juridical Sciences Series, nr. 3/2012; Baias Fl., Chelaru E., Constantinovici R., Macovei I., Noul Cod civil. Comentarii pe articole, art. 1-2664, Ed. CH. Beck, p. 2221; Ciutacu F.I., Garanțiile de executare a obligațiilor. Garanțiile personale și garanțiile reale, Ed. Themis cart, Slatina, 2006, pp 56-57; M. Mușat, Garanțiile personale în lumina noului cod civil, p. 46 publicat http://www.musat.ro/wp-content/uploads/2015/04/BNR_Garanțiile_personale_NCC.pdf; (accesat 12.02.2024) Moraru, I., Garanțiile autonome între tradiție și noutate legislative, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/cidstue2014&div=78&id=&page=>

2. Este subsidiară atunci când fideiutorul are dreptul de a cere creditorului să ceară mai întâi urmărirea bunurilor debitorului și numai în măsura imposibilității satisfacerii din contul debitorului, să fie obligat la executare el. Beneficiul de discuțiune.

3. Codul civil al Republicii Moldova (adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 06.06.2002) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova – 2002 nr.82-86, modificat prin Legea nr. 133 din 15.11.2018, privind modernizarea codului civil și modificarea unor acte legislative, în vigoare de la 01.03.2019, publicat în M. Of., nr. 467-479 pe data de 14.12.2018.

4. Publicat în Monitorul Oficial nr. 148-158 din 26,-4,2019, art. 279.

5. Sunt persoane afiliate persoanei juridice:

a) membrii consiliului, membrii organului executiv, membrii comisiei de cenzori, persoanele cu funcții de răspundere ale organizației gestionare (administrator fiduciar), conducătorul auditorului care exercită funcțiile comisiei de cenzori, alte persoane cu funcții de răspundere, după caz (conducătorii sucursalelor, contabilul-șef etc.);

b) soțul/soția, rudele și afiii pînă la gradul al doilea inclusiv ale persoanelor fizice specificate la lit. a);

c) persoana fizică sau juridică care, individual ori împreună cu persoanele specificate la lit. a) și b), deține controlul în persoana juridică respectivă;

d) societatea comercială în care persoana juridică respectivă, individual sau împreună cu persoanele specificate la lit. a) și b), deține controlul;

e) persoana juridică împreună cu persoanele specificate la lit. a) sau persoana fizică care acționează în numele ori pe contul persoanei juridice respective;

f) persoana juridică împreună cu persoanele sale afiliate specificate la lit. a) sau persoana fizică în numele ori pe contul căreia acționează persoana juridică respectivă;

g) persoana juridică împreună cu persoanele specificate la lit. a) sau persoana fizică care acționează în comun cu persoana juridică respectivă;

h) persoana juridică care, în comun cu persoana juridică dată, se află sub controlul unei persoane terțe.

Sunt persoane afiliate persoanei fizice:

- a) soțul/soția, rudele și afiii pînă la gradul al doilea inclusiv ale persoanei fizice respective;
- b) societatea comercială în al cărei capital persoana fizică respectivă, individual sau împreună cu persoanele specificate la lit. a), deține controlul;
- c) persoana juridică care împreună cu persoanele specificate la alin. (1) lit. a) sau persoana fizică care acționează în numele sau pe contul persoanei fizice respective;
- d) persoana juridică sau fizică în numele sau pe contul căreia acționează persoana fizică respectivă.

6. Potrivit art. 1631, alin. 1, C. civ., ”*Scrisoarea de confort este acea garanție personal prin care garantul ați asumă față de creditor o obligație de a face sau de a nu face, în scopul susținerii debitorului să-și execute obligațiile față de acel creditor*”

7. Condiționarea de către legiuitor a asumării unei obligației, în raporturile de consumație, de permisiunea creditorului consumator, consider că lasă loc de o atitudine abuzivă din parte debitorului profesionist (*cu condiția că s-a obținut consimțământul debitorului, creditorul este obligat ... art. 1665, alin. 1, prima prop.*),

CZU 341.215.43:341.231.14

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.02>

ÎMPIEDIMENTELE INCLUZIUNII PSIHO-SOCIALĂ A REFUGIAȚILOR CA CONSECINȚĂ A STRESULUI POST-TRAUMATIC DOBÎNDIT ÎN ȚARA NATALĂ

BÎTCĂ Ion,

doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
E-mail: ionbitcapantelimon@yahoo.es
<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

FUIOR Artur

doctorand,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-9307-6298>

REZUMAT

Informația are ca aspect determinant redarea gândurilor importante și corecte tuturor cititorilor despre un grup de oameni ce se luptă pentru o cale corectă într-o societate prosperă europeană în urma traumelor post-traumatice, cum ar fi prin modele practice de soluționare a problemei refugiaților în raport cu comunitatea europeană care să aibă ca final o societate adoptivă. Sunt întrebuițate aleatoriu un larg spectru de sisteme noi de analiză, pentru a cunoaște informația veridică. Aici se prezintă mai multe elemente ce țin de litigiile care pot ajuta refugiații cu problematica stresului mai ales în procesul de incluziune în coraport cu societatea europeană, pornind de la infiltrarea definitivă a pilonilor europene în așa mod ca refugiații să se simtă un individ de rând. O realitate severă asupra tuturor căilor practice de incluziune a refugiaților, cu scopul de îmbunătățire și de atrage atenție europenilor privind situația indivizilor, refugiații fiind victime ale situației globale. Ca rezultatul stocării unu-i voluminos nivel de acte științifice din domeniul refugiaților, apreciem importanța incluziunii refugiaților cu o traumă severă ca stresul. Autorii a mai multor capodopere doctrinare fac trimitere la o multitudine de idei, în vederea aprecierii unei situații de soluție prin diferite mecanisme practice. La finele documentului sunt expuse concluzii cu recomandări necesare de implementat.

Cuvinte-cheie: refugiat, UE, Stresul, PTSD, incluziunea refugiaților.

OBSTACLES TO THE PSYCHO-SOCIAL INCLUSION OF REFUGEES AS A CONSEQUENCE OF POST-TRAUMATIC STRESS ACQUIRED IN THE NATIVE COUNTRY

BÎTCĂ Ion,

PhD in law, associate professor,
University of European Studies of Moldova
E-mail: ionbitcapantelimon@yahoo.es
<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

FUIOR Artur,

PhD student,
University of European Studies of Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-9307-6298>

SUMMARY

The information has as a determinative aspect the reproduction of important and correct thoughts to all readers about a group of people who are fighting for a right path in a prosperous European society following post-traumatic traumas, such as through practical models for solving the refugee problem in relation to with the European community to have as an end an adoptive society. A wide spectrum of new analysis systems are randomly used, in order to know the truthful information. Here are presented several elements related to litigation that can help refugees with the problem of stress, especially in the process of inclusion in relation to European society, starting from the definitive infiltration of the European pillars in such a way that the refugees feel like ordinary individuals. A harsh reality on all practical ways of refugee inclusion, with the aim of improving and drawing attention to Europeans regarding the situation of individuals, refugees being victims of the global situation. As a result of storing a voluminous level of scientific documents in the field of refugees, we appreciate the importance of including refugees with a severe trauma such as stress. The authors of several doctrinal masterpieces refer to a multitude of ideas, in order to appreciate a solution situation through different mechanisms practice. At the end of the document, conclusions are presented with necessary recommendations to be implemented.

Key words: refugee, UE, the stress, PTSD, inclusion of refugees.

Tematica privind integrarea refugiaților prin trecerea barierelor traumatice de stres. Tema incluziunii psiho-sociale a refugiaților este deosebit de importantă și complexă, deoarece implică aspecte legate de sănătatea mentală, interacțiunea socială și adaptarea la o nouă cultură și mediu. Înțelegerea și abordarea acestei teme pot ajuta la îmbunătățirea calității vieții pentru refugiați și la promovarea coeziunii sociale în comunitățile gazdă. Abordarea temei incluziunii psiho-sociale a refugiaților necesită eforturi concertate din partea guvernelor, organizațiilor non-guvernamentale și comunităților gazdă. În Europa, incluziunea psiho-socială a refugiaților în contextul stresului post-traumatic este o problemă semnificativă, având în vedere numărul mare de refugiați care ajung în această regiune din cauza conflictelor și persecuțiilor din alte părți ale lumii. Stresul post-traumatic este o reacție normală la evenimente traumatice, dar gestionarea și recuperarea acestor traume pot fi dificile pentru refugiați. În contextul incluziunii psiho-sociale a refugiaților, refugiatul însuși este subiectul principal de interes și îngrijire. Refugiatul reprezintă persoana care a fost forțată să fugă din țara sa de origine din cauza conflictelor armate, persecuției, violenței sau a altor amenințări grave. Este important să se acorde atenție nevoilor și experiențelor individuale ale refugiaților pentru a-i sprijini în procesul lor de integrare și recuperare psiho-socială.

Obiectivul incluziunii psiho-sociale a refugiaților este să asigure că refugiații se pot integra cu succes în societățile lor gazdă, să își recâștige starea de bine mentală și să poată participa activ la viața comunităților în care au căutat adăpost. Scopul final al incluziunii psiho-sociale a refugiaților este să le ofere acestora șansa de a-și reconstrui viețile într-un mediu sigur și sănătos și de a deveni membri activi și contributivi ai societăților lor gazdă. UE are multe alte inițiative și politici care vizează numeroase inițiative și politici care vizează incluziunea psiho-socială a refugiaților în statele membre ale UE. Aceste inițiative sunt concepute pentru a aborda nevoile complexe ale refugiaților și pentru a promova integrarea lor în societățile gazdă.

Scopul general privind soluția pentru stresul refugiaților este să ofere suport și resurse pentru a ajuta refugiații să facă față stresului post-traumatic și altor traume asociate migrației forțate. Nici când în istorie nu

a mai existat un număr atât de mare de persoane strămutate, obligate să-și părăsească locuințele. La nivel mondial, tot mai mulți oameni pleacă de nevoie din patriile lor, siliți de războaie, violență și alte forme de oprimare” [1].

Convenția de la Geneva din 1951 și Protocolul său din 1967 nu tratează direct aspectele legate de stresul psiho-social al refugiaților, deoarece aceste documente se concentrează pe definirea statutului de refugiat și pe drepturile și obligațiile acestora. Cu toate acestea, Convenția și Protocolul prevăd un cadru legal care poate contribui indirect la abordarea problemelor de sănătate mentală și stresul refugiaților. Sunt câteva elemente, articole care contribuie la acest aspect. Articolul 33 al Convenției unde principalele aspecte ale Convenției este non-refoulement, care interzice returnarea unui refugiat într-o țară în care acesta ar fi expus persecuției sau amenințării la viață. Aceasta poate contribui la reducerea stresului și a anxietății asociate fricii de persecuție și represiune. Articolul 22 al Convenției ce ține de dreptul la protecție, unde convenția recunoaște dreptul refugiaților de a solicita protecție și asistență în țara în care se află. Aceasta poate include accesul la servicii de sănătate mentală și la asistență socială pentru a face față traumelor și stresului post-traumatic. Drepturile la muncă și educație redat în articolul 17 și 22 al Convenției unde protejează drepturile refugiaților la muncă și educație, ceea ce poate contribui la integrarea socială și la reducerea stresului asociat insecurității economice și a lipsei de oportunități. Dreptul la acces la tribunale permis în articolul 16 al Convenției subiecții au dreptul de a accesa tribunalele pentru a-și apăra drepturile, inclusiv drepturile lor la protecție și asistență medicală, în cazul în care sunt încălcate.

În concluzie, Convenția de la Geneva din 1951 și Protocolul său nu abordează direct aspectele stresului psiho-social al refugiaților, dar aceste documente oferă un cadru legal care protejează drepturile refugiaților și care poate contribui indirect la îmbunătățirea stării lor de sănătate mentală și la reducerea stresului prin asigurarea protecției și a accesului la servicii și resurse esențiale. „Efectele stresului asupra sănătății reprezintă un subiect care câștiga din ce în ce mai multă vizibilitate atât în spațiul public, cât și în privat, în cabinetele medicilor, psihologilor. Presiunile din sfera socială, cea

profesionala sau personala, provocările generate de ritmul de viață tot mai alert, lipsa timpului și adaptarea la situațiile noi sunt câțiva dintre factorii care generează starea de stres. Tulburarea cu simptomatologie somatică are la baza, de cele mai multe ori, un conflict intern neconștientizat, care duce la blocarea sau reprimarea anumitor sentimente ori nevoi. Pentru a preveni apariția acestor afecțiuni și pentru a preveni creșterea nivelului de stres, este important să căutăm o coerență între nevoile, dorințele și capacitățile noastre, precum și o legătură strânsă între gânduri, emoții și acțiuni. Somatizarea, având la baza factori de stres neconștientizați conduce la scăderea imunității. Cu cât nivelul stresului este mai ridicat o perioadă îndelungată de timp, cu atât scade și imunitatea. Pe de altă parte, persoanele cu simptome somatice, în dorința de a găsi o explicație medicală pentru stările lor de disconfort fizic, apelează frecvent la servicii medicale. În felul acesta sunt investigate amănunțit, uneori chiar spitalizate, supuse unor proceduri invazive de diagnostic” [2].

Adaptarea refugiaților în UE, în ceea ce privește gestionarea stresului și a traumelor psihologice, implică o serie de măsuri și programe care vizează sănătatea mentală și binele lor psiho-social. Aceste eforturi sunt esențiale pentru a ajuta refugiații să se integreze și să își reconstruiască viețile într-un mediu nou și adesea dificil. Asigurarea că refugiații au acces la servicii de sănătate mentală de calitate este o prioritate. Acest lucru implică formarea specialiștilor în domeniul sănătății mentale pentru a înțelege nevoile specifice ale refugiaților și pentru a oferi terapie și consiliere adecvate. Furnizarea de servicii de terapie individuală și de grup pentru refugiați pentru a aborda traumele și stresul post-traumatic. Aceste servicii pot ajuta la gestionarea anxietății, depresiei și a altor probleme de sănătate mentală. Oferta de cursuri de limbă și programe de formare culturală pentru a ajuta refugiații să se simtă mai confortabil și mai înțeși în noua lor comunitate. Dezvoltarea programelor care facilitează integrarea refugiaților în comunitățile gazdă, inclusiv activități sociale și culturale, care să promoveze interacțiunea și legăturile sociale. Acordarea unei atenții speciale nevoilor copiilor refugiați, care pot fi mai vulnerabili la traume și stres. Aceasta include accesul la servicii educaționale și de sănătate mentală adaptate vârstei. Furnizarea de informații despre sănătatea mentală și stresul post-traumatic atât refugiaților, cât și comunităților gazdă pentru a reduce stigmatizarea și pentru a crește înțelegerea acestor probleme. Adaptarea refugiaților în UE în contextul stresului este o chestiune complexă și necesită abordări multidisciplinare și colaborative. „Stresul reprezintă acel răspuns al organismului la presiune. În viața cotidiană te poți confrunta cu multe situații sau evenimente care pot provoca stres. Fiecare dintre noi percepe stresul, la nivelul organismului, în mod diferit, iar capacitatea de a-i face față depinde de mai mulți factori. Specialiștii sunt de părere că răspunsurile la stres includ activarea sistemului nervos simpatic și stimularea eliberării de epinefrină și cortizol. Acești doi hormoni pot reduce pe termen lung sensibilitatea la insulină. De altfel, cortizolul poate favoriza dezvoltarea obezității centrale. În cazul

persoanelor sănătoase, stresul mental duce la o creștere a ritmului cardiac. În același timp, însă, scade rezistența vasculară a mușchilor scheletici, fapt care generează o creștere moderată a tensiunii arteriale dar și o creștere acută a eliminării glucozei mediata de insulină. La pacienții obezi, stresul mental poate genera răspunsuri diferite față de persoanele sănătoase. Ei se pot confrunta cu tensiune arterială și cu absența stimulării eliminării glucozei în timpul stresului mental. Totodată, cercetările spun că stresul profesional sau social repetat poate activa sistemul simpatoadrenal. Acest fapt generează niveluri ridicate de cortizol, stimularea sistemului nervos simpatic și secreția de epinefrină. Toți acești factori pot duce la dezvoltarea obezității centrale și a rezistenței la insulină. Pot apărea, de asemenea, și complicații vasculare” [3].

Incluziunea refugiaților cu probleme de stres în Franța este o preocupare importantă, deoarece mulți refugiați au experimentat traume semnificative înainte și în timpul migrației lor. În Franța, există mai multe inițiative și programe care vizează să abordeze aceste probleme și să faciliteze adaptarea refugiaților în societate. Franța oferă servicii de sănătate mentală care vizează refugiații și solicitanții de azil. Aceste servicii pot include evaluare, consiliere și terapie pentru a ajuta refugiații să gestioneze stresul post-traumatic și alte probleme de sănătate mentală. Franța oferă cursuri de limbă franceză și programe de formare culturală pentru refugiați, astfel încât aceștia să poată comunica mai eficient și să se simtă mai confortabil în noua lor comunitate. Franța lucrează în colaborare cu organizațiile neguvernamentale și agențiile internaționale pentru a oferi sprijin și servicii suplimentare pentru refugiați cu probleme de stres. Incluziunea refugiaților cu probleme de stres în Germania este o preocupare importantă pentru autoritățile și organizațiile din țară, dat fiind numărul semnificativ de refugiați care au sosit în ultimii ani. Germania a dezvoltat mai multe programe și inițiative pentru a aborda această problemă și pentru a facilita integrarea refugiaților cu probleme de sănătate mentală. „Jumătate din refugiații care reușesc să ajungă în Germania suferă de afecțiuni psihologice precum depresie sau tulburare de stres posttraumatic, potrivit unui studiu realizat de Camera psihoterapeuților germani. Conform organizației germane, 40% din refugiați au manifestat gânduri suicidale sau chiar au „încercat să se sinucidă”, iar copiii refugiați au o șansă de 15 ori mai mare să sufere de boli psihologice decât copiii germani. Dintre copiii refugiați, 40% au fost martori la violență, iar 26% au privit cum membrii familiilor acestora erau atacați” [4].

Uniunea Europeană nu este un spital, dar este un actor important în eforturile de a aborda problemele de sănătate mintală și stresul post-traumatic ale refugiaților în statele membre ale UE. UE sprijină și coordonează acțiunile statelor membre și ale organizațiilor non-guvernamentale pentru a furniza asistență medicală și psiho-socială refugiaților. Stresul și trauma asociate migrației forțate reprezintă o problemă serioasă, și UE este angajată în abordarea acestor aspecte în colaborare cu diferite părți interesate. „Sub acest risc de depresie, anxietate și stres post-traumatic se află 4,6 milioane de ucraineni dintre

care 1,5 milioane sunt copii. Fundația va desfășura activități recreative și de terapie prin artă pentru minorii și adulții ucraineni în șase centre din țară. Pentru 45% dintre părinții ucraineni cea mai mare îngrijorare în urma conflictului militar din țara lor este sănătatea mintală a copiilor, arată același raport. De la începerea conflictului militar, Fundația World Vision România a deschis cinci centre pentru copiii ucraineni și familiile lor în București, Iași și va deschide încă unul în Constanța, unde ucrainenii beneficiază, printre altele, de: consiliere pentru integrarea pe piața muncii, activități recreative și terapie prin artă, cursuri de Limba Română, cât și alte cursuri pentru copii în vederea prevenirii pierderilor de învățare”[5].

PTSD este o problemă semnificativă de sănătate mentală care poate afecta refugiații și alte persoane care au trecut prin experiențe traumatice. Refugiații sunt adesea expuși la situații extreme de violență, persecuție sau pierdere în țările lor de origine și pot dezvolta sindromul de stres post-traumatic, PTSD, ca urmare a acestor experiențe traumatice. Refugiații sunt expuși la o serie de factori de risc care pot contribui la dezvoltarea PTSD, cum ar fi traumele de război, persecuția politică, pierderea familiei sau a casei, migrația forțată și dificultățile legate de căutarea azilului. Accesul la servicii de sănătate mentală este esențial pentru refugiații care suferă de PTSD. Multe organizații și guverne din țările gazdă lucrează pentru a furniza astfel de servicii și pentru a facilita accesul refugiaților la ele. PTSD este o problemă reală și serioasă pentru refugiați, dar cu suport și tratament adecvat, mulți refugiați pot recăpăta sănătatea mentală și pot începe procesul de recuperare și integrare în noua lor viață în țara gazdă. „Sindromul de stres post-traumatic în cazul refugiaților nu este o exagerare sau o glumă. Deși această tulburare este, de regulă, asociată cu victimele conflictelor armate, refugiații de război pot fi, la fel de ușor, expuși și afectați de cele mai diverse forme de stres și violență. Atunci când un individ este afectat de stres post-traumatic, în organismul său ia naștere un proces neurobiologic cât se poate de complex. Individul respectiv va rămâne într-o stare de excitație crescută, care va produce la rândul ei niveluri foarte mari de cortizol. Creșterea cortizolului, un hormon extrem de important când vine vorba de stres, afectează treptat neuronii din creier. Un nivel ridicat al acestuia va avea drept rezultat leziuni ale neuronilor hipocampului care pot persista mulți ani după trauma originală. Dar nu doar neuronii sunt afectați de stres. Anumiți neurotransmițători, mesagerii chimici ai creierului, vor fi de asemenea afectați. Caracteristicile neurochimice ale sindromului de stres post-traumatic includ, printre altele, dereglarea serotoninei, opioidelor, noradrenalinei și a neurotransmițătorilor de catecolamină. Pentru o funcționare sănătoasă a creierului, este nevoie să fie menținut un echilibru între acești neurotransmițători și trebuie, de asemenea, ca aceștia să reacționeze în mod corespunzător la evenimentele din mediu. Mai mult, se pare în jur de 30% dintre refugiați sunt afectați de depresie. Și nu doar adulții suferă. Un studiu realizat la Universitatea Tehnică din München a stabilit că 33% dintre adolescenții și copiii sirieni care au fugit în Germania, au suferit de stres post-traumatic și depresie”[6].

Există câteva principii fundamentale care ar trebui să ghideze abordarea și asistența acordată acestor persoane. Aceste principii vizează crearea unui mediu sigur, sportiv și eficient pentru gestionarea stresului post-traumatic și a altor probleme de sănătate mintală. Principii cheie fiind:

1. Acces la asistență medicală și sănătate mintală unde refugiații trebuie să aibă acces la servicii de sănătate mintală de calitate, fără discriminare și cu respectarea confidențialității.

2. Sensibilitate culturală și lingvistică prin furnizarea de servicii de sănătate mintală trebuie să fie sensibilă la cultura și limbajul refugiaților. Profesioniștii din domeniul sănătății mentale ar trebui să înțeleagă și să respecte diversitatea culturală.

3. Empatie și înțelegere unde domeniul sănătății mentale ar trebui să manifeste empatie și să demonstreze înțelegere față de traumele și dificultățile pe care le-au experimentat refugiații.

4. Solidaritate și sprijin comunitar prin sprijinul din partea comunităților și rețelelor sociale este valoros în gestionarea stresului și a traumelor. Solidaritatea între refugiați și comunitățile gazdă poate ajuta la creșterea rezilienței.

5. Reducerea stigmatizării și a discriminării astfel este important să se combată stigmatizarea și discriminarea legate de sănătatea mintală, astfel încât refugiații să nu se simtă jenați sau izolați când cer ajutor.

6. Coordonare și colaborare unde cooperarea între organizațiile guvernamentale, non-guvernamentale și internaționale este esențială pentru furnizarea eficientă a serviciilor de sănătate mintală și pentru gestionarea stresului refugiaților.

7. Educație și informare prin furnizarea de informații și educație cu privire la sănătatea mintală și la modalitățile de gestionare a stresului poate ajuta refugiații să înțeleagă mai bine problemele lor și să caute ajutor în timp util.

Aceste principii reprezintă o bază solidă pentru abordarea și soluționarea stresului refugiaților și pentru asigurarea că aceștia primesc sprijinul și îngrijirea de care au nevoie pentru a se recupera și a se integra în noua lor viață într-o manieră sănătoasă și productivă. „Stresul acut este cea mai frecventă formă de stres. Este cauzat de cerințele și presiunile din perioadă recentă și de cele anticipate în viitorul apropiat. Este vorba de stresul cotidian, obișnuit în multe situații normale. În doze mici, stresul acut poate fi plăcut și incitant, însă devine epuizant atunci când depășește limita. De exemplu, coborârea pe ski-uri pe o pantă periculoasă poate fi o experiență plină de tensiune și adrenalină dimineața, când ești încă odihnit, dar seara, după mai multe repetiții, poate deveni obositor și chiar periculos. În același mod, atunci când te forțezi peste capacitatea ta de a gestiona stresul acut, acesta îți poate cauza probleme, mai ales în cazul unei expuneri prelungite la stres, fără momente suficiente de odihnă și recuperare. Stresul acut episodic apare atunci când o persoană este stresată în mod constant, iar stresul acut se transformă dintr-o experiență ocazională într-un stil de viață. Simptomele stresului acut episodic sunt mai intense decât în cazul stresului acut și pot cauza dificultăți mai mari în viața de zi cu zi. Stresul cronic este opusul stresului acut. Stresul cronic apare atunci când o

persoană nu vede o cale de ieșire dintr-o situație dificilă, se simte fără speranță și renunță la căutarea soluțiilor. Stresul cronic poate fi rezultatul experiențelor din copilărie sau a traumelor ce devin internalizate și rămân prezente pentru totdeauna. Aceste experiențe ce provoacă stresul cronic pot afecta personalitatea. O persoană care suferă de stres cronic poate gândi că este mereu în primejdie sau poate avea o stămintă de sine scăzută” [7].

Stresul posttraumatic a fost în prim plan adus în atenția societății medicale de către veteranii de război, de regulă ca rezultat al dezvoltării sindromului de luptă. După un eveniment traumatic de regulă succesiunea faptelor ale probleme de sănătate mintală sunt ireversibile, conceptele de soluție a litigiului dat sunt aleatorii de la caz la caz. „Majoritatea oamenilor au capacitatea de a-și controla emoțiile și de a depăși situațiile dificile cu care se confruntă. Totuși, uneori resursele sunt limitate sau se epuizează și depășesc astfel pragul acceptării, adaptării și a bunei funcționări, ceea ce face ca fiecare dintre noi, la un moment dat în viață, să experimenteze o criză psihologică, cu durată și intensitate diferite, în funcție de caracteristicile psihologice individuale” [8].

Este important să înțelegem că stresul și traumele pe care le experimentează refugiații nu pot fi vindecate în mod simplu sau rapid. Stresul post-traumatic și alte probleme de sănătate mintală pot persista pe termen lung și pot necesita tratament și sprijin continuu. Procesul de recuperare este complex și variază de la o persoană la alta. Stresul posttraumatic nu este stabilit până când nu a trecut o perioadă scurtă de adaptare a dereglării, ea diferă de la subiect la subiect, de la evenimentul traumatic. Sunt prezente în unele cazuri simptome de stres posttraumatic, medicul de regulă începe o analiză prin efectuarea unui control medical cutumiar complet și a unei achipuiri fizice vizuale. Deși este lipsă teste de laborator apreciative acreditate pentru a stabili în mod specific stresul posttraumatic, de regulă subiecții stabili torii de fapt pot întrebuința diverse teste pentru a elimina defectul fizic ca cauză a simptomelor. Multitudinea subiecților care au un moment traumatic vor avea urmări care spre exemplu șoc, furie, frică ca rezultat al intervenției. Pentru o persoană cu stres posttraumatic, aceste sentimente permanent se accentuează treptat, devenind atât de afective încât dispun de o barieră unde subiectului i se modifică tot parcursul de desfășurare a vieții. Persoanele cu stres posttraumatic au semne de o perioadă ce depășește o lună și nu pot acționa la fel de bine ca înainte de situația concepută. Orice individ reacționează aleatoriu la evenimentele traumatice întâlnite în viață. Orice persoană este deosebită prin capacitatea sa de a controla frica, stresul. Psihoeducația, progresarea capacităților de autogestione, terapia s-au adeverit a fi tratamente cu un rezultat eficient. Tulburarea de stres posttraumatic este o afecțiune de sănătate mintală

care se poate dezvolta după un eveniment războinic violent, agresiv etc. De regulă dacă nu se stabilește nicio defecțiune fizică, este accesul la momentul să fie îndrumat către un psiholog sau alt profesionist din sfera sănătății mintale, care este specific antrenat pentru a stabili și lecu defecțiunile mintale specifice. Specialiștii de regulă întrebuințează, folosesc piloni speciali expuse, elaborate pentru apelarea directă și stabilirea pentru a aprecia individul prin prezența strasului posttraumatic sau diverse afecțiuni vizuale de abatere. Scopul tratamentului este de a diminua simptomele emoționale și fizice, de a ameliora funcționarea de zi cu zi și de a stimula persoana să se descurce mai amiabil cu evenimentele care pot trezi tulburarea. Stresul posttraumatic asociat cu sindromul de șoc al cochiliei sau de oboseală continuă, este o traumă gravă care poate progresa după ce un subiect a fost prezent la un eveniment traumatizant unde a existat o vătămare fizică sau amenințare la viață.

Concluzii:

Factorul concluzional este că adaptarea psiho-socială a refugiaților ca urmare a stresului post-traumatic este un proces complex și solicitant. Refugiații care au experimentat traume în țările lor de origine pot întâmpina dificultăți în adaptarea la noua lor viață în țările de destinație. Stresul posttraumatic este o concluzie de timp al încercărilor traumatice care sunt rezultatul fricii intense de neputință sau coșmaruri. Stresul posttraumatic provocat include agresiunea sexuală sau fizică, decesul neașteptat a unu-i om drag, război etc. Familiile victimelor pot renaște stresul posttraumatic, la fel ca subiectul de urgență ca rezultat al persecuției sau cel al războiului asocierea fiind egală în concordanță cu evenimentele petrecute din viață. Cercetările în domeniul medical au stabilit ca jumătate din societatea transfugă adică dintre refugiați suferă de tulburări de somn și durere. Lecuirea acestor tulburări la refugiați de regulă se confundă cu diferite elemente culturale, inclusiv piloni lingvistici, diferențierea etnică în redarea cumulă a suferinței și spaima de repatriere. Tratamentul pentru stresul posttraumatic la refugiați poate include mai multe modalități terapeutice, iar în unele cazuri poate implica combinația de psihoterapie și medicamente, în funcție de severitatea simptomelor și de nevoile individuale ale fiecărui pacient. Este important să se ia în considerare că nu există o abordare unică care să se potrivească tuturor refugiaților, deoarece fiecare persoană are experiențe și necesități diferite.

Obiectivul privind împiedicarea împiedicamentelor în incluziunea psiho-socială a refugiaților ca urmare a stresului post-traumatic dobândit în țara natală este de a asigura că refugiații care au trecut prin traume și stresuri semnificative în țările lor de origine primesc sprijinul și resursele necesare pentru a se adapta și a se integra în societatea gazdă.

Referințe bibliografice:

1. Cel mai mare număr de refugiați din istorie
<https://www.dw.com/ro/mai-multe-persoane-str%C4%83mutate-ca-oric%C3%A2nd-raportul-anual-al-onu/a-44303433> (vizitat 12.02.2024).
2. Efectele stresului asupra sanataii si tulburarea de somatizare
<https://www.medicover.ro/despre-sanatate/efectele-stresului-asupra-sanataii-si-tulburarea-de-somatizare,800,n,288>

(vizitat 23.02.2024).

3. Impactul stresului asupra sanatatii: De ce tindem sa mancam mai mult cand suntem stresati?

<https://www.reginamaria.ro/articole-medicale/impactul-stresului-asupra-sanatatii-de-ce-tindem-sa-mancam-mai-mult-cand-suntem> (vizitat 12.02.2024).

4. Jumătate din refugiații care ajung în Germania suferă de “boli psihologice”

<https://www.moldpres.md/news/2015/09/17/15006146> (vizitat 07.02.2024).

5. Peste 1,5 milioane de copii ucraineni riscă să dezvolte anxietate, depresie și tulburări de stres post-traumatic, arată un raport World Vision. Fundația desfășoară activități de terapie prin artă în 6 centre din țară, de Ziua Sănătății Mintale

<https://www.edupedu.ro/peste-15-milioane-de-copii-ucraineni-risca-sa-dezvolte-anxietate-depresie-si-tulburari-de-stres-post-traumatic-arata-un-raport-world-vision-fundatia-desfasoara-activitati-de-terapie-prin-arta-in/> (vizitat 24.01.2024).

6. Cum afectează războiul sănătatea fizică și emoțională a refugiaților ?

<https://www.neurofm.ro/cum-afecteaza-razboiul-sanatatea-fizica-si-emotionala-a-refugiatilor/> (vizitat 12.02.2024).

7. Stresul <https://www.psychologyhub.ro/stresul/> (vizitat 18.02.2024).

8. Cum ne comportăm cu refugiații din Ucraina? Recomandări de la și pentru psihologi

<https://www.moldova.org/cum-ne-comportam-cu-refugiatii-din-ucraina-recomandari-de-la-si-pentru-psihologi/> (vizitat 15.02.2024).

CZU 004.8

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.03>

MODELAREA VIITORULUI: REGLEMENTAREA RESPONSABILĂ A INTELIGENȚEI ARTIFICIALE GENERATIVE

BUZU Irina,
doctorandă,

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

irina.buzu@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-1484-5176>

REZUMAT

Potențialul inteligenței artificiale generative (IA generativă) de a revoluționa diverse domenii este imens, însă implicațiile sale etice și potențialul de utilizare necorespunzătoare stârnesc îngrijorări. Acest articol explorează modul în care cadrul legislativ existent, precum Regulamentul General privind Protecția Datelor (GDPR) al UE, se adaptează pentru a aborda aceste provocări, analizând totodată și reglementările emergente din întreaga lume, cum ar fi Actul UE privind Inteligență Artificială. Acest articol își propune să analizeze diversele abordări ale reglementării IA generative, evidențiind accentul pus pe transparență, minimizarea datelor, atenuarea riscurilor și dezvoltarea responsabilă. Discuția va aborda, de asemenea, rolul crucial al colaborării și al perspectivelor diverse în asigurarea faptului ca această tehnologie să servească umanitatea în mod etic și responsabil.

Cuvinte-cheie: IA generativă, reglementare, transparență, cadru normativ robust.

SHAPING THE FUTURE: RESPONSIBLE REGULATION OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

BUZU Irina,
PhD student,

International Free University of Moldova

irina.buzu@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-1484-5176>

SUMMARY

Generative AI's potential to revolutionize various fields is undeniable, but its ethical implications and potential misuse raise concerns. This article explores how existing legal frameworks, like the EU's GDPR, are adapting to address these challenges, while also examining emerging regulations around the world, such as the EU AI Act. We will delve into the

diverse approaches to regulating generative AI, highlighting the focus on transparency, data minimization, risk mitigation, and responsible development. The discussion will also touch upon the crucial role of collaboration and diverse perspectives in ensuring this powerful technology serves humanity ethically and responsibly.

Key words: generative AI, regulation, transparency, robust legal framework.

Introducere. Din modelarea unor peisaje uluitoare până la generarea de muzică, inteligența artificială (IA) generativă estompează granițele dintre realitate și simulare. Exemple includ ChatGPT [4] și BARD/Gemini [9] pentru generare de text; Midjourney [15] și Stable Diffusion [22] pentru imagini; WaveNet [25] pentru audio și Synthesia [23] pentru video; precum și sisteme multimodale care combină mai multe tipuri de media. Modelele de limbaj mare (LLMs sau *large language models*), o formă de inteligență artificială generativă, au fost discutate în profunzime în recentul raport al OCDE „Modele de limbaj AI: Considerații tehnologice, socio-economice și politice”[17]. În mod similar, alte modalități, precum generarea de imagini, audio și video, evoluează rapid odată cu tehnologia și cadrul mai larg de politici [8].

Cu toate acestea, această tehnologie nu este lipsită de provocări. Implicațiile etice ale utilizării sale, de la potențialul de a perpetua prejudecățile sociale până la generarea de deepfake-uri și răspândirea dezinformării, necesită o considerare atentă. Pentru a asigura dezvoltarea și implementarea responsabilă a acestei tehnologii, statele și părțile interesate se confruntă în mod activ cu problema reglementării. De exemplu, în mai 2023, țările din Grupul celor șapte (G7) s-au angajat să promoveze discuțiile internaționale pe tema guvernancei IA, în vederea dezvoltării unei IA incluzive și de încredere, și au stabilit Procesul IA de la Hiroshima, în colaborare cu OCDE sub președinția japoneză a G7, pentru a ajuta la îmbunătățirea guvernancei IA generative [3].

Articolul explorează peisajul în evoluție al reglementării IA generative. **Vom analiza** modul în care cadrul legislativ existent este adaptat pentru a aborda provocările unice ridicate de această tehnologie. De asemenea, **vom examina** reglementările emergente și inițiativele de reglementare curente, evidențiind arile lor de focalizare și abordările diverse. În cele din urmă, **vom aprofunda** principalele preocupări din jurul IA generative, cum ar fi atenuarea prejudecăților, controlul dezinformării și drepturile de proprietate intelectuală. **Adoptând o abordare cuprinzătoare și promovând un dialog deschis** între state, companii și instituții academice, putem naviga peisajul complex al reglementării IA generative și valorifica potențialul său pentru binele comun.

Explorând peisajul de reglementare. O trăsătură fundamentală a inteligenței umane este capacitatea cognitivă pe care o au oamenii de a crea conținut [5]. Modelele de IA generativă utilizează „prompturi” (solicitări specifice) pentru a produce text, imagini, audio și video sintetice care, deja astăzi, pot fi aproape imposibil de distins de creațiile umane[16]. Calitatea LLMs care permit generarea de text s-a îmbunătățit rapid de la publicarea arhitecturii *Transformers* de către cercetătorii Google în 2017 și a atins un punct de cotitură odată cu lansarea ChatGPT în noiembrie 2022[24].

Lansarea sa, ca prim agent conversațional accesibil printr-o interfață de utilizator convenabilă și intuitivă, a surprins întreaga lume. Se estimează că ChatGPT are aproximativ 100 de milioane de utilizatori activi lunar, ceea ce o face cea mai rapidă aplicație software pentru consumatori din istorie [11].

Entuziasmul pentru generarea de text din ultimele luni ale anului 2022 s-a repetat în ceea ce privește generarea de imagini în martie 2023 datorită unei imagini cu Papa Francisc purtând o geacă albă. Mulți au crezut că imaginea este autentică, dar aceasta fusese creată de un software pentru generarea sintetică de imagini pe baza unui prompt textual al utilizatorului. Aceasta a fost distribuită pe scară largă pe rețelele sociale și în media tradițională, înainte de a fi în cele din urmă expusă ca fiind falsă[14]. Imaginile sintetice au luat avânt după apariția lor în 2014, bazându-se pe munca lui Goodfellow et al. [10], care a deschis calea către capacitățile actuale ale modelelor IA. Cu toate acestea, dezvoltarea rapidă a IA generative a declanșat preocupări cu privire la implicațiile sale etice și potențialul de utilizare abuzivă. Drept urmare, peisajul reglementării IA generative prinde contur, cadrele existente ajustându-se, noi reglementări fiind curs de apariție, iar abordări diverse sunt în prezent adoptate la nivel global.

GDPR. În primul rând, înțelegerea modului în care reglementările existente, cum ar fi **Regulamentul General privind protecția datelor (GDPR)** [20] se aplică datelor utilizate în sistemele de IA generativă este esențial. **GDPR** acordă indivizilor control asupra datelor lor cu caracter personal și obligă la transparență în prelucrarea acestora. Acest regulament ridică întrebări cu privire la proprietatea și protecția datelor utilizate pentru a instrui aceste sisteme, în special atunci când acestea includ informații cu caracter personal. Capacitatea IA generative de a valorifica cantități mari de date, inclusiv adesea informații cu caracter personal, ridică întrebări semnificative cu privire la conformitatea sa cu prevederile **GDPR**. Deși **GDPR** nu abordează explicit IA, dispozițiile sale oferă un cadru critic pentru prelucrarea responsabilă a datelor, care trebuie luate în considerare cu atenție atunci când se utilizează IA generativă.

Una dintre primele provocări ține de **asigurarea transparenței** cu privire la modul în care modelele de IA generativă utilizează date cu caracter personal. **GDPR** subliniază principiul **legalității, echității și transparenței** (Articolul 5), solicitând organizațiilor să informeze indivizii despre modul în care datele lor sunt utilizate. În contextul IA generativă, acest lucru se traduce prin informarea utilizatorilor cu privire la datele utilizate pentru instruire, modul în care datele lor pot fi reflectate în ieșiri și dreptul lor de a solicita informații despre procesul de luare a deciziilor din spatele conținutului generat. Implementarea unei documentații clare și furnizarea de mecanisme pentru utilizatori de a înțelege utilizarea datelor pot ajuta la

abordarea acestei provocări. La fel, **GDPR** subliniază **limitarea scopului** (Articolul 5), solicitând ca colectarea datelor să fie limitată la scopuri clar definite și legitime. Atunci când se utilizează date cu caracter personal pentru instruirea IA generativă, determinarea scopului specific și asigurarea alinierii acestuia cu scopul inițial pentru care au fost colectate datele poate fi complexă. Un alt principiu cheie ține de **minimizarea datelor** (Articolul 5), care subliniază utilizarea doar a datelor cu caracter personal necesare pentru scopul propus. Cu toate acestea, modelele de IA generativă necesită adesea cantități mari de date pentru instruire, depășind potențial acest principiu. De asemenea, **GDPR** impune **criteriul de acuratețe** (Articolul 12), solicitând garantarea acurateții datelor cu caracter personal care sunt prelucrate. Datele inexacte utilizate în modelele de IA generativă pot duce la rezultate înșelătoare. Pentru a aborda această problemă, trluiesc implementate procese de verificare și rectificare a datelor inexacte înainte ca acestea să fie utilizate pentru instruire.

Totodată, GDPR prevede limitarea stocării (Articolul 5), solicitând ca datele să fie păstrate într-o formă care permite identificarea persoanelor vizate nu mai mult decât este necesar pentru scopurile pentru care sunt prelucrate datele cu caracter personal. Echilibrarea nevoii de a păstra datele pentru instruirea și îmbunătățirea modelelor de IA generative cu acest principiu poate fi o provocare, însă definirea unor politici clare de păstrare a datelor, implementarea procedurilor de ștergere a datelor și revizuirea periodică a necesității de păstrare a datelor pot asigura conformitatea. La fel, **GDPR** impune condiția de **securitate robustă a datelor cu caracter personal** (Articolul 32), asigurată prin implementarea unor măsuri tehnice și organizaționale adecvate pentru a asigura securitatea datelor cu caracter personal împotriva accesului neautorizat, alterării sau distrugerii. Atunci când se utilizează date cu caracter personal pentru IA generativă, implementarea criptării, a controlului accesului și a evaluărilor periodice de securitate este esențială pentru asigurarea conformității.

Actul UE privind inteligența artificială. Actul UE privind Inteligența Artificială [19] și inițiativele similare de reglementare globale dau un semnal de avânt pentru o nouă etapă de reglementare a acestor tehnologii. Aceste reglementări își propun să încurajeze dezvoltarea și implementarea responsabilă a IA, concentrându-se pe **transparență, atenuarea prejudecăților și clasificarea riscurilor**. Transparența permite înțelegerea modului în care sistemele de IA iau decizii, în timp ce atenuarea prejudecăților își propune să împiedice aceste sisteme să perpetueze inegalitățile sociale existente. Clasificarea riscurilor clasifică în continuare sistemele de IA pe baza potențialului lor de a cauza prejudicii, permițând o supraveghere mai strictă a sistemelor cu risc ridicat.

Pe măsură ce IA generativă ocupă un loc central, valorificarea potențialului său necesită o navigare atentă prin peisajul normativ în evoluție. Acrul UE privind IA, care urmează să devină primul cadru juridic cuprinzător din lume pentru IA, are implicații semnificative pentru această tehnologie. Deși nu se concentrează exclusiv pe

IA generativă, dispozițiile Actului stabilesc o abordare bazată pe riscuri pentru a reglementa sistemele de IA, cu scopul de a încuraja o dezvoltare și implementare responsabilă. Un pilon cheie al acestui document ține de clasificarea riscurilor (Articolul 6). Sistemele de IA generativă, în special cele cu potențialul de a crea deepfake-uri, de a manipula conținut sau de a consolida prejudecățile sociale, sunt susceptibile de a intra sub categoria **risc ridicat**. Această clasificare declanșează cerințe de reglementare mai stricte, inclusiv **transparență** (Articolul 13). Sistemele de IA cu risc ridicat, inclusiv multe sisteme de IA generative, trebuie să fie concepute și dezvoltate într-un mod care să promoveze transparența, oferind informații despre scopul sistemului, datele de antrenament și logica de luare a deciziilor. În plus, Actul impune un **sistem de gestionare a riscurilor** (Articolul 10) pentru subiecții care dezvoltă sau implementează sisteme de IA cu risc ridicat. Acest sistem implică identificarea potențialelor riscuri asociate cu IA, evaluarea probabilității și severității lor și implementarea măsurilor de atenuare pentru a le aborda. Pentru IA generativă, acest lucru ar putea implica măsuri pentru a preveni conținutul părtinitor sau dăunător, răspândirea dezinformării sau încălcarea drepturilor de proprietate intelectuală. Actul subliniază, de asemenea, importanța **supravegherii umane** (Articolul 15) pentru sistemele de IA cu risc ridicat. Aceasta poate implica implicarea umană în monitorizarea performanței sistemului, luarea deciziilor critice sau intervenția în caz de potențiale daune. Pentru IA generativă, supravegherea umană ar putea fi crucială în revizuirea rezultatelor pentru potențiale prejudecăți, asigurarea acurateții faptice și prevenirea generării de conținut dăunător. Dincolo de aceste dispoziții specifice, Actul încurajează dezvoltarea unor **practici robuste de guvernare a datelor** (Articolul 62). Aceste considerații sunt deosebit de relevante pentru IA generativă, care poate perpetua prejudecățile sociale existente prin datele sale de antrenament și producție.

Abordări alternative. În timp ce UE subliniază un cadru bazat pe riscuri și principii etice, alte state precum China favorizează un control mai strict din partea statului [6]. Această abordare prioritizează alinierea dezvoltării IA cu obiectivele naționale de dezvoltare și atenuarea potențialelor amenințări la stabilitatea socială. Reglementările din China se concentrează adesea pe securitatea datelor, transparența algoritmică și utilizarea etică a IA. Spre exemplu, în 2021, China a publicat "Planul de Dezvoltare a Unei Noi Generații de Inteligență Artificială" (din en. *New Generation Artificial Intelligence Development Plan*) [21] subliniind ambiția țării de a deveni lider global în domeniul IA până în 2030. Planul subliniază dezvoltarea etică, prioritizând progresele în IA care se aliniază cu obiectivele sociale și economice ale țării, reflectând controlul statului asupra dezvoltării IA în China.

Abordările contrastante ale UE și Chinei evidențiază **provocarea de a stabili o abordare globală coordonată** pentru reglementarea IA generativă. Această provocare provine din diverși factori, inclusiv diversitatea și fragmentarea peisajului de politici publice și lipsa unei abordări unificate; ritmul la turajii mari al

dezvoltării acestei tehnologii și provocarea cadrului de reglementare de a ține pasul; precum și faptul că culturile globale diferite au perspective diferite cu privire la utilizările acceptabile ale IA, ceea ce face dificilă ajungerea la un consens global asupra principiilor etice.

În ciuda acestor provocări, încurajarea **dialogului deschis și a colaborării** între diverse părți interesate, inclusiv guverne, industrie, mediul academic și organizațiile societății civile, este crucială. Această colaborare poate ajuta la stabilirea unui teren comun privind principiile cheie și poate deschide calea către o abordare mai armonioasă a reglementării IA generative în viitor. Recunoscând abordările diverse existente în prezent și lucrând spre soluții bazate pe colaborare, putem asigura faptul că progresele în IA generativă vor beneficia societatea în ansamblu, atenuând totodată riscurile potențiale și promovând dezvoltarea responsabilă a acestei tehnologii.

Prejudecățile și echitatea. Sistemele IA generative, în ciuda capacităților lor uimitoare, mai prezintă și potențialul de a perpetua sau chiar de a amplifica prejudecățile sociale existente. Așa cum aceste sisteme sunt antrenate pe seturi de date ce reflectă realitatea persoanelor care au aranjat seturile de date și au antrenat algoritmi, aceștia pot moșteni prejudecățile înrădăcinate în acele date. Asta se poate manifesta prin texte generate care întăresc stereotipuri, imagini subreprezentative ale anumitor grupuri sau conținut care promovează puncte de vedere discriminatorii. IA generativă poate reflecta, automatiza și perpetua prejudecăți sociale, stereotipuri și discriminare prin absorbția tendințelor părtinitoare conținute în resursele folosite ca date de antrenament. În cazul modelelor lingvistice. Aceste rezultate generate ar putea duce la o **marginalizare sau excludere și mai mare a anumitor grupuri** [2], sau pot perpetua prejudecăți pe criterii de gen [26], sau apartenență religioasă [1]. Unele modele încearcă, de asemenea, să evite să răspundă la întrebări potențial părtinitoare, cum ar fi dacă femeilor ar trebui să li se permită să voteze, folosind un comportament numit „hedging” (eschivare) – care poate crește încrederea utilizatorilor în model, deoarece pare să manifeste prudență [18].

Prejudecățile nu se limitează la sistemele bazate pe text și se extinde și la alte tipuri de modele, cum ar fi cele pentru generarea imaginilor. De exemplu, s-a constatat că rezultatele generate de modele care creează imagini sintetice suprareprezintă culoarea albă a pielii și masculinitatea în trei modele diferite de generare a imaginilor[12], iar un alt model **clasifică** imaginile sintetice ale femeilor în medii mai casnice și domestice decât omologii lor de sex masculin[13]. Alte cercetări evidențiază relații părtinitoare între rasă, gen și statut economic în rezultatele generate de sistemele de creare a imaginilor [7]. Deși amplificarea prejudecăților reprezintă o problemă persistentă în învățarea automată, ușurința de utilizare și adoptarea rapidă a sistemelor recente de IA generativă riscă să crească diseminarea rezultatelor discriminatorii. Recunoașterea și identificarea prejudecăților în aceste sisteme este un pas

crucial către un viitor mai echitabil. Pentru aceasta, e nevoie ca seturile de date să fie diversificate; testarea monitorizarea și auditarea sistemelor pot ajuta la identificarea timpurie a prejudecăților; iar transparența algoritmică și supravegherea umană vor asigura revizuirea și rafinarea conținutului generat de IA.

Dezinformarea și deepfake-uri. Ascensiunea IA generative a dezvăluit abilități extraordinare de a crea imagini, videoclipuri și texte incredibil de realiste, facilitând manipularea realității mai ușor ca niciodată. Acest lucru deschide calea pentru deepfake-uri - materiale media fabricate concepute pentru a înșela - și facilitează răspândirea dezinformării la o scară alarmantă. Abordarea acestei provocări necesită o poziție vigilentă și o abordare multiplă. În forma sa abuzivă, IA generativă poate fi folosită ca instrument de manipulare a opiniei publice, calomniere și alimentare a campaniilor de dezinformare, etichetare de conținut prin generarea de conținut fabricat și înșelător pe rețelele sociale sau canalele de știri care e ușor generat și diseminat pentru a promova narative false.

Pentru a combate aceste amenințări, etichetarea conținutului generat de IA (din en. *watermarking*) ar fi o soluție care ar permite marcarea clară a conținutului generat sau manipulat de IA ca sintetic, pentru ca utilizatorii să înțeleagă natura a ceea ce văd. La fel, dezvoltarea de algoritmi care pot detecta deepfake-uri și pot urmări originea lor ajută la identificarea surselor de conținut dăunător, iar campaniile de **alfabetizare digitală i-ar împuternici** pe indivizi să fie consumatori critici de informație. Abordarea acestei probleme complexe necesită cooperarea din partea diferitelor părți interesate:

Proprietatea intelectuală și drepturile de autor. Capacitatea IA generative de a crea conținut nou care se inspiră din lucrări existente abordează, la fel, întrebări complexe cu privire la potențiale ingerințe aduse drepturilor de proprietatea intelectuală, drepturilor de proprietate și implicațiilor etice din jurul utilizării materialelor protejate prin drepturi de autor. Modelele IA generative sunt antrenate pe cantități mari de date care includ date protejate inclusiv prin drepturi de autor, de cele mai multe ori fără autorizația deținătorilor de drepturi. În 2019, Organizația Mondială a Proprietății Intellectuale (OMPI) a convocat sesiuni privind implicațiile IA pentru proprietatea intelectuală. Secretariatul OMPI a publicat în mai 2020 un document privind politica de proprietate intelectuală și IA, care a evidențiat opt probleme cheie, inclusiv întrebări precum dacă utilizarea datelor de către un algoritm protejate prin drepturi de autor fără autorizație constituie o încălcare a drepturilor de autor și, dacă da, dacă ar trebui să existe o excepție care să permită antrenarea modelelor de învățare automată [27].

Cadrul normativ existent protejează în principal operele originale create de oameni. Aceasta ridică provocări atunci când IA generativă utilizează material existent protejat prin drepturi de autor ca parte a datelor sale de antrenament, făcând dificilă determinarea cui aparțin drepturile asupra conținutului generat de IA, mai ales atunci când sistemul se bazează pe lucrări protejate. La fel, dacă rezultatul general se aseamănă foarte mult cu

materialul existent protejat prin drepturi de autor, există oare un potențial pentru revendicări de încălcare? Totodată, recunoașterea drepturilor morale devine la fel de ambiguă precum și recunoașterea drepturilor de proprietate asupra operelor artistice generate autonom de IA în lipsa unui statut juridic clar definit pentru aceste sisteme.

Dreptul de autor este un mijloc cheie prin care inovația și creația sunt recompensate, ridicând miza pentru instanțe și autoritățile de proprietate intelectuală pentru a defini dreptul de autor în contextul IA generativă. IA generativă, care implică adesea puțin aport uman, spulberă modelul cadrului tradițional, în care e nevoie de o contribuție umană semnificativă pentru generarea unei opere. Se pune sub semnul întrebării dacă conținutul generat de AI poate fi protejat prin drepturi de autor în primul rând și, dacă da, atunci cine deține acest drept de autor? Deținător poate fi dezvoltatorul modelului IA cel care a activat procesul „creativ”, sau proprietarul modelului, sau persoana care a formulat promptul - acest lucru depinde dacă a existat o contribuție umană suficientă pentru a justifica protecția dreptului de autor în primul rând. În prezent, majoritatea instrumentelor IA generative oferă utilizatorilor conținutul pe care îl generează în condițiile lor de utilizare. Cu toate acestea, dacă conținutul nu este protejat prin drepturi de autor în primul rând, atunci termenii de utilizare nu pot schimba acea poziție. Există mai puțină claritate cu privire la cine este responsabil

dacă conținutul generat de AI încalcă drepturile de autor ale altcuiva asupra unei opere protejate. Pentru a răspunde la aceste întrebări, este necesar ca instanțele și autoritățile de proprietate intelectuală să conteste domeniul de aplicare al legii tradiționale privind drepturile de autor în legătură cu IA generativă, ceea ce ar putea duce la modificări ale legislației existente care acoperă dreptul de proprietate asupra conținutului generat de IA.

Concluzii. Așa cum am văzut, IA generativă prezintă atât oportunități imense, cât și provocări semnificative. Deși reglementări precum GDPR și Actul UE privind IA oferă un cadru complementar pentru abordarea acestor provocări, navigarea interacțiunii dintre tehnologie și cadrul legal necesită o colaborare și o adaptare continuă.

Mai mult, pentru a aborda preocupări precum prejudecățile, dezinformarea, manipularea și încălcarea proprietății intelectuale, este necesară o abordare multiplă. Aceasta include dezvoltarea unor seturi de date diverse pentru antrenament, implementarea unor tehnici robuste de detectare și eliminarea prejudecăților, promovarea alfabetizării media și a abilităților de gândire critică, precum și rafinarea cadrelor juridice referitoare la proprietatea și utilizarea datelor.

Prin adoptarea unui dialog deschis între dezvoltatori, autorități de reglementare și public, putem asigura dezvoltarea IA generative din punct de vedere etic și responsabil, servind binelui comun al societății.

Referințe bibliografice:

1. Abid A., Farooqi M., Zou J., “Persistent Anti-Muslim Bias in Large Language Models”, 2021, <http://arxiv.org/abs/2101.05783> (accesat: 13.01.2024).
2. Bender E. et al., “On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big?”, FAccT 2021 – Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 610-23, Vol. Association for Computing Machinery, Inc., 2021, <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922> (accesat: 13.01.2024).
3. Casa Albă, G7 Hiroshima Leaders’ Communiqué, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/05/20/g7-hiroshima-leaders-communiqué/> (accesat: 10.02.2024).
4. ChatGPT, <https://chat.openai.com> (accesat: 04.01.2024).
5. Chawla S. et al., “Ten Years after ImageNet: A 360° Perspective on Artificial Intelligence”, Royal Society Open Science 10 (3), 2023, <https://arxiv.org/abs/2210.01797> (accesat: 10.02.2024).
6. Fischer N. et al., “Unleashing the AI Imagination: A Global Overview of Generative AI Regulations”, Pillsbury Law, <https://www.pillsburylaw.com/en/news-and-insights/ai-regulations-us-eu-uk-china.html> (accesat: 13.01.2024).
7. Fraser K. et al., “A Friendly Face: Do Text-to-Image Systems Rely on Stereotypes When the Input Is Under-Specified?”, 2023 <http://arxiv.org/abs/2302.07159> (accesat: 13.01.2024).
8. GANs vs Diffusion Models - Generative AI Comparison, <https://www.sabrepc.com/blog/Deep-Learning-and-AI/gans-vs-diffusion-models>.
9. Gemini AI, <https://gemini.google.com/app> (accesat: 04.01.2024).
10. Goodfellow I. et al., “Generative Adversarial Nets, Advances in Neural Information Processing Systems 27”, NIPS, 2014, https://papers.nips.cc/paper_files/paper/2014/file/5ca3e9b122f61f8f06494c97b1afccf3Paper.pdf (accesat: 04.01.2024).
11. Hu K. “ChatGPT Sets Record for Fastest-Growing User Base - Analyst Note”, Reuters, 2023, <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-sets-record-fastest-growing-user-base-analyst-note-2023-02-01/> (accesat: 14.02.2024).
12. Luccioni A. et al., “Stable Bias : Analyzing Societal Respresentations in Diffusion Models”, 2023 <http://arxiv.org/abs/2303.11408> (accesat: 08.01.2024).
13. Lucy L. et al., “Gender and Representation Bias in GPT-3 Generated Stories”, 2021 https://github.com/lucy3/gpt3_gender (accesat: 08.01.2024).
14. Matt N. “That Viral Image Of Pope Francis Wearing A White Puffer Coat Is Totally Fake”, Forbes, 2023. <https://www.forbes.com/sites/mattnovak/2023/03/26/that-viral-image-of-pope-francis-wearing-a-white-puffer-coat-is-totally-fake/?sh=7051c8a91c6c> (accesat: 15.01.2024).
15. Midjourney, <https://www.midjourney.ai> (accesat: 15.01.2024).

16. Nightingale S., Farid H., "AI-Synthesized Faces Are Indistinguishable from Real Faces and More Trustworthy", Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, Vol. 119/8, 2022 <https://doi.org/10.1073/pnas.2120481119> (accesat: 22.02.2024).
17. OECD, "AI language models: Technological, socio-economic and policy considerations", OECD Digital Economy Papers, No. 352, OECD Publishing, Paris, 2023, <https://cdn.openai.com/papers/gpt-4-system-card.pdf> (accesat: 22.02.2024).
18. OpenAI, "GPT-4 System Card OpenAI", 2023 <https://cdn.openai.com/papers/gpt-4-system-card.pdf> (accesat: 22.02.2024).
19. Regulament al Parlamentului European și al Consiliului de Stabilire a Unor Norme Armonizate Privind Inteligența Artificială (Legea Privind Inteligența Artificială) și de Modificare a Anumitor Acte Legislative ale Uniunii, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206> (accesat: 22.02.2024).
20. Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor), <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (accesat: 22.02.2024).
21. Roberts H., Cows J., Morley J., "The Chinese approach to artificial intelligence: an analysis of policy, ethics, and regulation", AI&Soc 36, 59–77, 2021, <https://doi.org/10.1007/s00146-020-00992-2> (accesat: 18.01.2024)
22. Stable Diffusion AI, <https://stability.ai> (accesat: 22.02.2024).
23. Synthesia AI, <https://www.synthesia.io> (accesat: 22.02.2024).
24. Vaswani A. et al., "Attention is All You need (v7), Proceedings of the 31st Conference on Neural Information Processing Systems", 2023 https://papers.nips.cc/paper_files/paper/2017/file/3f5ee243547dee91fbd053c1c4a845aaPaper.pdf (accesat: 04.01.2024).
25. Wavenet AI, <https://deepmind.google/technologies/wavenet/>.
26. Weidinger L. et al., "Taxonomy of Risks Posed by Language Models", In ACM International Conference Proceeding Series, 214-29, 2022, <https://doi.org/10.1145/3531146.3533088> (accesat: 18.01.2024).
27. WIPO, WIPO Conversations on Intellectual Property and Artificial Intelligence, 2020, <https://roadtobern.sw> (accesat: 22.02.2024).

CZU 343.2:341.4

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.04>

JUSTIȚIA PUNITIVĂ ÎN LUMINA SARCINILOR DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR ȘI DREPTULUI INTERNAȚIONAL PENAL

DULCINATU Ionuț – Gabriel,

Doctorand,

Universitatea Liberă Internațională din Moldova,

E-mail: ionutdulcinatu@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-6154-7796>

REZUMAT

Având în vedere realitatea cotidiană conform căreia atunci când o faptă penală este săvârșită, societatea civilă din care face parte care făptașul, o consideră reprobabilă, având în vedere raportarea faptei la sistemul de valori propriu, ale acelei societăți și astfel ia naștere întrebarea "cine și cum va trebui să suporte consecințele acestei vătămări?", acest articol are ca scop identificarea și analizarea punctuală a modalităților posibile de înlăptuire a justiției în cazul săvârșirii unei fapte penale, punând în centrul analizei impactul asupra nevoilor victimelor.

Cuvinte-cheie: faptă penală, consecințe, vătămări, justiție, victimă

PUNITIVE JUSTICE IN THE LIGHT OF THE TASKS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

DULCINATU Ionuț – Gabriel,

PhD student,

International Free University of Moldova

E-mail: ionutdulcinatu@yahoo.com

SUMMARY

Taking into account the everyday reality that when a criminal act is committed, the civil society of which the perpetrator is a part, considers it reprehensible, taking into account the relation of the act to the own value system of that society, and thus arises the question "who and how will he have to bear the consequences of this injury?", this article tries to identify and analyze the possible ways of carrying out justice in the event of a criminal act, pointing the needs of the victims at the center of the analysis.

Key words: criminal act, consequences, injuries, justice, victim

Introducere. Atunci când o faptă este săvârșită, societatea civilă din care face parte care făptașul, o consideră reprobabilă, având în vedere raportarea faptei la sistemul de valori propriu, ale acelei societăți.

Întrucât prin efectul săvârșirii în societate a unei asemenea fapte, o altă persoană a fost vătămată în ființa ei fizică sau în bunurile sale, cine va trebui să suporte consecințele acestei vătămări? Aceasta este problema esențială a răspunderii. Judecata socială reprobabilă de valoare se va manifesta sub forma unui enunț de opinie publică în care obiectul opinabil e tocmai reprobabilul. Conduita publicului – subiectul opiniei respective – care se exprimă reprobabil va fi una de respingere a reprobabilului, respingere manifestată în felurite forme, cu vremurile și locurile [1, p. 121].

Progresele realizate în ultimul secol de către dreptul internațional public, în ceea ce privește domeniul incriminării faptelor cu caracter penal, nu au dus din păcate, la mari realizări corespunzătoare, pe linia creării și promovării unor instituții juridice internaționale care să pună în valoare normele de drept în vigoare.

În lipsa unei asemenea jurisdicții penale, sancționarea infracțiunilor internaționale continuă să fie realizabilă, cu unele excepții limitate și conjuncturale în cadru național, de către instanțele penale ale fiecărui stat [2, p.295].

Așadar, chiar dacă în perioada actuală de dezvoltare a doctrinei și jurisprudenței internaționale, justiția bazată pe principiul restaurativ și cel al drepturilor omului, a cunoscut o semnificativă dinamizare, în continuare importanța cea mai mare este dată procesului de sancționare a încălcărilor legislative prin aplicarea de sancțiuni.

Întrebarea "*de ce este nevoie ca infractorii să fie pedepsiți*", a dus la nașterea a numeroase teorii, care au generat o avalanșă de răspunsuri: pentru că merită, pentru a face victima să simtă că societății îi pasă de ea, pentru a opri infractorul din activitatea infracțională și a-l descuraja la comiterea de noi infracțiuni, pentru a descuraja potențiali alți infractori de la adoptarea rezoluției infracționale, pentru a proteja societatea și populația de elementele infracționale, pentru a permite infractorului să conștientizeze gravitatea și urmările faptelor sale și pentru a crea cadrul necesar reabilitării acestuia, pentru a-l determina pe infractor să întreprindă demersurile necesare remedierii urmărilor faptelor sale, pentru a însufla societății necesitatea respectării legii [3, p.p. 17-24]. Evident că lista motivelor în favoarea aplicării de măsuri coercitive de sancționare poate fi extinsă astfel încât există numeroase justificări pentru acțiunile statului de aplicare a pedepselor penale.

Pedeapsa în sine este percepută ca justificată de psihicul tuturor persoanelor implicate în procesul penal,

de la reprezentanții statului, polițist, magistrat, societatea civilă, până la infractor, care asistă sau chiar așteaptă aplicarea acestora. Problema cea mai pregnantă ține însă de poziția victimei care, spre deosebire de persoanele enumerate nu poate contribui în mod activ la alegerea sau aplicarea pedepsei, situație în care aplicarea sancțiunii asupra infractorului este sau nu de natură a aduce satisfacție și împăcare victimei ori este doar de natură a aduce satisfacție statului, al cărui sistem legislativ și ordine de drept au fost încălcate și care prin aplicarea pedepsei, au fost reabilite formal?

Conform normelor legale naționale și internaționale, statele își asumă obligații atât față de infractor – să beneficieze de un sistem de judecată obiectiv, bazat pe principiul proporționalității, să nu fie pedepsit mai mult decât merită, cât și față de victimă – dreptul la siguranță, ceea ce inevitabil a condus la numeroase tensiuni în literatura de specialitate internațională, în scopul determinării categoriei principale [4].

Din păcate, în oscilația organismelor în drept, între asigurarea și promovarea drepturilor infractorului și cele ale victimei, ca și ansamblu al societății, victima a rămas multă vreme în plan secund, fiind marginalizată atât de sistemul legislativ care ar fi trebuit să asigure formal drepturile cât și de jurisprudență și doctrină, care aveau ca sarcină promovarea și asigurarea respectării acestora.

În acest context s-au dezvoltat câteva teorii penologice moderne care au parcurs un real proces de transformare, de la concepțiile bazate strict pe aplicarea pedepsei în scopul asigurării satisfacției statului (concepțiile justiției utilitariste și retributive), până la cele moderne, bazate pe dorința de satisfacere a nevoilor victimei (concepția justiției restaurative).

Justiția utilitaristă. Această teorie are la bază principiul fericirii siguranței și bunăstării psihice a omului precum și nevoia de reducere a durerii, astfel încât statele, prin sistemele legislative și organismele proprii, au obligația de a asigura un maxim de fericire socială.

În acest context, în literatura de specialitate s-a pus la îndoială beneficiul aplicării unei pedepse infractorului, pentru ceva ce deja a fost săvârșit și cauzarea unei suferințe acestuia care se va adăuga, la scară socială, celei deja cauzate victimei [5, p. 63]. Pedeapsa ar trebui să fie orientată spre prevenirea săvârșirii de noi fapte antisociale de către infractor sau alte persoane și abia atunci când acest scop va fi fost atins, pedeapsa ca instituție de drept, și-ar fi îndeplinit adevărata menire.

Astfel, această teorie se bazează pe unele principii precum:

Principiul descurajării – prin aplicarea pedepsei, infractorul este descurajat să reia comportamentul infracțional iar alte persoane care iau cunoștință despre

rigorile pedepsei, vor fi descurajate să comită infracțiuni.

În acest sens, pârghiile ale determinării descurajării pot fi:

- înlăturarea de la infractor sau persoana predispusă la săvârșirea de infracțiuni a posibilităților fizice de a săvârși infracțiuni;

- determinarea infractorului sau a persoanei predispusă la săvârșirea de infracțiuni, să nu își dorească adoptarea rezoluției infracționale;

- crearea unei temeri în psihicul infractorului sau a persoanei predispusă, cu privire la perspectiva săvârșirii unei infracțiuni.

Principiul severității – este promovat în cadrul concepției utilitariste, cu scopul descurajării comportamentului infracțional.

Deși susținătorii justiției utilitariste consideră că nu mai este de niciun folos aplicarea unei pedepse severe, din punct de vedere al cauzării unei dureri prezente infractorului pentru o situație deja petrecută, aceștia susțin ideea aplicării unei pedepse severe prin prisma nevoii de a reduce probabilitatea săvârșirii de noi infracțiuni, referindu-se astfel la dorința infractorului de a evita o potențială durere viitoare.

Principiul proporționalității – presupune aplicarea unei pedepse graduale cu infracțiunea săvârșită și stabilirea unei pedepse direct proporționale cu circumstanțele săvârșirii infracțiunii și circumstanțele personale ale infractorului.

Principiul gradualității s-a conturat în practică abia în secolul al XVIII – lea, până la acea perioadă, pedepsele fiind arbitrare, direct influențate de voința și interesele monarhilor și a nobilimii. Anterior acestei perioade, nu au existat prea multe grade ale pedepselor, cea mai utilizată pedeapsă, pentru aproape toate infracțiunile, fiind pedeapsa capitală.

Persoana care a pus bazele principiului gradualității aplicării pedepselor, în funcție de gravitatea infracțiunii săvârșite, a fost Cesare Beccaria care în anul 1764, a dezbătut problematica în lucrarea *"Dei delitti e delle pene"* [6]. Acesta a descris subiectul gradualității aplicării pedepselor ca fiind individul cu capacitate de decizia asupra rezoluției infracționale precum și capacitate de anticipare a urmărilor faptei și a pedepsei pe care o va primi în cazul în care va pune în aplicare hotărârea infracțională.

Principiul reabilitării – aplicarea pedepsei are ca scop reabilitarea infractorului și determinarea acestuia de a alege să nu mai adopte rezoluția infracțională.

Finalitatea sistemului de pedepsire utilitarist are ca finalitate reintegrarea socială a infractorului, crearea cadrului de factori psihologici și socio-ambientali necesar reintegrării în societate a infractorului. Acest proces a fost ideal conceput în două direcții – prima bazată pe alternative mai puțin dure la pedeapsa închisorii [7] iar cea de-a doua prin umanizarea tratamentului penitenciar [8].

Ca și parte negativă a justiției utilitariste, în doctrină s-a reținut că aceasta se bazează în special pe descurajarea comiterii de noi infracțiuni și reabilitarea autorului infracțiunii, situație în care se pot întâlni cazuri de aplicare a unor pedepse mult prea drastice raportate la gradul de pericol social și urmările concrete ale faptei

săvârșite, aplicarea pedepsei fiind raportată mai degrabă la un caracter de predictibilitate cu privire la comportamentul infracțional viitor.

Ca atare, sistemul de pedepsire utilitarist este centrat în primul rând pe nevoile statului, având ca scop primordial descurajarea comportamentelor infracționale viitoare însă nu contribuie în aproape niciun fel la satisfacerea nevoilor victimelor.

Justiția retributivă. O altă abordare a paradigmei sistemului de pedepsire este cea bazată pe principiul meritocrației – *"infractorii sunt pedepsiți pentru că merită"*.

Acest tip de justiție se mai numește și justiția *"just deserts"* care etimologic semnifică "ceva neplăcut care ți se întâmplă pentru că meriți, ca urmare a faptului că ai făcut ceva greșit" [9, p.381].

Sistemul retributiv își are izvorul chiar în documentele religioase biblice, cea mai veche dintre acestea fiind *"Legea Talionului"* (*lex talionis*), în termeni bisericești însemnând: *"ochi pentru ochi"*, *"dinte pentru dinte"* și *"viață pentru viață"*. Astfel, A treia carte a lui Moise (*Leviticul*), paragrafele 24.19 și 24.20, precizează că: *"dacă cineva rănește pe aproapele său, să i se facă așa cum a făcut și el, frântură pentru frântură, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, să i se facă aceeași rană pe care a făcut-o el aproapelui său"* iar A cincea Carte a lui Moise (*Deuteronomul*), paragrafele 19.20 și 19.21, dispune: *"În felul acesta ceilalți vor auzi și se vor teme și nu se va mai face o faptă nelegiuită în mijlocul tău. Să n-ai nici o milă, ci să ceri: viață pentru viață, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior"*.

Aplicarea pedepsei în concepția sistemului retributiv vizează ceea ce ar trebui făcut în prezent, raportat la ceea ce din trecut [10, p.69] și constă în a da ceva la schimb, respectiv nevoia statului de a da la schimb infractorului o pedeapsă pentru infracțiunea săvârșită.

Deși în epoca contemporană majoritatea statelor au renunțat la pedepsele capitale sau corporale, literatura de specialitate relevă faptul că în continuare unele concepții consideră acest sistem drastic de pedepsire, ca fiind cel mai eficient și corect, de natură a aduce cele mai mari satisfacții atât ordinii de drept cât și victimei.

Lăsând însă deoparte latura primitivă a conceptului, justiția retributivă realizează totuși un echilibru real între gravitatea infracțiunii și cea a pedepsei.

Astfel, a fost creată o versiune modernă a *"Legii Talionului"*, care se bazează pe principiul gradualității pedepsei și este cunoscut sub sintagma *"tariff sentencing"* [3, p.p. 40-41], constând în prețul pe care orice infractor trebuie să-l plătească pentru infracțiunea săvârșită. La stabilirea acestui preț, se iau în calcul aspectele circumstanțiale ale săvârșirii infracțiunii și cele personale ale infractorului la momentul săvârșirii acesteia, fără a avea vreo valoare atitudinea prezentă a infractorului sau predispoziția acestuia la reluarea activității infracționale. În evaluarea gravității pedepsei, unii autori adepți ai modului de justiție retributivă, au susținut că nu se impune luarea în calcul pentru stabilirea gravității pedepsei aplicate, decât două aspecte: antecedentele penale ale infractorului (trecutul infracțional) – care vor atrage o pedeapsă mai aspră și latura subiectivă a infracțiunii (gradul de intenție cu care

autorul a săvârșit infracțiunea) – care va atrage o pedeapsă mai severă în situația unui infractor săvârșit cu intenție directă față de o pedeapsă mai blândă, pentru săvârșirea unei infracțiuni fără intenție sau din culpă.

Sistemul de justiție retributivă, mai este cunoscut și sub denumirea de *"justice as fairness"*, care apare ca o formă a justiției sociale, ce vizează distribuția echitabilă a avantajelor și dezavantajelor, a sarcinilor și a beneficiilor, între toți membrii societății, indiferent de statut, pentru că doar în acest fel, individului i se poate garanta dreptul de a fi tratat drept, în fața justiției.

Teoria retributivă funcționează pe baza principiului echității, împrumutat din teoria obligațiilor politice, punând accentul pe raportul cât mai echilibrat între avantaje și dezavantaje, acolo unde acest lucru este posibil [11, p. 49]. Spre exemplu, în cazul săvârșirii unei infracțiuni care aduce atingere dreptului de proprietate a victimei, raportul dintre avantajele avute de infractor prin infracțiunea săvârșită și dezavantajele pe care le va suporta prin pedeapsa aplicată pot fi în deplină concordanță. În situația unei infracțiuni care aduce atingere vieții sau integrității corporale ale victimei, principiul echității și teoria retributivității în sine, este imposibil de aplicat.

Așadar, deși în esență are ca scop realizarea unui echilibru natural, pedeapsa privită ca retribuție pentru infracțiunea săvârșită, în forma sa primitivă (*dinte pentru dinte*) sau în forma sa contemporană (*justiția echitabilă*), nu este neapărat centrată pe nevoile victimei, poate doar prin simplul fapt că dinte scos infractorului în contul dintelui pierdut de către victimă, nu va putea fi niciodată dinte pierdut de către aceasta.

Conceptul justiției retributive are la bază un principiu matematic elementar, al cărui obiectiv este păstrarea unei constante: s-a pierdut un leu, s-a returnat un leu, astfel încât raportul să fie nul.

Deși societatea și statul înregistrează o oarecare satisfacție prin aceea că a realizat pedepsirea infractorului gradual cu răul făcut victimei, aceasta este în esență cea care plătește prețul real iar pedeapsa aplicată infractorului nu este de natură a repara prejudiciul suferit.

Justiția orientată spre drepturile omului. Debutul sistemului de justiție modern, odată cu a doua jumătate a secolului XX, a însemnat în principal orientarea politicilor de justiție ale statelor lumii către drepturile omului, în acest sens fiind adoptată Declarația universală a drepturilor Omului, la 10 decembrie 1948 și Convenția Europeană a drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale, la 4 noiembrie 1950.

Prin ratificarea acestor documente internaționale, urmată de înglobarea lor în propriile sisteme judiciare, statele lumii și-au asumat obligații pe linia respectării prevederilor acestora și implicit a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Justiția orientată spre drepturile omului, reprezintă o simbioză a justițiilor retributivă și utilitaristă, raportate la etapa modernă internațională.

Astfel, este împrumutat și adoptat din justiția retributivă, principiul proporționalității, acesta fiind însă adaptat sistemului de justiție modern, în sensul adaptării gravității pedepsei aplicate, nu numai la condițiile săvârșirii infracțiunii ci și la factorii trecuți, prezenți și

viitori ai infractorului. Totodată, este împrumutat din justiția utilitaristă, principiul reabilitării, pentru aplicare căruia stabilește în sarcina statelor, o serie de sarcini pe linia creării cadrului social și legislativ necesar oferirii unor posibilități reale infractorului, de reintegrare socială și reabilitare a comportamentului – conceptul a fost denumit în literatura de specialitate: *"state – obligated rehabilitation"* [12, p.183].

Raportat la cele două principii enunțate, normele de drept internațional atribuie în principal statelor sarcinile aferente reducerii perturbărilor relațiilor sociale prin infracțiune și a probabilității deteriorării relațiilor sociale în perspectivă, astfel că necesitatea responsabilizării statelor derivă din următoarele situații [13, p.291]:

- dacă statul are dreptul de a aplica pedepse, atunci tot statului îi revine și obligația de a nu aplica pedepse injuste sau peste cadrul greșelii comise. Statul trebuie să urmărească aplicarea pedepsei asupra infractorului în așa fel încât să-l protejeze pe acesta de cruzimi și rele tratamente, drepturi ratificate prin art. 7 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, să urmărească păstrarea legăturii infractorului cu familia, să nu-i îngreuească libertatea decizională sau potențialul de reintegrare socială sau în muncă, după ispășirea pedepsei [14, p.p. 273-291].

- atâta timp cât nu a avut capacitatea de a preveni actul infracțional, statului îi este atribuit rolul de coresponsabil pentru infracțiunea săvârșită, astfel încât tot acestuia îi revine și sarcina reabilitării. Astfel, prin raportare la normele legislative internaționale, statul este cel care creează cadrul legislativ intern și incriminează faptele, stabilind totodată și sistemul de pedepsire aferent, tot statul fiind cel care este direct responsabil și de procesul de reabilitare a infractorului, relațiilor sociale afectate și implicit a intereselor victimei.

Deși nu este centrată exclusiv pe victimă, justiția orientată spre drepturile omului este de natură a le aduce o oarecare satisfacție, prin transpunerea valorilor sale, în drepturi specifice nevoilor acestora. Acest timp de justiție cuprinde două etape, respectiv cea centrată pe persoana infractorului și abia apoi cea axată pe nevoile victimei însă chiar și în aceste condiții, reprezintă un salt uriaș în lupta pentru integrarea valorilor specifice unei justiții restaurative.

Această abordare cronologică a reprezentat pentru victime un motiv în plus de insatisfacție psihică, un izvor de frustrări atât personale cât și îndreptate spre stat și organisme sale.

La această insatisfacție a victimei a contribuit și tendința statelor de a îngloba cât mai urgent normele internaționale în domeniul tratamentului infractorilor, ceea ce a condus implicit la lăsarea în plan secund a victimei, creându-i acesteia percepția ca fost prejudiciată de două ori: odată prin infracțiunea al cărei subiect a fost și a doua oară prin neglijența statului.

Concluzii. Studiul a reliefat că în ciuda faptului că în perioada actuală de dezvoltare a doctrinei și jurisprudenței internaționale, justiția bazată pe principiul restaurativ și cel al drepturilor omului, a cunoscut o semnificativă dinamizare, în continuare importanța cea mai mare este dată procesului de sancționare a încălcărilor legislative prin aplicarea de sancțiuni,

pedeapsa în sine fiind percepută ca justificată de psihicul tuturor persoanelor implicate în procesul penal, de la reprezentanții instituțiilor internaționale, reprezentanții statelor, polițiști, magistrați, societățile civile, până la infractori, care asistă sau chiar așteaptă aplicarea acestora.

Problema cea mai pregnantă ține însă de poziția victimei care, spre deosebire de persoanele enumerate nu

poate contribui în mod activ la alegerea sau aplicarea pedepsei, situație în care aplicarea sancțiunii asupra infractorului nu este de natură a aduce satisfacție și împăcare victimei ci doar de natură a aduce satisfacție statului, al cărui sistem legislativ și ordine de drept au fost încălcate și care prin aplicarea pedepsei, au fost reabilitate formal.

Referințe bibliografice:

1. MIHAI, C. G., MOTICA, I. R., *Fundamentele Dreptului. Optima Justitia*, Ed. All Beck, 1999, p.121, ISBN: 873-9435-45-9.
2. CREȚU, V., *Drept Internațional Penal*, București, Ed. Societății Tempus, România, 1996, p.295, ISBN: 937-9205-04-6.
3. HUDSON, B., *Understanding Justice. An introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*, Open University Press, Buckingham, 1996, p.p.17-24.
4. Problema a fost dezbătută în lucrări precum: BLUMSTHEIN, A., COHEN, J., MARTIN S.E., TONRY, M.H., *Research on Sentencing: The Search for Reform*, Vol I, Washington D.C., National Academy Press, 1983, p. 12, [citat la 17.12.2023], disponibil on line: <https://nap.nationalacademies.org/catalog/19436/research-on-sentencing-the-search-for-reform>; BARLOW, D.E., BARLOW, M.H., CHIRICOS J.G., *Long Economic Cycles and the Criminal Justice System in the U.S.*, În: "Crime, Law and Social Change", 1993, nr. 19, p.p. 143-169, [citat la 27.12.2023], disponibil on line: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01915553> ; CAVADINO, M., GIGNAN, J., *The Penal System: An Introduction*, Ed. Sage, Londra, 1992, p. 34; GARLAND, D., YOUNG, P., *The Power to Punish. Contemporary Penality and Social Analysis*, Ed. Heinemann, London, 1983, p. 32; DUFF, R.A., *Trials and Punishments*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986, p.p. 5-7, [citat la 22.12.2023], disponibil on line: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-philosophy/article/abs/ra-duff-trials-and-punishments-new-york-cambridge-university-press-1986-pp-ix-320/123F233B8D6103602DD7BC8EB8C1EBB1> .
5. VON HIRSH, A., ASHWORTH, A., *Principled Sentencing*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1992, p. 63.
6. BECCARIA, C., "Dei delitti e delle pene", 1764, Disponibil on line: https://www.museocriminologico.it/images/PDF/Classici/beccaria_dei_delitti_e_delle_pene.pdf. [citat la 24.12.2023].
7. A se vedea: ABADINSKY, H., *Probation and Parole*, Seventh Edition, Prentice Hall, New Jersey, 2000; VON HIRSH, A., ASHWORTH, A., *Principled Sentencing*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1992; ALBRECHT, H.J., VAN KALMTHOUT, *A Community antions and Mesures in Europe and North America*, Max Planck Institut, Freiburg, 2002.
8. A se vedea: HUDSON, B.A., *Justice through Punishment: A Critique of the Justice Model of Correction*, Macmillan, Basingtoke, 1987; HART, H.L.A., *Punishment and Responsibility; Essay in the Philosophy of Law*, Claredon Press, Oxford, 1968.
9. *Collins Cobuild English Language Dictionary*, The University of Birmingham, Collins Publisher, London and Glasgow, 1988, p.381.
10. WALKER, N., *Why Punish?*, Oxford University Press, 1991, p. 69, ISBN 978-01928-9219-5
11. NOZIEK, R., *Philosophical Explanation*, Claredon Press, Oxford, 1981, p.49, ISBN 0674-66479-5.
12. ROTMAN, E., *Beyond Punishment. A New View of the Rehabilitation of Criminal Offenders*, Ed. Greenwood Press, Westport, 1990, p. 183, ISSN 0732-4464.
13. CONSTANTIN, V., *Doctrină și Jurisprudență Internațională*, Colecția Lex, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2004, p. 291, ISBN 9738433711.
14. GALLO, E., RUGGIERO, V., *The Imperial Prison: Custody as a factory for the Manufacture of Handicaps*, În: *International Journal of Sociology of Law*, nr. 19, 1991, p.p. 273 – 291, [citat la 19.12.2023], disponibil on line: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/immateral-prison-custody-factory-manufacture-handicaps>.

CZU 347.73

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.05>

BĂNCILE, OPEN-BANKING-UL ȘI PROTECȚIA DATELOR

GUZUN Adrian,
student-doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: guzunadrian@yahoo.com
<https://orcid.org/0009-0007-1645-3062>

REZUMAT

Pe măsură ce sistemele economice continuă să evolueze, cu un accent în special în domeniul digital, sectorul bancar se află în fruntea progreselor tehnologice, revoluționând modul în care finanțele clienților sunt gestionate. Odată cu digitalizarea rapidă a tehnologiilor financiare, crește importanța măsurilor de protecție și confidențialitate a datelor bancare, mai ales în contextul transferurilor de date transfrontaliere în care sunt implicați diferiți actori, atât din aria reglementată financiar-bancară, cât și din arii mai puțin reglementate, care împreună pot oferi servicii bancare deschise (open-banking). Entităților bancare din întreaga lume le sunt încredințate datele personale și financiare sensibile ale clienților, ceea ce face ca principiul de securitate a datelor să fie o preocupare primordială pentru menținerea încrederii clienților. Protecția eficientă a datelor în domeniul bancar cuprinde o abordare complexă, în strictă conformitate cu reglementările naționale și internaționale aplicabile, tehnologii de criptare de ultimă generație și strategii cuprinzătoare de gestionare a riscurilor pentru a menține cele mai înalte standarde de securitate, transparență și încredere în sistemul bancar.

Cuvinte-cheie: sectorul bancar, date cu caracter personal, open-banking, gestionarea riscurilor, convergență, standarde, transparență.

BANKS, OPEN BANKING AND DATA PROTECTION

GUZUN Adrian,

PhD student,

State University of Moldova

Email: guzunadrian@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0007-1645-3062>

SUMMARY

As economic systems continue to evolve, with a particular focus on digital, the banking sector is at the forefront of technological advances, revolutionizing the way customers' finances are managed. With the rapid digitization of financial technologies, the importance of bank data protection and confidentiality measures increases, especially in the context of cross-border data transfers in which different actors are involved, both from the regulated financial-banking area and from less regulated areas, which together can offer open banking services (open-banking). Banking entities around the world are entrusted with customers' sensitive personal and financial data, making the principle of data security a primary concern for maintaining customer trust. Effective data protection in banking encompasses a complex approach, in strict compliance with applicable national and international regulations, state-of-the-art encryption technologies and comprehensive risk management strategies to maintain the highest standards of security, transparency and trust in the system banking.

Key words: banking sector, personal data, open banking, risk management, convergence, standards, transparency.

Introducere. Serviciile financiare creează continuu noi oportunități de a accelera incluziunea financiară a clienților, reducând decalajul de acces la serviciile financiare, în special pentru clienții cu venituri mici sau cei din mediul rural. În aceste cazuri, pe lângă băncile tradiționale, pe această piață apar și prestatorii de servicii de plată nebankari și organizațiile de creditare nebankară. Într-un sistem financiar centrat pe serviciile bancare, instituțiile mari sunt direct responsabile pentru gestionarea datelor despre clienți și, în multe cazuri, partajează o cantitate limitată de date despre clienții lor cu persoane terțe. Pe măsură ce instituțiile nebankare intră pe piețele financiare, datele contului clientului, inclusiv datele din sistemul bancar, sunt necesare pentru a oferi servicii suplimentare și mai eficiente, precum și produse personalizate. Sistemele bancare deschise (în continuare: *open-banking* - cunoscut și sub numele de „date bancare deschise”, este o practică bancară care oferă furnizorilor terți de servicii financiare acces deschis la date bancare pentru consumatori, tranzacții și alte date financiare de la bănci și instituții financiare nebankare prin utilizarea interfețelor de programare a aplicațiilor) oferă consumatorilor mai multe opțiuni, produse și servicii financiare noi prin utilizarea tehnologiei informaționale, în special a interfețelor de programare a aplicațiilor, care permit accesul fără probleme la datele

clienților, permițând terților să furnizeze servicii care necesită astfel de date, fără a fi necesară colectarea sau stocarea informațiilor. Un element cheie al open banking-ului este partajarea datelor personale ale clienților, inclusiv a informațiilor financiare cu părți terțe. În esență, această inițiativă deschide sectorul bancar și financiar tradițional către noi participanți, cu obiectivul de a crește competiția și inovația [1].

Analizând exemplul pieței financiar-bancare din Republica Moldova, legea de bază care reglementează domeniul protecției datelor cu caracter personal este Legea nr. 133/2011 [2], care este completată de legile sau reglementările naționale pentru fiecare sub-domeniu al pieței financiare. Pentru bănci, Legea nr. 202/2017 privind activitatea băncilor, la articolul 96 prevede obligații aferente păstrării confidențialității datelor, stipulând faptul că banca este obligată să păstreze confidențialitatea asupra tuturor faptelor, datelor și informațiilor referitoare la activitatea sa, precum și asupra oricărui fapt, date sau informații, aflate la dispoziția sa, referitoare la persoana, bunurile, activitatea, afacerea, relațiile personale sau de afaceri ale clienților băncii ori informațiile referitoare la conturile clienților (solduri, rulaje, operațiuni derulate), tranzacțiile încheiate de clienți, precum și a altor informații despre clienți care i-au devenit cunoscute [3].

Referitor la situația din cadrul Uniunii Europene, conform Regulamentului general privind protecția datelor, băncile sunt obligate să obțină consimțământul explicit pentru procesarea datelor și activitățile de marketing, asigurându-se că consimțământul este dat în mod liber, specific, informat și lipsit de ambiguitate. Acest cadru de reglementare este conceput pentru a proteja datele personale și drepturile de confidențialitate ale persoanelor. Lipsa consimțământului clienților pentru a primi oferte de marketing poate încălca cerințele Regulamentului general privind protecția datelor și poate împiedica capacitatea băncii de a oferi oferte personalizate. În consecință, obținerea consimțământului explicit se aliniază cu principiile Regulamentului general privind protecția datelor, permițând băncilor să mențină conformitatea cu legile privind protecția datelor, încurajând în același timp încrederea și transparența în relațiile cu clienții [4].

Rezultate și discuții. Open-banking-ul implică partajarea și valorificarea datelor permise de clienți către bănci cu dezvoltatori și firme terțe pentru a dezvolta aplicații și servicii, inclusiv plăți în timp real, opțiuni de transparență financiară mai mare pentru deținătorii de cont, marketing și oportunități de vânzare încrucișată. Acest lucru facilitează accesul mai larg la datele bancare, fiind o partajare standardizată de date și servicii prin deschiderea și integrarea sistemelor [5]. Accesul și partajarea datelor despre clienți de către bănci și alte instituții financiare care dețin conturi de clienți cu furnizori terți sunt uneori impuse de lege, consimțământul clienților fiind o caracteristică centrală. Open banking-ul urmărește să încurajeze inovația în produsele și serviciile financiare și să extindă opțiunea consumatorilor prin depășirea barierelor din calea concurenței care decurg din accesul inegal la informațiile despre clienți. Banca tradițională se bazează pe utilizarea exclusivă a datelor clienților pentru plăți, investiții și gestionarea banilor, cu tipuri limitate de date, cum ar fi rambursarea împrumutului, partajate cu terți. Open banking-ul, dezvoltat în ultimul deceniu, permite terților accesul la informațiile deținute de bănci cu permisiunea clienților, pe baza unor reglementări precum Directiva privind serviciile de plată (PSD2) revizuită a Uniunii Europene [6] și precursorul acesteia [7]. În cadrul unui raport al Autorității pentru Concurență și Piețe din Marea Britanie privind piața serviciilor bancare retail (*retail banking* - oferirea serviciilor financiare publicului larg. Denumită și servicii bancare de consum sau personal, această parte a industriei le permite consumatorilor să-și gestioneze banii, oferindu-le acces la servicii bancare de bază, credit și consiliere financiară), au fost observat provocări pentru băncile mai mici și mai noi în accesarea și creșterea pe piață, în timp ce băncile mai mari se confruntă cu o concurență inadecvată. În mod tradițional, băncile au controlat datele clienților într-o arhitectură închisă, oferindu-le un avantaj în proiectarea și dezvoltarea produselor și serviciilor. Restricțiile legale, cum ar fi prevederile privind secretul bancar care stabilesc confidențialitatea între bănci și clienți, limitează partajarea datelor [8]. Cu toate acestea, există scutiri, inclusiv cele pentru prevenirea spălării banilor, terorismul financiar și monitorizarea riscului de credit.

Obiectivul activării open banking-ului este de a oferi consumatorilor mai mult control asupra informațiilor contului lor și posibilitatea de a decide cu cine ar dori să partajeze astfel de date pentru a obține produse sau servicii suplimentare, mai convenabile și mai atractive. În acest context, consimțământul consumatorului de a permite terților accesul la informații prin intermediul interfețelor de programare a aplicațiilor a devenit o problemă cheie în formularea cadrului legal și de reglementare al open banking-ului. Mai multe perspective cu privire la motivul pentru care este necesară autorizarea clienților în cadrul schemelor open-banking includ cerințe de natură contractuală pentru accesul, prelucrarea și stocarea datelor cu caracter personal pentru furnizarea de servicii de plată, consimțământul explicit în conformitate cu articolul 6 din Regulamentul general privind protecția datelor [9], și consimțământul pentru a permite accesul la datele bancare ale unui client, conform dispozițiilor privind secretul bancar [10]. Obiectivul mecanismului de consimțământ nu este de a rezolva toate măsurile legate de cadrul de protecție a datelor, ci de a oferi un cadru care să explice accesul la aceste date.

În timp ce operațiunile bancare deschise îmbunătățesc transparența, făcând datele partajate pe scară largă, ridică preocupări cu privire la protecția datelor cu caracter personal și confidențialitate. Consimțământul explicit abordează problematica utilizării datelor cu caracter personal în scopuri comerciale, permițând consumatorilor să controleze utilizarea datelor. Această abordare reflectă abordarea legală a vieții private a persoanelor fizice în comparație cu firmele, recunoscând dreptul clienților la confidențialitate.

Promisiunea open banking pentru incluziunea financiară este transformățională, permițând accesul la noi clienți și oferind noi produse și servicii celor existenți. În timp ce evoluțiile inițiale au avut loc în Uniunea Europeană, la moment, multe țări implementează operațiuni bancare deschise în Asia, Americi și, într-o măsură mai mică, Europa de Est [11]. Consimțământul, un aspect fundamental al structurii juridice și de reglementare pentru operațiunile bancare deschise, nu are adesea îndrumări clare cu privire la implementare. În timp ce legile privind protecția datelor subliniază cerințe generale pentru clauzele de consimțământ, este posibil să nu se alinieze pe deplin cu tehnologia și dinamica pieței specifice open banking-ului. Consimțământul consumatorului conform Regulamentul general privind protecția datelor (GDPR) [12] și cadrelor similare de protecție a datelor diferă substanțial de cel prevăzut în Directiva privind serviciile de plată (PSD2) [13], deși conceptele nu sunt în mod inerent contradictorii.

Datele și piața financiară. Colectarea și examinarea datelor despre clienți au fost în mod tradițional roluri fundamentale ale instituțiilor financiare. Prin diverse produse și servicii, cum ar fi conturi de tranzacții, credit, economii și activități de plată, aceste instituții accesează informații unice cu privire la capacitatea și disponibilitatea debitorilor de a-și îndeplini obligațiile, abordând probleme de hazard moral. Aceste date sunt valoroase pentru identificarea de noi oportunități de

vânzare, implementarea strategiilor de marketing încrucișat și conceperea tacticilor de reținere și colectare a clienților. Furnizorii de servicii oferă oportunități de a introduce servicii suplimentare bazate pe informațiile contului bancar și al instituției financiare. Puterea predictivă a acestor informații este îmbunătățită prin instrumente analitice și modelare statistică, cunoscută în mod obișnuit sub numele de credit scoring (*credit scoring* - un scor de credit este un număr care vă evaluează solvabilitatea. Cu cât scorul este mai mare, cu atât este mai probabil ca clientul să fie aprobat pentru credite și pentru rate mai bune. Un scor de credit se bazează pe istoricul de credit al clientului, care include informații precum numărul de conturi, nivelurile totale ale datoriilor, istoricul rambursărilor și alți factori. Creditorii folosesc scorurile de credit pentru a evalua solvabilitatea sau probabilitatea de a rambursa împrumuturile în timp util.), permițând furnizorilor financiari să cuantifice riscurile și să ajusteze prețurile și politicile în consecință. Acest lucru atenuează impactul informațiilor asimetrice asupra piețelor financiare, ceea ce poate duce la raționalizarea creditului și la subdezvoltarea finanțelor. Instituțiile financiare mari au un avantaj față de cele mai mici în absența schimbului de informații, deoarece pot utiliza datele de la numeroși clienți pentru a îmbunătăți modelele empirice și pentru a investi în tehnologii avansate. Totodată, sunt stabilite sisteme de raportare a creditelor pentru a reduce și mai mult impactul informațiilor asimetrice prin facilitarea schimbului de informații despre clienți între furnizorii de servicii financiare prin baze de date centralizate. În unele cazuri, datele de raportare a creditelor de la instituțiile financiare sunt completate cu date de la comercianții cu amănuntul care oferă credite, companii de utilități și baze de date publice.

În timp ce clauzele de consimțământ din contractele financiare susțin adesea partajarea datelor cu agențiile de raportare a creditelor, o altă rațiune are rădăcinile în interesul public. Pentru specificul din Republica Moldova, acest domeniu este reglementat de Legea 122/2008 privind birourile istoriilor de credit, care reglementează raporturile ce apar la formarea istoriilor de credit, la prezentarea rapoartelor de credit, la crearea, funcționarea birourilor istoriilor de credit și încetarea activității acestora, la efectuarea activității surselor de formare a istoriilor de credit în ceea ce privește prezentarea informațiilor care fac parte din istoria de credit și alte raporturi, ținând cont de necesitatea sporirii gradului de protecție a creditorilor și debitorilor pe contul diminuării generale a riscurilor de credit, în scopul ridicării eficienței activității băncilor și a altor societăți care acordă credite [14].

Debitorii sunt obligați să dezvăluie date privind performanța împrumuturilor lor pentru a monitoriza și a stimula un bun comportament de creditare, reducând astfel riscul de neplată și pierderea fondurilor pentru deponenți. Totuși, această obligație este limitată la instituțiile financiare reglementate și la informațiile legate de obligațiile de rambursare sau operațiunile de credit existente sau trecute. Transformarea digitală a diferitelor activități economice a generat cantități mari de

date despre preferințele clienților, comportamentul și activitățile financiare, în special în plățile digitale. Aceste date alimentează modele inovatoare de afaceri fintech, platformele de comerț electronic utilizând datele despre tranzacții pentru a acorda credite întreprinderilor mici. În cadrul schemelor bancare deschise, Furnizorii de servicii de inițiere a plăților (serviciul de inițiere a plății (PIS) este o opțiune de plată posibilă de open banking, care le permite consumatorilor să plătească pentru bunuri sau servicii direct din contul lor bancar, fără a părăsi aplicația sau site-ul web al comerciantului) sunt autorizați să inițieze plăți în sau din contul unui utilizator fără contact direct bancar. PIS pot efectua transferuri în numele clienților, mai degrabă decât să afișeze doar rezultatele contului, utilizând resursele băncii pentru a iniția tranzacții fie către, fie din contul bancar al plătitorului, având astfel acces citire-scriere [15].

Schemele open-banking oferă oportunități semnificative pentru comerțul electronic, inclusiv rate reduse de fraudă, încredere sporită a consumatorilor, opțiuni bancare și de plată extinse și capacitatea comercianților de a folosi noi agregatori de plăți pentru informații strategice pentru consumatori. Pe măsură ce sursele de date non-financiare devin mai integrante în înțelegerea comportamentelor financiare, protecția datelor și confidențialitatea capătă o importanță sporită în contextul partajării datelor pentru finanțare. Măsurile de protecție precum consimțământul în reglementările privind protecția datelor și confidențialitatea joacă un rol crucial în construirea încrederii, însuflarea unui sentiment de control în rândul consumatorilor și promovarea adoptării produselor financiare digitale, consolidând în cele din urmă economia formală.

Clauzele din reglementările privind protecția datelor și confidențialitatea care stabilesc limite de timp pentru utilizarea datelor cu caracter personal pot stimula consumatorii cu episoade negative de performanță să își îmbunătățească situația financiară, prevenind potențiala marginalizare economică pentru probleme temporare. Consimțământul servește, de asemenea, ca o oportunitate educațională, dând putere consumatorilor să-și înțeleagă drepturile și responsabilitățile pe piețele financiare și utilizarea datelor. Această înțelegere le permite consumatorilor să se susțină, să aplice cerințele de reglementare și să contribuie la disciplina de piață. În plus, consimțământul permite utilizarea personalizată a datelor, minimizând riscurile externe negative și lucrând pentru o mai mare transparență a pieței.

Cu toate acestea, înțelegerile tradiționale ale consimțământului se confruntă cu limitări în contextul financiar. Volumul și complexitatea formelor de confidențialitate și de consimțământ, combinate cu limbajul juridic, fac imposibil pentru consumatorul mediu să le citească și să le înțeleagă deplin. Chiar și consumatorii alfabetizați și educați întâmpină dificultăți din cauza dimensiunilor și formatorilor mici ale fonturilor care împiedică identificarea rapidă a datelor sau subiectelor cheie. Adesea, consimțământul este dat în mod superficial fără o revizuire amănunțită, deoarece consumatorii îl percep ca o cerință obligatorie pentru utilizarea produsului sau a serviciului. Deși doar solicitarea consimțământului este insuficient pentru

protecția și confidențialitatea datelor, acesta rămâne un instrument esențial care oferă consumatorilor un anumit control asupra datelor lor atunci când sunt prelucrate în modul corespunzător.

Consimțământul și alternativele acestuia.

Reglementările open banking-ului urmăresc să faciliteze partajarea fără probleme a datelor, încurajând concurența și inovația în sectorul serviciilor financiare. PSD2 în Uniunea Europeană, de exemplu, introduce reforme care acordă furnizorilor terți acces la datele contului de plăți al unui client, în funcție de consimțământul clientului. În ciuda simplității aparente a acestei abordări, totuși încă există numeroase probleme legate de consimțământ, inclusiv natura ei juridică și relația complicată cu alte reglementări, în special cu legile privind protecția datelor și confidențialitatea. Open banking-ul, poziționat ca o reformă economică, rulează în jurul procesării datelor cu caracter personal cu acordul consumatorului. Utilizarea acestor date se întinde, permițând furnizorilor terți să furnizeze servicii de inițiere a plății și ajutând comparatorii în evaluarea serviciilor și produselor pentru anumiți consumatori de la diferiți furnizori.

În timp ce semnificația menținerii confidențialității informațiilor rămâne, accentul în operațiunile bancare deschise s-a mutat către împuternicirea consumatorilor să controleze și să optimizeze utilizarea benefică a datelor lor bancare. După cum a menționat Comitetul European pentru Protecția Datelor (EDPB), eficiența consimțământului constă în utilizarea corectă a acestuia, oferind persoanelor vizate controlul asupra prelucrării datelor lor. În schimb, dacă este utilizat greșit, face controlul iluzoriu și devine o bază inadecvată pentru prelucrare [16]. Metodele tradiționale de obținere a consimțământului prin formulare pe hârtie sau electronice prezintă limitări, determinând o explorare a mecanismelor noi de consimțământ. Cercetările internaționale indică o povară substanțială pentru consumatori în înțelegerea politicilor de confidențialitate, estimările sugerând că ar dura în mediu 76 de zile lucrătoare pentru a citi politicile de confidențialitate online corespunzătoare utilizării obișnuite a internetului timp de un singur an [17].

Prin urmare, putem concluziona că majoritatea absolută a clienților tind să bifeze căsuțele sau să ofere consimțământul necesar de pe paginile web sau aplicațiile prestatorilor de servicii financiar-bancare, fără a înțelege pe deplin implicațiile. Astfel, consimțământul ar trebui privit ca o componentă a unei abordări cuprinzătoare pentru protejarea intereselor consumatorilor, necesitând un cadru solid de protecție a

datelor și a consumatorilor, întrucât cadrul actual din Republica Moldova, sau chiar cel din Uniunea Europeană nu ține pasul cu tehnologiile în acest domeniu. Aportul autorităților de supraveghere în domeniul protecției datelor cu caracter personal și feedback-ul clienților, împreună cu integrarea arhitecturii de confidențialitate în produsele și serviciile financiare, sunt aspecte integrante ale acestui cadru de protecție, chiar dacă clienții ar putea să nu fie întotdeauna conștienți de acestea.

Concluzii. Integrarea unor mecanisme solide de consimțământ cu strategii complementare pot împuternici consumatorii și pot atenua riscurile potențiale asociate cu inovațiile din cadrul serviciilor financiar-bancare, în special în ceea ce privește transferul datelor cu caracter personal ale clienților. În timp ce fiecare politică și intervenție are propriile avantaje și dezavantaje, implementarea lor combinată are potențialul de a spori securitatea datelor și confidențialitatea clienților. Totodată, guvernele și autoritățile responsabile de domeniul protecției datelor trebuie să fortifice domeniul cum ar fi eficiența diferitelor politici în diferite carde de reglementare și grupuri demografice cu niveluri diferite de alfabetizare și conectivitate, precum și costurile asociate pentru clienți, furnizori și autorități de reglementare. Consimțământul pentru prelucrarea datelor confidențiale și celor cu caracter personal este esențial în toate operațiunile financiar-bancare, care implică acces la datele contului clienților, servind drept fundamentul accesului la aceste date, care nu numai că facilitează portabilitatea datelor, ci și împuternicește consumatorii să folosească aceste informații pentru a accesa servicii suplimentare de la o gamă mai largă de furnizori, potențial la costuri mai mici sau cu o mai mare comoditate. În timp ce chestionarele tradiționale de consimțământ a prelucrării datelor cu caracter personal au fost criticate pentru lungimea și complexitatea lor, progresele tehnologice permit dezvoltarea unor mecanisme de consimțământ care să ofere consumatorilor un control mai larg asupra datelor lor în comparație cu chestionarele tradiționale pe hârtie sau online, care permit consumatorilor să își monitorizeze consimțământul, să facă alegeri unice sau să ajusteze preferințele în mod dinamic pe parcursul furnizării serviciilor, să specifice tipurile de conturi accesate și să își retragă consimțământul în limite predefinite. Aceste măsuri luate împreună, responsabilizează entitățile financiar-bancare să ofere produse și servicii calitative, în care datele confidențiale și datele cu caracter personal al clienților sunt în centrul atenției pentru a asigura protecția acestora.

Referințe bibliografice:

1. Cranston R., Avgouleas E. et al, *Principles of Banking Law*. Oxford: Oxford University Press, 2018, 632 p. ISBN: 9780199276080.
2. *Legea nr. 133 din 08-07-2011 privind protecția datelor cu caracter personal*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 14-10-2011, nr. 170-175 art. 492
3. *Legea nr. 202 din 06-10-2017 privind activitatea băncilor*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 15-12-2017, nr. 434-439 art. 727
4. *Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor)*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 119, 4.5.2016, p. 1–88.

5. BIS (Bank for International Settlements). *Report on Open Banking and Application Programming Interfaces*. Basel: BIS, November 2019, ISBN 9789292593049. [Accesat: 21.01.2024] Disponibil: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d486.pdf>
6. *Directiva (UE) 2015/2366 a Parlamentului European și a Consiliului din 25 noiembrie 2015 privind serviciile de plată în cadrul pieței interne, de modificare a Directivelor 2002/65/CE, 2009/110/CE și 2013/36/UE și a Regulamentului (UE) nr. 1093/2010, și de abrogare a Directivei 2007/64/CE*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 337, 23.12.2015, p. 35–127.
7. *Directiva 2007/64/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 noiembrie 2007 privind serviciile de plată în cadrul pieței interne, de modificare a Directivelor 97/7/CE, 2002/65/CE, 2005/60/CE și 2006/48/CE și de abrogare a Directivei 97/5/CE*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 319, 5.12.2007, p. 1–36.
8. Financial Conduct Authority: *UK Competition and Markets Authority's 2016 report on the retail banking market*. [Accesat: 24.01.2024] Disponibil: <https://www.fca.org.uk/publication/corporate/response-cma-final-report-competition-retail-banking-market.pdf>
9. *Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor)*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 119, 4.5.2016, p. 1–88.
10. European Data Protection Board, *Recomandările 01/2020 privind măsurile care completează instrumentele de transfer pentru a asigura conformitatea cu nivelul UE de protecție a datelor cu caracter personal* Versiunea 2.0 Adoptate la 18 iunie 2021, [Accesat: 10.02.2024] Disponibil: https://www.edpb.europa.eu/system/files/2022-04/edpb_recommendations_202001vo.2.0_supplementarymeasurestransferstoools_ro_0.pdf
11. BIS (Bank for International Settlements). *Report on Open Banking and Application Programming Interfaces*. Basel: BIS, November 2019, ISBN 9789292593049. [Accesat: 21.01.2024] Disponibil: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d486.pdf>
12. *Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor)*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 119, 4.5.2016, p. 1–88.
13. *Directiva (UE) 2015/2366 a Parlamentului European și a Consiliului din 25 noiembrie 2015 privind serviciile de plată în cadrul pieței interne, de modificare a Directivelor 2002/65/CE, 2009/110/CE și 2013/36/UE și a Regulamentului (UE) nr. 1093/2010, și de abrogare a Directivei 2007/64/CE*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 337, 23.12.2015, p. 35–127.
14. *Legea nr. 122 din 29-05-2008 privind birourile istoriilor de credit*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 316-321 din 25-08-2017 art. 546
15. *Directiva (UE) 2015/2366 a Parlamentului European și a Consiliului din 25 noiembrie 2015 privind serviciile de plată în cadrul pieței interne, de modificare a Directivelor 2002/65/CE, 2009/110/CE și 2013/36/UE și a Regulamentului (UE) nr. 1093/2010, și de abrogare a Directivei 2007/64/CE*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 337, 23.12.2015, p. 35–127.
16. Comitetul European pentru Protecția Datelor (EDPB), *Orientările 05/2020 privind consimțământul în temeiul Regulamentului 2016/679* Versiunea 1.1 Adoptate la 4 mai 2020, [Accesat:15.02.2024] Disponibil: https://www.edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_guidelines_202005_consent_ro.pdf
17. Cranor L. F, McDonald A. M., *The Cost of Reading Privacy Policies*. Carnegie Mellon University [Accesat:15.02.2024] Disponibil: <https://lorrie.cranor.org/pubs/readingPolicyCost-authorDraft.pdf>

CZU 343.7:004.056

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.06>

ASPECTE JURIDICE ALE SECURITĂȚII INFORMAȚIONALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESULUI INTEGRAȚIONIST EUROPEAN

DOGA Anatol,

doctor în drept, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

andoga@gmail.ru

<https://orcid.org/0009-0003-8161-2809>

PÎRȚAC Grigore,

doctor în științe politice, conferențiar universitar,

REZUMAT

În acest articol autorii analizează aspecte juridice privind fenomenul securității informaționale a Republicii Moldova în contextul procesului integraționist european al țării noastre, în condițiile războiului hibrid, declanșat de Federația Rusă în Ucraina. Este evidențiat faptul, că la momentul actual, drept consecință a obligațiilor asumate de către Republica Moldova cu referire la securizarea informației în contextul procesului integraționist european, a fost creată o bază juridică, ce are drept scop asigurarea securității informaționale.

Autorii menționează, că fenomenul propagandei mediatică rusești reprezintă una din principalele provocări pentru spațiul informațional al Republicii Moldova, deoarece aceasta poate periclita parcursul european al țării noastre.

În concluzie autorii subliniază, că agresiunile informaționale, ca parte componentă a războiului hibrid, amenință securitatea națională și politică a statului, suveranitatea și integritatea teritorială. Strategia securității informaționale constă în a îmbina și integra domeniile prioritare cu responsabilități și competențe de asigurare a securității informaționale la nivel național, destinate protejării independenței și integrității teritoriale a statului.

Cuvinte-cheie: sferă informațională, securizarea informației, asigurarea securității informaționale, instituțiile publice, politici de stat, libertatea de informații, Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării, organizații internaționale, societatea civilă.

INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

DOGA Anatol,
PhD in law, university lecturer,
University of European Studies of Moldova
andoga@gmail.ru
<https://orcid.org/0009-0003-8161-2809>

PÎRȚAC Grigore,
PhD in political science, associate professor,
University of European Studies of Moldova,
grigorepirtac@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-3281-3711>

SUMMARY

In this article, the author analyze the information security phenomenon of the Republic of Moldova in the context of the European integration process of our country, in the conditions of the war started by Russian Federation in Ukraine. It is highlighted that at the present time, the Republic of Moldova does not have sufficient protection of the public sector and the private sector against incidents, risks and threats related to the security of networks and IT systems, therefore in the context of the obligations assumed by the Republic of Moldova with reference to securing information in the context of the European integration process, a legal basis was created.

The author mention that the phenomenon of Russian media propaganda represents one of the main challenges for the information space of the Republic of Moldova.

In conclusion, the author emphasize that informational threats threaten the stability, national and political security of the state, and informational aggressions in the chain can constitute an informational war, in which the specialized information services froabroad foreign countries. Ensuring information security requires a joint effort between intelligence services, academic environments and non-governmental organizations. The purpose of the information security strategy of any state is to legally correlate and systematically integrate the priority areas with responsibilities and powers to ensure information security at the national level, intended to protect the sovereignty, independence, territorial integrity of the state.

Key words: informational sphere, securing information, ensuring informational security, leaders of authorities, public institutions, state policies, freedom of information, international organizations, civil society.

Războiul hibrid declanșat de Federația Rusă împotriva Republicii Moldova, precum și pericolele la adresa securității naționale, generate de invazia contra Ucrainei la 24 februarie 2022, au determinat sporirea fără precedent a interesului față de rolul securității într-o societate aflată în continuă modernizare, care și-a ales

calea europeană de evoluție. Aceste noi realități au determinat revizuirea și reconsiderarea totală a abordării juridice, a concepțiilor și politicilor ce se referă la asigurarea securității informaționale a Republicii Moldova, îndeosebi în condițiile actuale ce pun în pericol însăși existența statului nostru.

În context, abordarea acestui subiect este importantă din perspectiva consolidării unei paradigme noi de reglementare juridică referitor la securitatea informațională a Republicii Moldova, în virtutea evenimentelor din ultimii ani din Ucraina și a politicii expansioniste a Federației Ruse, precum și a războiului hibrid, îndreptat împotriva statului nostru.

Războiul informațional, o componentă a războiului hibrid, reprezintă crearea de realități alternative prin denaturarea adevărului obiectiv realizat pe baza datelor, faptelor și argumentelor concrete, perceperea lui prin utilizarea unei combinații de bucăți de adevăr selectate, interpretate, combinate cu raționamente alterate prin utilizarea de deducții, sofisme, propagandă, interpretate în combinație cu o multitudine de neadevăruri și convingeri false. Subiecții care utilizează aceste instrumente, de regulă, structurează în categorii publicul vizat, pentru care se ține cont de pregătirea, tendințele, emoțiile, nostalgiile și așteptările acestuia, cu scopul de a submina opțiunea de politică externă, securitate și apărare, de a bloca instrumentele ce țin de securitatea unui stat, de a crea contextul pentru o reacție publică emoțională în fața unui eveniment ulterior, de a perturba evoluția țării, la nivel de conținut, prin utilizarea propagandei, campaniilor de intimidare și inducere în eroare [1, p. 96].

Cu certitudine, analiza complexă a problematicii securității informaționale a Republicii Moldova reprezintă o preocupare esențială în contextul globalizării și interconectivității din lume, în condițiile când evenimentele și amenințările pot avea impact la nivel global, iar cooperarea între state devine din ce în ce mai importantă pentru asigurarea stabilității și protejarea intereselor naționale.

Noile amenințări la adresa securității internaționale precum terorismul cibernetic, pandemiile și conflictele regionale necesită securizarea puternică a informației, în context este menționat că, securitatea informațiilor este importantă atât pentru persoanele fizice, cât și persoanele juridice, iar informațiile și datele interne reprezintă un element vital atât pentru o comunitate, cât și pentru un individ aparte.

La rândul său, dezvoltarea unui stat nu poate fi realizată fără asigurarea unui mediu sigur pentru informații, iar rolul principal în acest context revine liderilor autorităților și instituțiilor publice. Este necesar de atenționat, că asigurarea securității informaționale nu trebuie să aibă drept efect restricționarea drepturilor și libertăților individuale, deoarece promovarea valorilor umane, respectarea drepturilor omului și asigurarea dezvoltării durabile reprezintă elemente esențiale ale unei abordări echilibrate a securității, necesitând acțiuni coordonate.

Este necesar de subliniat, că securitatea informațiilor reprezintă un set de politici concepute pentru a proteja datele personale, informația și sistemele informatice de accesul neautorizat, utilizarea, dezvăluirea, modificarea sau distrugerea lor. La etapa actuală, securitatea informațiilor este determinată de trei elemente de bază, anume confidențialitatea, integritatea și disponibilitatea, iar acestea la rândul său se referă la securizarea informației, crearea de mecanisme și algoritmi de

dispersie, fortificarea securității rețelelor de sisteme informatice etc.

Conceptul de securitate informațională este strâns legat de cel de securitate națională, care se referă la ansamblul acțiunilor, politicilor și resurselor pe care o țară le utilizează pentru a-și proteja suveranitatea, integritatea teritorială, valorile, cetățenii și resursele împotriva amenințărilor externe și interne. Aceasta cuprinde un spectru larg de aspecte, inclusiv securitatea militară, economică, energetică, cibernetică, de informații, precum și securitatea împotriva terorismului.

De asemenea, este un termen cuprinzător care se dezvoltă în același timp cu inovațiile și tehnologiile puse la dispoziție pe piața largă. Ea permite indivizilor și organizațiilor să-și mențină în siguranță datele digitale și analogice. Astfel, securitatea informațiilor este un concept care se referă la protejarea informațiilor împotriva accesului neautorizat [2].

În contextul obligațiilor asumate de către Republica Moldova cu referire la securizarea informației în cadrul procesului integraționist european, a fost creată o bază juridică, compusă din acte legislative, ca de exemplu, legi ale Parlamentului sau hotărâri ale Guvernului, care să impună amplificarea rolului instituțiilor de stat în calitatea lor de generator de securitate la organizarea sistemului național de protecție a informațiilor.

Astfel, la data de 22 noiembrie 2018 a fost adoptată nr.257 Hotărârea privind aprobarea Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019-2024 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia, în care se menționează că asigurarea prevenirii riscurilor și combaterii amenințărilor la adresa securității informaționale este una dintre sarcinile de bază ale statului, consolidarea protejării intereselor persoanelor, ale societății. Concomitent acest important document menționează următoarele probleme care necesită a fi soluționate pentru ameliorarea situației din domeniu:

- 1) insuficiența de specialiști calificați în domeniul tehnologiilor informaționale angajați în sectorul public;
- 2) numărul insuficient al unor programe de instruire specializate adresate angajaților cu atribuții de investigare și urmărire penală, procurorilor, judecătorilor, specialiștilor și experților judiciari în domeniu din cadrul structurilor de aplicare a legii, precum și a celor adresate personalului tehnic din cadrul instituțiilor publice în domeniul securității cibernetic;
- 3) dotarea insuficientă cu echipament și softuri specializate pentru investigarea infracțiunilor informatice;

4) finanțarea redusă pentru participarea specialiștilor la proiectele și evenimentele internaționale de consolidare a capacităților și schimbului de bune practici.

Cu părere de rău, la momentul actual, Republica Moldova nu dispune de o protecție suficientă a sectorului public și sectorului privat împotriva incidentelor, riscurilor și amenințărilor legate de securitatea rețelelor și a sistemelor informatice. Această situație este determinată de capacitățile insuficiente în cadrul autorităților în materie de securitate cibernetică, lipsa unor mecanisme normative, precum și coordonarea insuficientă cu alte entități a politicilor în domeniul securității cibernetic [3].

Din punct de vedere juridic, sancționarea pentru infracțiunile informatice este prevăzută de art.259-261 al Codului Penal al Republicii Moldova (Cod nr.985 din 18.04.2002, publicat 14.04.2009 în Monitorul Oficial nr.72-74). În opinia autorilor, noile realități impun necesitatea completării legislației penale cu introducerea unor sancțiuni cu referire la infracțiuni ce țin de sfera securității informaționale, deoarece acestea atentează la securitatea statului. De menționat, că în legislația română aceste infracțiuni sunt incluse în Codul Penal, art.404, cu referire la infracțiunile de comunicare de informații false.

Trebuie de menționat, că Republica Moldova este cea mai vulnerabilă și expusă țară din Europa Centrală și de Est la propaganda rusă, potrivit studiului realizat sub egida EAST Center, publicat pe 24 septembrie 2021 „Indexul Rezilienței față de Dezinformare în Europa Centrală și de Est”, realizat în 2018. Acesta a analizat în ce măsură populația Republicii Moldova este vulnerabilă în fața propagandei ruse și a constatat, că cel mai mult sunt expuse acestui pericol câteva categorii importante de populație precum minoritățile etnice, persoanele în etate, precum și unii adepți ai Bisericii Ortodoxe Ruse.

Parlamentul a votat decizia nr. 3/11 din 26 ianuarie 2018 „Cu privire la activitatea Consiliului Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova” care interzice difuzarea unor categorii de programe precum știrile, dezbaterile politice și emisiuni cu caracter ideologic, militar, etc. din state care nu au ratificat Convenția Europeană privind televiziunea transfrontalieră.

În același context, la 2 iunie 2022, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr. 102 privind modificarea unor acte normative și Legea nr. 143 privind modificarea Codului serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova, misiunea legii fiind să prevină manipularea, dezinformarea și propaganda diseminate de instituțiile media ruse, majoritatea covârșitoare a cărora sunt controlate de Federația Rusă și care s-au întetit odată cu intervenția militară rusă în Ucraina. Aceasta nu se referă în mod expres la statul rus, dar la o categorie de state care nu au ratificat Convenția europeană în domeniu și care prevede anumite standarde în domeniul audiovizualului.

Parlamentul Republicii Moldova, la data de 19 iunie 2022 a adoptat Legea securității informaționale, care prevedea interzicerea știrilor și emisiunilor analitice din Rusia, inclusiv după expirarea stării de urgență instituite în urma agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei.

Un pas important în asigurarea securității informaționale îl reprezintă adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii nr.242 din 31.07.2023 privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării, activitatea căruia fiind axată pe consolidarea eforturilor interinstituționale ale statului în combaterea dezinformării, manipulării informațiilor, difuzării informațiilor ce prezintă amenințări la adresa securității naționale.

Odată cu invazia Federației Ruse împotriva Ucrainei din 24 februarie 2022, la propunerea Serviciului de Informații și Securitate (SIS) Comisia pentru Situații

Exceptionale (CSE), în scopul asigurării securității informaționale, a suspendat licențele de emisie a mai multor posturi TV, din cauza implicării anumitor forțe ostile intereselor statului în activități precum finanțarea ilegală a partidelor, cumpărarea voturilor, coruperea candidaților și o campanie de dezinformare, prin utilizarea anumitor posturi TV, site-uri și rețele de socializare pentru a destabiliza situația din R. Moldova.

În același context, Serviciul de Informații și Securitate a decis pe data de 1 noiembrie 2023 blocarea a peste treizeci de portaluri web din Republica Moldova, de ex. site-uri locale, precum kp.md, aif.md, vedomosti.md, enews.md, publika.md, primul.md, la fel publicații rusești, anume ТАСС, ”Интерфакс”, ”Комсомольская правда”, ”Московский комсомолец”, ”Известия”, Lenta.ru, ”Радио Спутник”, etc., drept argument al acestei hotărâri fiind faptul, că informațiile distribuite de aceste resurse web provin de la instituțiile publice ale statului agresor Federația Rusă sau provin de la persoanele fizice sau juridice incluse în listele de sancțiuni internaționale pentru acțiuni, ce au drept scop destabilizarea ordinii constituționale din Republica Moldova.

Într-o reacție de răspuns, instituția ombudsmanului pentru drepturile omului din Rusia a calificat blocarea site-urilor de organe media de limbă rusă din Moldova drept un exemplu elocvent de limitare a libertății de exprimare, concomitent sesizând unele organisme internaționale pentru a semnală, în opinia sa, fenomenul încălcării libertății de exprimare și a libertății mass-media în Republica Moldova.

Cu siguranță, fenomenul propagandei mediatică rusești reprezintă una din principalele provocări pentru spațiul informațional al Republicii Moldova. Datorită procesului îndelungat de rusificare în perioada sovietică, dar și a lipsei unor produse mediatică proprii de calitate după obținerea independenței statului nostru, cetățenii Republicii Moldova au continuat să se informeze din surse mass-media de sorginte rusă. Analiza conținutului știrilor pe parcursul ultimilor ani, publicate de trei surse media on-line rusești prezente în Republica Moldova (Sputnik.md, KP.md, Vedomosti.md), arată că acestea promovează activ informații manipulatorii ce influențează negativ spațiul mediatic din țara noastră, respectiv Uniunea Europeană este prezentată ca o comunitate de state care degradează moral, iar SUA și NATO, potrivit propagandei ruse, ar urmări doar destabilizare și război, concomitent sunt utilizate narațiuni defăimătoare la adresa Ucrainei.

Aceste mesaje propagandistice sunt promovate activ de televiziunea publică rusă prin posturile Pervii Kanal, Rossia 24, prin posturi TV private, toate aceste canale fiind retransmise în raioanele din stânga Nistrului, iar în consecință o parte a populației din regiunea transnistreană vede în Federația Rusă un stat pașnic, amenințat de extinderea NATO, concomitent învazia Federației Ruse împotriva Ucrainei fiind justificată pe motivul propagării narațiunilor rusești privind necesitatea nimicirii nazismului etc. De menționat, că legislația penală a Republicii Moldova prevede sancțiuni împotriva propagandei de război (art.140 Cod Penal).

De menționat reacția furibundă a autorităților ruse

după realizarea unor acțiuni ce țin de securizarea spațiului informațional în Republica Moldova, de ex. interzicerea Postului de Radio Sputnik la începerea invaziei ruse în Ucraina, astfel Federația Rusă a reacționat prin poziția ministrului rus de Externe, Serghei Lavrov, care a declarat pe 23 iunie 2022 că Republica Moldova urmează calea Ucrainei, unde se încearcă să fie anulat tot ce este rusc.

Autoritățile Republicii Moldova, în persoana șefului statului, Maia Sandu, au reacționat, susținând că această decizie ține de puterea suverană a Parlamentului și a fost necesară pentru a combate dezinformarea, pentru a asigura un spațiu informațional obiectiv, pentru ca cetățenii noștri să poată analiza realitatea obiectivă, pornind de la informații imparțiale, corecte.

Această poziție a fost agreată și de experții media de la Chișinău, care susțin că o astfel de reglementare era absolut necesară pentru securizarea spațiului informațional din Republica Moldova de dezinformare și știrile false, în special pe tema invaziei din Ucraina a Federației Ruse.

În contextul acestor evenimente, Directorul Asociației Presei Independente, Petru Macovei, a declarat că noua măsură este bună pentru că legiferează interdicția de a retransmite programele audiovizuale din țările care nu au ratificat Convenția Europeană privind Televiziunea Transfrontalieră, respectiv furnizorii de servicii de comunicații electronice accesibile publicului, în baza unei liste stabilite de Serviciul de Informații și Securitate, au obligația să blocheze imediat accesul utilizatorilor din Republica Moldova la sursele care promovează știri false în domeniul ce afectează securitatea națională, precum și sursele online care prin mesajele promovate incită la ura, la dezordine în masă.

Concomitent Directorul API a insistat, că este necesar, în condițiile războiului hibrid și a creșterii amenințărilor la adresa securității informaționale a Republicii Moldova, de impus anumite reglementări în presa online pentru a proteja spațiul nostru informațional de dezinformare și manipulare [4].

Cu certitudine, amenințările informaționale, ca parte a războiului hibrid, declanșat de Federația Rusă, atentează la stabilitatea, securitatea națională și politică a statului, însăși la suveranitatea și independența sa. În opinia cercetătorului Natalia Albu [5, p.72], există 3 aspecte definitorii pentru o politică de securitate națională a Republicii Moldova. În primul rând, este nevoie de stabilit clar interesul național al țării. În cadrul documentelor strategice trebuie să se regăsească confirmată declarația de valori și principii care ar trebui să ghideze realizarea politicii de securitate, inclusiv obligații internaționale, precum respectarea drepturilor omului și asigurarea unei securități incluzive. În al doilea rând, este nevoie de o evaluare complexă a mediului regional și internațional de securitate și a factorilor de risc, precum și amenințărilor de ordin intern și extern la adresa securității naționale. În al treilea rând, se impune necesitatea de formulare explicită a vectorului politicii externe.

Astfel, principala misiune a componentelor

funcționale constă în analiza și aprecierea amenințărilor, elaborarea, în baza unor principii conceptuale, a complexului de măsuri adecvate pentru localizarea și neutralizarea acestora. Reieșind din caracterul complex al riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale, este important de corelat în cadrul asigurării sistemului de securitate națională principiile politicii externe și interne într-un cadru politico-juridic bine stabilit, care să contribuie la asigurarea securității informaționale.

În context, susținem abordarea autorilor Albu N., Varzari V.ș.a. care consideră evidentă necesitatea elaborării unui mecanism de monitorizare, evaluare, prioritarizare și răspuns la riscurile și amenințările la adresa securității naționale a Republicii Moldova, cu atât mai mult în cadrul Strategiei Naționale de Apărare (art. 45) una din direcțiile prioritare ale politicii de apărare națională se referă la Consolidarea capacității naționale de apărare în sensul anticipării, prevenirii și contracarării amenințărilor și riscurilor la adresa securității statului, în special a celor cu caracter hibrid [6, p. 37].

În acest context, Republica Moldova merge pe calea elaborării și realizării unei politici reale în domeniul asigurării securității, care poate demara începând cu o bază conceptuală și legislativă, precum și în cadrul unor organisme regionale și internaționale viabile, adică cu eforturi comune. În cadrul abordării conceptuale a politicii de securitate practic este imposibil să se facă o delimitare între politica internă și cea externă a statului, între metodele de forță și cele pașnice folosite pentru asigurarea securității naționale și internaționale.

În concluzie este necesar de subliniat, că agresiunile informaționale, ca parte componentă a războiului hibrid, amenință securitatea națională și politică a statului. Strategia securității informaționale constă în a îmbina și integra domeniile prioritare cu responsabilități și competențe de asigurare a securității informaționale la nivel național, în baza legislației, destinate protejării independenței și integrității teritoriale a statului.

Asigurarea securității informaționale presupune un efort comun între legiuitor, serviciile de informații, mediile academice și organizațiile nonguvernamentale pentru a face față acestei componente a războiului hibrid. Propunem modificarea legislației penale prin introducerea modificărilor la art.176 Cod Penal „Încălcarea drepturilor cetățenilor prin propagarea fascismului, a rasismului și a xenofobiei și prin negarea holocaustului” cu sancțiuni împotriva propagandei războiului din Ucraina și promovării propagandei de război ruse. Concomitent de completat art.259-261, Capitolul XI Cod Penal „Infrațiuni informatice și infrațiuni în domeniul telecomunicațiilor, cu infrațiuni din sfera securității informaționale”.

În condițiile integrării europene a Republicii Moldova strategia de stat, cu referire la domeniul securității informaționale, trebuie să cuprindă perspectiva tendințelor de dezvoltare a societății informaționale la nivel național, problemele existente și de perspectivă, care generează și creează riscuri și amenințări de securitate, precum și aplanarea acestora.

Referințe bibliografice:

1. Butuc M., Mărzac E. Aspecte ale războiului informațional în Republica Moldova. Riscuri și amenințări la adresa securității naționale : tehnici de analiză și evaluare. Chișinău, F.E.P. 'Tipografia Centrală', 2019.
2. <https://www.kodingtech.com/securitatea-informatiilor-importanta/> (accesat la data de 01.02.2024).
3. Hotărâre privind aprobarea Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019-2024 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia. (accesat la data de 26.01.2024).
4. <https://moldova.europalibera.org/a/sis-cere-sa-fie-sistata-licenta-a-sase-posturi-tv-prin-care-rusia-ar-manipula-alegerile-din-r-moldova-/32659765.html> (accesat la 11.02.2024).
5. Albu N. Politica de securitate națională a Republicii Moldova – aspecte conceptuale și practice. Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. Chișinău 2021, nr.3 (187).
6. Varzari V., Albu N. Conceptele de securitate și securitate națională – definiții și abordări metodologice. Riscuri și amenințări la adresa securității naționale : tehnici de analiză și evaluare. Chișinău, F.E.P. 'Tipografia Centrală', 2019.

CZU 347.95 (478)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.07>

COMPETENȚA GENERALĂ A INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI LA SOLUȚIONAREA CAUZELOR CE REZULTĂ DIN RAPORTURILE JURIDICE DE MUNCĂ

PRISAC Alexandru,

doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
<https://orcid.org/0000-0003-0954-7670>

REZUMAT

În acest articol sunt analizate reglementările privind competența generală a instanțelor judecătorești la soluționarea litigiilor de muncă. A fost evidențiată modalitatea de delimitare a împuternicirilor instanțelor judecătorești de alte organe jurisdicționale la soluționarea acestor cauze civile. În particular au fost cercetate aceste reglementări atât la examinarea litigiilor individuale de muncă, cât și la soluționarea conflictelor colective de muncă.

A fost evidențiată problematica existentă în practica judiciară privind delimitarea împuternicirilor organelor jurisdicționale la soluționarea cauzelor civile ce rezultă din raporturile juridice de muncă.

În vederea îmbunătățirii reglementărilor în acest domeniu, au fost înaintate propuneri de completare și modificare a cadrului legislativ.

Cuvinte-cheie: competență, muncă, instanță de judecată, organ jurisdicțional, împuterniciri.

GENERAL JURISDICTION OF COURTS TO RESOLVE CASES RESULTING FROM LEGAL LABOR RELATIONS

PRISAC Alexandru,

PhD in Law, Associate Professor,
University of European Studies of Moldova
<https://orcid.org/0000-0003-0954-7670>

SUMMARY

This article analyzes the regulations regarding the general competence of the courts to resolve labor disputes. The way of delimiting the powers of the courts from other jurisdictional bodies when solving these civil cases was highlighted. In particular, these regulations were researched both for the examination of individual labor disputes and for the resolution of collective labor conflicts.

The problem existing in the judicial practice regarding the delimitation of the powers of the jurisdictional bodies in the settlement of civil cases resulting from legal employment relations was highlighted.

In order to improve the regulations in this field, proposals were submitted to supplement and modify the legislative framework.

Key words: competence, work, court, judicial body, powers.

Introducere. Reglementările competenței generale la soluționarea cauzelor ce rezultă din raporturile juridice de muncă urmează a fi în concordanță cu criteriile obiective de delimitare a împuternicirilor organelor jurisdicționale, ceea ce va contribui la ridicarea nivelului

de eficacitate întregului sistem de metode de soluționarea a litigiilor individuale muncă și a conflictelor colective de muncă. Experiența la nivel internațional indică că litigiile de muncă ce pot fi calificate niște litigii de drept, mai eficiente sunt soluționate de organele jurisdicționale

[11, p. 7-8]. Însă este necesară o delimitare clară a împuternicirilor organelor jurisdicționale respective, prin criterii obiective. Unele din acestea le identificăm inclusiv în felurile competenței generale.

Metode aplicate și materiale utilizate. Rezultatele lucrării au fost obținute în urma utilizării următoarelor metode de cunoaștere: sinteza, analiza, și comparația. Cea din urmă a contribuit la evidențierea particularităților reglementărilor privind competența generală a instanțelor judecătorești ce rezultă din raporturile juridice de muncă.

Rezultatele obținute și discuții. Competința generală cauzelor ce rezultă din raporturile juridice de muncă este diversă [1, p. 36] din punctul de vedere al felurilor acesteia și a modalităților de a alege organul jurisdicțional pentru soluționarea litigiului individual sau colectiv de muncă. Felurile competenței generale sunt diferite în dependență de aceea dacă urmează a fi soluționat un litigiu individual de muncă sau un conflict colectiv de muncă. În cazul litigiului individual de muncă se vor aplica regulile privind competența generală exclusivă a instanței de judecată, iar la soluționarea conflictelor colective de muncă se vor aplica regulile competenței generale condiționale (imperative).

În doctrina procesuală civilă este atinsă problema competenței generale în materia litigiilor de muncă. Autorul *CIOBANU, V.*, evidențiază că în materia litigiilor de muncă, competența aparține, de regulă instanțelor judecătorești, mai exact judecătoriei [2, p. 397]. Opinia dată pornește de la regula generală existentă în dreptul muncii al României ce stipulează că tribunalele judecă conflictele de muncă, cu excepția celor date prin lege în competența altor instanțe [4, p. 87]. Pe cale de excepție autorul român mai menționează: „Există totuși și alte competențe, ca de exemplu: consiliile de disciplină prevăzute în Statutul disciplinar al personalului din unitățile de transporturi subordonate Ministerului Transportului sunt competente să soluționeze plângerile împotriva desfacerii disciplinare a contractului de muncă al persoanelor care concură direct la siguranța transportului în transporturile pe căile ferate, auto și navale; Consiliul Superior al Magistraturii pentru judecători, comisia disciplinară pentru magistrații-asistenți de la Curtea Supremă de Justiție; Plenul Curții Constituționale pentru abaterile disciplinare săvârșite de judecătorii săi; comisia de disciplină de la Curtea de Conturi pentru judecătorii și procurorii financiari; colegiul jurisdicțional al Curții de Conturi sau al camerelor județene [...]” [2, p. 397-398]. Însă noi considerăm că aceste instituții publice menționate de autor nu sunt organe jurisdicționale ce soluționează litigiul individual de muncă apărut dintre salariat și angajator. Prin urmare, la delimitarea competenței unora din instituțiile publice respective nu se vor aplica regulile privind competența generală.

Comparativ altor state în care există tribunale specializate în materia litigiilor de muncă în Republica Moldova astfel de instanțe judecătorești nu există. O complexitate înaltă în privința delimitării competenței generale în materia litigiilor de muncă, cât și a altor cauze civile există în Marea Britanie în care procesele civile sunt examinate de instanțele judecătorești de drept comun, cât și instanțe judecătorești specializate. Printre

acestea sunt judecătoria comercială (Commercial Court), tribunalul negustoresc (Mercantile Court), judecătoria tehnologică și construcțiilor (Technology and Construction Court), judecătoria în domeniul maritim (Admiralty Court), judecătoria în domeniul companiilor (Companics Court), judecătoria în cauzele privind insolvabilitatea (Bankruptcy Court), judecătoria în domeniul patentelor (Patent Court) [10, p. 189].

Este evident că în Republica Moldova există o situație mai simplă în delimitarea competenței generale a instanțelor judecătorești în materiile menționate mai sus, inclusiv în materia litigiilor de muncă. Totuși, o problemă legată de competența generală a instanțelor judecătorești în materia litigiilor de muncă este caracterizarea și determinarea corectă a acestor litigii. Calificarea unui litigiu ca fiind un litigiu individual de muncă constituie o problemă a științei dreptului muncii ca ramură de drept material, ceea ce indică asupra interconexiunii ramurii dreptului material și dreptului procesual în reglementarea competenței generale în materia litigiilor de muncă, ca fiind o instituție juridică inter-ramurală. Din acest considerent nu vom caracteriza substanțial un litigiu individual de muncă, dar vom menționa doar criteriul principal ce stă la baza delimitării acestor litigii de drept. Autorii *ROMANDAȘ, N. și BOIȘTEANU, E.* menționează că litigiile individuale de muncă apar doar între anumite subiecte: salariatul angajat în baza unui contract individual de muncă și angajatorul (administrația întreprinderii, instituției, organizației). Cu toate acestea, în calitate de parte a unui litigiu individual de muncă poate fi și o persoană ce urmează a fi angajată în câmpul muncii (persoanele invitate prin transfer, persoanele cu care angajatorul este obligat să încheie contracte individuale de muncă) [8, p. 376]. Deci, criteriul ce delimitează litigiul individuale de muncă de alte litigii de drept este componența subiectivă a raporturilor juridice de muncă. Practica indică că în condițiile actuale ale criteriilor subiective în majoritatea cazurilor joacă în rol determinant în delimitarea competenței generale a organelor jurisdicționale [12, p. 113]. Subiecții obligatorii a acestor litigii de drept este salariatul și angajatorul. Acest criteriu este aplicat și la delimitarea competenței generale a instanței judecătorești de alte organe jurisdicționale la soluționarea litigiilor individuale de muncă.

O altă problemă privind competența generală în materia litigiilor de muncă ridicată în literatura rusă de specialitate de autorul *CURUȘIN, A.*, privitor la două accepțiuni privind înțelegerea litigiului de muncă care interferează cu instituția competenței generale. Acestea fiind: 1) accepțiunea „material-juridică”; 2) accepțiunea „procesual-juridică.” Diferența dintre acestea este legat de aceea că autorii ce susțin una sau altă accepțiune au viziuni diferite privind importanței adresării către un organ jurisdicțional pentru soluționarea litigiului de muncă. Accepțiunea material-juridică presupune că litigiul de muncă apare până la adresarea către organul jurisdicțional competent. Însă accepțiunea procesual-juridică presupune că litigiul de muncă apare din momentul adresării către un organ jurisdicțional competent pentru soluționarea acestuia [11, p. 11]. Autorul menționează că adresarea către un organ

jurisdicționale este doar o formă de soluționarea a litigiului de muncă. Susținem opinia menționată, iar pentru activitatea organelor jurisdicționale la soluționarea litigiilor de muncă competența generală constituie o premisă de apariție a raporturilor procesuale. Aceasta presupune că instituția competenței generale constituie una din premise ce poate da un caracter procesual litigiilor de muncă.

În Republica Moldova la soluționarea litigiilor individuale de muncă de către instanța de judecată sunt aplicate regulile privind competența generală exclusivă, fiindcă acestea pot fi examinate și soluționate doar de către instanța de judecată. Concluzia respectivă o deducem din cuvintele „se depune în instanța de judecată” stipulate în dispozițiile art. 355 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova [3], ce prevăd următoarele: „Cererea privind soluționarea litigiului individual de muncă se depune în instanța de judecată:

a) în termen de 3 luni de la data când salariatul a aflat sau trebuia să afle despre încălcarea dreptului său;

b) în termen de 3 ani de la data apariției dreptului respectiv al salariatului, în situația în care obiectul litigiului constă în plata unor drepturi salariale sau de altă natură, ce i se cuvin salariatului.”

Prevederile art. 355 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova exclud competența arbitrajului de a soluționa litigiile de muncă de către instanța de judecată. Deși prevederile art. 3 din Legea cu privire la arbitraj [5] nu stipulează competența generală exclusivă a instanțelor judecătorești la examinarea litigiilor de muncă, totuși art. 355 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova prevede o astfel de normă juridică specială ce exclud posibilitatea soluționării litigiilor de muncă pe calea arbitrajului.

Din interpretarea sistemică a Codului muncii al Republicii Moldova rezultă că nu este admisă o dualitate a competenței generale exclusivă privitor la soluționarea litigiilor de muncă. Codul muncii al Republicii Moldova nu conține o prevedere privind dualitatea competenței generale exclusive comparativ Codului civil al Republicii Moldova ce stipulează în art. 15 alin. (4) că referințele din Codul civil la un judecător sau la o instanță de judecată sînt referințe și la alte organe de jurisdicție competente în condițiile legii. Totuși Codul muncii al Republicii Moldova nu admite o astfel de interpretare a unei referințe la o instanță de judecată, ceea ce exclude opțiunea de a interpreta că această trimitere constituie una ce se referă și la un alt organ jurisdicțional.

Similar reglementărilor privind competența generală exclusivă a instanței de judecată din Codul muncii al Republicii Moldova privind soluționarea litigiilor individuale de muncă au existat și în Codul civil al Republicii Moldova până la intrarea în vigoare la data de 01.03.2019 a Legii privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative nr. 133 din 15-11-2018 [6], fiindcă nu existau prevederile actuale din art. 15 alin. (4) din Codul civil al Republicii Moldova. Totuși, și până la data de 01.03.2019 existau și interpretări doctrinale [7] precum că referința la instanța de judecată privind soluționarea unui litigiu civil poate fi considerată și ca o referință la un arbitraj în condițiile legii. Unii autori văd

problema interpretării competenței generale exclusive a instanței de judecată inclusiv la soluționarea litigiilor de muncă ale sportivilor ce menționează următoarele: „[...] sistemul Republicii Moldova, unde dispozițiile statutului Federație de Fotbal a Moldovei, art. 58, se contrazic cu dispozițiile art. 17 din Legea cu privire la cultura fizică și sport, cu dispozițiile din Codul muncii referitoare la jurisdicția muncii, art. 354–355, precum și cu dispozițiile din Legea cu privire la arbitraj, art. 1, alin. 2, coroborat cu art. 2, toate acestea arătând modul defectuos de gestionare a situației din domeniu și lipsa de reglementare, care au permis redactarea unor statute ambigue, echivoce, create pentru a justifica soluționarea prin intermediul arbitrajului a cauzelor cu care sunt investite [9, p. 55].” Deci, problema interpretărilor controversate din literatura de specialitate a competenței generale exclusive a instanței de judecată a litigiilor individuale de muncă persistă în Republica Moldova.

Privitor la respectarea procedurii de soluționare prealabilă a cauzei pe cale extrajudiciară a litigiilor privind repararea prejudiciului material și celui moral cauzate salariatului în ordinea art. 332 din Codul muncii al Republicii Moldova, menționăm că aceste prevederi nu se referă la competența generală condițională. Potrivit art. 332 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova: „Cererea scrisă a salariatului privind repararea prejudiciului material și celui moral se prezintă angajatorului. Angajatorul este obligat să înregistreze cererea respectivă, s-o examineze și să emită ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) corespunzător în termen de 10 zile calendaristice din ziua înregistrării acesteia, aducându-l la cunoștință salariatului sub semnătură sau prin altă modalitate care permite confirmarea recepționării/inștiințării.” Prevederile respective nu se referă la competența generală condițională fiindcă cererea de soluționare a litigiului de muncă este adresată către partea adversă, adică către angajator, dar nu către un organ jurisdicțional care ar fi împuternicit de a soluționa litigiul pe cale extrajudiciară.

Regulile privind competența generală condițională (imperativă) este aplicat la soluționarea conflictelor colective de muncă în instanța de judecată. Aceasta deoarece conflictul colectiv de muncă urmează a fi soluționat mai întâi de comisia de conciliere, ca organ jurisdicțional principal, apoi în situația în care părțile conflictului nu au ajuns la o înțelegere sau nu sunt de acord cu decizia comisiei de conciliere, acestea sunt în drept să depună o cerere de soluționare a conflictului în instanța de judecată. În acest caz, instanța de judecată constituie un organ jurisdicțional complementar fiindcă conflictul colectiv de muncă putea și să nu fie deferit instanței de judecată dacă ambele părți erau mulțumite de decizia comisiei de conciliere. Astfel, prevederile art. 360 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova stipulează următoarele: „În situația în care părțile conflictului nu au ajuns la o înțelegere sau nu sunt de acord cu decizia comisiei de conciliere, fiecare dintre ele, în termen de 10 zile lucrătoare de la data expirării termenului de conciliere a conflictului colectiv de muncă de către comisia de conciliere sau, după caz, de la data

adoptării deciziei sau a primirii informației respective (art. 359 alin. (8) și (9)), este în drept să depună o cerere de soluționare a conflictului în instanța de judecată.” Ordinea consecutivă de soluționare a conflictului colectiv de muncă către mai multe organe jurisdicționale stipulate în art. 360 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova, presupune competența generală condițională (imperativă).

În contextul celor expuse ne opunem opiniei autorului rus NOSENKO, L. ce menționează că la soluționarea conflictului colectiv de muncă de către comisia de conciliere și instanța de judecată se realizează dreptul alternativ al părților în alegerea organului jurisdicțional [13, p. 7]. Ne opunem opiniei expus fiindcă la sesizarea comisiei de conciliere și a instanței de judecată, părțile conflictului colectiv de muncă nu sunt în drept de a alege organul jurisdicțional dintre cele două, dar urmează să respecte ordinea consecutivă prevăzută în art. 359 și art. 360 din Codul muncii al Republicii Moldova. Deci, în acest caz părțile nu se bucură de dreptul alternativ de a alege organul jurisdicțional.

Dacă pretențiile salariaților privitor la conflictul

colectiv de muncă nu au fost examinate de comisia de conciliere, dar au fost înaintate direct în instanța de judecată, atunci judecătorul urmează să dispună restituirea cererii de chemare în judecată în temeiul art. 170 alin. (1) lit. a) din CPC. Dacă a fost acceptată cererea de chemare în judecată fără a fi respectată competența generală condițională la soluționarea conflictelor colective de muncă, instanța de judecată urmează să dispună scoaterea cererii de pe rol în temeiul art. 267 lit. a) din CPC.

Concluzii. Pornind de la cele menționate, în vederea excluderii unor astfel de interpretări doctrinale, care pot avea o influență negativă asupra practicii judiciare din Republica Moldova propunem *de lege ferenda* de a completa prevederile art. 355 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova adăugând cuvântul „exclusiv” după cuvintele „se depune”. În redacția respectivă a prevederilor art. 355 alin. (1) din Codul muncii al Republicii Moldova exclude orice interpretarea precum că litigiile individuale de muncă ar putea fi soluționate de către alte organe jurisdicționale (arbitraj) decât instanța de judecată.

Referințe bibliografice:

1. BELIGRĂDEANU, Ș. Considerații critice asupra diversității nejustificate a reglementărilor legale privind competența materială a instanțelor judecătorești în domeniul soluționării conflictelor de muncă. In: *Revista română de drept privat*. 2009, nr. 3, pp. 12-37. ISSN 1843-2646.
2. CIOBANU, Viorel Mihael. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă. Teoria generală. Volumul I.* București: Editura Națională, 1996. 508 p.
3. Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28 martie 2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162, art. 648.
4. CORSIUC, Olia Mria. Probleme teoretice și practice cu privire la competența materială a instanțelor judecătorești de a soluționa conflictele de drepturi. In: *Revista Română de dreptul muncii*. 2005, nr. 3, pp. 86 - 92. ISSN 1582-7534.
5. Legea cu privire la arbitraj: nr. 23 din 22 februarie 2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 88-89, art. 314.
6. Legea privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative: nr. 133 din 15-11-2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 467-479, art. 784.
7. MARTIN, C. Arbitrabilitatea litigiilor în materie de societăți comerciale. În: *Revista Națională de Drept*. 2018, nr. 10-12(216-218), pp. 36-42. ISSN 1811-0770.
8. ROMANDAȘ, N., BOIȘTEANU, E. *Dreptul muncii*. Chișinău: S.n., 2007, 404 p. ISBN 978-9975-900-74-4.
9. SLABU, Gheorghe-Sorin. *Clasificarea sistemelor de soluționare a litigiilor ce decurg din contracte de muncă sportive*. In: *Legea și Viața*, 2016, nr. 6(294), pp. 52-56. ISSN 2587-4365.
10. ДОКУЧАЕВА, Е.С. *Институт подведомственности в судебной деятельности*. Диссертация на соискания ученой ст. канд. юр. наук. Рязань 2011. 275 с.
11. КУРУШИН, А. *Трудовые споры: понятие, структура, виды, подведомственность*: Автореферат дис. кандидата юридических наук. Ульяновск, 2003. 26 с.
12. НЕЧАЕВА, С. В. *Обеспечение конституционного права на судебную защиту в контексте разграничения подведомственности дел между судами общей и арбитражной юрисдикции*. Дис. кандидата юр. наук. Москва, 2011. 185 с.
13. НОСЕНКО, Л. *Споры о применении труда: некоторые вопросы процессуального рассмотрения*. Оренбург: Литагент БИБКОМ, 2012 [citat 01.11.2023]. Disponibil: https://libking.ru/books/sci_juris/653511-7-lidiya-nosenko-spory-o-primenenii-truda-nekotorye-voprosy-processualnogo-rassmotreniya.html#book.

**ARTICOLUL 69 ALINEATUL (1) PUNCTUL 11) DIN CODUL DE PROCEDURĂ PENALĂ AL
REPUBLICII MOLDOVA CA TEMEI PENTRU ACORDAREA ASISTENȚEI JURIDICE OBLIGATORII**

SUHOV Vadim,
doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: vadim_suhov@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-8699-7216>

REZUMAT

Autorul articolului, analizând documentele care au însoțit proiectul de lege prin care în Codul de procedură penală al Republicii Moldova a fost introdus noul criteriu de acordare a asistenței juridice obligatorii, prevăzut în pct. 11) al alin. (1) al art. 69, încearcă să stabilească sensul acestuia și să clarifice poziția legiuitorului cu privire la situațiile procesuale în care acesta trebuie aplicat.

Cuvinte-cheie: avocat, apărător, participare obligatorie, asistență juridică obligatorie, asistență juridică garantată de stat, criteriu de acordare, temei.

**ARTICLE 69, PARAGRAPH (1), POINT 11), OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE
REPUBLIC OF MOLDOVA AS A BASIS FOR THE PROVISION OF COMPULSORY LEGAL AID**

SUKHOV Vadim
PhD student,
State University of Moldova
E-mail: vadim_suhov@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-8699-7216>

SUMMARY

The author of the article, analyzing the documents accompanying the draft law that introduced the new criterion for the provision of compulsory legal assistance in the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova, provided in paragraph 11) of Article 69, attempts to establish its meaning and clarify the position of the legislator regarding the procedural situations in which it must be applied.

Key words: lawyer, defender, mandatory participation, mandatory legal aid, state-guaranteed legal assistance.

Introducere. După cum se știe, potrivit doctrinei naționale, asistența juridică în procesul penal este facultativă. Dreptul la asistență juridică se realizează de către persoana interesată prin încheierea unui contract cu un avocat în ordinea prevăzută de Legea cu privire la avocatură, fie prin adresarea persoanei la asistență juridică, plătită din bugetul de stat, în ordinea prevăzută de Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat. În acest sens, obligația organului de urmărire penală și a instanței judecătorești este de a explica persoanei dreptul la asistență juridică și ordinea de realizare a acesteia, cu acordarea unui timp suficient pentru aceasta. Dacă, în respectarea condițiilor menționate, persoana nu a beneficiat de dreptul la asistență juridică, lipsa acesteia nu constituie un obstacol în realizarea procesului penal [10, p. 8].

Astfel, dreptul la asistență juridică este un drept pe care persoana îl poate folosi sau nu, pe propriul său risc. Cu toate acestea, există cazuri în care asistența juridică este obligatorie și când legea obligă în mod expres organul competent al puterii publice să numească un avocat pentru a oferi asistență juridică persoanei respective [1, p. 23]. Stabilirea de către legiuitor a obligativității asistenței juridice în astfel de cazuri este o consecință directă a conceptului conform căruia apărarea este un institut de interes public, care se realizează nu numai în interesul bănuțului sau învinutului, ci și în scopul asigurării cursului firesc al procesului penal [4, p. 131] precum și a echității sale, în conformitate cu

prevederile art. 6 (1) din Convenția Europeană [2].

Cazurile de acordare obligatorie a asistenței juridice bănuțului, învinutului, inculpatului sunt enumerate în art. 69 alin.(1) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova. În acest sens, acordarea asistenței juridice obligatorii, conform prevederilor art. 69 alin. (4) din Codul de procedură penală, este asigurată de coordonatorul biroului teritorial al Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat, la solicitarea organului de urmărire penală sau a instanței judecătorești [3]. Iar lipsa asistenței juridice în cazurile în care aceasta este obligatorie, conform art. 251 alin. (1) din Codul de procedură penală, atrage nulitatea actului procedural, întrucât încalcă echitatea procesului și drepturile persoanei aduse în fața justiției penale.

Unul dintre temeiurile pentru acordarea asistenței juridice obligatorii bănuțului, învinutului, inculpatului și condamnatului este prevăzut la pct. 11) al alin. (1) al art. 69 din Codul de procedură penală, care stabilește că participarea avocatului în cadrul procesului penal este obligatorie în cazurile în care aceasta este prevăzută în mod expres de prezentul cod. Scopul acestei cercetări este o analiză complexă a acestui criteriu pentru acordarea asistenței juridice calificate, garantate de stat, pentru a stabili sensul pe care legiuitorul i-a dat acestuia și pentru a clarifica, în ce situații procesuale, potrivit legii, acesta trebuie aplicat. Fundamentul metodologic al cercetării l-a constituit metoda dialectică, metoda metafizică, metoda formal-juridică de cercetare

științifică, precum și metodele logice de analiză și sinteză.

Rezultate și discuții. Să începem prin a spune că versiunea actuală a articolului 69 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova a fost introdusă prin Legea nr. 245 din 31.07.2023, care a intrat în vigoare la data de 22.08.2023 [8]. Pentru a stabili scopul modificării temeiurilor existente pentru acordarea asistenței juridice obligatorii, ne vom referi la nota informativă care a însoțit proiectul acestei legi, deoarece tocmai aceasta, în conformitate cu articolul 71 din Legea privind actele normative, va permite determinarea voinței autorității publice care a adoptat acest act normativ [6].

În nota informativă, autorul proiectului de lege justifică modificările propuse ale articolului 69 din Codul de procedură penală prin necesitatea clarificării regulilor privind participarea obligatorie a apărătorului în procedura penală și îmbunătățirea practicii formate de acordarea de asistență juridică calificată, garantată de stat. În același timp, autorul indică existența unei interpretări multiple și a unor practici neclare de aplicare a acestor reguli, determinate de formulări normative generale și insuficient de clare, referitoare la cazurile în care participarea apărătorului în procedura penală este obligatorie. În opinia autorului, acest lucru duce la abuzuri ale drepturilor procesuale ale părților implicate în proces, care vor fi eliminate dacă regulile privind participarea obligatorie a apărătorului în procedura penală vor fi formulate clar și precis [9, p. 15-16].

Trebuie menționat că înaintea aducerii amendamentelor menționate a fost efectuat un audit al Curții de Conturi privind utilizarea fondurilor publice alocate pentru administrarea sistemului de acordare a asistenței juridice garantate de stat în perioada 2020-2022. Conform raportului de audit, printre deficiențele constatate, auditorii au atras atenția asupra diversității și complexității actelor normative care reglementează sistemul auditat, care, în unele cazuri, conțin lacune legislative, iar, în altele, sunt interpretate neclar și pot duce la o cerere excesivă de asistență juridică garantată de stat din partea autorităților de aplicare a legii [5]. Prin urmare, în condițiile reglementării normative neclare, pentru a evita posibile acuzații de încălcare a drepturilor bănuțului, învinutului, inculpatului la apărare și, uneori, din cauza interpretării eronate a intereselor justiției mulți subiecți ai aplicării legii preferă să solicite acordarea bănuțului, învinutului, inculpatului asistenței juridice obligatorii plătite de stat, pe baza unor motive inventate [13, p. 743].

Astfel, din conținutul documentelor prezentate rezultă o concluzie clară că scopul modificărilor aduse de Legea nr. 245 din 31.07.2023 articolului 69 din Codul de procedură penală este de a ordona acordarea asistenței juridice obligatorii, plătite din fondurile bugetului de stat, și de a elimina abuzurile și solicitările nejustificate privind furnizarea acesteia. Această poziție este susținută și de autorul proiectului de lege, exprimată în timpul discuțiilor. Conform acestei poziții, care, în conformitate cu articolul 71 din Legea privind actele normative, la fel ca și nota informativă, reflectă voința legiuitorului cu privire la actul normativ adoptat, Convenția Europeană a Drepturilor Omului solicită statelor să asigure apărare

obligatorie numai atunci când interesele justiției o cer. Lista cazurilor în care interesele justiției necesită asistență juridică obligatorie este prevăzută în articolul 69 [11, p. 142-143]. Autorul proiectului de lege a subliniat, de asemenea, că, dacă situațiile menționate în articolul 69 nu sunt prezente, participarea apărătorului în procedura penală nu este obligatorie. Prin urmare, nu există obstacole în calea desfășurării procedurii penale în astfel de situații [11, p. 114-115].

În continuare, vom trece direct la articolul 69, alineatul (1), punctul 11) din Codul de procedură penală, care, așa cum s-a menționat anterior, prevede participarea obligatorie a avocatului în cadrul procesului penal în cazurile în care acest lucru este prevăzut expres de acest cod. Este important să menționăm că se face referire la "în cadrul procesului penal", și nu "la procesul penal", ceea ce este esențial. Această redacție a fost propusă de Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, iar autorul proiectului de lege a fost de acord cu aceasta. În acest sens, Consiliul Național și-a justificat propunerea prin faptul că varianta inițială a proiectului de lege propusă de autor, "participarea avocatului la procesul penal este obligatorie" în cazul punctului 11) poate duce la o interpretare eronată și poate duce la numirea nejustificată a unui avocat pentru a acorda asistență juridică obligatorie pe întreaga durată a procesului, în timp ce în acest punct se face referire la cazurile în care codul prevede participarea obligatorie a avocatului într-o anumită acțiune procesuală, iar avocatul trebuie numit doar pentru a participa la această acțiune procesuală [11, p. 111].

Să menționăm că criteriul privind acordarea asistenței juridice obligatorii, prevăzut în punctul 11) alineatul (1) al articolului 69 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova în redacția actuală nu este o inovație. Acesta a existat și în versiunea anterioară a acestui articol, punctul 15) alineatul (1) al cărui prevedea participarea obligatorie a avocatului la procesul penal în cazurile în care participarea obligatorie a avocatului la o acțiune procesuală era prevăzută expres de acest cod. Acest criteriu de acordare a asistenței juridice obligatorii a fost introdus prin Legea nr. 83 din 14.04.2023 [7]. Această lege a modificat procedura de încheiere a acordului de recunoaștere a vinovăției și a introdus conceptul de acord judiciar în interes public, stabilind în mod expres în normele care reglementează condițiile și procedura de desfășurare a acestor proceduri, participarea obligatorie a avocatului (articolul 505 alineatul (1) și articolul 5232 alineatul (1) din Codul de procedură penală). În timpul discuțiilor privind acest proiect de lege, s-a constatat că autorii, care au prevăzut participarea obligatorie a avocatului în normele Părții speciale a Codului de procedură penală care reglementează procedura de desfășurare a acestor acțiuni procesuale, nu au prevăzut modificări corespunzătoare în dispozițiile generale ale Codului de procedură penală privind asistența juridică obligatorie, prevăzute în articolul 69. Această omisiune a fost remarcată de Procuratura Generală, care a propus completarea alineatului (1) al articolului 69 din Codul de procedură penală cu un nou punct 61), care ar stabili obligativitatea participării avocatului în procedura penală în cazurile în

care a fost inițiată procedura de încheiere a acordului de recunoaștere a vinovăției sau a acordului judiciar în interes public. Ca urmare a examinării acestei propuneri, autorul proiectului de lege a adăugat punctul 15) la alineatul (1) al articolului 69 din Codul de procedură penală, care, așa cum s-a menționat anterior, prevede participarea obligatorie a avocatului la o acțiune procesuală în cazurile în care acest lucru este prevăzut expres de acest cod. Autorul a explicat această decizie prin faptul că acest temei general pentru acordarea asistenței juridice obligatorii va acoperi toate situațiile din Codul de procedură penală în care participarea obligatorie a avocatului la o acțiune procesuală este prevăzută expres de acest cod [12, p. 21].

Ordinea de desfășurare a acțiunilor procesuale concrete, inclusiv regulile privind participarea obligatorie a avocatului la aceste acțiuni, este reglementată de dispozițiile Părții speciale a Codului de procedură penală. Analizând aceste dispoziții, am identificat douăsprezece articole care prevăd în mod expres participarea obligatorie a avocatului în desfășurarea acțiunilor procesuale reglementate, care nu sunt acoperite de alte reguli generale privind acordarea asistenței juridice obligatorii prevăzute în alineatul (1) al articolului 69 din Codul de procedură penală, cu excepția punctului 11), și care necesită, prin urmare, aplicarea acestuia:

1. Articolul 282, care reglementează procedura de înaintare a acuzației de către procuror, care include, pe lângă informarea învinuitului cu privire la decizia corespunzătoare, explicarea drepturilor și obligațiilor sale și audierea sa, stabilește participarea obligatorie a avocatului în această acțiune procesuală. Prin urmare, în cazul în care persoana nu are un avocat, în timpul pregătirii acestei acțiuni procesuale, procurorul va trebui să solicite numirea unui avocat de la coordonatorul biroului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, conform articolului 69 alineatul (1) punctul 11) din Codul de procedură penală.

2. Articolul 321, care reglementează regulile privind participarea inculpatului la judecarea cauzei și efectele neprezentării lui, prevede că în cazul judecării cauzei prin intermediul videoconferinței, participarea apărătorului este obligatorie. Prin urmare, această normă obligă instanța de judecată să solicite numirea unui avocat care acordă asistență juridică calificată, garantată de stat, în cazul în care inculpatul nu are un avocat, pe baza punctului 11) alineatul (1) al articolului 69 din Codul de procedură penală.

3. Articolul 367, care reglementează procedura de audiere a inculpatului în cadrul ședinței de judecată, prevede participarea obligatorie a apărătorului în această acțiune procesuală, dacă inculpatul, aflat în detenție, este audiat prin intermediul videoconferinței. În cazul în care inculpatul audiat nu are un apărător, trebuie să fie numit un avocat care acordă asistență juridică calificată garantată de stat, pentru a-i furniza asistența juridică obligatorie.

4. Articolul 4656, care stabilește procedura de examinare a cererilor de reluare a examinării cauzei penale judecate în lipsa condamnatului, prevede în mod expres necesitatea solicitării de către instanță a numirii

unui avocat care să acorde asistență juridică garantată de stat, dacă persoana care solicită reluarea examinării cauzei nu are un apărător ales.

5. Articolul 471 reglementează procedura de soluționare a chestiunilor privind punerea în executare a hotărârilor judecătorești. Acesta stabilește obligativitatea participării apărătorului la soluționarea chestiunilor referitoare la executarea sentințelor în privința minorilor, persoanelor cu defecte fizice sau psihice care le împiedică să-și exercite de sine stătător dreptul la apărare, persoanelor care nu posedă limba în care se desfășoară procesul, când cererea sau demersul este examinat în lipsa condamnatului, precum și în alte cazuri când interesele justiției o cer. Conform acestei norme, prezența apărătorului este, de asemenea, obligatorie în sala de conferințe la solicitarea condamnatului, dacă chestiunile privind punerea în executare a hotărârilor judecătorești sunt examinate prin intermediul unei videoconferințe. În astfel de cazuri, trebuie aplicat și punctul 11) al alineatului (1) al articolului 69 din Codul de procedură penală.

6. Articolul 479, care reglementează procedura de efectuare a audierii minorului bănuit, învinuit, inculpat prevede în mod expres necesitatea prezenței apărătorului la audiere. În cazul audierii minorului învinuit sau inculpat, aceste cazuri sunt acoperite de pct. 1) al alin. (1) și de lit. a) a pct. 1) al alin. (3) al art. 69 din Codul de procedură penală, conform cărora participarea în cauză a apărătorului este obligatorie, în cazul în care bănuitul, învinuitul sau inculpatul este minor, de la momentul reținerii, al aplicării unei măsuri preventive sau al punerii sub învinuire. În cazul audierii minorului bănuit, trebuie aplicat pct. 11) al alin. (1) al art. 69. Prin urmare, reprezentantul organului de urmărire penală, care se pregătește pentru audierea în calitate de bănuit a unui minor care nu a fost supus măsurilor procesuale de constrângere menționate mai sus, în cazul în care acesta nu are apărător, trebuie să solicite numirea unui avocat care să acorde asistență juridică garantată de stat pentru participarea la audiere, în baza art. 69 alin. (1) pct. 11).

7. Articolul 505, care stabilește condițiile inițierii și încheierii acordului de recunoaștere a vinovăției, prevede în mod expres că un astfel de acord se încheie cu participarea obligatorie a apărătorului.

8. Articolul 5094, care stabilește condițiile încheierii acordului de cooperare, prevede, de asemenea, în mod expres că participarea apărătorului este obligatorie la încheierea acestuia.

9. Articolul 5232 stabilește condițiile încheierii acordului judiciar în interesul public. Acesta prevede, de asemenea, în mod expres că participarea apărătorului este obligatorie la această acțiune procesuală.

10. În conformitate cu articolul 5235, participarea apărătorului este obligatorie și la examinarea de către instanța judecătorească a acordului judiciar în interesul public.

11. Articolul 544 din Codul de procedură penală, care reglementează procedura executării cererii de extradare a persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova, prevede, de asemenea, în mod expres că cererile de extradare sunt examinate cu participarea obligatorie a apărătorului ales sau numit.

12. Articolul 556, care reglementează procedura de soluționare a cererii de transferare al persoanelor condamnate, prevede similar, în mod expres că participarea la examinarea cererii de transferare a apărătorului ales sau numit este obligatorie.

În toate cazurile enumerate, așa cum a fost menționat mai sus, organul care planifică desfășurarea acțiunilor procesuale prevăzute de aceste norme, este obligat, în cazul în care persoana nu are un avocat, în scopul asigurării cerințelor legii privind participarea obligatorie a apărătorului, să solicite de la coordonatorul biroului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, numirea unui avocat pentru a acorda asistență juridică obligatorie în cadrul acestei acțiuni procesuale. În acest caz, solicitarea trebuie să conțină o referință la punctul 11) al alineatului (1) al articolului 69 din Codul de procedură penală, ca temei pentru acordarea asistenței juridice obligatorii, și la una dintre normele enumerate mai sus din Partea specială, care prevede în mod expres participarea obligatorie a apărătorului la acțiunea procedurală și procedura de desfășurare a acesteia. Acest lucru este necesar pentru ca atât coordonatorul, cât și avocatul desemnat să înțeleagă pentru participarea la ce acțiune procedurală se solicită avocatul și să aibă o idee despre limitele asistenței juridice solicitate în cadrul procesului penal.

Concluzie. Prin urmare, criteriul prevăzut de pct. 11) al alin. (1) al art. 69 din Codul de procedură penală, care reglementează acordarea asistenței juridice obligatorii, are o anumită specificitate. Acesta se aplică în acele cazuri în care organul care efectuează urmărirea penală sau instanța de judecată efectuează acțiuni procedurale

prevăzute de articolele 282, 321, 367, 4656, 471, 479, 505, 5094, 5232, 5235, 544 și 556 din Codul de procedură penală, care prevăd în mod expres participarea obligatorie a apărătorului la acestea, iar bănuitul, învinuitul, inculpatul sau condamnatul nu are apărător. În astfel de situații, organul de urmărire penală sau instanța de judecată, în cadrul pregătirii acțiunii procesuale respective, solicită numirea unui avocat în vederea acordării asistenței juridice garantate de stat, prin transmiterea unei solicitări corespunzătoare coordonatorului biroului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat. În cadrul acestei solicitări, pe lângă trimiterea la norma corespunzătoare din Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat și la pct. 11) al alin. (1) al art. 69 din Codul de procedură penală, ca temei pentru acordarea asistenței juridice obligatorii, trebuie să se facă referire la una dintre normele enumerate anterior din Partea specială a Codului de procedură penală, care prevăd în mod expres participarea obligatorie a apărătorului la acțiunea procedurală reglementată de respectiva normă.

Avocatul numit acordă asistență juridică bănuितului, învinuitului, inculpatului sau condamnatului, și participă doar la acțiunea procesuală în care participarea sa este obligatorie, conform normei din Partea specială a Codului de procedură penală indicate în solicitare. Absența apărătorului la acțiunile procesuale ulterioare nu constituie un obstacol în calea desfășurării acestora, dacă bănuitul, învinuitul, inculpatul sau condamnatul nu și-a exercitat dreptul la asistență juridică și asistența juridică nu este obligatorie în acest caz, conform art. 69 din Codul de procedură penală.

Referințe bibliografice:

1. ARSENI, A. Autoritatea judecătorească - veritabilă instituție de realizare a ramurii puterii de stat în condițiile edificării statului de drept. În: *Revista Națională de drept*, 2013, nr. 11, pp. 16-24. ISSN 1811-0770.
2. *Case of Croissant v. Germany*. 25.09.1992 [online]. European Court of Human Rights [citat 30.02.2024]. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57736>.
3. Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2013. nr. 248-257.
4. DOLEA I. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* : (comentariu aplicativ). Chișinău: Cartea juridică. 2020. 1407 p. ISBN 978-9975-3418-0-6.
5. *Hotărârea nr. 8 din 28 februarie 2023 cu privire la Raportul auditului conformității asupra utilizării resurselor financiare publice alocate pentru administrarea sistemului de acordare a asistenței juridice garantate de stat în anii 2020-2022*. 28.02.2023 [online]. Curtea de Conturi a Republicii Moldova [citat 01.01.2024]. Disponibil: https://www.ccrm.md/ro/decision_details/1208/hotararea-nr-8-din-28-februarie-2023-cu-privire-la.
6. Legea cu privire la actele normative: nr. 100 din 22.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2017. nr. 7-17.
7. Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 83 din 14.04.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2023. nr. 154.
8. Legea pentru modificarea unor acte normative (modificarea Codului de procedură penală și a Codului Contravențional): nr. 245 din 31.07.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2023, nr. 325-327.
9. *Nota informativă la proiectul de lege pentru modificarea unor acte normative (modificarea Codului de procedură penală și Codului contravențional)* [online]. Ministerul Justiției al Republicii Moldova [citat 08.01.2024]. Disponibil: https://justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/nota_informativa_la_cpp_definitiva.pdf.
10. OSOIANU, T., VESCO, I. Consacrarea normativă și doctrinară a dreptului la apărare. In: *Avocatul poporului*, 2008, nr. 12, pp. 4-10. ISSN 1810-7141.
11. *Sinteza obiectiilor și propunerilor la proiectul de Lege pentru modificarea unor acte normative (modificarea Codului de procedură penală și Codului contravențional)* [online]. Ministerul Justiției al Republicii Moldova [citat 11.01.2024]. Disponibil: https://justice.gov.md/sites/default/files/document/attachments/sinteza_objectiilor_si_propunerilor_cpp_definitivata.pdf

12. *Sinteza obiecțiilor și propunerilor la proiectul Hotărârii Guvernului privind aprobarea proiectului de Lege pentru modificarea unor acte normative (proceduri simplificate în procesul penal)* [online]. Ministerul Justiției al Republicii Moldova [citat 01.01.2024]. Disponibil: <https://justice.gov.md/sites/default/files/sinteza.pdf>.

13. СУХОВ, В. Нормативное регулирование и проблемы обеспечения обязательной юридической помощи в уголовном судопроизводстве. In: *Știință, educație, cultură*, Ed. 1, 21 octombrie 2022, Chisinau. Comrat: Universitatea de Stat din Comrat, 2023, Vol.1, pp. 739-747. ISBN 978-9975-83-254-0; 978-9975-83-255-7.

CZU 347.61/.64(498+478)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.09>

PARENTAL AUTHORITY IN ROMANIA AND REPUBLIC OF MOLDOVA

GIURGEA Lenuța,

PhD student,

University of European Studies of Moldova

elen_giurcea@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-4364-7317>

SUMMARY

The present article analyzes the issue of law applied to children and parents in relation to protecting the child's rights and liberties. The study is done in terms of the minor's best interest. The analysis concerns, by comparison, the legislative norm of the European Union, of Romania and Republic of Moldova. The internal law as well as the European law represent the legal basis for the study of the proposed subject. The element of novelty pursued in this paper is represented by the legislative alignment of the Republic of Moldova regarding parental authority, with the European norms.

Key words: parental authority, exercise of parental authority, minor, child's best interest.

AUTORITATEA PĂRINTEASCĂ ÎN ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA

GIURGEA Lenuța,

Doctorandă,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

elen_giurcea@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-4364-7317>

REZUMAT

Prezentul articol analizează problema legii aplicate copiilor și părinților în raportul de ocrotire a drepturilor și libertăților copilului. Studiul se face prin prisma interesului superior al minorului. Analiza vizează, prin comparație, norma legislativă a Uniunii Europene, a României și a Republicii Moldova. Dreptul intern, dar și cel European reprezintă baza juridică a studiului temei propuse. Elementul de noutate urmărit în prezenta lucrare este reprezentat de alinierea legislativă a Republicii Moldova în privința autorității părintești, la normele europene.

Cuvinte-cheie: autoritate părintească, exercitarea autorității părintești, minor, interesul superior al copilului.

Application methods and procedures. For making the present article, in order to present an interpretation in accordance with the legal norms, I have used the method of comparison and analysis, studying the normative acts in force in the matter.

Introduction. The legal norm establishes that parental authority is a set of rights and obligations over the child's patrimony and also over his/her natural person, which are executed reasonably by both parents, except for the situation when the legislator establishes other rules.

Parental authority is the legal consecration of the matrimonial moral obligation to guide the child from infancy to adolescence, culminating in adulthood and his independence, guaranteeing his protection and education,

by cultivating self-respect.

Moreover, parental authority consolidates a complex of rights and obligations, both with a common interest, specifically the well-being of the child or the best interest of the minor child.

The term of "best interest of the child" represents a difficult concept both to perceive and frame, so that applying this term means, prevalently, taking into account the special needs specific to both the age and the perceptive maturity degree of each individual.

The concept of protecting the best interest of the minor as an essential principle of law, in order to achieve the effects intended by the legislator, must be applied differently, from individual to individual, taking into consideration different norms such as the ones related to:

age, psycho-motor evolution, composition, ability to connect the information stored in the memory, entourage, history, interfamilial and extra familial interaction with other relevant persons for the child, intelligence level, and last, but not least, physical psychic health. The parents of the child are the pillars that must subordinate and guarantee all their actions to the minor's rights, as essential managers of these attributes, but not least as his legal authority. Moreover, the parents are the promoters of education, creating the basis and the evolution of the child, following and managing the formation of the present minor and the future adult [1].

According to the relevant legislation, in the European Union, all the states have decided that for unmarried parents the maternal figure is the holder of parental authority, while in the case of married parents, the authority belongs to both parents.

Parental authority in Romania. The concept of parental authority is used in the Romanian legislation. The general regulation of parental authority appears in art. 483-512 of the Civil Code, and the term of parental authority defines a unitary set of rights and obligations regarding the child both from a material and a personal point of view. The set of rights and obligations exercised only in the child's interest is the attribute of both parents, equally. This legal authority, the parental one, is exercised until the child acquires full exercise capacity.

As provided by the dispositions in art. 38 of the Civil Code, "The full exercise capacity starts when the person becomes of age". From this rule, the Romanian legislation provides also exceptions for early acquisition of full exercise capacity, respectively, this can be acquired before 18 years in two cases: when the minor marries before the age of 18 or if the full exercise capacity is acquired by court decision.

According to the provisions of art. 487-499 in the Civil Code and the Law no 272/2004, regarding protection and promotion of the child's rights" concerning the person of a child, the rights and obligations of the parents are settled as it follows:

- The parents have the right and obligation to decide and keep the identity of the minor. After birth, the child is registered, given a name and established citizenship. The ones choosing the name and the first name of the child are the parents.

- Raising a child is also the obligation and the right of the parents, as they take care of a good physical and psychic development and the educational process of the child. According to the skills and needs of the child, as well as according to their own beliefs, the parents take care of the professional training of the child.

- The supervision of the minor is the attribute of the parents.

- Both parents have the obligation to support and take care of the child. They have the joint obligation to support their child during infancy. If the child became of age and continues to study, until reaching the age of 26, but no more, the parents have the obligation to support him/her.

- When necessary, the parents have the right to take some coercive measures against the minor, with the purpose of disciplining him/her. The application of

coercive measures should not mean physical punishment that can affect the good physical psychic or emotional development.

- Any person owing a minor child without right, is obliged to return him to his parents who have the right to request his/her return.

- The child has the right to live with his own parents. Only in exceptional cases he/she can be separated from the parents, that is when children are temporarily placed in foster care and parental rights are suspended temporarily. The parents have the right to reunite with their child.

- When both parents do not live with the minor, they are equally entitled to have connections with the minor. These connections are materialized by visits to the minor's home or the parent's home, to school, holidays spent with the parents, according to their agreement or to the dispositions of the court.

- Normally, the child lives with both parents. When they have separate housing, the parents, by an agreement between parties or in front of the notary, establish the minor's home. If the parents do not agree upon this aspect, by a court decision, the tutelage court shall establish the home of the minor.

- The parents are entitled to consent to the marriage of the minors who have reached the age of 16, as well as to give their consent to adoption.

- The parents have the right to make requests on behalf of the minor but also on their behalf, having the possibility to appeal against those measures decided by the state authorities, which parents consider not to be in support of their own child.

- As per art. 500-502 in the Civil Code, the parent does not have rights of ruling over the minor's property, as the minor does not have rights of ruling over the parents' property, except for the right of support and the right to legal succession. The legislator gives the parents only the right to manage the child's patrimony and to representation in legal documents. Once reaching the age of 14, the minor has the right to represent his/her interests but with prior consent of the parents or, as the case may be, of the tutelage court.

- As per the provisions of art. 500-502 in the Civil Code, the parents have no rights over the child's patrimony, as the child has no rights over the parents' patrimony, except for the reserved right to succession and support. The only rights of the parents over the child's patrimony are the ones of managing his/her property, as well as of legal representation or approval of legal documents. After reaching the age of 14, the minor can exercise his/her rights and obligations on his/her own but with the agreement of the parents or the tutelage court [2].

Exercise of parental authority in Romania. The exercise of parental authority is regulated by art. 503 – 507 in the Civil Code.

Even if the rule is represented by the equal exercise of parental authority by both parents, the terms of the exception provided in art. 507 in the Civil Code are presented, in which parental authority can be exercised by only one parent. The article lists the situations in which the exercise of parental authority rests, according

to the law, to only one parent, that is: if one parent has died, if the death is ascertained by court decision, when one of the parents is decayed of the exercise of parental rights, impossibility for various reasons of one of the parents to express his/ her will [3].

Usually, after the divorce, the parental authority rests with both parents jointly, but the court is given the power to decide „otherwise”. The options of this „otherwise” are either the exercise of parental authority by only one parent or the exercise of parental authority by third parties.

For the court to decide the exercise of parental authority by only one of the parents, it is necessary to have „solid reasons”, and the option for other parties to exercise the authority can be ordered only “exceptionally”. If the second option is rarely expected to be put into practice and easier to be applied given its exceptional character, the first option and especially the basis of its existence, outlined by the general phrase “solid reasons” already generates problems into practice [4].

Exceptionally, the court orders the child to be sent in a foster care institution, to relatives or to a third family or person but with the obligation for them to give their consent. As per the provisions of art. 399 in the Civil Code, the above mentioned persons or institutions are the ones exercising the rights and obligations towards minors, which normally belong to the parents.

The legislator has left the solid reasons to the appreciation of the court perhaps using this ambiguous concept precisely to make sure that any unimaginable situation at the time of legislating, can be included by the court in this text of law at the time of application. In principle, the argument seems healthy and useful, but the problem arises from the combination of this ambiguous criterion of “solid reasons” with the uncertainty generated by the novelty of the concept of “exercising of parental authority” [5].

Parental authority in Republic of Moldova. In Republic of Moldova, a conglomerate of rules describing and defining the legal connections established between parents and children are provided in Title III in the Family Code, indicating the quintessence of the legal norm regulating the relations based on the biological connection between the parents and their own children.

The national legislation of Republic of Moldova had not regulated, the institution of parental authority, specialized in this respect. We will only find the definition of parents’ rights and obligations. Unlike the Republic of Moldova, most of the European states have regulated the institution of parental authority, and the institution of custody, which has concretely established its responsibilities.

Even if, generally, the concept of parental authority is associated with the concept of custody, there is though a substantial difference between the two ideas.

The concept of custody is encountered only in the case when a gap occurs between the two parents, and they choose to live separately or divorce. Thus, the custody is the legal agreement that regulates the way of using parental authority after separation in fact or after divorce.

Unlike custody, the concept of parental authority has

a more ample consistency and, besides the situation when the parents are divorced or separated, it also integrates the situations in which the parents cohabit or even if they are separated, take care in full fondness that the care, raising and educating children is done at the maximum level, a legal regulation in this respect not being necessary.

According to the European Commission guidelines regarding the legislation on the rights and obligations of the family, parental authority has a well determined purpose of protecting and promoting the best interests of the child. When we speak about the best interest of the child, we refer in particular to the care for education, the health, the protection of interpersonal relationships, the administration of patrimony, the insurance of the home and, last but not least, the assurance of legal representation.

As per the recommendations of the Commission, the owners of parental authority are both the parents of the minor but also third persons who have the same rights and responsibilities as the parents, together with them or in their place. As a result, the legal foundations of the existence of parental authority are constituted either by the biological connection created between the parents and the children, or by the legal report coming out from the obligation of a parent to protect his own children, except for the parentage based relation. The parentage-based relation is the relationship created between the child and a third person entrusted with the rights and obligations of caring for a child, thus creating the status of holder of parental authority.

The parental authority represents the capacity given to the parents or to third persons entrusted with raising and educating the minor, capacity by which they are given the attribute to decide the way of supervision, support, education, and home assurance. The parental authority takes effect for a relatively long period, respectively until the child’s majority.

When we speak about common parental authority, we speak about the rights and obligations of the two parents, exercised equally for the purpose of minors’ education and development. The basic principle of parental authority is the principle owing the connection between the parent and the child, established in the UN Convention on the rights of the child but also in the legislation of the Republic of Moldova, a principle that is mentioned in the Constitution but also in the Family Code. Regardless of the legislative form in which it is regulated, the emphasis is put on the best interest of the child, which is a priority in all ways of approaching the concept of parental authority.

Also, in the legislative norm of the European Union we find principles that have not been introduced also in the legislation of the Republic of Moldova, namely: autonomy of the child, non-discrimination of the child, non-discrimination of the guardianships of parental authority.

As per the principle of child autonomy, the minor’s need for development and independence must be complied with.

The principle of non-discrimination of the child regulates the norm according to which the children

cannot be discriminated against based on race, religion, sex, and political orientation [6].

These two principles undoubtedly prohibit the discrimination of the guardianships of parental authority, principles that do not find their correspondent in the legislation of the Republic of Moldova.

Considering that the main target of the principles of parental authority is the unification of the legislation on the family law at the European level, the European Union has harmonized legislative norms that make the exercise of rights and obligations accessible, especially when the children and the guardians of parental responsibility do not have the domicile in the same country, a situation very often encountered in the contemporary world context. An important instrument in this matter is Regulation (EC) no. 2201/2003 of the Council of November 27, 2003 „regarding the jurisdiction, recognition and execution of court decisions in matrimonial matters and in matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) no. 1347/2000 (Brussels IIa Regulation)" which currently applies throughout the European Union, less so in Denmark.

When we are in the situation of facing the litigations regarding the protection of the rights and obligations of parental authority towards children, we refer to the legal norm regulating the legislative framework for settlement, respectively the court competent to settle the conflict. The court competent to settle the litigation is that of the child's habitual residence.

This is very important since it prevents parents living in different countries from making each application to the courts of the country where they live, thus creating the possibility of issuing two judgements for the same case [7].

At the level of European Union, to guarantee the uniform and correct application of the judgements rendered in different states, an entire procedure for the recognition and enforcement of judgments rendered in cases concerning the exercise of parental authority has been regulated, thus creating a lever to facilitate the exercise of parental rights and obligations [6].

Principles that clearly establish the rules to be applied in the matter of parental authority are decided at the level of the European Commission. It is worth remembering that even in the national legislation of the Republic of Moldova there are rules that find their correspondent in the principles regulated by the European Union. In this respect, in the Republic of Moldova, for the parents having common parental authority, decisions on daily problems can be taken independently of the other parent. For the most important decisions like education, health, management of minor's patrimony, the decisions shall be made by both parents, by mutual agreement. Only in urgent cases, the parent taking care of the minor has the right to make decisions without consulting the other parent, who will be informed later, urgently.

The legislation of the Republic of Moldova regulates in perfect symmetry the relationship between parent and child and the relationship between parent and parent. When we speak about the relationship between parents, we must consider the principle of equality of both spouses, principle regulated by art. 16 in the Family Code: „All the problems of family life are settled by the two spouses, mutually, according to the principle of their equality in the family relationships”.

At European level, simultaneously with the principle of equality, which is the pillar regulating the guardianship authority, there are different principles regulating the conduct of parents who exercise the authority jointly, if they end up having divergences in a certain situation. If they have divergences, they have the possibility to call the competent authority. If the agreement proposal fails, the authority will have to divide the exercise of parental authority between the two parents.

In all cases, the solution given by the competent authority shall be reported to the best interest of the minor, and the above-mentioned situation, the competent authority may give a decision establishing that parental authority is to be exercised by only one parent or this decision can be made by the parents, by agreement [8].

The legislator of the Republic of Moldova has regulated the term of domicile of the minor. This depends on the parents and in case of misunderstanding, it will be determined by the court. Note that only the domicile of the minor is established and not the way of exercising the parental authority or that the parent with whom the child lives will exercise the rights and obligations alone. The authority will be exercised jointly by both parents since the regulation that only one parent can exercise the parental rights and obligations is not provided in the legislation of the Republic of Moldova, except for the case in which the other parent loses the parental rights.

Conclusions. Analyzing the legislative peculiarities of the two states, Romania and the Republic of Moldova, but not least of the European Union, one can certainly conclude that in the legislation of both Romania and European Union there is no rigidity of the limits of the way of exercising the parental authority, but it is not to be neglected that the legislation of the Republic of Moldova has also become flexible in time, upgrading to the evolution of society.

Without neglecting the socio-economic situation and the migration phenomenon that is booming in the Republic of Moldova, it is considered that the European Union legislative model on parental authority shall be taken over by the family legislation of the Republic of Moldova in order to facilitate and streamline the possible litigations that may arise in the exercise of parental rights and obligations, but not least in order to guarantee the protection of the superior interest of the minor [5].

Bibliographic references:

1. Motica, A.-R., *Considerations on applying the protection principle "superior interest of the child " in case of divorce of his/her parents*, in the Annuals of the Western University in Timisoara, Law Series, no 2/2014.
2. https://e-justice.europa.eu/302/RO/parental_responsibility__child_custody_and_contact_rights?ROMANIA&init=true&member=1, (visited 27.01.2024).

3. Pivniceru, Mona Maria, *The New Civil Code and its previous regulations*, Bucharest, Hamangiu Publishing House 2012.
4. Bodoaşcă, Teodor, *Family law*, Vth edition, revised and enlarged, Bucharest: Legal Universe, 2021, Code: UJU978-606-39-0904-7.
5. CIRLIG Ramona, NECULAE Pauna, *Interpretations of parental authority as per the new Civil Code*, Publication: Romanian Jurisprudence Magazine 4 from 2012.
6. Bratu, Daniel Dumitru, *Family in internal and international law*, Bucharest: Hamangiu, 2018, ISBN:978-606-27-0953-2.
7. Lupaşcu, Dan, Crăciunescu, Cristiana Mihaela, *Family law, IVth edition, emended and updated*, Bucharest: Legal Universe, 2020, ISBN: 9786063907364.
8. Florian, Emese, *Family law. Marriage. Matrimonial conditions. Parentage*, Edition 8 – 2022, Bucharest, C.H.Beck, 2022, ISBN: 978-606-18-1225-7.

CZU 341.2

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.10>

СУБНАЦИОНАЛЬНЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ ПО ЗАКЛЮЧЕНИЮ ДОГОВОРОВ И УЧАСТИЮ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

КОСТРОМИЦКИЙ Анатолий,

докторант,

Молдавский Государственный Университет

anatoly.kostromitsky@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6981-2547>

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются вопросы признания и статуса субнациональных образований в международном праве, а также их участия в международных организациях. Рассматривается влияние международной интеграции государств на компетенцию и автономию субнациональных образований. Приводятся примеры прямого и косвенного участия регионов в международных процессах.

Ключевые слова: субнациональные образования, автономия, международные организации, интеграция.

SUBNATIONAL POWERS TO CONCLUDE TREATIES AND PARTICIPATE IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

KOSTROMITSKY Anatoly,

PhD student,

Moldova State University

anatoly.kostromitsky@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6981-2547>

SUMMARY

This article analyzes the issues of recognition and status of subnational entities in international law, as well as their participation in international organizations. The impact of international integration of states on the competence and autonomy of subnational entities is considered. Examples of direct and indirect participation of regions in international processes are given.

Key words: subnational entities, autonomy, international organizations, integration.

Введение. Современный мир характеризуется не только процессами глобализации и интеграции, но и возрастающим интересом к вопросам признания и участия субнациональных образований в международном праве и деятельности международных организаций. В условиях динамичных изменений, касающихся расширения автономии, децентрализации властных полномочий и появления разнообразных форм регионального управления, проблематика, связанная со статусом и

компетенциями субнациональных образований, приобретает все большую актуальность и сложность.

Данный процесс сопровождается не только количественным ростом международных межправительственных организаций, но и трансформацией их приоритетов, целей и сфер деятельности, которые могут затрагивать области традиционной компетенции субнациональных образований. Это требует выработки новых подходов к взаимодействию между национальным и

субнациональными уровнями власти в вопросах участия в международных отношениях и реализации международных обязательств.

Необходимо учитывать, что субнациональные образования в разных странах могут обладать существенно различающимся объемом полномочий в таких сферах как экономика, торговля, экология, культура, социальная политика и др. Соответственно, их потребность в прямом взаимодействии с международными структурами для отстаивания своих интересов также будет неодинаковой. Вместе с тем, укрепление роли субнациональных регионов как самостоятельных акторов мировой политики является общемировой тенденцией.

Важно отметить, что вопросы компетенции субнациональных образований в международной сфере зачастую урегулированы недостаточно четко и целостно как на национальном конституционном уровне, так и в рамках универсальных и региональных международных договоров. Это приводит к правовой неопределенности и, как следствие, возможным спорам между национальными правительствами и региональными властями по данной проблематике.

Таким образом, обозначенные тенденции требуют дальнейшего комплексного научного осмысления вопросов международно-правового статуса и возможностей участия субнациональных образований в глобальных процессах.

Целью данной научной статьи является анализ вопросов, связанных с признанием субнациональных образований в международном праве и их участием в международных организациях. Данная статья стремится исследовать, как членство государств (включая субнациональные образования) в международных организациях влияет на компетенцию субнациональных образований и их автономию.

Материалы и методы. Для достижения обозначенной цели предполагается выполнить ряд задач:

1. Проанализировать проблемы, связанные с признанием и статусом субнациональных образований в международном праве.

2. Исследовать влияние членства государств (включая субнациональные образования) в международных организациях на субнациональные полномочия и автономию.

3. Рассмотреть риск потери автономии для дифференцированных и асимметричных решений автономии в свете международной интеграции и членства в организациях.

Для достижения поставленных задач будут использованы следующие методы научного исследования:

1. Анализ и сравнение международных договоров, конвенций и правовых актов, регулирующих вопросы автономии субнациональных образований.

2. Изучение практики участия субнациональных образований в различных международных

организациях и анализ их статуса и влияния на их полномочия.

3. Анализ теоретических подходов к рассмотрению вопросов признания и автономии субнациональных образований в международном контексте.

Исследование данных аспектов позволит более глубоко понять взаимосвязь между субнациональной автономией и международной интеграцией, а также определить возможные пути балансирования между соблюдением прав и полномочий субнациональных образований и выполнением международных обязательств.

Обсуждение и полученные результаты.

Большинство федеративных и регионалистских государств наделяют свои субнациональные образования правом заключения договоров. Это позволяет субнациональным образованиям заключать официальные соглашения с иностранными государствами или их составными частями (субнациональными образованиями), по вопросам, входящим в их компетенцию. Официальное признание договорных полномочий субнациональных образований содержится в конституциях Австрии (ст. 16) [1], Бельгии (§3 ст. 167) [2], Германии (ч. (3) ст. 32) [3], Италии (ст. 117) [4] и Швейцарии (п. 1 ст. 56) [5].

В Испании определенная степень внешних полномочий субнациональных образований была признана решением Конституционного суда (в частности, Решение 137/1989 от 20 июля [6]), а в Великобритании такая деятельность неявно рассматривается как часть переданных полномочий.

Вместе с тем, важно подчеркнуть, что везде международные отношения и внешняя политика остаются исключительной компетенцией национального уровня. Это подразумевает сохранение за центральными органами государственной власти права предотвращать или прямо запрещать внешние связи субнациональных образований, если они будут сочтены несовместимыми с национальными внешнеполитическими интересами и приоритетами.

Данное обстоятельство обусловлено тем, что согласно общепризнанным нормам международного права, субъектом международно-правовой ответственности может выступать исключительно суверенное государство в целом. Соответственно, правительство несет полную ответственность за действия составных частей государства на международной арене.

Тем не менее, тенденция расширения международных связей субнациональных образований представляется объективным процессом, обусловленным реалиями современного мира. Степень договорной правосубъектности и автономии субнациональных образований в международных делах требует дальнейшего научного осмысления в контексте поиска оптимального баланса между легитимными интересами регионов и суверенными правами государств на проведение единой внешней политики.

Законодательство Европейского Союза оказывает огромное влияние на определение компетенции, законодательства и административных структур субнациональных образований. Большинство субнациональных образований активно участвуют в процессе принятия решений ЕС через внутренние процедуры, которые обеспечивают учет их позиций по предложениям ЕС, касающимся их компетенции, через национальные правительства, представляющие государство-член в Совете министров.

Это часто гарантируется их второй палатой, которая даже допускает участие в предварительной процедуре контроля за субсидиарностью (земли в Австрии и Германии) или в официальных (Италия) и неофициальных (Австрия) конференциях. Только Германия и Бельгия официально открывают возможность регулярного участия в качестве представителя государства-члена в работе министров субнациональных правительств (согласно ст. 16 Договора о Европейском Союзе) [7], в то время как другие страны делают это менее формализованным образом (Италия); в прошлом также министры шотландского правительства представляли Великобританию в Брюсселе. В настоящее время общепризнанной практикой являются также прямые отношения, включая представительства субнациональных образований в Брюсселе.

Ярким примером особого статуса в рамках Европейского союза являются Аландские острова, статус которых закреплён в Договоре о присоединении Финляндии к ЕС. Согласно Протоколу 2 (статья 28) [8], Аландские острова исключены из зоны НДС ЕС и обладают правом на реализацию концепции «регионального гражданства» и особого режима собственности. Островам также предоставлены особые полномочия в контексте законодательства ЕС и международных решений, затрагивающих их интересы (разделы 58, 59 и 59b Закона об автономии) [9], включая возможность прямого взаимодействия с Европейской Комиссией. В то же время, Фарерские острова и Гренландия предпочли не входить в состав ЕС, чтобы сохранить свои уникальные полномочия и статус. Обе территории имеют право на заключение международных договоров по вопросам, находящимся в их ведении. Такой подход позволяет им сохранять свою уникальность и независимость в определенных аспектах их региональной политики.

Автономные системы стран Северной Европы представляют собой особенно развитый пример формального представительства в международных организациях. Они непосредственно представлены в Северном совете и в Совете министров стран Северной Европы. И Дания, и Финляндия имеют 20 членов в Северном совете, межпарламентском органе. Из числа финских делегатов двое выдвигаются Аландскими островами, двое - Фарерскими островами и двое - Гренландией. Кроме того, каждое государство направляет одного представителя исполнительной власти в Совет министров Северных стран, который является межправительственным органом. И в этом случае три

автономные территории имеют равное представительство и, следовательно, широкую возможность влиять на принимаемые решения. Так называемый «Аландский документ» (2007 год) сыграл важную роль в укреплении влияния автономных территорий в рамках сотрудничества стран Северной Европы [10, с. 14–15].

В отличие от автономных систем стран Северной Европы, Каталония демонстрирует интересную модель неформальной и терпимой внешней политики, осуществляемой субнациональным образованием. Она установила широкие международные связи с постоянными представительствами в нескольких международных организациях, в том числе в ЕС, а также с другими влиятельными субнациональными субъектами, такими как Квебек, или даже государствами. Каталония имеет более 50 представительств по всему миру, обеспечивая представительство конкретных интересов каталонского правительства, особенно в таких областях, как торговля и инвестиции, каталонская культура и языковая поддержка, туризм [11, с. 162].

Выводы. Субнациональные образования являются частью государства, которое является международно-признанным субъектом и действующим лицом в международном праве. Прямые действия (способность заключать договоры) и официальное признание и представительство субнациональных образований (например, в Северном совете) являются исключением, хотя неформальные средства ограниченной субнациональной «внешней политики», а также межрегионального и трансграничного сотрудничества многочисленны. Проблемы, возникающие в связи с обязательствами государства на международном уровне, могут быть компенсированы участием государства в подготовке решения на международном уровне, а в некоторых случаях смягчены или решены путем оговорок и отступлений в отношении субнациональных образований.

Международная деятельность регионов в последние годы привлекает пристальное внимание политиков и ученых. Это, пожалуй, наиболее заметно в Европе, где протагонизм регионов в рамках ЕС и альянсы между регионами породили обширную литературу, но это явление также характерно и для федеративных государств, таких как США, Австралия и Канада. Субгосударственные правительства демонстрируют большое разнообразие мотивов, стратегий и ресурсов в своей международной деятельности, которая вызывает неоднозначную реакцию со стороны суверенных государств, многие из которых рассматривают ее как вмешательство в свои исключительные права (владения).

Эта деятельность не нова, однако ее возрождение в конце XX века обычно связывают с последствиями глобализации и формированием континентальных торговых режимов, таких как Европейский союз (ЕС) и Североамериканское соглашение о свободной

торговле (NAFTA) начиная с 1 июля 2020 года Соглашение США, Мексики и Канады (USMCA) [12]. Эти процессы привели к стиранию прежних различий между внутренними и международными делами и привлекли внимание к необходимости позиционирования регионов и городов в условиях глобальной конкуренции. С этой точки зрения во внешней проекции регионов прослеживается сильная функциональная логика, связанная с экономическими потребностями, выходом их внутренних компетенций на международную арену, а в некоторых случаях - с необходимостью урегулирования этнических или националистических конфликтов на своих границах и возникающими, в связи с этим проблемами безопасности. Однако функционализм сам по себе не объясняет всего, и к нему необходимо добавить политические объяснения, вытекающие из целей и стратегий субгосударственных элит, строящих или продвигающих свой регион, а в некоторых случаях и подготавливающих почву для национальной

независимости.

Ответные действия со стороны национальных государств также различны. В целом можно сказать, что государства не приветствуют вторжение субгосударственных акторов в сферу, которая традиционно является их собственным достоянием. Некоторые из них рассматривают любое внешнее представительство регионов как угрозу национальному суверенитету и целостности. С другой стороны, государственная внешняя политика сама трансформировалась в сторону от классической дипломатии, а министерства иностранных дел утратили монополию на внешние действия в связи с интернационализацией многих областей внутренней политики. Таким образом, государства учатся жить в новых условиях, когда они делят роли со своими регионами и вынуждены сотрудничать за рубежом. В одних случаях вопросы оказываются более деликатными, чем в других, и в результате возникают различные модели конфликтов и сотрудничества.

Библиографические сноски:

1. Конституция Австрии, Федеральный конституционный закон с последними изменениями от 25 июля 2012 г., (Вестник федеральных законов 65/2012) [Онлайн]: *Verfassungen Österreichs*, [Посещение сайта: 11.02.2023]. Доступно на: <https://verfassungen.at/indexheute.htm>.
2. Конституция Бельгии в редакции, обновленной после пересмотра Конституции 17 марта 2021 года (Бельгийский официальный вестник от 30 марта 2021 года) [Онлайн]: *The Belgian Constitution*, [Посещение сайта: 08.02.2023]. Доступно на: https://www.dekamer.be/kvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf.
3. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 г. (BGBI. п. 1), с последними изменениями от 19 декабря 2022 г. [Онлайн]: *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, [Посещение сайта: 11.02.2023]. Доступно на: <https://www.bundestag.de/gg>.
4. *Costituzione della Repubblica Italiana*, adottata nel 1947 dall'Assemblea Costituente, è entrata in vigore il 1 gennaio 1948. [Онлайн], [Посещение сайта: 30.08.2023]. Доступно на: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:costituzione>.
5. Федеральная конституция Швейцарской Конфедерации от 18 апреля 1999 г. (по состоянию на 13 февраля 2022 г.) [Онлайн]: *Constitution fédérale de la Confédération Suisse*, [Посещение сайта: 11.02.2023]. Доступно на: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/fr>.
6. Решение Конституционного суда Испании 137/1989 от 20 июля, Опубликовано в: «BOI» №190, от 10 августа 1989 г., стр. 36–39 (4 стр.), [Онлайн], [Посещение сайта: 22.08.2023]. Доступно на: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-T-1989-19335.
7. Consolidated version of the Treaty on European Union in force from 1 December 2009. [Онлайн], [Посещение сайта: 30.12.2023]. Доступно на: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/art_16/oj.
8. ACT concerning the conditions of accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded, Contents. Official Journal C 241, 29/08/1994 P. 0009 - 0404. [Онлайн], [Посещение сайта: 30.08.2023]. Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11994N%2FTXT>.
9. Закон Республики Финляндии № 1144/1991 «Акт об автономии Аландов»/ Act on the Autonomy of Åland. [Онлайн]"Finlex Data Bank", [Посещение сайта: 10.10.2021]. Доступно на: <https://www.finlex.fi>.
10. Katja Creutz. *Sia Spiliopoulou Åkermark. The Faroe Islands, Greenland and the Åland Islands in nordic cooperation* FIIA Report 69 (December 2021) pp. 14-15. [Онлайн], [Посещение сайта: 30.08.2023]. Доступно на: https://www.fii.fi/wp-content/uploads/2021/12/report69_katja-creutz-sia-spiliopoulou-akermark-the-faroe-islands-greenland-and-the-aland-islands-in-nordic-cooperation.pdf.
11. I. Requejo, Ferran. *Foreign policy of constituents units at the beginning of 21st century*, ed. II. Institut d'Estudis Autonòmics (Catalunya) Barcelona 2010. ISBN 9788439386360, p. 162. [Онлайн], [Посещение сайта: 30.08.2023]. Доступно на: https://www.gencat.cat/drep/iea/pdfs/IEA_70.pdf.
12. Agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada (USMCA), which entered into force on July 1, 2020. [Онлайн], [Посещение сайта: 30.08.2023]. Доступно на: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement/agreement-between>.

CZU 343.221

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.11>

УГОЛОВНО ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКСЦЕССА ИСПОЛНИТЕЛЯ

САРЫ Татьяна,

Докторант,

Молдавский государственный университет

koltuk-tanea@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-6389-0301>

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается уголовно правовая характеристика эксцесса исполнителя преступления. Также изучены мнения ученых, специалистов, по рассматриваемому вопросу. В целом определено, что эксцесс исполнителя преступления, может быть совершен исполнителем, которое как правило не охватывалось действиями других соучастников. Эксцесс исполнителя преступления, совершает другое более тяжкое преступление, чем было заранее спланировано, в таком случае исполнитель несет ответственность только за эксцесс, остальные соучастники — по правилам в соответствии с уголовным кодексом. Другие соучастники не подлежат уголовной ответственности за эксцесс исполнителя, что исключает возможность одинаковой квалификации деяний соучастников, применимую ко всем случаям эксцесса исполнителя.

Ключевые слова: эксцесс, исполнитель, субъективная сторона, объективная сторона, уголовно правовая характеристика, виновный, соучастники, преступление, умысел, ответственность.

CRIMINAL LEGAL CHARACTERIZATION OF THE EXCESSES OF THE PERPETRATOR

SARY Tatiana,

PhD student,

Moldavian State University

koltuk-tanea@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-6389-0301>

SUMMARY

This article considers the criminal and legal characteristics of excess of the perpetrator of a crime. Also studied the opinions of scientists, specialists, on the issue under consideration. In general, it is determined that the excess of the perpetrator of a crime, can be committed by the perpetrator, which as a rule was not covered by the actions of other accomplices. The excess of the perpetrator of a crime, commits another more serious crime than was planned, in this case the perpetrator is responsible only for the excess, the other accomplices - according to the rules in accordance with the Criminal Code. Other accomplices are not subject to criminal liability for the executor's excess, which excludes the possibility of equal qualification of accomplices' acts applicable to all cases of the executor's excess.

Key words: excess, executor, subjective side, objective side, criminal legal characterization, perpetrator, accomplices, crime, intent, responsibility.

Введение. В теории уголовного права остается дискуссионным вопрос, касающийся эксцесса исполнителя преступления. Вопросам соучастия посвящено множество научных работ, однако некоторые вопросы уголовно правового характера эксцесса исполнителя преступления не получили полного рассмотрения. В процессе изучения проблем эксцесса исполнителя преступления, представляется необходимым изучить субъективные и объективные признаки данного преступления, устанавливая характер эксцесса виновного, отсутствие причинно-следственной связи между деяниями соучастников и совершенного исполнителем преступления.

Обсуждение и полученные результаты. В науке уголовного права существовало, множество взглядов по поводу, того что является основанием уголовной ответственности. В качестве оснований уголовной ответственности Ф.Г. Бурчак признавал состав преступления, А. И. Трайнин - причинную связь и вину, Б.С. Никифоров - вину и виновность, С.С. Алексеев – состав правонарушения и

правоприменительный акт [1, p.79]. При исследовании института эксцесса исполнителя преступления, необходимо определить его очень точными, на наш взгляд, словами: «Как бы подробно ни был разработан план совершения преступления, как бы ни был детализирован организатор или подстрекатель излагает суть своего плана, как бы тщательно сообщник ни выполнял свою часть преступного поведения, исполнитель всегда вносит свои коррективы в осуществление этого плана, обусловленные его привычками, характером, темпераментом и т. д.

В уголовном кодексе Республики Молдова, в ст. 48 указывается, что эксцессом преступления является совершение виновным преступных деяний, не охватываемых умыслом других соучастников. Другие соучастники не подлежат уголовной ответственности за эксцесс исполнителя. В свою же очередь, в уголовном праве понятие эксцесса исполнителя не всегда трактовалось одинаково разными учеными, и до того, как оно было сформулировано в том виде, в каком

предусмотрено в Уголовном кодексе Республики Молдова 2002 г., имело долгая эволюция, основными различиями в толковании понятия связаны с субъективной стороной преступления.

Как справедливо отмечают современные ученые: «Квалификация преступлений, совершенных в соучастии, только по норме Особенной части без ссылки на норму Общей части УК является неполной. Необходимость такого отнесения к общему правилу диктуется тем, что нормы Особенной части УК РМ фактически криминализируют деяние одного лица. Поэтому, когда в квалификации указывается только инкриминируемая норма, обычно предполагается, что преступление было совершено одним лицом» [2].

При исследовании эксцесса исполнителя, понималось такое преступное деяние, которое как правило не охватывалось действиями других соучастников. Некоторые авторы называют эксцессом исполнителя совершение исполнителем такого преступного действия, которое не охватывалось умыслом других соучастников. Среди них П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. Эта позиция нашла поддержку в действующем Уголовном кодексе Республики Молдова в статье 48, где указано, что эксцесс преступления виновного, не охватывалось умыслом других соучастников.

Судебные инстанции, признавая действия одного или нескольких соучастников эксцессом исполнителя, во многих случаях берет за основу не умысел, а соглашение, в дальнейшем мотивируя это тем, что были совершены действия, выходящие за рамки сговора либо соглашения. Данное связано с тем, что, по мнению других, соглашение, является необходимым признаком соучастия, прямо связано и с эксцессом исполнителя при нарушении соглашения или сговора. Такого же взгляда, придерживаются М. А. Шнейдер и У. Э. Лыхмус. Тем не менее, данные авторы определяют эксцесс исполнителя как выход за пределы соглашения соучастников, тем не менее, раскрывается сущность эксцесса, например, М. А. Шнейдер говорит именно о предвидении. Устанавливая характер эксцесса виновного, отсутствие причинно-следственной связи между деяниями соучастников и совершенного исполнителя преступления, отсутствие вины соучастников, пишет: М.И. Ковалев. [3, р.83] деятельность или совершение иного, более квалифицированного преступления, то, на что его уполномочили, и отсутствие желания совершать это.

«Субъективных оснований для ответственности соучастников за эксцесс исполнителя также нет, т.к. соучастники не могли предвидеть совершения исполнителем действий, выходящих за рамки сговора», — как пишет А.А. Пионтковский. Наряду с этим, на наш взгляд, определение, данное М.А. Шнейдером случаям эксцессов исполнителя, совершенных по неосторожности, возможность которых отстаивали Гришаев П.П., Кригер Г.А.

В УК РМ в статье 48 «Эксцесс исполнителя преступления» находим действующее в настоящее время законодательное определение эксцесса:

«Эксцесс исполнителя – это совершение исполнителем преступных деяний, которое не охватывается умыслом других соучастников». Это узаконивает понятие эксцесса, которое нельзя толковать иначе, чем оно предусмотрено в законе.

Отталкиваясь из данного определения, видно, что вопрос об ответственности других соучастников в случае эксцесса соучастника, кроме исполнителя, который допустил эксцесс, законом не урегулирован. В статье 48 Уголовного кодекса Республики Молдова в том виде, в котором она существует, если превышение было совершено иным, чем исполнитель, соучастником, не может применяться по аналогии, поскольку это запрещено и противоречит принципу законности, предусмотренным в Республике Молдова уголовным кодексом ч. 2 ст. 3.

Необходимо сказать, что данная проблема, не является чем-то новым для уголовного права. Об эксцессе соучастника, одним из первых рассматривал вопрос П.Ф. Тельнов. Он считает, что в процессе реализации общего преступного замысла не только исполнитель, но и остальные соучастники могут нарушать условленную договоренность поведения: совершить задуманное деяние более опасными способами, средствами, либо совершить менее опасное преступление, чем планировалось в заговоре между соучастниками [4, р.274]. Автор излагает: «Лицо, которое согласилось добыть ружье для совершившего убийство, приобретает ружье, которое, помимо пособничества совершению убийства, совершает преступление. Подстрекатель, который по сговору с другими соучастниками подстрекает другое лицо к преступлению, может в ходе убеждения настойчивого лица причинить безусловные телесные повреждения. «Юридическая сущность такого отклонения подстрекателя и пособника от согласованной договоренности линии поведения та же, что и наиболее распространенного эксцесса исполнителя» [5, р.153].

У.Е. Лыхмус, соглашается с точкой зрения П.Ф. Тельнова по вопросу о эксцессе соучастника, который пишет: «Не может быть сомнения, что любой соучастник может совершить преступление, либо нарушить соглашение [6, р.151]. А.П. Козлов также, как и П.Ф. Тельнов отстаивает возможность эксцесса соучастника: «...исполнитель просил сообщника принести кухонный нож для совершения убийства, но тот принес незаконно хранившийся при нем пистолет, от которого виновный отказался и совершил преступление с использованием другого оружия. Тут эксцесс соучастника налицо, только он будет отвечать за хранение оружия и его ношение, так что надо говорить о эксцессе соучастника, а не только исполнителя [7, р.333].

Квалификация соучастия в преступлении автор Тарту описывает в качестве примера, такую ситуацию, когда организатор кражи вовлекает несовершеннолетнего в преступную деятельность в качестве пособника без ведома других соучастников, при этом совершая эксцесс в виде вовлечения несовершеннолетнего в преступную деятельность [6,

p.151]. Автор Тарту, квалификацию соучастия в преступлении описывает, такую ситуацию в качестве, когда организатор кражи вовлекает несовершеннолетних в преступную деятельность в качестве соучастника без ведома других соучастников, совершая при этом эксцесс в виде вовлечение несовершеннолетнего в преступную деятельность. В свою очередь автор У.К. Лыхмус называет это эксцессом организатора преступлений [6, p.151].

Наряду с этим, в данный момент законодательно закреплён только эксцесс исполнителя, эксцесс других соучастников не имеет законодательного закрепления. Все это свидетельствует о необходимости распространить правило эксцесса на других соучастников, изменив понятие в уголовном праве эксцесса исполнителя на эксцесс соучастника. На сегодняшний день, несмотря на законодательное закрепление такого понятия эксцесса как преступления, которое не охватывалось умыслом других соучастников, в юридической и учебной литературе можно встретить определение эксцесса как совершение только исполнителем такого преступления, которое не было охвачено сговором других соучастников. На наш взгляд, было бы более удачным следующее определение эксцесса: Эксцесс исполнителя может существовать там, где другие соучастники не могли предвидеть, не хотели и не допускали совершения тех преступных деяний, которые совершил исполнитель.

Безусловно то, что под эксцессом, представляется интересным более подробно рассмотреть вопрос о том, можно ли считать эксцессом исполнителя, такие действия как отклонение от первоначального замысла соучастников по квалифицирующим признакам.

При выборе мер наказания за покушение суды, согласно закону, руководствуются пределами санкции статьи Особенной части Уголовного кодекса, предусматривающей данный вид преступления. При определении наказания санкции суды учитывают смягчающие и, кроме того, ряд отягчающих обстоятельств, связанных с недоведением преступления до конца. К числу последних уголовное законодательство относит степень осуществления преступного намерения, близость наступления преступного результата, степень опасности задуманного и не доведенного до конца преступления, причины, помешавшие виновному окончить преступление [8, p.55].

Напротив, поведение виновного должно квалифицироваться только по конкретной норме, предусматривающей наказание за совершенное вредное деяние, без необходимости ссылки на норму пункта (2) статьи 42 УК РМ. Дополнительное применение нормы из части (2) статьи 42 Уголовного кодекса Республики Молдова не сделало бы квалификацию более полной, а, наоборот, затруднило бы, или, само собой разумеется, что, принимая норму в Особенной части УК, законодатель описывает поведение исполнителя. В связи с этим в теории уголовного права справедливо

утверждается, что исполнителем является лицо, фактически совершившее действие или бездействие, образующее состав конкретного преступления, предусмотренного одной из статей Особенной части [9, p.57]. Аналогичным образом В. Берлиба подчеркивает, что в случае установления факта преступного соучастия (ст. 41 УК Республики Молдова) действия виновного квалифицируются только на основании инкриминирующей нормы, без ссылки на правило расширения инкриминирования, поскольку он осуществляет типичную деятельность, описанную в положении статьи Особенной части Уголовного кодекса [10, p.237].

На наш взгляд, если виновный совершает квалифицированное преступление, на которое другие соучастники не имели умысла, то квалифицирующим обстоятельством следует признать вид эксцессов виновного. А.Б. Ушаков имеет совершенно другую точку зрения, который пишет: «При изучении материалов судебной практики показывает, что там, где речь идет о превышении полномочий исполнителем, выделяют два основных признака: признак выхода исполнителя (соисполнителя) за рамки предварительный сговор и признак совершения другого самостоятельного преступления, которое предусмотрено Особенной частью УК в качестве основного состава.

Все-таки с таким суждением нельзя согласиться:

1) Из текста ст. 48 УК РМ, следует, что под эксцессом исполнителя понимается совершение виновным другого преступления, которое предусмотрено в уголовном кодексе другой статьей.

2) Соглашаясь с этой позицией, то всем соучастникам следует инкриминировать особо квалифицированный состав преступления, на которое был направлен умысел, тем более, если один из них допустил выход за рамки запланированного именно в плане квалифицирующего обстоятельства, что недопустимо, так как является объективным признаком.

3) Изучение материалов судебной практики позволяет сделать вывод о том, что практики придерживаются позиции о том, что уклонение в части квалифицирующих обстоятельств также признается эксцессом преступления.

Следует учитывать, что в случае превышения возможно совершение виновным квалифицированного преступления, а сам факт совершивших действий того же преступления, будет одной из разновидностей превышения, если, например, имеются расхождения в планируемых объемах похищенного и фактически похищенного преступником.

Таким образом, видно из вышеизложенного, что судебная практика стоит на тех же позициях. Следует сказать, что в настоящий момент понятие эксцесса исполнителя преступления претерпело некоторые изменения.

Рассуждая об эксцессе исполнителя, А. П. Козлов придерживался схожего мнения и объясняет тем, что эксцесс может относиться не только к виду преступления, но и к отдельным признакам

преступления (объему похищенного, применению насилия, применению оружия и т. д.) [11, р.330].

А. Ф. Зелинский несколько дальше обычного идет в определении понятия эксцесса, который выделяет в качестве особого вида эксцесса совершение преступления при отягчающих обстоятельствах, о которых другие соучастники не могли знать [12, р. р.155-156]. Едва ли можем согласиться с тем, что такие обстоятельства можно считать в теории уголовного права эксцессом. Обстоятельства, отягчающие ответственность, не являются видом эксцесса преступления, но при решении вопроса об ответственности соучастников должны применяться правила индивидуализации ответственности. По правилам, существующим в уголовном праве объективные обстоятельства, отягчающие или смягчающие наказание, учитываются в отношении всех соучастников преступления. При этом личные или субъективные обстоятельства на стороне отдельных соучастников преступления учитываются и вменяются только отдельным соучастникам, совершившим преступление.

Такая квалификация может быть в том случае, когда кто-то из соучастников не совершал действий, составляющих объективную сторону какого-либо квалифицирующего обстоятельства, либо это обстоятельство не охватывалось их умыслом. В частности, при совершении кражи вероятна ситуация, когда один из соучастников является работником учреждения и на законных основаниях находится на территории склада этого учреждения, откуда планирует совершить кражу совместно с соучастниками, которые, наоборот, проникнуть на территорию этого хранилища незаконно, с целью кражи. В таком случае сотруднику учреждения не будет вменяться такой квалифицирующий признак, как незаконное проникновение в помещение, и он должен быть вменен другим соучастникам.

Следует отметить, что эксцесс исполнителя, совершившего преступление, традиционно рассматривается в рамках общей теории соучастия. Насколько распространены случаи эксцесса при совершении групповых преступлений? Существуют разные мнения по этому вопросу.

В комментарии к уголовному кодексу ст. 48 УК РМ Эксцесс исполнителя – это совершение противоправных деяний, которые не охватывались умыслом других соучастников. Так, при эксцессе исполнителя преступления последний выходит за пределы тех действий, которые были обусловлены или предоставлены соучастниками для достижения определенной цели, и совершает другие действия, которые не охватываются умыслом других соучастников и входят в состав другого преступления. При эксцессе исполнителя, последний, несет ответственность за фактически совершенное им преступление, а другие соучастники – лишь за соучастие в тех преступных действиях, которые охватывались их умыслом. Отклонение исполнителя от того преступления, к которому его склонили организатор или подстрекатель, или была предоставлена помощь пособника, является возможным только относительно объективной стороны преступления или в отношении объекта преступления [13, р.83].

Вывод. В науке уголовного права каждое явление характеризуется рядом определенных признаков. Так, эксцесс исполнителя, совершившего преступление, имеет характерные черты, только ему характерные признаки. При соучастии традиционно выделяются следующие два признака эксцесса: а) объективным признаком эксцесса является отсутствие причинно-следственной связи между действиями других соучастников и результатом, наступившим вследствие того, что исполнитель сознательно совершил преступные деяния; б) субъективным признаком эксцесса является отсутствие вины соучастников преступления, совершено исполнителем преступления.

Исходя из вышеизложенного, эти признаки, на наш взгляд, не являются исчерпывающим. В общем, не возражая против использования данных признаков, хотелось бы отметить, что объективным признаком эксцесса, связанного с отсутствием причинно-следственной связи между действиями других соучастников и преступным результатом, наступившим в результате деяний эксцесса исполнителя, не всегда отсутствует.

Библиографические сноски:

1. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. Киев, 1969, с.79.
2. Igor Hadîrca, Stanislav Copeţchi Calificarea acţiunilor/inacţiunilor participanţilor la infracţiune. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/7064/calificarea-actiunilor-inactiunilor-participantilor-la-infraciune.html> (accesat 12.02.2024).
3. Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по российскому уголовному праву. М., 2008. С. 83. Лыхмус У. Э. Квалификация соучастия в преступлении. Дис. канд. юрид. наук. Тарту, 2005. С. 150.
4. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. Дис. докт. юрид. наук. Харьков, 2003. С. 274.
5. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. М., 2004. С. 153.
6. Лыхмус У. Э. Квалификация соучастия в преступлении. Тарту, 2005. С. 151
7. Козлов А. П. Соучастие: традиции и реальность. СПб. 2001. С. 333.
8. Стадии совершения преступления. Система и виды наказаний: Учебное пособие/ С.М. Брынза. - Кишинев: Молдавский государственный университет, 1997-55 с.
9. Grama M., Participanţii la infracţiune şi particularităţile răspunderii lor, CEP USM, Chişinău, 2003. p. 57
10. Barbăneagră A., Alecu Gh., Berliba V., ş.a. Codul penal al Republicii Moldova. Comentat. Annotat, Sarmis,

Chişinău, 2009. p. 237

11. Козлов А.П. Соучастие: традиции и реальность. СПб. 2001. С. 330.
12. Судебная практика к Уголовному кодексу РФ / Под общ. ред. В. М. Лебедева. М., 2010. С. 155 — 156.
13. Комментарий к уголовному кодексу Республики Молдова общая часть Бужор В.Г., Гуцуляк В.И., Спыну И.А., Кишинэу, 2010 с.83.

CZU 342.7

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.12>

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ГАРАНТИЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ В НОРМАХ ОТРАСЛЕВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

ЩУКИНА Наталья,

Доктор хабилитат права, конференциар университет.

Комратский Государственный университет

E-mail: nataliashchukina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5858-4924>

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены конституционные гарантии, их влияние на нормы отраслевого законодательства в части определения и нормативного закрепления гарантий в сфере труда детей, а также дополнительные правовые гарантии в связи с материнством, наличием детей, гарантии, закрепленные в нормах семейного права, а также некоторые нормы административного и уголовного права. Обоснован гарантийный характер конституционных принципов применительно к трудовым отношениям с участием несовершеннолетних работников. Дана классификация гарантийных норм в сфере труда. Предложена классификация конституционных гарантий защиты детей.

Ключевые слова: конституционные гарантии; гарантии трудовых прав; гарантии прав детей; защита детей.

IMPLEMENTATION OF CHILD PROTECTION' CONSTITUTIONAL GUARANTEES IN THE BRANCH LEGISLATION

SCIUCHINA Natalia,

Doctor of Habilitation of law, associate professor.

Comrat State University

E-mail: nataliashchukina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5858-4924>

SUMMARY

Constitutional guarantees are considered, their impact on the norms of industry legislation in terms of defining and consolidating guarantees in the sphere of labor for children, as well as in connection with motherhood, the presence of children, guarantees enshrined in the norms of family law, as well as some norms of administrative and criminal law. The guarantee nature of constitutional principles in relation to labor relations involving minor workers is substantiated. A classification of guarantee standards in the labor sphere is given. A classification of constitutional guarantees for the protection of children is proposed.

Key words: constitutional guarantees; guarantees of labor rights; guarantees of children's rights; child protection.

Введение. В условиях стремительного развития законодательства, появления большого количества законов и подзаконных актов, регламентирующих общественные отношения с участием детей, а также затрагивающих их интересы, повышается практическая значимость и важность существования единого подхода и универсализации в правовом регулировании.

Положения Конституции Республики Молдова, как высшего закона общества и государства (преамбула к Конституции РМ) [1], выступают основой правового регулирования в рамках отраслевых нормативных актов, в той или иной

степени затрагивающих права и интересы детей. Изучение вопросов соотношения конституционных положений, в частности, конституционных гарантий, с нормами отраслевого законодательства представляет интерес с точки зрения науки конституционного права, а также заслуживает внимания как пример проявления «верховенства Конституции по отношению ко всем другим законам и подзаконным актам» [8, с. 25].

Не вызывает сомнений необходимость соблюдения иерархии нормативных актов, в том числе, в процессе правоприменения, однако в рамках рассматриваемых вопросов, заслуживает внимания

вопрос достаточности и эффективности положений отраслевого законодательства и закрепление гарантий реализации и защиты прав детей, как основы правового регулирования.

Положения Конституции Республики Молдова провозглашают основы правовой защиты государством материнства и детства (ст. 50) [1], детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки (ст. 49), семьи (ч. 2 ст. 48) [1]. Данные конституционные положения конкретизируются в нормах отраслевого законодательства, регламентируя гарантии женщинам в связи с материнством, устанавливая дополнительные меры социальной защиты и социальной поддержки семей с детьми, а также гарантируя реализацию прав детей на основе конституционных принципов.

Актуальность рассматриваемых вопросов подтверждается также изменениями в законодательстве Республики Молдова, обусловленными получением статуса кандидата в члены ЕС. В частности, на прошедшем 20 ноября 2023 г., в Кишиневе, четырнадцатом раунде ежегодного диалога по правам человека ЕС отметил шаги, предпринятые в области реформы системы ухода за детьми и процесса деинституционализации [2].

Вместе с тем, в рамках настоящего исследования правовые аспекты защиты детей будут рассматриваться с учетом конституционных положений статьи 8 Основного закона, определяющей действие международных норм на территории государства. Нами уже обращалось внимание на отдельные вопросы соотношения норм отраслевого и конституционного законодательства [13, с. 184], а также проявление принципов конституционного права в нормах отдельных отраслей законодательства [14, с. 159]. Однако, в рамках данной статьи внимание обращено на гарантийный характер конституционных норм и достаточность правового регулирования в рамках отраслей права.

Методы исследования. Методы определены предметом исследования и основаны на междисциплинарном комплексном подходе к анализу правового материала, а также доктринальных положений науки конституционного права и отраслевых юридических наук. С учетом проводимого анализа положений конституционного законодательства, проведения сравнения закрепления гарантийных положений в отраслевом законодательстве, нормах семейного, трудового права, отдельных положений административного и уголовного права, автор использует отдельные элементы методов и методологии отраслевых юридических наук. Для обеспечения комплексности и полноты проводимого анализа применяются сравнительно-правовой, статистический, системно-логический методы.

Результаты исследования. Рассматривая понимание конституционных гарантий прав человека, в частности, гарантий защиты детей, следует исходить из общетеоретического понимания

понятия «юридические гарантии», которое рассматривается в юридической литературе преимущественно, как основа «... для конкретизации соответствующих положений основного закона в отраслевом законодательстве, а также выступают основаниями для применения защитных механизмов в случае нарушения права человека» [15, с. 194]. Вместе с тем, в широком понимании, все конституционные нормы выполняют гарантийную функцию, в том числе, являясь базой для формирования отраслевого законодательства. Говоря о защите детей, следует обратить внимание на нормы семейного законодательства в первую очередь, которые являются непосредственным отражением конституционных гарантий, изложенных в ст.50, а также ст. 49 Конституции РМ [1]. Положения трудового законодательства, регламентируя особенности правового регулирования труда работников с семейными обязанностями (Глава II Раздела X Трудового кодекса РМ) [7], тем самым обеспечивают гарантии реализации права ребенка на воспитание родителями в семье (ч.1,2 статьи 49 Конституции РМ).

Рассматривая конституционные гарантии как основу, проявляющуюся, в том числе, в конституционных принципах, среди последних, определяющих сущность и содержание институтов конституционного права, а также выражающих основы конституционного строя, прежде всего, следует выделить принцип приоритета прав и свобод человека. Конституция Республики Молдова (преамбула) провозглашает достоинство человека, его права и свободы, свободное развитие человеческой личности, справедливость и политический плюрализм высшими ценностями, гарантирует право на защиту прав и свобод человека и гражданина (ч. 1ст. 26 Конституции) и защиту государством прав и свобод человека (ст. 18 Конституции) [1]. Конституция также определяет неотчуждаемость основных прав и свобод и принадлежность их человеку от рождения.

Вместе с тем, следует отметить, что, исходя из содержания конституционных норм, дети выделяются в качестве отдельных субъектов конституционно-правового регулирования. Исходя из этого, можно говорить о применении принципов конституционного права при определении закона, подлежащего применению в правоотношениях с участием детей. На сегодняшний день отраслевое законодательство базируется на основах конституционного строя, в том числе, в отношении конкретизации прав детей и дополнительных гарантий, установленных для них. Учитывая вышеизложенного, следует отметить, что правовое значение принципов права, и тем более, принципов конституционного права применительно к пониманию конституционных гарантий в процессе толкования норм действующего законодательства трудно переоценить.

С принятием нового закона Республики Молдова «О правах ребенка» [3], который, наряду с нормативным закреплением понятия «*interesul*

superior al copilului» (высшие интересы ребенка) - обеспечение удовлетворительных условий для роста и гармоничного развития ребенка с учетом индивидуальных особенностей его личности и конкретного положения, в котором он находится (ст. 3 Закона), вводит относительно новые для практики работы с детьми правила и понятия. Это, прежде всего, касается формулировки прав ребенка. В частности, пунктом 1 статьи 15 Закона регламентировано гарантированное государством право ребенка свободно выражать свое мнение по любому затрагиваемому его вопросу, а также право на учет мнения ребенка: «Мнение ребенка в обязательном порядке принимается во внимание с учетом его возраста и степени зрелости, если оно не противоречит его интересам» [3]. Очевидно, что потребуются серьезная работа законодателя по принятию ряда подзаконных актов, определяющих порядок действий по учету мнения ребенка, конкретизации действий уполномоченных лиц с учетом возраста ребенка, определения понятия «степени зрелости» ребенка, его соотношения с понятием дееспособности.

На сегодняшний день право на выражение мнения ребенка и учет мнения ребенка как участника судебной процедуры в гражданском или уголовном процессе, определяется на основании норм гражданского процессуального или уголовного процессуального кодекса Республики Молдова, а применительно к правонарушениям – кодексом о правонарушениях Республики Молдова. В указанных нормативных актах соответствующее право ребенка на участие в процессе непосредственно зависит от возраста, по достижении которого это право может быть реализовано, с учетом уровня развития ребенка. Вышеуказанный Закон «О правах ребенка» в п. 2 статьи 15 закрепляет гарантию возможности быть заслушанным в ходе затрагивающих его судебных или административных разбирательств либо напрямую, либо через уполномоченного надлежащим образом представителя, в соответствии с законодательством [3]. Представляется, что данная норма нуждается в конкретизации с указанием возрастных рамок возможности реализации указанного права лично либо через своих представителей.

В целом следует отметить, что положения принятого в 2023 году Закона «О правах ребенка» не являются абсолютно новыми для Республики Молдова. Семейный кодекс Республики Молдова [6] как один из основных нормативных актов, принятых во исполнение положений конституции, и применяемый к правоотношениям с участием детей (несовершеннолетних), является основой правового регулирования в рассматриваемой сфере.

Однако, на сегодняшний день, в связи с принятием вышеуказанного закона, возникает необходимость внесения дополнений и изменений в кодекс и принятие на его основе нормативные правовые акты. Главным образом это коснется положений главы 10 кодекса, в том числе, в части учета высших интересов ребенка.

Поскольку действующее законодательство предоставляет возможность несовершеннолетним участвовать в экономических процессах путем занятий предпринимательской деятельностью, работы на условиях трудовых договоров, реализации своего права на труд в иных формах, возникает вопрос относительно соблюдения прав ребенка – участника этих правоотношений. Защита прав ребенка рассматривается в качестве одного из элементов в механизме защиты детства, наряду с другими мерами, нацеленными на соблюдение конституционных основ и принципов приоритетности прав и свобод человека. Как верно отметила А.М. Нечаева, говоря о необходимости соблюдения и гарантирования прав детей: « ... речь идет о широкой гамме правовых средств защиты ребенка, тем более что их предпосылкой являются неодинаковые по своей отраслевой принадлежности законодательные акты, каждый из которых так или иначе, прямо или косвенно служит или может служить правовым инструментом, защищающим права детей» [10].

Одним из действующих правовых инструментов, защищающих права детей, а также обеспечивающих защиту детства, как было отмечено выше, является трудовое законодательство. Исходя из понимания защиты детства, как комплексного явления, основанного на соблюдении гарантийных норм Конституции, а также с учетом положений международных норм, остановимся более подробно на нормах трудового права, посредством которых обеспечивается защита детства.

Основным законодательным актом в этой сфере является трудовой кодекс Республики Молдова (в частности Глава III Труд лиц в возрасте до 18 лет) [7]. Одной из особенностей трудового законодательства является дифференциация регулирования трудовых правоотношений. Соглашаясь с позицией А. Нуртдиновой и Л. Чикановой, которые отмечают, что «Дифференциация представляет собой правовой инструмент, позволяющий в рамках одной отрасли права, на основе отраслевых принципов правового регулирования учесть специфику общественных отношений, складывающихся в условиях или между субъектами, обладающими определенной спецификой» [11, с. 69], остановимся на особенностях, основанных на субъектном составе трудового правоотношения. Нормы трудового законодательства предусматривают установление особенностей правового регулирования труда, в частности, установление дополнительных гарантий работнику в связи с материнством (в настоящем или в будущем).

Так, дополнительные гарантии в сфере труда женщин можно рассматривать как направленные на защиту детства, когда речь идет о сохранении здоровья женщины (нормы, ограничивающие труд женщин на отдельных видах работ – ст. 248 ТК РМ); обеспечении здорового материнства (гарантии беременным женщинам – ст. 24, 250, 251 ТК РМ); предоставлении дополнительного времени отдыха и установлении режима неполного рабочего времени в

связи с наличием детей (ст. 250 ТК РМ) [7]. Причем ряд гарантийных норм распространяется на других членов семьи, занятых воспитанием детей. В этом проявляется приоритет интересов ребенка и конкретизация конституционно-правовых гарантий, установленных ч. 1 статьи 50 Конституции РМ, а именно, особые меры защиты как матери, так и ребенка [1].

Глава III Раздела X ТК РМ Труд лиц в возрасте до 18 лет предусматривает с учетом особенностей работников в возрасте до 18 (восемнадцати) лет комплекс гарантийных норм, также нацеленных на защиту прав ребенка: сокращенное рабочее время; удлиненные отпуска; запрет на работу в ночное время; ограничение видов трудовой деятельности, к которым допускаются работники, и др. (ст. 253 – 257 ТК РМ) [7]. Кроме этого, законодательное определение минимального возраста, с которого допускается прием на работу (ст. 46 ТК РМ) также следует рассматривать как гарантию защиты детства. Возрастные ограничения определены во избежание причинения ущерба здоровью и нравственному развитию.

Не смотря на существенную либерализацию трудового законодательства и переориентацию многих положений закона с учетом требований современного рынка труда, нормы трудового кодекса РМ, регламентируют возможность совмещения работы и обучения, причем устанавливая достаточно высокий уровень гарантий (Глава III Раздела VI ТК РМ) [7]. Однако, с учетом сложившейся ситуации на рынке труда, следует согласиться с мнением Н. Шеленги, которая, рассуждая относительно прав человека, отмечает, что «...закрепление гарантированности основных прав и свобод имеет важное юридическое значение, однако проблемными остаются вопросы действенности этих гарантий и использования в полной мере их потенциала) [12, с. 405]. Указанное суждение в полной мере относится и к реализации права на труд в случае совмещения работы с обучением.

Говоря о мерах обеспечения конституционных гарантий защиты детей, следует отметить, что законодатель предусмотрел нормативное закрепление относительно нового для практики правоприменения понятия *«NEET-молодежь»*. Закон Республики Молдова О содействии занятости населения и страховании по безработице [4] в статье 3 дает следующее определение этой категории субъектов: молодые люди в возрасте 15–29 лет, которые не входят в занятое население, не учатся/не обучаются в системе формального образования и не вовлечены ни в какие курсы или иные виды подготовки вне системы формального образования [4].

По данным Национального бюро статистики за II квартал 2023 года, молодежь, **не входящая в состав занятого населения, которая не учится и не приобретает профессиональных навыков (образуют группу NEET)**, составила 27,1%, что меньше на 2,7 п.п. по сравнению с уровнем II квартала 2022 года (29,8%) [9].

Однако, очевидно, что для работы с данной категорией населения, среди которых есть несовершеннолетние, прекратившие обучение, не получив основного общего образования, не достаточно декларативных положений законодательства. Требуются меры финансовой поддержки самих детей и семей, а также планомерная работа служб психологической поддержки для социализации этих лиц и обеспечения для них возможностей получить образование и трудоустроиться.

Что касается принятия мер на законодательном уровне, считаем целесообразным рассмотреть вопрос о дополнении пункта а) части 30 статьи 23 «Пользователи мер по трудоустройству» Закона РМ О содействии занятости населения и страховании по безработице [4] и отнесении, наряду с категорией «молодые люди в возрасте 16–18 лет, оставшиеся без попечения родителей», к категории безработных, нуждающихся в дополнительной поддержке на рынке труда: лиц, не достигших 18-летнего возраста, не получивших основное общее образование [4].

Выводы. Повышение уровня правовой защиты детей, обеспечение реального исполнения гарантийных норм и положений действующего законодательства, возможно в условиях комплексного подхода. Наряду с укреплением правовых основ обеспечения прав ребенка, требует совершенствования практика правоприменения, а также финансовое обеспечение гарантийных положений законодательства в части достаточности средств социальных выплат детям.

Так, совершенствование правового регулирования трудовых отношений, нацеленное на обеспечение конституционных гарантий права на труд и обеспечение конституционно-правовых механизмов защиты детства представляется возможным посредством пересмотра отдельных направлений правоприменения, в частности, гарантированного соблюдения законодательных положений, реальности применения мер ответственности за нарушения трудовых прав несовершеннолетних, а также повышения уровня правовой грамотности детей и подростков относительно имеющихся у них прав и гарантий.

Внесение дополнений в трудовое законодательство (трудовой кодекс, закон о содействии занятости населения и страховании по безработице, Закон **о занятости населения и социальной защите лиц, находящихся в поиске работы**) в части обеспечения дополнительных гарантий трудовых прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, также позволит, на наш взгляд, обеспечить реализацию конституционных принципов защиты детства.

Рассмотрение соотношения конституционных норм, которые применительно к **правовой** регламентации прав детей, как и прав человека в целом, понимаются как нормы-гарантии, и норм отраслевого законодательства, конечно, является сложным и многоаспектным.

Говоря о конституционных гарантиях в

рассматриваемой сфере, представляется возможным сгруппировать их с учетом их содержания, а также выполняемой функции. Исходя из смысла конституционных положений и их соотношения с отраслевыми нормами, обоснованным видится их деление на две группы:

- конституционные гарантии, обеспечивающие непосредственно права ребенка (ч. 1,2 статьи 50 Конституции), (напр.п.6 ст.38, ст. 58 Кодекса о правонарушениях [5], положения уголовного законодательства, устанавливающие возраст привлечения к уголовной ответственности, ограничения применения к несовершеннолетним

отдельных видов наказаний;

- конституционные гарантии, обеспечивающие права ребенка посредством создания\гарантирования, условий для реализации этих прав, а также недопущения их нарушений (ч.2,3 ст. 49, ч.3,4,5 ст. 50 Конституции).

Это деление является в большой степени условным, но может стать основой для более детального определения различий в конституционных гарантиях, механизме их применения и особенностях защиты тех или иных прав детей.

Библиографические сноски:

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994. [Доступно онлайн: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17055&lang=ro#] (посещение сайта: 4.03.2024).
2. 14-й Диалог ЕС-Молдова по правам человека в Кишиневе. [Доступно онлайн: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/>] (посещение сайта: 4.03.2024).
3. Закон Республики Молдова № 370 от 30-11-2023 о правах ребенка. Опубликовано : 21-12-2023 в Monitorul Oficial № 488-491 статья № 864
4. Закон Республики Молдова № 105 от 14-06-2018 о содействии занятости населения и страховании по безработице Опубликовано : 10-08-2018 в Monitorul Oficial № 295-308 статья № 448 [Доступно онлайн: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139819&lang=ru] (посещение сайта: 4.03.2024).
5. Кодекс № 218 от 24-10-2008 Кодекс Республики Молдова о правонарушениях. Опубликовано : 17-03-2017 в Monitorul Oficial № 78-84 статья № 100. [Доступно онлайн: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141513&lang=ru# (посещение сайта: 4.03.2024).
6. Кодекс № 1316 от 26-10-2000. Семейный кодекс Республики Молдова. Опубликовано : 26-04-2001 в Monitorul Oficial № 47-48 статья № 210. [Доступно онлайн: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138943&lang=ru] (посещение сайта: 4.03.2024).
7. Кодекс № 154 от 28-03-2003. Трудовой кодекс Республики Молдова. Опубликовано : 29-07-2003 в Monitorul Oficial № 159-162 статья № 648.
8. Костаки Г. Роль конституции в защите прав и свобод личности. В: Revista națională de drept, 2009, №1, с.25.
9. Молодежь NEET в Республике Молдова во II квартале 2023 г. Пресс –релиз национального бюро статистики Республики Молдова. [Доступно онлайн: <https://statistica.gov.md/ru/molodez-neet-v-respublike-moldova-vo-ii-kvartale-2023>] (посещение сайта: 4.03.2024).
10. Нечаева А.М. Защита прав ребенка: законодательство и правоприменительная практика. [Доступно онлайн: <http://www.usynovite.ru/consult/law/nechaeva/>] (посещение сайта: 4.03.2024).
11. Нуртдинова А.Ф., Чиканова Л. А. Дифференциация регулирования трудовых отношений как закономерность развития трудового права/ А. Нуртдинова, Л. Чиканова// - Журнал Российского права. - 2015. - № 6. С. 68-81.
12. Шеленга Н. Правовой статус личности: нормативное закрепление в декларации о независимости и конституции Республики Молдова. În: Independența de stat a Republicii Moldova: retrospective și realități: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, din 26 august 2021: cu genericul "30 de ani de la adoptarea declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social-economice, 26 august 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: ÎS FER „Tipografia Centrală”, 2022, pp. 404-413. с. 405
13. Щукина Н. Право на охрану материнства и его реализация как одного из элементов современной системы социальных прав. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции „Университеты 21 века: университетская наука в контексте европейской интеграции – Защита прав человека в контексте европейской интеграции: теория и практика”. 18 октября, Кишинев: ULIM, 2013. с. 184 - 192.
14. Щукина Н. Система принципов конституционного права в контексте вопросов реализации социальных прав человека и гражданина. В: Buletinul Științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu din Cahul” (Кагул, Молдова). Științe Sociale. 2017, №. 1 (5), с. 159-170.
15. Щукина Н., Социальные права человека и гражданина в Республике Молдова. Монография. 2018, Кишинэу: Tipografia Centrală, 328 с.

FEZABILITATEA ȘI DEZVOLTAREA SUSTENABILĂ A SECTORULUI PLANTELOR MEDICINALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

BALAN Igor,

Doctor în economie, conferențiar universitar,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

ZBANCĂ Andrei,

Doctor în economie, conferențiar universitar,
Universitatea Tehnică din Moldova
<https://orcid.org/0000-0003-4441-4662>

URĂTU Vasile,

Doctorand,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău
<https://orcid.org/0009-0004-3162-0621>

REZUMAT

Sectorul plante medicinale este unul de perspectivă în Republica Moldova, care în trecut a avut o dezvoltare bună (anii 1980-1995) și care în prezent este într-o fază de restabilire cu un interes sporit din partea producătorilor agricoli și pe piețe regionale. Articolul oferă o analiză cuprinzătoare a comerțului internațional cu plante medicinale, bugetarea veniturilor și cheltuielilor la cultivarea lor, ceea ce permite înțelegerea principalilor actori pe piețele ținte și a putea integra produsele autohtone reieșind din tendințele internaționale. Pe baza cercetărilor și analizelor efectuate, au fost enunțate deficiențele eminente care se extind și la modernizarea tehnologiilor de producere și procesare a materiei prime, strategiile de marketing pentru produsele derivate din plante medicinale, crearea de valoare adăugată, implementarea sistemelor ecologice de producție și procesare, precum și managementul practic al operațiunilor afacerilor, care la rândul lor este esențială pentru dezvoltarea unui sistem de gestionare operațională eficientă, creșterea competitivității produselor și întreprinderilor pentru a asigura accesul la piețele de desfacere. De asemenea au formulate concluzii strategice pentru dezvoltarea durabilă a ramurii plantelor medicinale necesare implementării de către actorii lanțurilor valorice din sector.

Cuvinte-cheie: comerț internațional; export; import; buget; valoare; preț mediu; structura.

FEASIBILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE MEDICINAL PLANT SECTOR IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

BALAN Igor,

PhD of economic sciences, associate professor,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

ZBANCĂ Andrei,

PhD of economics, associate professor,
Technical University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0003-4441-4662>

URYTU Vasile,

PhD student,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0009-0004-3162-0621>

SUMMARY

The medicinal plants sector is one of perspective in the Republic of Moldova, which in the past had a good development (1980-1995) and which is currently in a recovery phase with increased interest from agricultural producers and regional markets. The article provides a comprehensive analysis of the international trade in medicinal plants, budgeting of income and expenses for their cultivation, which allows understanding the main players in the target markets and being able to integrate domestic products emerging from international trends. Based on the research and analyses

conducted, prominent deficiencies have been identified that extend to the modernization of production and processing technologies of raw materials, marketing strategies for products derived from medicinal plants, the creation of added value, the implementation of ecological systems for production and processing, as well as the practical management of business operations. These are essential for the development of an efficient operational management system, the increased competitiveness of products and enterprises to ensure access to markets. Additionally, strategic conclusions have been formulated for the sustainable development of the medicinal plant sector, necessary for implementation by value chain actors in the industry.

Key words: international commerce; export; import; budget; value; medium price; structure.

Sectorul horticul autohton dispune de ample resurse pentru a extinde producția de plante medicinale și a diversifica sortimentele, cu scopul de a satisface cererea internă și de a furniza volume adecvate pentru export. Această extindere vine în contextul unei cereri în creștere constantă, atât pe piața internă, cât și pe cea internațională, pentru produsele provenite din sisteme agricole atât convenționale, cât și ecologice [3, p. 87].

Plantele medicinale reprezintă o componentă esențială a sectorului horticul autohton și beneficiază de perspective promițătoare. Acest sector se bucură de profitabilitate, iar produsele sale atrag un interes considerabil atât pe piețele regionale, cât și pe cele internaționale. Factorii de producere sunt favorabili, iar sprijinul din partea autorităților/donatorilor, împreună cu experiența și istoricul înregistrat, contribuie la facilitarea unei dezvoltări durabile [4, p. 5].

Plantele medicinale reprezintă specii vegetale, fie cultivate, fie spontane, care, datorită compoziției lor chimice, dispun de proprietăți farmaceutice și sunt utilizate în domeniul terapeutic, atât pentru oameni, cât și pentru animalele veterinare. Aceste plante manifestă o preferință pentru solurile mai sărace în substanțe nutritive, în detrimentul celor bogate. Acest aspect facilitează valorificarea terenurilor cu fertilitate redusă, o caracteristică deosebit de importantă în comunitățile rurale. Totodată, promovează diversificarea activităților agricole și aduce beneficii financiare semnificative fermierilor [9, p. 887].

Articolul are ca obiectiv principal realizarea cercetărilor sectoriale în domeniul plantelor medicinale. Rezultatele analizelor efectuate vor oferi informații esențiale pentru cei interesați de promovarea dezvoltării durabile a acestui sector. În plus, se anticipează că aceste rezultate vor stimula colaborarea și asocierea între diverse părți interesate, încurajându-le să se integreze în lanțurile valorice prin dezvoltarea de parteneriate avantajoase.

Pentru realizarea cercetărilor, s-au folosit surse precum anuarele statistice ale Republicii Moldova, datele furnizate de Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare a Republicii Moldova, cu privire la evoluția

sectorului agrar, concentrându-se în mod special pe plantele medicinale. De asemenea, s-au consultat și surse din literatura de specialitate. Autorii au efectuat o analiză detaliată a comerțului internațional cu plante medicinale, inclusiv atât importul, cât și exportul, identificând țările-cheie în acest sector. S-a constatat că Uniunea Europeană (UE) joacă un rol important pe piață, iar amplasarea favorabilă a Republicii Moldova creează condiții reale pentru dezvoltarea durabilă a sectorului în această țară. În cadrul cercetării, au fost aplicate diverse metode, inclusiv abordarea monografică pentru analiza detaliată a subiectului, metoda comparativă pentru evaluarea diferențelor și asemănarilor între diferitele aspecte ale sectorului, precum și regresia pentru investigarea relațiilor și tendințelor în evoluția acestuia. Aceste metode au contribuit la o înțelegere profundă și cuprinzătoare a situației sectorului plantelor medicinale în contextul Republicii Moldova.

În prezent, majoritatea producătorilor de plante medicinale își comercializează produsele prin intermediul companiilor-mamă sau a intermediarilor, fără a avea relații comerciale directe cu liderii internaționali din domeniu. Este esențială stabilirea de parteneriate directe cu trădării internaționali, însă acest lucru este fezabil doar în condițiile în care se asigură volumele și sortimentul necesar de produse etero-oleaginoase. Un sprijin de stat pentru facilitarea accesului companiilor din Republica Moldova la piețele internaționale este considerat crucial și este apreciat de către producători și exportatori [8, p. 49]. Cu toate acestea, există rezerve semnificative care reprezintă bariere serioase în calea dezvoltării exportului în sectorul plantelor medicinale.

Colaborarea și formarea unor grupuri bine organizate de producători pot accelera dezvoltarea acestui sector în ceea ce privește exportul și diversificarea piețelor. Plantele medicinale oferă un spectru extins de produse vegetale care pot servi drept materie primă pentru diverse aplicații, sub diferite forme. Astfel, cooperarea și organizarea producătorilor în grupuri coezive ar putea contribui semnificativ la accelerarea dezvoltării și diversificării exportului în sectorul plantelor medicinale.

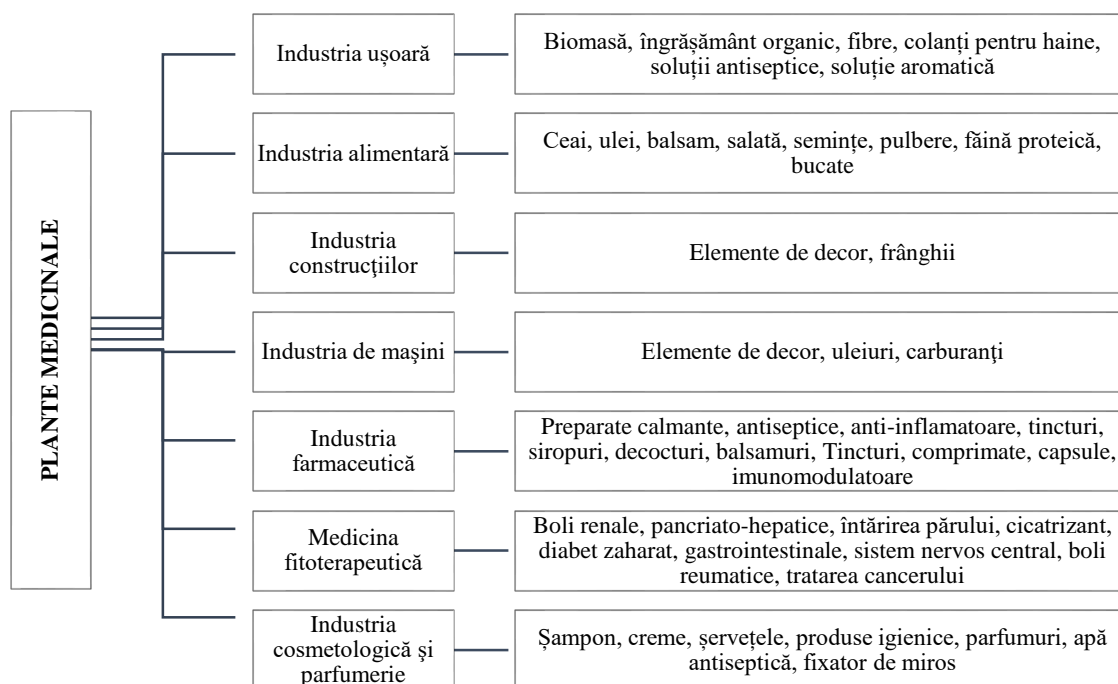

Figura 1. Direcțiile de întrebuințare a producției sectorului plantelor medicinale

În prezent, produsele derivate din plante devin din ce în ce mai populare, iar sortimentul lor se extinde constant, datorită utilizării tot mai frecvente de către populație ca suplimente naturiste. Schimbările climatice globale conduc la creșterea temperaturilor la nivel mondial, generând frecvente perioade de secetă, cu impact negativ și dezastruos asupra agriculturii tradiționale [1]. Această situație impune necesitatea integrării în ciclul agricol a unor specii noi și soiuri adaptate la secetă, care să permită obținerea de produse cu valoare adăugată, inclusiv plante aromatice și medicinale [2, p. 60].

Concluziile generale care pun frână dezvoltării sectorului plantelor medicinale includ:

- Necesitatea diversificării piețelor de desfacere, cu legături slabe către potențiale piețe alternative.
- Comunicare insuficientă și lipsa cunoașterii limbilor de circulație internațională.
- Lipsa sistemelor eficiente de trasabilitate și numărul redus de certificări internaționale pentru producători/exportatori (GlobalGAP, HACCP, certificarea ecologică, certificat Halal și Kosher).
- Deficiențe în managementul exportului și logistică în cazul accesului pe noi piețe.

Pentru a asigura o dezvoltare de succes a sectorului plantelor medicinale, este esențial să se înțeleagă în profunzime comerțul internațional și să se identifice nișele de piață în care produsele autohtone pot pătrunde cu succes.

Analiza importului și exportului mondial de plante medicinale oferă o perspectivă esențială asupra geografiei comerțului cu produse obținute din prelucrarea acestora. Acest sector specific de dezvoltare a afacerilor acordă o importanță deosebită sistemului de agricultură ecologică, care poate fi crucial și decisiv. Respectarea riguroasă a standardelor de calitate și, mai important, implementarea unor strategii eficiente de marketing (prin

ambalare, asociere și comercializare a unei game variate de produse) sunt esențiale pentru a face față cerințelor pieței și pentru a spori atractivitatea loturilor, în contextul globalizării economiei [7].

Analiza comerțului internațional cu plante medicinale pentru perioada 2012-2021 oferă o imagine cuprinzătoare a tendințelor de dezvoltare la nivel global în sectorul plantelor medicinale (PAM). Această perioadă a fost divizată în două etape (Perioada I: 2012-2016 și Perioada II: 2017-2021) pentru a facilita o evaluare comparativă.

Diversitatea plantelor medicinale permite o cultură extinsă, iar aceasta se reflectă în analiza importului mondial de plante medicinale pe parcursul anilor 2012-2021, conform următorului tabel.

Prin analiza tabelului, putem observa o creștere de 12,4% în importul mondial de plante medicinale în perioada anilor 2017-2021 în comparație cu perioada anterioară (2012-2016). Această evoluție indică o dezvoltare durabilă a sectorului la nivel global, iar în cazul Republicii Moldova, sugerează că acesta reprezintă un domeniu promițător.

Atunci când analizăm importul de uleiuri esențiale, observăm că cei mai mari importatori valorici sunt țările cu o tradiție dezvoltată în acest sector, precum SUA (10,2%), Hong Kong (9,7%), Japonia (8,4%), Germania (7,9%) și China (3,8%) [7].

Un alt aspect crucial în comerțul internațional cu plante medicinale este exportul mondial, care va fi analizat în dinamică pentru perioada 2012-2021, pentru o înțelegere mai detaliată a tendințelor și schimbărilor în acest sector.

Tabelul 2. Analiza valorii exportului mondial cu plante medicinale pentru anii 2012-2021, mii USD [7]

Țări exportatoare	Anii 2012-2016 mii USD					Perioada I - media anilor 2012-2016	Anii 2017-2021 mii USD					Perioada II - media anilor 2017-2021	Perioada II în % față de Perioada I	Structura medie pentru 10 ani %
	2012	2013	2014	2015	2016		2017	2018	2019	2020	2021			
Total pe	2.663.89	3.467.22	3.559.69	3.140.84	3.201.87	3.206.70	3.198.02	3.217.37	3.238.70	3.590.09	3.861.38	3.421.11	106,7	100,0
China	844.756	1.196.64	1.265.68	1.036.86	1.053.14	1.079.41	964.461	822.422	89.827	931.661	949.966	751.667	69,6%	27,6%
India	196.335	207.758	238.708	237.798	259.342	227.988	291.761	307.883	285.797	347.387	414.627	329.491	144,5	8,4%
Germania	139.068	148.884	1.618	151.295	151.815	118.536	175.135	190.892	187.121	21.727	234.886	161.952	136,6	4,2%
USA	127.951	168.206	166.935	139.989	155.193	151.655	171.226	184.139	173.354	177.211	173.102	175.806	115,9	4,9%
Egipt	83.049	109.845	130.784	118.173	120.787	112.528	115.331	11.134	116.942	138.225	170.203	110.367	98,1%	3,4%
Canada	163.707	184.911	242.694	227.114	192.908	202.267	185.565	131.854	120.713	141.646	159.502	147.856	73,1%	5,3%
Spania	482	66.052	71.443	6.877	81.701	45.311	86.644	87.364	100.969	103.811	108.217	97.401	215,0	2,2%
Polonia	62.129	66.269	66.941	59.758	56.835	62.386	61.828	8.405	8.768	96.909	103.682	55.918	89,6%	1,8%
Republica	8.753	109.452	11.184	88.896	5.443	44.746	71.269	84.913	87.237	75.817	88.821	81.611	182,4	1,9%
Mexic	5.106	52.782	50.659	5.672	6.129	24.070	72.879	80.174	67.155	77.741	71.941	73.978	307,4	1,5%
Franța	53.567	60.576	55.659	50.035	48.567	53.681	51.962	56.163	51.853	61.444	69.591	58.203	108,4	1,7%
Maroc	30.571	36.926	42.177	43.253	44.587	39.503	49.817	62.407	63.933	54.651	68.027	59.767	151,3	1,5%
Hong Kong	92.727	119.872	132.151	126.518	130.166	120.287	141.078	125.638	99.166	6.191	64.367	87.288	72,6%	3,1%
Singapore	56.652	97.598	69.799	53.606	57.198	66.971	63.466	54.484	58.878	53.418	39.629	53.975	80,6%	1,8%
Chile	39.465	38.327	32.621	31.337	31.077	34.565	32.113	33.343	30.873	30.174	37.923	32.885	95,1%	1,0%
Alte țări	759.575	803.125	980.636	763.656	806.985	822.795	663.492	976.155	1.696.115	1.272.078	1.106.899	1.142.948	138,9%	29,7%

Analiza exportului mondial de plante medicinale indică că cei mai mari exportatori valorici sunt China (cu o cotă de 27,6%), India (8,4%), Canada (5,3%), SUA (4,9%) și Germania (4,2%). Aceste țări ocupă poziții de frunte în contextul global al comerțului cu plante medicinale și demonstrează o puternică prezență în acest sector.

În ceea ce privește Republica Moldova, în contextul comerțului cu plante medicinale, se deschid oportunități benefice pentru producție și comercializare. Pentru a profita de aceste oportunități, este esențial ca producătorii din Republica Moldova să se asigure că sunt competitivi,

să se asocieze și să coopereze pe toate lanțurile valorice [8, p. 6].

Prin adoptarea unor strategii eficiente de asociere și colaborare între antreprenori, Republica Moldova poate să-și consolideze poziția pe piața globală a plantelor medicinale și să beneficieze de cererea crescută pentru aceste produse.

Probleme la accesarea piețelor de export

Din analiza constatărilor legate de limitările-cheie pentru exportul plantelor medicinale din Republica Moldova, au rezultat următoarele concluzii [8, p. 27]:

Figura 2. Probleme la accesarea piețelor de export [8].

În contextul economiei de piață, producătorii de plante medicinale sunt obligați să-și orienteze activitatea conform practicilor de afaceri care respectă și integrează următoarele aspecte esențiale:

— adoptarea și implementarea tehnologiilor moderne și intensive pentru maximizarea randamentului și eficienței.

— dezvoltarea lanțului valoric pentru fiecare produs, asigurând o abordare integrată în toate etapele, de la

producție la distribuție.

— practicarea atât a agriculturii comerciale, pentru obținerea de profituri, cât și a celei ecologice, pentru a răspunde cererilor pieței orientate spre sustenabilitate.

— îmbunătățirea infrastructurii de marketing pentru o promovare eficientă și o comercializare de succes a plantelor medicinale.

— asocierea în organizații profesionale, pe baza intereselor comune și a produselor similare, și cooperarea

activă pentru a promova și a accesa noi piețe avantajoase.

În ceea ce privește cultivarea plantelor medicinale în sistem ecologic, se vor dezvolta două bugete distincte pentru un hectar:

(1) Bugetul investițiilor pentru plantarea și îngrijirea plantației până la intrarea în producție (pentru culturile multianuale). Bugetul de operare și întreținere, acoperind costurile asociate întreținerii continue a plantației ecologice, cum ar fi îngrijirea plantelor, protecția împotriva dăunătorilor și bolilor, irigarea și alte activități necesare menținerii unui mediu de creștere optim.

(2) bugetul agregat al veniturilor și cheltuielilor la cultivarea PAM pe rod [9, p. 889].

Continuăm cu propunerea de analiză a datelor economice referitoare la bugetele investițiilor pentru înființarea plantațiilor de culturi medicinale și perioadele de recuperare în sistem ecologic. Această evaluare oferă oportunitatea actorilor din sector să facă alegeri informate în ceea ce privește culturile de interes, ținând cont de cererea de pe piață și de posibilitatea lor de a fi integrate eficient în ciclul agricol din Republica Moldova.

Tabelul 3. Analiza comparativă a datelor tehnologice la cultivarea plantelor medicinale în sistem ecologic, la 1 ha [4]

Nr	Specificarea culturii PAM	Perioada de exploatare, ani			Recolta la hectar semințe / masă uscată / ulei, kg/ha	Schema de plantare / semănat, m	Necesar material săditor / semincer, fire / kg la hectar	UMI	Numărul de plante la hectar
		Total, ani	inclusiv						
			Perioada vegetație	Perioada roditoare					
1	Gălbenele (Calendula officinales)	1		1	700	semănat (0,5x0,1)	15,0	kg/ha	200.000
2	Coadă șoricelului (Achillea millefolium)	9	2	7	1.500	semănat (0,6x0,3)	55.555,6	plantat/h a	55.556
3	Mușețelul (Matricaria chamomilla)	1		1	600	semănat (0,45x0,05)	3,0	kg/ha	444.444
4	Armurariul (Silibium marianum)	1		1	1.000	semănat (0,6x0,7)	8,0	kg/ha	23.810
5	Anghinaria (Anghinaria officinalis)	3	1	2	1.200	semănat (0,7x0,3)	5,0	kg/ha	47.619
6	Echinacee (Echinacea purpurea)	9	2	7	2.500	plantat (0,7x0,3)	47.619,0	1000 m2	47.619
7	Mentha (Mentha sp)	4	1	3	4.200	plantat (0,7x0,2)	71.428,6	plantat/h a	71.429
8	Roinița (Melissa officinalis)	9	2	7	2.300	plantat (0,7x0,3)	47.619,0	1000 m2	47.619
9	Coriandrul (Coriandrum sativum)	1		1	1.200	semănat (0,5x0,12)	16,0	kg/ha	166.667
10	Anasonul (Pimpinella anisum L.)	1		1	800	semănat (0,5x0,12)	16,0		166.667
11	Chimenul (Carum carvi L.)	1		1	1.500	semănat (0,5x0,12)	16,0		166.667
12	Fenicul (Feniculum vulgare)	7	1	6	1.000	semănat (0,6x0,25)	10,0	kg/ha	66.667
13	Sunătoarea (Hypericum perforatum L.)	9	2	7	1.400	plantat (0,6x0,3)	55.555,6		55.555,6
14	Odoleanul (Valeriana officinalis)	5	4	1	5.000	semănat (0,6x0,25)	7,0	kg/ha	66.667
15	Altei (Althaea rosea L.)	8	2	6	800	semănat (0,7x0,15)	7,0		95.238
16	Pătălina (Plantago maior)	6	1	5	1.500	semănat (0,5x0,15)	6,0	kg/ha	20.880
17	Macul de grădină (Papaver somniferum L.)	1		1	550	semănat (0,5x0,12)	16,0		166.667
18	Muștarul alb (Sinapis alba L.)	1		1	700	semănat (0,5x0,12)	16,0		166.667
19	Negrilica (Nigella sativa L.)	1		1	1.150	semănat (0,5x0,12)	12,5		166.667
20	Cânepa (Cannabis sativa)	1		1	450	semănat (0,7x0,25)	55,0	kg/ha	53.333

În tabelul de mai sus sunt evidențiate informațiile luate în considerare în procesul de elaborare a bugetelor de venituri și cheltuieli pentru cultivarea plantelor medicinale în sistem ecologic. Analiza relevă că sectorul

se distinge prin diversitatea sa, acoperind o gamă foarte variată de plante, iar evaluarea a fost realizată pentru un total de 20 de astfel de plante.

Tabelul 4. Analiza comparativă a bugetelor investițiilor la cultivarea plantelor medicinale în sistem ecologic, la 1 ha [8, 3].

Nr.	Specificarea culturi PAM	Investiția necesară, lei/ha	Costul investițiilor pe articole de la plantare până la intrarea pe rod (perioada de vegetație), lei/ha					Termen recuperare investiții, ani
			total	inclusiv				
				mijloace de producere	servicii mecanizate	operații manuale	cheltuieli neprevăzute + alte cheltuieli	
1	Gălbenele (Calendula officinales)		0					
2	Coadă șoricelului (Achillea millefolium)	61.803	61.803	22.883	12.187	21.115	5.618	3,29
3	Muștelul (Matricaria chamomilla)		0					
4	Armurariul (Silibium marianum)		0					
5	Anghinaria (Anghinaria officinalis)	18.587	18.176	8.106	3.982	4.809	1.279	1,10
6	Echinacee (Echinacea purpurea)	88.416	88.416	38.223	16.626	25.529	8.038	2,48
7	Mentha (Mentha sp)	71.066	71.066	27.231	12.331	25.044	6.461	1,51
8	Roișița (Melissa officinalis)	70.582	70.582	29.723	15.951	18.491	6.417	2,43
9	Coriandrul (Coriandrum sativum)		0					
10	Anasonul (Pimpinella anisum L.)		0					
11	Chimenul (Carum carvi L.)		0					
12	Fenicul (Feniculum vulgare)	11.613	11.613	2.060	3.982	4.515	1.056	1,14
13	Sunătoarea (Hypericum perforatum L.)	79.647	79.647	31.073	17.441	23.893	7.241	2,99
14	Odoleanul (Valeriana officinalis)	66.018	66.018	33.618	6.583	19.815	6.002	4,10
15	Altei (Althaea rosea L.)	37.893	37.893	19.416	5.823	9.209	3.445	2,43
16	Pătlagina (Plantago maior)	44.474	20.880	8.340	4.027	6.615	1.898	1,30
17	Macul de grădină (Papaver somniferum L.)		0					
18	Muștarul alb (Sinapis alba L.)		0					
19	Negrilica (Nigella sativa L.)		0					
20	Cânepa (Cannabis sativa)		0					

Antreprenorii trebuie să examineze bugetul investițiilor pentru înființarea plantațiilor cu culturi medicinale în sistem ecologic având în vedere următoarele aspecte:

1. Alegerea tehnologiei este esențială pentru a asigura competitivitatea, calitatea și productivitatea în producția de produse din plante medicinale, având în vedere segmentul de piață selectat (consumatorul final identificat).

2. Utilizarea eficientă a factorilor de producere în cadrul exploatației agricole și selecția adecvată a terenului pentru plantare sunt considerente cheie.

3. Evaluarea valorii investițiilor necesare și

identificarea modalităților de recuperare a acestora într-un interval de timp cât mai scurt reprezintă un alt aspect important.

4. Analiza comprehensivă a tuturor factorilor de risc potențiali pe durata implementării investiției și identificarea posibilităților de atenuare a efectelor acestora asupra activității comerciale trebuie să fie luate în considerare.

5. Aceste considerente sunt esențiale pentru luarea unor decizii informate și pentru asigurarea succesului investiției în cultivarea plantelor medicinale în sistem ecologic.

Tabelul 5. Analiza comparativă a bugetelor de venituri și cheltuieli pentru perioada de fructificare a culturilor plantelor medicinale în sistem ecologic, la 1 ha [8]

Nr.	Specificarea culturi PAM	Venituri din vânzări, lei/ha	Costul vânzărilor, lei/ha						Profit, lei/ha	Rentabilitatea economică, %
			total	inclusiv						
				mijloace de producere	servicii mecanizate	operații manuale	alte costuri și taxe (inclusiv amortizarea)	cheltuieli neprevăzute		
1	Gălbenele (<i>Calendula officinales</i>)	129.500	46.399	9.176	19.196	13.715	94	4.218	83.101	179,1%
2	Coadă șoricelului (<i>Achillea millefolium</i>)	97.500	51.071	6.519	25.571	5.415	8.923	4.643	46.429	90,9%
3	Mușțelul (<i>Matricaria chamomilla</i>)	99.000	40.885	8.876	10.724	17.475	94	3.717	58.115	142,1%
4	Armurariul (<i>Silibium marianum</i>)	85.000	24.769	8.126	6.719	7.579	94	2.252	60.231	243,2%
5	Anghinaria (<i>Anghinaria officinalis</i>)	180.000	68.981	9.886	16.062	27.375	9.387	6.271	111.019	160,9%
6	Echinacee (<i>Echinacea purpurea</i>)	253.571	73.072	6.926	29.713	17.065	12.724	6.643	180.500	247,0%
7	Mentha (<i>Mentha sp</i>)	210.000	89.633	9.886	33.851	13.965	23.782	8.148	120.367	134,3%
8	Roinița (<i>Melissa officinalis</i>)	195.500	53.326	8.426	20.605	9.270	10.177	4.848	142.174	266,6%
9	Coriandrul (<i>Coriandrum sativum</i>)	78.000	23.971	8.526	7.667	5.505	94	2.179	54.029	225,4%
10	Anasonul (<i>Pimpinella anisum L.</i>)	108.000	24.503	10.026	7.137	5.019	94	2.228	83.497	340,8%
11	Chimenul (<i>Carum carvi L.</i>)	123.000	26.204	9.326	8.537	5.865	94	2.382	96.796	369,4%
12	Fenicul (<i>Feniculum vulgare</i>)	85.000	16.453	6.926	2.883	3.120	2.029	1.496	68.547	416,6%
13	Sunătoarea (<i>Hypericum perforatum L.</i>)	119.000	40.385	6.926	12.901	5.415	11.472	3.671	78.615	194,7%
14	Odoleanul (<i>Valeriana officinalis</i>)	825.000	152.222	7.066	43.991	21.215	66.112	13.838	672.778	442,0%
15	Altei (<i>Althaea rosea L.</i>)	113.000	30.388	7.066	9.606	4.545	6.409	2.763	82.612	271,9%
16	Pătlagina (<i>Plantago maior</i>)	172.500	59.500	9.466	14.041	26.315	4.270	5.409	113.000	189,9%
17	Macul de grădină (<i>Papaver somniferum L.</i>)	96.250	21.980	10.926	6.637	2.325	94	1.998	74.270	337,9%
18	Muștarul alb (<i>Sinapis alba L.</i>)	101.500	24.268	10.126	6.937	4.905	94	2.206	77.232	318,3%
19	Negrilica (<i>Nigella sativa L.</i>)	178.250	24.807	9.176	7.837	5.445	94	2.255	153.443	618,6%
20	Cânepa (<i>Cannabis sativa</i>)	256.500	60.295	20.676	5.470	28.575	94	5.481	196.205	325,4%

Comparând eficiența economică a sectorului de plante medicinale în sistem ecologic, se constată că toate culturile înregistrează rezultate pozitive și avantajoase atunci când este aplicată o tehnologie adecvată sectorului [4, p. 28]. Bugetele de venituri și cheltuieli au fost elaborate pentru sistemul de agricultură ecologică, care este recomandat pentru acest sector, și se observă că pot fi obținute rezultate economice și mai favorabile. Aceasta se datorează creșterii pieței, interesului din partea comercianților și consumatorilor pentru produse organice, prețurilor mai avantajoase și accesului mai sigur la piețe [1, p. 79].

Rentabilitatea sectorului de plante medicinale în sistem ecologic este semnificativă, situându-se într-un

interval cuprins între 90% și 618%. Această rentabilitate înaltă este atât economic avantajoasă, cât și strategic importantă pentru producătorii agricoli mici și medii. În plus, contribuie la diversificarea afacerilor în spațiul rural, având un impact pozitiv asupra economiei naționale.

Examinarea comparativă a eficienței economice în cultivarea plantelor medicinale în sistem ecologic, prezentată în tabel, evidențiază o eficiență semnificativă în cazul celor 20 de plante, oferind posibilitatea diversificării veniturilor în mediile rurale și optimizarea utilizării factorilor de producere (precum terenurile, forța de muncă, resursele financiare etc.), prin intermediul dezvoltării și integrării afacerilor în lanțul valoric.

Tabelul 6. Analiza comparativă și cumulativă a eficienței economice la cultivarea plantelor medicinale în sistem ecologic pentru perioada utilă de utilizare a plantației, la 1 ha [8].

Nr.	Specificarea culturi PAM	Calcul economic pentru 1 kg de producție, lei/kg			Fluxul monetar disponibil anual, lei/ha
		Prețul mediu de comercializare produselor, lei/kg	Costul unitar, lei/kg	Marja brută (adaus comercial), lei/kg	
1	Gălbenele (<i>Calendula officinales</i>)	185,0	66,3	118,7	83.101
2	Coadă șoricelului (<i>Achillea millefolium</i>)	65,0	34,0	31,0	56.141
3	Mușțelul (<i>Matricaria chamomilla</i>)	165,0	68,1	96,9	58.115

4	Armurariul (Silibium marianum)	85,0	24,8	60,2	60.231
5	Anghinaria (Anghinaria officinalis)	150,0	57,5	92,5	121.242
6	Echinacee (Echinacea purpurea)	101,4	29,2	72,2	194.394
7	Mentha (Mentha sp)	50,0	21,3	28,7	147.910
8	Roinița (Melissa officinalis)	85,0	23,2	61,8	153.266
9	Coriandrul (Coriandrum sativum)	65,0	20,0	45,0	54.029
10	Anasonul (Pimpinella anisum L.)	135,0	30,6	104,4	83.497
11	Chimenul (Carum carvi L.)	82,0	17,5	64,5	96.796
12	Fenicul (Feniculum vulgare)	85,0	16,5	68,5	70.676
13	Sunătoarea (Hypericum perforatum L.)	85,0	28,8	56,2	91.131
14	Odoleanul (Valeriana officinalis)	165,0	30,4	134,6	745.398
15	Altei (Althaea rosea L.)	141,3	38,0	103,3	44.559
16	Pătlagina (Plantago maior)	115,0	39,7	75,3	117.593
17	Macul de gradină (Papaver somniferum L.)	175,0	40,0	135,0	74.270
18	Muștarul alb (Sinapis alba L.)	145,0	34,7	110,3	77.232
19	Negrilica (Nigella sativa L.)	155,0	21,6	133,4	153.443
20	Cânepa (Cannabis sativa)	570,0	134,0	436,0	196.205

Pentru a lua o decizie finală cu privire la înființarea plantațiilor cu culturi din plante medicinale în sistem ecologic, antreprenorul trebuie să efectueze o analiză a valorii nete adăugate și a profiturilor anuale estimative pe întreaga perioadă utilă de exploatare. De asemenea, este crucial să analizeze cererea de pe piață prin identificarea clientului final și să optimizeze utilizarea tuturor factorilor de producere disponibili.

Actualmente este evidentă o lipsă acută de informații complexe, practice și aplicative pentru producătorii agricoli în ceea ce privește dezvoltarea eficientă și sustenabilă a afacerilor cu plante medicinale. Această deficiență se extinde și la modernizarea tehnologiilor de producere și procesare a materiei prime, strategiile de marketing pentru produsele derivate din plante medicinale, crearea de valoare adăugată, implementarea sistemelor ecologice de producție și procesare, precum și managementul practic al operațiunilor afacerilor. În plus, este esențială dezvoltarea unui sistem de gestionare operațională eficientă, creșterea competitivității produselor și întreprinderilor pentru a asigura accesul la piețele de desfacere.

Concluzii. Considerăm că instituțiile statului și donatorii ar trebui să-și concentreze eforturile și asistența pentru îmbunătățirea cadrului existent, în vederea stimulării dezvoltării sectorului plantelor medicinale. Este important să sprijine acest sector cu

mai multă focalizare și determinare, având în vedere că prezintă perspective semnificative și are posibilități neexplorate pe plan economic, social, de sănătate și ecologic.

Considerăm că cultivarea plantelor medicinale în Republica Moldova oferă fermierilor o oportunitate de diversificare a surselor de venit și aduce cu sine o serie de avantaje semnificative. Printre acestea se numără obținerea de materie primă "curată", căutată în Uniunea Europeană pentru diverse industrii precum biomasa, alimentară, farmaceutică, cosmetică și ușoară. De asemenea, diversificarea gamei de plante cultivate contribuie la reducerea recoltărilor din flora spontană în timp. Cultivarea plantelor medicinale asigură produse competitive din punct de vedere calitativ, cu impact direct asupra protecției consumatorului. Această activitate promovează stabilirea relațiilor de afaceri între producătorii și procesatorii interni și externi. De asemenea, pregătește forța de muncă pentru metode moderne de cultivare și servicii complementare. Faptul că afacerile cu plante medicinale sunt practicate de fermieri mici și mijlocii este esențial pentru oferirea de alternative pentru aceștia și facilitează asocierea și cooperarea lor pentru integrarea în lanțurile valorice. De asemenea, plantele medicinale sunt culturi cu un nivel de rentabilitate ridicat, permițând utilizarea eficientă a factorilor de producere precum terenul și mijloacele fixe.

Referințe bibliografice:

1. Balan I. Cu privire la repartizarea consumurilor comune aferente culturilor intercalate și perfecționarea metodei pronosticării curente a îngrășămintelor în pomicultură. In: *Economica*. 1 (2005): 79-81.
2. Balan I., Zbancă A., Urîtu V. Benchmarking-ul afacerii de producere a lavandei în Republica Moldova. În: *Monitorul Fiscal FISC.MD*. Chișinău, 2023, nr. 3 (80), p. 59-68., <https://monitorul.fisc.md/benchmarking-ul-afacerii-de-producere-a-lavandei-in-republica-moldova/>. (vizitat 11.02.2024).
3. Balan I. Particularitățile tehnologice în pomicultură și influența acestora asupra contabilității consumurilor. In: *Economica*. 2 (2005): 87-89
4. Melnic V., Zbancă A., Stratan D. Tehnologii și inovații în sectorul plantelor aromatice și medicinale în contextul schimbărilor climatice: Ghid / Unitatea Consolidată pentru Implementarea Programelor IFAD (UCIP IFAD). Chișinău: Print-Caro S.R.L., 2022.
5. Serviciul Vamal al Republicii Moldova: <https://customs.gov.md/ro>. (vizitat 14.02.2024).
6. Site-ul oficial al Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova. <http://www.statistica.md>. (vizitat 09.02.2024).
7. Trade statistics for international business development. <https://www.trademap.org>

8. Zbancă, A., Melnic, V., Stratan, D. Exportul uleiurilor etero-oleaginoase în Republica Moldova: Ghid practic / Unitatea Consolidată pentru Implementarea Programelor IFAD (UCIP IFAD). Chișinău: Print-Caro S.R.L., 2022.

9. Zbanca A., Balan I., Urîtu V. Investment management in the cultivation of lavender for the production of the essential oil. In: Scientific Papers. Series „Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development”, University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Bucharest, 2023, Volume 23, Issue 1, p. 887-894. https://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.23_1/volume_23_1_2023.pdf. (vizitat 16.02.2024).

CZU 336.748.12(478)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.14>

CREȘTEREA INFLAȚIEI – PROBLEMĂ ECONOMICĂ MAJORĂ A REPUBLICII MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

doctor în științe economice, lector universitar,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

<https://orcid.org/0000-0002-1159-0830>

REZUMAT

Articolul descrie situația economico-socială actuală, înregistrată în Republica Moldova, caracterizată de evoluția accelerată a ratei inflației. Pentru menținerea echilibrului macroeconomic la nivelul economiei naționale este important să cunoaștem specificul provocărilor cu care se confruntă actul de guvernare. Elaborarea unor politici financiare capabile să anihileze acțiunea factorilor ce au declanșat aceste tendințe inflaționiste reprezintă o necesitate stringentă pentru factorii decizionali de nivel macroeconomic. Situația este agravată de faptul că natura cauzelor principale, care au influențat această criză social-economică, este de origine externă, fiind vorba de conjunctura creată în cadrul piețelor internaționale a resurselor, în special a celor energetice. La fel nu trebuie neglijată nici conjunctura politică internațională, destabilizată de conflictul armat din imediata apropiere a granițelor naționale ale Republicii Moldova, fapt care a creat bariere semnificative pentru comerțul extern al țării, rețele logistice de comunicații regionale, etc. Astfel autorul și-a propus să efectueze o analiză proceselor inflaționiste înregistrate în Republica Moldova, a reacției guvernării la aceste provocări, cu elaborarea unor concluzii și propuneri pe marginea acestui subiect.

Cuvinte-cheie: inflație, rata inflației, echilibru monetar, controlul inflației, politică monetară.

INCREASE INFLATION – MAJOR ECONOMIC PROBLEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

PhD in Economics, University lecturer,

University of European Studies of Moldova

<https://orcid.org/0000-0002-1159-0830>

SUMMARY

The article describes the current economic and social situation, recorded in the Republic of Moldova, characterized by the accelerated evolution of the inflation rate. In order to maintain the macroeconomic balance at the level of the national economy, it is important to know the specifics of the challenges faced by the governing act. The development of financial policies capable of annihilating the action of the factors that triggered these inflationary trends is a pressing necessity for decision-making factors at the macroeconomic level. The situation is aggravated by the fact that the nature of the main causes, which influenced this socio-economic crisis, is of external origin, being the conjuncture created within the international resource markets, especially the energy ones. In the same way, the international political situation should not be neglected, destabilized by the armed conflict in the immediate vicinity of the national borders of the Republic of Moldova, a fact that created significant barriers for the country's foreign trade, regional communication logistics networks, etc. Thus, the author proposed to carry out an analysis of the inflationary processes registered in the Republic of Moldova, of the government's reaction to these challenges, with the elaboration of some conclusions and proposals on this subject.

Key words: inflation, inflation rate, monetary balance, inflation control, monetary policy.

Introducere. Economia mondială contemporană este bulversată de un înalt val de inflație, care a generat creșterea galopantă a prețurilor la principalele categorii de resurse, alimente, mărfuri și servicii. Țările lumii sunt nevoite să identifice soluții și resurse pentru asigurarea

frânării inflației, menținerea echilibrului macroeconomic general și protecția socială a populației. Republica Moldova, fiind o țară în curs de dezvoltare, dependentă în totalitate de resursele energetice importate, este sufocată de conjunctura economico-politică

internațională nefavorabilă, căutând soluții pentru redresarea situației în care s-a pomenit.

Material și metodă. În calitate de suport metodologic fundamental pentru efectuarea cercetărilor subiectului abordat a fost utilizată metoda dialectică a cunoașterii, componentele și principiile căreia permit efectuarea analizei, interpretării și sistematizării esenței și evoluției fenomenelor și proceselor economice. În particular s-a apelat la următoarele metode universale de analiză economică: analiza și sinteza; abstracția științifică, inducția și deducția, etc. Ca suport conceptual și aplicativ au servit lucrări științifice ale savanților autohtoni și din alte țări, baze de date statistice naționale și internaționale.

Rezultate și discuții. Inflația reprezintă unul din factorii de bază care exercită o influență hotărâtoare asupra dezechilibrelor macroeconomice. Inflația, fiind un fenomen monetar, este gestionată de banca centrală a țării. Banca centrală a Republicii Moldova este Banca Națională a Moldovei, obiectivul fundamental al căreia este asigurarea și menținerea stabilității prețurilor [2].

Aceasta nu presupune acțiuni intervenționiste de stabilire a prețurilor la toate bunurile și serviciile din economia națională, ci crearea condițiilor ca prețurile să nu crească peste un nivel predeterminat într-un orizont de timp mediu. Banca Națională a Moldovei de asemenea urmărește asigurarea stabilității și viabilității sistemului bancar și sprijină politica economică generală a statului.

Conform Băncii Naționale a Moldovei, inflația este un fenomen monetar care se manifestă prin majorarea prețurilor la bunuri și servicii într-o anumită țară, pentru o anumită perioadă de timp. Inflația erodează puterea de cumpărare a banilor, adică cu aceeași sumă de bani poți cumpăra mai puțin decât înainte [3].

În spațiul comunitar european, care utilizează în calitate de valuta națională euro, inflația este gestionată în special de către Banca Centrală Europeană. Obiectivul major al acestei instituții financiare la fel îl constituie menținerea stabilității prețurilor, fapt care după părerea autorității respective poate contribui la creșterea economică și la crearea de locuri de muncă.

În zona euro, dinamica prețurilor de consum este măsurată prin „indicele armonizat al prețurilor de consum”, pentru care se utilizează adesea acronimul „IAPC”. Termenul „armonizat” indică faptul că toate statele membre ale Uniunii Europene aplică aceeași metodologie, ceea ce oferă posibilitatea comparării datelor între țări [4].

Există un consens la nivelul băncilor centrale, al mediului academic și al publicului larg potrivit căruia

stabilitatea prețurilor este benefică, iar politiciile monetare ar trebui să îi revină sarcina realizării acesteia [1].

Importanța menținerii stabilității prețurilor poate fi argumentată prin prezența așa numitor costuri ale inflației, materializate în consecințele inflației pe care le suportă populația și situația social-economică în ansamblul său. Principalele consecințe ale inflației sunt:

- creșterea ratei dobânzii;
- scăderea puterii de cumpărare a populației ca efect al devalorizării monedei naționale;
- descurajarea creditorilor în monedă națională;
- redistribuirea veniturilor și avuției în cadrul societății;
- stimularea consumului și descurajarea tendințelor de economisire a populației.

Este evident că pe termen scurt intervin anumite evoluții oscilatorii cu efect inflaționist sau deflaționist, însă pe termen lung, stabilitatea prețurilor reprezintă unul din obiectivele principale ale politicii monetare.

Menținerea procesului de evoluție a prețurilor în anumite limite rezonabile este atât un scop în sine, cât și un instrument de realizare a politicii monetare, care creează premisele necesare unei creșteri economice sustenabile. Asigurarea stabilității prețurilor, prin intermediul unei politici monetare eficiente, este una din principalele condiții pentru menținerea echilibrului macroeconomic și nivelului general de bunăstare socială.

Instabilitatea prețurilor, generată de tendințe inflaționiste, dezechilibrează și sistemul financiar al economiei naționale, provocând crize la nivelul sectorului bancar, în special legate de creșterea ratelor dobânzii.

La rândul său inflația poate fi o consecință a instabilității sectorului bancar. Astfel putem propune ca exemplu situația prin care a trecut Republica Moldova, pornită de la faptul că în anul 2015, sistemul bancar al țării a cunoscut cea mai instabilă perioadă din istoria sa. Este vorba de dispariția unui miliard USD de la Banca de Economii, Unibank și Banca Socială, instituții financiare care au rămas ulterior fără licență. Acest dezechilibru a avut ca consecințe: deprecierea leului, ratele înalte la dobânzi și creșterea prețurilor.

În anul 2022 economia Republicii Moldova se confruntă cu o inflație în continua creștere. Astfel în tabelul 1 putem observa că, în conformitate cu datele Biroului Național de Statistică, indicii prețurilor de consum în luna noiembrie a anului 2022 au crescut cu 29,26 % față de luna decembrie a anului 2021. Respectiv cel mai mult au crescut prețurile la servicii – cu 42,3 %.

Tabelul 1. Dinamica indicilor prețurilor de consum pentru anul 2022 în Republica Moldova în comparație cu luna decembrie a anului 2021, %

Grupe majore de bunuri	Luna			
	ianuarie	Aprilie	August	Noiembrie
Total	102,77	115,22	122,93	129,26
Produse alimentare	103,65	117,86	122,85	130,20
Mărfuri nealimentare	101,79	109,54	116,57	119,92
Servicii	102,96	119,86	132,53	142,30

[elaborat de autor, adaptat după 5]

Conform informațiilor prezentate de Banca Națională a Moldovei în Raportul asupra inflației în noiembrie 2022, în al treilea trimestru al anului 2022, rata anuală a inflației a continuat traiectoria ascendentă, majorându-se de la 31,8 % în luna iunie 2022 până la 34,0 % în luna septembrie 2022 [6].

Situația respectivă a fost generată de acțiunea mai multor factori de influență ce au contribuit la creșterea nivelului prețurilor pe piața internă a Republicii Moldova și anume:

- Inflația înregistrată în cadrul piețelor internaționale de resurse energetice. Dependența energetică externă a Republicii Moldova fiind foarte înaltă, a determinat creșterea prețurilor la resursele energetice pe piața internă, materializată prin creșterea prețurilor la carburanți, majorarea tarifelor la gazele naturale, energia termică și energia electrică;
- Creșterea prețurilor la resursele energetice a generat o majorare în lanț a costurilor agenților economici, care ulterior s-a reflectat în prețurile bunurilor economice oferite de aceștia;
- Seceta hidrologică din anul 2022 a condiționat micșorarea ofertei autohtone de produse agroalimentare, creând premise pentru majorarea prețurilor acestor categorii de mărfuri pe piața internă;

- Pandemia Covid-19 a provocat o recesiune economică în cadrul economiei mondiale, care și-a pus amprenta și asupra economiei naționale a Republicii Moldova, prin generarea creșterii prețurilor la diferite mărfuri și servicii;

- Conflictul armat regional, însoțit de sancțiunile economice acordate Federației Ruse, au modificat radical lanțurile logistice de aprovizionare și desfacere a Republicii Moldova, la fel a generat presiuni adiționale asupra tendințelor inflaționiste.

- Criza refugiaților, care exercită presiuni inflaționiste suplimentare în cadrul pieței interne din Republica Moldova prin creșterea consumului.

Teoria și practica de gestiune a situațiilor inflaționiste ne indică două direcții principale de acțiune în vederea anihilării efectelor negative generate de acest fenomen economic:

1. Reducerea excesului de cerere agregată;
2. Stimularea creșterii ofertei de bunuri economice.

În primul caz merge vorba despre promovarea unei politici monetare capabile să reducă surplusul masei monetare, optimizarea politicii bugetar-fiscale ce ar asigura un nivel rațional al cheltuielilor și veniturilor publice, monitorizarea prudentă a politicii dobânzilor.

Tabelul 2. Dinamica ratelor dobânzilor aprobate de Banca Națională a Moldovei, %

Indicatori	Valabile din data					
	13.01.2022	15.02.2022	16.03.2022	05.05.2022	03.06.2022	04.08.2022
Depozite overnight	6,50	8,50	10,50	13,50	16,50	19,50
Rata de bază	8,50	10,50	12,50	15,50	18,50	21,50
Credite overnight	10,50	12,50	14,50	17,50	20,50	23,50

[elaborat de autor, adaptat după 7]

Banca Națională a Moldovei, evaluând riscurile interne și externe și perspectivele inflației pe termen scurt și mediu, la ședința Comitetului Executiv din 4 august 2022, a hotărât să majoreze rata de bază aplicată la principalele operațiuni de politică monetară cu 3,0 puncte procentuale, până la 21,50 % anual.

De asemenea tot în această perioadă au fost aprobate decizii de majorare a normelor rezervelor obligatorii din mijloacele atrase în lei moldovenești și valută neconvertibilă de la 32,0 % până la 40,0 %, iar norma rezervelor obligatorii din mijloace atrase în valută liber convertibilă de la 36,0 % până la 45,0 %.

Aceste decizii de politică monetară și financiară au avut ca scop încetinirea ritmului de creștere a prețurilor de consum, încurajarea intermedierei financiare în moneda națională și a economisirii în detrimentul consumului și temperarea așteptărilor inflaționiste.

La rândul său, oferta poate fi stimulată prin evitarea creșterii costurilor de producție și susținerea producătorilor interni în acest sens, adaptarea și orientarea producției interne la cerințele și oscilațiile pieței, sporirea capacităților de producție și diminuarea dependenței față de import.

Autoritățile Republicii Moldova au încercat să facă

față acestor provocări, dar realitatea ne demonstrează că economia națională este dezechilibrată de o inflație, care este cea mai mare din regiune.

Concluzii. Sintetizând informațiile prezentate putem afirma că, inflația exercită un efect economic negativ asupra echilibrului macroeconomic. Problematika stabilității prețurilor este extrem de vastă, ea fiind influențată de o multitudine de factori de natură monetară, bugetar-fiscală, financiar-valutară, comercială, socială, tehnologică și umană, care prin asociere pot influența tendințele inflaționiste la nivelul unei economii naționale sau a unei regiuni care cuprinde mai multe state.

Crizele inflaționiste reprezintă o amenințare pentru întreaga economie și societate, iar identificarea și implementarea soluțiilor pentru atenuarea efectelor acestora de către autorități reprezintă o necesitate stringentă.

Cercetătorii și practicienii economiști în permanență au fost preocupați de eficientizarea politicii monetare din perspectiva ținerii sub control a procesului inflaționist, cu scopul atenuării dezechilibrelor economice.

Conjunctura economico-politică internațională a bulversat puternic situația social-economică din

Republica Moldova, care, fiind o țară mică cu o economie dependentă, importatoare de resurse energetice, materii prime, și alte bunuri economice, este expusă mult șocurilor generate de piețele internaționale. Consecințele acestei vulnerabilități s-au confirmat printr-un ritm ascendent de creștere a prețurilor de consum în cadrul pieței naționale interne.

Incertitudinile și riscurile aferente evoluției mediului

extern sunt foarte mari și din acest punct de vedere, adaptarea adecvată și continuă la noile circumstanțe economico-politice internaționale, asociată de promovarea unor politici economice guvernamentale optime, capabile să anihileze dezechilibrul economic provocat de inflație reprezintă un obiectiv major al Republicii Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Isărescu, M. Probleme ale Politicii Monetare într-o Țară Emergentă. Cazul României. Publicațiile Academiei Regale de Științe Economice și Financiare, Barcelona, 2008. 55p.
2. **Legea cu privire la Banca Națională a Moldovei nr. 548-XIII din 21.07.1995.** <https://www.bnm.md/ro/content/lege-cu-privire-la-banca-nationala-moldovei-nr-548-xiii-din-21071995>. (accesat 02.02.2024).
3. https://www.bnm.md/files/2_%20Infla%C8%9Bia-.pdf (accesat 12.02.2024).
4. https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/what_is_inflation.ro.html (accesat 11.02.2024).
5. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica_05%20PRE_PRE010_serii%20lunare/PRE012100.px/?rxid=8e69070f-3ac5-4b22-ab66-eab8ee8cc25a (accesat 09.02.2024).
6. <https://www.bnm.md/ro/content/raportul-asupra-inflatiei-nr-4-noiembrie-2022> (accesat 14.02.2024).
7. Sursa: www.bnm.md/ro/content/ratele-dobanzilor (accesat 02.02.2024).

CZU 330.3

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.15>

LANȚUL DE APROVIZIONARE CIRCULAR: O SCHIMBARE DE PARADIGMĂ CĂTRE MANAGEMENTUL DURABIL AL RESURSELOR

GALANTON Natalia,

doctor în științe economice, conferențiar universitar,

Academia de Studii Economice din Moldova,

e-mail: galanton@ase.md

<https://orcid.org/0000-0002-5939-7781>

REZUMAT

În lumina unor studii recente, constatăm că economia circulară a devenit o componentă esențială în strategiile corporative pentru promovarea durabilității mediului. În acest sens, corporațiile adoptă tot mai mult perspectiva economiei circulare pentru a revizui practicile lor de gestionare a lanțului de aprovizionare într-un mod sustenabil. Această schimbare de paradigmă sugerează necesitatea unei abordări circulare în gestionarea lanțului de aprovizionare, care să treacă de la simpla eficiență și reducere a deșeurilor la o filosofie ce promovează re-proiectarea, reutilizarea și transformarea produselor. Abordarea circulară a lanțului de aprovizionare implică o serie de elemente interconectate, printre care se numără proiectarea produsului în vederea circularității, logistica inversă, remanufacturarea (re-fabricarea), reciclarea și gestionarea deșeurilor. Aceste componente sunt integrate în diferite etape ale lanțului de aprovizionare, având ca obiectiv maximizarea recuperării resurselor și minimizarea impactului asupra mediului. Un accent deosebit este pus pe colaborarea în cadrul lanțurilor de aprovizionare, considerată unul dintre factorii principali ai economiei circulare și a lanțurilor de aprovizionare circulare. Analiza conceptului de management al lanțului de aprovizionare circular evidențiază cinci dimensiuni ale acestuia: managementul lanțului de aprovizionare în buclă închisă, managementul lanțului de aprovizionare invers, managementul lanțului de aprovizionare de remanufacturare, managementul lanțului de aprovizionare de reciclare și simbioza industrială.

Cuvinte-cheie: economie circulară, lanț de aprovizionare circular, managementul lanțului de aprovizionare circular, remanufacturare, reciclare, circularitate în buclă închisă, circularitate în buclă deschisă.

THE CIRCULAR SUPPLY CHAIN: A PARADIGM SHIFT TOWARDS SUSTAINABLE RESOURCE

SUMMARY

In light of recent studies, we find that the circular economy has become a key component in corporate strategies to promote environmental sustainability. In this regard, corporations are increasingly adopting the circular economy perspective to review their supply chain management practices in a sustainable manner. This paradigm shift suggests the need for a circular approach to supply chain management, moving from simple efficiency and waste reduction to a philosophy that promotes product redesign, reuse and transformation. The circular supply chain approach involves a number of interlinked elements, including product design for circularity, reverse logistics, remanufacturing (re-manufacturing), recycling and waste management. These components are integrated at different stages of the supply chain with the aim of maximising resource recovery and minimising environmental impact. Particular emphasis is placed on supply chain collaboration, which is considered one of the key drivers of the circular economy and circular supply chains. The analysis of the circular supply chain management concept highlights five dimensions of circular supply chain management: closed-loop supply chain management, reverse supply chain management, remanufacturing supply chain management, recycling supply chain management and industrial symbiosis.

Key words: circular economy, circular supply chain, circular supply chain management, remanufacturing, recycling, closed loop circularity, open loop circularity.

Introducere. În ultimii ani, conceptul de sustenabilitate și, în deosebi încorporarea subiectelor legate de sustenabilitate în managementul lanțului de aprovizionare, a devenit un subiect de interes major pentru cercetători [11]. Lucrările savanților în această perioadă inundă cu termeni de sustenabilitate legate de lanțul de aprovizionare, cum ar fi lanțuri de aprovizionare verzi, lanțuri de aprovizionare în buclă închisă, lanțuri de aprovizionare inverse, lanțuri de aprovizionare durabile [6] și, cel mai recent, lanțuri de aprovizionare circulare [3;16]. Ultima se bazează pe structura economiei circulare cu referire la aspecte precum reciclarea, reutilizarea, zero deșeuri în gestionarea lanțurilor de aprovizionare [18].

Acest lucru se explică prin faptul, că de-a lungul timpului economia globală și activitățile industriale au urmat în mod tradițional un model liniar de producție și consum, ceea ce duce la epuizarea semnificativă a resurselor, generarea de deșeuri și degradarea mediului. Astfel, astăzi lanțurile de aprovizionare, în mare parte, rămân a fi liniare, ceea ce presupune că produsele sunt deplasate de la stadiul de materii prime spre producție, vânzări și distribuție, până acestea vor fi eliminate ca deșeuri la sfârșitul duratei de viață. Simplitatea acestei abordări a permis modelului liniar să înflorească timp de decenii, în timp ce lacunele sale, din cauza circumstanțelor favorabile ale epocii, au rămas în mare parte neexamine. Ca răspuns la aceste provocări, conceptul de economie circulară, care vizează asigurarea utilizării durabile a resurselor prin sisteme cu circuit închis, a câștigat în ultima perioadă o atenție deosebită. Lanțul de aprovizionare circular închide bucla și transformă deșeurile de produse înapoi în materii prime în scopul reciclării și sustenabilității.

Lanțul de aprovizionare circular reprezintă o parte esențială a „economiei circulare”. Economia liniară tradițională, caracterizată printr-o mentalitate „a lua, a face, a elimina”, s-a dovedit a fi nesustenabilă și

dăunătoare mediului. Pe de altă parte, economia circulară promovează o abordare regenerativă, în care produsele și materialele se află în utilizare o perioadă cât de lungă posibil. În același timp se asigură maximizarea valorii și se minimizează deșeurile. Modelele tradiționale ale lanțului de aprovizionare duc adesea la o cantitate semnificativă de materiale și produse aruncate, contribuind la poluare și la epuizarea resurselor. Adoptarea circularității înseamnă proiectarea produselor în așa mod încât să prelungească durata vieții acestora, încurajarea reciclării și promovarea reutilizării materialelor. Îndeosebi această schimbare de paradigmă este actuală în contextul lanțurilor de aprovizionare, unde implicațiile gândirii liniare sunt resimțite de-a lungul întregului lanț valoric.

Cu toate acestea, cercetările privind abordările și practicile la nivel de management al lanțului de aprovizionare care permit implementarea circularității în operațiuni sunt încă insuficiente. Se manifestă un gol în cercetare cu privire la modul în care lanțurile de aprovizionare și procesele operaționale trebuie adaptate pentru economia circulară [15].

Acest articol își propune să exploreze aspectele, metodele și beneficiile cheie ale implementării unui lanț de aprovizionare circular.

Metode și materiale. Acest studiu a folosit o metodologie cuprinzătoare de revizuire a literaturii pentru a analiza cercetările existente privind managementul lanțului de aprovizionare circular. A fost efectuată o căutare sistematică a bazelor de date academice și a surselor de renume pentru a identifica articolele relevante, lucrări de cercetare, studii de caz și rapoarte. Pentru a oferi o înțelegere holistică a subiectului au fost identificați și sintetizați factorii cheie, strategiile și facilitatorii lanțului circular de aprovizionare.

Rezultate. Cercetările privind managementul lanțului de aprovizionare circular sunt încă într-un stadiu incipient, astfel nu putem delimita o conceptualizare

sigură a ceea ce constituie un lanț de aprovizionare circular. Cu toate acestea, cercetarea managementului lanțului de aprovizionare circular a știut în ultimii ani o dezvoltare accelerată, ducând la mai multe studii în acest domeniu.

Atributele cheie ale lanțului de aprovizionare circular

Abordarea lanțului de aprovizionare circular cuprinde diverse componente interconectate, inclusiv proiectarea produsului pentru circularitate, logistica inversă, remanufacturare, reciclare și gestionarea deșeurilor. Fiecare componentă integrează principiile circularității în mai multe etape ale lanțului de aprovizionare, urmărind să maximizeze recuperarea resurselor și să minimizeze impactul asupra mediului.

Filosofia „deșeurilor minime, utilitate maximă” se află în centrul managementului lanțului de aprovizionare circular și al economiei circulare mai ample. Această abordare a câștigat popularitate nu numai în rândul întreprinderilor care sunt preocupate de mediul înconjurător, ci și în rândul liderilor din producție, care acordă prioritate eficienței operaționale.

Lanțurile de aprovizionare circulare necesită trei lucruri:

- rețele distribuite și interconectate pentru a valorifica parteneriatele locale și globale cu furnizorii, clienții și partenerii din industrie;
- fluxuri multidirecționale de informații, bunuri și bani pentru a permite ca informația - cum ar fi locația, compoziția materialului și opțiunile de dezmembrare ale unui obiect - să circule între partenerii de rețea;
- capacitatea de a captura și a livra valoare prin menținerea produselor și materialelor în uz.

Tot odată, generalizând sursele studiate [10], considerăm important să evidențiem câteva din atributele esențiale ale unui lanț de aprovizionare circular:

Eficiența resurselor: Scopul principal al unui lanț de aprovizionare circular este de a utiliza resursele mai eficient, reducând risipa și minimizând extracția de noi resurse.

Sisteme cu buclă închisă: lanțurile de aprovizionare circulare urmăresc să creeze sisteme cu buclă închisă în care produsele și materialele sunt reutilizate, recondiționate, remanufacturate sau reciclate pentru a prelungi ciclul de viață.

Design pentru mediu (Design for Environment): Produsele sunt proiectate ținând cont de considerente de mediu, cum ar fi utilizarea materialelor care sunt ușor reciclabile sau biodegradabile.

Logistica inversă: Procesele de logistică inversă sunt esențiale într-un lanț de aprovizionare circular, facilitând returnarea, recondiționarea sau reciclarea produselor și materialelor la sfârșitul ciclului de viață.

Colaborare și parteneriate: Colaborarea între părțile interesate, inclusiv producătorii, furnizorii, comercianții cu amănuntul și consumatorii, este esențială pentru implementarea eficientă a practicilor lanțului de aprovizionare circular.

Transparență și trasabilitate: Vizibilitatea și trasabilitatea de-a lungul lanțului de aprovizionare permit o mai bună urmărire a materialelor și produselor, asigurându-se că acestea sunt gestionate și eliminate în

mod responsabil.

Inovație și tehnologie: Adoptarea tehnologiilor inovatoare, cum ar fi IoT (Internet of Things), blockchain și analize avansate pot îmbunătăți eficiența și eficacitatea lanțurilor de aprovizionare circulare.

Gândirea ciclului de viață: Lanțurile de aprovizionare circulare iau în considerare întregul ciclu de viață al produselor, de la aprovizionarea cu materii prime până la eliminarea la sfârșitul vieții, pentru a minimiza impactul asupra mediului în fiecare etapă.

Modele de afaceri circulare: companiile pot adopta modele de afaceri circulare, cum ar fi platforme de produs ca serviciu, leasing sau partajare, pentru a încuraja reutilizarea și a minimiza risipa.

Practici regenerative: Dincolo de minimizarea daunelor, lanțurile de aprovizionare circulare aspiră să aibă un impact pozitiv asupra mediului, vizând practici regenerative care refac ecosistemele și resursele naturale.

Implementarea acestor atribute necesită o schimbare a mentalității și o colaborare semnificativă între industrii, dar beneficiile includ impactul redus asupra mediului, economii de costuri și rezistență sporită la întreruperile lanțului de aprovizionare.

Provocări legate de implementarea practicilor circulare într-un mediu complex și globalizat

În pofida avantajelor sale considerabile pentru afaceri, mediu și societate în ansamblu, (reducerea consumului de resurse, scăderea generării de deșeuri, îmbunătățirea calității și durabilității produselor, creșterea eficienței și rezistenței operaționale), implementarea unui lanț de aprovizionare circular se confruntă cu diverse obstacole și provocări. Printre principalele bariere și provocări vom enumera:

Infrastructură tehnologică limitată: Implementarea practicilor circulare necesită adesea tehnologii avansate pentru urmărirea, sortarea, reciclarea și remanufacturarea materialelor. Este posibil ca mulți să nu aibă infrastructura necesară pentru a susține aceste tehnologii.

Investiții inițiale ridicate: tranziția către modele circulare de lanț de aprovizionare necesită adesea investiții inițiale semnificative în noi tehnologii, procese și infrastructură. Unele companii pot considera că este dificil să justifice aceste cheltuieli, mai ales dacă au obiective financiare pe termen scurt.

Lipsa de conștientizare și cerere a consumatorilor: Comportamentul consumatorilor joacă un rol crucial în succesul lanțurilor de aprovizionare circulare. Cu toate acestea, mulți consumatori nu sunt conștienți de impactul asupra mediului al deciziilor lor de cumpărare sau acordă prioritate prețurilor scăzute față de sustenabilitate. Fără o cerere suficientă pentru produse și servicii ecologice, companiile pot ezita să investească în inițiative circulare.

Lanțuri de aprovizionare complexe: Complexitatea tot mai mare și globalizarea lanțurilor de aprovizionare prezintă provocări în implementarea practicilor circulare în mai multe etape și zone geografice. Coordonarea activităților, asigurarea transparenței și menținerea trasabilității devin sarcini dificile, în special atunci când firmele au de a face cu numeroși furnizori și parteneri.

Constrângeri de reglementare și de politică: Reglementările și politicile legate de gestionarea deșeurilor, etichetarea produselor și standardele de mediu

pot fie să faciliteze, fie să împiedice adoptarea de practici circulare pentru lanțul de aprovizionare. Reglementările inconsecvente sau neclare din regiuni pot crea provocări de conformitate pentru companiile care operează la nivel global.

Colaborare și parteneriate limitate: Realizarea unui lanț de aprovizionare circular necesită colaborare între diverse părți interesate, inclusiv producători, furnizori, comercianți cu amănuntul și consumatori. Cu toate acestea, realizarea alinierii și cooperării între aceste părți poate fi o provocare, mai ales dacă există interese conflictuale sau lipsă de încredere.

Stimulente economice: Lanțurile de aprovizionare liniare tradiționale acordă adesea prioritate eficienței costurilor și economiilor de scară, care pot intra în conflict cu principiile circularității. Companiile pot avea dificultăți să găsească stimulente economice pentru a adopta practici circulare, mai ales dacă percep riscuri financiare pe termen scurt sau incertitudini.

Bariere culturale și organizaționale: Trecerea la un lanț de aprovizionare circular necesită o schimbare culturală în cadrul organizațiilor, inclusiv dorința de a implementa inovația, de a se adapta la noile modele de afaceri și de a acorda prioritate durabilității față de profiturile pe termen scurt. Rezistența la schimbare, lipsa de acceptare din partea conducerii de top și fragmentările interne pot împiedica progresul.

Disponibilitatea și calitatea resurselor: Disponibilitatea și calitatea materialelor reciclate sau secundare pot varia, afectând fezabilitatea și scalabilitatea inițiativelor lanțului de aprovizionare circular. Disponibilitatea limitată a materialelor reciclate sau preocupările legate de calitate și consecvență pot descuraja companiile să le încorporeze în produsele lor.

Măsurarea și comunicarea impactului: Evaluarea impactului asupra mediului și cel social al inițiativelor lanțului de aprovizionare circular poate fi o provocare din cauza lipsei de indicatori și metodologii standardizate. Companiile pot avea dificultăți să măsoare și să comunice progresul lor către circularitate, ceea ce poate afecta percepțiile și sprijinul părților interesate.

Abordarea acestor bariere și provocări necesită un efort concertat din partea întreprinderilor, guvernelor și societății civile pentru a stimula inovația, promovarea colaborării și crearea unor medii favorabile pentru ca lanțurile de aprovizionare circulare să prospere.

Importanța colaborării între diferiți actori din lanțul de aprovizionare pentru implementarea cu succes a practicilor circulare

Colaborarea, după cum am menționat mai sus, reprezintă unul din atributele importante ale lanțului de aprovizionare circular. Ca concept, colaborarea este bine studiat în literatura despre lanțul de aprovizionare. Majoritatea studiilor au în vedere colaborarea în ceea ce privește structura lanțului de aprovizionare, tehnologii și practici de schimb de informații, relațiile dintre membrii lanțului de aprovizionare [20]. Mai recent, au apărut un număr tot mai mare de lucrări care iau în considerare colaborarea în contextul durabilității și managementului mediului (de ex. [8]), precum și un număr limitat de studii în contextul economiei circulare (de ex. [3]). Pe măsură ce companiile creează relații de afaceri cu mai mulți

parteneri de afaceri, acestea participă în mai multe lanțuri de aprovizionare.

Colaborarea este un concept care are diverse interpretări atât în teoria, cât și în practica managementului lanțului de aprovizionare. Ne vom concentra pe două perspective: viziunea structurală și cea relațională.

Referindu-ne la structura lanțului de aprovizionare, colaborarea poate fi atât internă (în cadrul organizației) cât și externă (între organizații). Această clasificare poate fi de asemenea împărțită în colaborare verticală, orizontală sau laterală.

Colaborarea internă are loc între diferitele subdiviziuni din cadrul unei companii. Cea mai răspândită practică de colaborare internă este formarea echipelor cross-funcționale, adesea facilitată de sisteme integrate de informare [19]. În timp ce colaborarea internă duce la îmbunătățirea integrării interne și la creșterea performanței, există un risc al formării de fragmentări organizaționale [2]. Barratt susține de asemenea că integrarea internă trebuie să fie legată de colaborarea externă, atât în amonte, cât și în aval în lanțul de aprovizionare, pentru a obține beneficiile maxime, așa cum este susținut de literatura existentă [9].

Colaborarea externă are loc între companie și partenerii săi de afaceri. În funcție de poziția partenerilor de afaceri în lanțul de aprovizionare, colaborarea externă poate fi verticală sau orizontală. Colaborarea externă verticală are loc de-a lungul lanțului de aprovizionare, implicând o companie, furnizorii și clienții săi, în timp ce colaborarea orizontală are loc între o companie și competitorii săi sau o altă organizație din același sector. Exemple de colaborare verticală externă în aval cu clienții (la partea de aval a lanțului) includ Managementul Relațiilor cu Clienții (CRM), Planificarea Colaborativă a Cererii. Pe de altă parte, exemple de colaborare externă în amonte includ Managementul Relațiilor cu Furnizorii, planificarea furnizorilor și programarea producției, design colaborativ și introducerea de noi produse, și transport colaborativ. În ciuda unui volum semnificativ de cercetări asupra colaborării verticale, colaborarea orizontală a cunoscut o atenție limitată, în special în studiile privind integrarea distribuitorilor, integrarea orizontală în transport, transbordările și colaborările de livrare de urgență între retaileri. Simatupang și Sridharan [17] au introdus colaborarea laterală, care combină atât colaborarea orizontală, cât și cea verticală. Acest tip de colaborare este promițător deoarece îmbunătățirea colaborării atât verticală, cât și orizontală poate duce la soluții competitive și durabile.

Colaborarea în lanțurile de aprovizionare este văzută ca unul dintre principalii factori ai economiei circulare și a lanțurilor de aprovizionare circulare. În acest sens, parcurile eco-industriale și ecologia industrială sunt considerate un bun exemplu de companii care lucrează împreună pentru a-și atinge obiectivele de sustenabilitate [14]. Acest lucru este valabil în special atunci când companiile fac parte din aceeași zonă industrială regională, deoarece companiile situate aproape una de cealaltă pot stabili mai ușor încredere și coordonare. Cu toate acestea, majoritatea companiilor fac parte din

lanțuri de aprovizionare diferite și sunt adesea dispersate geografic, sau pot fi în aceeași regiune, dar nu în aceeași zonă industrială. În plus, cea mai mare parte a cercetărilor privind managementul lanțului de aprovizionare și colaborarea sunt efectuate în contextul marilor companii [4]. Cu toate acestea, conform lui Rhodes, 99% dintre companiile din Marea Britanie sunt întreprinderi mici și mijlocii (IMM-uri). Aceste companii au resurse mai puține și nu sunt capabile să investească în sisteme și tehnologii moderne de informații [4]. În plus, relațiile specifice de colaborare cum ar fi externalizarea nu sunt dorite, deoarece externalizarea ca strategie de colaborare este foarte riscantă pentru IMM-uri.

Managementul lanțului de aprovizionare circular

Integrarea economiei circulare în gestionarea lanțului de aprovizionare are potențialul de a extinde limitele lanțului de aprovizionare durabil și al lanțului de

aprovizionare verde prin reducerea dependenței de materiale primare, ceea ce ar putea stimula circulația eficientă a resurselor în cadrul sistemelor lanțurilor de aprovizionare [7]. Cu toate acestea, analiza literaturii referitoare la economia circulară evidențiază o lacună de cunoștințe în ceea ce privește integrarea efectivă a economiei circulare în gestionarea lanțului de aprovizionare. Informația prezentată în Tabelul 1, sugerează, că discuțiile despre sustenabilitate în gestionarea lanțului de aprovizionare s-au concentrat în principal pe opțiunile de restaurare (reparare, recondiționare, remanufacturare (re-fabricare) și reciclare), în timp ce conceptul de regenerare nu a fost abordat în contextul analizat. Prin urmare, este necesară o îmbunătățire a conceptelor existente de sustenabilitate pentru a dezvolta o gestionare a lanțului de aprovizionare circulară.

Tabelul 1. Sustenabilitate în managementul lanțului de aprovizionare și economia circulară

Sustenabilitate în managementul lanțului de aprovizionare (termeni)	Sursa definiției	Dimensiunile sustenabilității			Integrarea în economia circulară	
		de mediu	economic	social	Restauratoare	Regenerativă
Management al lanțului de aprovizionare durabil	Seuring and Müller (2008)	X	X	X	X	
Management al lanțului de aprovizionare verde	Srivastava (2007)	X	X		X	
Management al lanțului de aprovizionare mediu	Zsidisin and Siferd (2001)	X	X		X	
Lanțuri de aprovizionare buclă închisă	Guide and Van Wassenhove (2006)	X	X		X	

Sursa: [5]

Autorii menționați clarifică conceptele de integrare restauratoare și integrare regenerativă, iar explicațiile

respective le prezentăm în Tabelul 2.

Tabelul 2. Clarificarea conceptelor

Restauratoare	Capacitatea produselor/materialelor la sfârșitul vieții de a deveni nutrienți tehnici prin reparații, recondiționare, remanufacturare și reciclare
Regenerativă	Capacitatea produselor/materialelor la sfârșitul vieții de a deveni nutrienți biologici și de a deveni parte a biosferei ca capital natural pentru reutilizare

Sursa: [5]

Integrarea economiei circulare în managementul lanțului de aprovizionare a fost denumită în literatură lanț de aprovizionare circular [7; 12]. În așa mod, managementul lanțului de aprovizionare circular (MLAC) constă în integrarea gândirii circulare în gestionarea lanțului de aprovizionare și a ecosistemelor industriale și naturale.

Conceptul este unul puțin dezvoltat. Tot odată, cadrul conceptual al MLAC este unul multidimensional. Unii cercetători [21], în baza sintezei surselor bibliografice au dezvoltat un cadru multidimensional al managementului lanțului de aprovizionare circular (Figura 1).

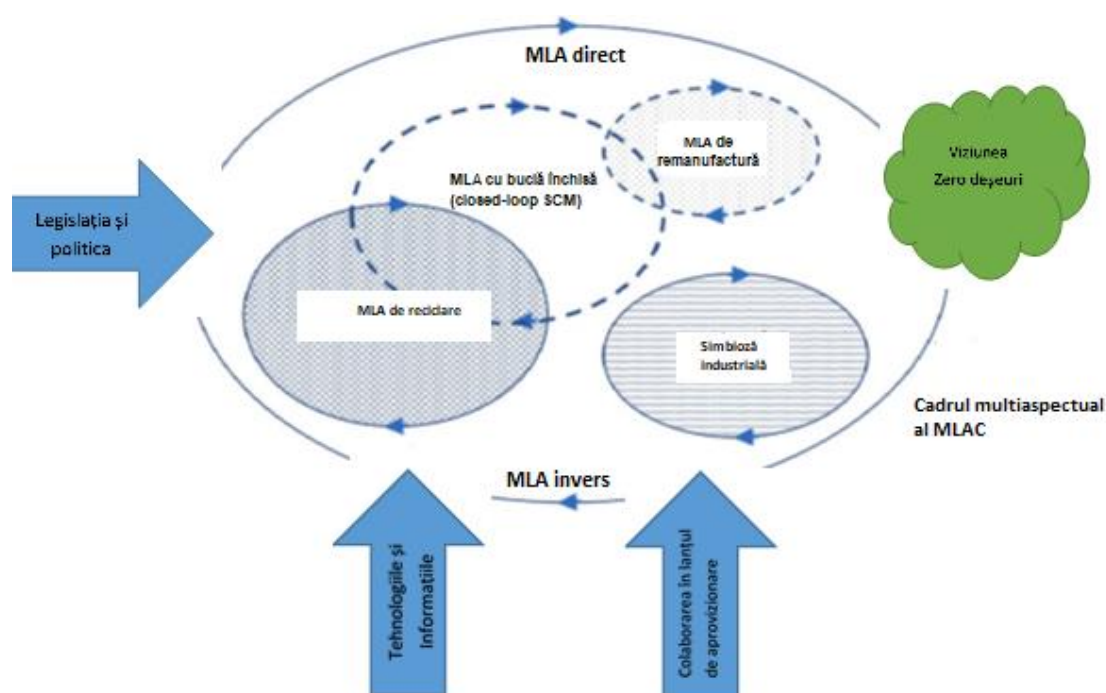

Figura 1. Cadrul multispectival al managementului lanțului de aprovizionare circular

Sursa: [21]

Autorii subliniază cinci dimensiuni ale conceptului, respectiv managementul lanțului de aprovizionare în buclă închisă, managementul lanțului de aprovizionare invers, managementul lanțului de aprovizionare de remanufactură, managementul lanțului de aprovizionare de reciclare și simbioza industrială. Fiecare dimensiune a managementului lanțului de aprovizionare circular prezintă un model distinctiv al fluxurilor de resurse pentru a promova circularitatea resurselor în cadrul și între lanțurile de aprovizionare. În plus, cadrul include „legislația și politica” ca motor cheie al MLAC, iar „tehnologiile și informațiile” și „colaborarea în lanțul de aprovizionare” sunt identificate ca doi factori de sprijin. Aceste elemente facilitează multiplele dimensiuni ale MLAC pentru a încuraja circularitatea lanțului de aprovizionare către o viziune de zero deșeuri, de la distribuție și vânzare cu amănuntul până la consum. Pe de altă parte, managementul lanțului de aprovizionare invers se concentrează pe gestionarea logisticii inverse și a activităților de valorificare a returnărilor comerciale, a produselor la finalul utilizării și a produselor la sfârșitul ciclului de viață. MLA direct și MLA invers sunt reprezentate în Figura 1 prin săgeți orientate în direcții opuse. Este evident că MLAC, împreună cu dimensiunile sale de management al lanțului de aprovizionare în buclă închisă, management al lanțului de aprovizionare de remanufactură, management al lanțului de aprovizionare de reciclare și simbioză industrială, trebuie să integreze atât managementul lanțului de aprovizionare direct, cât și cel invers pentru a promova circularitatea lanțului de aprovizionare.

În funcție de modul în care resursele sunt reutilizate în cadrul buclei, circularitatea lanțului de aprovizionare poate fi realizată fie prin circularitate în buclă închisă, fie prin circularitate în buclă deschisă, sau printr-o combinație a ambelor [7]. Circularitatea în buclă închisă

implică recuperarea valorii produsului prin reutilizare, reparare, recondiționare, remanufacturare, recuperare a pieselor și materialelor pentru reciclare. Cu toate acestea, gradul de recuperare a valorii în MLA cu buclă închisă este limitat, deoarece poate fi dificil să se reutilizeze toate materialele încorporate în returnări în aceleași lanțuri de aprovizionare [5]. Prin urmare, este important să se ia în considerare și circularitatea în buclă deschisă, care implică depășirea lanțurilor de aprovizionare inițiale ale producătorului pentru a recupera valori în diferite lanțuri de aprovizionare cu firme colaboratoare din același sector sau chiar din alte sectoare.

În cadrul unui lanț de aprovizionare de remanufactură, arhetipul circularității poate fi definit ca fiind fie cu circularitate în buclă închisă, fie cu circularitate în buclă deschisă sau o combinație a ambelor. Atunci când toate activitățile de remanufactură sunt gestionate intern de către un producător, rezultatul este un lanț de aprovizionare în buclă închisă. Pe de altă parte, atunci când activitățile de remanufactură sunt externalizate către unul sau mai mulți producători din același sector, arhetipul de circularitate al lanțului de aprovizionare de remanufactură devine circularitate în buclă deschisă. În situațiile în care producătorul inițial remanufacturează doar o parte din produsele returnate, ambele arhetipuri de circularitate sunt prezente în lanțurile de aprovizionare de remanufactură rezultate.

Reciclarea MLA are unele suprapuneri nesemnificative cu MLA în buclă închisă. Această coincidență se datorează faptului că procesul de reciclare a multor materiale comune nu este întotdeauna gestionat de către membrii inițiali ai lanțului de aprovizionare. Prin urmare, nu putem vorbi despre un lanț de aprovizionare în buclă închisă în aceste cazuri.

Simbioza industrială. Simbioza industrială este o abordare bazată pe cooperare, beneficiu economic și de

mediu orientată spre valorificarea eficientă a resurselor [13]. În comparație cu lanțurile de aprovizionare convenționale, în care eforturile de reducere a deșeurilor se desfășoară în principal la nivelul firmei și la nivelul lanțului de aprovizionare, simbioza industrială pune accentul pe reutilizarea, reciclarea și reprocessarea subproduselor și a produselor intermediare în cadrul întregului ecosistem de firme din cadrul și din afara lanțului de aprovizionare inițial [1]. Simbioza industrială facilitează schimburile de deșeuri cu resurse de materiale, energie, apă și/sau produse secundare între organizații care sunt adesea în apropiere și care lucrează în parteneriate pe termen lung. Prin adăugarea circularității suplimentare în buclă deschisă, MLAC oferă un domeniu mai larg și mai multe oportunități de recuperare a valorii decât MLA tradițional în buclă închisă [5]. Astfel, MLAC are un potențial semnificativ pentru promovarea circularității lanțului de aprovizionare. Deși simbioza industrială are un potențial mai mare de a face să avanseze sustenabilitatea lanțului de aprovizionare și circularitatea la o scară mai largă, aceasta nu este foarte dezvoltată în cadrul studiilor existente.

Concluzii. Studiul realizat în cadrul prezentei lucrări, ne permite să afirmăm, că lanțul de aprovizionare circular reprezintă o schimbare de paradigmă către gestionarea durabilă a resurselor în contextul mai larg al economiei

circulare. Prin integrarea principiilor circulare în diferite etape ale lanțului de aprovizionare, întreprinderile pot obține câștiguri semnificative de mediu și economice. Cu toate acestea, adoptarea cu succes a unui lanț de aprovizionare circular necesită implicarea activă și colaborarea tuturor părților interesate din lanțul de aprovizionare. În plus, guvernele și factorii de decizie politică joacă un rol vital în crearea unui cadru de reglementare favorabil și oferirea de stimulente pentru a facilita tranziția de la un lanț de aprovizionare liniar la unul circular.

Implementarea unui lanț de aprovizionare circular implică proiectarea de strategii care acordă prioritate durabilității și eficienței resurselor. O abordare cheie este să se concentreze pe designul produselor și pe selecția materialelor pentru a se asigura că produsele sunt ușor reciclabile sau reutilizabile. În plus, companiile pot implementa sisteme de logistică inversă pentru colectarea și reutilizarea produselor și materialelor uzate. Colaborarea cu furnizorii și partenerii pentru a închide bucla cu privire la deșeuri și pentru a promova o economie circulară este, de asemenea, crucială. Prin adoptarea acestor strategii, întreprinderile pot reduce impactul asupra mediului și pot crea un lanț de aprovizionare mai durabil.

Referințe bibliografice:

1. Bansal, P., Mcknight, B., 2009. Looking forward, pushing back and peering sideways: Analyzing the sustainability of industrial symbiosis. *Journal of Supply Chain Management* 45 (4), 26–37. <https://doi.org/10.1111/j.1745-493X.2009.03174.x>.
2. Barratt, M. (2004). Understanding the meaning of collaboration in the supply chain, *Supply Chain Management: An International Journal* , 9(1), pp. 30–42
3. Batista L, Bourlakis M, Smart P, Maull R (2018) In search of a circular supply chain archetype— a content-analysis-based literature review. *Prod Planning Contr* 29:438–451. <https://doi.org/10.1080/09537287.2017.1343502> [accessed Jan 28 2024].
4. Bordonaba-Juste, V., Cambra-Fierro, J. J., (2009) Managing supply chain in the context of SMEs: a collaborative and customized partnership with the suppliers as the key for success, *Supply Chain Management: An International Journal* , 14(5), pp. 393–402
5. Farooque, M., Zhang, A., Thüerer, M., Qu, T., Huisingh, D., 2019. Circular Supply Chain Management: A Definition and Structured. *Journal of Cleaner Production*, 228, 882-900. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.04.303>.
6. Galanton N. Impactul lanțului de aprovizionare durabil asupra creșterii valorii mediului. *Revista „ECONOMICA”* nr.4 (118) 2021, pp.19-31, ISSN 1810-9136, <https://doi.org/10.53486/econ.2021.118>
7. Genovese, A., Acquaye, A.A., Figueroa, A., Koh, S.C.L., 2017. Sustainable supply chain management and the transition towards a circular economy: Evidence and some applications. *Omega* 66, 344-357.
8. Grekova, K., Calantone, R. J., Bremmers, H. J., Trienekens, J. H. and Omta, S. W. F. (2016) How environmental collaboration with suppliers and customers influences firm performance: Evidence from Dutch food and beverage processors, *Journal of Cleaner Production*, 112, pp. 1861–1871.
9. Kache, F. and Seuring, F. (2014). Linking collaboration and integration to risk and performance in supply chains via a review of literature reviews, *Supply Chain Management*, 19, pp. 664–682
10. Lahane S., Kant R. Shankar R. (2020) Circular Supply Chain Management: A State-of-art review and future opportunities. *Journal of Cleaner Production* *Journal of Cleaner Production*, 258(4):120859, DOI: 10.1016/j.jclepro.2020.120859
11. Martins CL, Pato MV (2019) Supply chain sustainability: a tertiary literature review. *J Clean Prod* 225:995–1016. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.03.250> [accessed Jan 28 2024].
12. Nasir, M.H.A., Genovese, A., Acquaye, A.A., Koh, S.C.L., Yamoah, F., 2017. Comparing linear and circular supply chains: A case study from the construction industry. *Int J Prod Econ* 183, 443-457.
13. Perciun R., Timofei O., Ungur C., Gribincea C., Șavga L., Perciun Iu., Țirigan S. (2022) . Modele de afaceri circulare. Ghid informativ. Ediția a II., Chișinău, ISBN 978-9975-3579-0-6.
14. Reniers, G., Dullaert, W. and Visser, L. (2010) Empirically based development of a framework for advancing and stimulating collaboration in the chemical industry (ASC): Creating sustainable chemical industrial parks, *Journal of Cleaner Production* . Elsevier Ltd, 18(16 – 17), pp. 1587 – 1597.

15. Rosa, P., Sassanelli, C., & Terzi, S [Sergio] (2019). Towards Circular Business Models: A systematic literature review on classification frameworks and archetypes. *Journal of Cleaner Production*, 236, 117696. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.117696>.
16. Sehnem S, Kuzma E, Julkovsky DJ, Frare MB, Vazquez-Brust D (2021) Megatrends in circulareconomy: avenues for relevant advancements in organizations. *Circ.Econ.Sust.* <https://doi.org/10.1007/s43615-021-00036-x6>.
17. Simatupang T., Sridharan R. (2005) An Integrative Framework for Supply Chain Collaboration. *The International Journal of Logistics Management*, DOI: 10.1108/09574090510634548.
18. Taghikhah F, Voinov A, Shukla N (2019) Extending the supply chain to address sustainability. *JClean Prod* 229:652–666. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.05.051>.
19. Vickery, S. K., Jayaram, J., Droge, C. and Calantone, R. (2003) . The effects of an integrative supply chain strategy on customer service and financial performance: An analysis of direct versus indirect relationships, *Journal of Operations Management* , 21(5), pp. 523 –539.
20. Vlajic J.V., Hsin-I Hsiao. COLLABORATION IN CIRCULAR SUPPLY CHAINS, Logistics Network Conference, Plymouth University, 05 – 07 September 2018, disponibil https://www.academia.edu/37362597/COLLABORATION_IN_CIRCULAR_SUPPLY_CHAINS?email_work_card=vi-ew-paper (accesat 24.02.2024)
21. Zhang A., Wang J.X., et al. Multi-dimensional Circular Supply Chain Management: A Comparative Review of the State-of-the-art Practices and Research. disponibil: https://www.researchgate.net/publication/354270708_Multi-dimensional_Circular_Supply_Chain_Management_A_Comparative_Review_of_the_State-of-the-art_Practices_and_Research [accesat 23.02. 2024].

CZU: 334

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.16>

ORGANIZAȚIILE NEGUVERNAMENTALE ȘI ROLUL LOR ÎN ECONOMIA CONTEMPORANĂ

IACHIM Alexandru,

Doctor în economie, conferențiar universitar,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău
<https://orcid.org/0000-0002-2093-0489>

GHERMAN Olimpiu,

doctorand,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-0501-5012>

REZUMAT

Deși organizațiile neguvernamentale sunt demult înrădăcinate în realitatea noastră, totuși, acestea pot fi considerate, la prima vedere, a fi drept un fenomen atipic economiei de piață, unde totul se măsoară în termeni de efort și efect, or, scopul final al ONG-urilor nu este nici maximizarea profitului și nici obținerea acestuia. ONG-urile au, de cele mai dese ori, obiective sociale, fiind îndreptate spre rezolvarea unor probleme sociale la nivel național sau comunitar. Cu toate acestea, putem identifica un rol economic important al ONG-urilor, care după părerea noastră, demonstrează încă o dată marea forță autoreglatoare a mecanismului de piață și capacitatea acestuia de a-și înlătura propriile neajunsuri. Este vorba de contribuția acestor categorii de organizații la soluționarea eșecurilor pieței sau, mai exact, la susținerea statului în activitatea acestuia de soluționare a eșecurilor pieței.

Cuvinte-cheie: ONG, rolul economic, eșecuri ale pieței, redistribuirea venitului, eradicarea sărăciei.

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND THEIR ROLE IN THE CONTEMPORARY ECONOMY

IACHIM Alexandru,

PhD of economic sciences, associate professor,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-2093-0489>

SUMMARY

Although non-governmental organizations are long rooted in our reality, however, they can be considered, at first glance, to be an atypical phenomenon of the market economy, where everything is measured in terms of effort and effect, or the ultimate goal of NGOs it is neither maximizing profit nor obtaining it. NGOs often have social objectives, being aimed at solving social problems at the national or community level. However, we can identify an important economic role of NGOs, which in our opinion, demonstrates once again the great self-regulating force of the market mechanism and its ability to remove its own shortcomings. It is about the contribution of these categories of organizations to solving market failures or, more precisely, to supporting the state in its activity of solving market failures.

Key words: NGOs, the economic role, market failures, redistribution of income, poverty, eradication.

Sistemul economic al economiei de piață se axează, în special, pe dezvoltarea sectorului privat. În ceea ce privește sfera producției materiale, majoritatea economiștilor, indiferent de școala economică din care fac parte, sunt de acord că sectorul privat contribuie la cea mai eficientă distribuție a resurselor, datorită mecanismului de piață (cu unele excepții, când mecanismul de piață eșuează).

Dacă ne referim la unele servicii sociale cu caracter general, sectorul privat nu mai este atât de eficient. Sectorul privat va funcționa numai acolo, unde îi va fi convenabil. Aici și apare dilema – *eficientă economică versus echitate socială*, deoarece multe din serviciile sociale sunt de o așa natură că majoritatea populației are strictă nevoie de ele, indiferent de venituri și puterea lor de cumpărare. O parte din aceste servicii ar putea fi, în principiu, prestate de către sectorul privat, însă acesta le va presta numai indivizilor solvabili, păturile populației cu venituri mici fiind lipsite sau limitându-li-se, pe cale economică evident, accesul la ele (serviciile educaționale, medicale etc.). Acest lucru generează necesitatea fie a prestării de către stat a acestor servicii, fie a reglementării de către stat a prețurilor și a producerii lor. În cel din urmă caz, un posibil efect ar putea fi nedorința sectorului privat de a activa în aceste ramuri. Problema dată este cu atât mai stringentă, cu cât mai mici sunt veniturile populației.

O altă parte din servicii se încadrează în categoria de bunuri publice care, de principiu nu pot fi produse de către sectorul privat, deoarece nu pot fi vândute pe piață, aici necesitatea producerii lor de către stat este evidentă (poduri, drumuri, iluminare stradală, ordine publică etc.).

Un alt eșec al pieței este *inegalitatea distribuirii veniturilor*. Din diferite motive, atât obiective, cât și subiective, unele persoane obțin venituri mari, altele venituri mici. Unii, în genere, nu au posibilitatea de a obține venituri din activitatea economică, fie că nu au loc de muncă, fie că nu sunt apți de muncă din motive de sănătate sau vârstă. Evident, societatea nu trebuie să lase aceste persoane în voia sorții.

Grija față de șomeri, invalizi, pensionari, orfani și alte categorii defavorizate îi revine statului. În unele țări statul a atins chiar succese remarcabile în domeniul asistenței și protecției sociale. Dar, reieșind din gradul înalt de burocratie, iar în unele țări din cauza lipsei de resurse financiare, statul nu întotdeauna reușește să

acopere toate nevoile sociale. Și aici intervin organizațiile necomerciale.

În vederea realizării cercetării date au fost utilizate acte normative reglatorii, date statistice și lucrări de referință din domeniul organizațiilor neguvernamentale. Putem menționa faptul, că activitatea organizațiilor neguvernamentale este pe larg reflectată în literatura de specialitate, existând o diversitate de surse bibliografice în acest domeniu.

Sistemul metodologic al cercetării îl constituie utilizarea metodelor științifice generale – analiza, sinteza, abstractizarea, metoda cercetării bibliografice, interpretarea economică și analiza istorică și evolutivă în domeniul cunoașterii economice.

Prin definiție este clar că organizațiile neguvernamentale nu au drept scop principal vinderea a ceva și, ca urmare, obținerea de beneficii economice. Aceste instituții vin în sprijinul politicilor sociale ale statului, intervenind în așa domenii ca asistența socială, medicina, educația, protecția drepturilor omului ș.a. Iar în unele țări cu un sistem de piață liberalist, acest fel de organizații nu vin în sprijinul statului, ci chiar îl înlocuiesc în unele cazuri, fiind singura posibilitate pentru categoriile sărace de populației de a obține asistență medicală, educație sau alt gen de servicii [2].

Putem afirma, că astfel de organizații sunt o componentă importantă a sistemului social al țării. Cu cât mai necalitative și slabe sunt serviciile publice sociale, cu atât mai important este impactul organizațiilor necomerciale. Sunt multiple exemple la nivel mondial când intervenția organizațiilor umanitare au prevenit adevărate crize umanitare în urma unor calamități naturale sau politice.

Organizațiile necomerciale, din punct de vedere al activității lor, se aseamănă atât cu agenții economici privați, cât și cu cei de stat. Dacă ne referim la o firmă privată, scopul activității acesteia este de a-și maximiza profitul. Scopul dat este realizat prin producerea unor produse sau prestarea unor servicii cu costuri minime și vânzarea lor la prețuri maxim posibile, reieșind din condițiile mediului extern. În așa fel, problema care îi preocupă pe producătorii privați este de a obține un venit cât mai mare pentru a atrage resursele economice corespunzătoare, pe când comercializarea produselor se face prin intermediul mecanismului de piață – cumpărarea acela, care are bani [1, p. 13].

Scopul statului în condițiile economiei de piață sănătoasă este de a asigura populația cu unele produse și servicii (cel mai des servicii), pe care nu are interesul sau posibilitatea să le propună sectorul privat. Ca urmare, unele servicii de stat sunt, în general distribuite gratuit, cum ar fi serviciile sociale cu caracter general: asigurarea ordinii publice și apărarea națională, intervenția în caz de calamități, învățământul gratuit, unele servicii medicale etc. La fel, este vorba de activitatea de redistribuire a venitului național – indemnizații, compensații, ajutoare ș.a. Toate acestea sunt finanțate din bugetul de stat, nepunându-se problema obținerii de venituri pentru aceste organizații ci numai problema distribuirii echitabile a serviciilor prestate.

Ca urmare, organizațiile necomerciale se confruntă cu probleme asemănătoare agenților privați *la intrare* – adică atragerea de resurse economice în scopul prestării serviciilor lor. Problema dată este însă, mult mai complicată decât în cazul unui producător privat – resursele atrase nu vor aduce un venit viitor. De asemenea, se confruntă și cu probleme asemănătoare organizațiilor publice *la ieșire* – adică distribuirea cât mai echitabilă a acestor servicii către beneficiari.

Astfel, dilema enunțată mai sus: *eficiență economică versus echitate socială*, în cazul organizațiilor necomerciale capătă un sens diferit: *eficiență economică plus echitate socială*, cea ce este și mai greu de realizat.

O scurtă trecere în revistă a contextelor în care au apărut ONG-urile în diferite părți ale lumii poate fi importantă pentru analiza acestora [1, p.45]:

- În **America Latină**, apariția ONG-urilor locale a fost consecința mișcărilor țărănești care doreau creșterea drepturilor de proprietate asupra terenurilor și a eforturilor depuse de politicienii radicali pentru crearea unei societăți mai deschise și mai democratice. ONG-urile au fost influențate de apariția mișcării „eliberării religioase”, promovată de anumite secțiuni din cadrul Bisericii Catolice. În Brazilia, ideile radicale promovate de Paulo Freire, care vorbea despre „*educarea conștiinței critice*” și despre necesitatea unei acțiuni de organizare comunitară, au influențat și inspirat multe alte ONG-uri din lumea a treia. Alături de aceste influențe radicale, au existat, de asemenea, multe alte organizații cu o înaltă pregătire profesională, din cadrul comunității ONG-urilor din America Latină care aveau strânse relații cu donatori și guverne.

- În **Asia**, apariția și creșterea numărului de ONG-uri a fost influențată de un set diferit de factori distinctivi: influența misionarilor creștini, creșterea clasei de mijloc reformiste. În India, ideile influente ale lui Mahatma Gandhi, care avea în centrul viziunii sale reformiste conceptul de acțiuni voluntare, au inspirat organizații precum Association for Sarva Seva Farms (ASSEFA). Alte domenii de activitate ale ONG-urilor asociate cu Asia de Sud (cele de credit și de economii) au derivat din ajutorul reciproc local, un fel de credit rotativ de grup, în care gospodăriile își strâng resursele într-un fond central și apoi fac pe rând împrumuturi și rambursări. Această abordare distinctă, bazată pe încrederea reciprocă creată în interiorul grupurilor de creditori, ca singură modalitate de rambursare a creditelor (la scară redusă) accesate, a jucat un rol activ în apariția mișcării globale de

microfinanțare.

- În țările din Europa de Est și fosta Uniune Sovietică, apariția și creșterea numărului ONG-urilor a fost consecința directă a influenței donatorilor occidentali de promovare a democrației și a dezvoltării societății civile. În acest context, ONG-urile au avut strânse legături cu agendele donatorilor externi și cu oportunitățile prezentate activiștilor locali și antreprenorilor. Acest lucru a condus la o clasificare locală a organizațiilor în următoarele categorii:

- ONG-uri autentice;

- „consumatori de finanțare” (ONG-uri constituite ca o formă de corupție, care permit indivizilor lipsiți de scrupule să acceseze subvenții);

- ONG-uri „de buzunar”;

- organizații frontale aparținând de guvern.

Cele mai frecvente orientări ale ONG-urilor sunt (Organizație neguvernamentală) [2]:

- **Orientarea caritabilă**, implică adesea un efort de sus în jos, cu puține participări sau contribuții din partea beneficiarilor. Acesta include ONG-uri cu activități orientate spre satisfacerea nevoilor grupurilor de persoane dezavantajate.

- **Orientarea pe prestații de servicii** include ONG-uri ce oferă servicii de sănătate, planificare familială sau educație etc. Programul se stabilește de ONG, care identifică potențiali beneficiari pentru oferirea serviciilor, ce trebuie să participe la activități, în procesul de implementare a proiectului.

- **Orientarea spre participare și implicare**, se caracterizează prin proiecte de auto-ajutor în care populația locală participă activ în implementarea unui proiect prin oferirea contribuțiilor financiare, instrumentelor de lucru, terenurilor, materialelor, forței de muncă etc. În proiectele de dezvoltare comunitară clasică participarea începe cu definirea necesităților și nevoilor comunității, planificare și implementare.

- **Orientarea spre dezvoltarea abilităților**, oferirea asistenței oamenilor săraci să înțeleagă mai clar factorii sociali, politici și economici, care le afectează viața, cu scopul sporirii și conștientizării propriului potențial.

În esență, organizațiile necomerciale, în marea lor majoritate, se ocupă cu activitatea de redistribuire a venitului, funcție caracteristică statului. Necesitatea intervenției acestora vine atunci când statul, din anumite considerente nu o face nici prea eficient, nici prea echitabil, organizațiile necomerciale suplinind, într-un anumit fel, funcțiile respective ale statului. În mod logic, ele ar trebui să o facă și mai eficient și mai echitabil.

O altă concluzie logică ar fi că astfel de organizații ar trebui să fie mult mai prezente în țările cu o economie mai slab dezvoltată decât în cele mai dezvoltate. Cu toate acestea, statistica ne arată o situație inversă. O analiză în acest sens ar fi îngreunată de faptul că multe din ONG-uri activează la nivel internațional. Deși sunt înregistrate într-o anumită țară, activitatea lor nu poate fi atribuită exclusiv acestei țări. De exemplu, una din cele mai mari astfel de organizații, Crucea Roșie Internațională a fost fondată în anul 1919 de reprezentanții Societăților de Cruce Roșie din Statele Unite, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia. În prezent, Federația are 186 de Societăți membre, peste 105 milioane de voluntari și peste 300 000

angajați care oferă ajutor pentru aproximativ 233 de milioane de beneficiari (Federația Internațională). După unele estimări, numărul ONG-urilor care activează la nivel internațional este de 40 000, iar numărul total de ONG-uri la nivel mondial este de peste 10 milioane (Facts and stats NGOS worldwide) [4].

În Republica Moldova numărul organizațiilor necomerciale a crescut treptat de circa 2.6 ori, de la 5,314 în 2010 la 13,996 de organizații în 2020. Acest număr include asociații obștești, fundații, instituții private și entități religioase. În același timp, numărul de organizații care au depus rapoarte la Serviciul Fiscal de Stat (SFS) și la Biroul Național de Statistică (BNS) este mai mic decât

numărul de organizații înregistrate. Între 2015-2019, la SFS în media au depus rapoarte circa 71% din organizațiile înregistrate. Numărul de organizații care au depus rapoarte la BNS este și mai mic, între 2017-2019, în medie circa 25% din organizațiile înregistrate. O explicație ar putea fi că pentru nedeplinirea rapoartelor la BNS nu urmează sancțiuni financiare, spre deosebire de SFS. Prin urmare, numărul de organizații necomerciale active ar putea fi apropiat de cel al organizațiilor care prezintă rapoarte la BNS, adică, un număr cu mult mai mic decât cel al ONG-urilor oficial înregistrate [5].

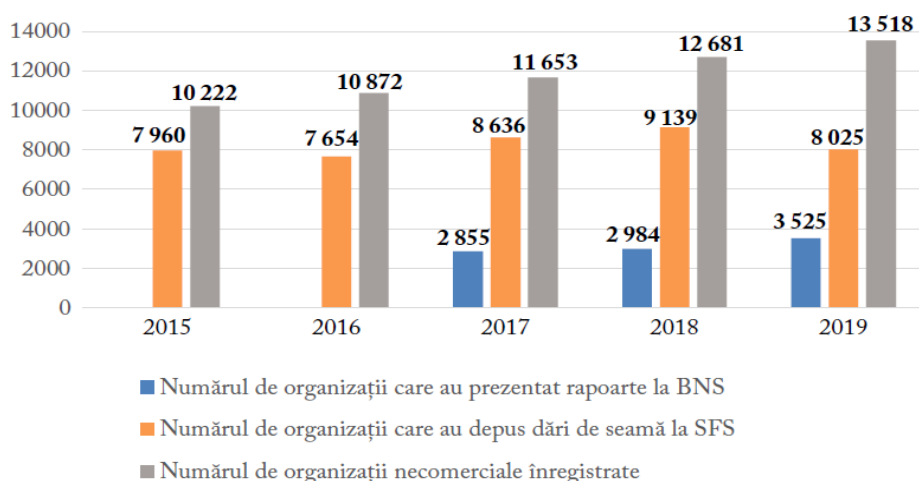

Figura 1. Numărul de organizații necomerciale care au prezentat rapoarte la Serviciul Fiscal de Stat între 2015-2019 și la Biroul Național de Statistică între 2017-2019 [5].

În concluzie, putem menționa creșterea gradului de extindere a societăților neguvernamentale în Republica Moldova și, ca urmare, a impactului acestora în suplinirea rolurilor economice ale statului. Cu toate acestea, se impune o implicare mai activă a structurilor de stat în direcția susținerii dezvoltării ONG-urilor, prin

perfecționarea legislației, prin acordarea unor facilități donatorilor și prin participarea activă la dialogul social. Autoritățile autohtone trebuie să urmeze tendințele Uniunii Europene, care a recunoscut importanța mare a sectorului neguvernamental și contribuie substanțial la susținerea acestuia.

Referințe bibliografice:

1. Cace S. ș.a. Organizațiile neguvernamentale și economia socială. Manual de intervenție. București: Expert, 2011.
2. Organizație neguvernamentală. https://ro.wikipedia.org/wiki/Organizație_neguvernamentală. (accesat 12.02.2024).
3. Federația Internațională a Societăților de Cruce Roșie și Semilună Roșie. <http://redcross.md/ro/cine-suntem/miscarea-internationala/federaia-internaionala>. (accesat 12.02.2024).
4. Facts and stats about NGOS worldwide. www.standardizations.org/bulletin/?p=841. (accesat 08.02.2024).
5. Macrinici, S. Organizațiile necomerciale din Republica Moldova în cifre. Document analitic. Chișinău, 2020. https://crjm.org/wp-content/uploads/2022/04/2020-Doc-analitic-ONC-in-cifre_final.pdf. (accesat 18.02.2024).

RESURSELE UMANE CA FACTOR DETERMINANT ÎN ASIGURAREA SUSTENABILITĂȚII MANAGEMENTULUI FACILITĂȚILOR

LITVIN Eugeniu,

Doctorand,

Academia de Studii Economice din Moldova,

eugenlulitvin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0182-6173>

REZUMAT

Rolul resurselor umane a fost susținut în permanență de experți, pentru a sprijini încercările proactive ale organizațiilor de a aborda problemele de mediu și/sau responsabilitatea socială corporativă mai largă, lucrând din greu pentru a nu diminua profitabilitatea. Aceasta include studiul practicilor specifice, de exemplu, instruirea în domeniul mediului și stimulentele salariale, precum și pachetele unor „bune practici” care urmează să fie implementate într-un set integrat de sisteme țintite strategic. Cu toate acestea, dificultatea asociată cu munca pentru sustenabilitatea organizațională pentru a permite companiilor să abordeze marile provocări ale societății este că necesită transformarea de la modelul economic actual condus de piață la unul nou în redefinirea scopului, valorii și legitimității activităților organizaționale. Scopul cercetării constă în prezentarea modul în care practicienii din domeniul resurselor umane pot contribui eficient la agenda de sustenabilitate.

Cuvinte-cheie: resurse umane, managementul, facilitățile, sustenabilitate, organizație.

HUMAN RESOURCES AS A DETERMINING FACTOR IN ENSURING THE SUSTAINABILITY OF FACILITIES MANAGEMENT

LITVIN Eugeniu,

PhD student,

Academy of Economic Studies from Moldova

eugenlulitvin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0182-6173>

SUMMARY

The role of human resources has been consistently advocated by experts to support organizations' proactive attempts to address environmental issues and/or wider corporate social responsibility while working hard not to diminish profitability. This includes the study of specific practices, for example, environmental training and wage incentives, as well as packages of "best practices" to be implemented in an integrated set of strategically targeted systems. However, the difficulty associated with working for organizational sustainability to enable companies to address society's grand challenges is that it requires the transformation from the current market-driven economic model to a new one in redefining the purpose, value and legitimacy of organizational activities. The aim of the research is to present how human resources practitioners can effectively contribute to the sustainability agenda.

Key words: human resources, management, facilities, sustainability, organization.

Introducere. Resursele umane joacă un rol cheie în a ajuta companiile să facă față unui mediu de afaceri în schimbare rapidă. Strategiile de management al resurselor umane se concentrează pe avansarea și îmbunătățirea activă a forței de muncă a unei organizații, cu scopul pe termen lung de a asigura sustenabilitatea acestei organizații. Pentru prima dată termenul de "resursă umană" a fost inventat de John R. Commons, un economist instituțional american, în cartea sa "The Distribution of Wealth", publicată în 1893. Cu toate acestea, abia în secolul al XX-lea departamentele de Resurse umane au fost dezvoltate în mod oficial, a căror responsabilitate de bază era abordarea și diminuarea neînțelegerilor între angajați și angajatorii acestora.

Domeniul managementului facilităților nu este încă bine înțeles de organizații și, adesea, cu atât mai puțin de departamentul de Resurse Umane. Drept urmare, recrutarea lor este adesea greșită, deoarece nu au

cunoștințele și, în funcție de dimensiunea organizației, nici funcția de manager de facilități. Ei nu înțeleg care ar trebui să fie abilitățile necesare unui manager de facilități. Deseori, ei îl consideră un rol general sau chiar un rol tehnic, în funcție de organizație. Acest lucru nu numai că îngreunează recrutarea personalului calificat în domeniul managementului facilităților, dar și îngreunează procesul de recunoaștere a lor.

Totodată, departamentul de management al facilităților și cel al resurselor umane, au multe lucruri în comun. De exemplu, ambele departamente au scopul final de a face forța de muncă cât mai productivă posibil, ele doar examinează provocarea din două unghiuri diferite. Pentru un manager de facilități, este o chestiune de a găsi modalități optime de a gestiona spațiul, astfel încât toți lucrătorii să fie eficienți, în timp ce departamentul de resurse umane se axează pe relații interpersonale și condițiile la locul de muncă.

Materiale și metode. În scopul cercetării, o analiză extinsă a literaturii de specialitate identifică problemele de lipsă de cunoștințe în practica managementului facilităților, care acoperă oportunitățile, barierele, provocările și factorii importanți în ceea ce privește capacitățile, abilitățile și cunoștințele. Metoda cantitativă a contribuit la testarea anumitor elemente și la identificarea celor mai importante și relevante elemente în ceea ce privește obiectivele de cercetare. Una din metodele cantitative este chestionarul, aplicat în rândul practicienilor din mediul de afaceri, care a fost luat în considerare în prima fază a cercetării. Strategia menționată este adoptată pentru a dezvolta un cadru preliminar al capacităților oamenilor. De asemenea, au fost folosite metodele de analiză, deducție, comparație. În cercetarea dată a mai fost utilizată metoda calitativă pentru explorarea în continuare a problemelor importante identificate prin studiul cantitativ și pentru a investiga modul de abordare a acestor probleme.

Rezultate și discuții. Conceptualizarea managementului resurselor umane sustenabil, ca parte a managementului facilităților subliniază o viziune pluralistă asupra organizației, dezvoltarea durabilă fiind o trăsătură centrală. Gestionarea eficientă a mai multor părți interesate oferă unei organizații un avantaj față de acei concurenți care acordă prioritate doar unei game restrânse de părți interesate din mai multe motive. În primul rând, permite gestionarea relațiilor complexe și împletite între diferite părți interesate, ceea ce constituie o resursă organizațională rară, valoroasă și greu de imitat. În al doilea rând, poate promova integrarea între practicile sustenabile și cele reale.

Cercetările arată că o motivație cheie pentru oameni de a demonstra sustenabilitatea la locul de muncă se datorează rațiunii organizațiilor pentru sustenabilitate. Este demn de remarcat faptul că echipa de top management joacă un rol esențial în eforturile de sustenabilitate ale unei organizații. Înțelegerea modului în care resursele umane cu o viziune sustenabilă pot crea valoare și pot atenua daunele la locul de muncă necesită o abordare de jos în sus și incluzivă, care se îndepărtează de orientarea actuală de management. Lucrătorii de bază nu sunt doar destinatari pasivi ai practicilor de management, în schimb, ei pot juca un rol activ în contribuția la sustenabilitate, dacă au ocazia sau se simt împuterniciți să facă acest lucru.

Referindu-ne la competențele unui manager de facilități, putem spune că el este responsabil pentru administrarea și întreținerea unui sediu. Acesta are sarcina de a coordona și de a inspecta toate instalațiile, de a menține standardele de siguranță și de a se asigura că toate structurile sunt la locul lor. Managementul facilităților este o poziție provocatoare care necesită un set divers de abilități și competențe ale managerilor de facilități, pentru a gestiona eficient. Ei trebuie să aibă

abilități interpersonale, profesionale și emoționale puternice pentru a rezolva conflictele zilnic. Gestionând, de asemenea, nevoile în schimbare ale forței de muncă. În plus, odată cu debutul pandemiei globale în 2020 și cu nevoile în schimbare ale locurilor de muncă de a funcționa atât fizic, cât și virtual, este necesar dezvoltarea unor noi competențe, care sunt cele mai solicitate la locul de muncă modern.

Abilitățile esențiale ale unui manager de facilităților, în opinia *autorului*, ar trebui să fie următoarele:

- Abilități de luare a deciziilor,
- Capacități de gestionare interdepartamentală,
- Cunoștințe despre transformările tehnologice,
- Cunoștințe în securitate.

Odată cu schimbarea standardelor la locul de muncă și a mediilor de lucru flexibile, responsabilitățile managerilor de facilități s-au extins dincolo de sarcinile tradiționale. Ei trebuie să facă față zilnic diferitelor provocări la locul de muncă. Acest lucru necesită niveluri ridicate de vigilență pentru a dezvolta soluții practice și creative din mers. Importanța resurselor umane în succesul economic și social a atras interesul multor organizații și le-a motivat să pună accentul pe capacitățile resurselor umane. Există dovezi clare că gestionarea eficientă a forței de muncă duce la randamente substanțiale, cum ar fi: creșterea productivității, a calității și a cotei de piață, creșterea profitului, a vânzărilor și a capitalului [3]. Multe organizații încearcă să-și maximizeze capacitățile dinamice prin valorificarea stocului de cunoștințe și expertiză al angajaților pentru a lucra cu organizațiile colaboratoare și pentru a oferi valoare clienților. Potrivit lui Nahapiet și Ghoshal, "un ingredient esențial pentru o organizație, care îi va aduce succes, este capacitatea sa de a-și optimiza capitalul uman" [4]. Curtis a sugerat că "organizațiile trebuie să se concentreze asupra a trei componente interdependente, și anume: oamenii, procesele și tehnologia, pentru a îmbunătăți performanța" (Figura 1). Cercetările sale în domeniul organizațiilor de software au constatat că îmbunătățirea lor continuă a necesitat schimbări semnificative în modul în care și-au gestionat, dezvoltat și folosit resursele umane pentru dezvoltarea și întreținerea afacerilor. Prin urmare, trebuiau să acorde la fel de multă atenție resurselor umane ca și proceselor și tehnologiei. Curtis a susținut că îmbunătățirea tehnologiei și a proceselor în sine nu a fost suficientă, iar îmbunătățirea continuă a capacităților resurselor umane și a condițiilor care permit performanța a fost crucială. De asemenea, Curtis a propus modelul de maturitate a capacității resurselor umane pentru a ajuta organizațiile să abordeze cu succes problemele critice legate de capitalul uman. Acesta utilizează un cadru de maturitate a procesului ca bază pentru cele mai bune practici în gestionarea și dezvoltarea forței de muncă a unei organizații [2].

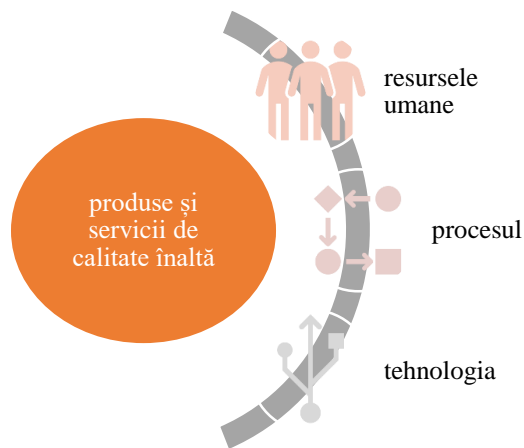

Fig. 1. Componente ale îmbunătățirii performanței

Sursa: elaborată de autor în baza [2, 5]

Oamenii sau domeniul resurselor umane trebuie să fie luate în considerare în eforturile de a pune în aplicare managementul de mediu sau o agendă de sustenabilitate într-o organizație. La fel, ar trebui să se acorde mai multă atenție contribuției domeniului resurselor umane la integrarea cu succes a managementului de mediu într-o organizație, chiar dacă în prezent această abordare este încă rară [1, 5].

Boudreau și Ramstad au declarat că ”principiile sustenabilității sunt rareori explicitate în planurile strategice pentru resurse umane și nu li s-a acordat suficientă atenție.” Cu toate acestea, odată ce organizațiile încorporează o dimensiune de mediu în dinamica lor, resursele umane joacă un rol crucial în stimularea succesului integrării sale cu managementul de mediu. Govindarajulu și Daily au susținut că, ”deși literatura de specialitate în sistemele de management de mediu evidențiază faptul că aspectele tehnice aproape garantează eficacitatea acestor sisteme, dimensiunile resurselor umane joacă, de asemenea, un rol important.” În mod similar, del Brio și Junquera au fost de acord că ”managementul de mediu utilizează intensiv resursele umane. Prin urmare, eforturile de management de mediu și sustenabilitate sunt un proces complex, care necesită sprijinul mai multor factori de resurse umane pentru a garanta succesul în implementare” [2].

Conform obiectivelor stabilite, *autorul* a formulat un ansamblu de capacități/competențe ale resurselor umane,

necesare pentru promovarea agendei de sustenabilitate al managementului facilităților. Oportunitățile de a implementa practici sustenabile în MF pot fi deblocate prin identificarea și integrarea factorilor importanți de capacitate a persoanelor care pot realiza executarea acesteia. În acest context, a fost efectuată o analiză a literaturii de specialitate pentru a obține o viziune holistică asupra aspectelor legate de capacitățile/competențele resurselor umane în ceea ce privește promovarea sustenabilității și au fost identificați patruzeci și doi de factori relevanți.

Factorii identificați au fost sortați în cinci micro-categorii, și anume: capacitățile interpersonale, capacitățile de gândire ale sistemului, capacitățile anticipative, capacitățile normative și capacitățile de strategie, pe baza clasificării Wiek și al. pentru o aplicație similară. După cum a fost menționat, cercetarea care se concentrează pe abordarea centrată pe oameni, care a explorat angajamentul, capacitățile și abilitățile personalului MF de a executa sarcina de implementare a sustenabilității, este încă limitată în comparație cu studiile tehnice. Prin urmare, categoriile de capacități de oameni ale Wiek și al. au fost printre primele studii care au subliniat în acest aspect ca inițiative de punere în aplicare a sustenabilității. În acest context, capacitățile interpersonale permit personalului MF să rezolve probleme și să răspundă provocărilor din aplicațiile de sustenabilitate [4, 5], precum:

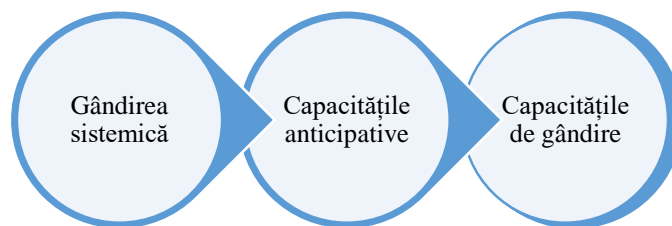

Fig. 2. Competențele interpersonale ale personalului MF

Sursa: elaborată de autor în baza [4, 5]

➤ Gândirea sistemică se referă la capacitatea de a analiza sisteme complexe pe cei trei piloni diferiți ai sustenabilității și la scări diferite.

➤ Capacitățile anticipative facilitează analiza și evaluarea acțiunilor și consecințelor în materie de sustenabilitate.

➤ Capacitățile de gândire normativă sunt folosite pentru a cartografia, aplica și reconcilia valorile și principiile personale care ar trebui eliminate sau menținute pentru a susține echilibrul naturii.

După cum s-a menționat, managementul facilităților este o abordare strategică pentru gestionarea facilităților într-o organizație, care implică integrarea multidisciplinară a proceselor, oamenilor, tehnologiilor și mediului construit în vederea asigurării unui mediu de lucru sigur, eficient și productiv. În ceea ce privește prestarea serviciilor, managementul facilităților joacă un rol crucial, deoarece este responsabil pentru a asigura că facilitățile și serviciile sunt furnizate într-un mod adecvat și că acestea satisfac cerințele și nevoile clienților. Importanța resurselor umane în prestarea serviciilor este un aspect vital în cadrul oricărei organizații sau afaceri care se bazează pe furnizarea unor servicii de calitate către clienți sau utilizatori. În viziunea autorului, sunt câteva motive-cheie pentru care resursele umane au un rol crucial în acest context [5]:

➤ *Experiența și competențele.* Angajații cu experiență și competențe adecvate pot contribui semnificativ la îmbunătățirea calității serviciilor. Aceștia sunt capabili să rezolve probleme complexe, să răspundă eficient la întrebări și să ofere asistență adecvată clienților sau utilizatorilor.

➤ *Interacțiunea umană.* În majoritatea cazurilor, serviciile implică interacțiuni directe sau indirecte cu oamenii. Abilitatea angajaților de a comunica clar, de a asculta cu atenție și de a se adapta la nevoile individuale ale clienților poate influența semnificativ satisfacția acestora.

➤ *Reputația și brandul.* Experiența clienților cu angajații poate influența în mod direct reputația și imaginea brandului. O abordare profesionistă și un serviciu de calitate pot conduce la recomandări pozitive și loialitatea clienților.

➤ *Feedback și îmbunătățirea continuă.* Angajații sunt în prima linie pentru a primi feedback de la clienți. Acest feedback este prețios pentru identificarea punctelor forte și a celor slabe ale serviciilor oferite, permițând,

astfel, eforturile de îmbunătățire continuă.

➤ *Personalizarea serviciilor.* Angajații bine pregătiți și motivați pot personaliza serviciile pentru fiecare client sau situație. Acest nivel de adaptare poate crea o experiență unică pentru fiecare client.

➤ *Motivația și angajamentul.* Angajații motivați și implicați sunt mai susceptibili să ofere un efort suplimentar pentru a asigura calitatea și satisfacția clienților. Motivarea poate proveni din recunoaștere, oportunități de dezvoltare și un mediu de lucru pozitiv.

➤ *Gestionarea situațiilor dificile.* În cazurile în care apar probleme sau conflicte, angajații bine pregătiți pot gestiona situațiile dificile cu profesionalism și empatie, reducând, astfel, potențialele impacturi negative.

➤ *Creșterea loialității clienților.* Atunci când clienții se simt bine serviți și apreciați, există o șansă mai mare să devină clienți fideli și să revină pentru serviciile ulterioare.

➤ *Eficiența operațională.* Resursele umane bine gestionate pot contribui la optimizarea proceselor operaționale și la reducerea timpului de răspuns la solicitări sau probleme.

Generalizând cercetările din domeniul managementului facilităților și resursele umane, în continuare vom prezenta modul în care aceste două domenii se intersectează și influențează reciproc.

Reamintim că managementul facilităților reprezintă un domeniu multidisciplinar care implică planificarea, organizarea și gestionarea eficientă a tuturor aspectelor legate de infrastructură, spații și facilități într-o organizație. Acesta include: administrarea clădirilor, echipamentelor, serviciilor de suport, siguranței, securității, întreținerii și utilizării eficiente a resurselor. Pe când resursele umane se referă la ansamblul angajaților sau personalului unei organizații și la managementul acestora., ceea ce implică recrutarea, selecția, formarea, dezvoltarea, motivarea, evaluarea și gestionarea performanțelor angajaților cu scopul de a atinge obiectivele organizației și de a crea un mediu de lucru productiv și sănătos.

Intersecția dintre Managementul Facilităților și Resursele Umane este foarte bine descris în teza de doctorat a autorului [5] și de către cercetătorii Șarpin N. Și Yang J. [4]. Colaborarea eficientă între aceste două domenii poate aduce beneficii semnificative, influențând direct eficiența și calitatea operațiunilor organizaționale:

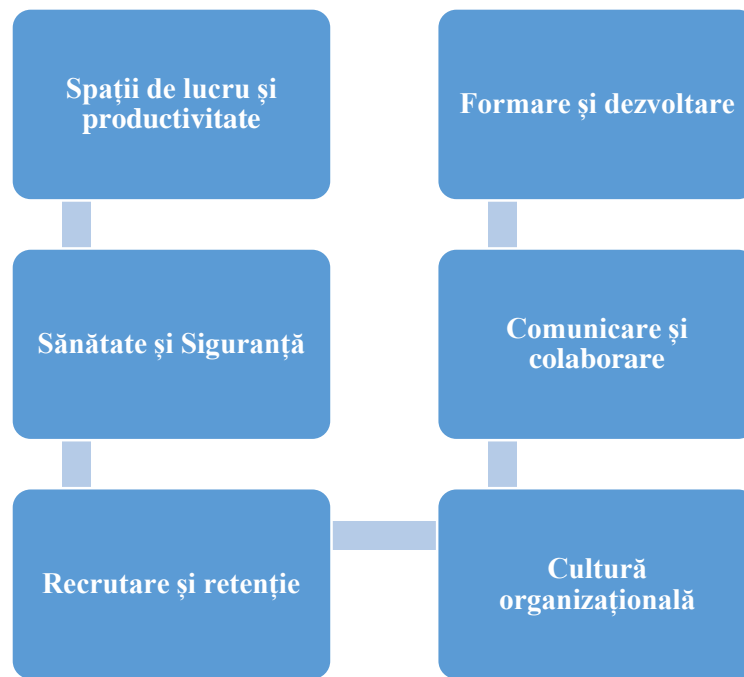

Fig. 3. Elementele constitutive ale managementului facilităților

Sursa: elaborată de autor în baza [5]

➤ *Spații de lucru și productivitate.* Amenajarea și designul spațiilor de lucru pot influența nivelul de confort, concentrare și eficiență al angajaților. Un management eficient al facilităților poate asigura un mediu propice pentru o productivitate crescută.

➤ *Sănătate și Siguranță.* Asigurarea unui mediu de lucru sigur și sănătos este responsabilitatea managementului facilităților. Resursele umane trebuie să se asigure că angajații sunt informați și pregătiți pentru a respecta standardele de siguranță și sănătate.

➤ *Recrutare și retenție.* Gestionarea facilităților, cum ar fi spațiile de lucru moderne și bine echipate, poate contribui la atractivitatea organizației pentru candidați. În același timp, resursele umane trebuie să identifice și să rețină angajații talentați pentru a menține calitatea serviciilor oferite.

➤ *Formare și dezvoltare.* Managementul facilităților poate oferi facilități și echipamente pentru programele de formare și dezvoltare a angajaților. Resursele umane pot dezvolta planuri de formare pentru a asigura că personalul are abilitățile necesare pentru a oferi servicii de calitate.

➤ *Comunicare și colaborare.* O comunicare eficientă între departamentele managementului facilităților și resurse umane este crucială pentru a rezolva problemele ce vizează spațiile de lucru, necesitățile angajaților și îmbunătățirea continuă a mediului de lucru.

➤ *Cultură organizațională.* Managementul facilităților poate contribui la crearea unei culturi organizaționale pozitive prin intermediul facilităților și spațiilor de lucru. Resursele umane trebuie să asigure că cultura organizațională este promovată și integrată în gestionarea facilităților.

În esență, colaborarea strânsă între aceste două

domenii poate duce la un mediu de lucru mai eficient, mai productiv și mai plăcut, ceea ce, la rândul său, poate influența calitatea serviciilor oferite și satisfacția clienților. Deci, resursele umane reprezintă un factor esențial în succesul oricărei afaceri bazate pe servicii. Investiția în recrutarea, formarea, motivarea și dezvoltarea angajaților poate avea un impact semnificativ asupra calității serviciilor oferite și a relațiilor cu clienții, contribuind, în final, la creșterea profitabilității și a reputației organizației.

Concluzii. Domeniul managementului facilităților se confruntă cu o provocare mare în procesul de susținere a agendei de sustenabilitate. Pe lângă aspectele legate de eficiența energetică, managerii de facilități, actualmente, sunt obligați să răspundă tuturor aspectelor legate de sustenabilitatea diferitor tipuri de proiecte din domeniu, fie că este vorba de construcții, fie că sunt servicii în sectorul agroalimentar etc. Cercetările anterioare au scos la iveală lipsa de cunoștințe și abilități în rândul personalului MF și necesitatea de a-și îmbunătăți capacitățile pentru a face față noilor provocări. Drept răspuns, această cercetare se concentrează pe capacitățile resurselor umane în MF pentru a explora problemele actuale care împiedică îmbunătățirea cunoștințelor și abilităților și pentru a identifica soluții posibile.

Această cercetare contribuie la o mai bună înțelegere a relației dintre conceptele de capabilități și măsurile de sustenabilitate utilizate în practicile MF. Accentul acestei cercetări este pus pe competențele, capacitățile și abilitățile personalului MF într-un context legat de muncă. Rezultatele cercetării au potențialul de a promova măsuri de sustenabilitate în practicile MF, oferind, în același timp, o sursă utilă de informații noi pentru personalul și organizațiile MF.

Referințe bibliografice:

1. Bîrcă, A., Managementul „verde” al resurselor umane – o nouă dimensiune a abordării angajaților în cadrul organizațiilor, Academia de Studii Economice din Moldova, Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii, Ediția a 22-a . 2020. Chișinău, Republica Moldova. ISBN 978-9975-75-985-4. 98
2. Curtis, B., Hefley, B., Miller, S.. People Capability Maturity Model (P-CMM) Version 2.0: DTIC Document. 2009. 97
3. Norman, R. - "Service Management Strategy and Leadership Service Business", New-York, John Wiley and Sons, 1990 94
4. Sarpin, N. and Yang, J. Interpretive Structural Modelling of People Capability Factors to Promote Sustainable Facility Management Practices. The Social Sciences, Vol. 11(12) pp. 3005–3016 (2016). 54
5. <https://www.anacec.md/files/Litvin-teza.pdf> (vizitat 23.02.2024)

CZU 340.1:32

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.18>

GESTIONAREA CRIZEI - FUNCȚIE A GUVERNĂRII. ADAPTAREA LA CRIZĂ PRIN CONSERVAREA ȘI PROMOVAREA CONSTANTELOR VALORICE ALE SOCIETĂȚII

MARIȚ Alexandru,

doctorand,

Universitatea de Stat din Moldova,

alexmarit123@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3198-8398>

REZUMAT

Crizele au un trecut istoric foarte lung, care a fost analizat de mai mulți savanți, politologi, economiști, sociologi, psihologi, istorici ș.a. Și în prezent este manifestat un interes deosebit față de acest subiect. În cercetarea crizei ca factor de configurare a statului și dreptului, prin prisma integrării în modelarea interdependenței persoană-drept-stat, în vederea eficientizării guvernării axate pe drepturile omului și adaptării sale, efectiv și valoric, la condiții de criză.

Pentru atingerea scopului, ne propunem realizarea următoarelor obiective: 1) a analiza conceptele de stat și drept, prin prisma sarcinilor, scopurilor și funcțiilor acestora; 2) a explica esența relației tridimensionale între stat, drept și om; 3) a clarifica cauzele, tipologiile, etapele și consecințele crizelor; 4) a deduce greutățile și provocările cu care se confruntă statul în condiții de criză; 5) a aprecia influența crizei în configurarea dreptului și statului, precum și a corelației dintre stat, drept și om; 6) a argumenta necesitatea asumării de către guvernare a rolului de gestionare a crizei și de comunicare în condiții de criză; 7) a propune soluții de relansare a statului și de adaptare la condiții de criză.

Cuvintele-cheie: criză, om, drept, stat, factori de configurare, guvernare, fundament valoric, cooperare, specific, management, ghid în situații de criză.

CRISIS MANAGEMENT - FUNCTION OF GOVERNMENT. ADAPTATION TO THE CRISIS BY PRESERVING AND PROMOTING SOCIETY'S VALUES

MARIȚ Alexandru,

PhD student,

State University of Moldova,

alexmarit123@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3198-8398>

SUMMARY

Crises have a very long historical past, which has been analyzed by several scholars, political scientists, economists, sociologists, psychologists, historians, etc. In addition, currently there is a special interest in this subject. In the research of the crisis as a configuration factor of the state and the law, through the prism of integration in the modeling of the person-law-state interdependence, in order to make the governance focused on human rights more efficient and its adaptation, effectively and value-wise, to crisis conditions.

To achieve the goal, we propose to achieve the following objectives: 1) to analyze the concepts of state and law, through the prism of their tasks, goals and functions; 2) to explain the essence of the three-dimensional relationship between the state, law and man; 3) to clarify the causes, typologies, stages and consequences of crises; 4) deduce the difficulties and challenges faced by the state in crisis conditions; 5) to appreciate the influence of the crisis in the configuration of law and the state, as well as the correlation between the state, law and man; 6) to argue the need for the

government to assume the role of crisis management and communication in crisis conditions; 7) to propose solutions for relaunching the state and adapting to crisis conditions.

Key words: crisis, man, law, state, configuration factors, governance, value foundation, cooperation, specificity, management, guide in crisis situations.

Actualitatea cercetării. Criza, ca factor de configurare a dreptului și statului, nu este o temă cercetată distinct și cuprinzător în literatura de specialitate, deși a fost abordată în doctrina națională, în cea românească și în cea străină (Statele Unite ale Americii, Canada, Franța, Cehia, Ucraina), de către: Zaporojan Veaceslav (*Criza constituțională: responsabilități și consecințe, în „Justiția constituțională”, nr. 3/ 2010/ Comentariul Constituției art.78 și art.84 a relatat despre criza*) [1], Cobăneanu Sergiu (*Dreptul Ecologic, Aspectele juridice ale crizei ecologice și căile de depășire a ei în procesul de asigurarea dezvoltării durabile/Comentariul Constituției Art.87 a specificat și despre Criza*) [2], Armeanic Alexandru (*Comentariul Constituției art.131 a vorbit despre situațiile de criza*) [3], Vraști Radu (*Teoria generală a intervenției în criză*) [4], Zamfir Cătălin (*Politici de incluziune socială în perioada de criză economică*) [5], Chiudean I. (în lucrarea „*Gestionarea Crizelor de Imagine*”), David McClelland (*Theory of Needs*) [6], David G. Winter (*The Role of Motivation, Responsibility, and Integrative Complexity in Crisis Escalation: Comparative Studies of War and Peace Crises*) [7], Charles Herman („*Crises in Foreign Policy*,”) [8], Richard Lebow (*Nuclear Crisis Management: A Dangerous Illusion*) [9], E. Weick (*Enacted sensemaking in crisis situations*) [10], Doug Newsom (*All about public relations*) [11], J.P. Rossart (*L'Entreprise et les medias*) [12], Otto Lerbinger (*The Crisis Manager: Facing Disasters, Conflicts, and Failures*) [13], Lores Dufor (*Crisis Management*) [14], Boudon Raimond (*La crise de la sociologie*) [15], T.C.Pauchant (*Complexity and Ethical Crisis Management*) [16], Patrik Lagadec (*Crisis management in the 21st century "unthinkable" events in "inconceivable" contexts*) [17], Michael Brecher (*Studies in crisis behavior Special Issue The Jerusalem of International Relations*) [18], Karl Deutsch (*Crisis Decision-Making The Information Approach*) [19], A.D. Cerneavskii (*Антикризисное управление*) [20] ș.a.

Fiecare dintre doctrinari și oameni știință și-a adus aportul esențial în investigarea subiectului crizei și a contribuit, în funcție de obiectul nemijlocit cercetat, scopul și obiectivele propuse, la clarificarea conceptului, tipologiilor, impactului Crizei asupra vieții sociale și au constituit un suport de inspirație în elaborarea cercetării.

Materiale utilizate și metode aplicate. La elucidarea subiectului propus, în calitate de bază metodologică au servit unele metode de cercetare general-științifice, cum ar fi *analiza sistemică și cea comparativă, metoda istorică și cea logică*, inducția și deducția.

În continuare vom concretiza unele aspecte metodologice. *Metoda istorică* a fost utilizată pentru a sublinia, în linii generale, specificul unor crize prin care a trecut omenirea de-a lungul timpului, tipurile de crize cu care s-a confruntat umanitatea și cu care se întâlnește

societatea în prezent. *Metoda logică* a fost utilizată în scopul definirii conceptelor, evidențierii legăturilor dintre aceste concepte și evoluția măsurilor de combatere a crizei. *Metoda analitică* este firească pentru colectarea datelor necesare și a reperelor avute în vedere la cercetarea conceptelor menționate, în contextul evoluției lor, precum și la elaborarea unui studiu despre fenomenul crizei și efectele ei asupra dreptului și statului. *Studiul comparativ include* identificarea celor mai bune practici în prevenirea și depășirea crizelor, în adaptarea sistemului social în integralitatea sa la condiții de criză, în vederea preluării acestora pentru implementare la nivel național, prin ajustare la specificul autohton.

Rezultate obținute și discuții. Statul deține monopolul puterii și gestionează mecanisme eficiente pentru protecția intereselor populației. Așa cum există situații de criză inevitabile, guvernarea trebuie să proiecteze din timp măsuri de adaptare a dreptului și statului, dar și a omului, la condiții de criză, prin instituirea de măsuri de pregătire, prezicere de eventuale probleme. În situații de criză, statul trebuie să opteze pentru măsuri coordonate, bine gândite, consecvente, astfel încât acestea să contribuie, în egală măsură, la depășirea crizei și la stabilirea unor noi fundamente pentru dezvoltarea societății.

Mai multe state ale lumii au implementat planuri și strategii necesare în situații de criză, cu revizuirea anuală a acestora. Au fost elaborate inclusiv *Ghiduri de Management al Crizelor*, în care se relatează despre măsuri de combatere a crizei, de coordonare și gestionare a ei, se formulează definiții, se propun obiective pentru state, se identifică etape, situații specifice care pot apărea, este încurajată cooperarea interinstituțională și interstatală, comunicarea cu populația ș.a. Spre exemplu, din cauza războiului ruso-ucrainean (24.02.2022-prezent), multe țări trec prin situații dificile, legate de inflația prețurilor, probleme în domeniul energetic, criză pandemică.

Republica Moldova. În Republica Moldova măsurile de adaptare a dreptului și statului în condițiile de criză se gestionează de către Comisia pentru Situații Excepționale (CSE), care cooperează cu Președintele statului, alături de Guvern și Parlament. La data de 28.02.2022 Republica Moldova a deschis „Centrul Unic de Gestionare a Crizei (CUGC) și reformat pe 30.03.2022, care se subordonează Comisiei de Situație Excepționale. Centrul Unic de Gestionare a Crizei la moment acordă suport refugiaților din Ucraina, în număr de 96.000-50.000[21]. Aceștia au primit suport din partea statului. Totodată, fiecare persoană care dorește să contribuie cu un ajutor financiar, material apelează la linia verde și Centrul Unic de Gestionare a Crizei le transmite informațiile necesare. Deși, actualmente, Comisia de Gestionare a Crizei se referă mai mult la problemele cu care se confruntă refugiații ucraineni, pe viitor ariile de intervenție ar putea fi extinse, în funcție de necesități.

Un moment important, la nivel de reglementări

normativ-juridice pentru situații de criză îl reprezintă adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii privind regimul stării de urgență, de asediu sau de război, nr. 212 din 24-06-2004. Potrivit prevederilor art. 2 al acestei legi, „prin prezenta lege se stabilesc: a) temeiurile, modul și condițiile declarării stării de urgență, de asediu sau de război, precum și competența autorităților care o declară; b) măsurile ce se aplică în perioada stării de urgență, de asediu sau de război, precum și drepturile, obligațiile și răspunderea persoanelor juridice și fizice în această perioadă [22]. Așa cum mai multe situații de criză impun instaurarea regimului stării de urgență, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat acesta Lege, în care se conțin noțiuni relevante, sunt atribuite rolurile, sunt trasate obiective, sarcini etc. În Republica Moldova crizele sunt gestionate de către Comisia de Situații Excepționale, care, la rândul său, colaborează cu ministerul a cărui arie de activitate a fost afectată. Spre exemplu, în cazul crizei Pandemice Covid-19, decizii sunt luate de Comisia Situații Excepționale, în cooperare cu Ministerul Sănătății, în cazul crizei generate de război, deciziile sunt luate de Comisia Situații Excepționale, în cooperare cu Ministerul Apărării; criza de poluare a mediului se gestionează de Comisia Situații Excepționale cu Ministerul Mediului ș.a. Observăm că gestionarea crizelor necesită eforturi conjugate, statul Republica Moldova asumându-și conștient această misiune și încercând să prevină și să combată efecte negative de amploare.

România. În România, Ministerul Public, în cooperare cu Guvernul României, Uniunea Europeană, Programul Operațional de Capacitate Administrativă și Instrumentele Structurale 2014-2020 au elaborat „Manualul de Comunicare În Situațiile de Criză”. Manualul cuprinde proceduri și planuri pentru gestionarea comunicării în cele trei etape principale ale unei crize și anume, perioada de pre-criză, criza propriu-zisă și perioada post-criză. El reprezintă un document de lucru care include date și contacte care se pot perima după o anumită perioadă de timp, astfel încât se recomandă actualizarea informațiilor de minim două ori pe an. De asemenea, pentru buna însușire a procedurilor și etapelor de management al situațiilor de criză, sunt binevenite simlări anuale care permit un exercițiu util de organizare și declinare a rolurilor în instituție. La originea unei situații de criză se poate afla o cauză de ordin intern sau extern. Printre cauzele interne se pot afla: poziții divergente pe un anumit subiect în cadrul aceleiași instituții; poziții comunicate public; derapaje de la regulile cuprinse în regulamentul de organizare și funcționare și a fișelor de post aferente personalului angajat; eventuale conflicte de interese, ori incompatibilități; conduite profesionale și morale incorecte ale unor angajați; managementul defectuos la nivelul instituției. Cauzele externe, ieșite cu totul de sub controlul instituției, sunt greu de anticipat și, de cele mai multe ori, imposibil de evitat. Aici sunt incluse modificările legislative și/sau instituționale care pot afecta domeniul de activitate al instituției; campanii ostile împotriva instituției, folosind diverse medii de comunicare; incendiile; amenințările cu bombă; până la forță majoră, provocată de catastrofele naturale

(inundații, cutremure, epidemii). Manualul este construit ținând cont de șase principii ale unei comunicări eficiente de criză: 1.Viteză de reacție (în situații de criză, timpul este esențial; pentru public, prima sursă devine adesea sursa preferată de informare); 2.Corectitudine (corectitudinea informațiilor oferite generează credibilitate. Informațiile pot face referire la aspectele cunoscute, la elementele încă necunoscute și la măsurile luate); 3.Credibilitate (onestitatea și adevărul sunt elemente de bază într-o situație de criză); 4.Empatie (crizele generează emoții, iar acestea este bine să fie recunoscute și gestionate); 5.Respect (o comunicare bazată pe respect are un rol important, mai ales în situațiile în care oamenii se simt vulnerabili; aceasta încurajează o atitudine de cooperare din partea publicului); 6.Orientarea spre soluții (în situațiile dificile, soluțiile sunt vehement solicitate de către opinia publică, de către societate, de corpul profesional ori de alte profesii juridice) [23] .

Uniunea Europeană. Uniunea Europeană, în anii 2000, a adoptat „Mecanismul Integrat pentru un răspuns politic la Crize (IPCR)” în urma a mai multor situații: atentatele de la 11 septembrie, atentatele cu bombă de la Madrid, în 2004, și de la Londra, în 2005, tsunamiul din Oceanul Indian, în 2004. În iunie 2006, Consiliul a adoptat Mecanismele UE pentru coordonarea în situații de urgență și de criză (CCA). Ele au fost concepute ca platformă pentru schimbul de informații și coordonarea acțiunilor între statele membre în caz de criză majoră. Pe baza lor, Consiliul a adoptat, în 2013, mecanismul integrat pentru un răspuns politic la crize (IPCR). Acest mecanism îmbunătățit oferă mai multe beneficii, printre care: mai multă flexibilitate, mai multă scalabilitate, valorificarea resurselor, structurilor și capabilităților existente. În decembrie 2018, Consiliul a adoptat o decizie de punere în aplicare, care a codificat mecanismul IPCR într-un act juridic - Decizia de punere în aplicare (UE) 2018/1993 a Consiliului din 11 decembrie 2018 privind mecanismul integrat al Uniunii pentru un răspuns politic la crize [24].

În situații de criză, președinția Consiliului reunește principalii actori, în special din instituțiile UE și din statele membre afectate, pentru a asigura coordonarea și a aborda deficiențele. Mecanismul de coordonare a crizelor al Consiliului poate fi declanșat fie de președinție, fie în urma invocării clauzei de solidaritate de către un stat membru. Mecanismul integrat pentru un răspuns politic la crize sprijină președinția Consiliului, precum și Coreperul și Consiliul, oferind instrumente concrete pentru: simplificarea schimbului de informații, facilitarea colaborării, coordonarea răspunsului la criză la nivel politic. În funcție de situație, există trei moduri de funcționare: un mod de monitorizare, pentru facilitarea partajării rapoartelor de criză existente, un mod de schimb de informații, care declanșează crearea de rapoarte analitice și folosirea platformei web pentru o mai bună înțelegere a situației și pregătirea pentru o posibilă escaladare, un mod de activare integrală, care implică pregătirea de propuneri de măsuri ale UE, care urmează să fie decise de Consiliu sau de Consiliul European. Mecanismul de coordonare a crizelor poate fi activat pentru evenimente care au loc în interiorul, dar și

în afara UE. Consiliul este implicat în mai multe activități pregătitoare pentru a se asigura că mecanismul de criză funcționează bine, odată activat. Aceste activități includ: formarea privind mecanismul pentru părțile implicate, punerea în aplicare a mecanismului schimbul de informații privind riscurile și planificarea o rețea de experți în comunicare în situații de criză din statele membre și organismele UE [25].

Așa cum Uniunea Europeană deține monopolul central economic în mâinile sale, are un sistem politic și economic unic, compus din 27 țări și 447 milioane de persoane, ea mereu elaborează sisteme noi și manifestă interes sporit în prevenirea crizelor, participă amplu la aplicarea mecanismele de asigurare a securității globale. Operațiunile conduse de UE au fost și sunt utile pentru verificarea procedurilor existente și pentru procesul de analiză și luare a deciziilor. UE preferă dialogurile și convorbirile în situațiile tensionate, când este vorba despre apărarea integrității sale, dar, în caz de necesitate, se poate și apăra. Niciodată nu a fost indiferentă față de statele vecine, față de statele care nu sunt membre și le acordă ajutoare, în măsura posibilităților, pentru a se implica în procesul complicat de prevenire și combatere a crizelor și efectelor lor.

Federația Rusă. În Federația Rusă pentru rezolvarea problemelor de criză este creată „Gestionarea Anticriză În Regiunile Federației Ruse”. Acest subiect a preocupat de zeci de ani conducerea sa, accentuându-se în prezent, când Federația Rusă este sancționată de mai multe state, din cauza războiului din Ucraina. La moment, situația economică a țării este grav afectată. La moment, Federația Rusă, pentru relansarea sa economică, încearcă să implementeze diferite obiective, în vederea sporirii producției, afacerilor autohtone. Mai multe detalii sunt oferite în lucrarea „Anticrisis Management In The Russian Regions” [26].

Australia. Ca exemplu, o să dăm și una dintre cele mai dezvoltate și bogate țări ale lumii, unde oamenii duc un mod de viață mai mult sau mai puțin asigurat. Australia, la fel ca orice alt stat, a trecut prin greutăți, cum ar fi: incendiile de vegetație (criza incendiilor de vegetație, în urma cărora 12 milioane de hectare de teren de pe teritoriul Australiei au fost mistuite din august 2019 până în martie 2020, a fost descrisă de autoritățile guvernamentale drept „un șoc în acest sistem”) [27]. Din cauza schimbărilor climatice la nivel global, se produc unele dintre cele mai puternice inundații. Însă, aceste obstacole nu împiedică Australia să fie unul dintre cele mai dezvoltate state din lume, astfel încât metodologia sa de gestionare a crizelor prezintă interes deosebit. Australia, în timpul crizelor, se ghidează după „Australian Government Crisis Management Framework”. Cadrul de gestionare a crizelor guvernului australian (cadru de criză) subliniază aranjamente care permit abordarea de gestionare a crizelor („toate pericolele”) de către guvernul australian, care includ activități de prevenire, pregătire, răspuns, și recuperare. Cu toate acestea, obiectivul principal al cadrului de criză este pregătirea pentru criză pe termen scurt, răspunsul imediat la criză și aranjamente de redresare timpurie a crizei. Reducerea riscului de dezastre pe termen lung și creșterea rezistenței activitățile nu sunt tratate în detaliu

în acest cadru de criză. Crizele pot include (dar nu se limitează la) incidente teroriste, incidente cibernetice, pandemii de sănătate, boli ale animalelor, dezastre naturale și incidente care afectează australienii și/sau interesele australiene peste ocean. Planurile și aranjamentele naționale dezvoltate de agențiile guvernamentale australiene sunt obligate să reflectă rolurile și responsabilitățile stabilite în cadrul de criză. Managementul crizelor este un domeniu complex și provocator. Crizele sunt în mod inerent dificil de prezis și sunt în mod obișnuit asociate cu niveluri ridicate de incertitudine fie cu privire la cauza lor, fie la domeniul de aplicare și severitatea impactului acestora – ca atare nu există un răspuns standard. Cadrul de criză oferă miniștrilor și înalților funcționari îndrumări cu privire la aceste roluri și responsabilități. De asemenea, stabilește aranjamentele care leagă miniștrii și activitatea cheie ale oficialilor, comitetelor și facilităților. Acest Ghid de Management al Crizelor este împărțit în două părți: „Partea întâi *Ghid pentru Miniștri* (prevenire și pregătire; răspuns; cine conduce răspunsul guvernului australian și recuperarea după o criză; cum primesc miniștrii informații și/sau sfaturi cu privire la criză; rolurile miniștrilor în timpul unei crize; rolul prim-ministrului în timpul unei crize; forme de asistență; planuri-cheie ale guvernului Australian; aranjamente permanente de asistență de avere comună; recuperare; asistență nefinanciară; asistență financiară; aranjamente de finanțare) și Partea a doua *Ghid pentru funcționarii înalți* (prevenire și pregătire; răspuns, declanșatoare pentru activarea aranjamentelor de coordonare la nivelul întregului guvern; Comitete guvernamentale de răspuns la criză; mecanisme de răspuns cu scop special și temporar; rolul agențiilor guvernamentale australiene; facilități; recuperare; cadrul de management al crizelor guvernului australian etc.” [28]. În baza analizei acestui ghid, observăm că Australia analizează amănunțit orice situație care poate apărea și elaborează planuri de acțiuni. Guvernarea este pregătită să gestioneze criza înainte de declanșarea ei.

Analizând modalitatea de gestionare a crizei în mai multe state, ne-am convins că aceasta este o funcție și o misiune a guvernării. Fiecare stat trebuie să se preocupe din timp de eventualele dileme care poate afecta societatea. O guvernare pregătite pentru declanșarea crizei se încadrează în conceptul bunei guvernări. O guvernare pregătită să se confrunte și să depășească efectele negative ale unei crize dă dovadă de grijă pentru cetățenii săi. Cu toții avem nevoie de o guvernare bună, pentru că o asemenea guvernare caută mecanisme eficiente de protecție a omului, ca valoare supremă și a drepturilor omului, ca fundament al unui stat de drept.

Statul ocrotește și garantează ordinea constituțională, proprietatea și rolul individului prin constanțele valorice ale dreptului, care reprezintă un pilon important al dezvoltării umanității. **Relansarea statului și adaptarea acestuia la condițiile de criză prin conservarea și promovarea constantelor valorice ale dreptului.** Astfel statul apără, prin mijloacele sale, specifice fiecărei ramuri a puterii, viața în comun cetățenilor, prevenind excesele individuale, asigură libertatea, securitatea persoanei, protejează proprietatea, toate încadrându-se în

realizarea funcției de conservare, apărare și garantare a valorilor fundamentale ale societății. Constantele dreptului sunt niște permanențe juridice și anume includ: izvoarele dreptului, principiile dreptului, normele juridice, raportul juridic, răspunderea juridică. Dr. Pantea Oleg le divizează în: a) *planul/sfera conținutului normelor juridice* - orice normă juridică, indiferent de epoca istorică. Națională-concret în care au fost elaborate câteva trăsături comune: exprimă existența unui raport juridic reglementat a se desfășura între anumite subiecte, având un anumit conținut și referitor la un anumit obiect al acelui raport, reflectă existența unei răspunderi juridice indiferent de conținutul sau forma concreta a acestui. b) *planul/sfera așa-numitului „dat” al dreptului* – ansamblul unor premise și condiții, care, dincolo de variabilitatea lor istorică, se manifestă ca permanențe sau constante ale dreptului, indiferent de diversitatea sistemelor concrete ale acestuia.

Asemenea „dat al dreptului”- constante ale dreptului sunt: *relațiile sociale* (indiferent de forma lor concretă, de epocile istorice și situația lor geografică. Normele juridice au reglementat și reglementează oriunde și oricând relațiile/ raporturile sociale dintre subiecții umani); *omul* (orice lege sau legiuitor a avut și are în vedere faptul ca norma de drept vizează în ultima instanță conduita umană, statutul social al omului); *legitățile obiective ale existenței* (legile juridice (ca legi subiective) nu pot face abstracție și nu pot contravine legităților obiective ale naturii, legități independente de voința sau dorința legiuitorului, a oamenilor în general). O semnificativă categorie de constante ale dreptului pot fi identificate în planul aparatului logico-conceptual, juridic perpetuat de-a lungul istoriei diferitelor sisteme de drept – de exemplu noțiuni ca: lege, raport juridic, pedeapsă, închisoare, contract, familie, drept, stat, etc., ce au avut de-a lungul timpului până astăzi aceeași semnificație informațională, același înțeles [29].

Statele și teritoriile sunt primele care răspund la orice incident care are loc în interiorul jurisdicției și are responsabilitatea principală pentru protecția vieții, a proprietății și a mediului în limitele jurisdicției lor. Cu toate acestea, guvernarea recunoaște așteptările publicului, că va avea nevoie de un rol de lider în situațiile de urgență semnificative la nivel național. Statul are operațiuni și capacități care pot asigura luarea de acțiuni decisive în timpul unei perioade semnificative la nivel național criză. Guvernarea încearcă să valorifice resursele naționale și să asigure că acestea sunt aplicate în moduri adecvate, proporționale și echitabile pentru a asigura siguranța tuturor cetățenilor și anume prin: oferirea sprijinului teritoriilor atunci când asistența coordonată este solicitată; protejează interesele tuturor; efectuarea de evaluări asupra amenințărilor și riscurilor de securitate și asigurarea securității naționale; capacitatea de a se pregăti și de a răspunde la evenimentele determinate a fi de semnificație națională; gestionarea în comun a unei crize, cu statele și/sau teritoriile, dacă o criză are potențialul de a afecta sau a afecta mai multe jurisdicții, comunitatea mai largă (de exemplu, o pandemie, un atac terorist de amploare sau complex sau un incident cibernetic); gestionarea unei crize care nu este responsabilitatea unui stat și/sau

teritoriu (de exemplu o criză care are loc în afara statului, dar îi afectează statul său); lucru cu state, teritorii, industria și publicul pentru a construi o rezistență națională împotriva pericolelor viitoare, în special a celor cu consecințe naționale.

În cazul perioadelor de criză, este posibil ca fazele acesteia să se suprapună, să fie considerate simultan sau să aibă mai multe linii de efort într-o singură fază. Cele șapte faze sunt: 1. măsurile de prevenire pentru eliminarea sau reducerea severității unui pericol sau criză; 2. aranjamente de pregătire pentru a se asigura că, în cazul unei crize, sunt necesare resurse, capacități și serviciile care pot fi mobilizate și implementate eficient; 3. acțiuni de răspuns luate în anticiparea, în timpul sau imediat după o criză pentru a se asigura că impacturile sale sunt reduse la minimum și că cei afectați sunt sprijiniți cât mai repede posibil; 4. ameliorarea satisfacerii nevoilor esențiale de hrană, apă, adăpost, energie, comunicații și medicamente pentru persoanele afectate de un eveniment de criză; 5. măsurile de recuperare pe termen scurt și mediu pentru restabilirea sau îmbunătățirea mijloace de trai, sănătate, economice, fizice, sociale, culturale și de mediu, activele, sistemele și activitățile unei comunități sau societăți afectate de dezastru; alinierea la principiile dezvoltării durabile și a „reconstruirii”, pentru a evita sau reduce riscul de dezastru în viitor; 6. reconstrucția implementând strategii pe termen lung post-incident pentru a „construi”, înapoi mai bine” dintr-o criză, inclusiv identificarea dezvoltării durabile abordări și măsuri de atenuare care pot fi aplicabile dincolo de comunitatea direct afectată; 7. reducerea riscului, reducerea riscului viitor și identificarea măsurilor care pot fi luate pentru a reduce impactul crizelor viitoare. Managementul eficient al crizei include, ca o componentă esențială, comunicarea de criză. Aceasta nu numai că poate să ușureze situația de criză, dar poate să aducă organizației o reputație mai bună decât aceea de care beneficia înainte de criză. Comunicarea de criză reprezintă comunicarea dintre organizație și public, înainte, în timpul și după evenimentele negative. Această comunicare este astfel proiectată, încât să reducă elementele periculoase care ar putea afecta imaginea. Domeniul comunicării de criză implică numeroase activități cu conținut strategic și tactic. Comunicarea de criza implica patru mari tipuri de activități: 1) evaluarea riscurilor; 2) planificarea comunicării de criza; 3) răspunsul; 4) refacerea organizației.

Din cele analizate, putem observa că statul se relansează și se adaptează la condiții specifice în timpul crizei, conservarea și promovarea constantelor valorice a dreptului fiind o adevărată provocare, deși o necesitate stringentă, poate mai acută decât în condiții de liniște. Într-o realizarea unei bune guvernări, un rol foarte important în are modul de percepere a crizei, de cunoaștere a tipologiei, a etapelor, a posibilelor efecte ale unei crize, managementul corespunzător, pregătirea personalului, comunicarea, elaborarea planului de gestionare a crizei. Toate împreună, consolidat, sunt capabile a manifesta un rol decisiv în combaterea efectelor negative de amploare. Concomitent, statul are obligația de a ocroti interesele legitime ale oamenilor, de

a proteja populația, de a asigura perpetuarea valorilor fundamentale, general-umane. Gradul și nivelul de conectivitate în relația tridimensională persoană-drept-stat sunt hotărâtoare în gestionarea eficientă a unei situații de criză. Acolo unde este un popor unit, nu există altă forță superioară, dragostea față de patrie se resimte mai pregnant în situații dificile.

Indiferent de criza apărută într-un teritoriu, populația trebuie să păstreze calmul și să își onoreze țara, patria, să ocrotească Constituția și legile statului, să țină cont de principii morale și juridice, să nu admită comportament devinat și să rețină că, în caz de violare a normelor juridice, fiecare este pasibil de răspundere juridică pentru faptele comise, inclusiv în perioada stării de urgență sau de război. Aceasta nicidecum nu înseamnă că o persoană poate intimidă alte persoane, că poate distruge sau deteriora bunurile altei persoane ori le poate utiliza abuziv. Indiferent de situație, ne obligăm să respectăm legea, să ducem un mod de viață pașnic și cooperant – cu accent pe îndatorirea morală de a contribui la conservarea unor constante valorice ale dreptului, precum libertatea, egalitatea în fața legii, nediscriminarea, umanismul, demnitatea umană, dreptul la fericire, la familie, la un trai decent. Patriotismul, suveranitatea națională, integritatea teritorială se încadrează în aceeași măsură pe dimensiunea valorică a dreptului; fiind valori naționale fundamentale, acestea trebuie promovate constant, consecvent și cu bună-credință. Apărarea acestor valori în caz de agresiune din partea unei puteri străine nu trebuie să afecteze tendința spre un mod de viațuire pașnică și cooperantă. Cooperarea și solidarizarea, însă, trebui să fie de natura fortificării spiritului național și depășirii (potențialelor) crize, întru susținerea valorilor dreptului, ale statului de drept și ale esenței umane.

Concluzii:

1. Cu certitudine, gestionarea crizei este o funcție a guvernării, deoarece guvernarea deține monopolul puterii și trebuie să fie în măsură a controla situația din interior. Fiecare stat are elaborate măsuri de gestionare și de adaptare a dreptului în situații de criză; din evenimente trecute, capătă experiențe noi. Fiecare stat ar trebui să-și orienteze eforturile și spre elaborarea și diseminarea unor scheme, a unor ghiduri de gestionare a crizei. Este extrem de important acestea să existe și să fie accesibile oricând, până la declanșarea propriu-zisă a crizei, pentru ca oamenii să cunoască ce conduită să adopte, ce așteptări rezonabile să aibă de la guvernare, iar autoritățile publice să fie pregătite pentru implementarea imediată a măsurilor de răspuns la primele semne ale crizei.

2. În situații de criză este imperios statele să se ajute reciproc, să coopereze între ele, astfel încât criza să nu se extindă și pe alte arii teritoriale. Gestionarea comunicării crizei reprezintă un factor important pentru prevenirea și stoparea crizei, iar problema trebuie sesizată la primele semne ale ei, în scopul identificării cât mai rapide a unei soluții care să funcționeze. În același timp, contează examinarea dificultăților să se facă într-o manieră bine gândită, consecventă, cu implicarea comisiilor specializate. Faptul că guvernării i se solicită reacție promptă nu înseamnă că aspectele de calitate și fiabilitate ar trebui neglijate.

3. Pot apărea modificări în legislație mai puțin favorabile pentru populație, dar acestea ar putea fi impuse cu scopul ameliorării eventualelor consecințe negative cauzate de criză. Și populația trebuie să fie pregătită pentru asemenea măsuri impuse, cu gândul și speranța că timpurile grele se vor termina, iar viața va reveni la normal. Și guvernarea capătă cunoștințe și experiențe noi, în situații de criză; aceasta este o formă de evoluție a guvernării. Natura relației tridimensionale dintre om, stat și drept poate fi configurată esențial în momente de criză: guvernarea poate fie să câștige încrederea populației în timpuri dificile, fie să o piardă. Este o miză enormă pentru guvernul gestionar al crizei, pe care autoritățile o pot valorifica prin cunoaștere, prin eficientizarea mecanismelor de guvernare, prin solidarizare cu nevoile omului și prin protejare și garantare prioritară a drepturilor și libertăților omului în condiții de criză.

4. În țările dezvoltate, planul de ghidare a crizei se analizează detaliat chiar și pentru situații ipotetice, pentru gestionarea problemelor care nu au existat, dar ar putea apărea. Sunt clar delimitate funcțiile și atribuțiile fiecărei autorități, ale fiecărui funcționar, sunt detaliate multiple tipuri de criză, sunt explicate etape, posibile efecte și cele mai potrivite soluții. În țările mediu și slab dezvoltate, este mai dificil de analizat pașii după care guvernele soluționează sau planifică să soluționeze problemele serioase, de genul crizelor. Totuși, constantele valorice ale dreptului trebuie ocrotite cu titlu de permanență, ele se sprijină pe garanții constituționale și toate statele care tind spre încadrarea în conceptul de bună guvernare trebuie să se preocupe de promovarea acestor valori (securitate, siguranță, trai decent, fericire, demnitate, umanism, libertate, egalitate, echitate etc.), inclusiv și în special în condiții de criză. Învățarea din experiența statelor dezvoltate, care au elaborat planuri și ghiduri de gestionare a crizei, este o oportunitate la îndemâna oricărei guvernări pentru care omul este cea dintâi prioritate.

Recomandări generale:

1) Atunci când poporul este unit și devotat față de Patria sa, față de țara în care locuiește, nicio criză nu poate crea impedimente insurmontabile pentru dezvoltare: dezvoltarea statului, dezvoltarea dreptului, dezvoltarea societății și omului. Criza este un factor de configurare a dreptului și statului, deoarece este o adevărată provocare pentru stat, care este, practic, impus de situație să soluționeze și să depășească o problemă apărută în calea sa. Dacă guvernarea, prin solidarizare cu societatea, reușește, statul devine mai puternic. Nu trebuie să fim descurajați când problema pare să domine, e nevoie de găsit soluții, inclusiv prin comunicare și prin încredere reciprocă între guvernanți și guvernați, eforturile conjugate fiind decisive pentru cursul crizei, pentru gestionarea ei și pentru etapa de post-criză.

2) Autoritățile statale au rolul de a proteja poporul său, inclusiv în condiții de criză. Pentru a realiza această misiune, este necesar să identifice soluții și să întreprindă măsuri bine gândite, consecvente pentru gestionarea crizelor apărute, dar și a potențialelor crize, care pot apărea. Pentru aceasta, e nevoie de analizat crizele din parcursul evolutiv al respectivului stat și al altor state,

care s-au confruntat cu asemenea evenimente. Surse de inspirație pentru guvernările statelor mediu sau slab dezvoltate ar fi și strategiile de pregătire pentru situații ipotetice de criză, elaborate și promovate de către statele dezvoltate. Chiar dacă actualitatea nu prevestește de fiecare dată crize pentru un stat anume, acesta oricum trebuie să fie pregătit pentru asemenea situații, trebuie să revizualizeze planurile vechi, dacă există, să elaboreze planuri, dacă acestea nu există și în fiecare an să le modernizeze, să le adapteze noilor condiții, să le armonizeze cu alte planuri și strategii, elaborate și/sau implementate în alte state.

3) Republica Moldova nu are un plan strategic clar în vederea realizării managementului crizei, nu sunt clar analizate situații ipotetice sau efective în domeniu. Din acest motiv, am întâlnit greutăți în cercetarea materiei. Există date despre istoricul crizelor, despre aspecte ale crizei pandemice generate de Covid-19, măsuri întreprinse. Ar fi mai oportun, totuși, de elaborat un Ghid de management al crizelor în Republica Moldova, accesibil tuturor, astfel încât fiecare persoană să fie capabilă a analiza strategiile pe care le elaborează statul pentru gestionarea eventualelor crize, soluțiile propuse și asumate, atribuțiile și responsabilitățile încredințate funcționarilor publici, modalitatea de comunicare a autorităților publice și a mass-media cu populația. Fiecare ar fi în măsură să cunoască, în termeni elementari și clari, tipologii ale crizelor, posibile efectele ale acestora și conduite de urmat. Un asemenea Ghid ar putea încuraja solidarizarea oamenilor cu guvernarea și ar facilita comunicarea acestora, pe bază de încredere reciprocă, în prevenirea și depășirea crizelor.

4) Centrul unic de gestionare a crizelor din Republica Moldova este un centru nou format, relativ tânăr, care, la moment, se ocupă preponderent de problema refugiaților din Ucraina. Fiecare refugiat poate apela la acest centru pentru a afla informații, pentru a beneficia de ajutor. Considerăm, totuși, că o asemenea unitate centralizată de gestionare a crizei ar trebui să funcționeze prin lărgirea ariilor de activitate, astfel încât să fie pregătit pentru gestionarea unor alte eventuale crize, declanșarea cărora nu poate fi prezisă la această etapă. Crizele sunt inevitabile, iar strategiile de prevenire și gestionare a acestora trebuie elaborate și implementate centralizat. Ar fi utilă crearea și actualizarea unei pagini web a

respectivei unități, unde să fie furnizate date despre dilemele cu care se confruntă populația și autoritățile, ajutorul pe care îl pot oferi voluntarii etc. Spre exemplu, în prezent tindem să credem că în Republica Moldova ne confruntăm cu o adevărată criză a deșeurilor, pentru depășirea ei fiind necesare planuri și strategii centralizate (cu implementare inclusiv prin servicii descentralizate), politici de informare publică, comunicare și solidarizare.

5) Criza economică în Republica Moldova persistă de mai mulți ani. Statul nostru are nevoie de implementarea unui plan de stabilizare financiară, de relansare economică, sunt necesare strategii de dezvoltare agricolă, rurală, a industriilor, de atragere a investițiilor, de promovare a exporturilor. Sunt necesare soluții de încredere pentru investitori și consumatori. Odată cu pandemia Covid-19 multe întreprinderi și afaceri au avut de suferit (ex.: sectorul HORECA, cinematografele, teatrele, întreprinderile de stat și cele private), au acumulat datorii enorme, au pierdut venituri mari, din cauza măsurilor de autoizolare impuse. La etapa eliminării restricțiilor, în legătură cu ameliorarea stării pandemice generate de Covid-19, statul nostru și comunitatea internațională se confruntă cu noi provocări, cauzate de un alt tip de criză – cea determinată de starea de război din Ucraina. Prin urmare, criza nu este un concept teoretic, ci o realitate iminentă, inevitabilă, care solicită măsuri urgente, calitative și efective. Depășirea crizei este o misiune a guvernării și ar trebui examinată cu seriozitate în contextul scopului, sarcinilor și funcțiilor statului și dreptului, precum și în cel al factorilor de configurare a statului și dreptului.

6) Analiza integrată a situației și conștientizarea riscurilor sunt inerente procesului de management al crizei. Este recomandată organizarea de mese rotunde, conferințe științifico-practice, naționale și internaționale, la care să se discute cu maximă seriozitate criza, ca fenomen pasibil a afecta orice comunitate umană, orice domeniu de activitate, în orice moment istoric. Rețeaua de comunicare în situații de criză trebuie să întrunească funcționari publici, experți, reprezentanți ai mediului universitar, ai societății civile, care să fie în măsură a face analize ample, a prezice direcții de evoluție a crizelor, a proiecta scheme de reacționare pentru autorități și populație. Presa galbenă, care furnizează informații false, trebuie să fie blocată și penalizată conform legii.

Referințe bibliografice:

1. Zaporozjan Veaceslav (*Criza constituțională: responsabilități și consecințe*, în „*Justiția constituțională*“, nr. 3/2010/ *Comentariul Constituției art.78 și art.84 pag.[284,312]*).
2. Cobăneanu Sergiu. *Dreptul Ecologic, Aspectele juridice ale crizei ecologice și căile de depășire a ei în procesul de asigurarea dezvoltării durabile/Comentariul Constituției Art.87 editura ARC pag.320.*
3. Armeanic Alexandru Ș.A .*Comentariul Constituției art.131 ,editura ARC pag.486.*
4. Vraști Radu .*Teoria generală a intervenției în criză.Canada2012 pag.[1-468].*
5. Zamfir Cătălin .*Politici de incluziune socială în perioada de criză economică.Editura Expert București2006 [1-242].*
6. McClelland David .*Theory of Needs.* <https://www.indeed.com/hire/c/info/mcclelland-theory-of-needs>. (accesat 12.02.2024).
7. David G. Winter .*The Role of Motivation, Responsibility, and Integrative Complexity in Crisis Escalation: Comparative Studies of War and Peace Crises*
8. Herman Charles F., *Crises in Foreign Policy. A Simulation Analysis*, Indianapolis, 1969
9. Lebow Richard .*Nuclear Crisis Management: A Dangerous Illusion.* City Ithaca, N.Y. Publication date 1987
10. E. Weick . *Enacted sensemaking in crisis situations.*1988. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.1988.tb00039.x>.

11. Newsom Doug. All about public relations. op.cit., p.626.
12. Rossart J.P. , L'Entreprise et les medias. Paris. Armand Colin, 1992.
13. Lerbinger Otto .The Crisis Manager: Facing Disasters, Conflicts, and Failures.
14. Dufor Lores. Crisis Management. October 2001.
15. Boudon Raimond .La crise de la sociologie. Librairie Droz. Année : 1971 p. 328.
16. Pauchant T.C. ,Complexity and Ethical Crisis Management. Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance, 2014.
17. Lagadec Patrik .Crisis management in the 21st century "unthinkable" events in "inconceivable" contexts. February 2005.
18. Brecher Michael, Studies in crisis behavior Special Issue The Jerusalem of International Relations, 1978.
19. Deutsch Karl W, Crisis Decision-Making The Information Approach, 1982.
20. Чернявский А.Д. Антикризисное управление. Киев 2000 с. [1-208].
21. <https://gov.md/ro/content/comisia-pentru-situatii-exceptionale-decis-sa-reorganizeze-centrul-unic-de-gestionare-crizei>. (accesat 17.02.2024)
22. LEGE Nr. 212 din 24-06-2004 privind regimul stării de urgență, de asediu și de război Publicat : 06-08-2004 în Monitorul Oficial Nr. 132-137 art. 696.
23. Ministerul Public , UE, Guvernul României, Programul Operațional de Capacitate Administrativă –Manual de Comunicare în Situații de Criză.
24. Decizia de punere în aplicare (UE) 2018/1993 a Consiliului din 11 decembrie 2018 privind mecanismul integrat al Uniunii pentru un răspuns politic la crize.
25. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eu-crisis-response-resilience/> (accesat 02.02.2024).
26. Kopitskaya Olga .,Ph.D., Associate professor of the Management : Anticrisis Management In The Russian Regions.
27. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/incendiile-de-vegetatie-din-australia-au-fost-agravate-de-exploatarile-forestiere-galopante-studiu-1302912>. (accesat 16.02.2024)
28. Department of the Prime Minister and Cabinet :Australian Department of Crisis FrameWork : october 2020.
29. Pantea Oleg ,Teoria Generală a Dreptului și Statului. Chișinău, 2014 pag.53.

CZU: 338.432; 334.021.1; 334.012.42
<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.19>

MANAGEMENTUL ACTIVITĂȚII DE MARKETING ÎN ÎNTREPRINDERILE AGRICOLE PRODUCĂTOARE DE CĂȚINĂ ALBĂ

MÎRZA Sergiu,

Doctor în economie, lector universitar,
 Universitatea Tehnică din Moldova
<https://orcid.org/0000-0003-4180-733X>

BALAN Igor,

Doctor în economie, conferențiar universitar,
 Universitatea Liberă Internațională din Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

REZUMAT

Managementul marketingului în sens practic înseamnă managementul care folosește conceptele de marketing, adică managementul unei întreprinderi care a adoptat și folosește optica sau viziunea filosofică a marketingului în procesul dezvoltării sale. Conducerea activității de marketing a întreprinderii în care există ramura de producere a cătinii albe trebuie să existe structuri organizatorice prin care fiecare angajat, cu diferite funcții, nivel de pregătire și atribuții, are posibilitatea și obligația de a acționa în baza strategiilor de marketing, precum și a centrelor de responsabilitate. Conceptul de influențare activă a cerințelor pieței implică și managementul eficient al activității de marketing specializate, și anume activităților legate de politicile de produs, preț, plasare și promovare. Pentru a stabili o gestionare adecvată a activității de marketing și pentru a o poziționa cât mai eficient în organigrama unei întreprinderi agricole în care există ramura de producere a cătinii albe, este specific, în primul rând, să se analizeze părțile de fond ale elementelor constitutive ale mediului înconjurător cu care operează aceasta pentru a putea stabili linii strategice, care necesită să corespundă formei de organizare corespunzătoare. În articol dat, autorii intenționează să identifice și să propună soluții la unele probleme,

care, în esență, reprezintă o analiză diagnostică a întreprinderii, ale cărei rezultate indică una din opțiunile pentru organizarea activității de marketing și a departamentului sau specialistului de marketing în cadrul întreprinderilor agricole.

Cuvinte-cheie: managementul marketingului, structură organizatorică, departament de marketing, centru de responsabilitate.

MANAGEMENT OF MARKETING ACTIVITIES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES PRODUCING WHITE SEA BUCKTHORN

MÎRZA Sergiu,

PhD of economics, university lecturer,
Technical University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0003-4180-733X>

BALAN Igor,

PhD of economic sciences, associate professor,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

SUMMARY

Marketing management in a practical sense means management that uses marketing concepts, i.e. the management of an enterprise that has adopted and uses the marketing view or philosophical vision of marketing in its development process. The management of marketing activity of the enterprise in which there is the branch of production of white currant there must be organizational structures through which each employee, with different functions, level of training and duties, has the opportunity and obligation to act on the basis of marketing strategies, as well as responsibility centers. The concept of actively influencing market requirements also implies effective management of specialized marketing activity, i.e. activities related to product, pricing, placement and promotion policies. In order to establish appropriate management of marketing activity and to position it as effectively as possible in the organizational chart of an agricultural enterprise in which there is a white currant production branch, it is specific, first of all, to analyse the background parts of the constituent elements of the environment with which it operates in order to be able to establish strategic lines, which need to correspond to the appropriate form of organization. In the given article, the authors intend to identify and propose solutions to some problems, which, in essence, represent a diagnostic analysis of the enterprise, the results of which indicate one of the options for the organization of marketing activity and marketing department or specialist in agricultural enterprises.

Key words: marketing management, organizational structure, marketing department, responsibility center.

Managementul marketingului în sens practic înseamnă managementul care folosește conceptele de marketing, adică managementul unei întreprinderi care a adoptat și folosește optica sau viziunea filosofică a marketingului în procesul dezvoltării sale.

Managementul marketingului este latura opusă a managementului, care în esență nu se bazează pe marketing. Managementul care se bazează pe marketing are în vedere folosirea unui arsenal de metode și tehnici (a instrumentarului științific) prin intermediul cărora de derulează anumite procese. Prin aceasta și se exprimă rolul de a operaționaliza cu filosofia de marketing în cadrul întreprinderii.

Dacă transpunem în practică, atunci în centrul activității de management se află instrumentele de marketing, din care reiese că managementul marketingului are o înclinație mai mare spre marketing decât spre management, care și a fost dezvoltat în lucrări aparținând unor renumiți specialiști în domeniul marketingului. Cea mai cunoscută, de fapt este lucrarea „Managementul marketingului” a „alma mater” a marketingului modern Philip Kotler [6, p. 148].

Managementul studiază procese și relații de munca. Înțelegerea caracterului de proces, în sensul de activități derulate în succesiune, cele legate de “intrări” depinzând

de cele legate de “ieșiri” reprezintă o importanță majoră pentru înțelegerea corectă a marketingului deoarece întreaga teorie a fost dezvoltată ca un tot întreg. Din această cauză conținutul anumitor instrumente nu poate fi înțeles decât în relație cu conținutul unor alte instrumente.

Managementul a încercat să dezvolte mai multe instrumente particulare fără a căror înțelegere și utilizare în întreprinderi este imposibilă implementarea marketingului. Printre acestea se detașează strategia (ca instrument); omniprezentă în fiecare fază. Cu alte cuvinte managementul și marketingul se sprijină pe strategie, concept care a fost dezvoltat mai întâi de management și apoi adaptat corespunzător în marketing. Astfel la strategie se poate de adăugat conceptul de metode moderne de conducere care presupune managementul prin obiective, prin proiecte sau prin bugete.

Funcțiile managementului, mai ales cele legate de organizare, previziune, antrenare sau control-evaluare, înțelese și aplicate corect asigură incorporarea cuvenită a instrumentelor de marketing în activitatea de management a întreprinderii, inclusiv pe centre de responsabilitate [1, p. 34].

Instrumentele de marketing și mai ales conținutul proceselor acestor instrumente care se infiltrează cu mult

succes în activitatea de management duce la necesitatea înțelegerii managementului.

Activitatea de marketing care este reprezentată ca un proces, definiția și utilizarea conceptului de strategie în marketing, programul de marketing, elementele de marketing și planificare strategică sunt unele exemple strălucite de folosire a instrumentelor de management în activitatea de marketing.

O mare parte din instrumentele de marketing cum ar fi cercetările de marketing sau programul de marketing se pot adopta și se pot utiliza cu mare succes în cadrul anumitor procese legate de management. În cazul cercetărilor de marketing se are în vedere faza sistemului informațional și faza procesului decizional. Pentru programul de marketing, metodologia de elaborare a acestuia se poate de transpus cu întocmirea proiectelor, în acest caz apelăm la managementul prin proiecte. Dacă ne referim la alte instrumente specifice ale marketingului cum ar fi metodele de cercetare calitative, sondajul, scalarea, toate aceste instrumente se folosesc ca fundament în luarea deciziilor de către manageri.

Concepția de marketing presupune orientarea tuturor activităților întreprinderii către mediu (piață, concurență, etc.). În această accepțiune, marketingul include în cadrul definiției o dimensiune importantă, denumită filosofia sau optica de marketing și care presupune că întreprinderea are succes pe piață dacă își organizează activitatea în așa mod ca produsul sau serviciul care este destinat pieței să corespundă cu cerințele acesteia. De pe această poziție s-a dezvoltat o componentă a managementului marketingului, intitulată "management orientat spre piață".

În același timp în întreprindere sunt desfășurate anumite activități care sunt specifice marketingului, localizate în compartimente specifice și care se constituie în "funcțiune" de marketing a acesteia. Implementarea marketingului doar la acest nivel reprezintă o viziune puțin mai îngustă asupra acestuia. Dirijarea acestor procese alcătuiesc o altă componentă a managementului marketingului denumită managementul activității de marketing.

Managementul marketingului studiază acele procese și relații de management apărute prin implementarea marketingului în întreprindere. El are două domenii importante, denumite corespunzător: management orientat spre piață și managementul activităților de marketing

În această cercetare au fost utilizate un șir de metode de cercetare științifică: metoda dialectică și componentele ei: analiza și sinteza, metoda comparației.

Cercetarea s-a efectuat în baza studiului problemelor legate organizarea marketingului în întreprinderile agricole. Lucrarea este realizată în cadrul Proiectului de Cercetare „*Elaborarea tehnologiei de producere a cătini albe în sistem ecologic și a prelucrării fructelor și biomasei*”, cu cifrul nr. 20.80009.5107.13.

Întreprinderile agricole (inclusiv cele care produc cățina albă) necesită noi concepte care se referă la modul cum trebuie să fie organizată activitatea în general, precum și activitatea de marketing în special, care ar îmbunătăți procesul de adaptare cu mai mult succes la anumite schimbări care pot avea loc în mediul de

marketing al acesteia.

Managementul marketingului pentru întreprinderile producătoare de cățină albă presupune elaborarea structurii organizatorice prin care fiecare lucrător al acesteia indiferent de funcție, nivel de pregătire sau atribuții, ar avea posibilitatea să știe cum să acționeze în baza concepției de marketing a întreprinderii. Aceasta presupune recepția și influențarea permanentă a nevoilor pieței, dar și dirijarea complexă și eficientă a elementelor de marketing, cu alte cuvinte a activităților legate de politicile de produs, preț, distribuție și promovare.

Activitatea de marketing pentru întreprinderile agricole presupune analiza cazurilor nereușite de pe piață, cercetarea și stabilirea piețelor țintă, determinarea strategiilor de marketing prielnice întreprinderii, elaborarea programelor de marketing, dirijarea, încorporarea și controlul eforturilor de marketing. Aceste acțiuni au loc sub influența factorilor endogeni (specificul întreprinderii, tipurile de mărfuri produse, caracteristicile personalului, calitățile specialiștilor, stilurile de conducere) și factorilor exogeni (ambianța externă a întreprinderii, tipologia piețelor, nevoile și veniturile consumatorilor, dezvoltarea ramurilor economie naționale, factorii psiho-sociali).

Aspectele care alcătuiesc coordonatele managementului marketingului pentru întreprinderile agricole sunt [7, p.45]:

- formula organizatorică adaptată care presupune alegerea soluțiilor legate de desfășurarea activității marketing în cadrul departamentelor existente sau chiar constituirea unui departament de marketing aparte;

- dimensiunile departamentului de marketing drept criteriu fiind numărul, durata și complexitatea acțiunilor desfășurate, dependența de dimensiunile celorlalte departamente ale întreprinderii;

- importanța departamentului de marketing, în situația când întreprinderile agricole sunt mari, acționează pe mai multe piețe și includ așa departamente ca producție, transport, comerț etc. În acest caz se caută soluții care ar optimiza raportul dintre centralizare și descentralizare în implementarea marketingului;

- locul departamentului de marketing în structura organizatorică a întreprinderii agricole. Departamentul de marketing necesită să fie în subordonare directă a managerului general, relaționând cu acesta și cu alte departamente. În funcție de mărimea și specificul întreprinderii, activitatea de marketing poate fi inclusă fie la nivelul II, fie la nivelul III ierarhic;

- atribuțiile departamentului de marketing. Reiese din filosofia marketingului, și anume: analiza mediului de marketing, efectuarea cercetărilor de marketing; elaborarea politicii de marketing (de produs, preț, distribuție și promovare); planificarea acțiunilor de marketing; implementarea programelor de marketing – toate acestea fiind îndeplinite de acest departament;

- structura internă a departamentului de marketing. Posturile și atribuțiile în cadrul departamentului de marketing depinde de criteriile de diferențiere a acțiunilor de marketing, cum ar fi: după produsele sau serviciile pe care le propune pieței, după piețele-țintă pe care activează, după funcțiile de marketing care le îndeplinesc; etc.

Pe parcursul a mai multor ani, marketingul a avut o evoluție când de la o simplă funcție a activității de desfaceri, a ajuns să îndeplinească un complex de activități. Actualmente specialistul de marketing necesită să aibă alte viziuni, care sunt diferite de cele a unui agent simplu de vânzări. Specialistul de marketing astăzi este acela care se bazează pe cercetările de marketing, identifică și cunoaște segmentele pieței, acordă mult timp procesului de planificare, are viziuni de lungă durată și are ca scop obținerea profitului și câștigarea unei cote de piață cât mai mari.

Pentru organizarea, implementarea și controlul activității de marketing în întreprinderile agricole este nevoie de răspuns la așa întrebări cum ar fi:

1. Care sunt tendințele ce se manifestă în organizarea activității întreprinderilor agricole?

2. În ce mod sunt organizate, în diferite întreprinderi agricole activitatea de marketing și cea de desfaceri?

3. Ce fel de relații apar între departamentul de marketing și restul funcțiilor de bază ale activității întreprinderii agricole?

4. Ce etape trebuie să parcurgă managementul întreprinderii agricole pentru a forma o orientare de piață?

5. În ce mod întreprinderea agricolă poate să-și sporească eficiența activității de marketing?

Locul activității de marketing în structura organizatorică a întreprinderii a evaluat de la un compartiment obișnuit echivalent cu celelalte compartimente a întreprinderii până la unul principal care dirijează activitatea celorlalte compartimente ale întreprinderii [8, p. 59]. (figura 1).

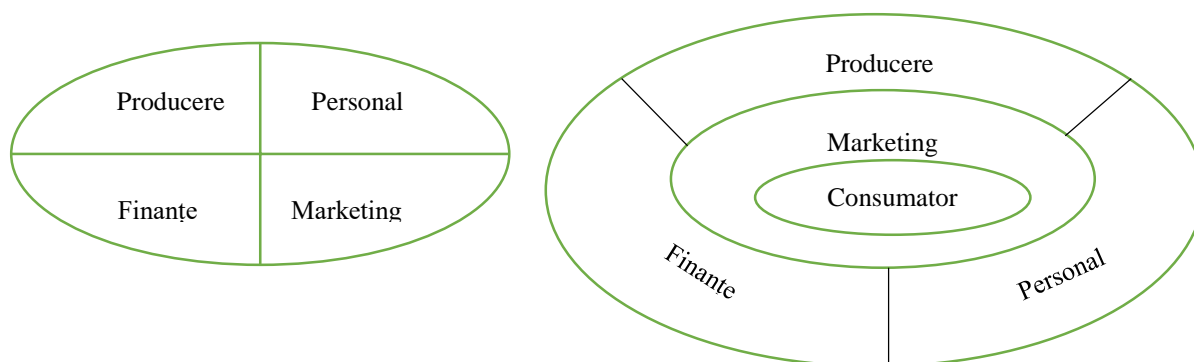

Figura 1. Evoluția locului activității de marketing în structura organizatorică a întreprinderii [8, p. 59]

Între compartimentul de marketing și celelalte compartimente ale firmei există anumite tipuri de relații. Principalele diferențe în materie de orientare între

compartimentul de marketing și celelalte compartimente se prezintă în tabelul 1 [10, p. 26].

Tabelul 1. Preocupările tipice ale compartimentelor întreprinderii [10, p. 26]

Compartimentul	Accentul pus de compartimentele întreprinderii	Accentul pus de compartimentul de marketing
Cercetare - dezvoltare	Cercetare fundamentală Caracteristici funcționale	Cercetare aplicativă Caracteristici de vandabilitate
Inginerie	Timp de proiectare îndelungat Puține modele Componente standard	Timp de proiectare scurt Multe modele Componente la comandă
Achiziție	Gamă îngustă de produse Piese standardizate Prețul materialelor Mărime mică a loturilor Efectuarea rară a achizițiilor	Gamă largă de produse Piese nestandardizate Calitatea materialelor Mărime mare a loturilor pentru evitarea epuizării stocurilor Achiziționarea imediată în funcție de nevoile clientului
Producție	Timp de producție lung Serii mari cu puține modele Nici o schimbare a modelului Comenzi standard Control de calitate media	Timp de producție scurt Serii mici cu multe modele Schimbări frecvente ale modelului Comenzi individuale Control de calitate riguros
Financiar	Cheltuieli făcute pe baza unor argumente strict raționale Bugete rigide	Cheltuieli făcute pe baza unor argumente intuitive Bugete flexibile care să poată face față nevoilor

	Fixarea de prețuri care să acopere costurile	schimbătoare Fixarea de prețuri care să permită dezvoltarea ulterioară a pieței
Contabilitate	Tranzacții standard Puține rapoarte	Condiții speciale și reduceri de preț Multe rapoarte

Marketingul presupune abordarea sistemică a activității de conducere, formularea concisă a scopului precum și determinarea acțiunilor pentru atingerea acestui scop [5]. Marketingul se subordonează scopului strategic și a obiectivelor întreprinderii. Dirijarea activității de marketing în cadrul întreprinderii agricole este destul de dificilă, de aceea este necesară utilizarea unei abordări sistemice, precum și determinarea corespunzătoare a funcțiilor și stilurilor de conducere.

Obiectele conducerii în marketing sunt elementele marketingului și anume: produsul, prețul, distribuția și promovarea. Legat de acest fapt, procesul de conducere presupune sincronizarea elementelor de marketing pentru a obține o eficiență cât mai înaltă. Pentru Moldova una din cele mai eficiente metode de conducere pentru o întreprindere agricolă ar fi comasarea conducerii strategice cu conducerea conjuncturală (tabelul 2).

Tabelul 2. Particularitățile conducerii strategice și conjuncturale în cadrul întreprinderii [8, p. 62]

Conducerea strategică	Conducerea conjuncturală
1. eforturi legate de majorarea cotei de piață și reînnoirea sortimentului de produse	1. plasarea sortimentului de produse conform situației de pe piață
2. orientarea spre obținerea profitului cu întârziere	2. orientarea spre obținerea profitului conform situației de pe piață
3. investirea în produsele de perspectivă	3. adaptarea bruscă la schimbările de pe piață
4. stabilitate în dezvoltare	4. instabilitate în dezvoltare
5. evaluarea managerilor după mărimea profitului potențial	5. evaluarea managerilor după mărimea profitului efectiv
6. obținerea randamentului pentru timp mai îndelungat	6. obținerea randamentului pentru timp mai scurt

Pentru îndeplinirea obiectivelor activității de marketing o întreprindere agricolă poate să folosească una dintre metodele moderne de management cum ar fi management prin obiective, prin bugete, prin proiecte sau prin produs.

Un management prin obiective are în vedere determinarea riguroasă a obiectivelor până la nivelul execuțiilor, o structurare pe nivele (fundamentale, derivate și specifice) în strânsă legătură unul cu celălalt. În acest mod se asigură exercitarea funcției de coordonare. Utilizarea ca metodă de management implică corelarea lor cu instrumentele de antrenare numai în această situație justificându-și caracterul ca metodă de management. Aici activitatea de marketing, prin instrumentele sale urmărește atingerea anumitor obiective. În lipsa lor imposibil sau dificil de utilizat instrumente de marketing (a strategiei și programelor), dat fiind faptul că acestea se stabilesc în dependență de obiectivele urmărite. Dacă sistemul de obiective nu corespunde instrumentelor de marketing pot apărea unele eșecuri în implementarea filosofiei de marketing. Marketingul asigură pentru management instrumentele necesare pentru stabilirea obiectivelor argumentate științific folosind previziunile de piață.

Un management prin obiective creează premisele necesare utilizării corespunzătoare a instrumentelor de marketing și are eficiență înaltă în cazul în care stabilirea obiectivelor are loc după efectuarea cercetărilor de piață și ulterior a previziunilor de marketing.

Managementul prin bugete creează o altă premisă necesară utilizării marketingului, activitățile sale specifice necesită anumite resurse care necesită planificare și alocare la începutul fiecărui ciclu de management. Acest tip de management are în vedere

gruparea proceselor de marketing pe centre de profit (respectiv și costuri) și elaborarea și argumentarea bugetelor pe tipuri de activități specifice (promovare, cercetări de marketing, etc.) [2, p. 32]. În cazul, când activitățile de marketing nu sunt bugetate prin sistemul de management, are loc derularea acestora cu dificultăți și pentru aceasta este mai rar folosit.

Un management prin proiecte este aplicat pentru procesele care se derulează o perioadă scurtă de timp și care se concep pentru a soluționa unele probleme complexe precis definite. În această situație este nevoie de diverși specialiști (inclusiv și de marketing), care se integrează temporar într-o rețea organizatorică special creată. Din alt punct de vedere, activitatea de marketing este prin excelență de acest tip și se desfășoară prin proiectarea și executarea anume a programelor de marketing. Astfel, proiectarea programului de marketing presupune utilizarea principiilor managementului prin proiecte, având la bază o metodologie bine pusă la punct care se execută de o echipă constituită corespunzător acestor principii.

Un management prin produs are loc atunci când procesele sunt tipizate în concordanță cu produsele pe care le fabrică întreprinderea. Acest tip de management este folosit în marketing când posturile de muncă sunt delimitate în dependență de un anumit tip de produs. Într-o altă formă această metodă se regăsește în cazul unei planificări strategice la nivel de întreprindere când are loc definirea activităților și anume fie domeniul de operare, fie sfera de produse sau de piețe, etc.) [8, p.60].

Activitatea de marketing se desfășoară într-o anumită succesiune, care și o determină ca proces. În acest sens procesul este alcătuit din anumite faze care se află în relații de interdependență, o fază fiind ulterioară sau

premergătoare alteia. Succesiunea fazelor și legăturilor dintre ele permite însușirea corectă a conținutului fiecărei faze. În cadrul fazelor se regăsesc anumite concepții, anumite instrumente și anumite tehnici de marketing.

Înțelegerea dublei posturi a activității de marketing care este și instrument de marketing și fază a unui proces

reprezintă cheia înțelegerii corecte a felului de utilizare de către întreprindere a instrumentelor de marketing.

În funcție de locul ocupat în succesiunea felului în care ele se derulează, activitățile concrete de marketing pot fi încadrate în trei grupe mari care sunt prezentate în figura 2. Legătura între aceste grupe se prezintă astfel:

Figura 2. Legătura dintre fazele activității de marketing [11]

Aceasta consecutivitate descrie un proces, iar grupele de activități care formează fazele acestui proces reflectă viziunea de marketing a întreprinderii. Această figură ne demonstrează că programul de marketing nu poate fi elaborat prin argumentare științifică, dacă nu se parcurg fazele anterioare. Activitățile din program se sprijină pe cercetarea de marketing și se încadrează în linia strategică rezultată prin derularea activităților de planificare strategică.

Controlul activității de marketing este o etapă de finalizare în managementul acestei activități, care reprezintă un mecanism prin care are loc măsurarea și evaluarea rezultatelor finale de aplicare a anumitor planuri și a anumitor strategii de marketing, iar ulterior pot fi adoptate măsuri de corectare în caz că nu sunt atinse obiectivele de marketing ale întreprinderii (figura 3). Obiectivele controlului activității de marketing au în vedere determinarea nivelului de atingere a scopului întreprinderii, a posibilităților de îmbunătățire a rezultatelor obținute precum și a nivelului de adaptare a întreprinderii la schimbările condițiilor mediului înconjurător [9].

În procesul implementării planurilor de marketing pot apărea multe surprize, de aceea compartimentul de marketing trebuie să supravegheze și să controleze în mod continuu activitățile de marketing. Sunt utilizate patru tipuri de control al activității de marketing:

1. Controlul realizării planului anual, responsabili

fiind conducerea superioară a întreprinderii și conducerea de la nivelul mediu. Scopul acestui control este de a examina dacă au fost atinse rezultatele planificate pe luni și trimestre a volumului vânzărilor, cotei de piață, a raportului dintre vânzări și costuri și a altor indicatori ai activității de piață;

2. Controlul profitabilității, responsabil fiind analistul de marketing. Scopul acestui control este de a examina unde câștigă întreprinderea și unde pierde în baza verificării rentabilității. Aici se stabilește profitabilitatea pe: produs, teritoriu, client, segment al pieței, canal de distribuție, mărimea comenzilor lansate;

3. Controlul eficienței, responsabili fiind conducerea tehnică și de personal precum și analistul de marketing. Scopul acestui control este de a evalua și de a îmbunătăți eficiența utilizării și impactul fondurilor destinate activității de marketing. Are loc controlul eficienței: forței de vânzare, reclamei comerciale, promovării vânzărilor, activității de distribuție;

4. Controlul strategic, responsabili fiind conducerea superioară a întreprinderii și analistul de marketing. Scopul acestui control este de a examina dacă respectiva întreprindere dă curs celor mai bune oportunități ale sale legate de piațe, de produse și de canale de distribuție. Aici controlul este legat de evaluarea eficienței activității de marketing, analiza performanțelor de marketing și analiza responsabilităților etice și sociale ale întreprinderii.

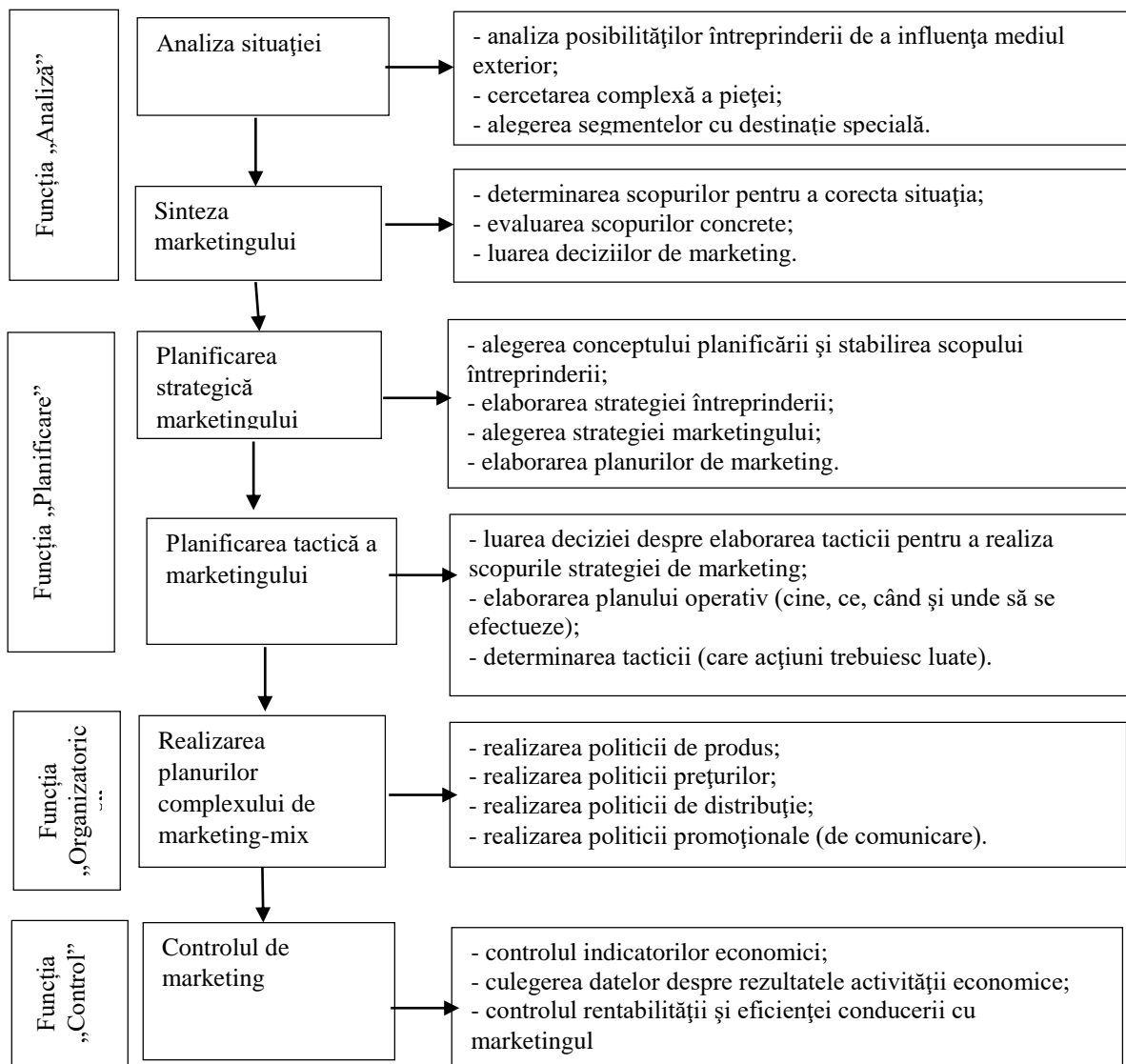

Figura 3. Consecutivitatea realizării funcțiilor managementului marketingului [5; 11]

Pentru a stabili un management al activității de marketing corespunzător și pentru a o poziționa cât mai eficient în organigrama întreprinderii agricole producătoare de cătină albă îi este necesar, mai înainte de toate, o analiză de fond a elementelor componente ale mediului de marketing în care aceasta își desfășoară activitatea, astfel încât să se poată stabili liniile strategice cărora trebuie să le corespundă forma de organizare necesară. Aceasta presupune identificarea și rezolvarea unor probleme cheie, care, de fapt, se constituie într-o analiză economico-financiară a întreprinderii, în urma căreia să se aleagă varianta optimă de organizare a activității de marketing și, în ultima instanță, organizarea departamentului de marketing a întreprinderii agricole [4, p.276-277].

Dirijarea activității de marketing în cadrul întreprinderii agricole nu trebuie să fie un scop în sine, ci să conducă la îndeplinirea strategiei globale a întreprinderii care a fost anterior stabilită [11]. Având în vedere acest fapt, se poate de menționat că marketingul nu reprezintă doar un ansamblu de concepții metodice care se folosesc la fundamentarea deciziilor, ci și un complex de instrumente utile pentru evoluția ascendentă

a entităților economice, cu influențe asupra întregii activități privind valorificarea eficientă a potențialului sinergic al acestora. În ultimul timp au avut loc diverse mutații în organizarea activității de marketing, ce au condus la integrarea concepției de marketing în structurile de management ale întreprinderilor. Aceste modificări trebuie luate în considerație de către întreprinderile agricole pentru a perfecționa anume aspectele legate de managementul activității de marketing printre care putem menționa:

- crearea structurilor organizatorice corespunzătoare îndeplinirii obiectivelor specifice unei activități de marketing.

- încadrarea instrumentelor de marketing în sistemele de conducere a întreprinderii, în așa mod ca să creeze condițiile favorabile pentru integrarea în managementul întreprinderii a principiilor, metodelor, elementelor și resurselor proprii marketingului (umane, materiale și financiare).

- conturarea unui sistem corespunzător de comunicații în interiorul întreprinderii precum și dintre întreprindere și mediul său extern, care a favoriza descentralizarea informației și asigurarea deplasării

procesului de decizie spre punctele de responsabilitate care ar permite hotărâri pertinente cu referire la deciziile în cauză.

- asigurarea unui înalt nivel de eficiență pentru întregul complex de operațiuni ce dau profitul activității întreprinderii.

Referințe bibliografice:

1. Balan I. Aplicarea variantei dezvoltate și simplificate a metodei „direct-costing” la determinarea venitului marginal pe produse, sectoare și subsectoare agricole. În: Monitorul Fiscal FISC.MD, 3.73 (2022): 44-49. https://monitorul.fisc.md/sectorul_agrar/aplicarea-variantei-dezvoltate-si-simplificate-a-metodei-direct-costing-la-determinarea-venitului-marginal-pe-produse-sectoare-si-subsectoare-agricole.html (vizitat 22.02.2024).
2. Balan I. Application of the tools of the "direct-costing" method for the objective evaluation of the activity of the responsibility centers. În: Materialele simpozionului științifico-practic cu participare internațională "Reconsiderarea rolului profesiei contabile. Acționăm astăzi pentru provocările generate de viitor", USM, Chișinău, (2022): 32-36. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6786461>.
3. Balan I., Robu E. Directions of Harmonizing the Management Reports of Indigenous Production Entities to International Exigencies and Practice. În: Tezele conferinței științifico-practice internaționale, Institutul Umanitar de Stat din regiunea Moscova. Orehovo-Zuevo, (2018): 5-11. <https://elibrary.ru/item.asp?id=36270334>. (vizitat 02.02.2024).
4. Balan I., Zbanca A., Urîtu V. Management of budgets for agricultural crops in the 2023-2024 agricultural season. În: EIRP Proceedings of 18th International Conference on European Integration - Realities and Perspectives „Modeling Growth –between Public Policy and Entrepreneurship” (May 19-20, 2023). Danubius University. Galați, 2023, Volume 18, Issue 1, p.275-283. <https://dp.univ-danubius.ro/index.php/EIRP/article/view/331/313>. (vizitat 12.02.2024).
5. Hill E., O'sullivan T. Marketing. Oradea: Editura Antet, 1997.
6. Kotler Ph. Managementul marketingului. București: Editura Teora, 2002.
7. Mîrza S., Pitușcan F. Substantiation of marketing activities for the production of sea buckthorn for agricultural enterprises in the Republic of Moldova. In: Journal of Research on Trade, Management and Economic Development. UCCM. 7.2.14 (2020): 43-53 .
8. Mîrza S., Pitușcan F. Highlights of the marketing mix strategy on the market of sea buckthorn products. In: Journal of Research on Trade, Management and Economic Development. UCCM. 8.1.15 (2021): 59-69.
9. Munteanu V. Bazele marketingului. Iași: Editura Grafic, 1992.
10. Petrovici S., Muștuc S. Marketing. Curs universitar. Chișinău: UCCM, 2014.
11. Робу Е., Балан И. Стратегический маркетинг: учебное пособие. Кишинэу: Print-Caro, 2024. 304 с.

CZU 657.4

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.20>

TRATAMENTUL CONTABIL AL COSTURILOR INDIRECTE CONTRACTUALE

POPOVICI Angela,

Doctor în științe economice, conferențiar universitar,
Academia de Studii Economice din Moldova
E-mail: popovici.angela.alexandru@ase.md
<https://orcid.org/0000-0002-8844-0304>

BÂNCILĂ Natalia,

Doctor habilitat în științe economice, profesor universitar,
Academia de Studii Economice din Moldova
E-mail: nbancila@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-3090-4302>

REZUMAT

În prezentul articol sunt examinate aspectele contabilității costurilor indirecte contractuale care rezultă din prevederile Standardului Național de Contabilitate „Contracte de construcții”, Planului general de conturi contabile și alte reglementări contabile naționale aferente contabilității costurilor contractuale, care se referă la: definiția costurilor indirecte contractuale, componența și clasificarea acestora, etapele de repartizare a costurilor indirecte contractuale în costul produselor/serviciilor prestate, precum și modul de contabilizare a costurilor indirecte contractuale.

Cuvinte-cheie: costuri, costuri contractuale, costuri directe contractuale, costuri indirecte contractuale, costurile de regie ale construcției, construcții.

ACCOUNTING TREATMENT OF CONTRACTUAL INDIRECT COSTS

POPOVICI Angela,
Doctor of economic sciences, conference,
Academy of Economic Studies of Moldova
E-mail: popovici.angela.alexandru@ase.md
<https://orcid.org/0000-0002-8844-0304>

BĂNCILĂ Natalia,
Doctor habilitat of economic sciences, professor,
Academy of Economic Studies of Moldova
E-mail: nbancila@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-3090-4302>

SUMMARY

This article examines aspects of contractual indirect cost accounting resulting from the provisions of the National Accounting Standard "Construction Contracts," the General Chart of Accounts, and other national accounting regulations related to contractual cost accounting. These aspects include the definition of contractual indirect costs, their composition and classification, the stages of allocating contractual indirect costs to the cost of products/services provided, and the accounting treatment of contractual indirect costs.

Key words: costs, contractual costs, direct contractual costs, indirect contractual costs, construction overhead costs, constructions.

Introducere. Costul lucrărilor de construcții-montaj reprezintă totalitatea costurilor exprimate valoric la executarea acestora, utilizând în procesul lucrărilor de construcție a mașinilor, mecanismelor, resurselor materiale, de muncă, financiare și de producție. Organizațiile de construcții, fiind entități care desfășoară activități de producție și/sau de prestări servicii au obligația să țină contabilitatea costurilor de producție și să calculeze costul produselor fabricate/serviciilor prestate.

Modul de recunoaștere, evaluare și contabilizare a costurilor în aceste organizații este reglementat de Indicațiile metodice privind contabilitatea costurilor de producție și calculația costului produselor și serviciilor (în continuare – Indicații metodice), Standardul Național de Contabilitate (SNC) „Contracte de construcții”, Standardul Internațional de Contabilitate (IAS) 11 „Contracte de construcție” și Planul general de conturi contabile. Actele normative menționate conțin prevederi specifice aferente contabilizării costurilor contractuale care se referă la următoarele aspecte: definiția costurilor, componența și clasificarea acestora, modul de contabilizare a costurilor contractuale.

În prezentul articol sunt examinate aspectele contabilității costurilor indirecte contractuale care rezultă din prevederile reglementărilor contabile, și, în principal, se referă la:

- definiția costurilor indirecte contractuale;

- componența și clasificarea costurilor indirecte contractuale;
- etapele de repartizare a costurilor indirecte contractuale în costul produselor/serviciilor prestate;
- modul de contabilizare a costurilor indirecte contractuale.

Rezultate și discuții. În conformitate cu prevederile SNC „Contracte de construcții”, *costurile contractuale*, reprezintă „valoarea resurselor consumate și costurile cu personalul pentru executarea unuia sau mai multor contracte de construcție în scopul obținerii unui venit și care urmează a fi recuperate de beneficiar” [11, pct. 4], iar potrivit Indicațiilor metodice, *costurile* constituie „resurse exprimate valoric și consumate pentru fabricația produselor/prestarea serviciilor” [2, pct. 5].

Analizând minuțios componența costurilor conform acestor două acte normative, observăm că în SNC „Contracte de construcții” se conțin elemente specifice organizațiilor de construcții aferente componenței costurilor contractuale. Conform Indicațiilor metodice costurile de producție se divizează în: *costuri materiale directe și repartizabile, costuri cu personalul directe și repartizabile și costuri indirecte de producție* [2, pct. 12]. Însă SNC „Contracte de construcții” prevede includerea în componența costurilor contractuale: *costurile directe, costurile indirecte contractuale și costurile de regie ale construcției recuperabile de beneficiar* (figura 1).

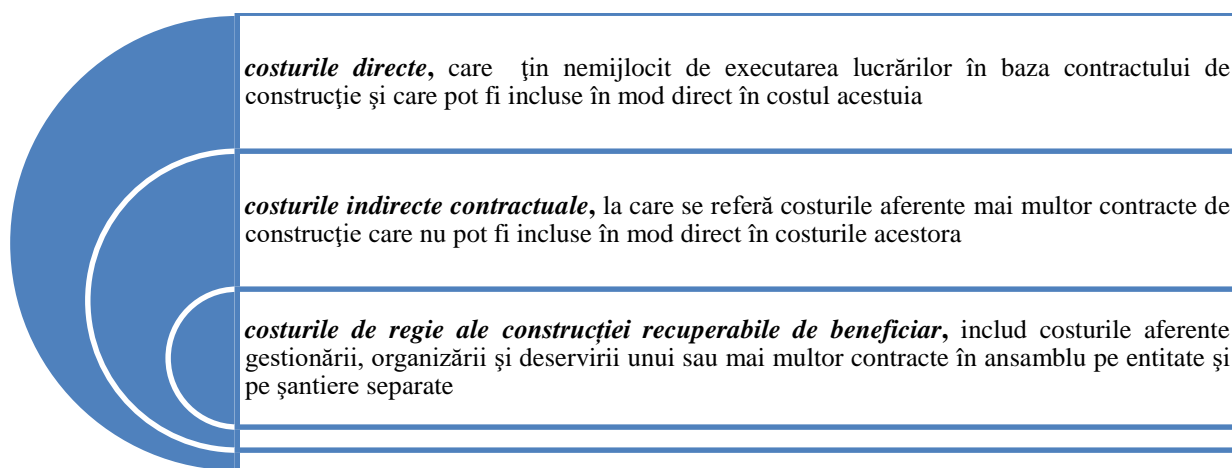

Figura 1. Componenta costurilor contractuale

Sursa: elaborat de către autori în baza SNC „Contracte de construcții” [11]

În prezentul articol ne propunem să examinăm aspectele contabilității costurilor indirecte contractuale.

În conformitate cu Indicațiile metodice, *costuri indirecte de producție* reprezintă ”costuri legate de gestiunea și deservirea subdiviziunilor de producție ale entității” [2, pct. 5], pe când SNC „Contracte de construcții” definește *costurile indirecte contractuale*, drept ”costuri aferente mai multor contracte de construcție care nu pot fi incluse în mod direct în costurile acestora” [11, pct. 4].

Analizând aceste două noțiuni, menționăm că în baza definiției costurilor indirecte de producție este pus alt criteriu – conținutul economic al costurilor ca efect al managementului și deservirii activităților subdiviziunilor și nu procedeul tehnic de atribuire la costurile unui sau altui obiect ce se produce. Pe când termenul „costuri indirecte contractuale” este ramural, din care motiv în fiecare ramură ar avea o definiție distinctă. Susținem opinia profesorului Bucur V., care consideră că acest termen este unic în toate ramurile economiei naționale [1]. Criteriul de atașare a unor costuri la costul de fabricare a unui produs, tip de servicii sau de construcție a unui activ, exprimă modul de repartizare a acestor costuri – procedeu tehnic. Costurile determinate de managementul procesului tehnologic și de deservire a

acestuia în cadrul unei subdiviziuni reflectă caracteristica economică a costurilor în cauză. După conținutul economic, costurile indirecte de producție rămân costuri indirecte de producție, indiferent de faptul ele pot fi atribuite în mod direct sau indirect (prin repartizare) la costurile de construcție a fiecărui obiect [1]. Drept subdiviziuni în construcție pot fi considerate șantierele pe care se construiește unul sau câteva obiecte conform comenzii respective a beneficiarului.

Din cauza că definiția costurilor indirecte de producție este formulată în baza criteriului de

atribuire directă sau indirectă a acestora la costurile de construcție a obiectelor concrete, costurile de exploatare a mașinilor și mecanismelor în SNC „Contracte de construcții” reprezintă costuri indirecte de producție [11].

Prin urmare, ar fi rezonabil ca definiția costurilor indirecte contractuale să fie formulată în baza conținutului economic și nu în baza modului de atribuire a acestora la costurile de construcție, în caz contrar categoria costurilor indirecte se reduce la costuri repartizabile.

În figura 2 se prezintă elementele specifice costurilor indirecte contractuale conform SNC „Contracte de construcții”.

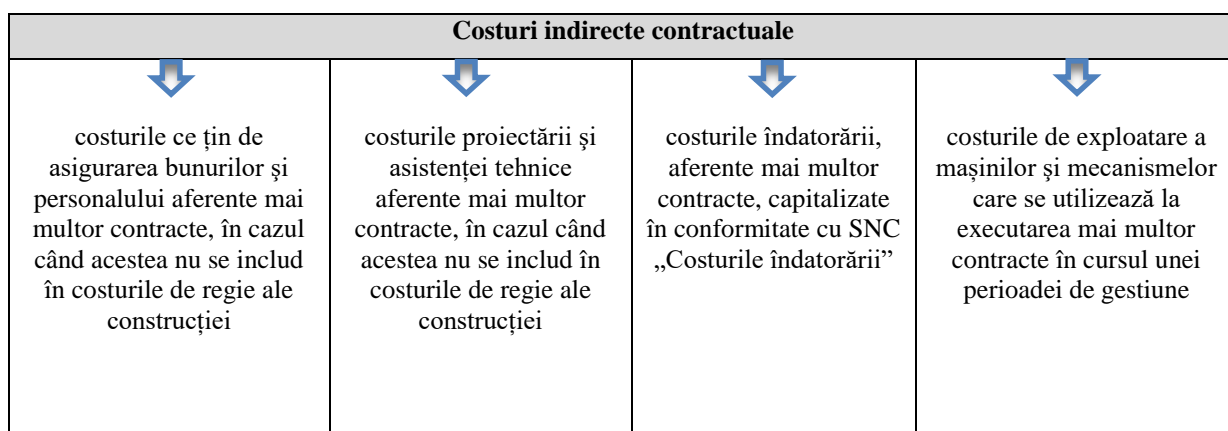

Figura 2. Componenta costurilor directe contractuale

Sursa: elaborat de către autori în baza SNC „Contracte de construcții” [11]

De menționat, că costurile de exploatare a mașinilor și mecanismelor care se utilizează la executarea mai multor contracte în cursul unei perioade de gestiune cuprind [11]:

- ✓ costurile energiei electrice, combustibilului, pieselor de schimb și a altor materiale folosite pentru întreținerea și reparația mașinilor și mecanismelor;
- ✓ costurile cu personalul încadrat în exploatarea și deservirea mașinilor și mecanismelor;
- ✓ contribuțiile de asigurări sociale de stat obligatorii calculate la salariile menționate;

- ✓ amortizarea mașinilor și mecanismelor;
- ✓ costurile transportării mașinilor și mecanismelor la/de la construcția obiectului;
- ✓ costurile închirierii mașinilor și mecanismelor;
- ✓ costurile privind asigurarea obligatorie a mașinilor și mecanismelor;
- ✓ alte costuri ce țin de exploatarea mașinilor și mecanismelor.

Analiza comparativă a componenței costurilor indirecte prevăzută în SNC „Contracte de construcții” și în Indicațiile metodice este prezentată în tabelul 1:

Tabelul 1. Grupele și componența costurilor directe conform SNC și Indicațiilor metodice

Grupele și componența costurilor directe conform	
SNC „Contracte de construcții”	Indicațiilor metodice
<p>Costurile indirecte contractuale includ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ costurile ce țin de asigurarea bunurilor și personalului aferente mai multor contracte, în cazul când acestea nu se includ în costurile de regie ale construcției; ✚ costurile proiectării și asistenței tehnice aferente mai multor contracte, în cazul când acestea nu se includ în costurile de regie ale construcției; ✚ costurile îndatorării, aferente mai multor contracte, capitalizate în conformitate cu SNC „Costurile îndatorării”; și costurile de exploatare a mașinilor și mecanismelor care se utilizează la executarea mai multor contracte în cursul unei perioade de gestiune. 	<p>Costuri indirecte de producție includ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ amortizarea imobilizărilor corporale și necorporale cu destinație de producție; ✚ costurile de întreținere, deservire și reparație a imobilizărilor corporale cu destinație de producție; ✚ plata pentru leasingul operațional (arendă, locațiune) al activelor cu destinație de producție; ✚ retribuțiile calculate și contribuțiile de asigurări sociale de stat obligatorii și primele de asigurare obligatorie de asistență medicală ale personalului administrativ și de deservire a subdiviziunilor de producție ale entității; ✚ costurile aferente perfecționării tehnologiilor, organizării producției, îmbunătățirii calității produselor/serviciilor; ✚ costul (uzura) obiectelor de mică valoare și scurtă durată utilizate în subdiviziunile de producție ale entității; ✚ costurile de asigurare a tehnicii securității și sănătății în muncă, precum și a condițiilor normale de lucru în subdiviziunile de producție ale entității; ✚ costurile serviciilor de pază a subdiviziunilor de producție ale entității; ✚ costurile de delegare în scopuri de producție a lucrătorilor încadrați în procesul fabricației produselor/prestării serviciilor; ✚ costurile serviciilor activităților auxiliare aferente fabricației produselor/prestării serviciilor; ✚ alte costuri indirecte legate de gestiunea și deservirea subdiviziunilor de producție.

Sursa: elaborat de autor în baza SNC „Contracte de construcții” și Indicațiilor metodice [2, 11]

Din informațiile prezentate în tabelul 1 putem concluziona, că nomenclatorul costurilor indirecte de producție diferă atât după denumirea articolelor de costuri, cât și a componenței acestora. De menționat, că nomenclatorul articolelor de costuri prevăzute în noile reglementări contabile au un caracter de recomandare și poate fi modificat de către entitate în funcție de specificul activității și necesitățile informațional decizionale ale utilizatorilor de informație.

Componența costurilor contractuale din SNC „Contracte de construcții” diferă și de cea din IAS 11 „Contracte de construcție”. Astfel, costurile contractuale conform IAS 11 „Contracte de construcție” includ [10]:

- ✚ costurile direct aferente contractului respectiv;
- ✚ costurile atribuibile activității contractului în general și care pot fi alocate contractului;
- ✚ orice alte costuri care pot fi imputate în mod specific beneficiarului conform termenilor respectivului contract.

Dacă să ne referim, în special la costurile indirecte

aferente contractului, menționăm că în IAS 11 „Contracte de construcții” lipsește definiția costurilor indirecte contractuale, însă se menționează componența lor, care reprezintă costurile de „pregătire și procesare a salariilor personalului ce participă la executarea lucrărilor de construcție, costurile îndatorării în cazul în care antreprenorul adoptă tratamentele alternative permise de IAS 21 „Costurile îndatorării” [8]. Astfel, această componență este incompletă în raport cu prevederile SNC, fapt care denotă discrepanțe vizând tipologia costurilor contractuale, precum și a aspectului structural al acestora în raport cu prevederile stipulate în SNC „Contracte de construcții” [10].

Din cele menționate concluzionăm, că la baza problemei identificării și recunoașterii costurilor indirecte de producție este pus criteriul - modul de atribuire a acestora la costurile de construcție a obiectelor contractuale [1].

Pentru contabilizarea costurilor indirecte contractuale în Planul general de conturi contabile este destinat contul de activ, de colectare – repartizare 822 „Costuri indirecte

aferente contractelor de construcție”. În decursul perioadei de gestiune costurile contractuale indirecte se acumulează în debitul acestui cont, iar la sfârșitul perioadei de gestiune costurile indirecte se decontează și se includ în costurile contractelor de construcții [7].

În conformitate cu paragraful 21 din SNC „Contracte de construcții”, costurile indirecte contractuale se repartizează între contracte concrete în modul prevăzut în politicile contabile ale entității, luând în considerare capacitatea normală a activității de construcții [11].

Selectarea bazei de repartizare a costurilor indirecte contractuale are o importanță semnificativă. Pentru a obține o repartizare obiectivă a costurilor indirecte contractuale trebuie de analizat metodele existente de repartizare a costurilor, de evidențiat principalele probleme de repartizare a acestora și criteriile de alegere a bazei de repartizare a costurilor în construcții. Totodată, fiecare organizație de construcție trebuie să analizeze lucrul fiecărei subdiviziuni, care participă la repartizarea costurilor și să evalueze corectitudinea includerii fiecărui tip de costuri contractuale în costul obiectului concret.

Drept bază de repartizare a costurilor indirecte contractuale pe tipuri de contracte, recomandate SNC „Contracte de construcții” pot servi [11]:

- veniturile contractuale,
- costurile directe contractuale,

- costurile directe materiale,
- numărul efectiv de mașină-ore lucrate,
- costurile de deviz ale unei mașină-ore,
- alte metode raționale selectate de către entitate.

Costurile efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor utilizate la executarea mai multor contracte pot fi repartizate pe contracte concrete, la data raportării proporțional cu:

- numărul efectiv de mașină-ore lucrate pe fiecare unitate sau grup de mașini și mecanisme,
- costurile de deviz ale unei mașini-oră;
- altor metode.

Modul de colectare și repartizare al costurilor indirecte contractuale și de contabilizare a acestora este examinat în exemplul 1.

Exemplul 1. *Un antreprenor execută două contracte - „Obiectul 1” și „Obiectul 2”. În luna februarie 2023 costurile efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor pentru grupul „betoniere” au constituit 200 000 lei. În conformitate cu politicile contabile costurile de exploatare se repartizează pe contracte proporțional numărului efectiv de mașină-ore – 800, care constituie pentru „Obiectul 1” – 300, iar „Obiectul 2” – 500.*

Repartizarea costurilor efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor este prezentată în tabelul 2.

Tabelul 2. Repartizarea costurilor efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor

Contracte de construcție	Numărul efectiv de mașină-ore	Costul unei mașină-ore, lei	Costurile efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor, lei
1	2	3	4 = 2 x 3
<i>Obiectul 1</i>	300	250	75 000
<i>Obiectul 2</i>	500	250	125 000
Total	800	250	200 000

Costurile efective ale unei mașină-ore se determină ca raport dintre costurile totale efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor pentru grupul „betoniere” și numărul total de mașină-ore lucrate, care este egal cu 250 lei (200 000 lei : 800 mașină-ore).

Astfel, în luna februarie 2023 antreprenorul va reflecta repartizarea costurilor efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor repartizate - ca majorare a costurilor contractuale și diminuare a costurilor de exploatare a mașinilor și mecanismelor aferente contractelor (costuri indirecte contractuale):

Debit contul 811 ”Activități de bază” „Obiectul 1” – 75 000 lei

Debit contul 811 ”Activități de bază” „Obiectul 2” – 125 000 lei

Credit contul 822 „Costuri indirecte aferente contractelor de construcție” – 200 000 lei.

În cazul în care valoarea costurilor indirecte contractuale depășesc suma celor recuperate de către beneficiar, diferența se va deconta la cheltuieli operaționale și se va reflecta la contul 714 ”Alte cheltuieli din activitatea operațională”.

Formulele contabile pentru evidența operațiilor aferente costurilor indirecte contractuale sunt prezentate în tabelul 3.

Tabelul 3. Formule contabile pentru evidența costurilor indirecte contractuale

Nr. crt.	Conținutul operațiunii	Conturi corespondente	
		debit	credit
1.	Reflectarea costurilor: a) ce țin de asigurarea bunurilor și personalului aferente mai multor contracte; b) proiectării și asistenței tehnice aferente mai multor contracte; c) îndatorării, aferente mai multor contracte, capitalizate în conformitate cu SNC „Costurile îndatorării”; d) de exploatare a mașinilor și mecanismelor care se utilizează la executarea mai multor contracte în cursul unei perioade de gestiune: ✓ costurile energiei electrice, combustibilului, pieselor de schimb și a altor materiale folosite pentru întreținerea și reparația mașinilor și mecanismelor; ✓ costurile cu personalul încadrat în exploatarea și deservirea mașinilor și mecanismelor; ✓ contribuțiile de asigurări sociale de stat obligatorii calculate la salariile menționate ✓ amortizarea mașinilor și mecanismelor; ✓ costurile transportării mașinilor și mecanismelor la/de la construcția obiectului; ✓ costurile închirierii mașinilor și mecanismelor; ✓ costurile privind asigurarea obligatorie a mașinilor și mecanismelor; ✓ alte costuri ce țin de exploatarea mașinilor și mecanismelor.	822 822 822 822 822 822 822 822 822 822 822 822	261, 542 521, 522, 544, 211, 531, 533, 812 etc. 511, 512 211, 521, 522, 544, 812 etc. 531 533 124, 214 521, 522, 544, 812 etc. 521, 522, 544 261, 542 521, 522, 544 etc.
2.	Repartizarea costurilor efective de exploatare a mașinilor și mecanismelor în costul contractului de construcții	811	822
3.	Decontarea costurilor indirecte contractuale ce depășesc suma celor recuperate de către beneficiar	714	822

Sursa: elaborat de către autor în baza SNC „Contracte de construcții” și a Planului general de conturi contabile [7,

11]

Concluzie. Costurile contractuale se caracterizează prin anumite particularități care rezultă din specificul activității organizațiilor de construcții.

Definiția costurilor indirecte contractuale trebuie să fie formulată în baza conținutului economic și nu în baza modului de atribuire a acestora la costurile de construcție, în caz contrar categoria costurilor indirecte se reduce la costuri repartizabile.

Componenta costurilor indirecte contractuale este stabilită de SNC „Contracte de construcții” și conține unele elemente specifice organizațiilor de construcție. Această componență diferă de structura costurilor stabilite în Indicațiile metodice privind contabilitatea costurilor de producție și calculația costului produselor și serviciilor, precum și în IAS 11 „Contracte de construcții”. Astfel, în cazul identificării și recunoașterii costurilor indirecte de producție este pus criteriul - modul de atribuire a acestora la costurile de construcție a obiectelor contractuale.

Costurile indirecte contractuale se contabilizează cu ajutorul contului de gestiune, de activ, de colectare – repartizare 822 „Costuri indirecte aferente contractelor de construcție”.

Selectarea bazei de repartizare a costurilor indirecte contractuale trebuie corelată cu numărul efectiv de mașină-ore lucrate pe fiecare unitate sau grup de mașini și mecanisme sau altă metodă rezonabilă, prevăzută în politicile contabile ale entității. Pentru un calcul corect al costului lucrărilor de construcții-montaj în organizațiile de construcție este necesar un sistem strategic de gestiune a costurilor indirecte contractuale bazat pe metode combinate de evidență și repartizare a costurilor indirecte.

Aplicarea în practică a recomandărilor sus-menționate va asigura concordanța normelor contabile naționale cu cele europene și va asigura toate categoriile de utilizatori ai situațiilor financiare cu informații veridice necesare pentru luarea deciziilor manageriale.

1. Bucur V., Aspecte ale contabilității costurilor indirecte contractuale în construcție. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/107-114_13.pdf
2. Indicații metodice privind contabilitatea costurilor de producție și calculația costului produselor și serviciilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 233-237 din 22 octombrie 2013.
3. Legea contabilității și raportării financiare nr. 287 din 15.12.2017. Monitorul oficial, Nr. 1-6 din 05.01.2018. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125231&lang=ro#
4. Modificările Standardelor Naționale de Contabilitate, aprobate prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 48 din 12.03.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 101-107 din 22.03.2019.
5. Modificările Planului general de conturi contabile, aprobate prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 100 din 28.06.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 230-237 din 19.07.2019.
6. Nedeița A., Panuș V. Contabilitatea costurilor de producție conform noilor reglementări. *Contabilitate și audit*, nr. 8, 2014, pag.38-51.
7. Planul general de conturi contabile, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor al Republicii Moldova nr. 119 din 06.08.2013. Disponibil: <https://mf.gov.md/sites/default/files/legislatie/Planul%20general%20de%20conturi%20contabile.pdf> (vizitat 21.01.2024).
8. Popovici A. *Considerații privind contabilitatea costurilor în organizațiile de construcții conform noilor SNC*. În: Conferința Științifică Internațională "Cooperarea dintre mediul universitar și organismele profesionale: soluții și oportunități în dezvoltarea durabilă a profesiei contabile" din 04 aprilie 2014, Chișinău, ASEM, 2014, p. 174-177. ISBN 978-9975-75-710-2.
9. POPOVICI, A., CAUȘ, L. *Accounting and tax treatments regarding the inventory of assets, equity, and liabilities*. In: *EUROPEAN JOURNAL OF ACCOUNTING, FINANCE & BUSINESS*, Volume 11, Issue 1/ February 2023, România, 2023, p. 124-131, ISSN 2344-102X, ISSN-L 2344-102X. DOI: 10.4316/EJAFB.2023.1114. Disponibil: <http://accountingmanagement.ro/index.php?page=showarticle&issue=31&year=2023&brief=3116> (vizitat 01.02.2024).
10. Standardele Internaționale de Raportare Financiară. Disponibil: <http://mf.gov.md/actnorm/contabil/standartraport> (vizitat 11.01.2024).
11. Standardul Național de Contabilitate "Contracte de construcții". Monitorul Oficial nr. 233-237 din 22.10.2013. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130803&lang=ro (vizitat 09.02.2024).

CZU 336.22(498)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.21>

ROLUL SISTEMULUI DE MANAGEMENT ORGANIZAȚIONAL ÎN SERVICIILE FISCALE DIN ROMÂNIA

SCUTARI Sofia,

doctor în economie, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

E-mail: scutarisofia5@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3122-6761>

TOLAN Anca Elena,

Doctorand,
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

E-mail: anca.tolan@yahoo.com

REZUMAT

Acest articol descrie rolul sistemului de management organizațional în instituțiilor fiscale din România și impactul acestuia asupra bunăstării societății. Autorul prezintă, de asemenea, analiza dinamicii unor impozite și taxe administrate de către Serviciul Fiscal din România.

De asemenea autorii studiază și efectuează analiza ponderii acestor venituri și taxe în produsul intern brut pentru perioada anilor 2018-2022. În baza acestui demers analitic autorii evidențiază cele mai stringente probleme care stau în calea administrării eficiente a sistemului fiscal, oferind totodată măsuri de îmbunătățire în acest sistem.

Acest articol va fi util pentru profesori, studenți și cercetătorilor din sectorul managementului fiscal care se ocupă cu

științele domeniului dat.

Cuvinte-cheie: management, Serviciul Fiscal, sistem fiscal, impozite, venituri fiscale, venituri nefiscale, ponderea veniturilor, puncte procentuale.

THE ROLE OF THE ORGANIZATIONAL MANAGEMENT SYSTEM IN THE FISCAL SERVICES IN ROMANIA

SCUTARI Sofia,

PhD in economics, associate professor,
University of European Political and Economic Studies
"Constantin Stere" Chișinău, Moldova
E-mail: scutarisofia5@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3122-6761>

TOLAN Anca Elena,

PhD student,
University of European Political and Economic Studies
"Constantin Stere" Chișinău, Moldova
E-mail: anca.tolan@yahoo.com

SUMMARY

This article describes the role of the organizational management system in Romanian fiscal institutions and its impact on the welfare of society. The author also presents the analysis of the dynamics of some taxes and fees administered by the Fiscal Service in Romania.

The authors also study and analyze the share of these revenues and taxes in the gross domestic product for the period of 2018-2022. Based on this analytical approach, the authors highlight the most pressing problems that stand in the way of the efficient administration of the tax system, while also offering measures to improve this system.

This article will be useful for teachers, students and researchers in the field of fiscal management who deal with the sciences of the given field.

Key words: management, fiscal Service, fiscal system, taxes, fiscal revenues, non-fiscal revenues, share of revenues, percentage points.

Introducere. Managementul general reprezintă un ansamblu de acțiuni desfășurate cu scopul asigurării funcționalității corecte a organizației într-un mod transparent și eficient.

Știința despre management a apărut în primii ani ai actualului secol, ca răspuns la motivele necesității umane, potrivit practicii sociale și economice, prin eforturile susținute de un număr mare de specialiști din întreaga lume, care s-au implicat la cunoașterea, modernizarea și dezvoltarea sistemului de management [4].

Din teorie, dintre definițiile de bază ale managementului organizațional se cunoaște că este un proces de planificare, organizare și structurare a activităților desfășurate care sunt administrate de către conducătorii manageriali pentru atingerea unui scop propus.

Management organizațional al instituțiilor publice reprezintă o componentă a managementului general științific ce cuprinde totalitatea proceselor și relațiilor de management care apar între componentele sistemului administrativ și sunt strâns legate de valorile manageriale ale conducătorilor.

Metodologia cercetării științifice se bazează pe abordările conceptuale și metoda de cunoaștere a materiei, a proceselor de planificare, organizare și de structurare a organizației. La studiul efectuat s-au folosit diverse materiale științifice privitor la managementul

organizațional. Cunoașterea acestor abordări teoretice a permis o analiză detaliată a expunerii viziunii proprii ce ține de definirea și dezvoltarea managementului organizațional.

Scopul cercetării prezintă studiul privind importanța sistemului de management organizațional al instituțiilor fiscale din România.

Obiectul cercetării constă în studierea conceptului de management și expunerea autorilor din punctul lor de vedere asupra noțiunii de management organizațional, precum și rolul managerial în administrarea instituțiilor fiscale prin aplicarea noilor instrumente de administrarea managerială.

Teoretizări privind sistemul de management organizațional al instituțiilor fiscale. Sistemul de management reprezintă un cadru instituțional ce își desfășoară activitatea în vederea realizării obiectivelor planificate potrivit structurii organizatorice a instituției.

Fiecare instituție publică în procesul de activitate își formează un sistem de management propriu conform dimensiunii sale, domeniului de activitate, clasificării acestuia, și în dependență de numărul de personal. În acest context eficientizarea procesului managerial depinde în mare măsură de modul în care este planificat, organizat și administrat acest sistem în cadrul instituției și de capacitățile managerilor care derulează acest sistem.

Instituțiile își stabilesc sistemul de activitate conform

unor principii generale, concepte, teorii metode și tehnici. Rolul principal în construirea unui sistem managerial este atingerea scopului propus prin realizarea obiectivelor și a responsabilităților, de aceea, conducerea managerială a acestor instituții trebuie să fie preocuparea de îndeplinirea funcțiilor de planificare, organizare, conducere și control în conformitate cu prevederile legale și a principiilor de funcționare.

În conformitate cu prevederile Legii nr. 227/2015 privind Codul fiscal ultima actualizare: Legea nr. 33/2024 Ediție adnotată cu Normele metodologice aprobate prin H.G. 1/2016, ultima actualizare: Hotărârea Guvernului nr. 653/2023 funcționarea organelor fiscale se conduc de următoarele principii fiscale:

1. neutralitatea măsurilor fiscale în raport cu diferitele categorii de investitori și capitaluri, cu forma de proprietate, asigurând prin nivelul impunerii condiții egale investitorilor, capitalului român și străin;

2. certitudinea impunerii, prin elaborarea de norme juridice clare, care să nu conducă la interpretări arbitrare, iar termenele, modalitatea și sumele de plată să fie precis stabilite pentru fiecare plătitor, respectiv aceștia să poată urmări și înțelege sarcina fiscală ce le revine, precum și să poată determina influența deciziilor lor de management financiar asupra sarcinii lor fiscale;

3. justețea impunerii sau echitatea fiscală asigură ca sarcina fiscală a fiecărui contribuabil să fie stabilită pe baza puterii contributive, respectiv în funcție de mărimea veniturilor sau a proprietăților acestuia;

4. eficiența impunerii asigură niveluri similare ale veniturilor bugetare de la un exercițiu bugetar la altul prin menținerea randamentului impozitelor, taxelor și contribuțiilor în toate fazele ciclului economic, atât în perioadele de avânt economic, cât și în cele de criză;

5. predictibilitatea impunerii asigură stabilitatea impozitelor, taxelor și contribuțiilor obligatorii, pentru o perioadă de timp de cel puțin un an, în care nu pot interveni modificări în sensul majorării sau introducerii de noi impozite, taxe și contribuții obligatorii.

Multitudinea enormă de definiții privind sistemul de

constituie o imagine dificilă în conceptualizarea elementului respectiv. Evoluția noțiunilor date au fost abordate în felul și timpul etapei de dezvoltare a fiecărei societăți, de aceea acestea diferă una de alta.

În continuare ne vom referi la câteva descrieri privitor la sistemul de management fiscal.

Cercetătorii din domeniul managementului, **O. Nicolescu și I. Verboncu** definesc sistemul de management al organizației drept ansamblul elementelor cu caracter decizional, organizatoric, informațional motivațional, etc., prin intermediul căruia se exercită ansamblul proceselor și relațiilor de management, în vederea obținerii unei eficiențe cât mai mari [3].

În concepția teoreticianului american **John L. Mikesell** administrarea sistemului fiscal reprezintă realitatea guvernului și a organizației publice în furnizarea de bunuri sau servicii publice pentru cetățean. La fel, John evidențiază, că administrarea fiscală este o materie independentă de știința contabilă, economică, politică și juridică, care este interdisciplinară și se străduiește pentru orice scop distinct al studiilor [2].

După autorul, **I. Condor** sistemul fiscal stabilește totalitatea impozitelor provenite de la persoanele fizice și juridice care alimentează bugetele publice [10].

O altă abordare teoretică regăsită în literatura de specialitate ne arată că, sistemul fiscal este un produs al gândirii, deciziei și acțiunii factorului uman, creat inițial pentru a răspunde unor obiective financiare la care, ulterior, s-au adăugat și obiective de natură economico-socială [9].

Sistemul fiscal este format din totalitatea impozitelor și taxelor provenite de la persoanele fizice și juridice care alimentează bugetul public național [1].

Analizând contribuția cercetătorilor descrise referitor la sistemului de management fiscal, am putea menționa că, potrivit acestor abordări care se pornesc de la modul de percepere a impozitelor de la contribuabili și totalitatea impozitelor ce trbuie achitate către stat, sistemul fiscal se structurează pe trei componente interdependente după cum sunt expuse în figura 1.

management fiscal întâlnite în literatura de specialitate ne

Figura 1. Componentele structurale ale sistemului fiscal

Sursa: Elaborat de autor în baza materialelor [5].

Legislația fiscală care reglementează și instituie

impozite și taxe considerate componente de bază ale

veniturilor statului și care consfințesc dreptul de creanță al statului asupra contribuabilului **Mecanismul fiscal** cuprinde totalitatea procedeele tehnice și metodelor prin care se realizează acțiunea de urmărire și percepere a impozitelor și taxelor

Aparatele fiscale cuprind organele specializate care pun în mișcare mecanismul fiscal în scopul realizării obiectivului final, adică urmărirea și perceperea veniturilor bugetare.

În opinia autorilor aceste trei componente ne formează viziunea că, instituțiile fiscale, cât și contribuabilii trebuie să cunoască, înțeleagă politica și normele fiscale, precum și să le respecte.

Abordările teoretice existente, cât și experiența practică ne permit a face concluzii asupra sistemului fiscal care cuprinde niște norme legale, principii, reguli, privind îndeplinirea obligațiilor manageriale, precum și acordarea serviciilor fiscale contribuabililor întru cunoașterea și aplicarea justă a actelor legislative și normative în vigoare.

Actualmente în literatura de specialitate se întâlnesc mai multe definiții referitor la sistemul de management fiscal.

În opinia noastră sistemul de management fiscal reprezintă un ansamblu de elemente administrate de către persoanele de conducere cu caracter organizațional, structural și decizional asupra calculului, percepției și urmăririi achitării plăților planificate în buget cu respectarea normelor legale.

Analiza unor indicatori ai sistemului fiscal din România și impactul acestora asupra produsului intern brut. Actualmente, sistemul de management fiscal are un rol fundamental în derularea instrumentelor de deservire adecvată și eficientă a contribuabililor, precum și crearea unei societăți echitabile întru asigurarea echilibrului macroeconomic.

Printre funcțiile de bază a sistemului fiscal se numără: efectuarea controlul fiscal; asigurarea execuției silite a obligațiilor fiscale; rezolvarea reclamațiilor contribuabililor și emiterea ordinilor și a altor acte normative cu caracter fiscal [6].

Baza pentru implementarea unui sistem eficient de management fiscal o constituie corectitudinea și transparența conducerii structurale și organizatorice în conducerea proceselor de activitate fiscală.

Misiunea principală a sistemului fiscal este asigurarea administrării fiscale prin crearea condițiilor ce ar satisface interesul public, respectiv dezvoltarea și îmbunătățirea mediului de viață al societății.

Modernizarea sistemului de management fiscal din România constituie un exercițiu important din mai multe puncte de vedere. Impozitele și taxele fiscale sunt un instrument cheie al managementului finanțelor publice și reprezintă o cotă importantă al Bugetului public național, precum și o verigă în formarea Produsului intern brut (PIB). Acest fapt ne demonstrează că acest domeniu este un instrument important în gestionarea finanțelor publice întru asigurarea realizării activităților planificate a autorităților publice, precum și a formării unor condiții favorabile în societatea respectivă.

Fiecare stat își promovează o politică bugetar-fiscală proprie, în urma căreia își stabilește taxele, impozitele și contribuțiile, precum și cuantumul acestora care se consideră suportabil pentru a fi achitate de către contribuabili.

De aceea, în continuare vom încerca să efectuăm o analiză privind ponderea veniturilor fiscale și nefiscale în PIB pentru a avea o viziune clară asupra situației reale a sistemului de management fiscal românesc. Astfel în tabela 1. vom analiza mai întâi evoluția PIB și dinamica de creștere sau descreștere pe parcursul anilor 2018-2022.

Tabelul 1. Evoluția PIB pe parcursul anilor 2018-2022. (mil. lei)

Anii	2018	2019	2020	2021	2022
Indicatori					
PIB mil. lei	952396,8	1063795	1066781	1189090	1409784

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor din sursele [7;8].

Analizând tabela 1, autorii menționează că, produsul intern brut în termeni reali, în anul 2019 față de 2018 a fost mai mare cu 4,2%. În anul 2020 produsul intern brut comparativ cu anul 2019 în termeni reali a fost în descreștere cu 3,9%. În anul 2021 produsul intern brut comparativ cu anul 2020 a fost în creștere cu 5,9%. Dacă comparăm anul 2022 cu 2021 vedem că, produsul intern brut a României a fost în creștere cu 4,8%. Din analiza acestei perioade în evoluție, putem remarca că economia României s-a confruntat cu suprapunerea unor șocuri, cum ar fi pandemia de Covid, izbucnirea conflictului

ruso-ucrainean, care a condus la majorarea succesivă a prețurilor la energia electrică și alte materii prime, dar și continuarea alterării lanțurilor globale de aprovizionare. Acești factori au avut un impact direct asupra prețurilor, ceea ce ne face să înțelegem de unde vin aceste dezechilibre care sau format între estimările și realizările perioadei analizate.

În continuare vom analiza tendința care se manifestă astăzi în sistemul fiscal românesc privitor la impozitelor fiscale și nefiscale în PIB și în veniturile totale ce sunt administrate de către serviciul fiscal.

Tabelul 2. Dinamica impozitelor fiscale și nefiscale și ponderea acestora în PIB pe parcursul anilor 2018-

2022. (mil. lei)

Anii	2018	2019	2020	2021	2022
Total venituri BGC (mil.lei)	295264,7	321074,9	322656,5	379717,9	480202,7
Ponderea în PIB, %	31,0	30,2	30,6	32,0	34,1
Veniturile fiscale (mil.lei)	142510,0	156361,7	151276,6	186103,2	230461,7
Ponderea în PIB, %	15,0	14,7	14,2	15,7	16,3
Veniturile nefiscale (mil.lei)	27189,0	27036,1	24597,0	26212,0	39699,6
Ponderea în PIB, %	2,9	2,5	2,3	2,2	2,8

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor din sursele [7;8]

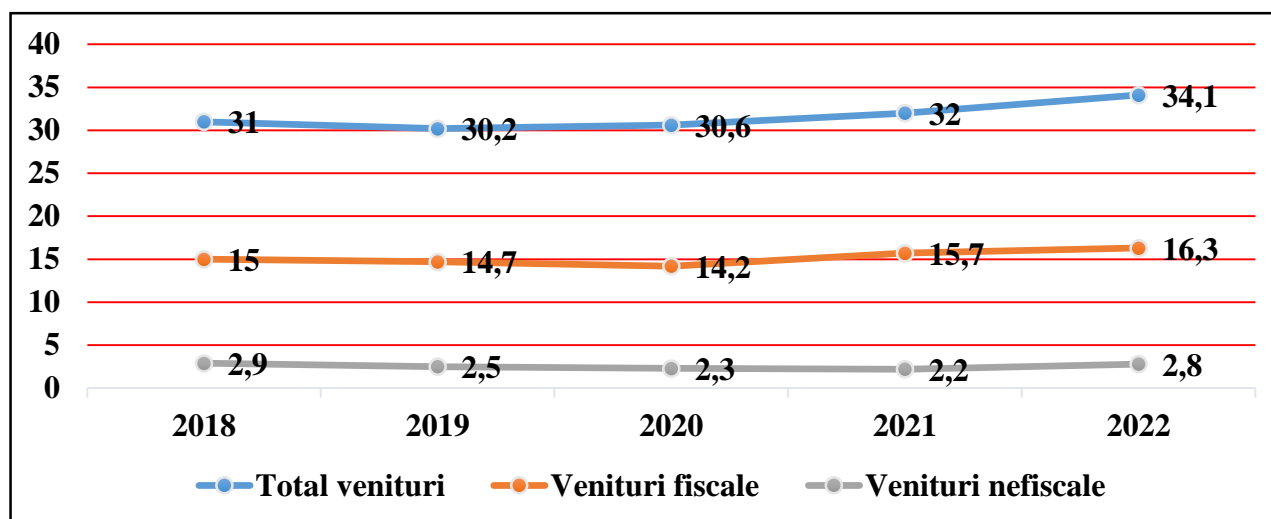

Diagrama 1. Ponderea veniturilor totale, fiscale și nefiscale în PIB pe anii 2018-2022 (%)

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor din sursele [7;8].

În urma analizei datelor din tabela 2 și diagrama 1, am constată că veniturile administrate de către serviciul fiscal a bugetului general consolidat în anul 2018 s-au majorat cu 17,2 % față de 2017, iar ca procent în PIB cu 1,9 puncte procentuale de la 29, 1% în 2017 la 31,0% în 2018. Veniturile fiscale au crescut, în termeni nominali, cu 1,6% față de anul precedent, iar ca procent în PIB s-au redus cu 1,3 puncte procentuale. Veniturile nefiscale în 2018 au însumat 27,2 miliarde lei, ca procent în PIB cu 2,9% mai mult comparativ cu încasările anului 2017.

Veniturile bugetului general consolidat al anului 2019 comparativ cu anul anterior, au crescut cu 8,7% iar ca procent în PIB s-au redus cu 0,8 puncte procentuale de la 31,0% în 2018 la 30,2% în 2019. La fel, și veniturile fiscale au crescut, în termeni nominali, cu 9,7% față de anul precedent, iar ca procent în PIB s-au redus cu 0,3

puncte procentuale de la 15% din PIB în anul 2018 la 14,7% din PIB în anul 2019. Veniturile nefiscale au fost în scădere de la 27,2 mld. lei la 27,0 mld. lei ca procent în PIB cu 0,4% mai puțin comparativ cu anul 2018.

Anul 2020 veniturile bugetului general consolidat, au crescut nesemnificativ, iar ca procent în PIB s-a majorat cu 0,3 puncte procentuale de la 30,2% în 2019 la 30,6% în 2020. Veniturile fiscale au scăzut și cele nefiscale după cum vedem în tabela 2.

Următorii ani 2021 și 2022 au înregistrat o evoluție pozitivă în administrarea fiscală a veniturilor bugetului general consolidat. La fel și veniturile fiscale și cele nefiscale au fost în creștere.

În continuare vom analiza sumele încasate din TVA în aceeași perioadă (Tabelul nr. 3),

Tabelul 3. Dinamica venituri încasate din TVA (Executat) pe parcursul anilor 2018-2022. (mil. lei)

Anii	2018	2019	2020	2021	2022
Indicatori					
TVA mil. lei	59989.80	65461.20	64676.70	76336.10	94867.10
Ponderea în PIB, %	6.3	6.2	6.1	6.4	6.7

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor din sursele [7;8].

Randamentul taxei pe valoarea adăugate pentru anii 2018-2020 este în scădere. Ponderea în PIB a veniturilor din TVA pentru anii respectiv s-a redus cu 0,1 puncte procentuale de la 6,3% în 2018 la 6,2% în 2019 și 6,1% în 2020. Următorii ani 2021 și 2022 taxa pe valoarea adăugate a fost în creștere, înregistrând respectiv, pentru anul 2021 creștere cu 0,3 % puncte procentuale și 2022 mai mult cu 0,3 % puncte procentuale.

Dinamica pozitivă a încasărilor nete de TVA în anii 2021 și 2022, se datorează atât redresării bazei macroeconomice relevante cât și recuperării parțiale a

TVA amânat la plată în anul 2020 și efectului de bază aferent perioadei similare din anul precedent, când începând cu instituirea stării de urgență s-au adoptat măsuri fiscale cu scopul de a asigura companiilor un nivel de lichiditate suplimentar pe perioada crizei, prin amânarea termenului de plată a TVA și rambursarea TVA cu control ulterior. Activitățile economice care au înregistrat creșteri semnificative a TVA de plată au fost producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apa caldă și aer condiționat.

Tabelul 4. Dinamica contribuțiilor de asigurări sociale (Executat) pe parcursul anilor 2018-2022

Anii	2018	2019	2020	2021	2022
Indicatori					
Contribuții de asigurări sociale, mil. lei	107319.60	118421.20	125228.90	132643.10	149204.60
Ponderea în PIB, %	11,3	11,1	11,7	11,2	10,6

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor din sursele [7;8].

Acumulările contribuțiilor de asigurări sociale pentru perioada analizată au demonstrat o creștere în dinamică. În anul 2019 contribuțiilor de asigurări sociale au crescut cu 10,3,% față de 2018, iar ca procent în PIB s-au redus cu 0,2 puncte procentuale. Anul 2020 încasările de contribuții de asigurări sociale au crescut cu 5,7%, iar ca procent în PIB s-au majorat cu 0,6 puncte procentuale. În anul 2021 contribuțiilor de asigurări sociale au crescut cu

5,9,% față de 2020, iar ca procent în PIB s-au redus cu 0,5 puncte procentuale. Anul 2022 încasările de contribuții de asigurări sociale au crescut cu 12,5%, iar ca procent în PIB s-au micșorat cu 0,6 puncte procentuale. În diagrama 1., vom prezenta ponderea contribuțiilor de asigurări sociale în PIB pe anii 2018-2022.

Ponderea contribuțiilor de asigurări sociale în PIB

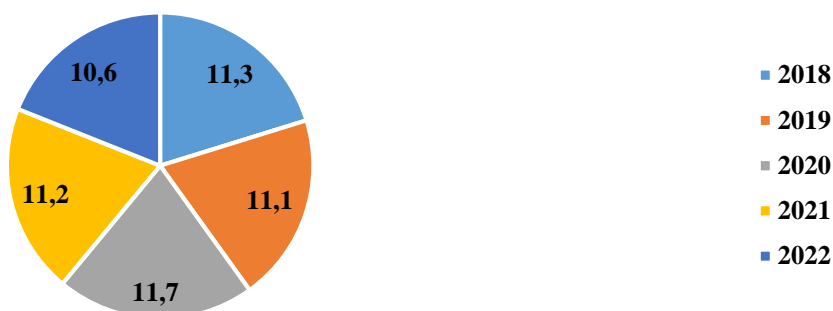

Diagrama 2. Ponderea contribuțiilor de asigurări sociale în PIB pe anii 2018-2022 (%)

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor din sursele [7;8].

Această creștere este influențată de efectul măsurilor de extindere a facilităților acordate salariaților din domeniul construcțiilor, pentru salariații din sectorul agricol și al industriei alimentare, al modificării plafonului până la care se acordă facilitățile fiscale salariaților din domeniul construcțiilor, agricol și industriei și al măsurii de stabilire a bazei de calcul lunar a contribuției de asigurări sociale.

Concluzii. Politica de administrare fiscală în România pentru anii 2018-2022 a fost orientată spre asigurarea corectitudinii, coerenței și transparenței în administrarea fiscală. În această perioadă au fost întreprinse diferite măsuri în vederea promovării și dezvoltării serviciilor fiscale acordate contribuabililor și promovării principiilor de conformare voluntară, precum și îmbunătățirea și dezvoltarea sistemului de management fiscal.

Conform studiului efectuat asupra unor impozite și taxe administrate de către organele fiscale în România am

putea menționa că, sistemul de impozitare este caracterizat de o colectare a impozitelor în creștere, dar nesemnificativă, iar ponderea acestora în PIB este flotantă, ceea ce ne demonstrează, că nu sau întreprins suficiente pârghii de administrare a impozitelor de către conducerea managerială, dar totodată acest sistem a fost influențat și de niște factori externi, precum pandemia de coronavirus, izbucnirea conflictului ruso-ucrainean, care a condus la majorarea succesivă a prețurilor la energia electrică și alte materii prime, dar și continuarea alterării lanțurilor globale de aprovizionare.

În vederea sporirii eficienței serviciilor de administrare fiscală și îmbunătățirea colectării impozitelor și taxelor, conducerea managerială trebuie să întreprindă măsuri privind monitorizarea proceselor de impozitare și efectuarea unui control de audit intern pentru a putea preveni riscurile ce survin în activitatea Serviciului Fiscal.

Referințe bibliografice:

1. Legea nr. 227/2015 privind Codul fiscal. Ultima actualizare: Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 115/2023. Ediție adnotată cu Normele metodologice aprobate prin H.G. 1/2016. ultima actualizare: Hotărârea Guvernului nr. 653/2023].
2. Mikesell, J. L. Fiscal administration: Analysis and applications for the public sector (9th ed.). Boston, MA: Wadsworth, 2014. Victoria Postolache, Conceptualizarea administrării fiscale în condiții moderne CZU: 336.225].
3. Nicolescu O., Verboncu I. Fundamentele managementului organizației. București: Tribuna Economică, 2001. 357 p].
4. Perciun E. L., Gheorghîța T., Shundi A. Motivarea personalului: provocări și soluții: Ghid practic pentru manageri din serviciul public. Chișinău. 2012. Tipografia "Elan Poligraf". ISBN 978-9975-66-305-2.
5. Ristea M. Fiscalitatea și contabilitatea întreprinderii, Editura Tribuna Economică, București, 1995.
6. Scutari, S. Finanțele Publice. Suport de curs. Tipografia, Academia de Studii Economice din Moldova, Chișinău, 2020, 264 p. ISBN 978-9975-155-18-2.
7. Raport privind execuția bugetară finală pe anii 2018-2022. <https://mf.gov.md/ro/trezorerie/rapoarte-privind-executarea-bugetului/rapoarte-anuale>. [accesat: 18.03.24].
8. Raportul de activitate al ANAF pentru anii 2018-2022. anaf.ro. online], [accesat: 22.03.24].
9. <https://www.scribd.com/doc/133809138/Sistemul-Fiscal-in-Romania>. [online], [accesat: 20.02.2024]
10. <https://www.scribgroup.com/finante/SISTEMUL-FISCAL72593.ph>. [online], [accesat: 23.02.24].

RAIN COVER FOR TABLE GRAPES AND ITS BENEFITS

BOTEZATU Andrei,

PhD student,

Technical University from Moldova

andrre2011@yahoo.com.

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0006-2189-6418>

SUMMARY

Agriculture represents a vital component of the global economy, and table grape production is one of the most significant agricultural activities worldwide. However, farmers often face weather-related challenges, such as continuous rainfall that can jeopardize the harvest and the quality of grapes. In this context, rain cover for table grapes has become an essential agricultural practice to protect from diseases the vineyards and the yield.

Key words: pergola, investments, plantations, producers, table grapes.

ACOPERIRE ANTIPLOAIIE PENTRU STRUGURI DE MASA ȘI BENEFICIILE SALE

BOTEZATU Andrei,

doctorand,

Universitatea Tehnică din Moldova

andrre2011@yahoo.com

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0006-2189-6418>

REZUMAT

Agricultura reprezintă o componentă vitală a economiei globale, iar producția de struguri de masă este una dintre cele mai importante activități agricole la nivel mondial. Cu toate acestea, fermierii se confruntă adesea cu provocări legate de vreme, cum ar fi precipitațiile continue care pot pune în pericol recolta și calitatea strugurilor. În acest context, acoperirea de ploaie pentru strugurii de masă a devenit o practică agricolă esențială pentru protejarea de boli a viilor și a randamentului.

Cuvinte-cheie: pergola, investiții, plantații, producători, struguri de masă

Introduction. Rain cover for table grapes is an agricultural practice used to shield vineyards and their yield from the adverse effects of excessive rainfall. This technology involves the installation of special covering materials over the vineyard to prevent grape damage and harm to the entire plant during periods of rains. It's important to note that rain cover requires an initial investment and proper management to be effective. However, for high-quality table grape crops, this practice can be beneficial in preventing losses and ensuring the quality of the harvest.

Agriculture represents one of the oldest and most significant human activities, making a substantial contribution to feeding the global population and national economies. Farmers all over the world face a series of challenges, especially concerning climate influences [4]. Global climate change, temperature fluctuations, and rainfall variability have become increasingly unpredictable and intense, affecting agricultural production and food security. Here are some specific challenges related to heavy rainfall in viticulture:

1. **Risk of Fungal Diseases** - Increased humidity resulting from heavy rainfall creates a conducive environment for the development of fungal diseases, such as mildew and botrytis. These diseases can affect both the

leaves and grape clusters, reducing crop yield and quality.

2. **Grape Damage** - Heavy rains can lead to grape damage, especially to the grape berries, causing them to crack and develop surface blemishes, affecting the quality and commercial appearance of the grapes.

3. **Ripening Issues** - Excessive rainfall can influence the ripening process of grapes by diluting sugar concentration and affecting acidity. This can have a negative influence on the storage of grapes in refrigerated facilities.

4. **Economic Impact** - Losses caused by heavy and continuous rainfall can have a significant impact on the income of grape growers and on local and international table grape markets. An example of this can be seen in the current year, 2023, in Italy.

5. **The Need for Agricultural Solutions** - Faced with these challenges, viticulturists are seeking agricultural solutions to protect the grapevines and the harvest, and rain covers represent one of these solutions.

These challenges underline the importance of rain cover in viticulture and the need to find effective ways to protect grape crops from the adverse effects of heavy rainfall.

The positive effects of Pergola Table Grapes production system:

<p style="text-align: center;">Protecting the harvest</p>	<p>Protecting table grape crops is one of the biggest challenges faced by viticulturists during rainy periods. Heavy rains can damage grape berries, causing them to crack and promoting the development of botrytis diseases, significantly reducing the quality and value of the harvest. Rain covers involve the installation of a special waterproof film above the grapevine support structure. These act as a shield against rain, keeping the grapes dry and healthy.</p>
<p style="text-align: center;">Disease prevention</p>	<p>Heavy rains and increased humidity during such periods create an ideal environment for the development of fungal diseases in grapevines. Two of the most common diseases, mildew and botrytis, can cause significant damage to table grape crops. Rain cover reduces the contact of leaves and berries with raindrops, limiting moisture and the spread of fungal spores. As a result, the risk of infection is significantly reduced, reducing also the need for phytosanitary treatments and contributing to more sustainable viticulture practices.</p>
<p style="text-align: center;">Keeping the quality of the grapes</p>	<p>The appearance and quality of table grapes are of paramount importance for consumer satisfaction and the commercial value of table grapes production. Heavy rains can wash away dust, dirt, and impurities from grapes, thereby diminishing their authentic appeal and taste quality. Rain covers aid in preserving the appearance and flavor of grapes, thus maintaining their market value and customer satisfaction.</p>
<p style="text-align: center;">Yield increase</p>	<p>Protecting table grape crops against excessive rainfall significantly contributes to increased agricultural yield. Farmers can achieve a larger and healthier harvest, resulting in higher income and improved profitability. Furthermore, superior-quality crops can access more discerning markets and better prices.</p>
<p style="text-align: center;">Resources management</p>	<p>Rain covers contribute to more efficient agricultural resource management. By reducing the need for pesticide applications to combat diseases and the amount of water used for irrigation due to minimal evaporation, farmers conserve resources and reduce their environmental impact. This aligns with the global trend toward adopting sustainable agricultural practices.</p>
<p style="text-align: center;">The precise scheduling of the harvest</p>	<p>The timing of harvest is critical in viticulture as it directly influences the quality and taste of table grapes. Rain cover allows farmers to schedule their harvest at the optimal moment, when the grapes are fully ripe and have reached the desired concentrations of sugars and dry matter. This is essential for maintaining good quality with the characteristics demanded by the market.</p>

Source: elaborated by the author

In the Republic of Moldova, the adoption of rain cover technology has had a significant impact on table grape production and wine exports. A relevant example is the cooperative of viticulturists in southern Moldova, C. I. Grape Line [1].

This cooperative made the decision to implement rain covers for a significant portion of their table grapes plantations. As a result, they have observed a significant reduction in crop losses due to rain and an increase in the quality of table grapes. This has allowed them to produce high-quality table grapes that gained recognition in international markets. Moldovan table grape exports have increased substantially, by up to 95%, contributing

to the economic development of the cooperative [2].

These real-life examples illustrate how rain cover technology can be successfully applied in intensive table grapes production and can have a positive impact on both local production and international exports of table grapes.

Covering materials used

Rain cover involves the use of specially designed materials to protect grapevines and the harvest from heavy rains. There are several types of covering materials used in viticulture, including:

1. **Plastic Films** - Plastic films made of polypropylene with various thicknesses (ranging from 120 to 200 microns) are the most commonly used

materials. These are used to cover the entire grapevine or to protect critical areas of it. By using waterproof plastic films that allow air and light penetration, farmers can prevent and protect the harvest from damage caused by rainfall.

2. **Retractable Tents** - These are mobile structures that can be quickly deployed over the grapevines before anticipated rains. Tents are made from waterproof materials and can be easily managed.

Installation and management techniques

Installing and managing rain covers are essential processes to ensure the effectiveness of this technology. Farmers should consider the following techniques:

1. **Proper Material Installation:** Rain cover materials should be evenly stretched over the grapevines and securely fastened to withstand rain and wind.

2. **Weather Monitoring:** Farmers should closely monitor weather forecasts and be prepared to remove the rain cover in case of high temperatures, exceeding +37°C, to prevent leaf burn.

3. **Management of Mobile Structures:** If retractable tents or other mobile structures are used, there should be an efficient management plan in place. This involves deploying and retracting them as needed based on requirements and weather conditions.

Cost and economic efficiency

Costs associated with rain cover technology can vary depending on the materials used, size, thickness, and specific manufacturing technology. It's important to conduct a cost assessment to determine the economic efficiency of this technology. Factors influencing costs include:

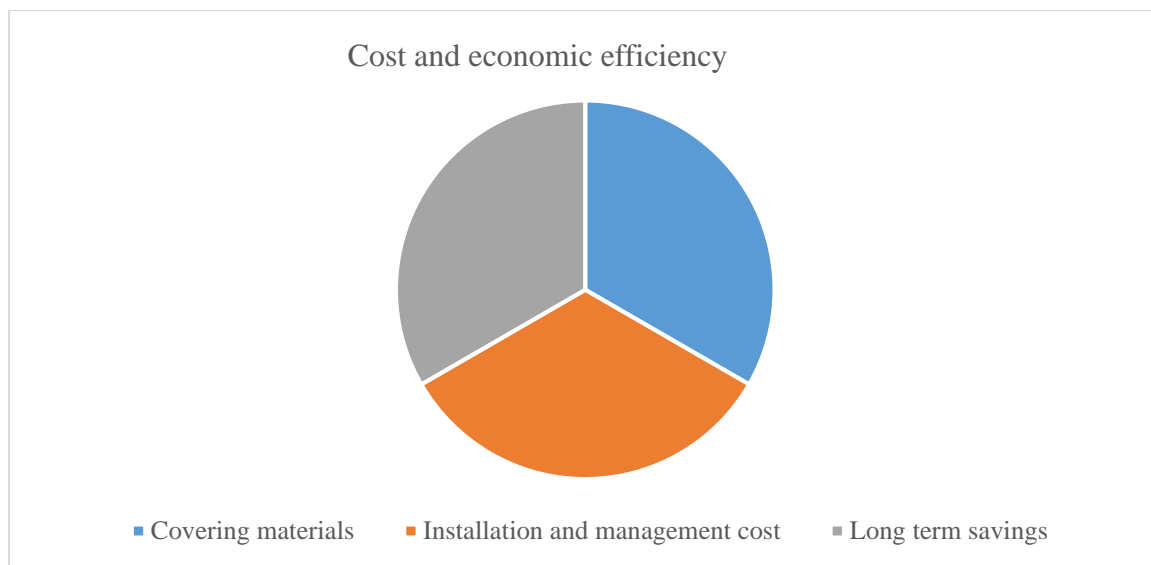

Figure 1. Cost and economic efficiency

Source: elaborated by the author

Covering materials - Depending on the thickness of the film, which can range from 120 microns to 200 microns, costs can vary (from 0.70 EUR/m² to 0.98 EUR/m²) depending on the type of film, creating a difference of up to 30%.

Installation and management cost - This includes the costs for the initial installation of the rain cover and its management throughout the agricultural season.

Long term savings - Farmers can save money by reducing crop losses and using resources more efficiently, such as water for irrigation and pesticides by reducing the need for frequent treatments. Additionally, matured grapes can be kept on the vine for a longer period and harvested based on market demand, avoiding storage costs in refrigerated facilities and preserving freshness and commercial appearance, potentially increasing selling prices by 25% to 30% [7].

Evaluating costs and benefits is essential to determine whether rain cover technology is a viable economic investment for table grape producers throughout the region.

Perspectives on Development and Innovations:

1. **Advanced Technologies:** The development of more advanced and durable covering materials that can be easily installed and managed may make this technology more accessible and efficient.

2. **Monitoring Systems:** Using sensors and Internet of Things (IoT) technology to monitor real-time weather conditions can help automate the installation of rain covers before rainfall and efficiently manage them.

3. **Automated Management Techniques:** The development of automated rain cover management systems that can be controlled remotely or programmed based on weather forecasts can make this technology more convenient for farmers.

These innovations have the potential to enhance the effectiveness and accessibility of rain cover technology in viticulture, further improving crop protection and overall agricultural sustainability [3].

Integrating Sustainability into Rain Cover Technology:

1. **Environmentally Friendly Materials:** The

development and use of rain cover materials that are biodegradable or environmentally friendly can contribute to reducing the impact on ecosystems.

2. Resource Efficiency: Efficient use of resources such as water and energy within rain cover technology can contribute to more sustainable agriculture.

3. Effects on Biodiversity: Evaluating the impact of rain cover technology on local biodiversity and developing strategies to minimize these impacts can be an integral part of sustainable management of table grape vineyards.

Conclusions. By considering sustainability principles in the development and implementation of rain cover technology, viticulturists can not only protect their crops but also minimize their environmental footprint and contribute to long-term agricultural sustainability.

Impact of Climate Change on the Need for Rain Cover:

Rainfall Variability: Climate change can bring alterations in rainfall patterns, making heavy rains more frequent or unpredictable. This can increase the necessity for rain cover technology.

Warmer Climate: Rising temperatures can affect the timing of harvest and influence the development of diseases in grapevines, which can have implications for the use of rain cover technology.

Adapting to Climate Change: The future of rain cover technology may include strategies for adapting to climate change, such as adjusting the installation schedule based on new climate patterns and forecasts.

As climate change continues to affect weather patterns and temperatures, farmers may need to adapt their rain cover practices to ensure the continued

protection and quality of their grape crops [5].

These ideas provide an insight into possible directions for the development and evolution of rain cover technology in table grapes production, considering innovations, sustainability, and the impact of climate change [8].

In conclusion, rain cover represents an essential technology in table grape production, offering numerous benefits to farmers and grape producers.

This technology protects the harvest from the negative effects of heavy rains, preventing grape berry cracking and the development of fungal diseases. Additionally, rain cover technology helps maintain grape quality, increases yield, and allows for more efficient resource management.

Rain cover plays a key role in ensuring the success of viticulture, especially in regions prone to heavy rains or climate changes. Protecting the crop and grape quality is essential for producing high-quality grapes and increasing the profitability of vineyard businesses. This technology helps farmers more effectively manage the risks associated with unpredictable weather conditions.

While rain cover technology has brought significant benefits, continued research and development in this field remain crucial. Ongoing climate changes may pose new challenges, and farmers in the sector must be prepared to address them. Research can contribute to the development of more efficient covering materials, technological innovations, and adaptation to new climate conditions. Furthermore, sustainability should be a central element in the evolution of this technology to minimize its environmental impact.

Bibliographic references:

1. Dry, P., & Loveys, B. (2000). "Grapevine Canopies: A Dynamic Source for Acoustic and Physical Signaling for Advanced Irrigation Scheduling." In "Proceedings of the 5th International Symposium on Grapevine Physiology and Biotechnology".
2. Smart, D. R., & Rahn, E. (2005). "Rain Protection in Table Grapes." In "Proceedings of the International Symposium on Table Grapes".
3. Matthews, M. A., & Anderson, M. M. (1988). "Fruit ripening in *Vitis vinifera* L.: Responses to seasonal water deficits." *American Journal of Enology and Viticulture*.
4. Wine Spectator - "Rain Dancers: Grape Growers Get Creative to Protect Vineyards".
5. Wines & Vines - "Table Grape Growers and the El Niño of 1997-98".
6. Mabrouk, H., & Smit, Y. (2008). "Controlled environment technology for table grape production." *Acta Horticulturae*.
7. Williams, L. E., & Matthews, M. A. (1990). "Grapevine." In "Irrigation of Agricultural Crops" (pp. 1019-1051). American Society of Agronomy.
8. Sabbatini, P., & Howell, G. S. (2010). "Using an Improved Positive Pressure Leaf Press to Measure Water Potential in Grapevine Leaves." *American Journal of Enology and Viticulture*.

ASPECTS OF STATE CONTROL OF SOCIAL ASSISTANCE AS A FUNCTION OF SOCIAL PROTECTION MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

MARDARI Liliana,

PhD student,

Technical University of Moldova,

lilianamardari11@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5616-945X>

SUMMARY

World experience proves that no state can successfully carry out radical reforms in economic and political, social and cultural life without also having a developed network of social assistance services and specialists, able to protect people in difficulty. In this context, in addition to regulations, reforms, training, financing, programs, projects, the need to control their application and capitalization is imposed.

As a result, the field of social assistance, which includes a wide spectrum of specific benefits and services, each with particularities in regulation, application, financing, but indispensable for the categories of beneficiaries to whom they are addressed, it is necessary to establish and apply the control function through to institutions with attributions and functions in that direction.

Key words: control, control mission, evidence, report, social assistance, recommendation.

ASPECTE ALE CONTROLULUI DE STAT AL ASISTENȚEI SOCIALE CA FUNCȚIE A MANAGEMENTULUI PROTECȚIEI SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

MARDARI Liliana,

Doctorandă,

Universitatea Tehnică a Moldovei

lilianamardari11@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5616-945X>

REZUMAT

Experiența mondială demonstrează că nici un stat nu poate realiza cu succes reforme radicale în viața economică și politică, socială și culturală fără a dispune și de o rețea dezvoltată de servicii de asistență socială și de specialiști, capabili să protejeze persoanele aflate în dificultate. În acest context pe lângă reglementări, reforme, perfecționări, finanțări, programe, proiecte, se impune necesitatea controlului aplicării și valorificării acestora.

Ca rezultat, domeniul asistenței sociale, care include un spectru larg de prestații și servicii specifice, fiecare având particularități în reglementare, aplicare, finanțare, dar indispensabile pentru categoriile de beneficiari cărora le sunt adresate, este necesar de instituit și aplicat funcția de control prin intermediul unor instituții cu atribuții și funcții în direcția respectivă.

Cuvinte-cheie: control, misiune de control, probe, raport, asistență socială, recomandări.

Introduction. Social assistance is an operative way of implementing support possibilities through multiple benefits and social services, for those in extraordinary situations for a short or long period of time. The theory of social assistance is often exceeded by the flexibility of practice, the ways in which employees in the system link theory to practice do not always have a written reflection, and the benchmarks are mostly regulated and not theoretical [5].

The control activity reflects that function of management, which is expressed through a complex of information collection, processing and monitoring actions, through which managers ensure that the activities carried out are carried out according to the plan or forecast, measuring the progress towards the proposed objectives and detecting deviations from the proposed plan in order to take the necessary corrective measures [4].

The topicality of studying the control function in social assistance emerges from the importance of the field and the expected effect, from the reforms that are carried out and the need to implement the approved changes, from the fact that resources (financial, human, time) are limited, and the beneficiaries need these services and services in optimal terms and conditions.

Results. Unlike other social sciences, social assistance is characterized by the close connection between theory and practice, between accumulated knowledge and formed skills. However, the practice of social assistance is much more complicated, much more elastic, often imposing non-standardized methods of solving problems.

The field of social assistance, as a component of social protection, is also subject to control activity. State control and accreditation in the field of social assistance is carried out by the State Social Inspectorate, which is

an administrative authority subordinate to the Ministry of Labor and Social Protection [1].

This authority's mission, basic functions, main attributions, general rights and other normative provisions are established in the Regulation on the organization and operation of the State Social Inspectorate, approved by the Government. The State Social Inspectorate is the legal successor of the Social

Inspection and has been active since June 2023.

One of the main functions of the State Social Inspectorate is the exercise of state control in terms of establishing the right and granting social services and establishing the right and granting social assistance benefits throughout the territory of the Republic of Moldova [3].

exercising control over compliance with the regulations of the legislation in the field of establishing the right and granting social assistance benefits and social services

- communication and public information regarding the mission, importance, priorities, specific measures and results of the Inspectorate's activity

representing interests in courts, in relations with similar bodies abroad and with other public institutions and domestic and international organizations

- evaluating and monitoring the impact of the Inspectorate's control activity on entities subject to state control in the field of social assistance

accreditation of social service providers according to the provisions of Law no. 129/2012 regarding the accreditation of social service providers

Figure 1. Functions of the State Social Inspectorate

Source: developed by the author based on the Regulation on the organization and operation of the State Social Inspectorate [3]

In the context of carrying out the control function, the State Social Inspectorate has several attributions set out below:

a) ensures the exercise of control over the implementation of the provisions of the normative acts relating to the establishment of the right and the granting of social assistance benefits and social services by social service providers, regardless of the type of property and the legal form of organization;

b) finds contraventions in the part related to the implementation of the legal provisions that regulate the establishment of the right and the granting of social assistance benefits and social services, in accordance with the provisions of the Contraventional Code of the Republic of Moldova no. 218/2008;

c) draws up, in accordance with the law, minutes regarding the contravention and sends, as the case may be, the file to the court or another body for examination;

d) prepares written reports, in which the findings of the control mission carried out, the recommendations for improving the activity, as well as the period during which the observed deviations are to be remedied are recorded;

e) order measures to the public administration authorities, which have established the rights to the granting of social assistance benefits and the provision of social services, the re-evaluation of the cases and files of the beneficiaries, as appropriate, and in the situation where there are suspicions of fraud, abuse and negligence, notify the bodies for the protection of the competent legal norms;

f) orders the controlled entities to take legal measures to remedy the identified deficiencies, identifies the legal

liability of the guilty persons and notifies the competent law enforcement bodies, as the case may be;

g) proposes, in accordance with the law, the suspension or withdrawal of the accreditation of the social service.

The control missions are carried out based on the provisions of the Inspection Standards, which aim to establish the general regulatory principles applicable to the types of control carried out by the State Social Inspectorate. The inspection standards are defined as the set of concepts, guiding principles, procedures and methods on the basis of which the inspector determines the set of verification steps and procedures that allow the achievement of the set objective [6].

At the same time, the inspection standards regulate the main operational processes of the State Social Inspectorate, contributing to:

a) the delimitation of the operational processes and specific stages of the inspection activity;

b) defining the reference framework on the basis of which the activity of inspection;

c) stimulating process improvement within the institution;

d) ensuring the complexity and quality of the mission report, supporting, in the same time, the credibility of inspectors in front of users of inspection reports.

The State Social Inspectorate establishes effective systems for planning the process of achievement of its mission, as a result of developing the Strategic Development Plan for a period of three years and the annual activity plan based on the analysis of institutional capacities, the establishment of development priorities

and principles [3].

The planning of control/inspection missions in the field of social assistance includes both social benefit inspection missions and social service inspection missions, which are carried out based on:

- a) The risk profile, developed and approved annually within the annual activity plan of the institution;
- b) Requests/petitions received from citizens, the Ministry of Health, Labor and Social Protection, other state institutions.

It is constantly aimed at ensuring the sufficiency of allocating the necessary resources for the planned activities, in order to achieve the approved annual activity plan. The strategic plan and the annual activity plan can be amended, according to the procedure established by the internal normative act. The State Social Inspectorate has and applies an internal normative act regarding the policies and procedures for the development and approval of activity plans, monitoring and systematic reporting on their implementation.

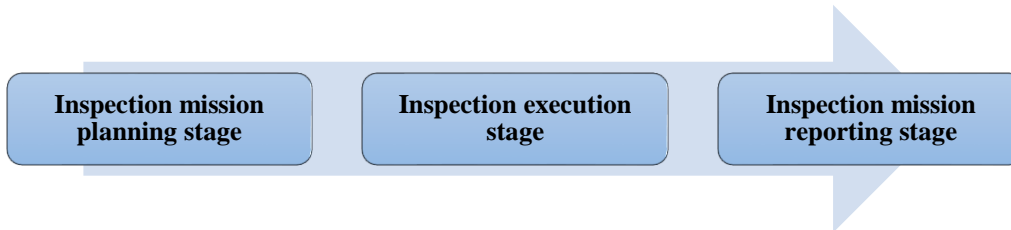

Figure 2. Stages of the inspection mission of social services and benefits

Source: developed by the author based on the Inspection Standards

At the planning stage of the inspection mission, the Social Benefits Inspection Mission Plan is drawn up in the Social Assistance Automated Information System, responsible of this process being the Head of the Directorate.

It is reflected in the Inspection Mission Plan [6]:

- a) specifying the mission objective;
- b) the risk profile used to select cases for inspection;
- c) defining the inspection targets, with the establishment of the sample of beneficiaries who will be subjected to the inspection procedures and techniques;
- d) formation of the inspection team;
- e) activities for each member of the inspection team;
- f) the deadlines for carrying out the inspection.

After drawing up the Inspection Mission Plan, in the planning process the members of the inspection team carry out the following actions [3]:

a) analyzes the data from the requests for social aid and aid for the cold period of the year included in the inspection plan and prepares the "Control sheet", which is completed/drawn up at the beneficiary's home;

b) requests information from entities, in order to verify the correctness of the data declared in the application and the changes made during the payment period;

c) analyze data from other information systems, in order to facilitate the process of collecting inspection samples;

d) analyzes the level of implementation of the recommendations submitted in the previous mission.

In the process of planning a social services inspection mission, the inspector is required to go through the stages reflected in Figure 3.

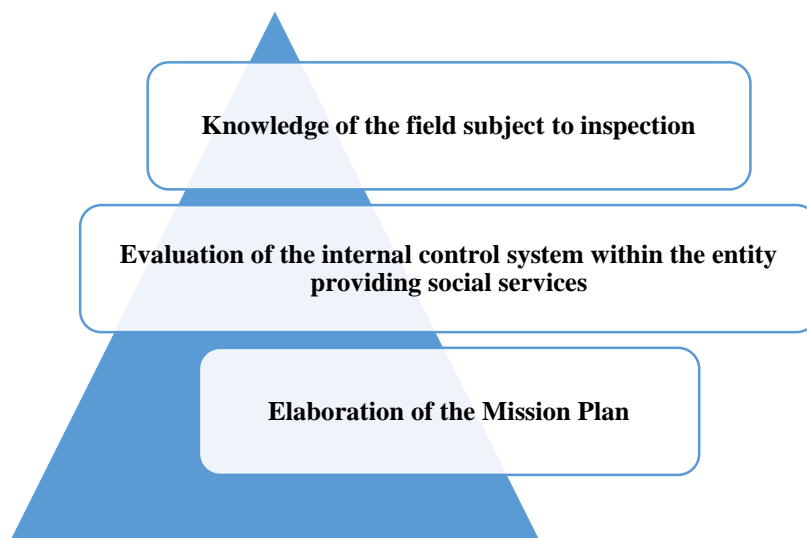

Figure 3. Stages of planning the social services inspection mission

Source: developed by the author based on the Inspection Standards

At the inspection execution stage, in order to

document irregularities (cases with errors and suspected

cases of fraud) in the process of establishing and paying social benefits collect the following types of evidence:

a) documentary inspection evidence – obtained on the basis of documents, being presented in written form or in electronic format (scanned);

b) analytical inspection evidence - obtained as a result of the verification, analysis and interpretation of the data resulting from the actions related to the granting of social benefits;

c) physical inspection evidence - obtained by direct observation of the events, being presented in the form of photographs, video recordings, etc.;

d) verbal inspection evidence – obtained in the form of answers to interviews, questionnaires, explanations, etc.

The inspector is obliged to argue the detected irregularities (cases of error and cases of suspected fraud) through inspection evidence that meets the following characteristics: they are credible, relevant and sufficient. Inspectors apply professional judgment in determining the credibility, relevance and sufficiency of evidence. Credibility and relevance are related to the quality of the evidence. The sufficiency of inspection evidence is related to its quantity.

Inspection evidence is collected for each inspected case, through the use of to the inspector of the following work techniques and procedures :

1) *analytical procedures*: consist of the analysis of information related to the establishment and payment of social benefits to beneficiaries, including the analysis and examination of documents from the personal files of social benefits beneficiaries, documents presented by third parties, etc.;

2) *interviewing*: consists in obtaining information from qualified persons inside and outside the verified entity;

3) *confirmation*: consists in verifying the correctness of the data declared in the application regarding the welfare of the family, during visits to the home of the beneficiary of social benefits, or receiving a written answer given to a question addressed to the managers of a public entity and beneficiaries of social benefits to verify some related topics of the correctness of establishing and paying social benefits [2].

During the execution stage of the social services inspection mission, to obtain evidence, inspectors must use the following techniques and work procedures:

a) *document analysis*: to compare the existing indicators at the entity level in the aspect related to the provision of social services to beneficiaries and significant trends over a certain period, as well as in the analysis and examination of documents from the personal files of beneficiaries;

b) *observation*: involves following the activities, processes or internal procedures carried out by the persons responsible in the provision of services;

c) *investigation/interview*: consists of obtaining information from qualified persons inside and outside the verified entity;

d) *confirmation*: consists in receiving an answer to a question addressed to a public entity to verify some topics related to the process of establishing social service

beneficiaries.

The inspection samples are processed in the "Social Assistance Automated Information System", by going through the inspection steps and entering the data, the amount of the social benefit due to the family being automatically recalculated [6].

In the event that the inspection evidence reveals the correctness of the establishment and payment of the social benefit to the beneficiary family, and the recalculated amount of social aid and aid for the cold period of the year coincides with the amount established and paid to the beneficiary by the territorial social assistance structure, the inspection process is completed by validation of the application for social aid and aid for the cold period of the year. In the cases found with irregularities, the stage of reporting the results of the inspection is passed [2].

All samples collected during the performance of the inspection mission constitute the inspection documentation and are attached to the Inspection Mission File.

At the reporting stage of the inspection mission, after the validation/non-validation of all inspected cases, the head of the inspection team draws up the Inspection Report per district, which represents a generalization report at the district level, summing up the information included in all the individual Reports of inspection completed within a mission.

The report of the district inspection mission must be:

a) complete, to contain the findings and data from the Individual Inspection Reports;

b) objective, be balanced, without distortions, so as not to create suspicions regarding the credibility and independence of the inspector(s) responsible for carrying out the inspection mission;

c) accessible, which implies the use of language as clear and simple as possible to be easily read and understood by the beneficiaries of the report. Not to give the possibility of erroneous interpretations.

d) timely, which implies compliance with the elaboration deadline, without delays and qualitatively;

e) convincing, which involves conclusive and accurate presentation of results, and conclusions and recommendations must be supported by sufficient and appropriate inspection evidence.

The recommendations submitted in the Report of the inspection mission per district must emerge from the synthesis of the findings and conclusions regarding the existing deficiencies in the process of establishing and paying social aid and aid for the cold period of the year and be:

a) aimed at removing the causes that lead to shortcomings or deficiencies in the management of the institution in the respective activity component;

b) clear, concise, simple in form and detailed in content, for their understanding;

c) practical (executed within the established limits, taking into account the restrictions of legal norms);

d) oriented towards results that can be evaluated and formulated in such a way that their achievement can be monitored.

For the years 2019 - 2022, inspection missions were

planned for 26 entities that provide public home care services. During the inspection missions, the following activities were carried out [7]:

- a total of 4931 files were checked, including 3925 files of beneficiaries and 1006 files of service personnel. The share of verified files constituted 30% of the total number of beneficiaries per entity.

- visits were made to the homes of 686 beneficiaries, which were carried out in 2019 and between February and March 2020, at nine inspected entities.

As a result, several irregularities were identified:

- upon the admission of beneficiaries to the Service and compliance with the eligibility criteria

- when assessing the beneficiary's needs, drawing up the individualized care plan and signing the service agreement.

- when assessing the beneficiary's needs, drawing up the individualized care plan and signing the service agreement - in the process of verifying compliance with the regulatory framework regarding the provision of home care and the requirements for monitoring and evaluating the provision of home care services.

- regarding the initial and continuous training of the staff

- regarding the employment and management of the Service's personnel.

All these irregularities cause significant negative effects: providing services at an ineffective level and quality, serving beneficiaries who are not eligible, services not provided to people who need these services, inadequate or erroneous remuneration, etc..

According to the Control Report on the formation and operation of the Personal Assistance Social Service, the Directorate of Social Assistance and Protection of the Nisporeni Family, the planned control mission was carried out, the period subject to inspection 2019-2023. 226 people benefited from assistance in 2023, 65 from the city. Nisporeni, and 161 people from 21 rural localities, 18% more than in 2020 [8].

Between January and December 2023, the State Social Inspectorate carried out 16 control missions on the correct and uniform application of laws and other normative acts that regulate the granting of social assistance benefits, as follows:

- correct application and unitary of the laws and other normative acts that regulate the granting of social aid and aid for the cold period of the year - 6 control missions;

- unemployment status eligibility for family members receiving social assistance and aid for the cold period of the year - 6 control missions (4 planned missions; 2 unexpected missions);

- the method of establishing and granting emergency financial aid, the correctness of the implementation of the provisions of the Regulation on the method of establishing and paying emergency financial aid being verified - 3 unannounced control missions [9].

From the total amount subject to inspection procedures, which is 24071.17 thousand lei, unjustified payments were found in the amount of 13948.84 thousand lei, or what constitutes 58% of the total amount

checked. At the same time, cases were found in which the amount of social aid established for the beneficiaries was in a smaller amount.

Irregularities were established that led to the reduction of the payments of social benefits paid to the beneficiaries in the total amount of 30732.00 thousand lei. The amount forwarded for restitution as a result of the control missions carried out in 2023 is 13349.62 thousand lei, or 96% of the amount found to have been granted unjustifiably.

For each case identified with irregularities, individual control reports were drawn up and submitted to the territorial social assistance structures in order to take the necessary measures to remedy the detected errors.

In the process of the control mission, several irregularities were detected, both regarding the correspondence of the beneficiary status, the professional correspondence, the assessment of the applicants' needs, the elaboration of the assistance plan, the monitoring and evaluation of the service, the completion of the file upon employment and along the way, thus causing more damages. Several recommendations were specified, which need to be implemented according to a plan with reporting on the achievement in terms established at the State Social Inspectorate.

At the same time, the Criminal Code was supplemented with an article that will regulate liability for violating the rules regarding the provision of social assistance. Thus, the violation by the territorial social assistance structure of the decision-making period regarding the granting or non-granting of social benefits is sanctioned with a fine of 50 to 150 conventional units applied to the person with a responsible position [4].

At the same time, the intentional establishment and granting by the territorial social assistance structure of the right to social services, social aid and/or aid for the cold period of the year to the person who does not meet the conditions established by law, if thereby causing damage to the budget of state in a size that exceeds 100 conventional units, is sanctioned with a fine from 100 to 200 conventional units applied to the person with a responsible position with or without the deprivation of the right to hold certain positions for a period of 3 months to one year.

Refusal by the responsible persons within the central public authorities, local public authorities or by natural and legal persons under private law to make available to the inspectors of the State Social Inspectorate the documents and information necessary to carry out the actions of supervision, control, evaluation and monitoring is sanctioned with a fine of 20 to 50 conventional units applied to the natural person, with a fine of 50 to 100 conventional units applied to the person with a responsible position and with a fine of 100 to 150 conventional units applied to the legal person.

The monitoring of the implementation of the recommendations submitted by the State Social Inspectorate is a component part of the inspection activity and represents a sequence of activities structured from a logical point of view, organized in order to track and assess the actions taken by the entity regarding the remedy of deficiencies/deviations found by the

inspection. As part of the monitoring process, the State Social Inspectorate also ensures the follow-up of the amounts recommended for restitution by the beneficiaries of social benefits [6].

The person in charge of monitoring analyzes and generalizes, at an interval of 10 days, the data received from the targeted entity regarding the measures taken, including the supporting documents, and classifies the activities, ensuring the record of the recommendations depending on the level of execution:

a) *executed*, the information presented by the audited entity/other bodies and institutions concerned in the Inspection Mission Report confirms that the necessary measures have been taken in order to implement the recommendation;

b) *partially executed*, the information presented by the entity is not complete (either the confirmatory documents are not attached, or the measures taken are not sufficient, only some actions have been initiated);

c) *not executed*, the entity did not present any information that would certify the undertaking of actions in order to comply with the submitted recommendations or the actions undertaken are not appropriate.

In case of non-implementation or partial implementation of the recommendations, the following will be undertaken:

a) contacting and communicating by phone with the managers within the targeted entity;

b) informing in writing the management of the entity and the higher hierarchical body, other bodies, for taking a stance.

The inspectors are obliged to verify the implementation of the previously submitted recommendations within the inspection missions. If no inspection missions are planned for the entities that did

not ensure the implementation of the recommendations, the management of the State Social Inspectorate can decide to initiate an unannounced verification of the level of implementation of the recommendations. At the end of the unannounced verification action, the inspector draws up the Report on the implementation of the recommendations.

The State Social Inspectorate prepares statistical reports on the level of execution a recommendations submitted for implementation to the inspected entities.

Conclusion. In the state control activity in the field of social assistance, the State Social Inspectorate carries out control missions, being empowered with functions and attributions, and more recently ascertains and examines contraventions in accordance with the provisions of the Contravention Code.

The local public administration authorities of the first level will provide, at the request of the State Social Inspectorate, the necessary information to carry out the state control regarding the provision of social assistance in the administered territory.

The control of social assistance is carried out in strict accordance with the standards and regulations in force, according to the approved plan, as well as based on complaints, reasoned requests.

The stages of the inspection mission are planning, execution and reporting. At each of the stages, it is important to apply the right methods, carry out the related activities, and respect the established deadlines.

It is important that through the controls it is not necessary to establish sanctions, that is, the recommendations should have the character of continuous improvement and improvement of the field of social assistance.

Bibliographic references:

1. Social assistance law No. 547 of 12-25-2003 with subsequent amendments Published: 12-03-2004 in Monitorul Oficial Nr. 42-44 art. 249. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=142238&lang=ro#
2. Law No. 133 of 13.06.2008 regarding social assistance Published: 30-09-2008 in the Official Gazette No. 179 art. 625. Amended: LP302 of 26.10.23, MO404-407/31.10.23 art.703; in force 31.01.24
3. Regulation regarding the organization and functioning of the State Social Inspectorate. Published: 30-12-2022 in Official Gazette No. 456-459 art. 1070. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134881&lang=ro
4. State control in the field of social assistance. <https://monitorul.fisc.md/editorial/controlul-de-stat-in-domeniul-asistentei-sociale.html/>
5. Methods and techniques in social assistance. https://www.academia.edu/9893168/Metode_si_tehnici_in_asistenta_sociala (vizited 26.02.2024).
6. Inspection Standards approved by Order no. 122 of December 29, 2017
7. Inspection of the social care service at home for the period of 2019-2022. https://iss.gov.md/storage/files/Inspectarea_serviciului_de_ingrijire_sociala_la_domiciliu_2019_2022.pdf (vizited 26.02.2024).
8. Control report on the formation and operation of the Social Service Personal Assistance, Directorate of Social Assistance and Protection of the Nisporeni Family, 2024. <https://iss.gov.md/storage/files/Raportul%20nr.%2003%20din%2005.02.2024.pdf> (vizited 26.02.2024)
9. Control missions on the correct and uniform application of laws and a other normative acts that regulate the granting of social assistance benefits carried out during 2023. https://iss.gov.md/storage/files/Misiuni_control_prestatii_2023.pdf

ASSET MANAGEMENT OF AN AGRICULTURAL ORGANIZATION

TRACI Dumitru,

PhD in economics, associate professor,
Shevchenko State University,

E-mail: dtrach.72@mail.ru,

<https://orcid.org/0000-0002-6575-5725>

SUMMARY

In conditions of complete economic independence of enterprises, the quality of management in general and financial management in particular has a decisive influence on effective development. The main goal of financial management is the formation of own capital and its structure and quality are important. Any profitable production activity should provide a balanced material and technical base corresponding to the specialization of the enterprise. Given the current situation in the agro-industrial complex of the region, first of all, the fragmentation of the land by small users, the lack of business management experience in the market economy, improving the quality of financial management is extremely relevant.

The proposed study is considered on the example of one of the leading agricultural enterprises in the region, which was established in 2004 having 20 hectares of land in use, and currently – 8144 hectares of land, so it is a sufficient basis for scientific research.

Key words: financial management, effective development, property structure, return on net asset value, sales volume, profit, financial stability coefficient, liquidity.

MANAGEMENTUL ACTIVELOR UNEI ORGANIZATII AGRICOLE

TRACI Dumitru,

Doctor in economie, conferențiar universitar,
Universitatea de stat T. Sevchenko

E-mail: dtrach.72@mail.ru,

<https://orcid.org/0000-0002-6575-5725>

RESUMAT

În condițiile unei independente economice deplină a întreprinderilor, calitatea managementului în general și a managementului financiar în special are o influență decisivă asupra dezvoltării eficiente. Principalul obiectiv al managementului financiar este formarea capitalului propriu, iar structura și calitatea acestuia sunt de mare importanță. Orice activitate de producție profitabilă trebuie să asigure o bază materială și tehnică echilibrată, corespunzătoare specializării întreprinderii. Având în vedere situația actuală a complexului agroindustrial din regiune, în primul rând fragmentarea terenurilor în mici utilizatori, lipsa de experiență în gestionarea afacerilor în economia de piață, îmbunătățirea calității managementului financiar este extrem de relevantă.

Cercetarea propusă este luată în considerare pe exemplul uneia dintre cele mai importante întreprinderi agricole din regiune, care a fost înființată în anul 2004, având în folosință 20 de hectare de teren, iar în prezent – 8144 de hectare de teren, ceea ce reprezintă o bază suficientă pentru cercetarea științifică.

Cuvinte-cheie: managementul financiar, dezvoltarea eficientă, structura proprietății, rentabilitatea valorii nete, volumul vânzărilor, profitul, raportul de putere financiară, lichiditatea.

Introduction. Property capital is the main value in financial management. Property is a set of economic benefits expressed in monetary form, which a production unit has on the basis of the balance sheet data at the moment (at the end of the management period) [1].

In analytical practice, depending on the sources from which these goods are produced, there are:

- a) the real value of the company's property;
- b) its net value.

The real value of the property includes goods created both from own sources and from borrowed ones. From the point of view of accounting, this cost is reflected in the assets of the balance sheet.

The tendency to change this indicator in dynamics allows us to assess the tendency to increase or decrease

the property in the studied enterprise.

The net value of the property expresses only the economic benefits coming from its own sources (it expresses the state of the enterprise).

The issue of effectiveness of agricultural organizations' own capital management as one of the most important tasks of financial management has been given considerable attention by domestic and foreign scientists [2,3,4,5,6].

Materials and methods

To ensure the financial stability of the enterprise, a scientifically based management system of its activities should be built from a long-term perspective [7,8]. The most important component of this system should be indicators for assessing current activities and

development prospects.

The materials of this study were the statistical data of the enterprise for the period of 2017-2019 [9,10]. The following methods were used: the analysis and comparison method, grouping method, generalization and forecasting method [11,12,13,14].

Results and discussion

Next, we will trace the growth and efficiency of the property of the LLC "Rist" according to the data presented in Table 1.

The information in Table 1 allows us to conclude:

– the total value of assets in 2022 compared to 2020 increased by $4416,8 - 4188,7 = 228,1$ thousand lei; long-term and short-term debts corresponding to $486,1 - 391,1 = 95$ thousand lei, or $95 \times 100\% : 391,1 = 24,3\%$; net asset value increased by $3930,7 - 3797,6 = 133,1$ thousand lei; or $133,1 \times 100\% : 3797,6 = 3,5\%$;

– the net value profitability sharply decreased by 0,068: $0,03 = 22,7$ times and it was affected by the decrease in the net profit in 2022 compared to 2020 by $260,1 : 12,4 = 21$ times.

Table 1. The growth and efficiency of the property of the LLC "Rist" in 2020-2022

Indicators	Years		
	2020	2021	2022
1. Total value of assets, thousand lei	4188,7	4517,8	4416,8
2. Total long-term and short-term debt, thousand lei	391,1	4245	486,1
3. Net asset value, thousand lei	3797,6	4093,3	3930,7
4. Net profit, thousand lei	260,1	277,0	12,4
5. Net value profitability, lei	0,068	0,068	0,003

Source: designed by the author.

The analysis of assets in the balance sheet allows you to argue the decision on the investment content. Next, we

will analyze the real value and property structure of the LLC "Rist" in 2021-2022, Table 2.

Table 2. The diagnostics and evaluation of the company's property structure at real value (according to the balance sheet)

Indicators	2021		2022		Deviation	
	quantity, lei	ratio, %	quantity, lei	ratio, %	lei	%
A	1	2	3	4	5	6
I. Long-term assets	-	-	-	-	-	-
1.1. Intangible assets	-	-	-	-	-	-
1.2. Long-term tangible assets	2428,2	58	2004,6	46,5	-423,6	-11,5
1.3. Long-term financial assets	-	-	-	-	-	-
1.4. Long-term working assets	63,7	1,5	231,4	5,3	+167,7	+3,8
Total for Chapter I	2492	59,5	2236	51,8	-256	-7,7
II Current assets						
2.1. Stocks of goods and materials	1630,4	38,9	1380	31,9	-250,4	-7
2.2. Short-term accounts receivable	26,4	0,6	547,9	12,6	+521,5	+12
2.3. Short-term investments	-	-	-	-	-	-
2.4. Money	22,3	0,7	138,5	3,2	+116,2	+2,5
2.5. Other current assets	17,6	0,5	13,3	0,3	-4,3	-0,2
Total for Chapter II	1696,7	41,5	2079,7	48,2	383	7,2
Total – assets	4188,7	100,00	4315,7	100,00	127	x

Source: designed by the author.

The data in Table 2 allow us to draw the following conclusions. Compared to 2021 the real value of the property of the LLC "Rist" in 2022 increased by 127 thousand lei or by 3,03% ($127000 \times 100 : 4188,7$).

This increase was provided by the increase in current assets in general by 383 thousand lei or by 9,1% ($383 \times 100\% : 4188,7$) and the general decrease of long-term assets by -256 thousand lei or by 6,11%.

The main share is on current assets, which in 2022 amounted to 48,2% of the total assets, having decreased by 7,2 percentage points compared to 2021, and long-term assets decreased by -7.7 percentage points, amounting to 51,8% in 2022.

In countries with modern agriculture effective compliance in the property structure of production units should correspond to a 50-50 balance sheet, i.e. 50% of the company's property should be long-term tangible assets, and 50% – current assets.

One of the main conditions for a good financial situation of any production unit is a situation in which,

according to the balance sheet, the company has funds in the amount of operational needs (usually up to 5 days).

In the context of a relative indicator that may reflect this situation in the company's asset structure, there may be a lack of monetary funds. Having studied the data in Table 3., we note that the LLC "Rist" monetary flow rate increased from 0,7% to 3,2% in 2021-2022. With such an increase, the LLC "Rist" will not be able to repay the operating debt.

Changes occurring in the liabilities of the balance sheet of the LLC "Rist" can be presented in Table 3.

Table 3. The structure of sources of creation of the company's property in the LLC "Rist" for 2021-2022

Indicators	2021		2022		Deviation	
	quantity, lei	ratio, %	quantity, lei	ratio, %	lei	%
A	1	2	3	4	5	6
III Property capital						
3.1. Authorized and additional capital, total	2309,2	55,1	2430,2	56,3	121	1,2
3.2. Stocks, total	1034,0	24,7	1181,4	27,1	147,4	2,4
3.3. Retained earnings (uncovered loss), total	260,1	6,2	12,4	0,3	-247,7	-5,9
3.4. Secondary capital, total	-	-	-	-	-	-
Total for Chapter III	3603,4	86,0	3638,0	84,3	34,9	1,7
IV. Long-term liabilities						
4.1. Long-term financial liability, total	-	-	130,1	3,0	130,1	3,0
4.2. Calculated long-term liability, total	255,2	6,1	130,1	3,0	-125,1	-3,1
Total for Chapter IV	255,2	6,1	130,1	3,0	-125,1	-3,1
V. Short-term liabilities						
5.1. Short-term financial liability, total	-	-	-	-	-	-
5.2. Short-term commercial liability, total	193,9	4,6	428,7	9,9	234,8	5,3
5.3. Calculated short-term liability, total	193,9	4,6	80,8	1,9	-113,1	-2,7
Total for Chapter V	330,0	7,9	547,6	12,7	217,6	10,8
Total – total liabilities	4188,7	100	4315,7	100	127,0	x

Source: designed by the author.

The data in Table 3 allow us to conclude that the total volume of sources for the creation of the property of the LLC "Rist" in 2022 increased by 127 thousand lei or 3,03% compared to 2021 (127x100: 4188,7).

This deviation was basically provided by the increase in the property capital, which during 2022 increased from 3603,4 thousand lei to 3638 thousand lei or by 34,9 thousand lei, while the total amount of the long-term liability was reduced from 255,2 thousand lei to 130,1 thousand lei or 125,1 thousand lei.

The structure of the property value characterizes the financial position of the LLC "Rist". The basis of the future financial stability is its economic potential, i.e., the size of the company's assets. Unfortunately, the increase in the number of assets does not always guarantee the economic growth. To achieve the increase in the economic performance of the enterprise, it is required to

achieve a high return on the resources of the enterprise.

To get a full assessment of the financial position of the LLC "Rist", it is necessary to compare the change in average assets (capital) with the changes in financial results (sales income, gross profit, profit from financial activities, using the information in the profit and loss statement). To do this, the growth rates of income, profit for the period before taxation and net profit are calculated.

The increase in sales and profit compared to the growth rate of the assets of the LLC "Rist" demonstrates an improvement in the use of production potential.

The increase in profit at a higher rate compared to the growth rate of sales indicates a decrease in the cost of sales, which indicates an increase in the economic efficiency of the enterprise.

Based on the information from the financial

statements for 2021-2022, we will confirm the presence or absence of such a situation in the LLC "Rist".

$$Ra = \frac{4416720 - 4353225}{4353225} \times 100 = 6349500 : 4353225 = 1,46\%$$

$$Rv = \frac{4840308 - 3937847}{3937847} \times 100 = 90246100 : 3937847 = 22,92\%$$

$$Rp = \frac{12413 - 292357}{292357} \times 100 = -27994400 : 292357 = -95,75\%$$

Thus, in the LLC "Rist":

$$Rp < Rv < Ra \text{ до } -95,75 < 22,92 < 1,46\%$$

The current situation requires informed decisions, which in the future should help to reduce costs and increase profits at a higher rate compared to the rate of increase in revenue from sales and assets.

Along with the analysis of the structure and effectiveness of property, financial management involves a detailed analysis of the financial stability and solvency of the LLC "Rist".

This study begins with the analysis of the sustainability of funding sources. For these purposes, the financial stability coefficient (RSF) is used, which is also called the sustainability coefficient of funding sources, the fixed capital rate or the capitalization rate:

We calculate the RSF in the LLC "Rist":

$$\text{The year of 2020} = 3603376 + 255216 : 4188678 = 0,921$$

$$\text{The year of 2021} = 3788959 + 169267 : 4517772 = 0,876$$

$$\text{The year of 2022} = 3637949 + 130146 : 4315668 = 0,873$$

These coefficients express the share of funding sources that the company can use to finance its activities in accordance with the business plan. The increase in this coefficient in dynamics reflects the strengthening of the financial stability of the LLC "Rist". In the LLC "Rist", it has decreased slightly.

If, when considering funding sources, short-term debts are excluded from their composition and attention is focused on the structure of permanent capital, then we will get the following coefficients of long-term liabilities, absolutely identical in their economic nature. These coefficients serve as indicators for assessing credit risk.

The most common coefficient used in the practice of advanced economies is the ratio of the long-term debt (RIL) to the fixed capital, which is also called the coefficient of long-term borrowing or the coefficient of dependence on long-term borrowed funding sources.

We calculate this rate for the LLC "Rist":

$$\text{The year of 2020} = 255216 : 3603376 + 255216 = 0,066$$

$$\text{The year of 2021} = 169267 : 3788959 + 169267 = 0,043$$

$$\text{The year of 2022} = 130146 : 3637949 + 130146 = 0,035$$

From the creditor's point of view, the increase in this dynamic rate is a negative trend, reflecting the increase in the potential risk of falling under external influence, which cannot be controlled by the management of the enterprise or its owners. In world practice, credit agreements often contain provisions regulating the

maximum credit risk in the form of restrictions on the share of debt in fixed capital.

Unlike the coefficients of the general structure of financing sources, the level of security (necessary or optimal) of long-term debt rates cannot be determined unambiguously and concretely. Therefore, the assessment of these indicators is made by comparisons in dynamics. In world practice, the level of the considered rate is considered to be about 26-40%. If this recommended level is exceeded, further attraction of long-term borrowed funds will be stopped. Additional financing of the company's activities can be carried out from its own sources (the amount of the authorized capital, etc.) [15].

When analyzing the company's debts, instead of the rate of long-term liabilities to permanent capital, another additional and replaceable rate can be applied – the rate of self-financing of the permanent capital (this is called the degree of financial independence of capitalized sources or the degree of property solvency).

The calculation of the self-financing rate of the LLC "Rist":

$$\text{The year of 2020} = 3603376 : 3603376 + 255216 = 0,933$$

$$\text{The year of 2021} = 3788959 : 3788959 + 169267 = 0,957$$

$$\text{The year of 2022} = 3637949 : 3637949 + 130146 = 0,965$$

The calculation of the ratio of the long-term debt to the fixed capital:

$$\text{The year of 2020} = 1 - (255216 : 2309199) = 0,889$$

$$\text{The year of 2021} = 1 - (16967 : 2309199) = 0,927$$

$$\text{The year of 2022} = 1 - (130146 : 2309199) = 0,944$$

This ratio also reflects the structure of the permanent capital that provides long-term financing of the company's activities. In world practice, the lower limit of this indicator is equal to 60%.

The group of replaceable coefficients also includes the leverage ratio (the ratio of long-term debt to property capital), which is a special case of "financial leverage":

The calculations for the LLC "Rist":

$$\text{The year of 2020} = 255216 : 3603376 = 0,071$$

$$\text{The year of 2021} = 169267 : 2309199 = 0,073$$

$$\text{The year of 2022} = 217207 : 3713454 = 0,058$$

Taking into account the interest of creditors, the above unitary level of this coefficient is estimated negatively. At the same time, it is worth noting that the high degree of the coefficient under consideration (as well as other debt ratios) allows the owners to benefit from the borrowed sources if the return on investment in the company's activities exceeds the interest rate.

In auditing practice, to assess the risk of bankruptcy of a company as a whole, a coefficient is used that is not formally included in the above group of rates, i.e. it is not absolutely identical, but can be characterized as very close (similar) in its economic content [16].

We calculate this rate, the ratio of the long-term debt to the authorized capital, for the LLC "Rist":

$$\text{The year of 2020} = 255216 : 2309199 = 0,111$$

$$\text{The year of 2021} = 169267 : 2309199 = 0,073$$

$$\text{The year of 2022} = 217207 : 2369676 = 0,092$$

In advanced economies, to determine this ratio, the

authorized capital is often estimated at the market prices of shares in circulation.

If the numerator and denominator are reversed in the formulas for calculating debt ratios, then we will get a long-term debt coverage ratio with the authorized capital, own or permanent. This set of indicators also

characterizes the ability of the enterprise to attract new long-term loans, if necessary, while reflecting a certain level of guarantees for creditors regarding the possibility of repayment of borrowed funds. All the results calculated above are presented in table 4.

Table 4. The analysis of the sustainability of funding sources and the degree of the long-term liabilities in the LLC “Rist”

Indicators	Years		
	2020	2021	2022
1. Financial stability indicator	0,921	0,976	0,873
2. The rate of the long-term liabilities to the permanent capital	0,066	0,043	0,035
3. The ratio of self-financing of the permanent capital	0,933	0,957	0,965
4. Leverage ratio	0,071	0,073	0,058
5. The ratio of the long-term liabilities the authorized capital	0,889	0,927	0,944
6. The ratio of the long-term liability coverage to the authorized capital	0,111	0,073	0,092

Source: designed by the author.

Based on the data in Table 4 we can conclude that the funding sources of the LLC “Rist” are characterized by a fairly high degree of stability in 2017-2019 (92,1%; 87,6%; 87,3%). The stability of this ratio in dynamics is assessed positively, despite the decline in the financial stability in 2021-2022.

The rate of self-financing of the permanent capital increased from 93,3% in 2020 to 96,5% in 2022, which demonstrates self-financing of the permanent capital from own sources. The long-term debts are poorly covered by the authorized capital.

From the creditor’s point of view, the most important aspect of assessing the reliability of the client is, first of all, the ability of the enterprise to pay interest and repay the principal amount of the debt in accordance with the schedule established in the loan agreement. In this context, the following coefficients having practical importance are calculated and interpreted.

Interest coverage rate with profit:

The calculations for the LLC “Rist”:

The year of 2020 = $260149 + 25659 : 25659 = 11,14$ times

The year of 2021 = $292357 + 38625 : 38625 = 8,57$ times

The year of 2022 = $12413 + 19217 : 19217 = 1,65$ times

Interest rate coverage by monetary flow:

The calculations for the LLC “Rist”:

The year of 2020 = $- 119 : 013 + 25659 : 25659 = - 3,64$ times

The year of 2021 = $427360 + 38625 : 38625 = 12,06$ times

The year of 2022 = $338648 + 19217 : 19217 = 18,26$ times

The results of the calculations characterize the level of protection of creditors from the possibility of non-payment of interest on loans provided. From a practical

point of view, these rates reflect how many times the profit (monetary funds) received by the enterprise during the management period exceeds the amount of funds needed to pay interest accrued for payment during the period.

Based on the results of the calculations, it can be concluded that the interest coverage rate with profit is reduced from 11,14 times in 2020 to 1,65 times in 2022 due to the rising costs and the decrease in profit before paying taxes.

The interest rate coverage rate with monetary flow decreased sharply due to the increase in the flow from operating activities and the decrease in the interest on payments.

Next, let us study the liquidity and solvency indicators of the LLC “Rist”.

If an enterprise requests some loans from the bank, it is necessary to assess the solvency of this enterprise. The indicators characterizing the company’s strategy from the point of view of its solvency are liquidity indicators (L).

Absolute L (liquidity of the first degree) shows how much of the short-term liability the company can repay from its money account.

The calculations for the LLC “Rist”:

The year of 2020 = $22312 : 136188 = 0,164$

The year of 2021 = $76059 : 359693 = 0,212$

The year of 2022 = $138532 : 547573 = 0,303$

Starting from 2018, this indicator is in the optimal recommended amount (0,2-0,25).

The intermediate L (level II) shows how much of the short-term liability can be repaid at the expense of monetary funds, securities, receivables.

The calculations for the LLC “Rist”:

The year of 2020 = $22312 + 0 + 26372 : 330086 = 0,15$

The year of 2021 = $76059 + 0 + 276399 : 359693 = 0,98$

The year of 2022 = $138532 + 0 + 259482 : 547573 =$

0,73

The calculations show that the LLC “Rist” was able to pay more than 70% of the debt on time.

The current liquidity indicates whether the company has enough funds to fulfill its obligations during the reporting period. This allows us to draw general conclusions about the solvency of the company.

The calculations for the LLC “Rist”:

The year of 2020 = 1696721: 330086 = 5,1

The year of 2021 = 1921715: 424546 = 4,5

The year of 2022 = 2079694: 547573 = 3,8

The calculations show that the LLC “Rist” had funds to repay the debt in the analyzed period.

Solvency is the ability of an enterprise to pay its long-term and short-term debts. Solvency ratio = The actual value of total assets / liabilities.

The calculations for the LLC “Rist”:

The year of 2020 = 4188678 - 585302: 585302 = 6,2

The year of 2021 = 4517722 - 728813: 728813 = 5,2

The year of 2022 = 4315668 - 547573: 547573 = 6,9

As can be seen from the above calculations, the LLC “Rist” managed to pay its debts.

In our opinion, a special attention should be paid to the analysis of the asset management indicators. The calculations of these indicators for the LLC “Rist” are presented below:

The fixed rate:

The year of 2020 = 2491957: 4188678 = 0,59

The year of 2021 = 2596057: 4517772 = 0,57

The year of 2022 = 2235974: 4315668 = 0,52

The rate of fixed assets exceeds 50% and complies

with the current regulations.

The current assets rate:

The year of 2020 = 1 - 0,59 = 0,41

The year of 2021 = 1 - 0,57 = 0,43

The year of 2022 = 1 - 0,52 = 0,48

The assets rate for production:

The year of 2020 = 9721981 + 46966: 4188678 = 2,33

The year of 2021 = 10053966 + 92873: 4517772 = 2,25

The year of 2022 = 2004592 + 363387: 4315668 = 0,55

This indicator reflects the share of the company’s assets that can be used directly for the production of agricultural products. If this indicator is <0,5, it is considered as a dangerous financial situation. The calculations show that the patrimonial position in the LLC “Rist” is satisfactory.

For a deeper characterization of the productivity of the enterprise, the indicator of the technical composition of fixed assets (capital) is studied:

The norm of the technical composition of assets (capital) = fixed assets on the balance sheet / current assets.

The year of 2020 = 9721981: 1921715 = 5,10

The year of 2021 = 10053966: 1696721 = 5,90

The year of 2022 = 2004 5,92: 2079694 = 0,96

The settlement rate is reduced due to the increase in prices for stored goods and materials.

For the greatest clarity all the obtained calculation results for the LLC “Rist” are presented in Table 5.

Table 5. The coverage indicators of interest, liquidity, solvency and asset management of the LLC “Rist”

Indicators	Years		
	2020	2021	2022
Covering interest rates with profit and monetary flows			
1. Interest coverage with profit	11,14	8,57	1,65
2. Covering interest rates with monetary flow	-3,64	12,06	18,26
Liquidity and solvency			
3. I degree absolute liquidity	0,164	0,212	0,303
4. II degree absolute liquidity	0,15	0,98	0,73
5. III degree absolute liquidity	5,1	4,5	3,8
6. Financial solvency coefficient	6,2	5,2	6,9
Asset management			
7. Fixed rate	0,59	0,57	0,52
8. Current assets ratio	0,41	0,43	0,48
9. The property ratio of the production purpose	2,33	2,25	0,55
10. The ratio of the technical composition of assets	5,10	5,90	0,96

Source: designed by the author.

Conclusion General conclusions based on the results of Table 5:

– according to the value of indicator 1.2, the LLC “Rist” can cover interest on profit and monetary flow, except for 2020;

– according to indicator 3, the enterprise was able to repay the short-term liabilities from the money account according to the current rate only in 2020;

– according to indicator 4, the enterprise was able to pay the short-term liabilities to the creditors at the expense of monetary funds and securities at the level of 128

15% in 2020, 98% in 2021 and 73% in 2022;

– III degree liquidity according to the current standards should be in the range of 1-2.5. In this enterprise, the indicator varied from 561; 465; 368;

– the solvency coefficient is higher than 1 and corresponds to the current standards;

– coefficients 7,8,9,10 in size correspond to the current standards.

Thus, the property situation in the LLC “Rist” is considered positive.

Bibliographic references:

1. Ковалёв В.В. Введение в финансовый менеджмент. – Москва: Финансы и статистика, 1999, с.239. ISBN 978-5-392-21433-4.
2. Sheremet A.D., Bakanov M. I. Theory of economic analysis: Textbook.: Infra-M. 2002. – pp. 333. ISBN 5-279-02042-7.
3. Kovalev V.V., Volkova O.N. Analysis of the economic activity of the enterprise. – M.: PBOYUL Grizhenko E. M.. 2000. – pp. 424. ISBN 5-94032-005-8.
4. Markin Y. P. Economic analysis: a textbook for university students. 2nd ed. –M.: Omega-L Publishing House. 2010. – pp. 450. ISBN 978-5-370-01299-0.
5. Blank I.A. Fundamentals of financial management. – M.: Perspective. 2001. – pp 358. ISBN 978-5-370-00922-8
6. Timofti. E. 2010. Statistica: Teorie si Aplicatii. Chisinau. State Agricultural University of Moldova. pp. 283. ISBN 978-9975-64-198-2.
7. Şchiopu. I. Obiectivele financiare ale întreprinderii și corelarea lor cu managementul financiar. În: Revista Ştiinţifico-Didactică „Economica”. An. XXV. nr.2 (104). Iunie 2018. Editura ASEM. Chişinău. 2018. pp.95-104. ISSN 1810-9136.
8. Perciun. R., M.R., Țîrlea. Alternative de finanțare a microîntreprinderilor. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Ed.A 13-a/Vol.2. 2018. p.15-27. ISBN 978-9975-3202-9-01.
9. Website of Ministry of Economic Development <http://mer.gospmr.org/> (visited 12.01.2024).
10. www.statistica.md (visited 22.01.2024).
11. Trach D., Management of the organization's finances in conditions of uncertainty. Scientific Papers. Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development", Vol.19 issue 1, 2019, Bucharest, Romania. – P.587-593. PRINT ISSN 2284-7995, E-ISSN 2285-3952.
12. Trach D., A. Litvin, A. Rakul, The impact of financial management performance on the sustainable development of agricultural enterprises in the Republic of Moldova. International Conference "Agriculture for Life, Life for Agriculture", June 6-8, 2019, Bucharest, Romania. Scientific Papers. Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development", Vol. 19 issue 2, Bucharest, Romania. – pp. 449-457. PRINT ISSN 2284-7995, E-ISSN 2285-3952.
13. Trach D. Scientific foundations of management, Rybnitsa: OJSC "Rybnitsa Printing House", 2019. – 300 p. ISBN 978-9975-3218-4-6.
14. Trach D., Activities of farms on the left bank of the Republic of Moldova. Monthly theoretical and scientific-practical magazine "Agribusiness: Economics and Management". August 2019 – Moscow, 2019. – pp. 92-96. ISSN 0235-2443.
15. Trach D., Managing the financial development of an organization based on a new income structure for operating personnel. Financial management. – M.: Finpress LLC, 2019. - No. 5 – P. 25-33/ ISSN 1607-968X.
16. Akulay. E. Improving the policy of supporting small and medium-sized enterprises in the Republic of Moldova / E. Akulay; scientific ed. A. Stratan; National Institute of Economics research – Chisinau: NIEI. 2015. – pp. 178. ISBN 978-9975-4422-3-7.

CZU: 681.324

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.25>

МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

БЛАГОРАЗУМНАЯ Ольга,

доктор экономических наук, доцент,

Международный Независимый Университет Молдовы

<https://orcid.org/0000-0001-6791-5481>

КЛИМЕНКО Ирина,

доктор технических наук, профессор,

Северо-Кавказский федеральный университет (Пятигорский филиал),

Россия

<https://orcid.org/0000-0002-8524-6119>

БАЛАН Игорь,

доктор экономических наук, доцент,

Международный Независимый Университет Молдовы

<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

АННОТАЦИЯ

В наше информационное время образовательные учреждения активно внедряют информационные технологии для моделирования и управления качеством своих услуг. Современные образовательные рынки сталкиваются с вызовами, требующими эффективных инструментов для адаптации к быстро меняющимся требованиям и ожиданиям обучающихся, преподавателей и родителей. В этом контексте информационные технологии в моделировании и управлении качеством становятся ключевым фактором в образовательной сфере.

Статья сосредотачивается на роли информационных технологий в современном образовании и их влиянии на процессы моделирования и управления качеством образовательных услуг. Авторы рассматривают перспективные методы, инструменты и подходы, которые способствуют эффективному использованию информационных технологий в контексте образовательных услуг. Анализируются текущие тренды в области информационных технологий в образовании и предлагаются решения для повышения качества образовательных процессов и обеспечения удовлетворения потребностей всех участников образовательного процесса. Настоящая статья призвана рассмотреть актуальные вызовы и возможности, связанные с использованием информационных технологий в сфере образовательных услуг, и предложить перспективные пути их интеграции в учебные практики.

Ключевые слова: образование, информационные технологии, моделирование, управление, рынок

MODELS OF QUALITY MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

BLAGORAZUMNAIA Olga,

PhD of economic sciences, associate professor,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-6791-5481>

KLIMENKO Irina,

Doctor of technical sciences, professor,
Severo-Caucasian Federal University (Pyatigorsk branch),
Russia
<https://orcid.org/0000-0002-8524-6119>

BALAN Igor,

PhD of economic sciences, associate professor,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

SUMMARY

In our information age, educational institutions are actively integrating information technologies for modeling and managing the quality of their services. Modern educational markets face challenges that demand effective tools to adapt to rapidly changing requirements and expectations of learners, educators, and parents. In this context, information technologies in modeling and quality management become a key factor in the educational sphere.

The article focuses on the role of information technologies in contemporary education and their impact on the processes of modeling and quality management of educational services. The authors examine prospective methods, tools, and approaches that contribute to the efficient utilization of information technologies in the context of educational services. Current trends in information technologies in education are analyzed, and solutions are proposed to enhance the quality of educational processes and ensure satisfaction of the needs of all participants in the educational process. This article aims to explore current challenges and opportunities associated with the use of information technologies in the field of educational services and suggest prospective pathways for their integration into educational practices.

Key words: education, information technology, modeling, management, market

В современном образовательном ландшафте, где динамичность и изменения становятся нормой, вопросы эффективного управления качеством деятельности высших учебных заведений остаются актуальными и вызывают неотложную необходимость в разработке современных моделей. В данной статье рассмотрены три ключевые модели управления качеством вуза: балльно-рейтинговую,

нормативно-рейтинговую и модель динамического программирования.

Управление качеством подготовки специалистов в настоящее время проводится через институты государственной аттестации и аккредитации вузов. В то же время руководителям высших учебных заведений необходимо располагать такими инструментальными средствами, которые позволяют

оперативно осуществлять выработку управляющих воздействий. Предлагаемые инновационные методы и модели позволяют выполнять количественную оценку качества работы ППС вуза в форматах самооценки и независимой экспертизы [5, с. 258].

Управляющие воздействия вырабатываются после сравнительного анализа полученных результатов.

Модель балльно-рейтинговой оценки, которая разработана для проблемно ориентированной системы управления качеством подготовки специалистов имеет вид: пусть некоторый объект можно описать с помощью количественных показателей x_1, x_2, \dots, x_n , которые дают представление об объекте в данный момент времени t ; тогда общий рейтинг объекта вычисляется по формуле:

$$R = a_0x_1 + a_1x_2 + \dots + a_{n-1}x_n,$$

где a_0, a_1, a_{n-1} – весовые коэффициенты каждого показателя, определяемые экспертным путем.

Расчет весовых коэффициентов проводится с помощью метода экспертных оценок или метода активного социологического тестирования анализа и контроля («мозговой эстафеты»). Данный метод имеет принципиальные отличия от мозговой атаки: сохраняется авторство идей, экспертами – оценщиками являются сами участники процедуры, идеи оглашаются последовательно, а не спонтанно.

Балльно-рейтинговая модель предполагает оценку учебных заведений с использованием количественных показателей, выраженных в баллах и рейтингах [4, с. 68]. Для формирования системы показателей оценивания деятельности профессорско-преподавательского состава (ППС) вуза бакалаврами, магистрами и преподавателями вуза и колледжа методом активного социологического тестирования, анализа и контроля проводились семинары под общим заголовком «идеальный преподаватель – какой он?». По результатам работы была сформирована система показателей оценки деятельности ППС вуза. Оценка может включать успеваемость студентов, качество научных исследований, преподавательский состав и другие параметры. Балльно-рейтинговая модель обеспечивает прозрачность и объективность в оценке качества, позволяя вузам адаптировать свои стратегии в соответствии с результатами оценки. Результатом построения такой модели является упорядоченный по убыванию список объектов управления с рассчитанным балльно – рейтинговым оценочным показателем, что позволяет сформировать количественные оценки объектов образовательной деятельности (ППС, студенты, лабораторные стенды, макеты и установки, методическое и информационное обеспечение и т.д.) [2, с. 62].

Балльно - рейтинговая оценка вуза применима в том случае, если не представляется возможным проводить сравнение с полученными показателями с эталонными (нормативными). В том случае, если

есть система норм или эталонный уровень какого-либо показателя целесообразно применять другие модели.

Нормативно-рейтинговая модель управления качеством деятельности вуза. Более совершенной, по сравнению с балльно-рейтинговой оценкой является модель, в основе которой лежит процедура формирования элитных групп по схеме «претендент-рекомендатель», учитывающая нормы и стандарты организации деятельности высшей школы, разработанные МОН РК. В нормативно-рейтинговой модели оценки качества роль оценочного показателя элитной группы выполняет система норм, которым должны соответствовать показатели образовательной деятельности вуза. Нормативы могут включать требования к качеству преподавания, научным исследованиям, инфраструктуре и другим аспектам деятельности вуза. Рейтинги в данной модели определяются степенью соответствия вуза установленным нормам.

Для всех объектов образовательной деятельности вуза (успеваемость, острепенность ППС, материальная база, библиотечный фонд, методическое обеспечение, научно-исследовательская работа) определяются количественные показатели, которые сравниваются с нормативными показателями, зафиксированными в установленном порядке. В случае, если оценочные показатели вуза не соответствуют установленным нормам качество подготовки специалистов оценивается, как неудовлетворительное [2, с. 64].

Предложенная нормативно-рейтинговая модель управления качеством позволяет эффективно решать задачи управления качеством подготовки специалистов как на уровне вуза, так и на уровне вышестоящей организации. Алгоритм сводится к следующему:

1. Структурирование процесса подготовки специалистов по видам деятельности в соответствии с требованиями государственных стандартов. В соответствии со стандартами все показатели деятельности агрегированы в группы: информационный и библиотечный фонд (IF); контингент обучающихся (KS); контроль и оценка знаний (KZ); НИР в вузах (NIR); образовательно-профессиональные программы (OPP); организация дистанционного обучения (ODO); профессиональные практики (PP); учебная работа и педагогическая нагрузка (UR); учебно-материальные активы (UMA); учебные и научные лаборатории (UNL); система стимулирования ППС вуза (SSP); система стимулирования студентов (SSS).

2. Определение ранга для каждого направления деятельности вуза.

3. Расчет объективных количественных показателей деятельности вуза.

4. Сравнительный анализ расчетных оценочных показателей с нормативными, с учетом ранга направления деятельности.

5. Формирование дополнительного контура управления, который определяет траекторию движения объекта управления в направлении цели.

Определения значимости выделенных групп факторов проводилось методом активного социологического тестирования анализа и контроля. Участникам процедуры были розданы чек-листы. Процедура проводилась с магистрантами, преподавателями вуза, представителями работодателей, административно-управленческим и учебно-вспомогательным персоналом вуза. Всего участвовало 122 респондента, оценка факторов проводилась по 10 балльной шкале.

Нормативно-рейтинговая модель управления качеством подготовки специалистов позволяет синтезировать дополнительные контуры управления, задачей которых является анализ проблемной ситуации и формирование стратегии, оптимизирующей поведение объекта управления по заданному показателю качества [3, с. 123].

Для компьютерной поддержки процесса управления качеством подготовки специалистов на основе применения балльно-рейтинговой и нормативно-рейтинговой моделей был разработан программный модуль «технология активного социологического тестирования, анализа и контроля». Разработанная информационная система, является основой проблемно ориентированной системы управления качеством подготовки специалистов и базируется на интегрированном использовании информационных и инновационных технологий, реализующем задачи адекватного оценивания уровня подготовки специалистов и обеспечения потребности, обучаемых в объективной оценке качества их образования.

Показателями качества в данной системе являются выраженные числовыми значениями: соответствие деятельности ППС требованиям государственных образовательных стандартов, освоенные выпускником вуза фундаментальные и прикладные знания, необходимые для решения профессиональных задач; сформированные способности и опыт решения профессиональных задач, навыки аналитико-исследовательской деятельности.

Модель управления качеством на основе динамического программирования. Современная

структура высшего образования представляет собой сложную последовательность этапов, развивающуюся по календарному графику, с постоянным совершенствованием целей на каждом этапе. Существует множество методов для решения таких задач, и в данном случае автор провел анализ применения методов, предназначенных для решения многоэтапных задач, в контексте управления качеством подготовки специалистов [3, с. 124].

Модель динамического программирования предполагает разработку стратегий управления качеством, учитывая изменения во времени. Учитывая, что результаты образовательного процесса вуза сильно зависят от базовой подготовки, предоставляемой школой и средними учебными заведениями, предлагается использовать новое применение задач динамического программирования для решения проблемы управления качеством. Фактически, вуз представляет собой сложную систему с конечным числом состояний, и ее поведение в значительной степени стохастическое. Применение метода динамического программирования позволит выявить оптимальную стратегию управления такой сложной системой. Иными словами, этот метод предоставит алгоритм управления образовательным процессом с учетом критериев качества подготовки специалистов.

Годовые отчеты всех подразделений вуза (кафедры, факультеты) и отчеты председателей государственных аттестационных комиссий содержат информацию о качестве подготовки специалистов. При этом качество подразумевает процент студентов, успешно сдавших сессию на оценки "хорошо" и "отлично".

Подобный простой подход к оценке качества подготовки открывает возможность использования ретроспективного анализа для прогнозирования уровня знаний в предстоящем учебном году. Введены три уровня оценок качества подготовки: "отличная", "хорошая" и "удовлетворительная", и в таблице 1 представлены количественные показатели каждого уровня подготовки.

Таблица 1. Количественные показатели уровней подготовки [3]

Уровень подготовки	Цифровое обозначение	Успеваемость (%)	Качество (%)
отличный	1	100	≥ 65
хороший	2	100	≥ 50
удовлетворительный	3	≥ 60	≤ 50

Очевидно, что успеваемость при изучении специальных (базовых и профильных) дисциплин в системе высшего профессионального образования в текущем году тесно связана с успеваемостью в предыдущем году. Эту зависимость можно представить в виде платежной матрицы, которая определяется следующими принципами:

1. Если качество подготовки в текущем году было оценено как отличное (1), то вероятность оставаться на том же уровне или ухудшаться в следующем году.

2. В случае, если качество подготовки в предыдущем году было хорошее (2) или удовлетворительное (3), то вероятность улучшения в текущем году невелика.

Вероятность ожидаемого уровня качества определяется на основе анализа успеваемости по

результатам сессии и защиты дипломных проектов. Такой подход к управлению качеством позволяет разрабатывать оперативные меры для повышения качества подготовки, в том числе через применение опережающих мер. Например, анализ причин низкого уровня знаний по некоторым дисциплинам выявил недостаточное информационно-библиотечное обеспечение по профильным предметам. В качестве управляющего воздействия были предложены различные варианты, включая формирование собственного учебно-методического обеспечения, приобретение литературы и подключение университета к безлимитному интернету. Анализ этих решений с точки зрения "времени на реализацию" и "стоимости" показал, что

оптимальным вариантом в данной ситуации является предоставление студентам, магистрантам и ППС вуза возможности поиска информации в Интернете. Это компенсирует нехватку литературы на бумажных носителях и положительно сказывается на качестве подготовки.

Каждая из рассмотренных моделей (балльно-рейтинговую модель, нормативно-рейтинговую модель и модель динамического программирования) имеет свои преимущества и ограничения, и их комбинированное использование может предоставить комплексный подход к управлению качеством деятельности вуза, обеспечивая эффективное функционирование и развитие образовательного учреждения.

Таблица 2. Сравнительная характеристика моделей управления качеством образования

	Преимущества	Ограничения
Балльно-рейтинговая модель	<ul style="list-style-type: none"> - Объективность оценки: использование количественных показателей делает оценку более объективной и измеримой. - Стимуляция конкуренции: рейтинги стимулируют вузы к улучшению своей деятельности, что способствует повышению качества образования. - Прозрачность: процесс формирования рейтингов обычно прозрачен и понятен, что улучшает доверие к системе. 	<ul style="list-style-type: none"> - Упрощение оценки: количественные оценки могут упрощать сложные аспекты деятельности вуза, не учитывая контекст и особенности. - Ориентация на измеримые показатели: фокус на измеримых показателях может привести к игнорированию некоторых важных аспектов образовательной деятельности. - Потенциальные манипуляции: вузы могут стремиться манипулировать данными, чтобы улучшить свои рейтинговые позиции.
Нормативно-рейтинговая модель	<ul style="list-style-type: none"> - Ясные стандарты: установленные нормы предоставляют четкий критерий для оценки деятельности вуза. - Стабильность: нормативы могут служить стабильным основанием для управления качеством на долгосрочной основе. - Основана на общественных ожиданиях: нормативы отражают общественные ожидания от образовательных учреждений. 	<ul style="list-style-type: none"> - Отсутствие гибкости: стандарты могут быть слишком жесткими и неспособными адаптироваться к разнообразию вузов. - Возможное ограничение инноваций: слишком строгие нормативы могут ограничивать вузы в поиске новаторских подходов. - Сложности в оценке качества: простое соответствие нормативам не всегда гарантирует высокое качество образования.
Модель динамического программирования	<ul style="list-style-type: none"> - Гибкость в управлении временем: позволяет адаптироваться к изменяющимся условиям в долгосрочной и краткосрочной перспективе. - Оптимальные стратегии: помогает выявлять оптимальные шаги для достижения долгосрочных целей. - Учет динамичности среды: способствует более эффективному управлению в условиях быстро меняющейся образовательной среды. 	<ul style="list-style-type: none"> - Сложность в применении: требует высокого уровня экспертизы и ресурсов для успешного внедрения и использования. - Не всегда прозрачна: может быть сложно объяснить и обосновать принятые стратегии сторонним стейкхолдерам. - Трудности в прогнозировании: в условиях неопределенности и быстро меняющейся среды прогнозирование может быть сложным.

Заключение. К достоинствам балльно-рейтинговой модели относятся: простота;

независимость от предметной области и объекта управления. Эта методика проста в применении, не

требует специальных знаний и успешно минимизирует влияние субъективных факторов. Использование данной методики, которая уже была неоднократно протестирована, обладает преимуществами по сравнению с широко известным методом экспертной оценки. У нормативно-рейтинговой модели есть свои преимущества по сравнению с балльно-рейтинговой оценкой: в ней производится дифференцированная оценка по различным направлениям деятельности и результатам, в отличие от балльно-рейтинговой оценки, где действует принцип компенсации недостатков. В последнем случае высокие показатели по одному параметру могут компенсировать низкие показатели по другому параметру, что приводит к потере объективности из-за усредненной оценки. Модель динамического программирования помогает определить оптимальные шаги для управления качеством вуза с учетом долгосрочных и краткосрочных целей. Она

также позволяет адаптироваться к изменяющимся условиям, что особенно важно в динамичной среде высшего образования.

Таким образом, принятие соответствующих мер для улучшения качества подготовки неизбежно сопровождается дополнительными затратами на организацию учебного процесса в высшем учебном заведении. Независимо от формы собственности высшего руководство формулирует стратегию и перспективы развития учебного заведения, учитывая соответствующие экономические показатели. Таким образом, матрицы A1 и A2, представленные выше, могут служить основой для определения функции дохода. Предложенные методы управления качеством подготовки специалистов не требуют специальной подготовки руководителя высшего учебного заведения и имеют компьютерную поддержку в виде программных комплексов. Они были апробированы и успешно внедрены в практику управления образовательной деятельностью.

Библиографические сноски:

1. Клименко И.С. Качество подготовки специалистов: многоаспектный характер и модель управления. В: Вестник КазАТК им. М. Тынышпаева. 1 (2010): 284-290.
2. Клименко И. С. Модели и методы управления. Экономическая кибернетика: экономико-математическое моделирование. Курс лекций. Москва: КДУ, 2019.
3. Клименко И. С. Интерактивные образовательные технологии: теория и практика. Москва: КДУ, 2020.
4. Клименко И. С. Использование рейтинговой оценки в проблемно-ориентированном управлении качеством образовательной деятельности. В: Сборник межд. семинара Алматы «Система рейтинга вузов: мировая и национальная практика (2010): 68-77 .
5. Клименко И. Информационные технологии моделирования и управления качеством на рынке образовательных услуг. В: Analele Ştiinţifice ale Universităţii Cooperatist-Comerciale din Moldova. 2.9 (2011): 257-264.

CZU: 657.6, 339.18

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.26>

ХАРАКТЕРИСТИКА И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕТОДОВ РАСЧЕТА ЛИЗИНГОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ

БЫЧКОВА Светлана,

Кандидат экономических наук, доцент,
Государственный Аграрный Университет Санкт-Петербурга, Россия
<https://orcid.org/0000-0001-7684-9025>

БАЛАН Игорь,

доктор экономических наук, доцент,
Международный Независимый Университет Молдовы
<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

АННОТАЦИЯ

В современных условиях развития товарного производства лизинг является одним из наиболее перспективных и несложных способов обновления средств производства. Однако при осуществлении лизинговых операций должны учитываться как специфические особенности конкретного производства, так и современные модели лизинговых отношений. Основным способом повышения эффективности инвестиций в лизинг является оптимизация лизинговых платежей с учетом специфики производства. Успешность и качество данных операций во многом зависят от применения методического инструментария, основанного на использовании релевантного учетно-аналитического обеспечения в условиях функционирования современных моделей взаимодействия всех участников операций. Исходя из этого, авторы посвящают данную статью

характеристике и сравнительному анализу основных методов расчета лизинговых платежей.

Ключевые слова: лизинг, лизингополучатель, доход арендодателя, комиссия, арендная плата, методический инструментарий.

CHARACTERISTICS AND COMPARATIVE ANALYSIS OF METHODS FOR CALCULATING LEASE PAYMENTS

BYCHKOVA Svetlana,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
State Agrarian University of St. Petersburg, Russia
<https://orcid.org/0000-0001-7684-9025>

BALAN Igor,

PhD of economic sciences, associate professor,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

SUMMARY

In modern conditions of development of commodity production, leasing is one of the most promising and simple ways to upgrade fixed assets. However, in the implementation of leasing operations, both the specific features of a particular production and modern models of leasing relations should be taken into account. The main way to increase the efficiency of investments in leasing is to optimize lease payments, taking into account the specifics of production. The success and quality of these operations largely depend on the use of methodological tools based on the use of relevant accounting and analytical support in the conditions of functioning of modern models of interaction of all participants in operations. Based on this, the authors devote this article to the characteristics and comparative analysis of the main methods for calculating lease payments.

Key words: leasing, lessee, lessor's income, commission, lease payment, methodological tools.

Введение. В последние годы, в связи с требованием модернизации производств, ориентированных на производство востребованных продуктов как на внутреннем, так и на внешних рынках, и усилением предпринимательской активности и инвестиционной привлекательности как для производителей товаров, так и для общественных организаций, возрастает потребность в использовании лизинга как инструмента инвестирования. В современных условиях развития данный инвестиционный инструмент является одним из наиболее перспективных и несложных способов обновления основных средств производства хозяйствующими субъектами. При проведении лизинговых операций необходимо учесть, как специфические характеристики производства, так и актуальные модели лизинговых соглашений. Государственная поддержка, такая как субсидии от органов власти, оказывает значительное воздействие на развитие лизинговых отношений. Оптимизация лизинговых платежей (по их срокам и объему), учитывая особенности производства, представляет собой основной метод повышения эффективности инвестиций в лизинг. Успешность и качество лизинговых сделок сильно зависят от использования методологического инструментария, основанного на применении соответствующего учетного и аналитического оборудования в условиях современных моделей взаимодействия всех участников операций, таких как: лизингодатель, лизингополучатель и структуры, которые осуществляют государственную поддержку.

Методы исследования. Методологическим

обеспечением исследований в данной области послужил универсальный метод исследования материи, явлений и процессов, т. е. диалектический метод познания с его неотъемлемыми составляющими: анализ, синтез, индукция и дедукция, а также методы, присущие экономическим дисциплинам: наблюдение, сравнение, выбор и группировка. В качестве теоретической и методологической базы, исходя из специфики темы исследования, послужили фундаментальные труды ведущих ученых по данной проблематике, таких как: Адамов Н. А. [2], Балан И. М. [1; 4], Лапыгин Ю. Н. [9], Фролова М. В. [15], Фрекэуцану А. И. [13; 14], Солнышкина О. В. [11], Кокурин Д. И. [8], Климатова З. А. [6], Щепина С. В. [17] и др.

Эволюционное развитие лизинга проходит несколько стадий. В настоящее время наблюдается переход от простых лизинговых сделок к сложным (увеличиваются объёмы лизинга и сроки осуществления лизинговых операций, расширяется состав их участников, а также инструментарий государственной поддержки лизингополучателей, ориентированных на производство высококачественной продукции, востребованной рынком, и др.). Следовательно, нужны адекватные методы инвестиционного анализа и оценки эффективности инвестиций, способствующие оптимизации расчётов по лизинговым договорам, которые удовлетворяли бы интересы всех участников (заинтересованных сторон) лизинговых операций и были согласованы с принципами финансовой и учётной политики организации. Существенное значение при формировании и

реализации учетной политики, в том числе для целей налогообложения, имеет методика калькулирования платежей.

Определение оптимальных размеров платежей в лизинговой сделке, которые обеспечивают лизингодателю желаемый уровень доходности, превышающий среднюю норму прибыли по инвестированному капиталу, и лизингополучателю приемлемые расходы в конкретных обстоятельствах, представляет собой ключевой аспект финансового планирования и экономического анализа в управлении всеми участниками лизингового соглашения [7, с. 45].

Расчет суммы лизинговых платежей представляет собой один из самых сложных аспектов, которые включаются в проектирование лизинговой сделки. Лизинговые платежи охватывают общую сумму, которую лизингополучатель должен уплатить в соответствии с условиями договора лизинга на протяжении всего срока его действия. В эту сумму входят возмещение расходов, связанных с приобретением и передачей предмета лизинга лизингополучателю, а также возмещение затрат, связанных с предоставлением других услуг, определенных в договоре лизинга. Одновременно это также включает в себя доход, получаемый лизингодателем от данной сделки [4, с. 85]. В литературе лизинговый платёж трактуется по-разному. Например, по мнению Лапыгина Ю. Н. «Лизинговые платежи - это одна из форм реализации права собственности на имущество. При передаче в лизинг оборудования или другого объекта собственник вправе возратить его стоимость с прибавкой определённого процента на капитал [9, с. 62], а Фролова М. В. утверждает, что «лизинговые платежи - это общая сумма, выплачиваемая лизингополучателем лизингодателю за предоставленное ему право пользования имуществом - предметом договора лизинга» [15, с. 84]. Более содержательную трактовку дают экономисты Адамов Н. А. и Мельцас Е. О., которые определяют лизинговые платежи как общую сумму платежей по договору лизинга за весь срок его действия. В эту сумму включаются компенсации, выплачиваемые лизингодателем и связанные с приобретением и передачей предмета лизинга лизингополучателю, а также возмещение расходов, связанных с предоставлением других услуг, указанных в договоре лизинга. Кроме того, в данное определение также включается доход, который лизингодатель получает от данной сделки [2, с. 24]. В тоже время, другие авторы, как Морозов А. Н., Магруппова З. М. и Еремеева А. С. трактуют лизинговые платежи как плату за владение предоставленным по договору лизинга имуществом, осуществляемая лизингополучателем [10, с. 18] Рассмотрев разные трактовки, представленные в литературе различными авторами, далее представляем авторское видение данного понятия. По нашему мнению, лизинговые платежи - это согласованная оплата получателем лизингового имущества лизингодателю (собственнику) суммы

договора лизинга, в виде дифференцированных платежей, включающих удорожание предмета лизинга, вознаграждение лизингодателя и балансовую стоимость предмета лизинга.

Размер, способ осуществления и периодичность лизинговых платежей определяется договором лизинга с учётом действующих законодательных норм соответствующей страны. По мнению Солнышкиной О. В. и Зубовой А. А. порядок осуществления лизинговых платежей законодательством не регулируется (за исключением поставок, связанных с государственными нуждами, и некоторых других сделок с участием государства). Так, например, на основании действующего законодательства Российской Федерации (ст.474 ГК РФ) исполнение лизинговой сделки оплачивается по договорной цене, то есть согласно нормам действующего законодательства, стороны вправе по взаимной договорённости определить стоимость договора, а также порядок её погашения [11, с. 101].

В лизинговые платежи, по мнению Фроловой М. В., должны включаться: амортизация лизингового имущества за весь срок действия договора лизинга; компенсация платы лизингодателя за использованные им заёмные средства (за исключением лизинга, проводимого за счёт собственных средств); лизинговая премия лизингодателя (комиссионное вознаграждение); плата за дополнительные услуги, предоставляемые лизингодателем, например по договору страхования, а также стоимость выкупаемого имущества, если выкуп и порядок выплат стоимости в виде долей в составе лизинговых платежей предусмотрены договором [15, с. 73].

В тоже время, по мнению экономиста Ковалева В. В., в структуру лизингового платежа должно включаться: стоимость лизингового имущества (балансовая стоимость); оплата процентов лизингодателю за кредитные ресурсы, использованные им в целях приобретения имущества по договору лизинга; комиссионное (процентное) вознаграждение лизингодателю; сумма, выплачиваемая страховой организацией за страхование лизингового имущества, а также налог на имущество, уплачиваемый лизингодателем (в случае, если лизинговое имущество учитывается на его балансе); плата лизингодателю за дополнительные услуги [7, с. 278].

Антошина О. А. считает, что сумма общих лизинговых платежей должна включать в себя следующие компоненты: возмещение всех расходов лизингодателя, связанных с приобретением и передачей предмета лизинга лизингополучателю, включая как денежные, так и неденежные затраты. Это также включает в себя оплату за ресурсы, которые лизингодатель привлекает для осуществления сделки, особенно при использовании кредитных средств. Кроме того, сюда входит возмещение расходов лизингодателя, связанных с предоставлением других услуг, оговоренных в договоре лизинга, такие как дополнительные услуги, предоставляемые лизингодателем, налоги,

страхование, а также вознаграждение лизингодателя, что представляет собой денежную сумму, выше его издержек [3, с. 71]. Исходя из этого подхода, экономисты Черкашин Д. С. и Попов А. Б. разделяют лизинговые платежи по составляющим:

— постоянная часть лизинговых платежей, к которой относятся амортизационные отчисления, выплаты процентов банку, выплаты налога на имущество;

— переменная часть лизинговых платежей, к которой относятся управленческие расходы лизингодателя (командировочные расходы, расходы на телефонную связь), общехозяйственные расходы (оплата за аренду помещения или если помещение в собственности лизинговой организации - плата за электроэнергию, тепло, земельный налог, водопотребление), маржа лизинговой организации (выплата заработной платы персоналу, средства на развитие организации). Только с учётом приведённых составляющих лизингополучатель сможет оплатить услуги лизинговой организации [16, р. 46].

На сегодняшний день существуют десятки методик расчёта лизинговых платежей, представленных отечественными авторами. В целом эти расчёты похожи, однако имеются и отличия. Рассмотрим существующие методики расчёта лизинговых платежей с целью выявления положительных и отрицательных сторон для субъектов сделки.

Автор Антошина О. А. в своей работе проанализировала методику расчёта лизинговых платежей, рекомендованную Минэкономки России (метод составляющих). По мнению данного автора, общая формула, указанная в Методических рекомендациях по расчёту лизинговых платежей, учитывает только четыре фактора, влияющих на величину лизинговых платежей и НДС [3, с. 131]. По нашему мнению, в итоговой формуле не учтены:

- страховые платежи, производимые лизингодателем, если он является страхователем имущества;

- налог на имущество, если балансодержателем является лизингодатель; и

- транспортный налог.

Здесь, также необходимо отметить, что на размер лизингового платежа по этой методике не влияет:

— периодичность платежей (годовая, полугодовая, ежеквартальная, ежемесячная),

— срочность их выплат (на начало и конец периода выплат).

В данной методике предлагается текущий лизинговый платёж рассчитывать путём деления общей суммы всех платежей на количество платежей в течение срока лизинга (поправка на обесценение денежных средств не предусмотрена). Ряд упущений связан с изменениями нормативно-правового обеспечения лизинговых операций, которые произошли уже после утверждения данных рекомендаций. Одновременно, отмечаем ряд доводов, связанных с положительными сторонами данной методики. Например, по мнению Кокурина Д.

И. указанная методика представляет собой аккумуляцию всех инвестиционных (т.е. связанных с покупкой и сдачей в аренду имущества) затрат плюс некая комиссия лизингодателю [8, с. 16]. Необходимо понимать, что именно за счёт комиссионного сбора и финансируется текущая деятельность лизингодателя - лизинговой организации. Комиссионное вознаграждение является также источником прибыли лизингодателя за минусом расходов по текущей (операционной) деятельности и налога на прибыль. Рассматриваемая методика отталкивается от стоимости сдаваемого в лизинг имущества. Это не представляет серьезной проблемы, когда условия кредитного договора включают равномерные выплаты для погашения кредита. Однако, если график погашения неравномерен и договор кредита предусматривает ускоренное погашение, лизингодатель может столкнуться с нехваткой финансовых ресурсов.

По нашему мнению, к достоинствам рассмотренной методики расчёта лизинговых платежей можно отнести достаточно высокий уровень наглядности, простоту и возможность совмещения различных способов расчёта составных элементов лизингового платежа, удобный способ разнесения платежей по периодам. Недостатком данного метода является высокий уровень трудоёмкости и громоздкости расчётов. В качестве вывода, можно добавить, что в методике расчёта лизингового платежа учитываются лишь проценты, уплачиваемые лизингодателем за привлекаемые им денежные средства, взятые на покупку объекта лизинга.

При использовании собственных средств на приобретение предмета лизинга лизинговая организация должна возместить понесённые затраты, а также обеспечить прибыль от сделки. Лизингодатель не может пойти на изъятие из своего оборота денежных средств на довольно длительный срок ради получения иной стороной экономических выгод - это противоречит логике ведения предпринимательской деятельности.

Авторы Климатова З. А. и Зингаева С. В. в работе «Лизинг: особенности современного развития, возможности и перспективы» [6, с.38] анализируют различные методики расчёта лизинговых платежей, в том числе методику калькуляции лизинговых платежей, обоснованную экономистом Чекмарёвой Е. Н. Эта методика предназначена для проведения расчётов общей суммы лизинговых платежей и составления графика выплат. Согласно данной методике, лизинговые платежи складываются из амортизационных отчислений, платы за используемые ресурсы, комиссионных выплат и платежей за дополнительные услуги лизингодателя, а также налога на добавленную стоимость. Методика приемлема для расчёта как финансового, так и оперативного лизинга. Она основывается на расчёте остаточной стоимости лизингового имущества по окончании срока лизинга и суммы досрочного закрытия сделки финансового лизинга. В сумму досрочного закрытия сделки финансового лизинга

включаются три составляющих:

- вся невыплаченная сумма лизинговых платежей по лизинговому соглашению;
- остаточная стоимость имущества на момент окончания срока лизинга;
- неустойка (рассчитываемая как среднегодовая стоимость имущества за период с момента прекращения действия лизингового соглашения до полной амортизации оборудования, умноженная на сумму ставки за пользование кредитными ресурсами и ставки комиссионного вознаграждения, выраженных в процентах). По мнению Климаевой З. А. и Зингаевой С. В. [6], достоинством методики можно считать возможность расчёта стоимости лизинга в любой момент действия лизингового договора. Процентное выражение платы за кредитные ресурсы и ставки комиссионного вознаграждения обеспечивают равно долевое распределение их стоимостей на все лизинговые платежи.

Следует отметить, что за последние годы данная методика утратила актуальность, потому что она не отражает рыночных взаимоотношений арендатора и лизинговой организации, т.е. интересы арендатора в данной методике в расчёт не принимаются [13, с. 142].

По нашему мнению, основным недостатком методики является то, что на размер суммы лизинговых платежей не влияет их периодичность (год, полугодие, квартал, месяц) и срочность выплат лизинговых платежей (начало или конец периода платежа). Размер платежей рассчитывается путём деления общей суммы на количество платежей в течение срока лизинга. В каждом расчётном году плата за используемые кредитные ресурсы соотносится со среднегодовой остаточной стоимостью имущества. Следовательно, эта методика не учитывает постоянно изменяющуюся в течение года сумму долга в зависимости от периодичности платежей. Методика предполагает суммирование затрат лизингодателя по всей организации и проведению лизинга. В ней не учитывается комиссионное вознаграждение и другие доходы лизингодателя, связанные с осуществлением дополнительных услуг и др. Можно заметить, что такой же подход в определении величины лизинговых платежей был использован в методике, рассмотренной выше.

Следующая методика представлена в трудах Щепина С. В. и носит название метода потока денежных средств. Эта методика предполагает следующее:

- лизинговый платёж определяется посредством суммирования нескольких составляющих;
- он формируется на основании фактических затрат, понесённых в конкретном периоде;
- основой метода потока денежных средств служит планируемое движение денежных средств [17, с. 171].

Исходя из этой методики, лизинговые организации (лизингодатели) должны проводить дополнительные расчёты, чтобы определить,

достаточно ли денежных поступлений от лизинговых платежей для покрытия расходов лизинговой организации. Автор предлагает основываться в данном случае на представленном методе расчёта платежей. При этом принимаются в расчёт не только расходы, которые лизинговая организация будет нести в определённый период лизингового договора, но и комиссионное вознаграждение, планируемое к выплате этой организации. Её доходы и расходы от иной, нелизинговой деятельности, по-прежнему не принимаются в расчёт. Следовательно, метод потока денежных средств имеет такую же основу, что и первая рассмотренная методика. Однако, она все же от нее отличается. Авторы методики потока денежных средств в качестве основной составляющей лизингового платежа выделяет выплаты по банковскому кредиту, взятому для осуществления сделки (как процентов, так и основной суммы долга). Предполагается, что сумма кредитного финансирования равна стоимости передаваемого в лизинг имущества, для чего составляется график погашения кредита.

По данному методу необходимо умножить на полученный коэффициент начальную сумму кредитного финансирования, чтобы получить величину будущего платежа по кредиту (включая погашение части основного долга и проценты на непогашенную часть), за весь период кредитования. Начисленный процент входит в непогашенную часть кредита и необходимо вычесть их денежное выражение от величины полного платежа каждого периода; при этом получим суммы погашения основного долга в каждом периоде времени.

Мы разделяем мнение М. В. Фроловой что данная методика выделяется следующими преимуществами: достаточный уровень наглядности; отсутствие разрыва между моментом возникновения затрат и их оплаты; возможность совмещения различных способов расчёта элементов лизингового платежа [15, с. 45]. Одновременно, данной методике присущи и следующие недостатки - возникает дополнительная налоговая нагрузка; основные платежи приходятся на первый период.

Особенность метода состоит в том, что лизингодатель не испытывает трудности с выплатой кредита и при этом платит больше налогов, так как лизинговые платежи полностью покрывают эти расходы и демонстрируют большой доход. Поэтому, как отмечает автор методики потока денежных средств, подходить к использованию данного метода нужно очень осторожно.

По нашему мнению, метод потока денежных средств выгоден лизингополучателю в том случае, если он является успешно действующей организацией с устойчивым финансовым состоянием. Если же лизингополучателем является субъект малого предпринимательства или только что образованная организация, то она должна рассчитывать на более дорогое, по сравнению с традиционным инвестиционным кредитом банка, арендное финансирование лизингодателя, организованное в соответствии с методом потока

денежных средств.

Методика расчёта лизинговых платежей, приведённая Прилуцким Л. Н., по мнению Киселёвой Е. А., не рассматривает расходы на страхование лизингового имущества и прочие расходы, связанные с оказанием лизингодателем прочих (дополнительных) услуг [5, с. 14]. Поэтому данная методика также не может быть рекомендована для применения.

Из приведённых в методике Прилуцкого Л. Н. формул следует, что уменьшение величины лизинговых платежей возможно только при ускоренном погашении стоимости лизингового имущества.

Существует также метод расчёта платежей по лизингу, который обеспечивает безубыточность деятельности лизингодателя - это метод предложенный Ольховской Р. Г. Данный метод построен на определении размера лизинговых платежей на основе формулы аннуитетов, выражающей взаимосвязанное действие на их величину всех условий лизингового соглашения. В целях учёта расходов лизингодателя и обоснованного расчёта лизинговых платежей, обеспечивающих безубыточность его деятельности, формируется перечень расходов, состоящих из инвестиционных и текущих затрат, а также расходов по обслуживанию кредита лизингодателя на приобретение предмета лизинга. При этом под инвестиционными затратами понимаются:

- стоимость предмета лизинга;
- расходы по таможенным процедурам предмета лизинга;
- комиссионное вознаграждение торгового агента;
- расходы, связанные с транспортировкой предмета лизинга;
- расходы по хранению предмета лизинга до момента их ввода в эксплуатацию;
- расходы по установке и монтажу;
- расходы по обучению персонала;
- прочие расходы.

При обосновании размера лизинговых платежей учитывается ряд специфических параметров лизингового договора: доля авансового платежа; срок договора; периодичность лизинговых платежей; годовая норма амортизационных отчислений; коэффициент ускорения амортизации.

Ключевым показателем предлагаемого метода является чистый доход. Положительное значение этого показателя обеспечивает безубыточность деятельности лизингодателя. Основным соотношением метода безубыточности служит следующее равенство:

$$Чд = Пб + Ао + Кв,$$

где: **Чд** - чистый доход;

Пб - балансовая прибыль лизингодателя;

Ао - амортизационные отчисления;

Кв - выплаты по кредиту.

Расчёты могут производиться как на весь срок лизинга, так и на отдельные временные периоды.

Данный метод обосновывает безубыточность лизинга для лизингодателя; при этом эффективность лизинга для арендатора оборудования в расчёт не принимается [5, с. 14].

Метод финансовых рент (аннуитетов) использует процентный подход к определению лизинговых платежей. Предполагается, что все лизинговые платежи одинаковы в каждом периоде в течение срока лизинга, и единовременный лизинговый платёж включает частичное погашение стоимости имущества, сданного в лизинг, а также процент с не оплаченной части его стоимости. В основе расчёта лизинговых платежей лежит кредитный договор с определённой ставкой без учёта налогов лизинговой организации и иных сопутствующих сделке расходов. После расчёта общей суммы платежей и единовременного платежа лизинговый платеж не разбивается на составляющие, а определяется как возврат кредита и процентов за него. Этот процент получил название «лизинговый процент», но поскольку у методики нет однозначного толкования в кругах лизингодателей, то и понятие «лизинговый процент» понимается по-разному.

Как определять этот лизинговый процент, в методике не говорится, но предполагается, что за счёт него покрываются все расходы лизинговой организации. Таким образом, лизинговый процент включает проценты по кредиту, вознаграждение лизингодателя, налог на имущество, дополнительные услуги и т. д.

Методика состоит в том, что рассчитываются равномерные платежи в течение всего срока договора. Величина одного платежа вычисляется на основе стоимости лизингового имущества с использованием теории финансовых рент. После определения суммы одного платежа производится расчёт долей возврата кредита и процентов за него в данном платеже. По мере уплаты лизинговых платежей доля возвращенного лизингодателю кредита увеличивается, а доля процента на него снижается (так как с каждым лизинговым платежом уменьшается размер оставшейся суммы задолженности по кредиту).

Метод финансовых рент учитывает стоимость денег во времени и позволяет быстро оценить тот или иной вариант лизинговой операции. По нашему мнению, недостатком метода следует считать отсутствие наглядности. Как правило, метод используется для предварительной оценки проекта сделки, поскольку его применение наглядно демонстрирует как начисление и уплату аванса, так и начисления налоговых платежей. Кроме того, данная методика, по мнению Щепина С. В. не гарантирует, что лизинговой организации хватит денежных средств для погашения своих обязательств, особенно если помимо кредита у лизинговой организации есть иные расходы (НДС, налог на имущество и др.). Данный автор обосновывает следующие преимущества методики финансовых рент: она не трудоёмка и обеспечивает учёт стоимости денег во времени. Среди недостатков методики он выделяет сложность ведения бухгалтерского учёта,

необходимость пересчёта налоговых платежей методом составляющих [17, с. 69].

По нашему мнению, данную методику можно использовать для расчёта платежей лизинга сельскохозяйственного оборудования, потому что она содержит простые расчёты, не требующие больших трудозатрат, и обладает высокой степенью наглядности.

Рассмотренные выше методики расчёта платежей лизинга дополняет методика Р. Ф. Фанисовой. Она не раскрывает фактор противоречивости экономических интересов участников взаимодействия. Методика учитывает влияние выделяемой государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей на финансовое состояние организаций [12, с. 23].

Выводы. Аккумулируя положительные стороны представленных методик, считаем целесообразным отметить, что в расчёт лизинговых платежей необходимо включать в обязательном порядке суммы: возмещения стоимости имущества; процентов за кредит; комиссионного вознаграждения, начисленного на неоплаченную стоимость имущества; налога на имущество, если предмет лизинга учитывается на балансе лизингодателя; стоимости страховки и дополнительных расходов лизингодателя.

Отечественные методики расчета лизинговых платежей, основанные на калькуляции затрат

лизинговой организации, не имели ничего общего с анализом эффективности лизинга, традиционно выполняющимся на условиях его сравнения с альтернативными вариантами финансирования инвестиционного проекта. Исходя из статистики прошлых лет можно сказать, что потенциальные арендаторы отказывались от лизинга - более дорогого, чем традиционный инвестиционный кредит лишь потому, что величина лизинговых платежей определялась исключительно калькуляцией затрат лизингодателя по организации сделки и маржей лизингодателя, а не путем рыночного ценообразования стоимости лизинга.

Рассмотрев в данной статье различные методики расчёта лизинговых платежей, отметим, что большинство из них пригодны для использования в экономической практике хозяйствующих субъектов. В тоже время, аккумулируя положительные стороны представленных выше методик, считаем целесообразным отметить, что лизингодатель должен включить в расчёт лизинговых платежей все суммы, которые возместят стоимость имущества; проценты за кредит; комиссионное вознаграждение, начисленного на неоплаченную стоимость имущества; налог на имущество (если предмет лизинга учитывается на балансе лизингодателя); стоимость страховки, а также все сопутствующие расходы.

Библиографические сноски:

1. Balan, I., Graur, E., Iachim, A. International dictionary of auditing terms / Dicționar internațional al termenilor de audit / Международный словарь терминов по аудиту. Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2021.
2. Адамов, Н.А., Мельцас, Е.О. Финансовая логистика и лизинг: вопросы взаимодействия. Москва: Экономическая газета, 2012.
3. Антошина, О.А. Лизинг. Москва: Налоговый вестник, 2011.
4. Балан, И., Романчук, А. Толковый словарь по бухгалтерскому учету. Кишинэу: ГАУМ, 2007.
5. Кисилева, Е.А. Анализ методов расчета лизинговых платежей в сделках финансового лизинга. В: Журнал Донбасской государственной машиностроительной академии. 4 (2010): с. 14-28
6. Климатова, З.А. Лизинг: особенности современного развития, возможности и перспективы. Владикавказ: СОГУ, 2011.
7. Ковалев, В.В. Лизинг: финансирование, учетно-аналитические и правовые аспекты. Москва: Проспект, 2011
8. Кокурин, Д.И. Экономическая сущность лизинга. В: Лизинг. 5 (2009): с. 16-18.
9. Лапыгин, Ю.Н. Лизинг. Москва: Альма Матер, 2005.
10. Морозов, А.Н., Магруппова, З.М., Еремеева, А.С. Лизинг как форма кредитования: учебное пособие. Череповец: ЧГУ, 2011
11. Солнышкина, О.В., Зубова, А. А. Финансовый учет и налогообложение лизинговых операций. Сравнительный анализ методик. Санкт-Петербург: Издательство Политехнического Университета, 2010.
12. Фанисов, Р.Ф. Агролизинг: методы анализа эффективности и поддержки. В: Вестник Челябинского Государственного Университета. 24.3 (2010): с. 23-28.
13. Фрекэуцяну, А., Балан, И., Малай, А. Бухгалтерский учет на предприятиях по переработке сельскохозяйственного сырья. Кишинэу: ULIM, 2005.
14. Фрекэуцяну, А., Штаховски, А., Балан, И. Финансовый учет на предприятиях производственной сферы. Кишинэу: ULIM, 2007.
15. Фролова, М.В. Лизинг как форма воспроизводства основного капитала. Хабаровск: Тихоокеанский Государственный Университет. 2009.
16. Черкашин, Д.С., Попов, А.Б. Методические подходы к расчету лизинговых платежей. В: Финансы и Кредит. 25 (2008): с. 46-51.
17. Щепина, С.В. Лизинг: учебное пособие. Иркутск: ИГУ, 2010.

CZU 657.4

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.27>

ЭКОНОМИКА И УЧЕТ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ

КАТАН Петру,

Доктор хабилитат экономических наук, профессор,
Европейский Университет Молдовы
<https://orcid.org/0000-0002-9343-606X>

ДЕЛИУ Анжела,

Доктор экономических наук, инженер-экономист,
Европейский Университет Молдовы
<https://orcid.org/0000-0002-0142-2972>

АННОТАЦИЯ

В данной статье изложена сущность нематериальных активов, принадлежащих экономическим агентам, в экономическом и бухгалтерском аспектах. Даны понятия и классификация нематериальных активов. Раскрыты основные счета представляющие данные активы в бухгалтерском учёте. Также раскрыты показатели, используемые для оценки и учёта нематериальных активов, и предоставлена методика их расчёта и учёта. И соответственно дана теория фиксирования хозяйственных операций, связанных непосредственно с нематериальными активами.

Ключевые слова: экономика, активы, бухгалтерский учёт, нематериальные активы, экономическая деятельность, дебет и кредит счетов.

ECONOMICS AND ACCOUNTING INTANGIBLE ASSETS

CATAN Petru,

Doctor habilitation of economic sciences, Professor,
University of European Studies of Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-9343-606X>

DELIU Angela,

PhD of economic sciences, engineer-economist,
University of European Studies of Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-0142-2972>

SUMMARY

This article will outline the essence of intangible assets owned by economic agents in economic and accounting aspects. The concept and classification of intangible assets are presented. The main accounts that represent these assets in accounting are presented. The indicators used to evaluate and account for intangible assets are also disclosed, and a methodology for their calculation and accounting is provided. And accordingly, a theory is given for recording business transactions related directly to intangible assets.

Key words: economics, assets, accounting, intangible assets, economic activity, debit and credit accounts.

Введение. В любой экономической деятельности используются средства производства, то есть предметы и средства труда. Используются средства производства экономическими агентами для выпуска продукции - товаров и услуг -, с целью получения прибыли.

Потому, любой экономический агент должен приложить усилия, стараться, использовать эффективно и рационально свои экономические ресурсы, чтобы их отдача была эффективной и рентабельной. А для этого нужно понять с какими ресурсами работаем, как их нужно учитывать, сколько по времени их можно использовать, а если и использовать знать, что происходит с ними в процессе экономической деятельности, и что с ними

происходит после истечения срока их функционирования и конечно, как их анализировать, как анализировать их работу, их вклад в ведущий бизнес и как анализировать их использование, эффективным ли было или неэффективным.

В данной статье, согласно тематике, будут анализированы средства труда, как элементы экономической деятельности, а именно *нематериальные активы* - НМА. Здесь, мы отразим в полезной мере их сущность в экономическом и бухгалтерском аспектах.

Сущность нематериальных активов.

Как любая экономическая категория, нематериальные активы также имеют:

*свою суть, содержание и структуру,

*свои методы оценки и учёта на предприятии,
 *свою кодификацию для ведения бухгалтерского учёта, в целом по структуре и по отдельным элементам или группе,

а также, нематериальные активы имеют

*свой определенный срок отдачи выгоды от использования в экономической деятельности [2].

Как и долгосрочные материальные активы-ДМА, как и определённая часть оборотных /текущих активов-ОА, а именно малоценные и быстроизнашивающиеся предметы-МБП, нематериальные активы-НМА также подвергаются износу или амортизации в процессе использования предприятием. И в зависимости от полезности, их использование на предприятие на момент становится не нужным и прекращается. Таким образом, на предприятии наблюдается

*выбытие активов - как вывод из эксплуатации,

*обновление - как ввод в эксплуатацию, и соответственно непосредственное

*наличие активов на предприятие за отчётный период - работающие и не работающие.

Таким образом, *нематериальные активы-НМА – это активы,*

-используемые предприятием в экономической деятельности, независимо от сферы деятельности, материальная или сфера услуг,

-не имеющие определённой физической / натуральной/материальной формы,

-подлежащие амортизации в процессе использования,

-долгосрочного использования во времени, измеряемого в годах работы, нижний лимит которого больше единицы,

-не являющиеся денежными/монетарными, как материальные активы => неденежные/немонетарные активы – активы, нерасполагающие определённо-точной денежной стоимости и которых трудно конвертировать/трансформировать в денежные средства или другие эквиваленты [2].

Нематериальные активы – используются предприятием, также, как и остальные экономические ресурсы, в производственных целях, в коммерческих целях, в административных целях, и в других деятельности, где нужны именно данные активы согласно технике и технологии производства, согласно специализации предприятия (смотри таблицу-см. Т.8.).

Соответственно, нематериальные активы – это часть долгосрочных активов, идентифицируемые и контролируемые предприятием (смотри таблицу-см. Т.1.) => Т.1. – это часть из плана счетов бухгалтерского учета [1].

Таблица Т.1 Долгосрочные активы и содержание 1 Класса актива бухгалтерского баланса в теоретическом аспекте [3]

Показатели			Значение показателей	
			включая по АКТИВУ	
			класс	группа
0			1	2
1	1. Долгосрочные активы:		ТДА	-
2	1.1.	нематериальные активы	НМА	11
3	1.2.	долгосрочные материальные активы, земельные участки, основные средства и минеральные ресурсы	ДМА - ЗУ - ОС - МР	12
4	1.3.	долгосрочные биологические активы	ДБА	13
5	1.4.	долгосрочные финансовые инвестиции	ДФИ	14
6	1.5.	инвестиционная недвижимость	ИНД	15
7	1.6.	долгосрочная дебиторская задолженность и долгосрочные выданные авансы	ДЗ - ДЗД - ДАВ	16

Источник: Разработано и адаптировано авторами согласно источнику [1] → Информация в данной таблице

Заметка 3.1. в плане счетов бухгалтерского учета есть, и группа 17 – в эту группу включаться будут активы, не учитываемые в остальных группах – то есть с 11 по 16 группы [1].

В состав НМА теоретически включаются – концессии, товарные знаки, модели, лицензии-юридическая документация, изобретения, промышленные рисунки, программное обеспечение-SOFT, новые технологии → ноу-хау, франшизы, веб-сайты, права на использование, патенты, авторские права и охраняемые документы-право на использование патента или право на использование промышленного рисунка, организационные расходы ... (смотри план счетов [1]), но из этого состава на

практике экономические агенты имеют свой состав НМА и соответственно располагают своей структурой (смотри примеры П.1.-П.2).

Учет наличия и движения.

Учет наличия и движения НМА ведётся на –

112 счете – „Нематериальные активы в эксплуатации” - активный счёт,

- имеющий свои остатки на начало и конец периодов учета, называемые сальдо на начало-СН и сальдо на конец-СК, и соответственно имеющий свои обороты, по дебету счёта и по кредиту счёта, в зависимости от движения - (смотри план счетов [1] и смотри таблицы-см. Т.2.-Т.3.).

Таблица Т.2. Нематериальные активы в эксплуатации как 112 счёт и его субсчета

Показатели	Содержание
------------	------------

			включая по АКТИВУ			
			счёт	субсчёт	стоимость	
0			1	2	3	
1	1. Нематериальные активы в эксплуатации		НМАТ	112	-	$\Sigma \text{НМАТ} = \Sigma_j$
2	2. Элементы НМА в эксплуатации – в наличии:		НМА _ж	112	-	-
3	2.1.	концессии, лицензии и товарные знаки/марки	КЦ - ЛЗ - ТЗ	-	1121	Σ_j
4	2.2.	авторские права и охранные документы	АП	-	1122	Σ_j
5	2.3.	программное обеспечение/информационные программы	ПО	-	1123	Σ_j
6	2.4.	прочие нематериальные активы – активы, которые не включались в 1 по 3 субсчётах	ПНА	-	1124	Σ_j

Источник: Разработано и адаптировано авторами согласно источнику [1].

Таблица Т.3 Теория журнала регистрации хозяйственных операций за анализируемый месяц 20Г0

Содержание операции		Стоимость операции-сумма	Двойная запись		
			дебет – ДТ	кредит – КТ	
0		1	2	3	
1	1. Хозяйственная Операция-ХО:		-	-	-
2	1.1.	если по ДЕБЕТУ – это приобретение со стороны или принятие созданных предприятием НМА ← с указанием налога на добавленную стоимость-НДС (см. примеры П.1.-П.3. - Т.4.-Т.5.)	Σ	112 - первоначальная стоимость-ПС или переоцененная стоимость-ПЦС	-
3	1.2.	если по КРЕДИТУ – это выбытие НМА (см. П.5 - Т.12.)	Σ	-	112 - балансовая стоимость-БС выбывших НМА или стоимость накопленной амортизации-НА выбывших НМА

Источник: Разработано авторами.

Из Т.3. очевидно, что

- по дебету-ДТ 112 счета, отражается
 - *первоначальная-ПС или
 - *переоцененная-ПЦС стоимость, приобретенных со стороны и созданных предприятием нематериальных активов,
 - по кредиту-КТ 112 счета отражается –
 - *балансовая стоимость-БС выбывших нематериальных активов или
 - *списание начисленной накопленной амортизации-НА при их выбытии - полным списании.

✓ **Наличие** на определенный момент нематериальных активов на предприятии представляем в примерах П.1.-П.2., где отражено наличие на начало рабочего периода и наличие на конец рабочего периода, где будет очевидно движение НМА на фирме:

Пример-П.1.: наличие НМА на 01 декабря 2023 – на 01 декабря 2023 года предприятие „Х”-наша фирма, которая на рынке с 2019 года- располагало следующими нематериальными активами, представленные в Т.4. (смотри таблицу Т.4.).

Таблица Т.4. Ведомость наличия нематериальных активов на 01 декабря 2023

Показатели			Е.и.	Величина показателей				
				первоначальная стоимость единицы элемента, лей	по факторам			
					дата приобретения, дата	срок использования, лет	субсчёт	
0			1	2	3	4	5	
1	1. Элементы НМА предприятия „X”:		НМАj	-	-	-	-	-
2	1.	нематериальный актив „С” → предназначен для использования в коммерческих целях	НМАС	лей	6900	02.12.2019	6	1121
3	1.	нематериальный актив „Б” → в производственных целях	НМАБ	лей	9100	04.02.2020	5	1122
4	1.	нематериальный актив „Д” → в административных целях	НМАД	лей	12000	13.11.2020	3	1123
5	2. Всего НМА на 01.12.2023		ТНМА	лей	28000 = 6900 + 9100 + 12000	-	-	-

Источник: Разработано авторами.

Заметка 3.2.: Вся информация, изложенная в примерах, – должна быть принята как сквозная задача по НМА.

Пример-П.2.: наличие НМА на 31 декабря 2023 – на 31 декабря 2023 года предприятие „X”-наша фирма- располагает следующими нематериальными активами (см. Т.5.).

Таблица Т.5. Ведомость наличия нематериальных активов на 31 декабря 2023

Показатели			Е.и.	Величина показателей			
				первоначальная стоимость единицы элемента	по факторам		
					дата приобретения, дата	срок использования, лет	
0			1	2	3	4	
1	1. Элементы НМА фирмы „X”:		НМАj	-	-	-	-
2	1.1.	нематериальный актив „С” - 1121	НМАС	лей	6900	02.12.2019	6
3	1.2.	нематериальный актив „ДН” → предназначен для использования в административных целях - 1123	НМАДН	лей	18000	13.12.2023	3
4	1.3.	нематериальный актив „Б” - 1122	НМАБ	лей	9100	04.02.2020	5
5	2. Всего НМА на 31.12.2023		ТНМА	лей	34000 = 6900 + 18000 + 9100	-	-

Источник: Разработано авторами.

Заметка 3.3.: Состав нематериальных активов, порядок их учета и признания определяются в соответствии с положениями НСБУ «Долгосрочные нематериальные и материальные активы».

✓ **Приобретение**, на определенную/конкретную дату, нематериальных активов предприятием, представляем в примере П.3. (см. П.3.):

Пример-П.3.: приобретение НМА с вводом в эксплуатацию – на дату месяца 20Т3 года: 13 декабря 2023-, предприятие „X”-наша фирма-, плательщик НДС, приобрело нематериальный актив „ДН” (см. Т.3.), без НДС, от предприятия „У” (см. Т.6. - Т.6.1.- Т.6.3.).

Таблица Т.6. Журнал регистрации ХО за анализируемый месяц - декабрь 2023

Таблица Т.6.1. Стоимость НМА без НДС - согласно примеру

Показатели		Значения показателей		
содержание операции		стоимость операции	двойная запись	
0			ДТ	КТ
0		1	2	3
1	I. Стоимость НМА без НДС - согласно примеру			
2	1. Принят предприятием „X” от предприятия „У” элемент актива-НМА „ДН”, согласно налоговой накладной-НН без НДС и введен в эксплуатацию:		21600 = 18000 + 3600	-
3	1.1.	первоначальная стоимость-ПС НМА „ДН” - ввод в эксплуатацию: 13.12.23.: приобретение совпадает с вводом и нет других расходов, связанных с приобретением	18000 = 18000 + 0	112 521
4	1.2.	другие расходы по приобретению:	-	112 -
5	1.2.1.	транспортные расходы сторонней организации	0	112 544/521
6	1.3.	отражена сумма налога - НДС к зачету предприятия „У”:	3600 = 18000 * 20/100	534.4 521
7	1.3.1.	налог НДС, %	20	- -

Источник: Разработано авторами.

Таблица Т.6.2. Стоимость НМА включая НДС

Показатели		Значения показателей		
содержание операции		стоимость операции	двойная запись	
0			ДТ	КТ
0		1	2	3
1	II. Стоимость НМА включая НДС			
2	1. Принят от предприятия „У” НМА „ДН” и введен:		21600	- -
3	1.1.	первоначальная стоимость-ПС НМА „ДН”	18000	112 521
4	I метод расчёта		= 21600 / 120 * 100	- -
5	II метод расчёта → согласно величине 20 в общей стоимости - 6 частей по 20 – а так как ПС это база в 100% - то ПС идут 5 частей		= 21600 / 6 * 5	- -
6	1.2.	отражена сумма НДС к зачету – НДС = 20%	3600	534.4 521
7	I метод расчёта		= 21600 / 120 * 20	- -
8	II метод → согласно величине 20 в общей стоимости - 6 частей по 20 – а т.к. НДС к ПС в 20% - то НДС идёт 1 часть		= 21600 / 6 * 1	- -

Источник: Разработано авторами.

Таблица Т.6.3. Стоимость НМА без НДС –
эксклюзивно - возможные варианты

Показатели		Значения показателей		
содержание операции		стоимость операции	двойная запись	
0			ДТ	КТ
0		1	2	3
1	III. Стоимость НМА без НДС			
2	Эксклюзивно - Возможные Варианты			
3	1. Введен в эксплуатацию созданный предприятием „X” элемент актива НМА „ДН”: 10.09.23-13 декабря 2023:		21600 = 18000 + 3600	- -
4	1.1.	первоначальная стоимость-ПС НМА „ДН”:	18000	112 111
5	1.1.1.	накопление по созданию НМА:	18000 = 12000 + 2880 + 2000 + 1120	111 -
6	1.	заработная плата работников проекта	12000	111 531
7	2.	отчисления социальное страхование-24%	2880 = 12000 * 24/100	111 533
8	3.	услуги приглашённого специалиста	2000	111 544
9	4.	расход электрической энергии	1120	111 521
10	1.2.	отражена сумма НДС к зачету „У” – НДС = 20%	3600 = 18000 * 20/100	534.4 521

11	2. Предприятием „X” от предприятия „У” 11.12.2023 приобретён объект НМА „ДН”, по НН без НДС и введен в эксплуатацию 13.12.2023:		21600 = 18000 + 3600	-	-
12	2.1.	приобретение - ввод в незавершенные: 11.12.23.: приобретение не совпадает с вводом и нет других расходов, связанных с приобретением	18000	111	521
13	2.2.	другие элементы первоначальной стоимости – другие расходы по приобретению:	-	111	-
14	2.2.1.	транспортные расходы сторонней организации	0	111	544/521
15	2.2.2.	расходы по страхованию	0	111	544/521
16	2.3.	отражен НДС - ввод в незавершенные	3600 = 18000 * 20/100	534.4	521
17	2.4.	ПС НМА „ДН”: 13.12.23.	18000 = 18000 + 0 + 0	112	111

Источник: Разработано авторами.

✓ Учет амортизации НМА ведется на –
счете 113 „Амортизация нематериальных

активов” – пассивный счёт (смотри таблицу-см. Т.7.).

Таблица Т.7. Теория журнала регистрации ХО за анализируемый месяц 20Т0 – начисление и списание амортизации

Показатели		Значения показателей		
		стоимость операции	двойная запись	
содержание операции			дебет - ДТ	кредит - КТ
0		1	2	3
1	1. Хозяйственная Операция-ХО:		-	-
2	1.1.	если по КРЕДИТУ – начисление амортизации НМА — это наличие НМА в течение срока использования-Т0 (см. П.4 - Т.11.)	Σ	-
				113 - стоимость начисленной амортизации в накопленном аспекте- НА у имеющихся в наличии НМА
3	1.	I вариант – полностью амортизируемый актив – был использован по назначению весь срок использования → Т0 = Тп	-	-
				выбытие на момент истечения срока-Т0 / в конце Т0 – это величина должно быть равной ПС → НА = ПС
4	2.	II вариант – не полностью амортизируемый актив – был использован по назначению не весь срок использования → Т0 > Тп	-	-
				выбытие раньше срока использования-Т0 – это величина должно быть меньше ПС → НА < ПС
5	1.2.	если по ДЕБЕТУ – списание амортизации — это выбытие НМА (см. П.4. - Т.12.)	Σ	-
				113 - стоимость накопленной амортизации выбывших НМА

Источник: Разработано авторами.

Из Т.7. очевидно, что

- по дебету-ДТ 113 счета, отражается списание накопленной амортизации по выбывшим нематериальным активам,
- по кредиту-КТ 113 счета отражается – начисление амортизации в течение срока их

использования/полезного функционирования.

❖ *Начисление амортизации* за отчетный период, - за месяц и на конец периода -, рассчитанная 1-одним из 3-трёх предложенных методов расчёта [4]:

1. линейный метод,
2. метод единиц производства,
3. метод уменьшаемого остатка,
отражаемая по кредиту-КТ, признается как
затраты предприятия или **расходы предприятия**, в
зависимости от назначения использования

соответствующих НМА
и
для таких хозяйственных операций-ХО кредит-
КТ счёта 113 будет корреспондировать по дебету-ДТ
со счётами 7 и 8 классов и 1 класса по
незавершённым активам (см. Т.8. и см. П.4 - Т.9.) –

**Таблица Т.8. Теория журнала регистрации ХО за анализируемый месяц 20Т0 –
начисление амортизации**

Показатели		Значения показателей		
содержание операции		стоимость операции	двойная запись	
			Дебет - ДТ	Кредит -КТ
0		1	2	3
1	1. Начисление амортизации НМА:			
2	1.1. по незавершённым долгосрочным материальным активам	Σ	121	113
3	1.2. расходы на реализацию	Σ	712	113
4	1.3. административные расходы	Σ	713	113
5	1.4. косвенные производственные затраты	Σ	821	113

Источник: Разработано авторами.

Пример-П.4.: начисление амортизации НМА на декабрь 2023 - на конец месяца → за период 01.-

31.12.2023, будет начислена амортизация по имеющимся в наличии НМА (см. Т.9.).

**Таблица Т.9. Журнал регистрации ХО за декабрь 2023 по начислению амортизации
Таблица Т.9.1. Начисление амортизации по расходам на реализацию**

Показатели		Значения показателей		
содержание операции		стоимость операции	запись	
			ДТ	КТ
0		1	2	3
1	1. Начислена амортизация предприятием „Х” за декабрь:			
2	1.1. расходы на реализацию:	95,83	712	113
3	1. НМА „С” – линейный метод начисления:	-	-	-
4	1. расчёт месячной амортизации-МА:	$95,83 = 6900 / 6 / 12$	-	-
5	- срок использования-Т0, лет	6	-	-
6	- первоначальная стоимость-ПС - база амортизации-АС	6900	-	-
7	- количество месяцев начисления-МН в 2023 году → 02.12.2019-02.12.2025 ←	12	-	-
8	2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025			
9	0 12 12 12 12 12 12			

Источник: Разработано авторами.

Таблица Т.9.2. Начисление амортизации по косвенным производственным затратам

Показатели		Значения показателей		
содержание операции		стоимость операции	запись	
			ДТ	КТ
0		1	2	3
1	1. Начислена амортизация предприятием „Х” за декабрь:			
2	1.1. косвенные производственные затраты:	202,22	821	113
3	1. НМА „Б” – метод единиц производства	202,22	-	-
4	1. расчёт месячной амортизации-МА:	$202,22 = (4000 \times 0,607) / 12$	-	-
5	- срок использования-Т0, лет	5	-	-
6	- общий выпуск продукции-QT, единицы измерения:	15000	-	-
7	2020 2021 2022 2023 2024 2025			
8	2000 3000 2000 4000 3000 1000			

9	-	выпуск продукции в 2023 из 15000 единиц-Qj					4000	-	-	
10	-	первоначальная стоимость-ПС, лей					9100	-	-	
11	-	норма амортизации-пау, %/%					$0,607 = 9100 / 15000$	-	-	
12	-	количество месяцев в 2023 → 04.02.20-04.02.2025					12	-	-	
13		2020	2021	2022	2023	2024				2025
14		10	12	12	12	12				2

Источник: Разработано авторами.

Таблица Т.9.3. Начисление амортизации по административным расходам

Показатели		Значения показателей					
содержание операции		стоимость операции	запись				
0			ДТ	КТ			
		1	2	3			
1	1. Начислена амортизация предприятием „Х” за декабрь:	-	-	-			
2	1.1. административные расходы:	$0 = 0 + 0$	713	113			
3	1.1.1. НМА „ДН” – метод уменьшаемого остатка:	0	-	-			
4	1. расчёт месячной амортизации-МА:	0	-	-			
5	- срок использования-Т0, лет	3	-	-			
6	- первоначальная стоимость-ПС	18000	-	-			
7	- коэффициент продуктивности и ускорения-Кр	2	-	-			
8	- норма амортизации при линейном методе-пал, %	$33,33 = 1 / 3 \times 100\%$	-	-			
9	- норма амортизации при уменьшаемом методе-пау	$66,67 = 33,33 \times 2$	-	-			
10	- амортизируемая стоимость-АС - балансовая стоимость-БС → БС в 2023 году	18000	-	-			
11	- количество месяцев в 2023 → 13.12.2023-13.12.2026	0	-	-			
12	2023				2024	2025	2026
13	0				12	12	12
14	1.1.2. НМА „Д” – метод уменьшаемого остатка	0	-	-			
15	1. расчёт месячной амортизации-МА:	$114,48 = 1259,26 / 11$	-	-			
16	- срок использования-Т0, лет	3	-	-			
17	- первоначальная стоимость-ПС, лей	12000	-	-			
18	- коэффициент продуктивности и ускорения-Кр	2	-	-			
19	- норма амортизации при линейном методе-пал, %	$33,33 = 1 / 3 \times 100\%$	-	-			
20	- норма амортизации при уменьшаемом методе-пау	$66,67 = 33,33 \times 2$	-	-			
21	- амортизируемая стоимость - БС в 2023 году - равна годовой амортизации-ГА, лей	1259,26	-	-			

2		-	количество месяцев-МН в 2023 - 13.11.20-13.11.23					
2		2020	2021	2022	2023	11	-	-
3								
2		1	12	12	11			
4								

Источник: Разработано авторами.

Заметка 3.4.: в таблице Т.9.3. представили начисление амортизации в теоретическом аспекте, но согласно вводу и вывода НМА, амортизации по 713 счету в декабре месяце нет – НМА „Д” выбыл в ноябре месяце 2023, а по НМА „ДН” начисление будет с января месяца 2024 года.

Заметка 3.5.: в таблицах Т.10.1.-Т.10.4. представляем расчёт *амортизации*, - месячной, годовой реальной и накопленной -, и *балансовой стоимости*, при условии, что для данных активов не

было переоценки-ПЦС и расчёт производился по первоначальной-ПС и были использованы до истечения срока использования.

Заметка 3.6.: в таблице Т.10.5., представляем расчёт амортизации и балансовой стоимости для НМА „Д”, при условии, что для данного актива не было переоценки-ПЦС и не был использован до истечения срока использования, актив выбыл раньше.

Таблица Т.10.1. Расчёт амортизации и балансовой стоимости для НМА „С”
полностью амортизируемого – линейный метод начисления износа

Показатели		Значения показателей								
Период		ПС	АС	МА	ГА	факторы			НА	БС
						пал	МН	ТО		
0		1	2 = 1	3 = 4 / 6	4 = $((2*5/100) / 12) * 6$	5 = $(1 * 100) / 7$	6	7	8 = 4 + 8-1	9 = 1 - 8
1	1. на момент 02.12.2019	6900	-	-	0	16,67	-	6	0	6900
2	2. период начисления:	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	2.1. 2020	6900	690 0	95,83 = 1150 / 12	1150 = $((6900 * 16,67/100) / 12) * 12$	16,67 = 1 * 100 / 6	12	6	1150,0 0 = 1150 + 0	5750,00 = 6900 - 1150
4	2.2. 2021	6900	690 0	95,83	1150 = $((6900 * 16,67/100) / 12) * 12$	16,67	12	6	2300,0 0 = 1150 + 1150	4600,00 = 6900 - 2300
5	2.3. 2022	6900	690 0	95,83	1150 = $((6900 * 16,67/100) / 12) * 12$	16,67	12	6	3450,0 0 = 1150 + 2300	3450,00 = 6900 - 3450
6	2.4. 2023	6900	690 0	95,83	1150 = $((6900 * 16,67/100) / 12) * 12$	16,67	12	6	4600,0 0 = 1150 + 3450	2300,00 = 6900 - 4600
7	2.3. 2024	6900	690 0	95,83	1150 = $((6900 * 16,67/100) / 12) * 12$	16,67	12	6	5750,0 0 = 1150 + 4600	1150,00 = 6900 - 5750
8	2.4. 2025	6900	690 0	95,83	1150 = $((6900 * 16,67/100) / 12) * 12$	16,67	12	6	6900,0 0 = 1150 +	0,00 = 6900 -

						/ 12) *12				5750	6900
НМА „С” → 02.12.2019-02.12.2025 – период использования, установленный предприятием-ГО											

Источник: Разработано авторами.

Заметка 3.7.: в таблицах Т.10.1.-Т.10.5., в сроке нумерации столбов или граф значения выделенные в

„BOLD” в записанных формулах расчёта – это реальные величины - но не номер графы.

Таблица Т.10.2. Расчёт амортизации и балансовой стоимости для НМА „Б”
полностью амортизируемого – метод единиц производства

Показатели			Значения показателей										
			ПС	АС	МА	ГА	факторы					НА	БС
							нае	М Н	Т0	QT	Qj		
Период													
0			1	2 = 1	3 = 4 / 6	4 = ((9*5) / 12) * 6	5 = 1 / 8	6	7	8	9	10 = 4 + 10 - 1	11 = 1 - 10
1	1. на момент 04.02.2020		9100	-	-	0	-	-	5	1500 0	-	0	9100
2	2. период начисления:		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	2.1.	2020	9100	910 0	121,33 = 1213,3 3 / 10	1213,33 = ((2000 * 0,607) / 12) *10	0,607 = 9100 / 15000	10	5	1500 0	200 0	1213,3 3 = 1213,3 3 + 0	7886,67 = 9100 - 1213,33
4	2.2.	2021	9100	910 0	151,67 = 1820,0 / 12	1820,00 = ((3000 * 0,607) / 12) *12	0,607 = 9100 / 15000	12	5	1500 0	300 0	3033,3 3 = 1820 + 1213,3 3	6066,67
5	2.3.	2022	9100	910 0	101,11 = 1213,3 3 / 12	1213,33 = ((2000 * 0,607) / 12) *12	0,607 = 9100 / 15000	12	5	1500 0	200 0	4246,6 7	4853,33
6	2.4.	2023	9100	910 0	202,22 = 2426,6 7 / 12	2426,67 = ((4000 * 0,607) / 12) *12	0,607 = 9100 / 15000	12	5	1500 0	400 0	6673,3 3	2426,67
7	2.5.	2024	9100	910 0	151,67 = 1820 / 12	1820,00 = ((3000 * 0,607) / 12) *12	0,607 = 9100 / 15000	12	5	1500 0	300 0	8493,3 3	606,67
8	2.6.	2025	9100	910 0	303,33 = 606,67 / 2	606,67 = ((1000 * 0,607)	0,607 = 9100 / 15000	2	5	1500 0	100 0	9100 = 606,67 + 8493,3	0 = 9100 - 9100

						/ 12) * 2							3	
НМА „Б” →04.02.20-04.02.2025 – период использования, установленный предприятием-ТО														

Источник: Разработано авторами.

Таблица Т.10.3. Расчёт амортизации и балансовой стоимости для НМА „Д”
 полностью амортизируемого – метод уменьшаемого остатка

Показатели		Значения показателей										
		Период	ПС	АС	МА	ГА	факторы					НА
пau	пал						К Р	МН	Т 0			
0		1	2 = 11-1	3 = 4 / 8	4 = ((2*5/100) / 12) * 8 и последний 4 = 2	5 = 6 * 7	6 = (1 * 100)/ 9	7	8	9	10 = 4 + 10-1	11 = 1 - 10
1	1. на момент 13.11.20	1200 0	-	-	0	66,67	33, 33	2	-	3	0	12000
2	2. период начисления :	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	2.1 . 2020	1200 0	12000,0 0	666,67 = 666,67 / 1	666,67 = ((12000 * 66,67/100) / 12) * 1	66,67 = 33,33 * 2	33, 33 = 100 / 3	2	1	3	666,67 = 666,67 + 0	11333, 33 = 12000 - 666,67
4	2.2 . 2021	1200 0	11333,3 3	629,63 = 7555,56 / 12	7555,56 = ((11333,33 * 66,67/100) / 12) * 12	66,67	33, 33	3	12	3	8222,22 = 7555,56 + 666,67	3777,7 8 = 12000 - 8222,2 2
5	2.3 . 2022	1200 0	3777,78	209,88 = 2518,22 / 12	2518,52 = ((3777,78 * 66,67/100) / 12) * 12	66,67	33, 33	2	12	3	10740,74 = 2517,52 + 8222,22	1259,2 6 = 12000 - 10740, 74

6	2.4	2023	1200 0	1259,26	114,48 = 1259,26 / 11	1259,26 = 1259,26	66,67	33, 33	2	11	3	12000,00 = 1259,26 + 10740,74	0 = 12000 - 12000
НМА „Д” - 13.11.2020-13.11.2023 – период использования, установленный предприятием-ГО													

Источник: Разработано авторами.

**Таблица Т.10.4. Расчёт амортизации и балансовой стоимости для НМА „ДН”
полностью амортизируемого – метод уменьшаемого остатка**

Показатели		Значения показателей											
Период	ПС	АС	МА	ГА	факторы					НА	БС		
					нау	нал	К Р	МН	Т 0				
0	1	2 = 11-1	3 = 4 / 8	4 = ((2*5/100) / 12) * 8 и последний 4 = 2	5 = 6 * 7	6 = (1 * 100)/ 9	7	8	9	10 = 4 + 10- 1	11 = 1 - 10		
1	1. на момент 13.12.23	1800 0	-	-	0	66,67	33, 33	2	-	3	0	18000	
2	2. период:	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
3	2.1	2024	1800 0	1800 0	666,67 = 666,67 / 1	12000 = ((18000 * 66,67/100) / 12) * 12	66,67 = 33,33 * 2	33, 33 = 100 / 3	2	12	3	12000 = 12000 + 0	6000 = 18000 - 12000
4	2.2	2025	1800 0	6000	629,63 = 7555,56 / 12	4000 = ((6000 * 66,67/100) / 12) * 12	66,67	33, 33	2	12	3	16000 = 4000 + 12000	2000 = 18000 - 16000
5	2.3	2026	1800 0	2000	166,57 = 2000 / 12	2000 = 2000	66,67	33, 33	2	12	3	18000 = 2000 + 16000	0 = 18000 - 18000
НМА „ДН” - 13.12.2023-13.12.2026 – период использования, установленный предприятием-ГО													

Источник: Разработано авторами.

**Таблица Т.10.5. Расчёт амортизации и балансовой стоимости для НМА „Д”
не полностью амортизируемого – метод уменьшаемого остатка**

Показатели		Значения показателей										
Период	ПС	АС	МА	ГА	факторы					НА	БС	
					нау	нал	К Р	МН	Т 0			
0	1	2 = 11-1	3 = 4 / 8	4 = ((2*5/100) / 12) * 8 и последний 4 = 2	5 = 6 * 7	6 = (1 * 100)/ 9	7	8	9	10 = 4 + 10-1	11 = 1 - 10	
1	1. на момент 13.11.20	1200 0	-	-	0	66,67	33, 33	2	-	3	0	12000
2	2. период:	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

3	2.1	2020	1200 0	12000,0 0	666,67 = 666,67 / 1	666,67 = ((12000 * 66,67/100) / 12) *1	66,67 = 33,33 * 2	33, 33 = 100 /3	2	1	3	666,67 = 666,67 + 0	11333, 33 = 12000 - 666,67
4	2.2	2021	1200 0	11333,3 3	629,63 = 7555,56 / 12	7555,56 = ((12000 * 66,67/100) / 12) *12	66,67	33, 33	3	12	3	8222,22 = 7555,56 + 666,67	3777,7 8 = 12000 - 8222,2 2
5	2.3	2022	1200 0	0	0	0	0	0	0	0	0	8222,22	3777,7 8
6	2.4	2023	1200 0	0	0	0	0	0	0	0	0	8222,22	3777,7 8
НМА „Д” - 13.11.2020-13.11.2023 – период использования, установленный предприятием-Т0													
13.11.2020-31.12.2021 – реальный период использования-Тп													
13.11.2020-13.12.2023 – реальный момент выбытия и списания													

Источник: Разработано авторами.

❖ **Списание амортизации** – накопленной амортизации (см. Т.10.1.), на определенную дату, НМА предприятием, представляем в примере П.5.

(см. П.5.):

Пример-П.5.: списание амортизации НМА „Д” по причине выбытия - 13.12.2023 -, (см. Т.11.).

Таблица Т.11. Журнал регистрации ХО за декабрь 2023

Показатели			Значения показателей			
содержание операции			стоимость операции	двойная запись		
				ДТ	КТ	
0			1	2	3	
1	1.	Списание накопленной амортизации по выбывшим НМА „Д” на 13.12.2023:	13.12.2023	12000	113	112
2	1. 1.	первоначальная стоимость-ПС:	13.11.2023	12000	112	-
3	-	дата ввода в эксплуатацию-Двв	13.11.2020	-	-	-
4	-	дата окончания срока использования-Т0:	13.11.2023	-	-	-
5	1. 2.	начисленная амортизация/накопленная:	13.11.2023	12000	713	113
6	-	дата окончания периода начисления амортизации-Тп	13.11.2023	-	-	-
7	1. 3.	дата окончания срока использования-Т0:	13.11.2023	-	-	-
8	-	по 112	-	12000	112	-
9	-	по 113	-	12000	-	113
10	1. 4.	списание накопленной амортизации:	13.12.2023	12000	113	
11	-	дата выбытия из эксплуатации-Двб – по причине:	13.12.2023	-	-	-
12	-	1. истечение срока использования	13.11.2020 - 13.11.2023	-	-	-

Источник: Разработано авторами.

Таблица Т.11.1. Журнал регистрации ХО за декабрь 2023 по выбытию не полностью амортизируемых нематериальных активов

Показатели			Значения показателей			
содержание операции			стоимость операции	двойная запись		
				ДТ	КТ	
0			1	2	3	
1	1.	Списание не накопленной амортизации по выбытию НМА -	13.12.2023	3777,78	721	112

	списание балансовой стоимости по выбытию НМА:					
2	*	возможные еще причины выбытия:	-	-	-	-
3	-	1. продажа	-	-	-	-
4	-	2. передача в финансируемую аренду /лизинг под роялти	-	-	-	-
5	-	3. безвозмездно	-	-	-	-
6	1.1.	списание накопленной амортизации по выбытию НМА не полностью амортизируемых	13.12.2023	8222,22	113	112
7	1.2.	начисленная амортизация по выбытию НМА не полностью амортизируемых	13.12.2023	8222,22	713	113

Источник: Разработано авторами.

Заметка 3.8.: Аналитический учет нематериальных активов ведется по их видам, что позволяет осуществлять контроль за сроком использования НМА, размером начисленной амортизации и величиной балансовой стоимости.

✓ **Выбытие**, на определенную/конкретную дату, нематериальных активов предприятием,

представляем в примере П.6:

Пример-П.6.: выбытие НМА 13 декабря 2023 из эксплуатации, полностью амортизируемого и используемый в административных целях – на дату месяца 20Т3 -13.12.2023 предприятие „Х”-наша фирма- вывела из эксплуатации /списала НМА „Д” (см. Т.12.).

Таблица Т.12. Журнал регистрации хозяйственных операций за декабрь 2023

Показатели		Значения показателей		
		стоимость ХО, лей	двойная запись	
содержание хозяйственной операции-ХО			ДТ	КТ
0		1	2	3
1	1. полностью амортизируемый НМА - согласно примеру		-	-
2	1. Выведен предприятием „Х” элемент актива – НМА „Д”, из эксплуатации - полностью амортизируемого:		-	-
3	1.1.	списание амортизации – накопленной за весь срок использования-НМА → 13.11.2020-13.12.2023	12000	113 112
4	1.2.	начисление амортизации → 13.11.2020-13.11.2023	12000	713 113
5	1.3.	первоначальная стоимость - ввод в эксплуатацию → 13.11.2020	12000	112 521
6	2. не полностью амортизируемый НМА		-	-
7	1. Выведен из эксплуатации предприятием „Х” элемент актива - НМА „Д” – не полностью амортизируемого:		-	-
8	1.1.	списание амортизации - накопленной → 13.11.2020-31.12.2021	8222,22	113 112
9	1.2.	списание не амортизируемой части ПС – списание балансовой стоимости-БС → 13.11.2020-13.12.2023	3777,78 = 12000 - 8222,22	721 112
10	1.3.	начисление амортизации → 13.11.2020-31.12.2021	8222,22	713 113
11	1.4.	первоначальная стоимость → 13.11.2020	12000	112 521

Источник: Разработано авторами.

✓ **Заполнение журнала регистрации хозяйственных операций по НМА за декабрь 2023,**

на основании данных по учету НМА, изложено в таблице Т.13. (см. Т.13.).

Таблица Т.13. Журнал регистрации хозяйственных операций по НМА предприятия „Х” за декабрь 2023

Показатели	Значения показателей		
	стоимость операции, лей	двойная запись	
содержание операции		ДТ	КТ
0	1	2	3

1	1. Принят предприятием „Х” от предприятия „У” НМА „ДН”, согласно налоговой накладной-НН без НДС и введен в эксплуатацию 13.12.2023		18000	112	521
2	2. Отражена сумма НДС к зачету фирмы „У”		3600	534.4	521
3	3. Списание накопленной амортизации по выбывшим нематериальным активам-НМА „Д” на 13.12.2023		12000	113	112
4	4. Начислена амортизация по нематериальным активам в производственных целях 31.12.2023:		-	-	-
5	4.1.	косвенные производственные затраты	202,22	821	113
6	5. Начислена амортизация по нематериальным активам в коммерческих целях 31.12.2023:		-	-	-
7	5.1.	расходы на реализацию	95,83	712	113

Источник: Разработано авторами.

Заметка 3.9.: если за анализируемый период-декабрь были бы еще операции, то их нужно здесь, в Т.13., отражать.

Заметка 3.10.: располагая данными – можно оформить журнал-ордера-ЖО (см. Т.14-Т.15.).

Заметка 3.11.: учитывая тему статьи – журнал-ордера оформим только по 112 и 113 счетам (см.

Т.14-Т.15.).

✓ **Оформление журнал-ордеров** по 112 и 113 счетам за декабрь 2023 года, на основании данных по учету НМА, изложено в таблицах Т.14.-Т.15. (см. Т.14-Т.15.).

Таблица Т.14. Журнал-ордер-ЖО активного счёта 112 „Нематериальные активы в эксплуатации”

Показатели		Величина показателей, лей										
ХО		Сальдо начальное - СН – 01.12.23		Оборот-ОБ по ДТ 112 – 01.12.23-31.12.23			Оборот-ОБ по КТ 112 – 01.12.23-31.12.23				Сальдо конечное - СК – 31.12.23	
		ДТ	КТ	КТ			ДТ				ДТ	КТ
				521	...	Итого	113	Итого		
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	СН – 01.12.23	28000	-									
2	1. 13.12.23 - 112/521			18000		18000				0		
3	2. 13.12.23 - 113/112					0	12000			12000		
4		
5	СК – 31.12.23	28000	0	18000	...	18000	12000	0	0	12000	34000 = 28000 + 18000 - 12000	0

Таблица Т.15. Журнал-ордер-ЖО пассивного счёта 113 „Амортизация нематериальных активов”

Показатели		Величина показателей, лей			
ХО		Сальдо начальное	Оборот-ОБ по ДТ 112 –	Оборот-ОБ по КТ 112 –	Сальдо конечное - СК

		- СН – 01.12.23		01.12.23-31.12.23			01.12.23-31.12.23				– 31.12.23	
		Д Т	КТ	КТ			ДТ				Д Т	КТ
				112	...	Итого	821	712	...	Итого		
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	СН – 01.12.23	-	22975,29 = 4504,17 + 6471,12 + 12000									
2	1. 13.12.23 - 113/112			12000		12000						
3	2. 31.12.23 - 821/113						202,22			202,22		
4	3. 31.12.23 - 712/113							95,8 3		95,83		
5		
6	СК – 31.12.23	0	22975,29	12000	...	12000 = 12000	202,22	95,8 3	...	298,05 = 202,22 + 95,83	11273,34 = 22975,29 + 298,05 - 12000	

Источник: Разработано авторами.

В конце всех расчётов и действий что были произведены, мы покажем итоговые данные по анализируемым счетам-112-113 за рабочий период, при закрытии счетов, на основе оборотно-сальдовой ведомости и бухгалтерского баланса.

✓ Оформление оборотно-сальдовой ведомости – оборотного баланса, на основании данных по учету НМА, изложено в таблицах Т.16. (см. Т.16.).

Таблица Т.16. Оборотно-сальдовая ведомость предприятия „Х” за декабрь месяц 2023 года

Показатели			Величина показателей, лей					
Название счёта			Сальдо начальное - СН – 01.12.23		Обороты		Сальдо конечное - СК – 31.12.23	
			СН		ОБ		СК	
АС/ПС			ДТ	КТ	ДТ	КТ	ДТ	КТ
0			1	2	3	4	5	6
1	1. Незавершенные нематериальные активы	111						
	активный счёт	АС						
2	2. Нематериальные активы в эксплуатации	112	28000	0	18000	12000	34000 = 28000 + 18000 - 12000	0
	активный счёт	АС						
3	3. Амортизация нематериальных активов	113	0	22975,29	12000	298,05	0	11273,34 = 22975,29 + 298,05 - 12000
	пассивный счёт - регулирующий счет	ПС						
4	4. ...	ПС	
5	...							
6	п. ...	АС	
7	Всего		ΣСНАС	ΣСНПС	ΣОБАС	ΣОБПС	ΣСКАС	ΣСКПС
			28000*	Σ	Σ	12298,05* = 12000 + 298,05	Σ	Σ

		ΣСНАС	=	ΣСНПС	ΣОБАС	=	ΣОБПС	ΣСКАС	=	ΣСКПС
--	--	-------	---	-------	-------	---	-------	-------	---	-------

Источник: Разработано авторами.

Заметка 3.12.: * - запись в 1 графе или запись в 4 графе по 7 строке в размере 28000 или 12298,05 – только для примера как произвести суммирование по столбцам.

✓ **Заполнение бухгалтерского баланса**, на основании данных по учету НМА, изложено в таблицах Т.17. (см. Т.17.).

**Таблица Т.17. Бухгалтерский баланс предприятия „Х”
на 31 декабря 2023 года –
исключительно нематериальные активы**

АКТИВ				Код строки	Остаток на	
					начало отчётного периода	конец отчётного периода
1	2			3	4	5
А - 1 класс	ДОЛГОСРОЧНЫЕ АКТИВЫ			1		
	I группа	I. Нематериальные активы		11		
	1. Незавершенные нематериальные активы	1 счёт	111	010	-	-
	2. Нематериальные активы в эксплуатации, всего:	2 счёт	112	020	4726,66 = 28000 - 23273,34 - 0	22726,66 = 34000 - 11273,34 - 0
	2.1. концессии, лицензии и марки	субсчёт	-	021	2300	2300
	2.2. авторские права и охранные документы	субсчёт	-	022	2426,66	2426,66
	2.3. информационные программы	субсчёт	-	023	-	18000
	2.4. прочие нематериальные активы	субсчёт	-	024	-	-
	3. Гудвилл		-	030	-	-
	4. Авансы, выданные для нематериальных активов			040	-	-
	Всего долгосрочные нематериальные активы			050	Σ 4726,66	Σ 22726,66
	II группа	II. Долгосрочные материальные активы		060-120		
	Всего долгосрочные материальные активы			130
	Всего долгосрочные финансовые инвестиции			160
	Всего долгосрочная дебиторская задолженность ...			220
	Всего долгосрочные активы			230 = 050 + 130 + 160 + 220	Σ	Σ

Источник: Разработано авторами на основании финансовой отчетности РМ.

Следует отметить, что остатки на конец 2023 года, переходят на следующий период и соответственно для предприятия „Х”, они станут остатками на начало для 2024 года.

Из изложенного было очевидно, что сошлись все цифры экономических расчётов и бухгалтерского учёта нематериальных активов.

Выводы. На этом закончено изложение по предложенной тематике и следует отметить, что в полезной мере авторы раскрыли основную сторону и основные аспекты что касается экономики и учёта нематериальных активов.

Соответственно, закончили изложение сути экономики и учёта нематериальных активов.

Была раскрыта сущность и дана классификация нематериальных активов в экономическом аспекте. Была раскрыта суть учёта нематериальных активов.

Были представлены экономический и бухгалтерский аспекты данных активов, как элемента средств труда экономических агентов. Теорию данной темы отразили через

производственную ситуацию. Также были изложены обратные стороны учёта, не учтенные в основной задаче.

Таким образом, была представлена теория и практика экономики и учёта нематериальных активов, с учётом национального аспекта.

Библиографические сноски:

1. Общий План счетов бухгалтерского учета 2020. <https://www.contabilsef.md/category/planul-de-conturi-2020/> (посещение сайта 05.03.2024).
2. НСБУ «Долгосрочные нематериальные и материальные активы» <https://www.contabilsef.md/ro-ru-en-47331/> (посещение сайта 02.03.2024).
3. SNC “IMOBILIZĂRI NECORPORALE ȘI CORPORALE”. (citată 16.02.2024).
4. Deliu A. Uzura mijloacelor fixe – elementele de bază și specifice în calcularea ei. În: Meridian Ingineresc, ISSN 1683-853X. 2012.

CZU 519.87:330.04

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.28>

МЕТОДЫ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ПРОЦЕССАМИ: ТЕОРИЯ ИГР

КЛИМЕНКО Ирина,

доктор технических наук, профессор,
Северо-Кавказский федеральный университет (Пятигорский филиал),
Россия

<https://orcid.org/0000-0002-8524-6119>

УРЫТУ Василе,

докторант,
Международный Независимый Университет Молдовы
<https://orcid.org/0009-0004-3162-0621>

АННОТАЦИЯ

Рассматривается возможность использования теории игр в практике управления социально-экономическими процессами. Приведены примеры и определены возможности интеграции теории игр, как комплекса методов математического моделирования в повседневную практику менеджмента.

Ключевые слова: полифункциональный характер игр, нормативный аспект теории игр, стратегия выбора, выигрыш, игра с природой.

METHODS OF MATHEMATICAL MODELING IN THE MANAGEMENT OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES: GAME THEORY

KLIMENKO Irina,

Doctor of technical sciences, professor,
Severo-Caucasian Federal University (Pyatigorsk branch),
Russia

<https://orcid.org/0000-0002-8524-6119>

URYTU Vasile,

PhD student,
Free International University of Moldova
<https://orcid.org/0009-0004-3162-0621>

SUMMARY

The possibility of using game theory in the practice of managing socio-economic processes is considered. Examples are given and the possibilities of integrating game theory as a complex of mathematical modeling methods into the daily practice of management are determined.

Key words: the multifunctional nature of games, the normative aspect of game theory, the strategy of choice, winning, playing with nature.

Введение. Современная система социально-экономических отношений в обществе имеет сложную структуру. Связи «общество-власть», «личность-общество», «власть-гражданин» имеют вероятностный характер. Такие особенности структуры сложной системы предъявляют особые требования к инструментальным средствам и методам исследования. Математическое, суть формальное, моделирование позволяет исследовать системы разной природы, в том числе и систему управления социально-экономическими процессами.

Игровое моделирование полифункционально и многоаспектно. Deskриптивный характер игры позволяет построить модель реальной ситуации, составить ее описание с целью проведения исследований типа контент анализа. Конструктивный аспект предполагает дальнейшее развитие, переход от описания к конструкции; на данном этапе исследователю интересно определить структуру игры, выполнить сравнительный анализ формы и содержания модели и объекта моделирования. Нормативный аспект игры определяет правила и нормы поведения участников игры, задает формат отношений, обеспечивающий игроку получение выигрыша.

Теория игр, как раздел исследования операций, рассматривает нормативный аспект игры, при этом игра с точки зрения этой теории позиционируется как математическая модель конфликтной ситуации. Следует отметить, что под конфликтной ситуацией в контексте теории игр предлагается понимать ситуацию с несовпадением интересов участников игры.

Цель настоящего исследования – анализ возможностей, которые предоставляет теория игр для повышения эффективности планирования и прогнозирования, управления рисками в процессе решения задач управления социально-экономическими процессами. Интерес к данной проблематике обусловлен развитием автоматизированных информационно-советующих и экспертных систем, сложностью задач эффективного планирования в современных условиях.

Актуальность исследования обусловлена множеством факторов, в том числе прогрессом в экономике и управлении инновациями; результатами, которые дают методы прикладной теории игр в управлении бизнесом; повышением требований к качеству управления, интенсивной интеграцией цифровых технологий в повседневную практику менеджмента и оперативного управления.

Методы исследования. Началом теоретических и прикладных исследований возможностей теории игр, как «чистой» науки для решения задач экономики справедливо считается монография Дж. фон Неймана и О. Моргенштерна «Теория игр и

экономическое поведение» [1]. Изучение и сравнительный анализ исследований по прикладной теории игр, выполненный в процессе исследования, позволяет утверждать, что за 75 лет своего развития теория игр, как метод моделирования конкурентной экономики используется в реальной практике планирования и прогнозирования рационального поведения.

Ключевые понятия теории игр – собственно игра, как модель конфликтной ситуации; игроки-участники игры; стратегии поведения игроков – комплекс действий, предпринимаемых игроком в процессе игры для достижения поставленной цели. Цель игры – получение максимально возможного выигрыша или минимизация проигрыша. Очевидно, что различные сочетания перечисленных объектов/факторов привело к появлению различных классов игр [2]. Так, число сторон - участников игры позволяет выделить игры парные и множественные, а отношения между ними могут моделироваться коалиционными и бескоалиционными играми. Отношение игроков к исходу игры моделируется антагонистическими и неантагонистическими играми: в антагонистической игре выигрыш одной стороны численно равен проигрышу другой.

Такое разнообразие классов обуславливает особенности теории игр, как математической теории: с одной стороны, теория игр призвана дать рекомендации игроку по выбору оптимальной стратегии, принятию решения, обеспечивающего максимум полезности, с другой стороны, не определен универсальный критерий оптимальности для всего множества игр. Термин оптимальность, несмотря на кажущуюся субъективность, определяется вполне объективными и недвусмысленными математическими формулировками: выгодность, устойчивость, справедливость; при этом предлагается такая интерпретация терминов [3]:

- выгодность – максимизация выигрыша;
- устойчивость – это такое свойство стратегии игрока, которое означает, что при отклонении от выгодной стратегии выигрыш уменьшается;
- справедливость – это симметричность вхождения всех игроков в условия игры, наличие таких правил игры, которые предоставляют игрокам равные возможности для получения выигрыша.

Предлагается рассмотреть задачу обеспечения экономической безопасности хозяйствующего субъекта как пример ситуации с несовпадением интересов. Конфликтные ситуации, связанные с рисками, имеют разную природу и являются предметом отдельного исследования. В рамках данной статьи ограничимся разделением рисков на две группы: риски, связанные с бихевиоральным фактором, когда участники конфликтной ситуации –

хозяйствующие субъекты, юридические и физические лица и риски определяются их поведением, выбранной стратегией принятия решения. Так, пример минимизации имущественного риска предприятия можно рассматривать как конечную парную игру с нулевой суммой, то есть такая игра, в которой цель игрока А (заемщика) – минимизация своего выигрыша, цель игрока В (финансового учреждения) – минимизация своего проигрыша- риска от неуплаты заемщиком долга и процентов по нему. При этом игра записывается в форме платежной матрицы, представленной в таблице, строки таблицы -это стратегии игрока А, столбцы– стратегии игрока В, на пересечении строк и столбцов записывается размер выигрыша (проигрыша) a_{ij} – выигрыш игрока А, если он пользуется стратегией A_i ; а игрок В – стратегией B_j .

Пример матричной игры с нулевой суммой. Рассмотрим парную антагонистическую игру: пусть в паре «заемщик-кредитор» каждый из участников

имеет возможность реализовать по три стратегии:

- для игрока А (заемщика) – это:

A1-поиск изъянов в договоре с целью его расторжения;

A2 - перепродажа долга третьему лицу;

A3- банкротство.

- для игрока В (кредитор):

B1- тщательная предварительная проверка финансового состояния и наличия судебных дел заемщика;

B2- психологическое воздействие и досудебное взыскание;

B3 - взыскание через суд.

Игра равновесная, справедливая и цель каждого игрока состоит в том, чтобы выбрать оптимальную стратегию. Платежная матрица для двух игроков, имеющих по три стратегии, представлена в таблице 1, на пересечении строк и столбцов числа, определяющие размер выигрыша игрока А (выигрыш представлен некоторыми условными единицами).

Таблица 1. Платежная матрица парной антагонистической игры «кредитный риск»

Стратегии кредитора	Стратегии заемщика			
	A1	A2	A3	Выигрыш заемщика, a_{ij}
B1	2	-3	4	-3
B2	-3	4	-5	-5
B3	4	-5	6	-5
Выигрыш кредитора b_{ij}	4	4	6	

Рекомендации по норме поведения в антагонистической игре предлагают игроку при выборе стратегии поведения ориентироваться на наилучший вариант развития событий после ответного хода противника. В данной ситуации заемщику рекомендуется выбрать стратегию A1 - поиск изъянов в договоре с целью расторжения договора. Выигрыш игрока А в самых неблагоприятных условиях определяет нижнюю чистую цену игры: $\max \min \alpha_i = -3$. Соответственно, для игрока В (кредитора): $\beta_1 = 4$, $\beta_2 = 4$, $\beta_3 = 6$; наименьший риск игрока В в самых неблагоприятных для него условиях составляет $\min \max \beta_j = \beta_1 = \beta_2 = 4$ и носит название верхней чистой цены игры $\beta_j = 4$, если $\alpha = \beta = \lambda$ – то эта чистая цена игры;

Чередование игроками стратегий поведения позволит обеспечить выигрыш выше нижней чистой цены, так как смешанная стратегия поведения, как пример гибкой изменчивой тактики обеспечивает не позволяет противнику априори получить сведения о предстоящем ходе соперника. Выбор стратегии определяется системой предпочтения игрока, носит вероятностный характер, а исход игры оценивается как математическое ожидание выигрыша М.

Реальная практика управления социально-экономическими процессами позволяет утверждать, что зачастую вероятностный характер конфликтных ситуаций зависит не только от выбора конкретного субъекта управления, участника игры. Такие факторы, как инфляция, срывы поставок, ухудшение условий для предпринимательства и другие, можно

отнести к условно - объективным факторам, повышающим риски. Модели конфликтных ситуаций, в которых противником человека «выступает» объективная реальность, в теории игр получили название игра с природой [4]. В отличие от антагонистических игр природа, как участник игры не выбирает свое поведение осознанно, состояния природы определяются случайным образом. Оценка их влияния на выигрыш выполняется на основе статистики.

Пример 2. На конкурс выставлены четыре плана повышения экономического безопасности организации:

- вариант первый – приоритетным направлением принято снижение производственных рисков;
- вариант второй - акцент сделан на защиту от коммерческих рисков;
- вариант третий предусматривает комплекс мероприятий по защите от транспортных рисков;
- вариант четвертый имеет комплексный характер; в данном плане мероприятий все риски считаются равновероятными.

Эффективность каждого варианта плана определяется организационно-технологическими затратами на разработку и внедрение плановых мероприятий, на проведение внешнего и внутреннего аудита по результатам работы; степенью устойчивости плана к возможным изменениям условий в процессе реализации

Экспертная группа при анализе проектов плана выделила пять различных состояний природы, вероятность которых соответственно p_1 , p_2 , p_3 , p_4 ,

p5. Условия игры формулируются в виде матрицы А | (4x5), представленной в таблице 2.

Таблица 2. Платежная матрица игры с природой «план снижения рисков»

Стратегии планирования	Вероятные состояния природы					Min a _{ij}
	p1	p2	p3	p4	p5	
A1	3	17	21	9	11	3
A2	13	4	5	12	7	4
A3	6	15	8	2	14	2
A4	18	10	1	16	19	1

Оптимальность стратегии планирования определяется по трем критериям: пессимистичный критерий Вальда-максиминный критерий, прогнозирующий выигрыш в наихудших для игрока условиях, оптимистичный (минимаксный) критерий Сэвиджа, прогнозирующий уровень риска в благоприятных условиях, критерий Гурвица, позволяющий задавать априори уровень оптимизма.

Для таблицы 2 максиминный критерий Вальда – критерий, который определяет размер максимального выигрыша игрока А в наихудших для него условиях, рекомендует в качестве оптимальной стратегию А2:

$$V_b = \max \min a_{ij} = \max \min \{3, 4, 2, 1\} = 4$$

Критерий Сэвиджа прогнозирует размер минимального риска в благоприятных условиях; для его применения необходимо построить матрицу риска R_{ij}, каждый элемент которой определяется как разность между максимальным выигрышем и выигрышем в данном состоянии:

$$R_{ij} = \max a_{ij} - a_{ij}$$

Матрица риска для таблицы 2 представлена в таблице 3.

Таблица 3. Матрица риска игры с природой «план снижения рисков»

Риски планирования	Вероятные состояния природы				
	p1	p2	p3	p4	p5
A1	18	4	0	12	10
A2	0	9	8	11	6
A3	9	0	7	13	1
A4	1	9	18	3	0
Max R _{ij}	18	9	18	13	10

Критерий минимального риска Сэвиджа рекомендует выбирать стратегии А2 и А4, дающие минимальное значение риска в самой неблагоприятной ситуации:

$$V_c = \min \max R_{ij} = \{18, 9, 18, 13, 10\} = 9$$

Для таблицы 2 критерий Гурвица рекомендует сделать выбор в пользу стратегии А1 $V_g = \max \{ \mu \min a_{ij} + (1 - \mu) \max a_{ij} \} = \{12; 8,5; 8; 9,5\} = 12$

Здесь $0 < \mu < 1$ – уровень оптимизма, принят 0,5.

Анализ полученных рекомендаций показывает, что по двум критериям предпочтительнее стратегия А2.

Рассчитаем математическое ожидание выигрыша M_i, который можно получить при реализации каждой стратегии; состояния природы будем считать равновероятными и равными 1/5:

$$M_1 = 1/5 * (3+17+21+9+11) = 61/5$$

$$M_2 = 41/5$$

$$M_3 = 45/5$$

$$M_4 = 54/5$$

Проведенные расчеты показывают, что стратегия

А2 может быть оценена как оптимальная с точки зрения минимизации рисков, стратегия А1 позволяет получить больший выигрыш, который связан с большим риском. Окончательное решение всегда остается за лицом, принимающим решение или группой экспертов.

Заключение. Научный подход к управлению социально-экономическими процессами, в основе которого лежат методы математического моделирования позволяет практикам эффективно решать задачи оперативного и стратегического уровня. Такие вызовы современного общества, как цифровизация всех сфер деятельности, повышение требований к качеству управления требуют от профессионалов в сфере экономики и менеджмента применения в повседневной практике методов, основанных на принципах системности. Личная практика автора показывает, что исследование операций, как системная основа процесса принятия решений в полной мере отвечает современным новеллам и позволяет повысить качество управления в современных, весьма непростых условиях.

Библиографические сноски:

1. Дж. фон Нейман, Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение. Москва: Наука, 1970. 983 с.

2. Вентцель, Е.С. Исследование операций: задачи, принципы, методология. Москва: Юстиция, 2018. 192 с.
3. Мулен Э. Теория игр с примерами из математической экономики. Москва: Мир, 1985-198 с.
4. Клименко И.С. Информационная безопасность и защита информации: модели и методы управления. Монография. Москва: ИНФРА-М, 2020. 180 с. DOI-10.12737/monoggrahy_5d412ff13c0b88.75804464.

CZU 658.1

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.29>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМ ПОЛОЖЕНИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

ТРАЧ Думитру,

Кандидат экономических наук, доцент,

Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко

E-mail: dtrach.72@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-6575-5725>

АННОТАЦИЯ

Реформирование сложившихся систем хозяйствования требует от государственных структур серьезной подготовки законодательной, нормативной, кадровой, кредитно-денежной политики, логистических потоков ресурсов и др.

Одним из важнейших требований к менеджменту хозяйственных организаций является качественное управление финансовым положением предприятия, обеспечение самокупаемости и самофинансирования. При соблюдении этих требований бизнес будет устойчивым и будет развиваться.

Чтобы это было достижимо необходимо соответствующее качество принимаемых решений. Для этого необходимо повышать уровень подготовки менеджеров финансового блока, способных аналитически оценивать, как внутреннюю, так и внешнюю среду организации.

Состояние внутренней среды и ее развитие полностью зависит от собственника(арендатора). Для этого они располагают исчерпывающей внутренней информацией. Основным источником информации о финансовом положении является баланс и приложение к нему. Задачей финансового менеджмента организации является использование его для комплексного анализа, прежде всего: анализ ликвидности баланса, финансовой устойчивости, кредитоспособности. Результаты данного анализа должны быть: объективными и реальными, что позволит вносить коррективы в текущую деятельность, а также на ближайшую перспективу.

Целью данного исследования является использование методики анализа ликвидности баланса для выявления факторов, оказавших влияние на финансовое положение предприятия и выработке рекомендаций по его улучшению.

Ключевые слова: Рыночная экономика, хозяйственная самостоятельность, финансовый менеджмент, финансовое положение, ликвидность баланса, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность.

IMPROVEMENT OF THE ENTERPRISE'S FINANCIAL STATE MANAGEMENT

TRACI Dumitru,

PhD in economics, associate professor,

Shevchenko State University,

E-mail: dtrach.72@mail.ru,

<https://orcid.org/0000-0002-6575-5725>

SUMMARY

The reformation of the established economic systems requires from government agencies serious preparation of legislative, regulatory, personnel, credit and monetary policies, logistical flows of resources, etc.

One of the most important requirements for the business organization management is the quality management of the financial state of the enterprise, ensuring self-sufficiency and self-financing. If these requirements are met, the business will be sustainable and developing.

For this to be achievable, it is necessary to improve the decision-making quality. For this purpose, it is necessary to improve the level of training of financial block managers, who are able to analytically assess both the internal and external environment of the organization.

The state of the internal environment and its development depends entirely on the owner (lessee). For this purpose,

they have exhaustive internal information. The main source of information on the financial state is the balance sheet and its appendix. The task of organization's financial management is to use it for complex analysis, first of all: analysis of balance sheet liquidity, financial stability, creditworthiness. The results of this analysis should be objective and real, which will allow making adjustments in the current activities, as well as in the near future.

The purpose of this study is to use the technique of analyzing the balance sheet liquidity to identify the factors that have influenced the financial state of the enterprise and to develop recommendations for its improvement.

Key words: Market economy, economic independence, financial management, financial state, balance sheet liquidity, accounts receivable, accounts payable.

Введение. В настоящее время, по нашим наблюдениям, вся работа с «балансовым отчетом о финансовом положении» предприятия во многом имеет формальный характер. Главное для бухгалтерской службы-подготовить и (представить) сдать баланс в установленные сроки. Качественная информация, которая содержится в балансе, практически не используется.

Работа с балансовой информацией позволяет выявить значительные резервы, проблемы решение которых позволит принимать экономически обоснованные решения и таким образом обеспечить ликвидность организации и ее рыночную устойчивость [1].

Аналитическая работа с информацией балансового отчета особенно актуальна в условиях рыночной экономики, когда хозяйствующие субъекты получили полную самостоятельность и несут полную ответственность за результаты деятельности [2].

Решение этой, на наш взгляд, важнейшей проблемы требует выделение самостоятельного аналитического структурного подразделения, достаточно из 3-4 человек. Кандидаты в данное подразделение должны иметь высшее экономическое образование и опыт работы в реальном секторе экономики. Они должны быть хорошо мотивированы за результаты своей деятельности соответствующей системой дополнительного материального стимулирования (премирования).

Важнейшими задачами данного подразделения менеджмента должны быть: анализ ликвидности баланса; финансовой устойчивости; кредитоспособности.

При отсутствии у собственников профессионального анализа финансового положения организации хозяйственные решения, как правило, принимаются двумя методами:

- исходя из опыта работы собственника;
- исходя из текущей ситуации методом «проб и ошибок».

Разумеется, первый вариант предпочтителен. Однако, ни первый, ни второй метод принятия

решений не гарантируют устойчивого развития бизнеса на перспективу, тем более в такой сложной отрасли как сельское хозяйство.

Принятие хозяйственных решений должно основываться на результатах профессионального анализа финансового положения предприятия.

Данный анализ должен предусматривать:

- оценку ликвидности баланса;
- оценку финансовой устойчивости.

Проблематикой эффективного управления финансовым положением сельскохозяйственных организаций, как одной из актуальных задач финансового менеджмента, существенное внимание уделено современными отечественными и зарубежными учеными [3,4,5,6,7,8].

Материалы и методы. При подготовки данного исследования использовались методы: наблюдение, сравнение, динамика, анализа и синтеза.

В статье проводится анализ финансового положения предприятия на основе бухгалтерской отчетности за период 2020-2023гг.[9]

Результаты. Используем данную методику для анализа финансового положения, а соответственно и качества финансового менеджмента одной из ведущих сельскохозяйственных организаций региона ООО «Рист».

Организация была образована в 2004 году. Годы эффективной деятельности, профессиональная организация сельскохозяйственного производства явились основанием для собственника увеличить арендуемую площадь с 20 до 8144 гектаров. В настоящее время это сельскохозяйственное предприятие полного цикла, которое занимается выращиванием сельскохозяйственного сырья, частичной переработкой, производством готовых продовольственных товаров. Организована и расширяется торговая сеть: оптовая и розничная. Предприятие характеризуется высоким техническим уровнем производства. Площадь орошаемого земледелия достигла 47 процентов.

Развивается внутрипроизводственная кооперация, что позволяет предприятию расширять источники доходов (табл.1).

Таблица 1. Структура выручки от реализации продукции за 2020-2022 гг.

	В абсолютном выражении, тыс.руб.			В % к 2020г.		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022

Источник: разработано автором на основании данных бухгалтерской отчетности.

Выручка от реализации	70 946,9	118 804,6	84 980,3	100	167,4	119,9
От переработки сельскохозяйственной продукции	65 426,9	112 712,8	77 322,2	100	172,3	118,2
Продукция зерновых культур	38 666,0	65 732,2	30 594,4	100	170,0	79,1
Мясомолочная продукция	5 794,7	9 192,1	9 357,1	100	158,6	161,5
Крупяная продукция	3 413,8	6 120,7	6 130,2	100	179,3	179,6
Мукомольная продукция	6 748,2	11 971,9	12 300,0	100	177,4	182,3
Растительные масла	3 109,4	6 586	6 410,0	100	>2раза	>2раза
Хлебобулочные и кондитерские изделия	573,2	696,4	971,0	100	121,5	169,4
Овощи и бахчевые культуры	100,2	285,5	391,4	100	>2,8раза	>3,9 раза
Корма для животноводства	5 361,1	7 807,4	7 817,0	100	145,6	145,7
Полуфабрикаты	1 660,1	3 215,3	4 351,1	100	193,7	262,1
От реализации товаров	5 353,5	5900,0	7 310,0	100	110,6	137,1
Работы и услуги	166,5	191,8	348,1	100	115,2	209,1
Выручка от реализации продукции переработки	910,4	26 760,9	46 727,8	100	>29 раза	>50 раза
Удельный вес выручки от реализации переработки	37,7%	39,5%	54,9%			

Из приведенных в таблице 1 данных видно, что на предприятии имеет место вся технологическая линейка-выращивание сельскохозяйственной продукции, ее переработка, производство готовой продукции, реализация через собственную розничную и оптовую сеть. За период 2020-2022гг. наблюдается положительная динамика роста выручки от реализации продукции переработки. Широкий ассортимент производимой продукции, ее высокое качество, изучение и своевременное реагирование на покупательский спрос, доступные цены способствовали увеличению удельного веса выручки в 2022 году по всем направлениям переработки и производства готовой продукции. В 2022 году доля продукции переработки в общей выручке составила 54,9%, в то время как в 2020 году она составляла 37,7%. Это позволило перекрыть часть недополученного дохода от реализации зерна.

Приведенные в таблице 1 данные наглядно свидетельствуют, какой может быть структура видов деятельности сельскохозяйственной организации полного цикла (от поля до прилавка). В данном случае имеет место практически вся основная номенклатура продовольственных товаров: мясомолочная, хлебобулочная, крупяная, мукомольная, овощная, масличная. Текущая выручка от реализации продукции данных производств позволяет обеспечивать частичную потребность собственных оборотных средств в межсезонный период, что исключительно важно для сельскохозяйственных организаций.

Для общей характеристики финансовых показателей предприятия, определения их динамики составим сравнительный аналитический баланс за период 2020-2022гг.

Таблица 2. Сравнительный аналитический баланс

Показатели	Абсолютные величины, млн.руб.			Удельные веса			Изменения в % к величине 2020г.		
	2020г.	2021г.	2022г.	2020г.	2021г.	2022г.	2020г.	2021г.	2022г.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Актив									
1. Внеоборотные активы	1202,2	131,3	130,3	73,5	63,2	49,8	100	109,2	108,4
2. Оборотные активы, в т.г.	43,3	76,5	131,1	26,5	36,8	50,2	100	176,7	>3 раз
а) запасы	36,4	61,1	96,4	22,3	29,4	36,9	100	167,8	>2,6 раз
б) дебиторская задолженность	3,7	12,2	31,4	2,3	5,9	12,0	100	>3,3 раз	>8,5 раз
в) денежные средства и эквиваленты	1,2	0,3	0,3	0,6	0,1	0,1	100	25	25
3. Убытки									
Баланс	163,4	207,8	261,4	100	100	100	100	127,2	160,0
Пассив									
4. Капитал и резервы	72,4	110,6	89,0	44,3	53,2	34,0	100	152,8	123,0
5. Долгосрочные кредиты и займы	43,2	61,1	74,8	26,4	29,4	28,6	100	141,4	173,1
6. Краткосрочные кредиты и займы	-	-	-						
7. Кредиторская задолженность и прочие пассивы	47,8	36,1	97,6	29,3	17,4	37,4	100	75,5	204,1
Баланс	163,4	207,8	261,4	100	100	100		127,2	160,0

Источник: разработано автором на основании данных бухгалтерской отчетности.

Приведенные в таблице № 2 данные свидетельствуют, что за истекшие 3 года имело место увеличение валюты баланса. Самое значительное ее увеличение наблюдается в 2022 году - 160%. Это вызвано значительным ростом в 2022 г., более чем в 3 раза, оборотных средств. Их удельный вес в имуществе предприятия увеличился с 26,5% в 2020 году до 50,2% в 2022 г., в том числе запасов с 22,3% до 36,9% и дебиторской задолженности с 4,1% до 12% соответственно. В 2022 г. по сравнению с 2020 г. в 2 раза увеличилась кредиторская задолженность.

Из-за большой дебиторской задолженности покупателей, в 2022 г. по сравнению с 2020 г. она увеличилась в 2,6 раза, значительная часть авансированных оборотных средств возвращается предприятию с большим опозданием. Таким образом, происходит постоянное огромное отвлечение денежных оборотных средств из материальной сферы в финансовую, что ведет к нарушению стоимостного механизма обращения капитала. В этом случае финансовым источником покрытия просроченной дебиторской задолженности стала кредиторская задолженность. Все это привело к сдвигам в структуре источников образования оборотных средств и к низкой обеспеченности

собственными средствами, а соответственно негативно влияет на воспроизводственный процесс и на финансовую устойчивость предприятия.

Вместе с тем, для того чтобы сделать выводы о финансовом состоянии предприятия этого недостаточно. Для определения степени финансовой устойчивости предприятия (абсолютное, нормальное, кризисное) расчеты выполним в следующей последовательности [3].

Абсолютная финансовая устойчивость будет при условии, когда величина запасов будет меньше общей величины источников формирования запасов и затрат:

$$Z < C + K_{кр}$$

При нормальной финансовой устойчивости величина запасов равно общей величине основных источников формирования запасов и затрат:

$$Z = C + K_{кр}$$

Если величина запасов превышает общую величину основных источников их формирования, то в этом случае финансовое состояние характеризуется как кризисное:

$$Z > C + K_{кр}$$

Расчет финансовой устойчивости предприятия за период 2020-2022 гг. проведем в виде таблицы 3.

Таблица 3. Анализ финансовой устойчивости, млн.руб.

Финансовые показатели	2020	2021	2022
1. Капиталы и резервы	72,4	110,6	89
2. Внеоборотные активы	120,2	131,3	130,3
3. Долгосрочные кредиты и займы	43,2	61,1	74,8
4. Наличие собственных оборотных средств	-4,6	40,4	33,5
5. Краткосрочные кредиты и займы			
6. Общая величина основных источников формирования запасов и затрат	-4,6	40,4	33,5
7. Запасы	36,4	61,1	96,4
8. Излишек или недостаток собственных оборотных средств	-41	-20,7	-62,9
9. Излишек или недостаток общей величины основных источников формирования запасов и затрат	-41	-20,7	-62,9
Финансовое состояние	Кризисное	Кризисное	Кризисное

Источник: разработано автором на основании данных бухгалтерской отчетности.

Из приведенных в таблице 3 расчетов следует, что финансовое состояние предприятия кризисное. Величина запасов в течение всех исследуемых 3-х лет превышает общую величину основных источников их формирования. В 2022г. недостаток общей величины основных источников формирования запасов и затрат достиг максимального значения и составил - 62,9 млн.руб.

Вместе с тем, продукция растениеводства поступает на склад предприятия в середине лета. В этот же период начинается и ее реализация, на успешность которой влияют многие факторы, прежде всего внешние. Так, на анализируемом предприятии таковыми факторами являлись:

- Незначительные объемы государственной закупки зерна;
- Мизерная емкость внутреннего рынка;
- Значительные проблемы с реализацией продукции на внешние рынки, независимые от предприятия;
- Транспортная логистика.

Решение данных проблем находится исключительно в правовом поле государства.

Следовательно, к финансовой устойчивости сельскохозяйственных организаций, положительной динамике социально-экономического развития в целом самое непосредственное отношение имеет и государство.

Невозможность реализации продукции приводит к финансовому «голоду» сельскохозяйственных организаций. Для подготовки к очередному

сельскохозяйственному периоду предприятия вынуждены брать банковские кредиты с определенными рисками (неурожай и т.д.). Сумма долгосрочных кредитов и займов в 2022г. по сравнению с 2020г. выросла более чем в 1,7 раза.

Дополним анализ финансового положения предприятия анализом ликвидности баланса.

Баланс считается ликвидным при условии:

$$A1 \geq P1, A2 \geq P2, A3 \geq P3, A3 \leq P4$$

A1-наиболее ликвидные активы - денежные средства и краткосрочные вложения;

A2-быстро реализуемые активы - краткосрочная дебиторская задолженность и пр. активы;

A3-медленно реализуемые активы - запасы и затраты;

A4-трудно реализуемые активы-основные средства и иные внеоборотные акт.

P1-наиболее срочные обязательства (кредиторская задолженность.);

P2-краткосрочные пассивы (краткосрочные кредиты и займы и пр.краткоср.пассивы);

P3-долгосрочные пассивы (долгосрочные кредиты и займы);

P4-постоянные пассивы (расчеты по дивидендам, расходы будущих периодов, фонды потребления, резервы предстоящих расходов и платежей) [3].

Для удобства расчетов, оформления его результатов, определения изменений в ликвидности за отчетный период и повлиявших на это причин составим таблицу.

Таблица 4. Анализ ликвидности баланса за 2022г., тыс.руб.

Актив	На начало	На конец		На начало	На конец	Платежный излишек или недостаток
-------	-----------	----------	--	-----------	----------	----------------------------------

	периода	периода	Пассив	периода	периода	На начало периода	На конец периода
1. Наиболее ликвидные активы (A1)	349,4	274,4	Наиболее срочные обязательства	31431,4	93142,8	-31082,0	-92868,4
2. Быстро реализуемые активы (A2)	12206	31363,3	Краткосрочные пассивы	4746,9	4472,6	7459,1	26890,7
3. Медленно реализуемые активы (A3)	63936,5	99417,8	Долгосрочные пассивы	61067,1	74801,4	2869,4	
4. Трудно реализуемые активы (A4)	131322,5	130324,2	Постоянные пассивы	110569,0	88963,0	20753,5	41361,2
Баланс	207814,4	261379,7	Баланс	207814,4	261379,7		

Источник: разработано автором на основании данных бухгалтерской отчетности.

Факт. $A1 < П1$; $A2 > П2$; $A3 > П3$; $A3 > П4$.

Оценку ликвидности баланса следует дополнить расчетом коэффициентов абсолютной и текущей ликвидности (коэффициента покрытия) [3].

Коэффициент абсолютной ликвидности рассчитывается как отношение ликвидных активов к сумме наиболее срочных обязательств, кредиторской задолженности и краткосрочных кредитов (Кал.)

$$\text{Кал.} = \frac{\text{денежные средства} + \text{краткосрочные финансовые вложения}}{\text{кредиторская задолженность} + \text{краткосрочные кредиты и займы}}$$

Нормальное ограничение - Кал. $\geq 0,2-0,5$

На анализируемом предприятии Кал. на начало года равен:

$$\text{Кал.} = \frac{349,4}{31431,4} = 0,01;$$

$$\text{На конец года, Кал.} = \frac{274,4}{93142,8} = 0,003;$$

Коэффициент текущей ликвидности рассчитывается как отношение средств оборотных средств к сумме кредиторской задолженности и краткосрочных кредитов (Ктл.)

$$\text{Ктл.} = \frac{\text{оборотные активы}}{\text{кредиторская задолженность} + \text{краткосрочные кредиты и займы}}$$

Нормальное ограничение - ≥ 2

$$\text{На начало года Ктл.} = \frac{76491,9}{31431} = 2,4;$$

$$\text{На конец года Ктл.} = \frac{131055,6}{93142,8} = 1,4;$$

Фактические значения коэффициентов ликвидности свидетельствуют, что баланс предприятия нельзя признать ликвидным. Это подтверждается и соотношениями групп активов и

пассивов; два из которых не отвечают условиям абсолютной ликвидности баланса:

$$A1 < П1; A4 > П4.$$

Это подтверждается и фактическими значениями коэффициентов ликвидности:

Коэффициент абсолютной ликвидности при нормальном ограничении $\geq 0,2-0,5$, фактически равен 0,003; Коэффициент текущей ликвидности при нормальном ограничении ≥ 2 , фактически равен 1,4. При этом, они значительно ниже по сравнению с периодом на начало года - 0,01 и 0,003-2,4 - 1,4 соответственно.

Обращает на себя внимание значительное увеличение платежного недостатка наиболее ликвидных активов, что вызвано значительным увеличением дебиторской задолженности на конец года в 2,5 раза, а также запасов готовой продукции в 1,6 раза.

Таким образом, на основе анализа финансовой устойчивости и ликвидности баланса можно сделать вывод, что предприятие находится в кризисном финансовом состоянии.

Это требует от руководства предприятия, прежде всего финансового менеджмента, принятия необходимых мер по улучшению финансового состояния.

Сравнение итогов быстро реализуемых активов и краткосрочных пассивов (A2 и П2) свидетельствует, что у предприятия имеется хорошая ближайшая перспектива повышения текущей ликвидности. Сравнение медленно реализуемых активов с долгосрочными обязательствами (A3 и П3) свидетельствует о хорошем прогнозе повышения ликвидности, т.е. повышении платежеспособности

предприятия.

Таким образом, анализ финансового состояния предприятия и ликвидности его баланса позволяет выявить причины, повышение на его улучшение или ухудшение.

Сумма (величина) трудно реализуемых активов (А4) превышает постоянные пассивы (П4), что свидетельствует о недостаточной эффективности использования основных средств, которое находит выражение в недополучении возможного увеличения объема производства, реализации готовой продукции, снижении себестоимости производства и продаж, а соответственно увеличению прибыли. В конечном итоге это приводит к невозможности увеличения капитала и резервов, объясняется иммобилизацией в отчетном периоде, предусмотренных уставом на сумму 21973,7 тыс. рублей. Кроме этого, в предыдущем отчетном году (периоде) на предприятии проведена значительная работа по техническому перевооружению производства на сумму 11185,5 тыс. рублей, а также по расширению торговой сети, мощности которых находятся в стадии освоения. Вложение денежных средств в активную часть производственных фондов, при прочих равных условиях, будет способствовать повышению эффективности деятельности предприятия в целом.

Заключение. Таким образом, для качественного управления финансовым состоянием предприятия необходимо, чтобы финансовый менеджмент на постоянной основе проводил оценку ликвидности баланса, а результаты данной оценки должны быть основой для разработки бизнес-плана производства инвестиционного проекта и заявки на получение внешних займов [10].

На анализируемом предприятии значительные резервы имеются на завершающей стадии кругооборота капитала, т.е. реализации продукции, а также диверсификации производства [11].

Анализ статистических данных исследуемого предприятия свидетельствует (таб.4), что запасы готовой продукции в 2022г. возросли более чем в 2,6 раза по сравнению с 2020 годом. Происходит это по причине значительных проблем с реализацией

продукции: крайне сложная и затратная транспортная логистика, мизерная емкость внутреннего рынка (10-15%), таможенные квоты на экспорт, слабость государственной протекционистской политики аграрного сектора.

За этот же период по причине сложности взаиморасчетов реализуемую сельскохозяйственную продукцию, а также недостаточного анализа платежеспособности покупателей в 2022 году по сравнению с 2020 годом дебиторская задолженность возросла более чем в 8,5 раза. Решение данных проблем позволит значительно улучшить ситуацию с денежными потоками, а также повысить ликвидность и платежеспособность предприятия.

Решение этих важнейших проблем требует усилий как государственных структур, так и сельхозпроизводителей.

Со стороны государства: закупочные интервенции сельскохозяйственной продукции и ее экспорт; ограничение импорта сельскохозяйственной продукции с учетом собственного производства; создание на основе государственно-частного партнерства перерабатывающих предприятий и производства готовых продовольственных товаров; совершенствование системы взаиморасчетов по экспортно-импортным операциям.

Со стороны сельхозпроизводителей: создание предприятий полного цикла; выращивание сельскохозяйственного сырья-переработка-производство готовых продовольственных товаров-реализация; развитие сложных производителей (животноводство, свиноводство, птицеводство) с учетом имеющийся кормовой базы.

Для улучшения ситуации с дебиторской задолженностью, на наш взгляд, необходимо: тщательно изучать платежеспособность покупателей; избирательно подходить к реализации продукции на условиях коммерческого кредита; использование задолженности в качестве залога на получение кредита; применение торговых скидок, постоянным покупателям, за определенное количество товара при приближении окончания срока годности; скидки за оплату в срок.

Библиографические сноски:

1. Колчина Н. В.. Финансы предприятий. –М., «Финансы», ЮНИТИ, 1998. –413с., ISBN 5-238-00041-3.
2. Узун В.Я. Крупный и малый бизнес в сельском хозяйстве России: адаптация к рынку и эффективность / - Москва: Энцикл. рос. деревень, 2004. - 136 с. : ил., табл.; 21 см.; ISBN 5-88367-027-X.
3. Popov N.A. *Ekonomika sel'skogo hozyajstva*. – М.: INFRA-M, 2010. – 398 p. – ISBN 978-5-9776-0141-2
4. Markin Y. P. *Economic analysis: a textbook for university students*. 2nd ed. –М.: Omega-L Publishing House. 2010. – pp. 450. ISBN 978-5-370-01299-0.
5. Управление деловой активностью сельскохозяйственной организации. Монография/ Д. М. Трач; – Рыбница: Теслайн. 2023. – 169 с.
6. Akulay. E. Improving the policy of supporting small and medium-sized enterprises in the Republic of Moldova / E. Akulay; scientific ed. A. Stratan; National Institute of Economics research – Chisinau: NIEI. 2015. – pp. 178. ISBN 978-9975-4422-3-7.
7. Timofti. E. 2010. *Statistica: Teorie si Aplicatii*. Chisinau. State Agricultural University of Moldova. pp. 283. ISBN 978-9975-64-198-2.
8. Григорьева Т.И. Финансовый анализ для менеджеров: оценка, прогноз. 3-е издание. – М.: Юрайт, 2019, – 486 с.
9. Website of Ministry of Economic Development <http://mer.gospmr.org/> (visited 12.01.2024).

10. Trach D., Management of the organization's finances in conditions of uncertainty. Scientific Papers. Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development", Vol.19 issue 1, 2019, Bucharest, Romania. – P.587-593. PRINT ISSN 2284-7995, E-ISSN 2285-3952.

11. Trach D., Activities of farms on the left bank of the Republic of Moldova. Monthly theoretical and scientific-practical magazine "Agribusiness: Economics and Management". August 2019 – Moscow, 2019. – pp. 92-96. ISSN 0235-2443.

PSIHOLOGIE

CZU 37.016:811.111

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.30>

ASPECTE METODOLOGICE ALE DIAGNOSTICĂRII INTELIGENȚEI LINGVISTICE LA ELEVII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ

BOTNARI Valentina,

Doctor în pedagogie, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „ Ion Creangă ” din Chișinău

valentina_botnari@yahoo.com

<http://orcid.org/0000-0002-1190-9346>

RUSU Cătălina,

doctorand,

Universitatea Pedagogică de Stat „ Ion Creangă ” din Chișinău

rusugabriel2002@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0007-1320-2815>

REZUMAT

Prezentul articol reliefează esența și importanța deținerii inteligenței lingvistice de către elevii de vârstă școlară mică ca și achiziție valorică pentru însușirea limbii engleze. În acest sens, se propune un instrument de diagnosticare a nivelului deținerii inteligenței lingvistice de către elevii de vârstă școlară mică și anume un test care conține itemi raliați la cele patru aspecte ale inteligenței lingvistice: fonologie, semantică, sintaxă, praxis. Se oferă rezultatele aplicării testului respectiv prelucrate cu ajutorul metodelor de prelucrare statistică precum: programul Statistical Package for the Social Sciences (SPSS), Coeficientul Alpha Cronbach, analiza frecvențelor, analiza frecvențelor încrucișate, Testul T pentru eșantioane perechi, Corelația Pearson. Articolul include și estimări ale valorii rezultatelor constatative, cuprinzând și ariile de valorificare a acestora.

Cuvinte-cheie: limba engleză, competență, inteligență lingvistică, școlar mic.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF DIAGNOSING THE LINGUISTIC INTELLIGENCE IN EARLY SCHOOL-AGE STUDENTS

BOTNARI Valentina,

PhD of pedagogy, Associate Professor,
State University „ Ion Creangă ” from Chișinău

valentina_botnari@yahoo.com

<http://orcid.org/0000-0002-1190-9346>

RUSU Cătălina,

PhD student,

State University „ Ion Creangă ” from Chișinău

rusugabriel2002@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0007-1320-2815>

SUMMARY

This article highlights the essence and importance of the possession of linguistic intelligence by students of young school age as a valuable acquisition in learning English language. In this sense, a tool is proposed to diagnose the level of linguistic intelligence purchased by students of young school age, namely a test that contains items related to the four aspects of linguistic intelligence: phonology, semantics, syntax and praxis. The results of the application of the respective test are provided by statistical processing methods such as: the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) program, Cronbach's Alpha Coefficient, frequency analysis, cross-frequency analysis, T-test for paired samples, Pearson Correlation. The article also includes estimates of the value of the findings, including the areas of their exploitation.

Keywords: English language, competence, linguistic intelligence, young students.

Cunoașterea unei limbi străine reprezintă una dintre provocările actuale ale societății în care trăim. Această competență solicitată stringent de către metamorfozele sociale actuale constituie un bun prilej de cunoaștere a lumii în care trăim și, de asemenea, o cale mult mai rapidă de comunicare și înțelegere cu cei din jurul nostru.

Limba engleză este o limbă de comunicare internațională vorbită de întreaga lume. Ea a devenit nu

numai o necesitate, ci și un mod de viață. Însușirea ei de la o vârstă cât mai fragedă oferă copilului siguranță în comunicare și dezvoltarea optimă a unor funcții cognitive. Cu cât temele abordate în însușirea unei limbi străine aparțin unor domenii mai diverse, cu atât câmpul informațional se lărgeste și permite utilizarea limbii străine însușite în orice situație și moment din viața reală.

În ceea ce ne privește, aderăm la ideea introducerii

învățării limbii străine încă de la cea mai fragedă vârstă, acest lucru constituind un avantaj, în sensul că îl pregătește pe copil să se dezvolte conform exigențelor sociale actuale, care îi permit o adaptare rapidă și armonioasă în cadrul câmpului social. Datorită acestui fapt, copilul are posibilitatea să cunoască de timpuriu lumea care îl înconjoară și să se pregătească pentru integrarea în societate gradat, prin asimilarea unui bagaj de cunoștințe bine conturat, din care va extrage informațiile necesare și corespunzătoare unei situații reale de viață. Vârsta copilăriei este una a formării etaloanelor senzoriale, implicit a celor fonetice, ce stau la baza formării percepției fonemate a aspectului sonor atât al limbii materne, dar și a altor limbi. Dezvoltarea simțului lingvistic, a inteligenței lingvistice, în ansamblu, prezintă achiziții valorice și neapărat necesare în formarea competențelor de comunicare în limba maternă, totodată, și în alte limbi. Contextul motivant de învățare a limbii străine îl propulsează pe copil în situația solicitantă de comparare permanentă a tuturor aspectelor limbii materne cu aspectele respective din alte limbi. Acest fapt, dezvoltă inteligența lingvistică, dar, eventual și generală.

Formarea competențelor-cheie de comunicare în limba maternă și a competenței de comunicare în limba engleză presupun, cu certitudine, atât utilizarea, dar și dezvoltarea inteligenței lingvistice. În această situație, lipsa unor activități bine structurate cu conținuturi axate pe valorificarea inteligenței lingvistice, prezintă o carență substanțială în formarea competențelor nominalizate [1]. Inteligența lingvistică este o resursă fundamentală pentru deținerea competențelor de comunicare în limba străină. Vârsta școlară mică, precum am remarcat, face parte din perioada senzitivă de însușire a competenței de comunicare în limba străină, contribuind, implicit, la dezvoltarea inteligenței lingvistice a copilului.

Inteligența lingvistică este un concept teoretizat și studiat de Gardner H. [2, 3, 4] pe parcursul câtorva decenii și reprezintă ușurința în exprimarea și perceperea nuanțelor limbajului verbal, abilitatea de a învăța limbi străine și de a folosi limbajul în atingerea unor obiective, dar și abilitatea de a folosi eficient limbajul pentru a ne exprima teoretic și poetic. Persoanele care posedă acest tip de inteligență preferă discuțiile, dezbaterile, asocierile de cuvinte, să citească, să scrie, să povestească. Inteligența lingvistică se dezvoltă în situația în care copilului i se acordă oportunitatea și timpul necesar pentru a-și exprima ideile cu ajutorul cuvintelor.

Cercetătorii Lwin M., Khoo A., Lyen K. și Sim K. [5] afirmă că inteligența lingvistică reprezintă abilitatea de a alcătui o propoziție, de a transmite o idee clară și de a folosi cuvintele în mod conștient în comunicare, citire și scriere. Dr. Armstrong T. [6] definește inteligența lingvistică ca fiind abilitatea de a utiliza în mod eficient cuvintele în limba vorbită sau scrisă.

Inteligența lingvistică ne permite să înțelegem ordinea și sensul cuvintelor, iar abilitățile lingvistice se reflectă în utilizarea limbajului. Oamenii cu o astfel de inteligență la cote înalte au capacitatea de a utiliza foarte bine operațiile limbajului. Manifestarea efectivă a inteligenței verbale/ lingvistice poate fi regăsită în relatarea de povești și în creativitatea evocării, în toate

formele umoristice care implică jocuri de cuvinte, în finalul neașteptat al unei glume și în diferite alte forme de manifestare spontană a limbajului. Această inteligență este catalizatorul limbajului expresiv (utilizarea metaforelor, a epitetelor și a inversiunilor) și, nu în ultimul rând, în învățarea corectă a gramaticii și a topicii în vorbire și scriere. Persoana cu o inteligență lingvistică dezvoltată gândește bine în cuvinte, se exprimă frumos, dovedește ingeniozitate în utilizarea limbajului, este spontană și spirituală, îi place să citească, să scrie, să asculte, să vorbească și este capabilă să conecteze cunoștințe noi. Inteligența lingvistică este cel mai des întâlnită competență umană.

Inteligența lingvistică cuprinde patru domenii sau dimensiuni majore de analiză, precum apreciază Lazear D. [7] în lucrarea sa *Eight ways of knowing - Teaching for multiple intelligences* (cu prefață de Gardner H.).

- semantică sau nuanțe de sensuri ale cuvintelor (polisemia, omonimia), prin care o persoană apreciază nuanțele subtile de diferențiere a descriptorilor;
- fonologie sau sunete, ritm, inflexiune și contorul de cuvinte; fonologia contribuie la îmbunătățirea discursului, fiind un factor-cheie în comunicarea orală.
- sintaxa sau ordinea cuvintelor, care implică regulile care guvernează ordinea cuvintelor în vorbire sau scris, precum și semnificația acestora într-un anumit context;
- praxis (pragmatica), sau diferitele utilizări ale cuvintelor, precum în structura propoziției sau în înțelegerea nuanțelor culturale ale cuvintelor sau a aspectelor ce țin de manifestările afective ale celui ce vorbește.

Literatura de specialitate reliefează evoluția ontogenetică semnificativă a însușirii inteligenței lingvistice, aspectele fiziologice și funcționale ale inteligenței lingvistice, influența mediului familial, în contextul familiilor bilingve, și elemente de pedagogie și metodă aplicată la elevul de vârstă școlară mică, cu particularitățile însușirii limbii străine. S-a întemeiat faptul că perioada miciei școlărități este fundamentală în dezvoltarea gândirii copilului, deoarece se dezvoltă bazele vieții intelectuale complexe și se produc importante transformări cantitative și calitative în planul proceselor de cunoaștere, transformări ce se referă atât la organizarea sistemului de cunoștințe și noțiuni, cât și la caracteristicile operative ale gândirii, fapt relevant pentru dezvoltarea inteligenței lingvistice.

Un obiectiv urmărit în cercetarea noastră a vizat elaborarea și implementarea unui test de măsurare a inteligenței lingvistice la elevii din clasa pregătitoare, având drept fundament cele patru dimensiuni de identificare a inteligenței lingvistice: semantica, fonologia, sintaxa și praxisul. Menționăm că testul elaborat a fost validat pe un eșantion de elevi care nu a fost ulterior implicat în experiment. Eșantionul a fost format din 105 elevi, cu vârste cuprinse între 6-7 ani. Pentru a îndeplini criteriile de omogenitate și alegerea corectă a eșantionului, elevii, subiecții în această cercetare provin atât din mediul urban cât și din cel rural, naționalitatea și etnia lor nefăcând parte din zona noastră de interes.

Testul de inteligență lingvistică

1. Alcătuieste 3 propoziții formate din 3, 4 respectiv 5 cuvinte.
2. Transformă propozițiile enunțiative date în propoziții interogative și exclamative.
Ionel merge la bunica. A venit vara.
3. Completează fiecare din propozițiile și structurile următoare cu încă 3 cuvinte.
Păsările zboară. Copiii se joacă.
Ioana și Maria... Frunzele copacilor...
4. Alcătuieste 4 propoziții în care cuvântul „casă” să se afle primul, al doilea, al treilea și ultimul în propoziția formată.
5. Dă exemplu de cuvinte care au același număr de silabe ca și cuvintele date: măr, fluture, televizor, alee, soare.
6. Alege varianta corectă:
varze / verze;
ierne / ierni;
ardei / ardel;
aripi / aripe;
fructuri / fructe;
chibrite / chibrituri.
7. Precizează sunetul inițial din următoarele cuvinte: băiat, cuie, arici, minge, floare.
8. Denumeste cuvintele din imagine (exemplu: broască, toc, car, sare), dă exemple de alte sensuri ale

cuvintelor și alcătuieste o propoziție în care să le utilizezi.

9. Dă exemplu de cuvinte cu același sens: vine, zăpadă, aleargă, gătește, poșetă.
10. Memorizarea unei poezii și redarea ei peste o perioadă de timp („Țânțarul și avionul”).
11. Creează rime pentru cuvintele date: casă, parte, floare, trece, sac.
12. Alcătuieste o scurtă poveste utilizând cuvintele date: Maria, mașină, pădure, floare, ploaie.
13. Redă utilizând plastilina următoarele obiecte: pahar, copac, măr, floare, țestoasă.
14. Alcătuieste un scurt dialog cu titlul „Întâlnire cu un prinț/prințesă”.

Ca metode de prelucrare statistică, au fost utilizate: programul Statistical Package for the Social Sciences (SPSS), Coeficientul Alpha Cronbach, analiza frecvențelor, analiza frecvențelor încrucișate, Testul T pentru eșantioane perechi, Corelația Pearson [8].

Testul elaborat a cuprins 14 itemi, proiectat și implementat în conformitate cu gradul de complexitate a sarcinilor aplicate și vârsta subiecților.

Cotarea răspunsurilor subiecților s-a făcut pe o scală în 5 trepte de tip Likert, de la 1 = Insuficient, 2 = Suficient, 3 = Bine, 4 = Foarte Bine și 5 = Excelent.

Tabelul 1. Frecvența calificativelor subiecților la testul de inteligență lingvistică

		Frecvență	Procent	Procent Valid	Procent Cumulat
Valid	Insuficient	10	9,5	9,5	9,5
	Suficient	17	16,2	16,2	25,7
	Bine	29	27,6	27,6	53,3
	Foarte Bine	31	29,5	29,5	82,9
	Excelent	18	17,1	17,1	100,0
Total		105	100,0	100,0	

Constatăm că 9,5% din totalul de subiecți au obținut calificativul *Insuficient* la testul de inteligență lingvistică, adică elevii nu au capacitatea de a se plia pe cerințele testului elaborat și răspund succint la doar 2-3 itemi; 16,2 % dintre elevi au obținut calificativul *Suficient*, cu alte cuvinte, acești elevi au răspuns deficitar la multe dintre cerințe, însă, printr-un limbaj relativ limitat, au abordat cel puțin jumătate din cerințele testului docimologic; 27,6% dintre respondenți au calificativul *Bine*, adică elevii au răspuns întrebărilor solicitate de profesor, au precizat la ce folosesc toate obiectele prezentate, dar au ezitat la cerințele ce presupun continuarea frazelor, ceea ce denotă o slabă capacitate de utilizare a limbajului în condiții de aplicare a potențialului creativ. Din totalul de subiecți intervievați, 29,5% au obținut calificativul *Foarte Bine*, ceea ce înseamnă că respondenții au respectat toate cerințele date prin probele utilizate ca instrument de evaluare a inteligenței lingvistice și au răspuns adecvat la ele, cu excepția a 1-2 răspunsuri pe care le-au greșit. 17,1% dintre subiecți au obținut calificativul *Excelent*; cu alte cuvinte, au redat toate cuvintele memorate, au definit imaginile date, oferind și definiții pentru acestea, au răspuns întrebărilor solicitate

au precizat la ce folosesc toate obiectele prezentate, au continuat propozițiile date. Elevii au identificat forma gramaticală corectă a tuturor substantivelor prezentate, au precizat forma de plural a substantivelor date, au oferit mai multe înțelesuri pentru un cuvânt, au alcătuit propoziții care conțin cuvintele exemplificate. De asemenea, elevii au utilizat corect codul semnificațiilor cuvintelor și ale propozițiilor, au ales cuvintele potrivite în comunicare și au făcut acordul corect dintre subiect și predicat.

Astfel observăm ca doar 17,1% dintre elevi au asimilat complet și corect cele patru dimensiuni lingvistice abordate în învățarea gramaticii limbii române, dar și atent urmărite în învățarea limbii engleze - semantica, fonetica, sintaxa și praxisul. Deși majoritatea, în acest caz, este reprezentată de 29,5% dintre elevi, care au obținut calificativul *Foarte bine*, noi ne vom concentra asupra celor 27,6% dintre respondenți, care au obținut *Bine* la testul de inteligență lingvistică – aceștia, conform celor patru domenii majore de interes ce au stat ca bază pentru studiul nostru experimental, și-au însușit competențele de a utiliza în mod corect limba, din punct de vedere gramatical, în comunicarea orală, de a

folosi omonimele, de a utiliza corect acordul dintre subiect și predicat, prin completarea unor enunțuri lacunare; au sesizat aspectele referitoare la ordinea cuvintelor, însă nu toți la același nivel.

În altă ordine de idei, elevii chestionați au fost investigați la nivelul inteligenței lingvistice sub aspectele comunicării și asertivității, fiind vizate aspectele ce determină capacitatea de exprimare/verbalizare a acțiunilor efectuate, nivelul de înțelegere a situațiilor sociale, capacitatea de elaborare a enunțurilor - aspecte care, la elevii ce au obținut calificativul *Bine*, nu s-au dezvoltat în mod optim deoarece au ezitat la cerințe ce pretind continuarea frazelor, ceea ce denotă o slabă capacitate de utilizare a limbajului în condițiile de aplicare a potențialului creativ.

Testul de măsurare a inteligenței lingvistice poate fi descris și în funcție de cele patru aspecte lingvistice avute în vedere: semantică, fonologie, sintaxă, praxis. Scorul total la testul de inteligență lingvistică se obține adunând scorul subiecților la fiecare item și împărțind suma

obținută la numărul de itemi. Constatăm că, dintre dimensiunile inteligenței lingvistice, elevii obțin scorurile cele mai mari la fonologie, urmată, în ordine descrescătoare, de semantică, praxis și sintaxă. Astfel, experimentul realizat are un efect pozitiv semnificativ statistic în cazul dezvoltării inteligenței lingvistice per total, cu accent pe dimensiunile lingvistice: semantică și sintaxă. În cazul aspectelor fonologie și praxis, nu s-a evidențiat un efect pozitiv semnificativ statistic.

Așadar, rezultatele constatative obținute în urma aplicării testului de identificare a inteligenței lingvistice, prelucrarea statistică a acestora ne oferă informația care ne permite să avem reprezentări clare cu privire la nivelul deținerii de către elevii mici a competenței de comunicare în limba străină, dar și în limba maternă. Totodată rezultatele respective sunt, incontestabil, valorice pentru determinarea tehnologiei de eficientizare a deținerii competențelor lingvistice în limba engleză și de comunicare de către elevii de vârstă școlară mică.

Referințe bibliografice:

1. Badea D., Competențe și cunoștințe – fața și reversul lor. În: Revista de pedagogie, nr. 58 (3), 2010, p.33-52, ISSN 0034-8678.
2. Gardner H., Inteligențe multiple Noi orizonturi. București: Curtea Veche, 2022, 318 p. ISBN 978664411624.
3. Gardner H., Mîntea disciplinată. București: Sigma, 2011, 320 p. ISBN 973-649-646-2.
4. Gardner H., Intelligence Reframed. Basic Books, New York, 1999, 292 p. ISBN 9780465026111.
5. Lwin M., Khoo A., Lyen JK., Sim C., How to multiply your's child intelligence: a practical guide for parents of seven-year-olds and below. Pearson Education Asia, 2002, 296 p, ISBN 0131013556.
6. Armstrong T., Multiple intelligence in classroom. 4th edition, Alexandria Virginia, 2017, 243 p, ISBN 1416625097.
7. Lazeur D., Eight ways of knowing-Teaching for Multiple Intelligences. Corwen Publishers, 1999, 272 p. ISSN 13-978-1575171180.
8. Labăr A.V., Popa L. N., Antonesei L., Ghid pentru cercetarea educației. Iași: Polirom, 2009. 189 p. ISBN 978-973-46-1279-6.

CZU 159.9:343.54

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.31>

ANALIZA RELAȚIEI DINTRE ABUZUL SUFERIT ÎN COPILĂRIE ȘI TULBURĂRILE DE PERSONALITATE LA FEMEILE PRIVATE DE LIBERTATE

CHIȚOI Anca Daniela,

Doctorand,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,

anca_chittoi@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0001-8683-1598>

REZUMAT

Prezentul articol prezintă rezultatele unei cercetări în care au fost explorate corelațiile dintre experiențele de abuz (pedeapsă fizică, sexual și neglijare) și tulburările de personalitate la femeile private de libertate, o categorie puțin studiată până în prezent. Utilizând Scala pentru depistarea abuzului și traumei și Chestionarul SCID-II, cercetarea analizează femei private de libertate (N=200) condamnate definitiv pentru diverse infracțiuni. Rezultate obținute clarifică relația dintre abuzul suferit în copilărie și tulburările de personalitate la femeile private de libertate.

Cuvinte-cheie: abuz în copilărie, abuz pedeapsă fizică, abuz sexual, abuz prin neglijare, femei private de libertate, tulburări de personalitate

THE ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILDHOOD ABUSE AND PERSONALITY DISORDERS IN INCARCERATED WOMEN

CHIȚOI Anca Daniela,

PhD student,

"Ion Creangă" State Pedagogical University from Chisinau,

anca_chittoi@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0001-8683-1598>

SUMMARY

This article presents the results of a research study that explored the correlations between experiences of abuse (physical punishment, sexual abuse, and neglect) and personality disorders in incarcerated women, a relatively understudied group. Using the Abuse and Trauma Scale and the SCID-II Questionnaire, the research analyzed incarcerated women (N=200) definitively sentenced for various crimes. The obtained results clarify the relationship between childhood abuse and personality disorders in incarcerated women.

Key words: childhood abuse, physical punishment abuse, sexual abuse, neglect abuse, incarcerated women, personality disorders

Introducere. Abordările psihologice asupra fenomenelor infracționale examinează diferențele dintre indivizi în căutarea unor explicații pentru comportamentul delicvent sau predispoziția către săvârșirea de infracțiuni. Din perspectivă psihologică, adaptarea socială contribuie la dezvoltarea unui individ într-un membru funcțional al societății, având o influență substanțială asupra capacității acestuia de a percepe, interpreta și reacționa la stimulii din mediul social în care trăiește. În același timp, procesul de adaptare socială este marcat de experiențele pe care individul le experimentează pe parcursul vieții sale, care contribuie la formarea personalității, a comportamentelor și a modului de a interacționa cu mediul. Atunci când în etapele de dezvoltare intervin anomalii sau experiențe de abuz, acestea pot duce la tulburări de personalitate și pot determina indivizii să se implice în acte infracționale [7].

Savage menționează faptul că numeroase studii au argumentat că „doar atunci când abuzul asupra copilului rezultă în tulburări emoționale, de personalitate sau cognitive va cauza un comportament antisocial în viitor.” [10, p.428] În același timp, semnaleză faptul că abuzul poate afecta procesele esențiale pentru dezvoltare iar aceste influențe pot conduce la apariția diverselor tulburări emoționale și comportamentale, inclusiv tulburarea de personalitate antisocială, tulburarea de opoziție și agresivitate [10].

În același sens, Cicchetti și Valentino (2006) precizează că „abuzul crește probabilitatea apariției unui spectru larg de tulburări grave” [10, p.11].

La rândul lor, Lanier *et al.* (2015) atrag atenția că experiențele de abuz din copilărie sunt într-o conexiune directă cu tulburările de personalitate și comportamentul delicvent [7].

Harlow (1999) și Bloom *et al.* (2003) au semnalat că femeile prezintă o probabilitate mult mai mare decât bărbații să fi suferit diverse forme de abuz în istoria de viață. Aceste forme de abuz includ abuzul fizic, sexual sau emoțional, cu rate de prevalență între 23% și 85% pentru femei și între 6% și 14% pentru bărbați [2].

Roberts, Yang, Zhang și Coid (2008) au constatat că 73% dintre deținuții incluși în studiu prezentau tulburări

de personalitate și că aceștia „aveau șanse mai mari să raporteze probleme de conduită în copilărie, experiențe traumatizante și victimizări decât cei fără tulburare de personalitate” [apud Brown, 2, p.304].

În mare parte, studiile internaționale realizate pe populația carcerală feminină au analizat mai degrabă relația dintre abuzul suferit în copilărie și tulburările mentale la femeile private de libertate. Spre exemplu, Tripodi și Pettus-Davis (2013) au realizat un studiu pe un eșantion aleatoriu de femei private de libertate din Statele Unite care urmau să fie eliberate din închisoare. Conform constatărilor studiului, s-a identificat o asociere semnificativă între experiențele de abuz din copilărie și problemele de sănătate mentală. Mai exact, femeile deținute care au fost supuse atât abuzului fizic, cât și celui sexual în copilărie au prezentat o predispoziție mai crescută de a suferi de boli psihice care au necesitat spitalizare [11].

În același sens, Liu *et al.* (2021) au realizat un studiu amplu în care au analizat date din 62 de studii din perioada 1998–31 martie 2021, care au implicat 15.115 de persoane private de libertate și 330 de deținuți puși în libertate din 16 țări. Această revizuire a evidențiat faptul că abuzul este pozitiv asociat cu diverse tulburări mentale [8].

Analiza studiilor și cercetărilor realizate pe populația carcerală a reliefat, de asemenea, faptul că acestea se concentrează fie pe analiza relației abuz – comportament delicvent, fie pe legătura dintre tulburările de personalitate și conduitele infracționale.

Studiile realizate de Hubbard și Pratt (2002), Green și Campbell (2006) și Van Voornis *et al.* (2008) au stabilit că abuzul suferit de către femei reprezintă un factor de risc pentru comportamentul infracțional al femeilor [2].

Widom (2000) a realizat o cercetare extrem de riguroasă asupra efectelor abuzului suferit în copilărie asupra vieții a 900 de subiecți care au fost observați pentru o perioadă de 20 de ani. Rezultatele au indicat un risc cu 38% mai mare de arest pentru infracțiuni violente prezent la subiecții care au experimentat abuz în copilărie, comparativ cu grupul de control format din indivizi fără o istorie documentată de abuz. De asemenea,

abuzul crește riscul de a fi arestat și pentru alte infracțiuni care nu implică neapărat violență [12].

În ceea ce privește legătura dintre tulburările de personalitate și delicvență se constată faptul că adesea comportamentul delicvent a fost explicat prin prisma tulburării de personalitate antisocială care reprezintă „un pattern de dispreț față de drepturile celorlalți și de încălcare a acestora” [1, p.629]. Glenn, Johnson și Raine (2013) consideră că „cea mai relevantă tulburare de personalitate pentru înțelegerea infracționalității este tulburarea antisocială” [4, p.88].

McCord și McCord au avansat ideea că lipsa de afecțiune din partea părinților, care este o formă de neglijență emoțională, reprezintă principalul factorul pentru dezvoltarea acestei tulburări [3].

Având în vedere cele de mai sus, ne propunem ca în cadrul cercetării noastre să aderăm la perspectiva inedită care presupune concentrarea asupra explorării relațiilor între cele două variabile semnificative în contextul comportamentului delicvent: abuzul suferit în copilărie și tulburările de personalitate la femeile private de libertate. Dacă la nivel internațional aceasta reprezintă o abordare relativ nouă și insuficient investigată, în România, femeile private de libertate reprezintă în general, o categorie foarte puțin studiată, iar datele referitoare la această categorie sunt notabil absente în literatura de specialitate. Ne așteptăm ca această abordare să aducă lumină asupra mecanismelor subiacente care leagă abuzul, tulburările de personalitate și comportamentul infracțional al femeilor deținute, contribuind la dezvoltarea strategiilor de intervenție mai eficiente și la o mai bună înțelegere a riscurilor individuale.

Materiale și metode. Scop și ipoteză. Scopul cercetării este acela de a identifica și analiza corelațiile dintre experiențele de abuz (pedeapsă fizică, sexual, neglijare) și tipurile de tulburări de personalitate în rândul femeilor private de libertate.

Ipoteza construită pentru această cercetare a fost aceea că există corelații semnificative între experiențele de abuz (pedeapsă fizică, sexual, neglijare) și tipurile de tulburări de personalitate în rândul femeilor private de libertate.

Instrumente. Scala pentru depistarea abuzului și traumei dezvoltată de Sanders și Becker-Lausen, a fost utilizată pentru evidențierea eventualelor experiențe de abuz fizic, sexual sau de neglijare din copilăria sau adolescența femeilor private de libertate incluse în cercetare. Cei 35 de itemi ai scalei evaluează abuzul pedeapsă fizică (ex. „Ca și copil mic ai simțit că la voi în familie, violența poate izbucni oricând?”), „Ai fost pedepsit în modalități neobișnuite (ai fost legat sau închis undeva)?”, abuzul sexual (ex. „S-a întâmplat ca cineva

să te atingă pe părțile tale intime fără voia ta?”), „Ai avut experiențe sexuale în copilărie despre care ți-e greu să vorbești?”) și abuz prin neglijare (ex. „Te-ai gândit vreodată că ai vrea să-ți părăsești familia și să trăiești cu o altă familie?”, „Ca și copil mic ai simțit că nu ești agreeat de vreunul dintre părinții tăi?”) [9]. Pentru a răspunde la fiecare item, participanții aleg un scor între 0 („niciodată”) și 5 („întotdeauna”).

Chestionarul de screening al personalității SCID-II (First *et al.*) a fost utilizat pentru examinarea tulburărilor de personalitate conform criteriilor stabilite de DSM-IV (Manualul de Diagnostic și Statistică a Tulburărilor Mentale, Ediția a IV-a), indicat ca fiind potrivit și avantajos pentru aplicarea în cadrul studiilor de cercetare. Cei 119 itemi abordează toate cele 12 tulburări de personalitate incluse în DSM-IV, respectiv: tulburarea de personalitate evitantă, tulburarea de personalitate dependentă, tulburarea de personalitate obsesiv-compulsivă, tulburarea de personalitate pasiv-agresivă, tulburarea de personalitate depresivă, tulburarea de personalitate paranoidă, tulburarea de personalitate schizotipală, tulburarea de personalitate schizoidă, tulburarea de personalitate histrionică, tulburarea de personalitate narcisistică, tulburarea de personalitate borderline și tulburarea de personalitate antisocială. Răspunsul la itemi (ex. „Ați evitat vreodată locuri de muncă sau sarcini care presupuneau să aveți de-a face cu multă lume?”, „Simțiți nevoia să primiți numeroase sfaturi sau încurajări din partea celorlalți înainte de a lua decizii de zi cu zi – cum ar fi cu ce să vă îmbrăcați sau ce să comandați la restaurant?”) presupune alegerea uneia dintre variantele de răspuns: „DA” sau „NU” [6]. Chestionarul de screening al personalității SCID-II reprezintă un instrument a cărui validitate a fost certificată de studiile realizate de Ekselius *et al.* și Jacobsen *et al.* [5].

Eșantionul a inclus 200 de femei private de libertate, condamnate definitiv pentru infracțiuni economice, furt, trafic și consum de droguri și omor, în număr egal, din toate regimurile de executare a pedepselor privative de libertate, încarcerate într-un penitenciar de femei din România. Participantele au fost incluse în cercetare în urma semnării Consimțământului informat de participare la studiu și a Formularului de acceptare a participării la cercetare, în acord cu legislația referitoare la modalitatea de realizare a activităților de cercetare în unitățile aflate în subordinea Administrației Naționale a Penitenciarelor din România.

Rezultate și discuții. Tabelul 1. prezintă coeficienții de corelație între variabilele abuz (pedeapsă fizică, sexual și neglijare) și tulburările de personalitate identificate la femeile private de libertate.

Tabel 1. Corelații între tipurile de abuz și tulburările de personalitate

		Abuz - pedeapsă fizică	Abuz - sexual	Abuz - neglijare
SCID II - Evitantă	Pearson Correlation	.452**	.425**	.453**

	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II – Dependentă	Pearson Correlation	.382**	.399**	.394**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Obsesiv compulsivă	Pearson Correlation	.234**	.231**	.262**
	Sig. (2-tailed)	<.001	.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Pasiv-agresivă	Pearson Correlation	.373**	.421**	.379**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Depresivă	Pearson Correlation	.340**	.391**	.377**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Paranoidă	Pearson Correlation	.329**	.402**	.428**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Schizotipală	Pearson Correlation	.355**	.368**	.335**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Schizoidă	Pearson Correlation	.295**	.248**	.293**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Histrionică	Pearson Correlation	.096	.209**	.116
	Sig. (2-tailed)	.177	.003	.102
	N	200	200	200
SCID II - Narcisistică	Pearson Correlation	.184**	.276**	.229**
	Sig. (2-tailed)	.009	<.001	.001
	N	200	200	200
SCID II - Borderline	Pearson Correlation	.493**	.525**	.529**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
SCID II - Antisocială	Pearson Correlation	.327**	.362**	.347**
	Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001
	N	200	200	200
** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).				

Analizând corelațiile dintre *Abuzul de tip Pedepsă Fizică* și *Tulburările de Personalitate* am constatat următoarele:

- asocieri ne semnificative. Mai exact, rezultatele indică o corelație neglijabilă între variabilele *Abuz-Pedeapsă Fizică* și *Tulburarea de Personalitate Histrionică*, evidențiată de coeficientul de corelație $r=0,096$ și $p=0,177$. Aceste constatări sugerează că în cadrul acestui eșantion nu există suficiente dovezi pentru a susține o relație semnificativă între experiențele de abuz de tip pedeapsă fizică și prezența tulburării de personalitate histrionică la femeile private de libertate.

- asocieri minore. Rezultatele sugerează că există o corelație mică între *Abuzul de tip Pedepsă Fizică* și *Tulburările de Personalitate Obsesiv-Compulsivă* ($r=0,234$ și $p<0,001$), *Schizoidă* ($r=0,295$ și $p<0,001$) și *Narcisistică* ($r=0,184$ și $p=0,009$). Toate aceste corelații sunt semnificative statistic, obținându-se $p<0,001$ și $p=0,009$. Iar coeficienții de corelație ne arată că este

posibil să existe anumite influențe, dar acestea sunt minore.

- asocieri moderate. Analiza datelor prezentate în *Tabelul 2*, semnaleză corelații moderate între *Abuz-Pedeapsă Fizică* și *Tulburările de Personalitate Evitantă* ($r=0,452$ și $p<0,001$), *Dependentă* ($r=0,382$ și $p<0,001$), *Pasiv-Agresivă* ($r=0,373$ și $p<0,001$), *Depresivă* ($r=0,340$ și $p<0,001$), *Paranoidă* ($r=0,329$ și $p<0,001$), *Schizotipală* ($r=0,355$ și $p<0,001$), *Borderline* ($r=0,493$ și $p<0,001$) și *Antisocială* ($r=0,327$ și $p<0,001$). Concluzia generală este că, în cadrul eșantionului analizat există o legătură medie între experiențele de abuz de tip pedeapsă fizică la care au fost expuse femeile private de libertate și prezența acestor tulburări de personalitate.

Analizând datele prezentate pentru corelațiile dintre *Abuzul Sexual* și *Tulburările de Personalitate* putem face următoarele interpretări:

- s-au identificat corelații mici între *Abuzul Sexual* și *Tulburările de Personalitate Obsesiv-Compulsivă*

($r=0,231$ și $p=0,001$), Schizoidă ($r=0,248$ și $p<0,001$), Narcisistică ($r=0,276$ și $p=0,009$) și Histrionică ($r=0,208$ și $p<0,001$). Aceste rezultate sugerează că abuzul sexual suferit poate avea o influență în dezvoltarea unor trăsături de personalitate specifice acestor tulburări, deși această asociere este relativ mică.

- valorile coeficienților de corelație indică asocieri moderate între Abuzul Sexual și Tulburările de Personalitate Evitantă ($r=0,425$ și $p<0,001$), Dependentă ($r=0,399$ și $p<0,001$), Pasiv-Agresivă ($r=0,421$ și $p<0,001$), Depresivă ($r=0,391$ și $p<0,001$), Paranoidă ($r=0,402$ și $p<0,001$), Schizotipală ($r=0,368$ și $p<0,001$) și Antisocială ($r=0,362$ și $p<0,001$). Rezultatele demonstrează că există corelații semnificative ($p<0,001$) și moderate între abuzul sexual și aceste tulburări de personalitate, sugerând că aceste experiențe pot contribui la dezvoltarea unor trăsături specifice acestor tulburări.

- există o corelație majoră între Abuzul Sexual și Tulburarea de Personalitate Borderline ($r=0,525$ $p<0,001$). Acest rezultat sugerează că persoanele care au experimentat abuz sexual prezintă o probabilitate crescută de a dezvolta trăsături specifice acestei tulburări.

Referitor la relația dintre *Abuz-Neglijare* și *Tulburările de Personalitate* s-au obținut următoarele rezultate:

- între variabilele Abuz-Neglijare și Tulburarea de Personalitate Histrionică există o corelație neglijabilă, evidențiată de coeficientul de corelație $r=0,116$ și $p=0,102$. Așadar, în cadrul acestui eșantion nu există suficiente dovezi statistice pentru a susține o asociere semnificativă între variabilele analizate. Absența unei corelații semnificative sugerează că tulburarea de personalitate histrionică poate avea o etiologie complexă și nu este influențată în mod direct și semnificativ de experiențele de abuz prin neglijare.

- există o corelație mică între Abuz-Neglijare și Tulburările de Personalitate Obsesiv-Compulsivă ($r=0,262$ și $p<0,001$), Schizoidă ($r=0,293$ și $p<0,001$) și Narcisistică ($r=0,229$ și $p=0,001$). Deși corelațiile sunt semnificative, obținându-se pentru fiecare corelație $p\leq 0,001$, magnitudinea acestora este mică. Acest lucru insinuează că, deși există o asociere, impactul abuzului prin neglijare în dezvoltarea acestor tulburări de personalitate este relativ redus.

- între Abuz-Neglijare și Tulburările de Personalitate Evitantă ($r=0,453$ și $p<0,001$), Dependentă ($r=0,394$ și $p<0,001$), Pasiv-Agresivă ($r=0,379$ și $p<0,001$), Depresivă ($r=0,377$ și $p<0,001$), Paranoidă ($r=0,428$ și $p<0,001$), Schizotipală ($r=0,335$ și $p<0,001$) și Antisocială ($r=0,347$ și $p<0,001$) am constatat corelații moderate care arată că persoanele care au fost expuse la abuz prin neglijare pot prezenta trăsături asociate acestor tulburări în comportamentul lor.

- coeficientul de corelație ($r=0,529$) semnaleză o corelație majoră între variabilele Abuz-Neglijare și Tulburarea de Personalitate Borderline iar P-value -ul ($p<0,001$) indică faptul că această corelație este semnificativă statistic. În acest caz, rezultatele sugerează că femeile private de libertate care au experimentat abuz

prin neglijare pot avea o probabilitate mai mare de a dezvolta tulburarea de personalitate borderline.

Concluzii. Prezenta cercetare aduce contribuții relevante pentru înțelegerea impactului abuzului fizic, sexual și de neglijare asupra personalității femeilor private de libertate, explorând asocierea și influența acestor experiențe traumatice asupra tulburărilor de personalitate, cu scopul de a îmbogăți cunoștințele în domeniul cercetării și intervenției psihologice în mediul penitenciar.

Analiza corelațiilor dezvăluie că singura tulburare de personalitate asociată semnificativ, prin coeficienți de corelație majoră, cu abuzul sexual ($r=0,525$) și abuzul prin neglijare ($r=0,529$) este tulburarea borderline. În același timp, această tulburare prezintă cel mai înalt coeficient de corelație cu abuzul de tip pedeapsă fizică ($r=0,493$) în comparație cu celelalte tulburări. Aceste rezultate sugerează că femeile private de libertate care au experimentat abuzul în istoria de viață prezintă o probabilitate mai crescută de a dezvolta trăsături specifice tulburării de personalitate borderline.

La polul opus se află tulburarea de personalitate histrionică, care prezintă coeficienți de corelație neglijabilă cu abuzul prin neglijare ($r=0,096$) și abuzul de tip pedeapsă fizică ($r=0,116$). De asemenea, este important de menționat că această tulburare înregistrează cel mai scăzut coeficient de corelație ($r=0,209$) cu abuzul sexual. Pe baza acestor coeficienți de corelație putem concluziona că, în cazul femeilor private de libertate analizate, abuzul nu are un impact semnificativ în dezvoltarea tulburării de personalitate histrionică.

Tulburările de personalitate obsesiv-compulsivă, schizoidă și narcisistică prezintă asocieri constante și relativ uniforme cu cele trei tipuri de abuz, sugerând că ele pot fi influențate într-un mod similar de experiențele traumatice, indiferent de tipul acestora. Aceste asocieri sunt caracterizate de coeficienți de corelație mici, sugerând un impact relativ scăzut al abuzului suferit de femeile private de libertate în dezvoltarea trăsăturilor de personalitate specifice acestor tulburări.

Observația referitoare la asocierile constante între tulburările de personalitate obsesiv-compulsivă, schizoidă și narcisistică cu abuzul (prin pedeapsă fizică, sexual, neglijare) se extinde și către tulburările de personalitate evitantă, dependentă, pasiv-agresivă, depresivă, paranoidă, schizotipală și antisocială. Totuși, acestea din urmă prezintă corelații moderate cu toate cele trei tipuri de abuz, sugerând că trăsăturile de personalitate corespunzătoare acestor tulburări sunt influențate de experiențele traumatice din istoria de viață a femeilor private de libertate.

Aceste constatări pot ajuta specialiștii din cadrul sectorului de asistență psihologică să abordeze nevoile reale ale persoanelor custodiate în unitățile de detenție, oferindu-le sprijin pentru dezvoltarea unor programe de intervenție care să ajute femeile private de libertate asigurându-le resursele și suportul necesar pentru a depăși impactul advers al experiențelor traumatice.

Referințe bibliografice:

1. AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth

Edition. Washington, American Psychiatric Association, 1994, ISBN 0-89042-062-9.

2. BROWN, S., SERIN, R., FORTH A., NUNES, K., BENNEL, C., POZZULO, J., *Psychology of criminal behavior. A Canadian perspective. Second edition.* Toronto, Ed. Pearson, 2016, p 512, ISBN 978-0-13-298005-0.

3. BURKE, R. H., *An introduction to criminological theory, Third edition,* Portland, Willan Publishing, 2009, 410 p, ISBN 978-1-84392-407-4.

4. DURRANT, R., *An introduction to criminal psychology. Second edition.* New York: Routledge, 2018, p 82-89, ISBN 978-1-138-65096-1.

5. FIRST, M.B., GIBBON, M., SPITZER, R.L., WILLIAMS, J.B.W., BENJAMIN, L.S., Entrevista clinica structurata para los trastornos de la personalidad del eje II del DSM IV – SCID/II, Barcelona, Masson S.A., 1999, 38 p, ISBN 84-458-0793-5.

6. FIRST, M.B., GIBBON, M., SPITZER, R.L., WILLIAMS, J.B.W., BENJAMIN, L.S., Chestionar de personalitate SCID-II, disponibil pe site-ul <https://www.scribd.com/>, (accesat 06.02.2024).

7. LANIER, M.M., HENRY, S., ANASTASIA, D.J.M., *Essential criminology, Fourth Edition,* Philadelphia, Ed. Westview Press, 2015, p 418, ISBN 978-0-8133-4885-8.

8. LIU, H., LI, T.W., LIANG, L., HOU, W.K., Trauma exposure and mental health of prisoners and ex-prisoners: A systematic review and meta-analysis, IN: *Clinical Psychology Review*, vol. 89, 2021, (accesat 05 februarie 2024), ISSN 0272-7358. Articol disponibil pe site-ul <https://www.sciencedirect.com/>.

9. SANDERS, B., BECKER-LAUSEN, E., Scala pentru depistarea abuzului și traumei, disponibil pe site-ul <https://fdocuments.net/>(accesat 06.02.2024)

10. SAVAGE, J., *The development of persistent criminality,* Oxford, Oxford University Press, 2009, p 544 ISBN 978-0-19-531031-3

11. TRIPODI, S.J., PETTUS-DAVIS, C., Histories of childhood victimization and subsequent mental health problems, substance use, and sexual victimization for a sample of incarcerated women in the US, IN: *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 36, nr. 1, 2013, p. 30-40, ISSN 2161-7333, (accesat 05 februarie 2024). Articol disponibil pe site-ul <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>.

12. WIDOM, C.S., Childhood victimization: Early adversity, later psychopathology, IN: *National Institute of Justice Journal*, nr. 180077, 2000, p. 2-9, ISSN 2768-2536, (accesat 05 februarie 2024). Articol disponibil pe site-ul <https://nij.ojp.gov/>.

CZU 159.94/96

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.32>

TEHNICI DE PSIHOTERAPIE INDICATE ÎN SOLUȚIONAREA ANXIETĂȚII GENERALIZATE

COJOCARU Aurelia,

doctor în psihologie,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

psiholog.abc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

TROIAN Vlada,

studentă ciclul II,

Facultatea de Psihologie și Asistență Socială

Universitatea de Studii Europene din Moldova

vlada.troian.munteanu@gmail.com

REZUMAT

Tulburarea de anxietate generalizată este o afecțiune mentală frecventă și debilitantă, caracterizată prin îngrijorare persistentă și excesivă privind diverse aspecte ale vieții. Psihoterapia, în special Terapia Cognitiv Comportamentală, reprezintă una dintre modalitățile primare de tratament pentru tulburarea de anxietate generalizată, oferind rezultate promițătoare în atenuarea simptomelor și îmbunătățirea funcționării generale a persoanelor care suferă de această tulburare. Mai mult, integrarea și combinarea anumitor tehnici terapeutice în tratarea tulburării de anxietate generalizată oferă posibilitatea ajustării soluțiilor la nevoile, personalitatea și preferințele individului. Cercetările în domeniu și perspectivele clinice în continuă dezvoltare cuplate cu eforturile de colaborare ale terapeuților, cercetătorilor și ale indivizilor înșiși contribuie la rafinarea și extinderea gamei de posibilități terapeutice pentru tulburarea de anxietate generalizată.

Cuvinte-cheie: tulburare de anxietate generalizată, psihoterapie, terapie cognitiv comportamentală, restructurare

PSYCHOTHERAPY TECHNIQUES FOR GENERALIZED ANXIETY DISORDER

COJOCARU Aurelia,

PhD of psychology,
University of European Studies from Moldova,
psycholog.abc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

Vlada TROIAN,

Student, Second Cycle Degree,
Faculty of Psychology and Social Assistance
University of European Studies of Moldova
vlada.troian.munteanu@gmail.com

SUMMARY

Generalized Anxiety Disorder stands as a prevalent and impactful mental health condition marked by persistent and overwhelming worry across various facets of life. Psychotherapy, particularly the highly effective Cognitive-Behavioral Therapy, emerges as a cornerstone in the treatment of the disorder, demonstrating considerable promise in mitigating symptoms and enhancing the overall well-being of those grappling with this condition. Beyond the singular application of therapeutic methods, the integration and amalgamation of diverse techniques anxiety treatment present an opportunity to tailor interventions according to the unique needs, personality traits, and preferences of each individual. The ongoing synergy between research advancements in the field and dynamic clinical insights, coupled with collaborative efforts among therapists, researchers, and individuals themselves, contributes significantly to the continuous refinement and broadening of the therapeutic landscape for Generalized Anxiety Disorder.

Key words: Generalized Anxiety Disorder, psychotherapy, Cognitive Behavioral Therapy, Cognitive Restructuring, Acceptance Therapy, integrative techniques.

Introducere. Tulburarea de anxietate generalizată (TAG) este o afecțiune cronică de sănătate mintală, caracterizată prin îngrijorare și anxietate excesive și incontroabile cu privire la diferite evenimente, situații sau activități cotidiene. Persoanele cu TAG întâmpină dificultăți în gestionarea grijilor, iar anxietatea nu se limitează la un context sau o circumstanță specifică. Îngrijorarea excesivă asociată TAG este, de obicei, disproporționată în raport cu probabilitatea sau impactul real al evenimentelor, ceea ce duce la suferință semnificativă și la afectarea funcționării zilnice [1].

Tulburarea de anxietate generalizată are o prevalență estimată la aproximativ 5,7% în populația generală, ceea ce o face una dintre cele mai frecvente tulburări de anxietate [2]. TAG are adesea o vârstă fragedă de debut, vârsta medie raportată fiind de aproximativ 30 de ani [3]. Tulburarea tinde să fie cronică și, în cazurile în care nu este tratată, poate afecta semnificativ calitatea vieții individului.

1.1. **Criterii de diagnostic.** Criteriile de diagnostic pentru TAG sunt prevăzute în cea de-a cincea ediție a Manualului de diagnostic și statistică a tulburărilor mintale (DSM-5), care este utilizat pe scară largă de profesioniștii din domeniul sănătății mintale pentru clasificarea și diagnosticarea tulburărilor mintale.

Conform DSM-5, criteriile de diagnostic esențiale pentru tulburarea de anxietate generalizată includ:

1) *Anxietate și îngrijorare excesivă:* individul se confruntă cu anxietate excesivă, greu de controlat și se îngrijorează frecvent cu privire la o varietate de subiecte

sau evenimente.

2) *Neliniște sau senzație de neliniște:* persoanele cu TAG raportează adesea că se simt încordate sau neliniștite. Aceasta este o manifestare a excitației fiziologice asociată cu îngrijorarea excesivă.

3) *Oboseală:* TAG este adesea asociat cu simptome fizice de oboseală, chiar și în cazul în care persoana nu este angajată în activități solicitante din punct de vedere fizic.

4) *Dificultate de concentrare:* TAG poate afecta funcționarea cognitivă, ducând la dificultăți de concentrare.

5) *Iritabilitate:* TAG se poate manifesta cu iritabilitate crescută, iar persoanele se pot simți agitate sau enervate cu ușurință.

6) *Tensiune musculară:* Tensiunea musculară persistentă, cum ar fi durerile de cap sau durerile în diferite părți ale corpului, reprezintă un simptom comun al TAG.

7) *Tulburări de somn:* TAG interferează adesea cu somnul, ducând la un somn agitat și nesatisfăcător, precum și la dificultăți de a adormi și de a prelungi somnul.

Este important de remarcat faptul că simptomele TAG trebuie să persiste cel puțin 6 luni și să provoace suferință semnificativă din punct de vedere clinic și funcțional [4].

1.2. **Intervenții specializate pentru TAG.** Protocolul Clinic Național privind Tulburările de Anxietate, prevede intervenții pe 3 niveluri în cazul

TAG:

1) *intervenții de nivelul 1* (durata de până la 4 săptămâni) – psihoeucație, care presupune informarea privind simptomele tulburării de anxietate; cauzele posibile ale anxietății; evoluția în timp a acestora și recomandările individuale privind stilul de viață (în special în contextul abuzului de alcool sau substanțe); auto-managementul; auto-suportul ghidat, prevenirea recidivei.

2) *intervenții de nivelul 2* (durata de până la 12 săptămâni) - intervenții psihologice pe termen scurt, care se efectuează în practica generală de către asistentele medicale special instruite sau psihologii medicali și constau din auto-suport ghidat, tratamentul de rezolvare al problemelor, și Terapie Cognitiv Comportamentală (TCC) pe termen scurt.

3) *intervenții de nivelul 3* (Psihoterapie – TCC, terapie bazată pe expunere, relaxare aplicată și/sau farmacoterapie). [5]

1.3. **Psihoterapie pentru TAG.** Psihoterapia în cazul TAG presupune intervențiile psihologice intensive, precum TCC, prestate de către practicieni competenți (psihoterapeuți, psihiatri sau psihologi), de obicei în instituții specializate de sănătate mintală. Intervențiile psihologice și psihosociale trebuie să se bazeze pe protocoalele relevante de tratament, care oferă repere privind structura și durata intervenției.

Alegerea intervenției trebuie să fie determinată de:

- durata anxietății și evoluția în timp a simptomelor;
- derularea anterioară a anxietății și reacția la tratament;
- probabilitatea aderenței la tratament și orice efecte adverse posibile;
- preferințele și prioritățile persoanei privind tratamentul [5].

1) **Terapie cognitiv-comportamentală**

(TCC) este o abordare psihoterapeutică utilizată pe scară largă și susținută empiric pentru tratamentul TAG. TCC se bazează pe ipoteza că gândurile, sentimentele și comportamentele indivizilor sunt interconectate, iar modificarea tiparelor de gândire dezadaptative poate duce la schimbări în răspunsurile emoționale și comportamentale. Principiile TCC includ colaborarea dintre terapeut și individ, concentrarea asupra prezentului, sesiuni orientate spre obiective și structurate și o durată limitată în timp.

În contextul TAG, TCC vizează distorsiunile cognitive, cum ar fi gândirea catastrofală și supraestimarea amenințării, precum și modelele comportamentale care contribuie la anxietate. Terapia își propune să îmbunătățească abilitățile de coping, să îmbunătățească abilitățile de rezolvare a problemelor și să promoveze un răspuns mai adaptativ la factorii de stres.

În Republica Moldova, durata intervenției TCC specializate este prevăzută de Protocolul Clinic Național privind Tulburările de Anxietate. Ținând cont de faptul că scopul intervenției presupune ameliorarea considerabilă sau remisiunea tulburării, durata tratamentului poate fi:

- redusă - dacă s-a ajuns la remisiune;
- mărită - dacă s-au realizat progrese și dacă

practicianul și pacientul convin asupra utilității sesiunilor suplimentare de terapie.

Pentru toate persoanele cu anxietate care beneficiază de PCC individuală, durata tratamentului trebuie să varieze de la 16 la 20 sesiuni pe parcursul a 3-4 luni.

O altă posibilitate este:

- prestarea a 2 sesiuni pe săptămână în primele 2-3 săptămâni de tratament pentru persoanele cu anxietate moderată sau severă;
- Oferirea sesiunilor de supraveghere (efectuarea a 3-4 sesiuni pe parcursul următoarelor 3-6 luni pentru toate persoanele cu anxietate).

a) **Tehnici de restructurare cognitivă și expunere utilizate în cadrul TCC**

- *Restructurare cognitivă:* această componentă a TCC implică identificarea și provocarea gândurilor iraționale sau distorsionate asociate cu îngrijorări și anxietate excesive. Indivizii învață să recunoască gândurile negative automate, să le evalueze acuratețea și să le înlocuiască cu gânduri mai echilibrate și mai realiste. Restructurarea cognitivă ajută indivizii să dezvolte un mod mai adaptativ și constructiv de a interpreta evenimentele, reducând intensitatea anxietății [6].

- *Expunerea:* este o componentă a TCC care implică confruntarea treptată cu situații sau stimuli temuți. În contextul TAG, expunerea poate implica abordarea sistematică a situațiilor care provoacă îngrijorare. Acest proces de expunere îi ajută pe indivizi să învețe că situațiile care generează anxietatea sunt fie puțin probabile, fie gestionabile, ceea ce duce la o reducere a anxietății în timp [7].

Combinarea de restructurare cognitivă și tehnici de expunere creează un cadru terapeutic potrivit pentru abordarea aspectelor cognitive și comportamentale ale TAG. Modificând distorsiunile cognitive și expunând treptat indivizii la situații care provoacă anxietate, TCC le oferă acestora capacitatea de a întrerupe ciclul îngrijorării cronice și de a dezvolta strategii de adaptare eficiente.

b) **Dovezi de eficacitate a TCC**

Numeroase studii clinice susțin eficacitatea TCC în tratamentul TAG. TCC s-a dovedit a fi la fel de eficientă ca și farmacoterapia în reducerea simptomelor de anxietate. Mai mult, beneficiile TCC se extind dincolo de reducerea simptomelor, cuprinzând îmbunătățiri ale deficiențelor funcționale, ale calității vieții, precum și reducerea riscului de recidivă [8].

O meta-analiză realizată de Hoffmann și colaboratorii a demonstrat că TCC este superioară altor intervenții psihoterapeutice și este asociată cu beneficii terapeutice durabile [9]. Mai mult, un studiu realizat de Dugas și colaboratorii a subliniat eficacitatea TCC în reducerea îngrijorării excesive și îmbunătățirea funcționării generale la persoanele cu TAG [10].

2) **Modalități terapeutice combinate**

Abordările integrative pentru tratarea TAG implică combinarea diferitelor modalități terapeutice pentru a aborda natura complexă a tulburării. Integrarea abordărilor terapeutice poate îmbunătăți eficacitatea tratamentului prin țintirea diferitelor aspecte ale TAG.

Combinările comune includ:

a) *TCC cu tratament medicamentos*. Integrarea TCC cu farmacoterapie, cum ar fi inhibitorii selectivi ai recaptării serotoninei (ISRS) sau benzodiazepinele, produce efecte sinergice în reducerea simptomelor de anxietate. TCC abordează distorsiunile cognitive și modelele comportamentale, în timp ce medicamentele vizează factorii neurobiologici care stau la baza tulburării. De menționat că tratamentul medicamentos poate fi prescris doar de medicul psihiatru.

b) *Terapia psihodinamică cu TCC*. Integrarea terapiei psihodinamice cu TCC permite o explorare cuprinzătoare atât a proceselor inconștiente, cât și a tiparelor cognitiv-comportamentale. Terapia psihodinamică contribuie la schimbări de personalitate pe termen lung, abordând probleme profunde, în timp ce TCC oferă o ameliorare imediată, oferind strategii practice pentru gestionarea simptomelor de anxietate. Prin urmare, această combinație își propune să ofere echilibru prin înțelegerea cauzelor fundamentale ale anxietății pe de o parte și oferirea strategiilor practice de coping, pe de altă parte [11].

c) *Abordări bazate pe Mindfulness cu TCC*. Combinarea intervențiilor bazate pe mindfulness, cum ar fi Programul de Reducere a Stresului prin Mindfulness (MBSR) sau Terapia Cognitivă prin Mindfulness (MBCT), combinate cu TCC poate îmbunătăți capacitatea indivizilor de a-și observa și accepta gândurile și emoțiile. Această abordare integrativă promovează atât restructurarea cognitivă, cât și practicile de mindfulness.

d) *Terapia prin Acceptare și Angajament (ACT) combinată cu practici de Mindfulness*. ACT se bazează pe tradiția comportamentală contextuală și se concentrează pe stimularea flexibilității psihologice - capacitatea de a fi deschis, adaptabil și eficient în prezența gândurilor și emoțiilor dificile. Având în vedere că atât ACT, cât și intervențiile bazate pe mindfulness împărtășesc principii comune, integrarea acestor abordări poate întări accentul pe acceptare, mindfulness și acțiuni bazate pe valori. Această combinație sporește flexibilitatea psihologică și rezistența în fața anxietății.

Studii comparative au arătat că ACT poate fi la fel de eficientă ca abordările tradiționale cognitiv-

comportamentale pentru tulburările de anxietate. Mai mult, unele persoane pot prefera sau pot răspunde mai bine la ACT [12], [13].

3) **Adaptarea modelului terapeutic la nevoile individuale**

O abordare integrativă implică adaptarea tratamentului la caracteristicile, preferințele și nevoile individuale ale persoanei cu GAD. Această abordare personalizată poate include:

a) *Evaluarea punctelor forte și a resurselor individuale*: identificarea și valorificarea punctelor forte și a resurselor individuale pentru a spori reziliența și abilitățile de adaptare.

b) *Luarea în considerare a afecțiunilor comorbide*: abordarea oricăror afecțiuni de sănătate mintală concomitente, cum ar fi depresia sau tulburările legate de consumul de substanțe, pentru a asigura un plan de tratament holistic.

c) *Flexibilitate în livrarea tratamentului*: ajustarea frecvenței și formatului sesiunilor pentru a se potrivi preferințelor individuale și constrângerilor practice.

Concluzii. Intervențiile pentru TAG cuprind o varietate de abordări psihoterapeutice. Scopul psihoterapiei în contextul TAG este de a atenua simptomele, de a îmbunătăți funcționarea generală și de a îmbunătăți calitatea vieții individului.

Pentru a asigura implementarea intervențiilor psihoterapeutice eficiente pentru TAG este important să fie luate în considerație atât dovezile empirice, cât și preferințele și nevoile individuale. În acest sens, a abordare integrativă implică adaptarea tratamentului la caracteristicile, preferințele și nevoile individuale ale persoanei cu TAG.

Domeniul continuă să evolueze, oferind un spectru de opțiuni bazate pe dovezi care pot fi adaptate la diversele prezentări și experiențe ale persoanelor care se confruntă cu provocările TAG. Sinergia continuă între progresele cercetării în domeniu și perspectivele clinice, împreună cu eforturile de colaborare între terapeuți, cercetători și indivizi înșiși, contribuie semnificativ la rafinarea continuă și lărgirea posibilităților terapeutice pentru soluționarea TAG.

Referințe bibliografice:

1. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
2. Kessler, R. C., Petukhova, M., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M., & Wittchen, H. U. (2012). Twelve-month and lifetime prevalence and lifetime morbid risk of anxiety and mood disorders in the United States. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 21(3), 169–184. doi: 10.1002/mpr.1359.
3. Bandelow, B., & Michaelis, S. (2015). Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 17(3), 327–335. doi: 10.31887/DCNS.2015.17.3/bbandelow.
4. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
5. Protocolului Clinic Național privind Tulburările de Anxietate PCN-278, Ministerul Sănătății. Chișinău 2017.
6. Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New York: International Universities Press.
7. Barlow, D. H. (2002). *Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
8. Borkovec, T. D., Newman, M. G., Pincus, A. L., & Lytle, R. (2002). A component analysis of cognitive-behavioral therapy for generalized anxiety disorder and the role of interpersonal problems. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(2), 288–298. doi: 10.1037/0022-006X.70.2.288.
9. Hofmann, S. G., & Smits, J. A. J. (2008). Cognitive-behavioral therapy for adult anxiety disorders: A meta-analysis

of randomized placebo-controlled trials. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 69(4), 621–632.

10. Dugas, M. J., Gagnon, F., Ladouceur, R., & Freeston, M. H. (1998). Generalized anxiety disorder: A preliminary test of a conceptual model. *Behaviour Research and Therapy*, 36(2), 215–226.

11. Leichsenring, F., & Leibing, E. (2007). Psychodynamic psychotherapy: A systematic review of techniques, indications and empirical evidence. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 80(2), 217–228.

12. Barlow, D. H., Gorman, J. M., Shear, M. K., & Woods, S. W. (2000). Cognitive-behavioral therapy, imipramine, or their combination for panic disorder: A randomized controlled trial. *JAMA*, 283(19), 2529–2536. doi: 10.1001/jama.283.19.2529.

McHugh, R. K., & Barlow, D. H. (2010). The dissemination and implementation of psychological treatments for depression and anxiety in children and adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 48(9), 810–821. doi: 10.1016/j.brat.2010.04.009.

CZU 159.94/96

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.33>

ANXIETATEA DE SEPARARE

COJOCARU Aurelia,

doctor în psihologie,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

psiholog.abc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

TROIAN Vlada,

student ciclul II,

Facultatea de Psihologie și Asistență Socială

Universitatea de Studii Europene din Moldova

vlada.troian.munteanu@gmail.com

REZUMAT

Tulburările de anxietate sunt cele mai frecvente tulburări psihice la copii și sunt adesea nerecunoscute suficient. Tulburările de anxietate netratate la copii pot afecta semnificativ calitatea vieții. Acestea pot duce la afecțiuni psihiatrice comorbide și pot interfera cu dezvoltarea socială, emoțională și academică, inclusiv la vârsta adultă. Tulburarea de anxietate de separare este una dintre cele mai frecvente tulburări de anxietate din copilărie. Aceasta presupune este o exagerare a anxietății tipice procesului de dezvoltare și se manifestă prin suferință excesivă la separarea de figura de atașament sau mediul familial. Etiologia tulburării de anxietate de separare punctează asupra interacțiunii factorilor biologici și de mediu, în special mediul familial în copilăria timpurie. Criteriile de diagnostic pentru TAS sunt prevăzute de DSM-V și sunt utilizate la evaluarea comprehensivă a tulburării, în combinație cu alte instrumentele de evaluare validate la nivel internațional. Diagnosticul oferă informații esențiale pentru elaborarea demersului terapeutic de către specialiștii clinicieni. În acest sens, există date concludente privind eficiența combinării psihoterapiei cu farmacoterapia pentru obținerea rezultatelor de durată. Mai mult, importanța coordonării eforturilor interprofesionale este esențială pentru eficiența abordării comprehensive a TAS.

Cuvinte-cheie: anxietate, tulburare de anxietate de separare, factori biologici, factori de mediu, instrumente de evaluare, terapie cognitiv-comportamentală, coordonare interprofesională.

SEPARATION ANXIETY

COJOCARU Aurelia,

PhD of psychology,

University of European Studies from Moldova,

psycholog.abc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

TROIAN Vlada,

Student, Second Cycle Degree,

Faculty of Psychology and Social Assistance

University of European Studies of Moldova

vlada.troian.munteanu@gmail.com

SUMMARY

Anxiety disorders are the most common mental disorders in children and are often under-recognized. Untreated anxiety disorders in children can significantly affect the quality of life. They can lead to comorbid psychiatric conditions and interfere with social, emotional and academic development, including in adulthood. Separation anxiety disorder is one of the most common childhood anxiety disorders. It involves an exaggeration of the anxiety typical for the developmental process and is manifested by excessive distress at separation from the attachment figure or family environment. The etiology of separation anxiety disorder points to the interaction of biological and environmental factors, particularly the family environment in early childhood. Diagnostic criteria for SAD are provided by DSM-V and are used in the comprehensive assessment of the disorder, in combination with other internationally validated assessment tools. The diagnosis provides essential information for the elaboration of the therapeutic approach by the clinical specialists. In this sense, there are conclusive data on the effectiveness of combining psychotherapy with pharmacotherapy to achieve lasting results. Furthermore, the importance of coordinating interprofessional efforts is essential for the effectiveness of the comprehensive approach to TAS.

Key words: Anxiety, Separation Anxiety Disorder, biological factors, environmental factors, assessment tools, Cognitive-Behavioral Therapy, interprofessional coordination.

Introducere. Anxietatea descrie o stare emoțională inconfortabilă caracterizată prin tensiune, gânduri de îngrijorare, tulburări interioare și teamă față de evenimentele viitoare anticipate. Anxietatea este strâns legată și se suprapune cu frica, un răspuns la amenințările percepute și reale. Anxietatea duce adesea la nervozitate, ruminare și somatizare. Fiecare om se confruntă cu anxietatea, acesta fiind un răspuns comportamental evoluat menit să pregătească individul să detecteze și să facă față amenințărilor. Anxietatea devine patologică atunci când este atât de copleșitoare încât creează suferință persistentă, diminuarea calității vieții și deteriorarea activităților cotidiene [1].

Tulburarea de anxietate de separare (TAS) este cea mai frecvent diagnosticată tulburare de anxietate din copilărie, reprezentând aproximativ 50% din cazurile raportate pentru tratamentul de sănătate mintală a tulburărilor de anxietate [2].

TAS este o exagerare a anxietății tipice aferente dezvoltării, manifestată prin îngrijorare excesivă și teamă față de separarea, reală sau anticipată, de o figură de atașament. Deși anxietatea de separare este un fenomen tipic al dezvoltării, tulburarea se manifestă cu intensitate necorespunzătoare la o vârstă nepotrivită sau într-un context nepotrivit. Anxietatea de separare adecvată dezvoltării se manifestă între 6 și 12 luni. Această anxietate de separare normativă sau fiziologică rămâne constant observabilă până la vârsta de aproximativ 3 ani și, în circumstanțe normale, se diminuează ulterior.

Reapariția anxietății tranzitorii de separare este frecventă la copiii în cazul evenimentelor majore (mersul pentru prima dată la grădiniță, școală), ceea ce poate fi considerat un răspuns normal. Cu toate acestea, condiționarea acestui răspuns poate duce la dezvoltarea TAS, în special atunci când durează mai multe săptămâni [1].

Etiologie. Există mai multe ipoteze cu privire la factorii care contribuie la dezvoltarea și menținerea TAS. Cele mai multe teorii actuale sugerează că anxietatea de separare se dezvoltă în rezultatul interacțiunii factorilor biologici și de mediu. Factorii de risc pentru TAS pot include o vulnerabilitate genetică pentru anxietate, precum și vulnerabilități temperamentale și biologice. Cu toate acestea, cercetările sugerează că TAS poate fi influențată în mod substanțial de factorii de mediu, mai mult decât alte tulburări de anxietate din copilărie (Eley,

2001). Potrivit unui studiu asupra gemenilor (Virginia Twin Study of Adolescent Behavioral Development), simptomele de anxietate au fost evaluate prin raportarea copiilor și a părinților la 1412 perechi de gemeni de același sex cu vârsta cuprinsă între 8 și 16 ani. Constatările au arătat că variația în TAS raportată de copii a fost atribuită factorilor de mediu comuni și neîmpărtașiți, fără o influență genetică semnificativă (Topolski și colab., 1997). Cu toate acestea, într-un studiu similar care a inclus 2043 de perechi de gemeni de același sex cu vârsta cuprinsă între 3 și 18 ani, rezultatele au indicat atât mediul comun, cât și influențe genetice asupra TAS (Feigon, Waldman, Levy și Hay, 1997). În concluzie, aceste constatări sugerează că factorii de mediu joacă probabil un rol semnificativ în dezvoltarea TAS (Vasey & Dadds, 2001).

Un factor de mediu citat frecvent în dezvoltarea anxietății în copilărie este comportamentul parental. Afețiunea scăzută a părinților și comportamentele parentale care descurajează autonomia sunt asociate cu dezvoltarea anxietății și a altor dificultăți din copilărie (Ginsburg, Siqueland, Masia-Warner și Hedtke, 2004). Cercetările în psihologia dezvoltării și teoria atașamentului au constatat că stilurile de atașament nesecurizante sau anxioase servesc și ca factori de risc pentru diferite forme de tulburări emoționale și psihopatologie, inclusiv depresie, anxietate și probleme de comportament (Foote, Eyberg și Schuhmann, 1998; Sroufe, 2005; Westen, Nakash, Thomas și Bradley, 2006). Mai mult, cercetările sugerează că locusul de control joacă un rol etiologic, astfel încât experiențele din copilăria timpurie care duc la formarea unui locus de control extern sau sentimentul diminuat de control asupra mediului, pot servi ca un factor de risc pentru dezvoltarea anxietății (Chorpita și Barlow, 1998).

Comportamentele parentale supraprotectoare servesc, de asemenea, drept cauze de bază pentru dezvoltarea și menținerea anxietății din copilărie. În plus, intruzivitatea parentală (reglarea disproporționată a emoțiilor și comportamentului copilului, precum și prin luarea autocratică a deciziilor) pare a fi un factor de risc specific pentru TAS în rândul copiilor cu diagnosticare de tulburare de anxietate [3].

Criterii de diagnostic. Conform Manualului de Diagnostic și statistică a tulburărilor mintale (DSM-5), criteriile de diagnostic pentru TAS sunt următoarele:

1) Anxietate inadecvată procesului de dezvoltare și excesivă atunci când este separat de figura de atașament, evidențiată de cel puțin 3 dintre următoarele simptome:

a) Suferință excesivă recurentă privind separarea, reală sau anticipată, de figurile de atașament sau casă.

b) Îngrijorare persistentă și omniprezentă cu privire la pierderea figurii (figurilor) de atașament sau a posibilelor vătămări în raport cu acestea, cum ar fi boala, rănirea, dezastrele sau moartea.

c) Îngrijorare persistentă și omniprezentă că privind expunerea la un eveniment neplăcut, care va duce la o separare prelungită sau permanentă.

d) Reticența sau refuzul de a ieși, cum ar fi la școală sau la serviciu, din cauza fricii de separare.

e) Refuzul de a fi singur acasă sau în alte locuri.

f) Refuzul de a dormi departe de figurile de atașament.

g) Coșmaruri repetate despre separare.

h) Simptome fizice repetate atunci când apare sau este anticipată separarea.

2) Simptomele trebuie să dureze cel puțin 4 săptămâni la copii și adolescenți, dar de obicei se manifestă timp de 6 luni sau mai mult la adulți.

3) Tulburarea cauzează afectarea semnificativ o funcție majoră a vieții (adică, funcțiile academice sau profesionale).

4) Simptomele nu pot fi explicate de o altă afecțiune psihiatrică [4].

Mai mult, următoarele domenii trebuie luate în considerație la examinarea stării mintale ale pacientului:

Comportament: Cum se schimbă comportamentul pacientului atunci când este alături de îngrijitor și separat de acesta? Pacientul prezintă manifestări anxioase, cum ar fi mișcarea constantă și tremuratul? Pot fi observate comportamente de atașament anxios, cum ar fi necesitatea contactului fizic cu îngrijitorul?

Discurs: Tonul pacientului este speriat atunci când vorbește despre separarea de îngrijitor? Pacientul cere permisiunea îngrijitorului pentru a vorbi?

Afect: Pacientul este anxios sau calm când se află fizic lângă îngrijitor?

Conținutul gândirii: Este prezentă catastrofizarea (gânduri legate de moartea proprie sau a îngrijitorului dacă separarea este forțată)?

Controlul impulsurilor: Controlul impulsului este de așteptat să fie slab pentru persoanele cu TAS.

Perspectivă: Perspectiva pentru copii este probabil să fie slabă, dar adulții cu TAS pot înțelege că comportamentele lor sunt dezadaptative, iar acest lucru ar trebui evaluat individual.

Metode evaluare. Există o serie de instrumente de evaluare pentru tulburările de anxietate la copii. Interviu semistructurat este utilizat în mod obișnuit pentru a determina dacă un copil îndeplinește criteriile de diagnostic pentru SAD, oferind clinicianului posibilitatea de a selecta informații importante despre simptome, inclusiv severitatea și frecvența problemelor de prezentare, precum și posibilitatea de a formula o intervenție. În situațiile în care interviul nu oferă informații comprehensive pentru obținerea criteriilor de diagnostic complete, utilizarea unui instrument evaluare validat este util în diagnosticarea TAS.

În continuare, sunt prezentate câteva instrumente de evaluare validate la nivel internațional:

1) *Programul de interviu pentru tulburări de anxietate DSM-IV, versiunea pentru copii și părinți (ADIS-IV-C/P)* conține interviuri semistructurate pentru diagnosticul diferențiat al tulburărilor de anxietate incluse în DSM-IV. În plus, sunt incluse secțiuni pentru evaluarea stării de spirit și a tulburărilor de externalizare, care oferă o imagine diagnostică completă. Aceste secțiuni sunt deosebit de importante pentru evaluarea tiparelor de comorbiditate care însoțesc adesea tulburările de anxietate. Secțiunile de diagnostic din Programele de interviu pentru copii și părinți permit informații suficiente pentru formularea unui plan amănunțit de tratament pentru problemele prezente ale copilului [5].

2) *Scala Multidimensională de Anxietate pentru Copii (MASC)* oferă screening multi-dimensional al nivelului de anxietate pe criteriile simptomatologice DSM-IV-TR. Scala măsoară anxietatea la copiii cu vârstele cuprinse între 8 și 19 ani și oferă o evaluare validă a simptomelor de anxietate în domeniile majore ale acesteia, cu o înaltă putere discriminativă. Scala include și reconciliază observații multiple, bazată pe evaluările completate de copii și părinți și oferă informații esențiale pentru demersul terapeutic [6].

3) *Scala Spence pentru măsurarea gradului de anxietate la copii (SCAS)* a fost dezvoltată pentru a evalua severitatea simptomelor de anxietate, în conformitate cu dimensiunile tulburării de anxietate propuse de DSM-IV. Scala evaluează șase domenii de manifestare a anxietății, inclusiv anxietatea generalizată, panică/agorafobia, fobia socială, anxietatea de separare, tulburarea obsesiv-compulsivă și temerile de vătămare fizică. Scala este utilizată pe scară largă în contexte clinice atât pentru diagnostic cât și pentru evaluarea procesului terapeutic. SCAS nu este conceput ca instrument de diagnostic utilizat izolat, ci oferă o indicație a naturii și amplitudinii simptomelor de anxietate pentru a facilita procesul de diagnosticare. Este recomandat ca specialiștii clinicieni să utilizeze scala în tandem cu un interviu clinic structurat [7].

4) *Instrumentul de screening al tulburărilor de anxietate a copiilor (SCARED)* este unul dintre cele mai frecvent utilizate instrumente de evaluare pentru diagnosticarea tulburărilor de anxietate la copii. SCARED este o măsură de auto-raportare pentru copii și părinți. Testul 5 subscale pentru cele mai frecvente tulburări de anxietate pediatrică: tulburare de anxietate generalizată, fobie socială, TAS, simptome somatice/tulburare de panică și fobie școlară [1].

Intervenții terapeutice. Tratamentul și gestionarea adecvată a SAD depind adesea de severitatea simptomelor. În cazul simptomelor ușoare, psihoeducația și suportul oferit pacientului și a părinților pot fi suficiente pentru reluarea activităților cotidiene. Totodată, este esențială menținerea unui program regulat de alimentație, somn și exerciții fizice, precum și eliminarea rutinelor inconsecvente. Simptomele de anxietate ar trebui reevaluate periodic cu instrumente validate de screening validate pentru a monitoriza schimbările.

În cazul simptomelor mai severe, poate fi indicată medicația și anume tratamentul cu Inhibitorii selectivi ai recaptării serotoninei (ISRS), însoțită de psihoterapie.

Terapia de primă linie recomandată este *Terapia Cognitiv-Comportamentală (TCC)*. Această alegere rezultă din eficacitatea TCC și riscul scăzut de efecte adverse. TCC ar trebui să includă tehnici care implică psihoeducație, schimbarea tiparelor de gândire dezadaptative și expunerea treptată la situații care provoacă anxietate. De obicei, sunt necesare de la 10 până la 15 sesiuni în ambulatoriu (60-90 de minute fiecare) cu practicarea abilităților nou dobândite la domiciliu. Regimul de tratament poate fi scurtat sau prelungit în funcție de severitatea simptomelor și de factorii comorbizi.

Deși farmacoterapia este raportată ca fiind eficientă în tratarea simptomelor TAS, nu există medicamente specifice pentru tratamentul TAS și numărul studiilor de înaltă calitate este deficitar. Unele studii raportează TCC și ISRS ca fiind la fel de eficiente pentru copiii cu tulburări de anxietate; altele raportează TCC ca fiind superioară farmacoterapiei pe anumiți indicatori. Date mai recente sugerează că tratamentul combinat cu TCC și ISRS este mai eficient decât oricare dintre tratamentele în monoterapie [1], [2].

Abordarea coordonată a TAS. Asigurarea unui tratament eficient al copiilor diagnosticați cu TAS necesită psihoeducația părinților. Părinții pot obține informații valoroase despre tehnicile de întărire care atenuează anxietatea copiilor și descurajează comportamentele de evitare. În plus, abordarea anxietății părinților sau a problemelor de sănătate mintală care contribuie la psihopatologia copilului lor este crucială. Educarea părinților și îngrijitorilor cu privire la durata anticipată a tratamentului, timpul de apariție a efectelor și potențialele efecte adverse ale tratamentului psihofarmacologic este esențială. Este încurajată implicarea activă în TCC, punând accent pe înțelegerea modelelor de întărire pozitive și negative pentru îmbunătățirea susținută a comportamentului acasă. În timp ce prevenirea afecțiunii este o provocare, diagnosticul precoce aduce beneficii semnificative pacienților.

Diagnosticul și gestionarea tulburării de anxietate de

separare necesită eforturile unei echipe interprofesionale coordonate de asistență medicală. Pediatrii sunt cei care întâlnesc copii cu TAS în primă instanță. Mai multe studii arată că pacienții cu tulburări de anxietate tind să aibă vizite medicale mai frecvente și rate crescute de utilizare a asistenței medicale, în special pentru afecțiuni medicale comorbide sau plângeri somatice. Copiii cu suspiciune de TAS ar trebui să fie îndrumați prompt pentru o evaluare a sănătății comportamentale de către un psihiatru sau terapeut clinician pentru copii și adolescenți.

Barierile în calea diagnosticului și tratamentului adecvat al pacienților cu TAS includ constrângerile de timp, lipsa de familiaritate cu diagnosticarea și gestionarea tulburărilor de anxietate, preocupările privind stigmatizarea pacienților și reticența de a vorbi cu părinții sau pacienții adulți despre bolile mintale. Pentru depășirea acestor bariere, sunt necesare eforturi sporite în dezvoltarea modelelor coordonate de asistență, care presupun cooperare medicală interinstituțională, precum și cooperare dintre mediul clinic și familie [1].

O echipă interprofesională de colaborare poate optimiza rezultatele clinice pentru TAS și poate contribui la scăderea poverii globale a acestei boli.

Concluzii. TAS reprezintă o afecțiune debilitantă, care își are originea atât în factori biologici, cât și în cei de mediu, în special mediul familial.

Manualul DSM-V oferă criteriile de diagnostic pentru TAS, relevante pentru a realiza inclusiv diagnoza diferențială în cazul tulburărilor de anxietate. În baza analizei acestor criterii și aplicării instrumentelor de screening validate, precum ADIS-IV-C/P, MASC, SCAS, SCARED, oferă specialiștilor posibilitatea de a evalua comprehensiv tulburarea și a dezvolta demersuri terapeutice ajustate la pacient și severitatea afecțiunii. În acest sens, combinarea psihoterapiei de primă linie și anume TCC cu farmacoterapia raportează eficiență sporită comparativ cu aplicarea monoterapiei.

Sinergia continuă între progresele cercetării în domeniu și perspectivele clinice, împreună cu eforturile de colaborare interprofesională și psihoeducația atât a copiilor, cât și a îngrijitorilor, contribuie semnificativ la lărgirea posibilităților terapeutice pentru intervențiile profesionale în tratarea TAS.

Referințe bibliografice:

13. Feriante J., Torrico T.J., Bernstein B. (2023). Separation Anxiety Disorder. National Library of Medicine.
14. Ehrenreich J.T., Santucci L.C., Weiner C.L. (2008). Separation Anxiety Disorder in Youth: Phenomenology, Assessment, and Treatment. National Library of Medicine. 6(3): 389–412. doi: 10.1901/jaba.2008.16-389
15. Lebowitz E.R., Leckman J.F., Silverman W.K., Feldman R. (2016). Cross-generational influences on childhood anxiety disorders: pathways and mechanisms of neural transmission 123(9):1053-67.
16. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
17. Silverman W.K., Albano A.M. (2004). Anxiety Disorders Interview Schedule (ADIS-IV) Child and Parent Interview Schedules. Oxford University Press. ISBN: 9780195186758
18. <https://testcentral.ro/test/multidimensional-anxiety-scale-for-children> (vizitat 21.01.2024).
19. <https://www.scaswebsite.com> (vizitat 02.02.2024).

CZU 159.9

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.34>

COJOCARU Aurelia,
doctor în psihologie,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
psiholog.abc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

COJOCARU Irina,
Masterand Psihologie Clinică,
Facultatea Psihologie și Asistență Socială
Universitatea de Studii Europene din Republica Moldova
E-mail: irinuta777@gmail.com

REZUMAT

Consilierea clinică este un proces esențial și benefic care abordează o varietate de aspecte legate de sănătatea mentală și emoțională a oamenilor. Aceasta implică colaborarea între profesioniști și pacienți pentru a gestiona aspectele psihologice ale bolilor, traumelor sau altor provocări de sănătate, oferind pacienților un spațiu sigur pentru a explora și a gestiona aspectele emoționale asociate cu starea lor de sănătate. Necesitatea Consilierii clinice este foarte necesară pentru furnizarea de informații, educație, autocunoaștere, susținerea pacienților, ajutându-i să înțeleagă mai bine aspectele psihologice ale bolilor, tratamentelor și îmbunătățirea calității vieții.

Cuvinte-cheie: consiliere clinică, suport, îmbunătățire, pacienți, sprijin.

THE NECESSITY OF CLINICAL COUNSELING

COJOCARU Aurelia,
PhD of psychology,
University of European Studies from Moldova,
psycholog.abc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

COJOCARU Irina,
Second cycle student,
Faculty of Psychology and Social Work,
University of European Studies from Moldova,
irinuta777@gmail.com

SUMMARY

Clinical counseling is an essential and beneficial process that addresses a variety of aspects of people's mental and emotional health. It involves collaboration between professionals and patients to manage the psychological aspects of illness, trauma or other health challenges, providing patients with a safe space to explore and manage the emotional aspects associated with their health condition. The Clinical Counseling is very necessary for providing information, education, self-knowledge, supporting patients, helping them to understand the psychological aspects of diseases, treatments and improving the quality of life.

Key words: clinical counseling, support, improvement, patients, support.

Consilierea clinică este o formă specializată de consiliere care se concentrează pe aspectele emoționale, psihologice și sociale ale sănătății și a îngrijirii medicale. Aceasta implică colaborarea între profesioniștii din sănătate mintală și pacienți pentru a gestiona aspectele psihologice ale bolilor, traumelor sau altor provocări de sănătate.

Necesitatea consilierii clinice în cadrul îngrijirii medicale este un subiect care a fost studiat și cercetat pe scară largă în domeniul sănătății. Studiile au evidențiat că consilierea clinică contribuie semnificativ la îmbunătățirea calității vieții pacienților, în special în cazurile de afecțiuni medicale cronice, a unor diagnoze, boli, furnizând suport emoțional și informațional

pacienților în timpul diagnosticului, tratamentului și recuperării .

Suportul oferit în cadrul consilierii clinice vine din partea profesioniștilor specializați în sănătatea mintală. Acești profesioniști au pregătirea și experiența necesară pentru a aborda aspectele emoționale și psihologice ale sănătății și a îngrijirii medicale. Câteva categorii de profesioniști care furnizează consiliere clinică includ:

1. Psihologii clinicieni. Ei sunt specializați în evaluarea și tratarea problemelor de sănătate mintală. Aceștia pot oferi consiliere clinică în contextul afecțiunilor medicale și pot dezvolta strategii pentru gestionarea aspectelor emoționale asociate bolilor.

2. Consilieri în Sănătatea Mintală. Profesioniștii în

consiliere în sănătatea mintală sunt specializați în furnizarea de suport emoțional și consiliere în diverse contexte, inclusiv în îngrijirea medicală. Ei lucrează cu pacienții pentru a gestiona stresul, anxietatea și alte probleme legate de sănătatea mintală.

3. Asistenți Sociali Clinici. Asistenții sociali clinici lucrează pentru a furniza suport și resurse pacienților în ceea ce privește aspectele sociale și emoționale ale sănătății. Ei pot oferi consiliere în legătură cu problemele de locuire, asigurare a sănătății și sprijin financiar.

4. Specialiști în Consilierea Pacienților cu Boli Cronice. Unele spitale și centre medicale au specialiști în consilierea pacienților cu boli cronice. Acești profesioniști oferă sprijin adaptat nevoilor specifice ale pacienților cu condiții medicale de lungă durată.

5. Psihiatri. Psihiatrii sunt medici specializați în sănătatea mintală și pot oferi atât consiliere, cât și tratament medical, cum ar fi prescrierea de medicamente. În unele cazuri, psihiatrii pot furniza consiliere clinică.

Pacienții se pot simți adesea copleșiți, anxioși sau depresivi în fața unei diagnoze medicale sau **în timpul unui tratament. Consilierii clinici oferă un spațiu sigur pentru a explora și a exprima emoțiile, ajutând pacienții să facă față mai bine situațiilor dificile.**

Este important ca profesioniștii în sănătatea mintală să lucreze îndeaproape cu pacienții, adaptând abordare la nevoile individuale și oferind un spațiu sigur pentru a explora și a adresa problemele legate de sănătate.

Cele mai importante aspecte care subliniază necesitatea consilierii psihologice sunt:

▪ **Sprijinul emoțional și psihologic în consiliere clinică.** Suportul emoțional și psihologic în consilierea clinică reprezintă o componentă esențială pentru ajutarea pacienților să facă față aspectelor psihologice ale bolilor și tratamentelor medicale. Profesioniștii în sănătatea mintală specializați în consiliere clinică oferă acest suport prin diverse strategii și intervenții;

▪ Profesioniștii în consiliere clinică sunt instruiți să ofere o ascultare empatică, creând un spațiu sigur în care pacienții se simt înțeleși și acceptați în mod necondiționat [1].

Este important ca pacienții să se simtă validați în ceea ce privește emoțiile lor. Consilierii clinici ajută pacienții să înțeleagă că ceea ce simt este normal și acceptabil în contextul experiențelor lor medicale. Consilierii clinici oferă tehnici și strategii pentru a gestiona stresul și anxietatea asociate cu afecțiunile medicale. Acestea pot include tehnici de relaxare, mindfulness și abordări cognitive-comportamentale.

Pacienții care se confruntă cu schimbări semnificative în sănătate pot avea dificultăți în adaptare. Consilierea clinică ajută pacienții să-și găsească resursele interne pentru a face față schimbărilor și a-și reconstrui viața în noua realitate.

Primirea unui diagnostic poate fi tulburătoare. În acest caz consilierii oferă sprijin emoțional în procesul de înțelegere, acceptare și adaptare la noul context medical.

Pentru pacienții cu boli terminale, se oferă suport în gestionarea fricii de moarte, în discuțiile despre planificarea finală și în gestionarea aspectelor emoționale legate de această etapă a vieții.

Pacienții pot dezvolta depresie sau anxietate legate de boală, oferindu-se intervenții pentru a aborda aceste probleme de sănătate mintală în contextul bolii lor fizice.

În cadrul consilierii clinice, se pot aborda și aspectele familiale și sociale ale îngrijirii medicale, oferind suport atât pacienților, cât și familiilor lor.

▪ **Îmbunătățirea Calității Vieții.** Consilierea clinică oferă un spațiu sigur și confidențial pentru a explora, înțelege și aborda diverse aspecte ale vieții, contribuind la îmbunătățirea bunăstării mentale și la optimizarea calității vieții pentru cei care caută ajutor oferind:

▪ **Îmbunătățirea Relațiilor Interpersonale.**

Consilierea clinică poate ajuta la dezvoltarea abilităților de comunicare și a înțelegerii reciproce în relațiile interpersonale, contribuind la relații mai sănătoase și mai satisfăcătoare.

▪ **Gestionarea Emoțiilor și a Stresului.** Prin consiliere clinică, oamenii pot învăța să gestioneze mai eficient emoțiile și stresul din viața lor, ceea ce contribuie la o stare de bine generală. Reglarea stresului este o componentă esențială a procesului de consiliere, atât pentru consilieri, cât și pentru clienți. Abordarea stresului în cadrul consilierii poate implica utilizarea diferitelor tehnici și strategii menite să ofere sprijin emoțional și să contribuie la gestionarea eficientă a presiunilor

▪ **Dezvoltarea Abilităților de a face față Vieții.**

Consilierea clinică ajută indivizii să dezvolte abilități de a face față vieții, precum luarea deciziilor, gestionarea timpului și stabilirea de obiective realiste, ceea ce poate duce la o viață mai organizată și mai echilibrată.

▪ **Colaborarea cu Echipa de Îngrijire.** Consilierii clinici lucrează în colaborare cu echipa de îngrijire medicală pentru a oferi o îngrijire integrată și completă pacienților. Comunicarea eficientă cu medicii și asistenții medicali este esențială pentru a înțelege contextul medical al pacientului.

▪ **Gestionarea traumelor și abuzurilor în consilierea clinică.** Este enorm de necesar, deoarece aceste experiențe pot avea un impact profund asupra stării emoționale și comportamentale a unei persoane. Un aspect fundamental în gestionarea traumelor este crearea unui mediu sigur și de încredere în cadrul ședințelor de consiliere. Este esențial ca persoana să se simtă în siguranță și să aibă încredere în consilier pentru a împărtăși experiențele traumatoare [2].

Consilierii validează și normalizează reacțiile persoanei la traumele trăite. Arată înțelegere pentru modul în care traumele pot afecta starea de bine și oferă asigurări că reacțiile acestora sunt normale în contextul experiențelor traumante. Ei ajută persoana să identifice și să dezvolte resurse personale care să îi ofere sprijin în gestionarea traumei. Aceasta poate include abilități de coping, strategii de auto-îngrijire și suport social.

Învățarea tehnicilor de reglare a stresului este esențială pentru a ajuta persoana să facă față reacțiilor emoționale intense asociate cu traumele. Aceste tehnici pot include respirația profundă, meditația și alte practici de relaxare.

Consilierii oferă educație despre traumă pentru a ajuta persoana să înțeleagă cum trauma poate afecta creierul, emoțiile și comportamentele. Înțelegerea proceselor din

spatele traumei poate contribui la gestionarea acesteia.

Încurajarea persoanei să recâștige autonomia și controlul asupra vieții lor este un aspect crucial al gestionării traumelor. Consilierii îi sprijină în luarea deciziilor și asumarea controlului asupra propriei lor recuperări [3].

▪ **Înțelegerea și Gestionarea Tulburărilor Mentale în consilierea clinică.** Înțelegerea și gestionarea tulburărilor mentale în consilierea clinică sunt aspecte esențiale ale procesului terapeutic. Se abordează tulburările mentale printr-un set variat de abilități și tehnici, având ca obiectiv principal îmbunătățirea stării de sănătate mintală a individului.

În cazul în care este necesar, consilierii pot ajuta la diagnosticarea și înțelegerea diagnosticului tulburării mentale. O înțelegere clară a diagnosticului servește ca bază pentru planificarea tratamentului și intervenției terapeutice. Terapia individuală este un instrument eficient în gestionarea tulburărilor mentale. Consilierii ajută la explorarea gândurilor și emoțiilor, la identificarea schemelor de gândire dăunătoare și la dezvoltarea strategiilor pentru a face față provocărilor.

Se oferă educație despre tulburarea mentală, explicând simptomele, cauzele posibile și strategiile de gestionare. Înțelegerea propriei tulburări poate reduce stigmatul și poate contribui la implicarea activă în procesul de tratament. Pentru cei care se confruntă cu tulburări mentale, se oferă un cadru de sprijin și tratament care să îmbunătățească calitatea vieții prin gestionarea simptomelor și îmbunătățirea funcționării zilnice.

▪ **Creșterea Auto-cunoașterii.** Prin consiliere clinică, oamenii sunt ajutați în procesul autocunoașterii, ceea ce contribuie la dezvoltarea unei perspective mai clare asupra sinelui, la identificarea resurselor și a zonelor de creștere, și la gestionarea mai eficientă a dificultăților. Ajutarea clienților să identifice și să înțeleagă propriile emoții este un pas esențial în dezvoltarea autocunoașterii. Consilierii pot explora semnificația și impactul emoțiilor asupra gândurilor și comportamentelor.

Consilierii pot facilita reflecția asupra experiențelor trecute pentru a înțelege cum acestea au contribuit la formarea personalității și la dezvoltarea unor modele comportamentale specifice sau a anumitor boli.

Identificarea și analizarea schemelor de gândire negative sau dăunătoare reprezintă o parte importantă a autocunoașterii. Consilierii pot ajuta clienții să recunoască și să schimbe gândirea limitativă sau distorsionată [4].

În concluzie se poate spune că necesitatea consilierii clinice este adaptată la nevoile individuale ale clienților și la provocările specifice cu care aceștia se confruntă. Persoanele care se confruntă cu tulburări de sănătate mentală, cum ar fi depresia, anxietatea, tulburările de alimentație sau tulburările de personalitate, pot beneficia de intervenția consilierii clinice pentru a dezvolta strategii de gestionare a simptomelor și pentru a îmbunătăți calitatea vieții.

Indivizii care au experimentat traume sau abuz pot avea nevoie de intervenții specializate pentru a face față traumelor, pentru a dezvolta resurse de coping sănătoase și pentru a reconstrui încrederea în sine și în alții.

Consilierea clinică poate fi solicitată în cazul problemelor de relaționare, cum ar fi conflictele în familie, dificultățile de comunicare sau problemele în relațiile romantice. Intervenția poate viza îmbunătățirea abilităților de comunicare și gestionare a conflictelor. Oamenii care se confruntă cu pierderi, fie că este vorba de moartea unei persoane dragi, de o despărțire sau de o pierdere de sănătate, pot avea nevoie de consiliere pentru a gestiona durerea și pentru a naviga prin procesul de doliu.

Consilierea poate fi necesară pentru cei care se confruntă cu întrebări legate de identitate, fie că este vorba de identitate sexuală, orientare sexuală, identitate culturală sau orice alt aspect al sinelui care poate crea confuzie sau dificultăți, sau poate fi utilă pentru cei care se confruntă cu probleme legate de stresul la locul de muncă, conflicte în echipă, gestionarea carierei sau tranziții profesionale. Persoanele care se confruntă cu niveluri ridicate de stres sau epuizare pot beneficia de consiliere pentru a înțelege și a gestiona mai eficient stresul, pentru a dezvolta strategii de auto-îngrijire și pentru a preveni epuizarea emoțională.

Intervenția consilierii clinice poate fi adaptată la o gamă largă de nevoi individuale.

Referințe bibliografice:

1. Ghid privind aplicarea procedurii de comunicare și consiliere a pacienților, Chișinău 2018, <https://www.urgenta.md/Ghidul.pdf> (vizitat 22.02.2024).
2. Camelia Soponaru, Manual de Psihologie Clinică, Teorie practică și specificitate, Editura Polirom, 2022.
3. Daniel David, Psihologie Clinică și Psihoterapie, Ediția-II, Polirom, 2006.
4. Steliana Rizeanu, Cristiana Haica, Consiliere Psihologică, 2020.

CZU 159.9:613.8

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.35>

NEUROPLASTICITATEA - METAMORFOZA CREIERULUI UMAN

DIȚA Maria,

doctor în psihologie, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

E-mail: ditamarcela83@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8951-4133>

BUBUIOC Libi,

Terapeut Comportamental,
Centrul de reabilitare și intervenție psihopedagogică "Pro Aba Solution"

E-mail: bubuioclibi@gmail.com

REZUMAT

Capacitatea creierului de a-și reorganiza neuronii pentru a forma noi conexiuni neuronale pe baza experienței de viață și a învățării este cunoscută sub numele de *neuroplasticitate*. Acest proces este continuu și ne permite să învățăm lucruri noi pe tot parcursul vieții. În plus, neuroplasticitatea nu numai că ne ajută să ne adaptăm la viață și să ne dezvoltăm cultural și spiritual, ci reprezintă și o șansă de recuperare pentru afecțiunile neurologice care pot afecta simțurile, mișcările sau funcțiile cognitive. Prin urmare, neuroplasticitatea permite neuronilor din creier să compenseze temporar sau definitiv prin formarea de noi conexiuni cerebrale, înlocuind total sau parțial funcțiile afectate de leziuni sau boli.

Cuvinte-cheie: neuroplasticitate, creier, plasticitate, metamorfoză, neurogeneză.

NEUROPLASTICITY - THE METAMORPHOSIS OF THE HUMAN BRAIN

DIȚA Maria,

PhD in psychology, university lecturer,
University of European Studies from Moldova

E-mail: ditamarcela83@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8951-4133>

BUBUIOC Libi,

Behavioral Therapist,
Rehabilitation and psychopedagogical intervention center "Pro Aba Solution"

E-mail: bubuioclibi@gmail.com

SUMMARY

The brain's ability to reorganize its neurons to form new neural connections based on life experience and learning is known as neuroplasticity. This process is continuous and allows us to learn new things throughout our lives. In addition, neuroplasticity not only helps us adapt to life and develop culturally and spiritually, but also represents a chance for recovery for neurological conditions that may affect the senses, movements or cognitive functions. Therefore, neuroplasticity allows neurons in the brain to compensate temporarily or permanently by forming new brain connections, fully or partially replacing functions affected by injury or disease.

Key words: neuroplasticity, brain, plasticity, metamorphosis, neurogenesis.

Introducere. Plasticitatea creierului sau neuroplasticitatea este capacitatea inherentă a țesutului nervos de a forma noi conexiuni interneuronale sau sinapse (sinaptogeneză) sau de a înlocui neuronii inutili, nefuncționali (neurodegenerare) din creier cu noi neuroni (neurogeneză). Plasticitatea sinaptică este capacitatea de a schimba puterea sinaptică. Modificările în putere includ neurotransmițători. Neuroplasticitatea cuprinde o bază neurochimică importantă a învățării și memoriei.

Efectul neuroplasticității este de a reorganiza funcțiile neuronilor pentru a permite adaptarea rapidă și auto-repararea, ceea ce se poate traduce în procese de învățare și memorie la toate nivelurile sistemului nervos. De asemenea, cuprinde excitabilitatea intrinsecă a unui neuron cu influențe asupra stocării informațiilor [1].

Neuroplasticitatea, cunoscută și ca plasticitate

neuronă sau plasticitate cerebrală, este un proces care implică modificări structurale și funcționale adaptative ale creierului. Este definită ca capacitatea sistemului nervos de a-și schimba activitatea ca răspuns la stimuli intrinseci sau extrinseci prin reorganizarea structurii, funcțiilor sau conexiunilor sale după leziuni, cum ar fi un accident vascular cerebral sau leziune cerebrală traumatică (TBI). Această activitate descrie neuroplasticitatea, evaluarea și managementul neuroplasticității și trece în revistă rolul echipei interprofesionale în îmbunătățirea îngrijirii pacienților.

Prima mențiune a termenului de plasticitate în ceea ce privește sistemul nervos a fost făcută de William James în 1890 [2]. În cartea „*Principle of Psychology*” scrisă cu peste 100 de ani în urmă, William James a prezentat prima teorie a neuroplasticității, sugerând că creierul

uman este capabil să se reorganizeze. Abia în 1948, termenul de Neuroplasticitate a fost folosit pentru prima dată de neurologul polonez pe nume Jerzy Konorski, care a sugerat că, de-a lungul timpului, neuronii care au avut „activare coincidentă datorită vecinătății cu neuronul de declanșare vor crea în timp modificări plastice în creier” și a fost popularizat de Donald Hebb în 1949.[2] Dar abia la mijlocul până la a doua jumătate a secolului al XX-lea, în urma unei game largi de cercetări care au arătat că multe aspecte ale creierului rămân modificabile chiar și la vârsta adultă, termenul de Neuroplasticitate a devenit proeminent [3].

Neuroplasticitatea poate fi împărțită în două mecanisme majore:

➤ **Regenerare neuronală:** Aceasta include concepte precum plasticitatea sinaptică și neurogeneza.

➤ **Reorganizare funcțională:** aceasta include concepte precum echipotențialitate, vicariație și diaschiză [2].

Neuroplasticitatea se referă la capacitatea creierului de a se adapta și de a se reorganiza prin formarea și remodelarea conexiunilor neuronale în răspuns la experiențe și învățare. Această capacitate nu ar fi posibilă fără trăsăturile maleabile ale neuronilor, care sunt celulele de bază ale sistemului nervos. Neuronii sunt specializați în transmiterea semnalelor electrice și chimice în interiorul creierului și către restul corpului.

Prin intermediul acestor semnale, neuronii facilitează schimburile de informații și coordonează activitățile complexe ale corpului. Capacitatea neuronilor de a forma noi conexiuni și de a-și modifica structura în timpul procesului de învățare este esențială pentru neuroplasticitate. **Acest lucru permite creierului să se adapteze la noi experiențe, să-și îmbunătățească funcțiile și să se recupereze după leziuni sau traume.**

Astfel, neuronii sunt elementele fundamentale care stau la baza neuroplasticității, contribuind la capacitatea creierului de a se schimba și de a funcționa eficient în diferite situații și contexte. Neuronii sunt celulele cu cea mai lungă viață din corpul nostru și sunt responsabili pentru transportul informațiilor în tot creierul și apoi către mușchii și organele corpului.[4]

Creierul nostru are o capacitate extraordinară de a se schimba atât structural, cât și funcțional.

➤ **Plasticitatea structurală.** Aceasta presupune ca creierul nostru să își schimbe structura fizică pe măsură ce învățăm lucruri noi sau ne formăm noi amintiri.

➤ **Plasticitatea funcțională.** Aceasta se referă la capacitatea creierului de a muta funcții dintr-o zonă deteriorată a creierului în alte zone nedeteriorate [5].

Una dintre cele mai importante întrebări din neuroștiință este **despre înțelegerea evenimentelor celulare și moleculare** implicate în moartea neuronală în urma leziunilor acute, cum ar fi hipoxia, ischemia, crizele epileptogene și hipoglicemia și în evenimentele cronice, cum ar fi tulburările neurocognitive majore. Bolile neurodegenerative precum boala Alzheimer, scleroza laterală amiotrofică (Rybakowski et al., 2018) și boala Parkinson sunt patologii caracterizate prin distrugerea ireversibilă a anumitor neuroni și pierderea progresivă și incapacitantă a anumitor funcții ale sistemului nervos (Fan et al., 2017) și sunt principalele cauze ale demenței.

Bolile neurodegenerative sunt cauzate de interacțiuni genetice (mutația genelor asociate bolii) și de mediu (inclusiv efectele îmbătrânirii și stilului de viață) (Herrero și Morelli, 2017). Aceste tulburări au caracteristici comune, cum ar fi disfuncția sinaptică, excitotoxicitatea, agregarea proteică greșită, producerea de specii oxidative reactive (ROS), disfuncția mitocondrială, dereglarea calciului intracelular și pierderea celulelor (Fan și colab., 2017) [6].

Santiago Ramon și Cajal au afirmat că axonii neuronilor individuali nu se conectează unul cu celălalt (doctrina neuronului), și fiecare axon se termină întotdeauna la dendrita unui neuron(i) adiacent(i). Protoplasma celor doi neuroni nu se amestecă, iar axonul și dendrita sunt separate unul de celălalt printr-un decalaj îngust, la care se face referire ca sinapsă neuronală (o conexiune interneuronă) [1]. Impulsurile nervoase „traversează” acest gol prin eliberarea transmițătorului din depozitele moleculare din locația presinaptică a fibrei nervoase. Potrivit descoperitorului sinapselor neuronale, „În centrul adult, căile nervoase sunt ceva fix, terminat și imuabil. Totul poate muri, nimic nu poate fi regenerat.” Cu toate acestea, această afirmație este în contradicție cu starea actuală a cunoștințelor referitoare la plasticitatea creierului; în 1998, a fost documentată dezvoltarea de noi neuroni în creierul adult, precum și constatarea că neuronii existenți au dezvoltat noi ramuri [7].

Modelul sinaptic de bază între diferiți centri din sistemul nervos se dezvoltă în timpul dezvoltării unui individ pe baza unui program genetic. Cu toate acestea, circuitele și căile neuronale rămân plastice și sunt modificate de-a lungul vieții unui individ. Această caracteristică poate servi, cel puțin parțial, ca pas inițial în provocarea de a repara și compensa deteriorarea sistemului nervos. Plasticitatea neuronală apare atunci când proprietățile neuronilor se modifică permanent ca urmare a impulsurilor care provin din mediu, de asemenea, modificarea epigenetică este importantă pentru plasticitatea neuronală. În anul următor, Hebb a demonstrat că stimularea neuronului postsinaptic eficient și repetat (potențial de acțiune) precedată de stimularea presinaptică este necesară pentru a schimba puterea unei conexiuni interneuronice. Rezultatul acestui fenomen sunt modificări biochimice, care sunt urmate de adaptări anatomice care întăresc conexiunile dintre neuronii vecini. Astfel, stimularea eficientă are ca rezultat conexiuni interneuronale mai puternice. Puterea impulsului de excitație trebuie să depășească o valoare de prag pentru a crește eficacitatea sinaptică și stabilitatea conexiunilor dintre neuroni.

În 1969, Raisman a demonstrat că o leziune unilaterală a hipocampului are ca rezultat formarea de noi sinapse (sinaptogeneză) de către axonii din sistemul hipocampal contralateral rămas. Astfel, porțiunea postsinaptică a unei sinapse continuă să funcționeze corect în ciuda degenerării regiunii presinaptice, iar axonii supraviețuitori formează noi sinapse. Fibrele care formează (noile) sinapse sunt omoloage cu sinapsele deteriorate, ceea ce poate facilita în mod semnificativ restabilirea funcției normale. În cercetările ulterioare, a fost descoperită încolțirea, care cuprinde formarea de noi axoni și creșterea de noi ramuri (germeni) în axoni

nedeteriorați, intacti, iar sinaptogeneza a fost identificată în căile aferente și eferente ale hipocampului [1].

Definiția neuro-biologică modernă a neuroplasticității. Cea mai recentă definiție a neuroplasticității se bazează pe modificările permanente ale proprietăților celulelor nervoase care apar ca urmare a stimulilor de mediu sau ca urmare a unei întreruperi a continuității sau a altor leziuni ale sistemului nervos [1].

Neuroplasticitatea - definită ca capacitatea creierului de a suferi modificări neurobiologice ca răspuns la stimuli extrinseci, cum ar fi adversitatea timpurie a vieții expunerea cronică la stres și/sau stimuli intrinseci, în special efectele genetice sau epigenetice. Răspunsurile la aceste modificări pot fi vizualizate la nivel structural (de exemplu, numărul de celule, densitatea și morfologia coloanei dendritice sau nivelurile de proteine sinaptice) și la nivel funcțional (de exemplu, arderea sincronă) care, la rândul său, determină starea rețelelor, răspunsurile la stres, starea de spirit, cogniția și comportamentul. Aceste schimbări pot fi adaptative și pot contribui la reziliența în grupurile expuse riscului sau pot fi dezadaptative, ducând la neuropatologie și tulburări psihiatrice [8].

Plasticitatea creierului în urma traumei. Persoanele cu diferite grade de traumă cerebrală pot experimenta neuroplasticitate, ceea ce înseamnă că creierul lor poate să-și redezvolte sau să-și reorganizeze funcționalitatea în urma leziunilor. Conform cercetărilor publicate în *Translational Research in Traumatic Brain Injury*, există trei faze principale ale neuroplasticității după o traumă cerebrală. Aceste faze includ:

➤ *Faza 1. Imediat după leziune, neuronii încep să moară. Căile inhibitorii corticale sunt scăzute. Această fază inițială durează 24-48 de ore. Poate stimula căi secundare care au fost rareori folosite înainte de traumă.*

➤ *Faza 2. A doua fază are loc la câteva zile după traumatism. Activitatea acestor căi corticale se schimbă de la inhibitor la excitator. Sunt create noi sinapse. Neuronii și alte celule ale creierului înlocuiesc celulele deteriorate pentru a facilita vindecarea.*

➤ *Faza 3. Faza finală are loc după câteva săptămâni. Noile sinapse continuă să fie generate pentru a remodela creierul. Prin germinare axonală și reorganizare ulterioară în jurul daunelor [2]. În această fază, terapia și reabilitarea pot ajuta creierul să învețe noi căi neuronale. Acest lucru permite creierului să reducă efectele traumei [9].*

Importanța clinică. Plasticitatea sinaptică, reorganizarea funcțională și diaschiza demonstrează procese unice pe care creierul le utilizează ca răspuns la deteriorarea și restabilirea funcției. Pe măsură ce cercetările continuă să exploreze conexiunile funcționale din creier și ceea ce influențează aceste conexiuni, vom fi capabili să dezvoltăm terapii mai direcționate pentru a ajuta creierul să-și recapete funcția mai rapid și mai complet.

Din punct de vedere clinic, mai multe opțiuni de tratament pot fi utilizate pentru a ajuta la ghidarea neuroplasticității în restabilirea funcției și tratarea simptomelor nedorite. Un exemplu este terapia cu oglindă, o tehnică folosită în durerea membrilor fantomă. S-a demonstrat că aceasta are o activare crescută și

conectivitate funcțională în rețeaua frontoparietală [10].

Una dintre cele mai studiate tehnici de reabilitare este terapia de mișcare indusă de constrângeri (CIMT). Folosită la pacienții cu un accident vascular cerebral, premisa este că, prin constrângerea membrului funcțional, membrul afectat este angajat în practicarea sarcinilor repetitive și modelarea comportamentală. Folosind tehnologia imagistică prin rezonanță magnetică funcțională (fMRI), s-a demonstrat că pacienții care se angajează în această terapie au o activitate crescută în cortexul premotor și somatosenzorial secundar contralateral în asocieri cu o funcție îmbunătățită [11].

În timp ce terapiile pot fi folosite pentru a ajuta la ghidarea neuroplasticității, mai multe medicamente pot fi, de asemenea, utilizate pentru a influența vindecarea creierului. Acestea includ inhibitori selectivi ai recaptării serotoninei (ISRS) cum ar fi fluoxetina, serotoninei și inhibitori ai recaptării noradrenergice (SNRI) cum ar fi duloxetina, agoniști colinergici cum ar fi donepezilul, antagoniști parțiali glutaminergici precum amantadina și alții [12].

Depresia și anxietatea sunt ambele tulburări mentale care au fost asociate cu o scădere a plasticității neuronale a creierului. Atunci când plasticitatea neuronală scade, creierul devine mai rigid și mai puțin capabil să se adapteze la schimbările din mediu sau la stresul emoțional. Acest lucru poate contribui la apariția și persistența simptomelor depresiei și anxietății.

Tulburarea depresivă majoră a fost anterior ipotezată a fi o boală a deficitului de monoamine în care se credea că nivelurile scăzute de monoamine în fanta sinaptică stau la baza simptomelor depresive. Mai recent, totuși, a existat o schimbare de paradigmă către o ipoteză de neuroplasticitate a depresiei în care efectele din aval ale antidepresivelor, cum ar fi neurogeneza crescută, contribuie la îmbunătățirea cogniției și a dispoziției.

Terapiile moderne pentru depresie și anxietate au ca scop încurajarea neuroplasticității. Prin diverse tehnici, cum ar fi terapia cognitiv-comportamentală, meditația și exercițiile de respirație, pacienții sunt încurajați să-și antreneze creierul pentru a forma noi conexiuni și pentru a-și schimba modul de gândire și reacțiile la stres.

Neuroplasticitatea este parte integrantă a funcționării cognitive și afective sănătoase. Modificările morfologiei și densității dendritice, neurogeneza, expresia factorului de creștere și producția de neurotransmițători contribuie probabil la schimbările conectivității funcționale care stau la baza deficitelor comportamentale și cognitive în tulburare depresivă majoră [8].

Beneficii ale plasticității creierului. Neuroplasticitatea are un impact benefic asupra cunoașterii noastre. Prin neuroplasticitate, creierul poate să-și modifice conexiunile între neuroni și să-și ajusteze activitatea în funcție de experiențele și învățărilor noi. Acest proces ne permite să ne adaptăm la situații noi, să învățăm abilități noi și să ne ajustăm comportamentul în funcție de experiențele trăite. Deficitele în plasticitatea neuronală pot contribui la afecțiuni precum anxietatea și depresia. Studiile au arătat că persoanele cu depresie pot avea probleme de plasticitate neuronală, iar anumite tratamente antidepresive par să funcționeze prin promovarea plasticității neuronale. Această formă de

plasticitate este rezultatul utilizării constante a funcțiilor cognitive și a experiențelor personale. De exemplu, atunci când învățăm ceva nou sau când ne amintim de evenimente din trecut, creierul nostru suferă schimbări în conexiunile neuronale și în funcționarea sa generală.

➤ Neuroplasticitatea ajută, de asemenea, la îmbunătățirea memoriei. Creierul întărește conexiunile existente și creează noi conexiuni pentru a reține informații noi. Acest lucru ne face memoria mai puternică și mai durabilă.

➤ Reduce efectele îmbătrânirii. Neuroplasticitatea poate reduce declinul natural care are loc în creier pe măsură ce îmbătrânim. Pe măsură ce îmbătrânim, conexiunile din creier se pot slăbi sau dispărea. Cu toate acestea, datorită neuroplasticității, creierul poate deveni mai rezistent la efectele îmbătrânirii.

➤ De asemenea, plasticitatea neuronală este importantă în procesul de recuperare post-traumatică, după leziuni cerebrale, cum ar fi accidentele vasculare cerebrale sau traumatismele cerebrale. Un studiu din domeniul neuroștiinței a arătat că anumite activități specifice sarcinii pot promova recuperarea pacienților care au suferit un accident vascular cerebral, stimulând neuroplasticitatea și neurogeneza (formarea de noi celule în creier).

➤ Îmbunătățirea plasticității neuronale poate, de asemenea, să stimuleze neurogeneza și să conducă la creșterea volumului creierului. Acest lucru sugerează că plasticitatea neuronală nu este doar importantă pentru adaptarea la experiențe și pentru învățare, dar poate avea și un impact semnificativ asupra sănătății generale a creierului.

Concluzii. Neuroplasticitatea este esențială pentru învățarea și dezvoltarea pe tot parcursul vieții. Ea apare datorită utilizării funcției cognitive și a experiențelor noastre. Acest lucru permite să învățăm lucruri noi și să învățăm din experiențele noastre, datorită flexibilității creierului nostru.

Creierul nostru este în continuă schimbare, iar neuroplasticitatea este cheia acestei schimbări. În concluzie, neuroplasticitatea are un impact profund asupra cunoașterii noastre, modelându-ne viziunea asupra lumii și influențând modul în care creierul funcționează. Este important să recunoaștem această capacitate a creierului de a se adapta și de a învăța, deoarece oferă oportunitatea de a ne dezvolta continuu și de a ne adapta la schimbările ce au loc în jurul nostru. În esență, este mecanismul biologic pentru învățare și crearea de noi amintiri.

Referințe bibliografice

1. Bogdan Feliks Kania, Danuta Wrońska și Dorota Zięba. *Introduction to Neural Plasticity Mechanism*. <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=73936#ref18> doi: 10.4236/jbbs.2017.72005 (vizitat 11.02.2024).
2. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK557811/> *Neuroplasticity* (vizitat 19.02.2024).
3. https://www.physio-pedia.com/Neuroplasticity#cite_note-What_is_Neuroplasticity-4 (vizitat 18.02.2024).
4. <https://www.brainfutures.org/neuroplasticity-101/> (vizitat 11.02.2024).
5. Oberman, L., & Pascual-Leone, A. (2013). Changes in plasticity across the lifespan: Cause of disease and target for intervention. *Progress in Brain Research*, 207, 91–120. <http://doi.org/10.1016/B978-0-444-63327-9.00016-3>
6. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7818866/> *Mechanisms of neuroplasticity and brain degeneration: strategies for protection during the aging process*. Published online 2020 Aug 10. doi: [10.4103/1673-5374.286952](https://doi.org/10.4103/1673-5374.286952).
7. Walenzuela, M.J., Breakspear, M. and Sachdev, P. (2007) *Complex Mental Activity and the Aging Brain: Molecular, Cellular and Cortical Network Mechanisms*. *Brain Research Reviews*, 56, 198-213. <https://doi.org/10.1016/j.brainresrev.2007.07.007>
8. Alexandria N. Tartt, Madeline B. Mariani, Rene Hen, J. John Mann, and Maura Boldrini; *Dysregulation of adult hippocampal neuroplasticity in major depression: pathogenesis and therapeutic implications*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9167750/> doi: [10.1038/s41380-022-01520-y](https://doi.org/10.1038/s41380-022-01520-y)
9. YouRong Sophie Su, Anand Veeravagu, and Gerald Grant. *Neuroplasticity after Traumatic Brain Injury*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK326735/> (vizitat 11.02.2024).
10. Maier M, Ballester BR, Verschure PFMJ. *Principles of Neurorehabilitation After Stroke Based on Motor Learning and Brain Plasticity Mechanisms*. *Front Syst Neurosci*. 2019;13:74. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6928101/> (vizitat 14.02.2024).
11. Johansen-Berg H, Dawes H, Guy C, Smith SM, Wade DT, Matthews PM. *Correlation between motor improvements and altered fMRI activity after rehabilitative therapy*. *Brain*. 2002 Dec;125(Pt 12):2731-42. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12429600/> (vizitat 14.02.2024).
12. Carrillo-Mora P, Alcantar-Shramm JM, Almaguer-Benavides KM, Macías-Gallardo JJ, Fuentes-Bello A, Rodríguez-Barragán MA. *Pharmacological Stimulation of Neuronal Plasticity in Acquired Brain Injury*. *Clin Neuropharmacol*. 2017 May/June;40(3):131-139. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28471767/> (vizitat 21.02.2024).

CZU 37.091

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.36>

REZUMAT

În acest articol analizăm unele idei referitoare la rolul managerilor școlari în procesul de adaptare a cadrelor didactice debutante pentru eficientizarea integrării în mediul școlar și asigurarea procesului educațional de calitate. Odată cu evoluția sistemului educațional și în contextul dezvoltării acestuia în corespundere cu prioritățile strategice a statului din Republica Moldova, sporește necesitatea de înregistrare a progreselor în context formativ în toate aspectele educației. Dezideratul de asigurare a calității educației se realizează prin obținerea succeselor la diverse capitole: modernizarea instituțiilor de învățământ, asigurarea cu cadre didactice profesioniste, adaptarea și integrarea debutanților în activitatea profesională, îmbunătățirea nivelului de competență al cadrelor didactice, implicarea în proiecte și colaborarea în cadrul parteneriatelor educaționale, etc. Toate acestea se încadrează în gestionarea și soluționarea problemelor în cadrul managementului școlar, dar și în problematica generală a educației care actualmente, influențează modalitatea de adaptare profesională a cadrelor didactice debutante. Susținem ideea că, în special la debutul carierei nu numai instituțiile statului trebuie să susțină cadrele didactice, dar și întreaga societate, să fie preocupată de crearea condițiilor optime pentru optimizarea procesului de adaptare a cadrelor didactice debutante, asistența și organizarea mentoratului în vederea asigurării contextului funcțional pentru dezvoltarea personală și profesională a cadrelor didactice.

Cuvinte-cheie: cadre didactice debutante; manageri școlari; adaptare profesională; dezvoltare profesională; formare profesională; integrare profesională.

THE ROLE OF SCHOOL MANAGERS IN ADAPTATION BEGINNER TEACHERS

GORAȘ Mariana,
PhD student,
"Ion Creangă" State Pedagogical University
mariana.goras@yahoo.com
<https://orcid.org/0009-0001-2450-7936>

SUMMARY

In this article, we analyze some ideas related to the role of school managers in the process of adaptation of beginning teachers for the efficiency of integration in the school environment and the assurance of the quality educational process. Along with the evolution of the educational system and in the context of its development in accordance with the strategic priorities of the state of the Republic of Moldova, the need to record progress in a formative context increases in all aspects of education. The aim of ensuring the quality of education is achieved by achieving success in various areas: the modernization of educational institutions, the provision of professional teaching staff, the adaptation and integration of beginners in the professional activity, the improvement of the level of competence of teaching staff, involvement in projects and collaboration within partnerships educational, etc. All of this falls within the management and solution of problems within school management, but also in the general issue of education, which currently influences the way of professional adaptation of beginning teaching staff. We support the idea that, especially at the beginning of their career, not only state institutions must support teachers, but also the whole society, to be concerned with creating the optimal conditions for optimizing the adaptation process of beginning teachers, assisting and organizing mentoring in order to ensure the functional context for the personal and professional development of teachers.

Key words: beginning teaching staff; school managers; professional adaptation; professional development; professional training; professional integration.

Introducere. În ultima perioadă de timp, tot mai mult se pune accent pe provocările globale și acțiunea fenomenului globalizării asupra dezvoltării educației, precum și pe perspectivele de dezvoltare și modernizare a sistemului educațional, prin implementarea noilor abordări în procesul educațional. Odată cu evoluția sistemului educațional și în contextul dezvoltării acestuia în corespundere cu prioritățile strategice a statului din Republica Moldova, sporește necesitatea de înregistrare a progreselor în context formativ în toate aspectele educației. Astfel, realizarea dezideratului de asigurare a

calității educației pornește de la cerințele și valorile europene pentru modernizarea sistemului educațional, concomitent cu prevederile documentului de politică publică „Strategia națională de dezvoltare *Moldova Europeană 2030*, aprobată prin Legea 315 din 17 noiembrie 2022” [8] care fixează drept obiectiv general nr. 3 *Garantarea educației corespunzătoare și de calitate pentru toți pe tot parcursul vieții*. Scopul strategic în domeniul educației este oferirea de oportunități pentru toți oamenii de a-și dezvolta deprinderi, cunoștințe, abilități și competențele necesare pentru a-și valorifica

cât mai bine potențialul atât în viața profesională, cât și în cea personală. În același context, un șir de acțiuni strategice în sensul asigurării unor schimbări pe dimensiunea dezvoltării profesionale, inclusiv, achiziționarea de competențe în corespundere cu nevoile individuale ale cadrelor didactice debutante, sunt prevăzute în Codul educației al Republicii Moldova, nr. 152 din 17 iulie 2014 [3] ce reprezintă documentul național de bază care reglementează procesul de dezvoltare a sistemului educațional. Alte documente de politici publice, de importanță majoră pentru domeniile educației, reprezentate prin Strategia de dezvoltare *Educația 2030* și Programul de implementare a acesteia pentru anii 2023-2025 [7], aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 114 din 7 martie 2023 prevăd un sistem de acțiuni consolidate, ce posedă un caracter intersectorial și național care să contribuie la asigurarea sistemului educațional cu personal didactic și managerial calificat, competent și motivat. Accentul și atenția sporită sunt axate pe motivație, starea de bine, sprijinul profesional al tinerilor specialiști pe tot parcursul carierei, formarea și certificarea mentorilor și implementarea programelor de mentorat pentru integrarea și dezvoltarea profesională a cadrelor didactice debutante.

Evident, ideile strategice menționate reflectă importanța și prețuirea resurselor umane, care reprezintă forța motrice și garantul reformei educaționale, promovării inovațiilor pedagogice și asigurării calității educației. Prin urmare, preocupările pentru consolidarea caracterului permanent al educației sunt determinate de nevoia de educație, iar pentru a satisface această nevoie, la nivel de politici și practici educaționale sunt întreprinse diverse acțiuni, concomitent cu sporirea nivelului de responsabilitate față de rezultatele scontate în vederea consolidării societății bazate pe cunoaștere, în esență directă pe educație. În această ordine de idei se încadrează nivelul de competență, motivația, prestația cadrelor didactice și a managerilor școlari, care influențează direct performanța sistemului educațional, nivelul de cultură și rezultatele elevilor, respectiv, adaptarea cadrelor didactice, dezvoltarea performanțelor cadrelor didactice și formarea profesională de calitate pe tot parcursul carierei didactice reprezintă o prioritate a sistemului național de educație.

Luând în considerație cele menționate anterior, considerăm că adaptarea la noile condiții mereu schimbătoare ale vieții, la generația de elevi cu viziuni contemporane, necesită o menținere a echilibrului psihologic și o continuă formare a cadrelor didactice debutante pentru realizarea profesională. Cu certitudine, la începutul debutului profesional, cadrele didactice au nevoie de dezvoltarea tuturor dimensiunilor de personalitate: intelectuală, morală, tehnologică etc., iar acestea fiind conturate într-o anumită configurație relațională și de comunicare, oferă șanse egale din perspectiva integrării profesionale.

În contextul ultimelor tendințe accelerate în educație, demersul nostru face chemare la modificări în programele de studii vizând domeniul de formare profesională a cadrelor didactice debutante, optând pentru trecerea de la achiziționarea cunoștințelor

teoretice la formarea competențelor practice, formarea abilităților de a lua decizii, de a iniția un traseu personal de adaptare și dezvoltare profesională continuă. În același timp, managerii școlari vor identifica mentorii din rândul cadrelor didactice cu experiență în domeniu care să posede inițiativă personală și să se implice în competiție educațională pentru un proces de mentorat de succes în adaptarea, dezvoltarea și integrarea profesională a cadrelor didactice debutante.

Materiale și metode. Analiza literaturii de specialitate ne-a permis să identificăm diverse opinii ale cercetătorilor din Republica Moldova, preocupați de conceptul de adaptare profesională, abordat din diverse aspecte ale teoriei și practicii managementului resurselor umane din învățământ, avansând spre cercetări cu caracter inovator și relevant domeniului de referință. În acest cadru de cercetare, o contribuție substanțială în studiul factorilor, indicatorilor și condițiilor care influențează procesul de adaptare, au avut-o cercetătorii: Л. Гришанов, В. Цуркан, М. Pleșca, Е. Țarnă, N. Bucun, Е. Puzur, S. Rusnac, O. Paladi etc. În accepțiunea autorilor citați, adaptarea presupune procesul prin care indivizii își manifestă obișnuințele sau caracteristicile pentru a face față transformărilor din mediu și depind permanent de interacțiunea factorilor interni și externi. Factorii interni ai adaptării depind de fiecare personalitate în parte, iar factorii externi reprezintă anumite condiții, obiective independente.

În opinia autoarei E. Țarnă [10, p.17], *adaptarea este concepută ca una dintre proprietățile principale ale organismului care contribuie la modificarea adecvată a funcțiilor corespunzătoare schimbărilor ce intervin din mediul social.* Prin urmare, deducem că în baza proprietăților pe care le posedă organismul este absolut necesară o reacție rapidă a acestuia la schimbările mediului cu care se confruntă. Din opinia expusă ne permitem să constatăm că, pentru a face față schimbărilor și provocărilor rapide care au loc în mediul profesional, se impune abordarea conceptului de *formare continuă ca perspectivă în optimizarea procesului de adaptare a cadrelor didactice debutante* dintr-o accepțiune modernă și amplă, cu rolul de a pune la dispoziția fiecărui specialist resursele necesare, pentru a putea descoperi și îmbogăți propriul potențial creativ de dezvoltare profesională continuă și de a percepe cariera didactică ca o alegere atractivă.

Un alt cercetător P. Popescu-Neveanu vine cu precizări în lucrările sale privind importanța adaptării pentru organismele vii, și anume „*adaptabilitatea* este capacitatea organismelor vii de a realiza reacții de răspuns care să le mărească șansele de supraviețuire în condițiile schimbătoare ale mediului. Este dezvoltată maxim la om, care nu numai că se conformează cerințelor mediului, ci le și modifică, transformându-le în concordanță cu necesitățile sale” [6, p.24]. Așadar, din punct de vedere adaptativ, este extrem de importantă atât formarea conștiinței profesionale de valoare ridicată, cât și dezvoltarea flexibilității la schimbările intervenite în mediul profesional. Spre exemplu, învățarea permanentă atenuază diferențele în formarea profesională, prelungește durata participării la viața activă, optimizează adaptarea la schimbare și crește randamentul

profesional, iar viața activă favorizează menținerea sănătății. Interacțiunea dintre organism și mediu este reflectată și în explicația termenului de *adaptare*, atât din punct de vedere psihologic „proces prin care individul ajunge la o relație echilibrată cu mediul în care trăiește”, cât și din punct de vedere biologic „proprietate a organismelor vii datorită căreia o serie de caracteristici anatomice și fiziologice ale acestora se pot modifica în funcție de particularitățile sau de transformările mediului înconjurător” [4, p.21].

O explicație clară asupra procesului adaptării socioprofesionale ne oferă autoarele M. Cojocaru-Boroșan, E. Țărnă, L. Sadovei [5, p.9], prin viziunea expusă *adaptarea profesională, prin care se subînțelege adaptarea la caracterul, condițiile și organizarea procesului de muncă, iar, pe de altă parte, adaptarea sociopsihologică, ceea ce semnifică procesul de adaptare a personalității la grupul social nou format,*

alegerea noului mod de comunicare și comportament. Prin urmare, deducem că, adaptarea profesională a cadrelor didactice debutante depinde de dezvoltarea aptitudinilor comunicative, organizatorice și de evaluare a situațiilor specifice mediului educațional, iar specificitatea situațiilor consistă în măsura în care caracteristicile personale stabile se generalizează și se adaptează la dinamica contextului existent.

Conceptul de adaptare a fost abordat din diferite puncte de vedere: psihologic, pedagogic, biologic, fiziologic, medical, sociologic etc. Abordările respective au contribuit substanțial la elucidarea domeniului vizat, îmbogățindu-se și completându-se reciproc.

În contextul documentării și analizei abordărilor specialiștilor din diverse domenii cu referire la conceptul de adaptare, propunem o sinteză ce vizează semnificația conceptului de adaptare doar din unele domenii și după surse variate.

Tabelul 1. Semnificația conceptului de adaptare în diverse domenii

Domeniul	Definiția	Autorul/ sursa
Psihologie	<i>Adaptare</i> – există adaptare atunci când organismul se transformă în funcție de mediu, iar această variație are ca efect un echilibru al schimbărilor între mediu și el, favorabil conservării sale.	Jean Piaget, p.95
	<i>Adaptare</i> – proces prin care individul ajunge la o relație echilibrată cu mediul în care trăiește.	Eugenia Dima, Doina Cobet ș.a., DEXI, Editura ARC, 2007, p.21.
	<i>Adaptare</i> – concept care vizează reacția, conduita, ce pune organismul și activitatea psihică ce îl caracterizează social în repliere suplă la condițiile variabile și numeroase ale mediului în care acesta trăiește, capacitatea psihicului de a se modifica în raport cu schimbările intervenite în condițiile sale de viață, devenind apt de a îndeplini funcțiile și obiectivele sale.	Șchiopu U. Dicționar de psihologie. București: Editura Babel, 1997.
	<i>Adaptare</i> – ansamblu al modificărilor conduitelor care vizează asigurarea echilibrului relațiilor între organism și mediile lui de viață și, în același timp, al mecanismelor și proceselor care susțin acest fenomen.	Larousse. Marele dicționar al psihologiei. București: Editura Trei, 2006, 1360 p.
	<i>Adaptare</i> – proces dinamic de schimbare, dezvoltat în mod voluntar sau involuntar, în scopul replasării organismului într-o poziție mai avantajoasă față de mediul înconjurător și presupunând capacitatea de a învăța. Comportamentul este medierea cea mai des folosită pentru plasarea organismului într-o situație mai puțin amenințătoare, pentru satisfacerea trebuințelor sale, pentru asigurarea atât a propriei supraviețuiri, cât și a speciei sale. Un obstacol obligă la o mobilizare a organismului care încearcă prin comportament să-și mențină echilibrul anterior sau să ajusteze și să creeze un nou echilibru compatibil cu supraviețuirea sa. Căutarea acestui echilibru este o necesitate psihologică. Adaptarea se manifestă la toate nivelurile structural-funcționale din a căror dinamică se constituie condiția umană.	Doron R., Parot F. Dicționar de psihologie. București: Humanitas, 2007.

Sociologie	<i>Adaptarea socială</i> este definită ca fiind un „produs al acumulării și condensării în timp a interacțiunii interpersonale, caracterizat printr-o serie de transformări și ajustări mutuale ale trăsăturilor de personalitate și conduitei indivizilor participanți la interacțiune”.	Bogdan-Tucicov A. Chelcea S., Golu M. et al. Dicționar de psihologie socială. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
	<i>Adaptare socială</i> – proces de asimilare de către personalitate a relațiilor sociale existente, a normelor, a etaloanelor, a tradițiilor existente în societatea în care trăiește și activează, descrie mecanismele prin care un individ se recunoaște apt de a aparține unui grup.	Березин Ф.Б. Психология и психофизиология адаптации человека. Ленинград: Наука, 1988.
	<i>Adaptare socială</i> – o formă de activitate socială care constă din stăpânirea ambianței. Ea urmărește realizarea unui echilibru între capacitățile, aspirațiile, obiectivele și dorințele individului cu cerințele și solicitările ambianței sociale și a mijloacelor oferite de ea pentru satisfacerea acestor aspirații.	Klein R.M. Dictionary of Sport Science. Schorndorf: Edit. E. Beyer, Karl Hofmann Verlag, 1987.
	<i>Adaptare socială</i> – măsura în care persoana este capabilă să atingă scopuri personale, incluzând acceptarea din partea egalilor și starea de bine emoțională adecvat nivelului său de dezvoltare. Autorul subordonează adaptarea socială ca un element particular, conceptului de competență socială, ce include și deprinderile necesare producerii răspunsurilor adecvate contextului social și performanța sau calitatea acestor răspunsuri.	Cavell T.A. Social adjustment, social performance, and social skills: A tri-component model of social competence. In: Journal of Clinical Child Psychology, 1990, No 19 (2), p. 111-122.
Fiziologie	<i>Adaptare</i> – ansamblu al fenomenelor senzoriale și comportamentale care se traduc prin realizarea unui nou echilibru de funcționare în urma unei perturbări.	A. Ardeleanu, D. Dorneanu și Larousse, MDP, București, Editura trei, 2006, p. 24.
	<i>Adaptare</i> – reprezintă o totalitate de reacții fiziologice, care asigură homeostaza (menținerea mediului intern constant).	A. Timuș, V. Anestiadi ș.a., EMP, Chișinău: Redacția principală a Enciclopediei, 1984, p. 10.
	<i>Adaptare</i> – un răspuns sistemic intenționat al individului, oferindu-i posibilitatea de a realiza activități sociale și de viață sub influența unor factori, a căror intensitate și amploare duce la dezechilibru homeostatic.	Медведев В.И. О проблеме адаптации. Компоненты адаптационного процесса. Ленинград: Наука, 1984.
	<i>Adaptarea</i> - una dintre proprietățile fundamentale ale organismului de a-și modifica adecvat funcțiile și structurile corespunzătoare schimbărilor cantitative și calitative ale mediului înconjurător.	Coașan A., Vasilescu A. Adaptarea școlară. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
Biologie	<i>Adaptare</i> – ansamblu al ajustărilor realizate de un organism pentru a supraviețui și a-și perpetua specia într-un mediu ecofizic dat.	A. Ardeleanu, D. Dorneanu și Larousse, MDP, București, Editura trei, 2006, p. 24.
	<i>Adaptare</i> – proprietate a organismelor vii datorită căreia o serie de caracteristici anatomice și fiziologice ale acestora se pot modifica în funcție de particularitățile sau de transformările mediului înconjurător. <i>Efectele adaptării sunt favorabile vieții organismelor în condiții de mediu noi sau modificate.</i>	Eugenia Dima, Doina Cobet ș.a., DEXI, Editura ARC, 2007, p.21.
	<i>Adaptare</i> – acomodare, aclimatizare a organismelor vii la mediul înconjurător.	Lăcrămioara Chihai, Lucia Cifor, Doina Cobet, Eugenia Dima ș.a., DEI, Editura Cartier, 1999, p.28.

	<i>Adaptare</i> – capacitate pentru dezvoltarea individuală a organismului uman, care constituie baza biologică a <i>instruirii, antrenamentului, călirii organismului</i> , ce asigură perfecționarea calităților conform sarcinilor impuse.	A. Timuș, V. Anestiadi ș.a., EMP, Chișinău: Redacția principală a Enciclopediei, 1984, p. 10.
	<i>Adaptarea</i> este un proces de modificare prin care un individ sau un grup își adecvează, parțial sau total, propriul mod de a acționa în funcție de condițiile și exigențele mediului natural sau socio-cultural. Adaptarea omului la condițiile mediului este una dintre principalele probleme științifice interdisciplinare. Adaptarea nu este altceva, decât procesul de acomodare a individului, a însușirilor personalității la condițiile schimbătoare ale vieții și activității omului. Procesul de adaptare este legat de formarea reacțiilor necesare, care ar asigura menținerea sănătății și capacității de muncă a omului, de transformarea activă a mediului extern pentru crearea condițiilor de viață, de muncă și de trai ce ar facilita acomodarea subiectului la situațiile noi.	Enciclopedia de Filosofie și Științe Umane. București: Editura Deagosini, ALL Educațional, 2007.

Sursa: elaborat de autor în baza informațiilor cercetate și prelucrate din diverse resurse

În baza conținutului din tabelul de mai sus, putem compara materialul selectat din diverse surse cu privire la semnificația conceptului de adaptare în diverse contexte, atunci când se analizează aspectele teoretice, în mod special, cele referitoare la personalitate și adaptarea în mediu sau la factorii implicați în facilitarea adaptării. Există cu mult mai multe explicații în esența adaptării, prin care adaptarea poate fi înțeleasă restrictiv, în funcție de trăsăturile personalității și de mediul social. Pentru a realiza această performanță, personalitatea trebuie să dețină două tipuri de informații despre mediul său: privitoare la receptarea și clasificarea segmentelor mediului și referitoare la modul de transformare al mediului într-un mediu mai folositor.

Din multitudinea argumentelor explicative ale cercetătorilor, deducem că adaptarea este strâns legată de proprietățile organismului uman, caracteristicile și trăsăturile individuale ale personalității umane, precum și de factorii care influențează adaptarea în diverse medii, conform nevoilor individului. În același context al semnificațiilor conceptului de adaptare din domeniile selectate în tabel: psihologie, sociologie, biologie și fiziologie, se încadrează pe deplin modelul de adaptare Roy, în care autorul se expune vizavi de ființele umane care reprezintă sisteme adaptative bio-psiho-sociale și, fiind implicate în procesul de adaptare, posedă capacitatea de a face față și a se adapta la schimbările mediului. Conform modelului Roy, există patru subsisteme care derivă din sistemele umane, și anume: conceptul de sine, nevoi fiziologice, rolul funcțional și interdependența. Toate subsistemele nominalizate reprezintă moduri și modalități de adaptare pentru organismele umane și generează mecanisme de apărare la acțiunea diferitor stimuli provocatori din mediu. Prin urmare, personalitatea prin capacitățile organismului său se poate adapta la mediul său și influența prin mecanisme de apărare la diverse schimbări ale mediului.

Analiza minuțioasă a abordărilor specialiștilor din diverse domenii cu privire la conceptul de adaptare, ne permite să evidențiem faptul că, există și o legătură între adaptare și inteligență, atunci când personalitatea posedă capacitatea de a cunoaște și înțelege corect și în termen limitat, de a anticipa evenimentele și de a evalua

rezultatele acestora. Corelația directă între *inteligență și adaptare* este recunoscută, deoarece inteligența este considerată ca adaptare rapidă și eficace la cerințele mediului în transformare și ale condițiilor socio-economice. Acest aspect rezultă și din definiția inteligenței explicate în Marele dicționar al psihologiei și, care este interpretată ca fiind „capacitatea de adaptare la situații problematice noi”; „instrument al reușitei”, „al cunoașterii, abstractizării, al combinării și sintezei” [1]. Astfel, o fază de dezvoltare a personalității o constituie adaptarea prin prisma inteligenței și de integrare a unui individ într-o comunitate socială relativ stabilă. În acest sens, dezvoltarea personalității este prezentată ca un proces de aderare la un nou mediu social, de adaptare și, în cele din urmă, de integrare în acest mediu.

Personalitatea cadrelor didactice debutante în procesul de adaptare profesională se dezvoltă și prin intermediul culturii organizaționale create și manifestate în mediul școlar. Această remarcă o deducem din aspecte ale teoriei și practicii managementului resurselor umane în învățământ care au avansat prin cercetări cu caracter inovator și relevant domeniului. Din aceste perspective, cercetătoarea V. Andrișchi afirmă în una din lucrările sale că „în societatea informațională managementul trebuie să se refere primordial la oameni, să se ocupe de integrarea oamenilor într-o acțiune care implică asumarea în comun a riscurilor, să fie în strânsă legătură cu cultura organizației respective; să presupună asumarea angajamentului de respectare a obiectivelor și valorilor comune, sintetizate și operaționalizate în scopul specific al organizației și în obiectivele acesteia; să asigure fiecărui angajat capacitatea de creștere, dezvoltare, pe măsură ce se produc schimbări ale nevoilor și perspectivelor; să se bazeze pe angajați, diferențiați prin calificare și cunoștințe, care au în comun conștiința scopului organizației și a răspunderii individuale și colective” [2, p.22]. Prin urmare, în procesul de completare a instituției de învățământ cu cadre didactice noi, va câștiga acel manager școlar în ce privește acoperirea profesională pentru organizarea procesului educațional, care printre prioritățile de dezvoltare și de acumulare a rezultatelor în ascensiune, atenție deosebită va acorda creșterii nivelului culturii organizaționale, or,

aceasta va favoriza adaptarea, integrarea și stabilitatea cadrelor didactice debutante în noul colectiv.

În contextul ideii menționate supra despre procesul de aderare la un nou mediu social, în mod special pentru cadrele didactice debutante, un rol aparte le revine managerilor școlari care au o viziune clară asupra importanței factorului uman în procesele de dezvoltare a instituției de învățământ. Managerul școlii adoptă decizii menite să asigure utilizarea cât mai completă a performanțelor personalului didactic curentă, având un plan managerial, instrumente, pârghii motivaționale care sunt posibile a fi exercitate la nivelul instituției, la care se adaugă metodele și tehnicile oferite de știința managementului educațional. Pentru a asigura o dezvoltare corespunzătoare și strategică din punctul de vedere al progresului școlar, este necesar să existe preocupări intense privind pregătirea și dezvoltarea resurselor umane, cu accent pe cadrele didactice la începutul carierei profesionale. Aici este cazul, de menționat că managerii școlari trebuie să trateze mentoratul ca pe o activitate complementară, cerută de nevoia de adaptare și integrare a cadrelor didactice debutante, și nu ca pe o activitate competitivă sau o activitate dublă. Procedeele oficiale de dezvoltare și integrare profesională pot fi îmbogățite cu procesul de mentorat și golurile pot fi umplute. Conform unor opinii și îndrumări pentru managerii școlari în eficientizarea managementului [9], mentoratul este o mare oportunitate de a facilita inserția în viața școlară a unui cadru didactic care a finalizat formarea obligatorie, dar încă nu se simte confortabil cu activitatea de predare în școală. Mentoratul poate duce la o mai bună înțelegere a profesiei didactice, a specificului școlii, pentru a ajunge să-i cunoască și pe alți profesori și mediul de lucru.

În lista preocupărilor managementului educațional este indispensabil să se pună accent pe comunicarea eficientă și o atenție sporită să se acorde comunicării în procesul de adaptare a debutanților în mediul școlar. În viziunea autoarei E. Țarnă [11, p. 138], a comunica eficient în perioada de integrare socioprofesională înseamnă a fi receptiv față de necesitățile elevilor, înseamnă cunoaștere, adică putere de convingere. În această ordine de idei, profesorul debutant deține în

comunicare propriile cunoștințe, dar deseori experiențele lui sunt limitate, iar în acest caz, o cunoaștere profundă ar însemna dezvoltarea abilităților comunicative. Deci, învățământul trebuie să aibă în sistem nu doar absolvenți bine informați, dar și persoane cu abilități sociale, capabile de a trăi și de a munci în echipă, precum și sisteme axiologice ferm conturate pentru o comunicare și relaționare eficientă în cadrul grupurilor sociale.

Pe baza cercetărilor enunțate, pentru asigurarea concordanței și continuității între teorie și practică, în vederea formulării unor sugestii și recomandări în favoarea eficientizării procesului de adaptare a cadrelor didactice debutante, noi am conștientizat faptul că, este evidentă necesitatea de a evalua nivelul de adaptare a debutanților în mediul școlar, în scopul identificării problemelor cu care se confruntă aceștia la etapa inițială de exercitare a funcției didactice, precum și nevoile de formare profesională în debutul carierei pedagogice.

În context, am valorificat metodele următoare: 1) *metoda analitică* pentru examinarea surselor bibliografice și scoaterea în evidență a reperelor teoretice și metodologice care sunt orientate spre optimizarea adaptării cadrelor didactice debutante la procesul educațional modernizat, la condițiile actuale, precum și la mediul școlar în care studiază o generație de elevi cu viziuni contemporane și pe alocuri, cu rezerve în esență; 2) *metoda cantitativă* utilizată pentru conturarea imaginii reale cu privire la nivelul de adaptare al cadrelor didactice la începutul debutului profesional. Instrumentul de cercetare aplicat pentru obținerea unor rezultate cantitative este un chestionar pe care l-am tradus din lucrarea „Psihologia adaptării personalității” [12, p. 138].

Rezultate și discuții. În cadrul cercetărilor efectuate au fost incluși în lotul experimental 97 de cadre didactice debutante din instituțiile de învățământ primar, gimnazial și liceal din Republica Moldova. Toți profesorii au absolvit facultatea *Științe ale Educației*, își exercită funcția didactică în unul din primii trei ani de activitate, îndată după absolvire, și predau diverse discipline școlare. În continuare, prezentăm analiza unor rezultate obținute după aplicarea Chestionarului tradus și adaptat *Evaluarea nivelului de adaptare a cadrelor didactice debutante din învățământul primar și secundar general*.

Tabelul 2. Repartizarea cadrelor didactice debutante în funcție de vârstă

Vârsta debutanților	Nr respondenților (din 97)	% respondenților
22 ani	7	7,22%
23 ani	11	11,34%
24 ani	18	18,6%
25 ani	23	23,7%
26 ani	13	13,4%
27 ani	10	10,3%
28 ani	5	5,15%
29 ani	5	5,15%
30 ani	3	3,09%
32 ani	1	1,03%
34 ani	1	1,03%

Sursa: elaborat de autor în baza sintezei informațiilor prelucrate după aplicarea chestionarului

Din analiza răspunsurilor oferite de respondenții

implicați în experimentul pilot am dedus următoarele: cei

mai mulți ca număr (23 persoane) dintre cadrele didactice debutante care își exercită funcția în primii trei ani de activitate se încadrează în vârsta de 25 ani (23,7%), totodată, numărul cadrelor didactice care activează în debutul carierei cu vârsta de 23 și 24 ani, obținem 29 persoane (29,9%), iar însumând numărul de persoane cu vârstele de 23, 24 și 25 ani, obținem mai mult de jumătate din numărul total, 54 de cadre didactice (53,64%). Având

în vedere fluctuația cadrelor didactice și obținând rezultatul menționat supra, putem concluziona că, în primii trei ani de activitate se mențin în sistemul educațional circa 53% din cadrele didactice care încep activitatea didactică.

Un alt indicator analizat este mediul de reședință și rezultatele reflectate în Figura 1.

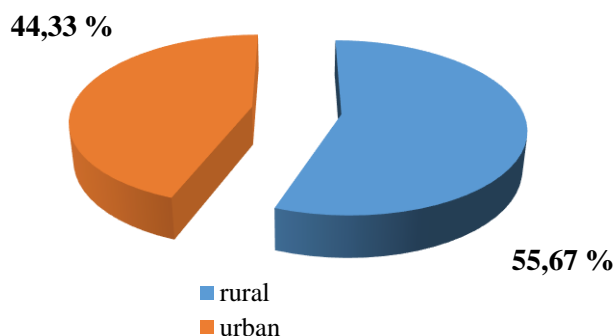

Figura 1. Mediul de reședință al cadrelor didactice debutante

Efectuând o analiză a datelor conform mediului de reședință unde sunt încadrate în activitatea didactică profesorii debutanți, am obținut 55,67% de persoane profesorează în mediul urban și 44,33% de persoane activează în instituțiile de învățământ primar și secundar general din mediul rural. - în mediul rural. În ultimii ani, deficitul de cadre didactice tot mai mult este pronunțat în mediul rural și, dacă în primii trei ani de activitate se mențin cadrele didactice în activitate, atunci mai târziu, ne confruntăm cu situația regretabilă, de părăsire a instituțiilor de învățământ.

adaptare mai rapidă și eficientă în cadrul instituției, colectivului de profesori, clasei de elevi etc., constatăm și elemente ale nivelului de adaptare al cadrelor didactice la începutul debutului profesional. În continuare, vom prezenta, parțial, rezultatele obținute din partea debutanților, participanți în lotul experimental.

Pentru a măsura *nivelul de adaptare profesională* în baza experimentului de constatare au fost selectate afirmațiile ce corespund manifestărilor comportamentului adaptativ (5 itemi), demonstrând capacitatea de flexibilitate și disponibilitatea debutantului față de mediul profesional.

La întrebarea „*La finalizarea unei sarcini complexe, eu deseori, simt satisfacție de la faptul că, eforturile comune au dat rezultatul așteptat*”, mai mulți profesori debutanți (89) consideră că, deseori, simt satisfacție de la faptul că, eforturile comune au dat rezultatul așteptat la o sarcină complexă, aceștia alcătuind (91,75%) și doar (8) respondenți (8,25%) nu sunt satisfăcuți de rezultatul așteptat. Analiza răspunsurilor, ne-au permis să constatăm că profesorii debutanți simt nevoia de a realiza sarcini în echipă, unde ar putea consulta cadrele didactice cu experiență, ar manifesta curaj în afirmare, s-ar simți importanți când părerea expusă contează pentru rezultatul așteptat.

Analizând răspunsurile respondenților la diverse întrebări a chestionarului privind nevoile pentru o

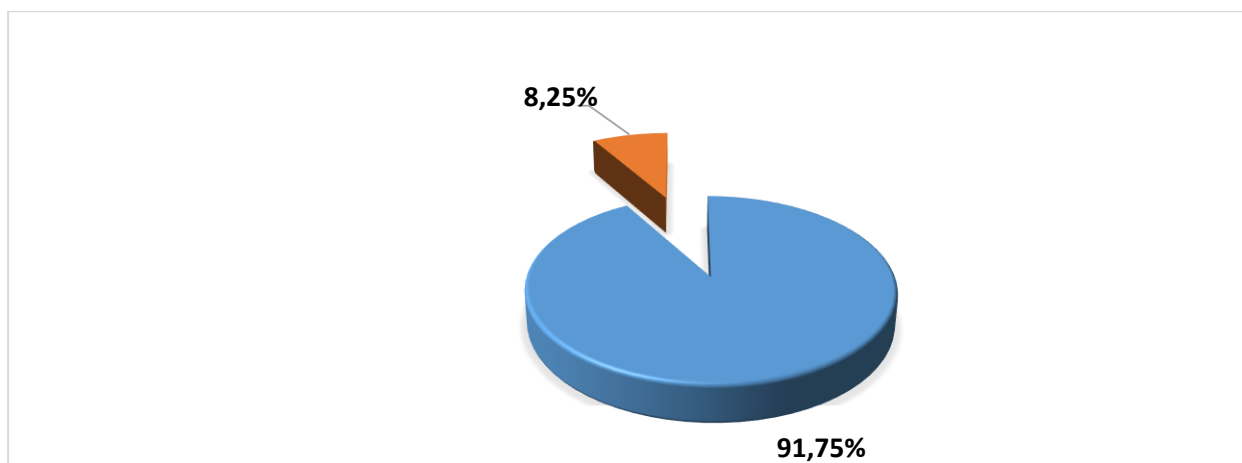

Figura 2. Distribuția frecvențelor vizând răspunsurile respondenților (itemul 1)

La întrebarea „*Trecerea de la o sarcină simplă la o sarcină cu grad de complexitate, nu necesită pentru mine,*

depunerea eforturilor mari”, aproape jumătate dintre respondenți (52) care alcătuiesc (53,51%) nu necesită

depunerea eforturilor mari la trecerea de la o sarcină simplă la o sarcină cu grad de complexitate, totodată, rămâne un număr, nu mic (45) de cadre didactice care necesită efort la trecerea la o sarcină cu grad de complexitate mai mare, acestea alcătuiesc (46,49%). Răspunsurile analizate ne orientează spre ideea că,

profesorii la începutul carierei

didactice întâmpină dificultăți în soluționarea sarcinilor cu diferit grad de complexitate și necesită timp pentru rezolvarea ulterioară a sarcinilor mai complexe, după o sarcină simplă.

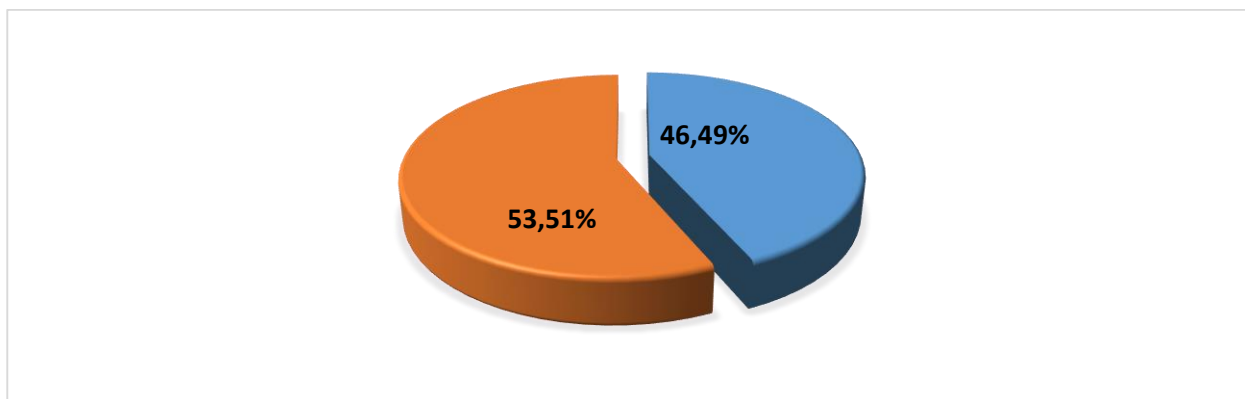

Figura 3. Distribuția frecvențelor vizând răspunsurile respondenților (itemul 2)

La întrebarea „Dificultățile și problemele așteptate, de obicei, pentru mult timp îmi afectează dispoziția”, au răspuns „Da” aproape jumătate dintre respondenți (43) care alcătuiesc procentul (44,33%), pe care, de obicei, dificultățile și problemele așteptate le afectează dispoziția pentru mult timp, restul cadrelor didactice (54)

nu sunt afectați de dificultăți și problemele așteptate (55,67%). Răspunsurile oferite ne orientează spre a înțelege despre importanța manifestării responsabilității profesionale din partea tânărului specialist care necesită acumularea de noi abilități necesare integrării socioprofesionale.

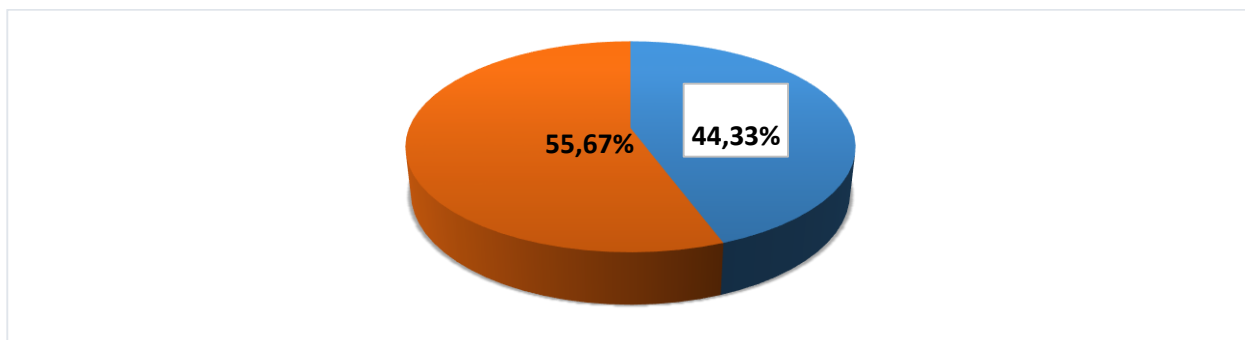

Figura 4. Distribuția frecvențelor vizând răspunsurile respondenților (itemul 3)

La întrebarea „Pentru a finaliza activitatea inițiată în termen, eu uneori, mă adresez colegilor mei pentru ajutor și susținere” (itemul 4), mai mulți profesori – 72 de persoane au răspuns „Da”, alcătuind procentul majoritar (74,23%), restul cadrelor didactice – 25 de persoane (25,77%), nu se adresează colegilor pentru

ajutor și susținere, uneori, pentru a finaliza activitatea în termen. Prin răspunsurile oferite din partea majoritară a cadrelor didactice, subînțelegem foarte clar că, profesorii debutanți au nevoie de susținere și ajutor pentru realizarea sarcinilor, precum și finalizarea acestora în termenii stabiliți.

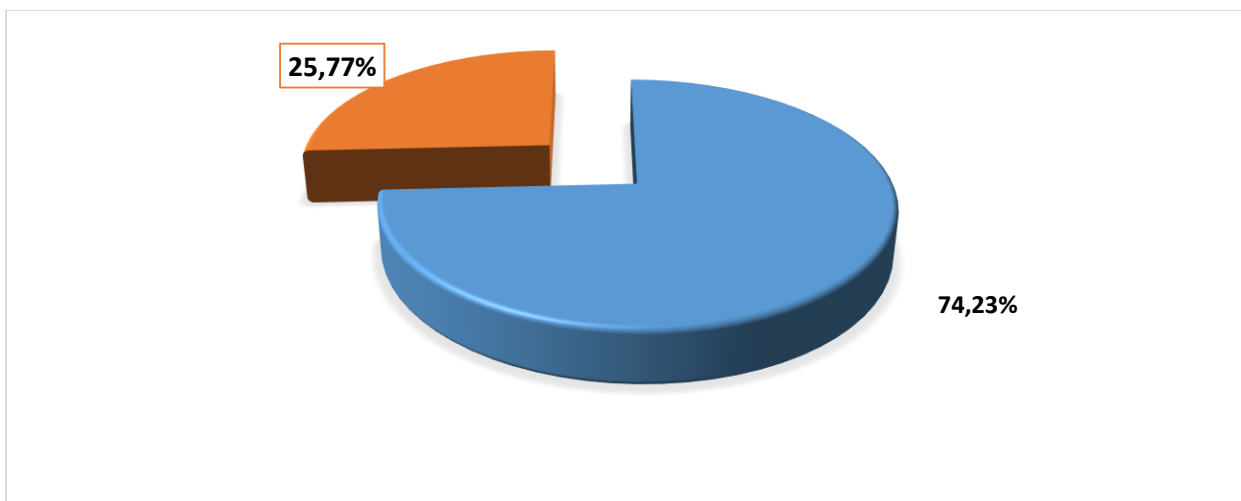

Figura 5. Distribuția frecvențelor vizând răspunsurile respondenților (itemul 4)

La întrebarea „*Uneori simt că, dacă dispuneam de o informație amplă și completă, eu mă încadram în organizarea activităților mai reușit*” (itemul 5), mai mulți respondenți - 71 care alcătuiesc procentul majoritar (73,20%) consideră că, se încadrau în organizarea activităților mai reușit, dacă dispuneau de o informație amplă și completă, totuși, printre debutanți – 26 de

persoane (26,80%), nu susțin părerea că, pentru a se încadra mai reușit în organizarea activităților, trebuie să dispună de o informație amplă. Și în acest caz, din rezultatele obținute putem deduce nevoia de informare a respondenților, insuficiența informației posedate, precum și necesitatea formării pentru dezvoltarea competențelor profesionale.

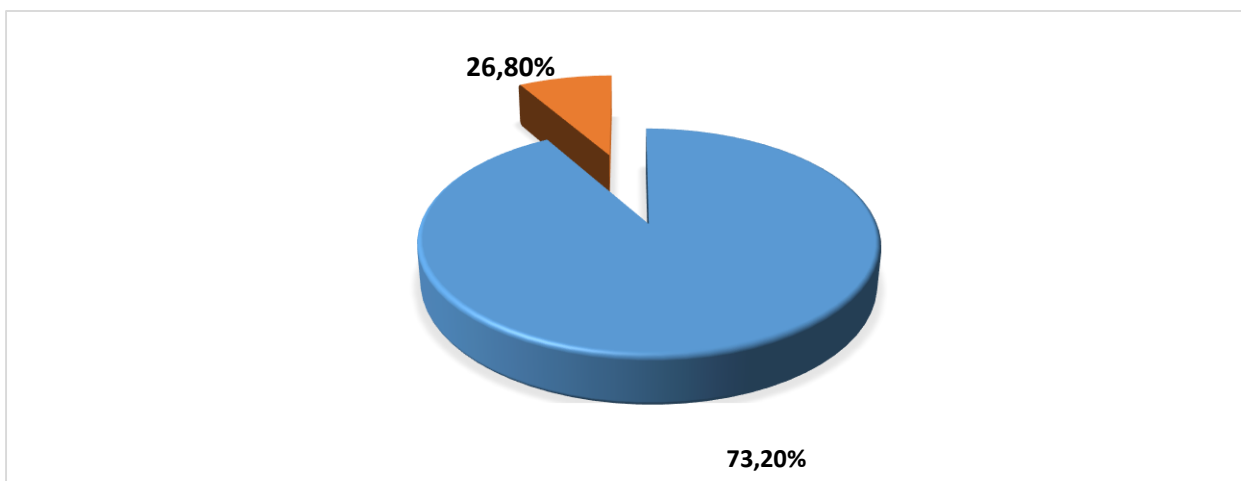

Figura 6. Distribuția frecvențelor vizând răspunsurile respondenților (itemul 5)

Concluzii. Cercetările efectuate și rezultatele prelucrate din răspunsurile cadrelor didactice debutante chestionate, ne-au ajutat să constatăm unele elemente ale nivelului de adaptare al cadrelor didactice la începutul debutului profesional și să identificăm nevoile pentru o adaptare limitată în timp și eficiență în cadrul instituției, colectivului de profesori, clasei de elevi, la începutul debutului profesional. Este evident faptul că, în condițiile provocărilor contemporane au loc schimbări permanente cu anumite consecințe ulterioare: crește oferta educațională privind integrarea cadrelor didactice în mediul școlar, scade imunitatea cadrelor didactice debutante urmare a influenței stresului ocupațional, se intensifică nevoile de adaptare în rândul debutanților, dar și sporește necesitatea îmbunătățirii condițiilor de muncă, motivației, ghidării în cariera profesională și valorificării competențelor profesionale ale acestora. În context, există necesitatea monitorizării procesului de adaptare,

prin interacțiuni directă și permanentă cu debutanții, manifestând cultură organizațională la nivelul managementului și abordărilor în mediul educațional. Prin intermediul unui management de calitate, manifestat în cadrul instituției de învățământ, poate fi influențat comportamentul cadrelor didactice la debutul profesional, contribuind astfel la valorificarea eficientă a potențialului individual și a profilului angajatului în vederea realizării finalităților educaționale, socioculturale și profesionale. În termeni de politică educațională această reflecție asupra manifestării posibilităților debutantului în perioada de adaptare implică responsabilitatea individului pentru succes sau eșec educațional. Cu referire la nevoile multiple ale cadrelor didactice debutante în procesul adaptării profesionale, considerăm că există necesitatea întreprinderii unor măsuri de prevenire a inadapării prin intermediul problematicii cercetării, determinate de lipsa

unei metodologii de evaluare a nivelului de adaptare profesională și de necesitatea implementării unui program de optimizare a adaptării profesionale a cadrelor didactice debutante în sistemul educațional general. În context, una dintre soluțiile pe care le propunem ține de implementarea unui *Program de Adaptare și Dezvoltare Profesională Continuă* pentru cadrele didactice debutante, care ar servi ca instrument de reglare și autoreglare a procesului de adaptare profesională, a dezvoltării carierei pedagogice și de creare a condițiilor necesare în prevenirea și depășirea dificultăților de adaptare, facilitând integrarea socioprofesională, prevenind eșecul profesional sau concedierea. O altă soluție pe care o propunem ține de eficientizarea parteneriatului educațional Școală - Centre de Formare Profesională Continuă și respectarea cerințelor bazate pe implementarea actului normativ - curriculumul la disciplină care determină finalitățile educației explicite,

reflectă politica educațională a statului și contribuie considerabil la formarea particularităților personalității umane. Prin urmare, se menține necesitatea și obligativitatea de a depune eforturi comune pentru a-i atrage în sistemul educațional pe tinerii specialiști, de a-i readuce în mediul profesional al școlii, de a-i ghida în procesul de mentorare și adaptare, de a le acorda susținerea educațională necesară în scopul integrării profesionale și manifestării ulterioare a potențialului valorificat. Generalizând ideile expuse, menționăm că efectul educațional depinde de climatul relațional dintre managerul școlar-cadru didactic, mentor - cadru didactic debutant, elev - cadru didactic, iar adaptarea eficientă în mediul educațional este în raport cu procesul de integrare socioculturală a cadrului didactic debutant, de acceptare a normelor și valorilor promovate de cultura organizațională respectivă.

Referințe bibliografice:

1. ARDELEANU, A., DORNEANU, D. LAROUSSE, *Marele dicționar al psihologiei*. București: Editura trei, 2006. 1358 p.
2. ANDRIȚCHI V., *Teoria și metodologia managementului resurselor umane în învățământ*. Chișinău: PRINT-Caro SRL 2012.
3. Codul educației al Republicii Moldova, nr. 152 din 17 iulie 2014, publicat în Monitorul Oficial nr. 319-324 din 243.10.2014, art. 634.
4. DIMA, E., COBEȚ, D., MANEA, L. *Dicționar Explicativ Ilustrat al Limbii Române*. Chișinău: Editura Arc: Editura Gunivas, 2007. 2280 p.
5. COJOCARU-BOROZAN M., ȚĂRNĂ E., SADOVEI L. *Integrare socioprofesională prin discurs didactico-științific*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2014. 236 p.
6. POPESCU-NEVEANU, P. *Dicționar de psihologie*. București: Albatros, 1978. 784 p.
7. Strategia de dezvoltare *Educația 2030* și în Programul de implementare a acesteia pentru anii **2023-2025**, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 114 din 7 martie 2023, publicată în Monitorul Oficial nr.134-137 din 20.04.2023, art. 289.
8. Strategia națională de dezvoltare *Moldova Europeană 2030*, aprobată prin Legea 315 din 17 noiembrie 2022, publicată în Monitorul Oficial nr.409-410 (8453-8454) din 21.12.2022.
9. MENTOR - Mentoring between teachers in secondary and high schools Project and agreement number - 2014-1-PL01-KA200-003335, <http://edu-mentoring.eu> (vizitat 12.02.2024).
10. ȚĂRNĂ, E. *Adaptarea studentului în mediul universitar*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2013. 193 p. ISBN 978-9975-46-158-0.
11. ȚĂRNĂ, E., Comportamentul comunicativ al profesorului debutant – tendințe și perspective în procesul de integrare socioprofesională. În: *Materialele Conferinței Republicane „Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului”*. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Vol. 2, 2017, p. 118 - 129.
12. Реан А.А., Кудашев А. Р., Баранов А. А. *Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика*. Санкт-Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. 479, [1] с.- (Психология - лучшее). ISBN 5-93878-211-2.

CZU 159.942:656.1

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.37>

SURSELE ȘOFATULUI AGRESIV

Haidu Felicia Aurica,

doctorand,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Psiholog, București, România

email: cabinet.psihologic@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-5409-4828>

REZUMAT

Articolul explorează comportamentul agresiv în trafic și identifică sursele sale multiple. Agresiunea rutieră este evidențiată ca având consecințe grave și este influențată de factori variabili, inclusiv de factori psihologici, sociali și circumstanțiali. Explorând diferitele teorii psihologice care explică originile agresiunii în acest context, precum și prezentarea rezultatelor unui studiu recent, se evidențiază importanța unei înțelegeri aprofundate a acestui fenomen social. Studiul relevă că trăsăturile de personalitate, nivelurile de stres și factorii de mediu sunt printre principalii predictorii la manifestarea comportamentului agresiv în trafic. În concluzie, articolul evidențiază necesitatea unei abordări multidisciplinare și a dezvoltării unor strategii eficiente de prevenire și management al comportamentului agresiv în trafic, subliniind importanța implicării tuturor părților interesate în promovarea unui drum sigur și respectuos.

Cuvinte-cheie: factori agresivi, psihologici, sociali, circumstanțiali.

SOURCES OF AGGRESSIVE DRIVING

Haidu Felicia Aurica,

Phd student,

State Pedagogical University "Ion Creangă" from Chisinau

Psychologist, Bucharest, Romania

<https://orcid.org/0009-0005-5409-4828>

email: cabinet.psihologic@gmail.com

SUMMARY

The article explores aggressive behavior in traffic and identifies its multiple sources. Road traffic aggression is highlighted as having serious consequences and is influenced by variable factors, including psychological, social and circumstantial factors. By exploring the various psychological theories that explain the origins of aggression in this context, as well as presenting the results of a recent study, the importance of a thorough understanding of this social phenomenon is highlighted. The study reveals that personality traits, stress levels and environmental factors are among the main contributors to the manifestation of aggressive behavior in traffic. In conclusion, the article highlights the need for a multidisciplinary approach and the development of effective strategies for the prevention and management of aggressive behavior in traffic, underlining the importance of involving all stakeholders in promoting a safe and respectful road environment.

Key words: aggressive, psychological, social, circumstantial, factors.

Agresivitatea în trafic este o problemă complexă și îngrijorătoare în societatea contemporană, având consecințe semnificative asupra siguranței rutiere și a bunăstării individuale și sociale. Fenomenul este studiat și dezbătut într-o varietate de domenii, printre care se numără psihologia, sociologia și medicina. Conducerea agresivă poate manifesta diverse forme, inclusiv claxonat excesiv, depășiri riscante, comportamentul intimidator și chiar violența fizică. Această problematică nu afectează doar individul agresiv, ci are implicații extinse asupra siguranței rutiere și a climatului general în trafic. Este crucial să înțelegem factorii care stau la baza comportamentului agresiv pentru a dezvolta strategii eficiente de prevenție și intervenție.

Comportamentul agresiv în trafic poate duce la consecințe grave, inclusiv accidente rutiere, leziuni și chiar pierderi de vieți. Pe lângă impactul imediat, agresivitatea în trafic contribuie la creșterea nivelului de stres în comunitate și poate afecta negativ calitatea vieții pentru mulți participanți la trafic [15]. Înțelegerea motivelor care stau la baza acestui comportament devine astfel esențială pentru abordarea acestei probleme și promovarea unui mediu rutier mai sigur și mai empatic.

În timp ce comportamentul agresiv în trafic este evident dăunător, identificarea surselor acestuia este esențială pentru a implementa soluții adecvate. Diverse teorii psihologice, precum teoria frustrării-agresiunii sau teoria învățării sociale, oferă cadre utile pentru înțelegerea originilor comportamentului agresiv.

Aplicarea acestor teorii în contextul traficului poate oferi o perspectivă mai clară asupra factorilor care contribuie la escaladarea agresivității în acest mediu specific.

Scopul acestui articol este să analizeze și să identifice sursele comportamentului agresiv în conducerea auto, oferind o perspectivă detaliată asupra factorilor psihologici, sociali și circumstanțiali implicați. Printre obiectivele specifice se numără investigarea impactului frustrărilor legate de trafic asupra comportamentului agresiv, analiza influenței modelelor de comportament observate și evaluarea eficacității unor strategii de prevenție și intervenție.

Agresivitatea umană a fost subiectul unor numeroase teorii și ipoteze în domeniul psihologiei, încercând să ofere o înțelegere mai profundă a naturii și originilor acestui comportament complex. Printre cele mai relevante teorii se numără teoriile instinctuale, reactive, ale învățării și abordarea cognitivă, fiecare aducând contribuții unice la înțelegerea agresivității [12].

Teoriile instinctuale, cum ar fi cele propuse de psihologi precum Freud și McDougall, susțin că agresivitatea este o manifestare a unui instinct înăscut, o puziune fundamentală în comportamentul uman. Freud, de exemplu, a identificat două instincte principale - Eros și Thanatos - afirmând că agresivitatea este o expresie a instinctului morții, îndreptată fie spre distrugerea proprie, fie spre cea a altora [14]. În același timp, teoriile reactive, cum ar fi teoria frustrării-agresiunii, propun că agresivitatea este rezultatul unei

reacții la situații frustrante sau dezagreabile. Aceste teorii evidențiază modul în care factori externi pot declanșa și amplifica comportamentul agresiv.

Conform teoriei frustrării-agresiunii, propusă inițial de Dollard, Doob, Miller, Mowrer și Sears în 1939, agresivitatea poate fi rezultatul unei frustrări, adică a blocajului întâmpinat în calea atingerii unui obiectiv sau satisfacerea unei nevoi. Acest model sugerează că frustrarea poate genera o stare de excitație emoțională, iar comportamentul agresiv devine o modalitate de descărcare a acestei tensiuni. În contextul conducerii auto, frustrarea poate apărea din diverse motive, precum traficul intens, întârzierile, comportamentul imprudent al altor conducători auto sau sentimentul de lipsă de control asupra situației [14].

O altă perspectivă importantă în înțelegerea agresivității în trafic este teoria învățării sociale, dezvoltată de Albert Bandura. Această teorie sugerează că agresivitatea poate fi învățată prin observație și modelare a comportamentului altora, precum și prin recompensele și pedepsele asociate cu acțiunile agresive [1]. În cazul șofatului, acest lucru înseamnă că unii conducători auto pot adopta comportamente agresive pe baza observării altora sau a experiențelor personale în trafic.

În plus, teoria atribuirii, care explorează modul în care indivizii explică evenimentele din jur și influențează comportamentul ulterior, poate oferi o perspectivă importantă asupra agresivității în trafic [14]. De exemplu, conducătorii auto pot atribui comportamentele agresive ale altora unor factori precum lipsa de respect sau incompetența, ceea ce poate amplifica reacțiile lor agresive și poate contribui la escaladarea conflictelor rutiere.

Psihosociologul Septimiu Chelcea a clasificat aceste teorii în trei ipostaze explicative: biologic-etologice, psihosociologice și socio-culturologice, oferind astfel o perspectivă comprehensivă asupra originilor și naturii agresivității umane [3]. Aceste abordări sunt esențiale pentru înțelegerea complexității comportamentului agresiv și a interacțiunii dintre factorii biologici, psihologici și sociali care îl influențează.

Studiile au evidențiat că anumite trăsături de personalitate, precum nivelul ridicat de agresivitate sau impulsivitate, pot fi asociate cu comportamentul agresiv în conducerea auto. De exemplu, cercetările lui McCloskey LA au arătat că indivizii cu un nivel crescut de impulsivitate pot fi mai predispuși să manifeste comportamente agresive în trafic. De asemenea, studiile lui Deffenbacher J.L. și Dahlen E.R. au sugerat că stresul și frustrarea pot crește tendința de a adopta comportamente agresive în conducerea auto [6].

În ceea ce privește influențele sociale asupra comportamentului agresiv în trafic, cercetările relevă că normele sociale și presiunile sociale au un impact semnificativ. Studiile efectuate de Deffenbacher sau Lajunen și Parker subliniază importanța acestor factori în modelarea comportamentului agresiv în conducerea auto. Normele sociale reprezintă un aspect esențial al influențelor sociale în trafic. Conform cercetărilor, comportamentele agresive ale altor șoferi pot fi percepute ca modele de comportament pentru ceilalți participanți la

trafic, influențând negativ conduita acestora [12]. Acest fenomen poate genera un cerc vicios al comportamentului agresiv în trafic, distorsionând normele sociale și erodând respectul pentru regulile rutiere. Pe lângă normele sociale, sentimentul de anonimat și de distanțare socială în trafic poate amplifica comportamentele agresive. Studiile indică faptul că izolarea în interiorul vehiculului poate reduce inhibițiile sociale și poate favoriza manifestarea agresiunii în trafic [5]. Această senzație de anonimat poate diminua preocuparea pentru consecințele comportamentului agresiv și poate reduce respectul pentru normele sociale.

Literatura de specialitate sugerează că stresul apare în urma unor situații percepute ca fiind copleșitoare, care pun la încercare limitele unei persoane și provoacă o tensiune psihologică. Autorii subliniază că problemele zilnice, cum ar fi presiunile de la locul de muncă și preocupările financiare, contribuie în mod semnificativ la acest stres [10, 11, 13]. Aceste presiuni aparent minore, dar persistente, duc adesea la stres psihic și, conform cercetărilor, pot fi corelate chiar cu afecțiuni fizice minore, subliniind impactul omniprezent al stresului asupra sănătății.

În lumina cercetărilor efectuate, putem identifica mai multe surse ale comportamentului agresiv la șoferi, analizând rezultatele exacte ale studiilor prezentate în cercetare.

Studiul a relevat că există diferențe semnificative în manifestarea comportamentului agresiv în trafic în funcție de anumiți indicatori demografici, cum ar fi genul, mediul de proveniență, apartenența religioasă, statutul socio-economic, statutul marital, nivelul de instruire și vârsta. Cu toate acestea, analiza detaliată a datelor nu a arătat diferențe semnificative între bărbați și femei în ceea ce privește comportamentul agresiv în trafic. Acest rezultat indică faptul că genul nu este un factor determinant în manifestarea comportamentului agresiv la volan.

În procesul de investigare a originilor comportamentului agresiv în timpul condusului, prima etapă de evaluare a deținut o importanță crucială. Această evaluare a inclus utilizarea chestionarelor STAXI, DULA și DECAS, cu scopul de a identifica contextul general și personal în care agresivitatea se manifestă în trafic. Rădăcinile acestui program se regăsesc în rezultatele studiilor anterioare, care au relevat factorii predictivi ai furiei la șoferi și au evidențiat provocările de control al furiei în diverse aspecte ale vieții personale, sociale și profesionale. Prin aplicarea chestionarului STAXI, am efectuat o evaluare amănunțită a nivelului de agresivitate și furie, oferind o perspectivă detaliată asupra caracteristicilor emoționale și comportamentale asociate manifestării agresivității în contextul traficului rutier. Această analiză se dovedește esențială pentru identificarea factorilor emoționali care pot influența comportamentul agresiv și pentru elaborarea unor strategii eficiente de gestionare a furiei și reglare a emoțiilor în timpul șofatului. Chestionarul DULA a furnizat informații privind diversele trăsături de personalitate relevante, precum gradul de amabilitate, stabilitatea emoțională și nivelul de conștiinciozitate, care pot juca un rol semnificativ în apariția

comportamentului agresiv în trafic. Prin înțelegerea și identificarea acestor trăsături de personalitate, programul de intervenție poate fi adaptat pentru a răspunde specific nevoilor individuale ale participanților. Chestionarul DECAS s-a concentrat pe evaluarea aspectului cognitiv al comportamentului agresiv, examinând gândirea distorsionată și interpretările negative ale situațiilor întâlnite în trafic. Identificarea acestor modele cognitive maladaptative reprezintă un aspect fundamental în dezvoltarea unor strategii eficiente de intervenție, cu scopul de a ajuta participanții să-și corecteze modul de gândire și să dobândească abilități de gestionare a conflictelor în timpul șofatului.

Pe baza rezultatelor inițiale obținute în evaluarea preliminară, s-a constituit un grup omogen de cercetare alcătuit din 100 de indivizi, cu vârste cuprinse între 20 și 55 de ani. Obiectivul principal al studiului a fost investigarea surselor comportamentului agresiv la șoferi în trafic, în vederea dezvoltării unui program de intervenție psihosocială. Acești participanți au fost selectați dintr-o populație care a prezentat un nivel ridicat de comportament agresiv în trafic, fiind identificați în urma unui studiu preliminar. Acest grup de cercetare a servit ca bază pentru investigarea surselor comportamentului agresiv la șoferi. Programul a avut loc pe o perioadă de 6 luni, între 1 septembrie 2018 și 1 februarie 2019, și a constat în întâlniri regulate săptămânale. În total, au fost organizate 24 de sesiuni de grup, cu o durată totală de 45 de ore de interacțiune directă și 30 de ore de activități individuale. Aceste sesiuni au fost conduse în cabinetul particular al coordonatorului programului, un specialist cu expertiză în psihologia transporturilor, psihologia muncii și organizațională, psihologia clinică și siguranța națională. Eșantionul de cercetare a fost divizat în două grupuri: un grup experimental, format din 50 de conducători auto, și un grup de control, tot cu 50 de participanți.

Studiul s-a concentrat pe investigarea relației dintre aspectele socio-demografice și comportamentul agresiv în trafic, cu un accent deosebit pe diferențele de gen. Ipoteza operațională a presupus că există variații semnificative în comportamentul agresiv în funcție de gen, mediul de proveniență, apartenența religioasă, statutul socio-economic, statutul marital, nivelul de instruire și vârstă. Pentru a testa această ipoteză, au fost folosite datele demografice din chestionare, iar comportamentul agresiv a fost măsurat cu ajutorul scorurilor de la Indicatorul Dula, folosind subscalele șofat agresiv, șofatul riscant, cogniții și emoții negative. În privința diferențelor de gen, rezultatele nu au indicat variații semnificative în comportamentul agresiv între femei și bărbați în ceea ce privește șofatul agresiv și șofatul riscant. Ambele genuri au prezentat niveluri similare de agresivitate în trafic. Astfel, concluziile studiului nu susțin ipoteza că genul influențează în mod semnificativ manifestarea comportamentului agresiv în conducerea auto.

Cercetarea a examinat și comportamentul agresiv în trafic în raport cu diferențele de vârstă. Testele statistice au relevat că nu există diferențe semnificative în comportamentul agresiv al șoferilor în funcție de vârstă. Cu toate acestea, s-a observat o tendință în care șoferii

mai tineri au avut unele niveluri ușor mai ridicate de comportament agresiv în trafic, deși aceste diferențe nu au fost semnificative statistic. Acest lucru indică faptul că vârsta nu a avut un impact semnificativ asupra manifestării comportamentului agresiv în trafic în cadrul acestui studiu.

În continuare, s-a analizat comportamentul agresiv al conducătorilor auto în trafic în funcție de mediul de proveniență, rural sau urban. Testele statistice nu au evidențiat diferențe semnificative între șoferii din mediul rural și cei din mediul urban în ceea ce privește comportamentul agresiv în trafic, indiferent dacă este vorba despre șofatul agresiv, șofatul riscant sau emoțiile/cognițiile negative asociate. Acest lucru sugerează că mediul de proveniență nu influențează în mod semnificativ manifestarea comportamentului agresiv în trafic.

Studiul examinează comportamentul agresiv al conducătorilor auto în trafic în raport cu statutul socio-economic al acestora. Testele statistice nu au identificat diferențe semnificative între grupurile cu statut socio-economic sub medie și cele cu statut socio-economic peste medie în ceea ce privește comportamentul agresiv în trafic, fie că este vorba despre șofatul agresiv, șofatul riscant sau emoțiile/cognițiile negative asociate. Aceste rezultate sugerează că statutul socio-economic al unei persoane nu este un factor determinant în manifestarea comportamentului agresiv în trafic.

În cadrul cercetării, s-a investigat comportamentul agresiv al șoferilor în trafic în funcție de apartenența religioasă, diferențiind între cei ortodocși și membrii altor minorități religioase. Rezultatele studiului nu au evidențiat diferențe semnificative între cele două grupuri în ceea ce privește comportamentul agresiv în trafic, inclusiv în aspecte precum șofatul agresiv, șofatul riscant și emoțiile/cognițiile negative asociate. Aceste constatări sugerează că apartenența religioasă în sine nu pare să influențeze direct modul în care conducătorii auto se comportă în trafic sau modul în care percep acest comportament.

Analiza a investigat comportamentul agresiv al șoferilor în trafic în funcție de statutul marital, evaluând trei aspecte: șofatul agresiv, șofatul riscant și emoțiile/cognițiile negative asociate. Rezultatele au arătat că nu există diferențe semnificative între subiecții căsătoriți, necăsătoriți și divorțați în ceea ce privește aceste aspecte ale comportamentului în trafic. Atât în cazul șofatului agresiv, cât și în cazul șofatului riscant și al emoțiilor/cognițiilor negative asociate, analizele statistice au indicat că nu există diferențe semnificative între grupurile de statut marital. Deși existau diferențe în nivelurile medii ale acestor aspecte între grupurile căsătoriți, necăsătoriți și divorțați, acestea nu au fost semnificative statistic.

S-a investigat comportamentul agresiv al șoferilor în trafic în funcție de nivelul lor de instruire, examinând trei aspecte relevante: șofatul agresiv, șofatul riscant și emoțiile/cognițiile negative asociate. Rezultatele au evidențiat că nu există diferențe semnificative între subiecții cu diverse nivele de instruire în ceea ce privește aceste aspecte ale comportamentului în trafic. Atât în cazul șofatului agresiv, cât și în cazul șofatului riscant și

al emoțiilor/cognițiilor negative asociate, analizele statistice au indicat că nu există diferențe semnificative între grupurile cu diferite nivele de instruire. Deși existau diferențe în nivelurile medii ale acestor aspecte între grupurile de subiecți cu diferite niveluri de instruire, acestea nu au fost semnificative statistic. Astfel, rezultatele sugerează că nivelul de instruire al șoferilor nu are o influență semnificativă asupra comportamentului agresiv în trafic.

Ulterior, analiza se concentrează pe identificarea factorilor psihologici care pot influența comportamentul agresiv al conducătorilor auto în trafic. S-a investigat relația dintre trăsăturile de personalitate și manifestarea comportamentului agresiv în trafic, pornind de la premisa că există o asociere între acestea. Trăsăturile de personalitate precum deschiderea, extraversiunea, conștiinciozitatea, agreabilitatea și stabilitatea emoțională au fost evaluate pentru a determina dacă există corelații semnificative între acestea și comportamentul agresiv în trafic. În urma analizei, s-a constatat că majoritatea conducătorilor auto prezintă trăsături de personalitate orientate spre polaritatea pozitivă, dar există și un procentaj semnificativ care manifestă trăsături sub medie, în special în ceea ce privește conștiinciozitatea, agreabilitatea și stabilitatea emoțională.

Analiza statistică a relevat corelații semnificative între trăsăturile de personalitate și comportamentul agresiv în trafic. În special, s-a constatat că agreabilitatea și stabilitatea emoțională au o influență semnificativă în inhibarea comportamentului agresiv în trafic. Conducătorii auto care prezintă nivele mai scăzute de agreabilitate și stabilitate emoțională sunt mai predispuși să adopte un comportament agresiv în trafic, manifestând impulsivitate și reacții negative la stres. Aceste rezultate sugerează că factorii psihologici precum trăsăturile de personalitate pot influența comportamentul agresiv al conducătorilor auto în trafic. În special, o combinație de lipsă de agreabilitate și stabilitate emoțională poate amplifica riscul adoptării unui comportament agresiv în trafic.

Cu toate că fiecare șofer se confruntă cu provocări și tensiuni în trafic, unele persoane dezvoltă modele de comportament agresiv, care pot pune în pericol atât ei înșiși, cât și pe ceilalți participanți la trafic. Înțelegerea acestui fenomen complex necesită o abordare multidisciplinară, iar psihologia joacă un rol crucial în elucidarea factorilor care stau la baza comportamentului agresiv la volan. Comportamentul agresiv la volan este rezultatul interacțiunii complexe dintre factorii psihologici, sociali și circumstanțiali. Înțelegerea acestor surse și a mecanismelor care stau la baza comportamentului agresiv este crucială pentru dezvoltarea unor strategii eficiente de prevenire și intervenție. Abordarea comportamentului agresiv la volan dintr-o perspectivă psihologică poate oferi perspective valoroase și poate contribui la promovarea unei conduite mai sigure și mai responsabile în trafic.

În analiza comportamentului agresiv în trafic, se conturează o imagine în care factorii individuali, cum ar fi trăsăturile de personalitate, joacă un rol crucial. Studiile evidențiază că există o corelație între anumite

trăsături de personalitate și manifestările agresive la volan, incluzând conștiinciozitatea redusă, agreabilitatea scăzută și stabilitatea emoțională precară.

Emoțiile, precum furia, stresul și frustrarea, sunt identificate ca fiind factori importanți care pot cataliza comportamentele agresive în timpul conducției. Furia poate influența semnificativ procesul de luare a deciziilor și reacțiile individuale în trafic, crescând impulsivitatea și reducând capacitatea de evaluare a riscurilor. Pe de altă parte, stresul cronic poate conduce la o scădere a concentrării și la o reactivitate sporită la factorii de stres din trafic.

Factorii de mediu și situaționali, precum congestia traficului și anonimatul vehicular, pot amplifica comportamentele agresive. Congestia poate genera frustrare și stres, alimentând astfel comportamente precum claxonarea excesivă sau folosirea unor exprimări obscene între șoferi. Anonimatul oferit de mașină poate reduce sentimentul de responsabilitate și poate facilita adoptarea unor atitudini mai agresive în trafic.

De asemenea, factorii tehnologici pot influența comportamentul la volan. Distragerea cauzată de utilizarea dispozitivelor electronice poate compromite atenția șoferilor, conducând la comportamente nesigure. În timp ce unele tehnologii auto moderne pot îmbunătăți siguranța (sistemele de asistență la frânare), altele pot crea o falsă impresie de siguranță, determinând șoferii să devină mai neglijenți în trafic.

Factorii cognitivi reprezintă o altă sferă care influențează semnificativ modul în care indivizii percep și reacționează în situațiile de trafic, mai ales în ceea ce privește manifestările de agresivitate rutieră. Prejudecățile cognitive, cum ar fi erorile de atribuire sau eroarea fundamentală de atribuire, pot distorsiona percepția conducătorilor auto asupra comportamentului celorlalți participanți la trafic. Erorile de atribuire se întâlnesc adesea atunci când șoferii interpretează greșit comportamentele altor conducători, atribuindu-le circumstanțelor externe, în timp ce atribuie propriile acțiuni caracteristicilor personale. Eroarea fundamentală de atribuire indică, de asemenea, o tendință de a supraestima rolul trăsăturilor personale în explicația comportamentelor altor persoane, ignorând influențele contextuale. Astfel, atunci când se confruntă cu comportament agresiv din partea altor șoferi, unii conducători auto ar putea interpreta acele acțiuni ca fiind rezultatul unor trăsături personale negative, fără a lua în considerare circumstanțele din trafic care ar putea contribui la aceste comportamente.

De asemenea, expunerea la mass-media sau experiențele anterioare pot contribui la formarea unor „scripturi” comportamentale agresive. Aceste „scripturi” reprezintă secvențe de acțiuni sau reacții înrădăcinate în memoria noastră prin intermediul experiențelor anterioare sau al expunerii la modele comportamentale. Prin urmare, expunerea repetată la conținutul media agresiv sau experiențele personale anterioare în trafic, cum ar fi conflictul cu alți conducători auto, pot contribui la dezvoltarea unor „scripturi” agresive în mintea indivizilor. Aceste „scripturi” pot influența modul în care șoferii reacționează în situații de trafic tensionate sau stresante, creând un mediu propice pentru adoptarea unor

comportamente mai agresive, intrând astfel într-un cerc vicios al replicării acestor modele comportamentale [7].

În lumina cercetărilor asupra surselor șofatului agresiv, devine evidentă complexitatea acestei problematice și necesitatea abordării ei din multiple perspective. Personalitatea șoferilor, emoțiile resimțite în trafic, factorii de mediu și experiențele anterioare converg într-o interacțiune complexă, generatoare de comportamente agresive cu implicații semnificative asupra siguranței rutiere. Diversitatea și interconectivitatea factorilor care contribuie la această manifestare impun o abordare complexă și comprehensivă pentru a contracara efectele negative.

Una dintre cele mai importante constatări este că trăsăturile individuale, emoțiile, mediul și experiențele anterioare se intersectează și se amplifică reciproc în determinarea comportamentului șoferilor. Astfel, strategiile de prevenire și îmbunătățire a calității conduitei trebuie să vizeze mai multe niveluri de intervenție.

În primul rând, programele de intervenție psihologică joacă un rol crucial în dezvoltarea capacităților de autocontrol și conștientizare a reactivității individuale în situații de trafic tensionate. Prin abordarea directă a trăsăturilor și a mecanismelor emoționale care stau la baza comportamentului agresiv, aceste programe oferă indivizilor instrumentele necesare pentru a face față provocărilor într-un mod constructiv [8, 9].

Pe lângă intervențiile individuale, educația și conștientizarea publicului reprezintă piloni fundamentali în promovarea unei culturi a respectului și responsabilității în trafic. Campaniile de sensibilizare ar

trebui să sublinieze impactul negativ al comportamentului agresiv și să ofere alternative pozitive pentru gestionarea conflictelor în trafic. Îmbunătățirea educației rutiere în școli și promovarea unor practici de conducere defensivă pot contribui semnificativ la reducerea incidenței comportamentului agresiv în rândul conducătorilor auto.

La nivel sistemic, implementarea unor măsuri legislative și tehnologice poate contribui la reducerea comportamentului agresiv în trafic. Legislația rutieră ar trebui să fie aplicată riguros și să fie însoțită de sancțiuni adecvate pentru comportamentele agresive. De asemenea, tehnologiile auto avansate, precum sistemele de asistență la conducere și de monitorizare a comportamentului șoferului, pot ajuta la prevenirea accidentelor și la reducerea comportamentului agresiv în trafic.

Totuși, colaborarea între diferitele părți interesate, cum ar fi autoritățile, organizațiile neguvernamentale și instituțiile de cercetare, este esențială pentru implementarea și menținerea unor măsuri eficiente de prevenire a șofatului agresiv. Prin implicarea activă și cooperarea între aceste entități, putem crea un mediu rutier mai sigur și mai prietenos pentru toți participanții.

În concluzie, șofatul agresiv este rezultatul unei interacțiuni complexe între trăsăturile individuale, emoțiile, factorii de mediu și experiențele anterioare. Înțelegerea acestor surse și a modului în care ele interacționează este crucială pentru dezvoltarea de strategii eficiente de reducere a comportamentului agresiv în trafic și promovarea unei conduite mai sigure pentru toți participanții la trafic.

Referințe bibliografice:

1. BANDURA, A. Aggression: A social learning analysis. Prentice-Hall, 1973. https://www.academia.edu/40055016/AGGRESSION_a_social_learning_analysis (vizitat 11.01.2024).
2. BRYANT, J., MIRON, D. Excitation-transfer theory and three-factor theory of emotion. In: J. Bryant, D. Roskos-Ewoldsen, J. Cantor, eds. *Communication and emotion: Essays in honor of Dolf Zillmann*. New York: Routledge, 2003. DOI : <https://doi.org/10.4324/9781410607584>. (vizitat 19.01.2024).
3. CHELCEA, S., coord. *Psihosociologie: Teorii, cercetări, aplicații*. Ed. 3. Iași: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-0868-3.
4. DOLLARD, J., DOOB, L. W., MILLER, N. E., MOWRER, O. H., & SEARS, R. R. *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press, 1939. doi.org/10.1037/10022-000.
5. DEFFENBACHER, J. L. General anger: Characteristics and clinical implications. In: *Psychology / Psihologia Conductual*. 1993, Vol. 1, no.1, pp. 49-67.
6. DEFFENBACHER, J. și al. Anger, aggression, risky behavior, and crash-related outcomes in three groups of drivers. In: *Behaviour research and therapy*, 41(10.1016/S0005-7967(02)00014-1), 2003, pp. 333-349.
7. HERRERA, V.M., MCCLOSKEY, L.A. Sexual abuse, family violence, and female delinquency: Findings from a longitudinal study. In: *Violence & Victims*. 2003, No.18, pp. 319-334.
8. HILL, L., RYBAR, J., STYER, T. & FRAM, E. Prevalence of and Attitudes About Distracted Driving in College Students. In: *Traffic Injury Prevention*, 2015, 16(4), pp. 362-367.
9. HUESMANN, L. R. & KIRWIL, L. Why observing violence increases the risk of violent behavior by the observer". În: *F. J., A. T. Vazsonyi & I. D. Waldman, ed. The Cambridge handbook of violent behavior and aggression*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 545-570.
10. KANNER, A., COYNE, J., SCHAEFER, C. & al. Comparison of two modes of stress measurement: daily hassles and uplifts versus major life events. In: *J Behav Med*, 1981, 4(1), p. 1-39.
11. KOHN, P. M. & MACDONALD, J. E. Hassles, anxiety, and negative well-being. In: *Anxiety, Stress & Coping: International Journal*, 1992, 5(2), p. 151-163.
12. LAJUNEN, T. & PARKER, D. Are aggressive people aggressive drivers? A study of the relationship between self-reported general aggressiveness, driver anger and aggressive driving. In: *Accident Analysis & Prevention*, 2001, Volumul 33, pp. 243-255

13. LAZARUS, R. *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill, 1996
14. MARKEY, P. M., FRENCH, J. E., MARKEY, C. N. Violent movies and severe acts of violence: Sensationalism versus science. In: *Human Communication Research*. 2015, No.41(2), pp. 155–173. DOI: <https://doi.org/10.1111/hcre.12046>. (vizitat 16.01.2024).
15. STAVRINOS, D., JONES, J., GARNER, A. & GRIFFIN, R. Impact of distracted driving on safety and traffic flow. In: *Accident; analysis and prevention*, 2013, Volumul 61, pp. 63-70.

CZU 159.942:616.3

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.38>

COMPONENTE PSIHO-EMOTIONALE ALE DIABETULUI ZAHARAT LA TINERI ȘI IMPORTANȚA SUPPORTULUI PSIHOLGIC

MAIORESCU Mircea Tudor,

doctorand, psiholog clinician România,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

mmircea90@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-7034-6095>

GLAVAN Aurelia,

doctor habilitat în psihologie, profesor universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

glavan_aurelia@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-2549-5367>

REZUMAT

În această lucrare ne-am propus analiza simptomatologiei psihologice prezente la adulții tineri cu diabet zaharat, abordând comorbiditatea diabet - anxietate – depresie, să studiem în ce fel depresia și anxietatea pot afecta calitatea vieții acestor grupuri de persoane. Astfel a fost sintetizată informația despre componentele psiho-emoționale ale diabetului zaharat la tineri, considerate ca fiind probabil relevante temei acestui review. Datele obținute au fost sistematizate, analizate și prezentate sub forma unei sinteze narative.

Cuvinte-cheie: diabet zaharat, tineri, depresie, anxietate, psiholog.

PSYCHO-EMOTIONAL COMPONENTS OF YOUNG DIABETES AND THE IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT

MAIORESCU Mircea Tudor,

PhD student, clinical psychologist Romania,

State Pedagogical University "Ion Creangă" from Chisinau

mmircea90@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-7034-6095>

GLAVAN Aurelia,

Habilitated doctor in psychology, university professor,

State Pedagogical University "Ion Creangă" from Chisinau

glavan_aurelia@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-2549-5367>

SUMMARY

In this paper, we proposed to analyze the psychological symptoms present in young adults with diabetes, addressing the comorbidity of diabetes - anxiety - depression, to study how depression and anxiety can affect the quality of life of these groups of people. Thus, the information about the psycho-emotional components of diabetes in young people, considered as probably relevant to the theme of this review, was synthesized. The data obtained were systematized, analyzed and presented in the form of a narrative synthesis.

Key words: diabetes, young people, depression, anxiety, psychologist

Introducere. Conform declarației Federației Internaționale de Diabet (IDF): „diabetul reprezintă una dintre urgențele majore ale sănătății secolului XXI în întreaga lume” [1; 15]. Importanța diabetului nu este reprezentată doar de existența sa, cât mai ales de comorbiditățile în care este regăsit. Cercetările ultimilor ani aduc date din ce în ce mai clare cu privire la conexiunea dintre diabet și afecțiunile psihiatrice. Conform clasificării OMS [15] diabetul zaharat de tip 1 este forma cea mai frecvent întâlnită în rândul tinerilor, iar diabetul zaharat de tip 2 este prezent în general la adulți și cuprinde cele mai numeroase cazuri de diabet (85-90%) [1;15].

În viața unei persoane tinere, care a fost diagnosticată cu diabet zaharat (DZ) se produc schimbări majore, manifestate pe toate planurile: somatic, cognitiv-afectiv, imagine de sine, relațional-familial și socio-profesional [13;9;10]. Pornind de la premisa că diabetul zaharat are o puternică componentă psiho-emoțională, ne-am propus să studiem în ce fel depresia și anxietatea poate afecta calitatea vieții acestor bolnavi, aceste componente psiho-emoționale regăsindu-se în mod frecvent în rândul pacienților cu diabet zaharat.

Depresia și anxietatea sunt principalele patologii din sfera psihiatrică la pacienții cu diabet zaharat, în special cei cu diabet zaharat de tip -1, dar și cei cu tip -2. În cele mai multe cazuri pacienții cu diabet zaharat de tip - 1 nu înțeleg de ce au făcut boala, li se pare nedrept și unii chiar nu pot accepta [8;14]. Pacientul cu diabet zaharat de tip - 1 este diagnosticat, de regulă în copilărie, adolescență sau în viața de tânăr adult. Acela este momentul în care el își creează propria personalitate, se confruntă cu probleme existențiale și pe lângă toate acestea, se confruntă cu diagnosticul de diabet zaharat (DZ). Șocul din momentul diagnosticului este extrem de mare, mai ales când tinerii află că trebuie să își administreze zilnic injecții de insulină, astfel intervine frica: de ace, de înțepături, de durere. Momentul diagnosticului fiind unul dur, boala se instalează brutal, fără a da semne înainte și tinerii nu înțeleg ce li se întâmplă. De cele mai multe ori nu au pe nimeni în familie care să fi avut înainte diabet zaharat și nu este deloc familiar cu boala [3; 4; 6].

La momentul diagnosticului fiecare pacient trece prin **etapele de vindecare ale șocului**, în prima fază apare negarea, nu poate să creadă că i se întâmplă lui, nu vrea să accepte, nu vrea să audă, nu vrea să aibă contact cu ceea ce înseamnă boală; următoarea etapă este furia, pacientul devine anxios, furios pe toată situația, pe oamenii care îl înconjoară și pe sine însuși; apoi survine faza de depresie, în care pacientul se întristează, i se pare nedrept că i se întâmplă anume lui, își pune întrebări: „De ce eu?”, pentru ca în final să se instaleze acceptarea, pacientul conștientizând și acceptând ceea ce i se întâmplă [6;7; 9].

Programul de viață al unui adult tânăr cu diabet zaharat cuprinde toate lucrurile pe care le face un adult de vârsta lui și mai are în plus injecții de insulină pe zi (minim 4-5), teste de glicemie zilnice, cântăritul hidraților de carbon, calculatul dozelor în funcție de glicemie și număr de hidrați consumați. În acest fel, viața unui tânăr cu diabet zaharat este mult mai complicată decât a unui om sănătos [6; 7]. Acest fapt îi face pe

pacienți să ajungă la un nivel de saturație și de oboseală. O altă modalitate în care se poate instala depresia, ar fi momentul în care, după foarte mulți ani de boală pacienții obolesc de acel mod de viață (multe injecții pe zi, glicemii luate zilnic, dietă și multă atenție la tot ceea ce fac) [6].

Fără ajutorul calificat de care au nevoie, acești tineri diagnosticați cu diabet zaharat, se confruntă cu o schimbare radicală a vieții lor și încearcă, așa cum știu și cum pot, să se adapteze la noua lor realitate. Din păcate, din cauza lipsei unui suport psihologic adecvat la debutul bolii, de foarte multe ori pacienții nu depășesc faza de șoc inițial și rămân blocați fie în starea de furie, fie în cea de depresie. Nu avem în spitalele noastre suficient personal calificat care să ofere consiliere și suport psihologic imediat de la debutul bolii [2; 3; 5].

O altă componentă psiho-emoțională care poate fi regăsită în mod frecvent în rândul pacienților cu diabet zaharat este *anxietatea*. Pacienții devin anxioși cu privire la valoarea glicemiei: le este frică să își mai ia glicemia pe motiv că îi sperie gândul că va fi mare. Mai devin anxioși pe seama posibilelor complicații care pot apărea de la diabet, trăiesc cu spaima ca vor orbi sau li se vor tăia picioarele. Un alt motiv de panică este hipoglicemia, le este frică să nu le scadă glicemia prea tare, ne mai vorbind despre frica de ace și de spaima pe care o provoacă ideea de a trece pe tratament cu insulină [4;6;13].

Consilierea psihologică joacă un rol esențial în evoluția pacienților diagnosticați cu diabet, având obiective diferite în funcție de caracterul manifestărilor clinice reversibile spontane sau ireversibile, dar și în funcție de vârsta pacienților. Adaptarea tinerilor diagnosticați cu diabet zaharat necesită nu numai suport psihologic calificat, dar și asigurarea unei reintegrări familiale și sociale corespunzătoare, desfășurării unei vieți cât mai normale [10; 13; 14].

În plan psihologic, la tineri se produc - modificarea imaginii de sine, deficite cognitive, tulburări ale dispoziției afective: revoltă, negativism, până la depresie reactivă; accentuarea personalității premorbide; modificări relațional-familiale și socioprofesionale; schimbarea unor roluri în familie, dependență emoțională față de alți membri ai familiei, limitarea rolurilor și a statuturilor socio-profesionale, limitarea drastică a contactelor sociale [8;9;14]. Obiectivele consilierii psihologice a pacienților cu manifestări psihice sunt: înțelegerea mecanismelor neurofiziologice care au dus la boală; conștientizarea stilului de viață, atitudinea față de sine; construirea unor obiective personale care să ajute la prevenirea complicațiilor diabetului zaharat, modificări în ritmul, regimul de viață; modificarea atitudinii în relația medic-pacient și responsabilizarea pacientului pentru un stil de viață sănătos.

Pentru această categorie de pacienți, consilierea psihologică reprezintă un proces de asumare a responsabilității. Acest proces pornește de la informare și conștientizare a cauzelor care au determinat boala, definirea și asumarea obiectivelor personale, găsirea resurselor afectivo-emoționale și motivaționale menite să acționeze în sensul atingerii acestor obiective [2;5;8]. Consilierea psihologică a pacienților diabetici cu

manifestări somatice și psihice progresive constă în oferirea suportului emoțional-afectiv pentru pacient și familia acestuia; găsirea unor resurse și resorturi interioare pentru a accepta caracterul stabil, uneori chiar progresiv, al acestor modificări în viața lor; susținerea deschiderii spre o dimensiune existențialistă – spiritual [2;5]. Pentru această categorie de pacienți, consilierea psihologică presupune asigurarea unui cadru suportiv pentru consolidarea relațiilor dintre membrii familiei, cu asigurarea îngrijirilor emoționale necesare pacientului; acceptarea schimbărilor care intervin în rolurile familiale, sociale și profesionale [5;7;8].

Uneori obiectivele consilierii psihologice pot fi specifice: asigurarea complianței la tratament, mai ales după externarea din spital; acceptarea investigațiilor periodice și a condiției de pacient cronic; acceptarea schimbărilor necesare în stilul de viață (regim alimentar specific, ritm somn-veghe echilibrat etc.); acceptarea schimbărilor de status profesional sau de roluri familiale, reintegrarea socială, care uneori este greoaie chiar și în cazul pacienților tineri [5;8].

O formă specifică de consiliere psihologică a tinerilor este consilierea suportivă. Aceasta este considerată de OMS cea mai răspândită metodă terapeutică nonfarmacologică în psihologie și psihiatrie. Ea are la bază o relație terapeutică desfășurată într-o atmosferă securizantă, cu valențe reasiguratoare pentru pacient. Consilierea suportivă se poate realiza în cadru individual (psiholog-pacient) sau în cadru familial. În cadrul ședințelor de consiliere individuală, cele mai importante obiective sunt legate de: informarea și educarea pacientului în raport cu boala de care suferă; susținerea, reechilibrarea emoțională; identificarea trăirilor pacientului, pentru o abordare eficientă în scopul corectării, reorientării acestora sau în vederea suportului emoțional adecvat; asistarea pacientului în căutarea unui sens pentru ceea ce trăiește; recăpătarea controlului cognitiv asupra situației; deblocarea resurselor adaptative pentru a face față situației [2; 4;7;8].

Într-un studiu recent ne-am propus să abordăm *comorbiditatea diabet – anxietate – depresie, în deosebi la adultul tânăr*, pornind de la premisa ca diabetul zaharat are o puternică componenta psiho-emoțională.

Scop: analiza simptomatologiei psihologice prezente la tinerii cu diabet zaharat.

Material și metode: Pentru a selecta datele din literatură, am folosit bazele de date electronice (PubMed – Serviciul Bibliotecii Naționale de Medicină a Institutului Național de Sănătate al Statelor Unite; US National Library of Medicine, National Institute of Health), utilizând cuvintele cheie: *diabet zaharat, tineri, depresie, anxietate*, publicate în perioada anilor 2012-2022. Am căutat sursele bibliografice ale articolelor identificate prin această căutare și le-am selectat pe cele considerate relevante. Au fost reținute titlurile ce puteau conține informație despre diabetul zaharat la tineri. Au mai fost incluse și articole redactate în altă limbă decât engleză, precum și referințe care au fost scanate ulterior, precum și consultații cu medicii specialiști. Datele obținute au fost sistematizate, analizate și prezentate sub forma unei sinteze narative. Astfel a fost sintetizată informația despre componentele psiho-emoționale ale diabetului

zaharat la tineri.

Rezultatele prelucrării informației: În baza de date au fost găsite 280 articole care au corespuns criteriilor de căutare, publicate între anii 2012 – 2022, iar după analiza titlurilor, 90 de articole au fost considerate ca fiind probabil relevante temei acestui review. Au fost selectate articolele, a fost obținut accesul la textul integral al tuturor articolelor. De asemenea, am consultat sursele bibliografice ale articolelor identificate prin căutarea respectivă și le-am selectat pe cele considerate pertinente.

Discuții: Pornind de la faptul bine cunoscut al incidenței crescute a bolii diabetice, a anxietății și a depresiei în rândul tinerilor și, mai mult, de la asocierea de tip bidirecțional a acestora [1], ne-am propus analiza componentelor psiho-emoționale ale acestor afecțiuni, în deosebi la adulții tineri. Din punct de vedere psihologic, pe lângă faptul că diabetul zaharat reprezintă o patologie somatică, el reprezintă și o tulburare a afectivității pacienților, care reunește componente psiho-emoționale - mai multe simptome ce duc la modificarea funcționalității unui individ [15].

Prevalența **simptomelor depresiei** în rândul pacienților cu diabet este estimată la 30%, respectiv 10% când vorbim de tulburare depresivă majoră, dublu comparativ cu prevalența depresiei în rândul persoanelor fără o patologie cronică [15]. Ratele de prevalență ale depresiei ar putea crește până la trei ori la pacienții cu diabet zaharat tip-1 și de două ori la persoanele cu diabet zaharat tip - 2 comparativ cu populația generală din întreaga lume [15]. Anxietatea este și ea prezentă la aceste categorii de pacienți, fiind diagnosticată la 40% dintre pacienții cu diabet zaharat tip - 1 sau diabet zaharat tip - 2 [12].

Prezența depresiei și a anxietății la pacienții tineri cu diabet zaharat agravează prognosticul acestei patologii de tip cronic, sporește riscul nerespectării tratamentului medical [6], scade calitatea vieții [3] și astfel crește mortalitatea [4]. Pe de altă parte, depresia poate crește riscul de apariție a diabetului de tip - 2 cu până la 60%. De asemenea, în cazul anxietății, studiul lui Huang CJ, din, 2021 a determinat faptul că anxietatea este mult mai crescută în rândul pacienților cu diabet decât în cazul pacienților fără diabet [13]. Mai mult, un studiu realizat în anul 2017 de Li C menționează faptul că bolnavii cu diabet au o rată mai scăzută (45%) în a se prezenta la medic pentru diferite tulburări psihice decât pacienții fără diabet (54,9%). Se pare totodată că există o asociere de tip bidirecțional între diabetul zaharat și prezența depresiei și anxietății în rândul acestor pacienți. Acest tip de relație, poate avea ca și fundament o serie de mecanisme biologice a căror mai bună înțelegere va asigura îmbunătățirea tratamentului administrat precum și prognosticul pe termen lung al pacienților [15].

Factori de risc pentru depresie la pacienții cu diabet zaharat ar fi: sexul feminin; vârsta: adolescenții/adulții tineri și persoanele în vârstă; instabilitatea financiară și sărăcia; lipsa suportului familial/social; control glicemic deficitar, în mod particular recurența hipoglicemiilor; evoluția de lungă durată a diabetului; prezența complicațiilor cronice specifice diabetului [15]. Având în vedere că gestionarea diabetului aparține într-o proporție de 95% pacientului cu diabet, identificarea simptomelor

depressive în special la pacienții cu diabet este esențială, mai ales că depresia constituie un factor de risc independent pentru reducerea aderenței la tratament și managementul individual defectuos al diabetului și al complicațiilor rezultate, inclusiv mortalitatea prematură [11].

Majoritatea persoanelor cu diabet, cu sau fără depresie, prezintă frecvent tulburări de anxietate, precum anxietate generalizată, atacuri de panică sau comorbidități ale stresului posttraumatic [6]. Anxietatea în rândul persoanelor cu diabet tip- 1 sau 2 se poate instala atunci când diabetul este diagnosticat, sau când apar primele complicații specifice al afecțiunii. **Tulburările de anxietate influențează negativ viața pacientului și managementul diabetului zaharat prin cel puțin 3 moduri:**

1) Episoadele severe de anxietate se suprapun frecvent peste simptomele de hipoglicemie, ceea ce face mult mai dificil ca persoana cu diabet să facă diferența între manifestările anxietății și simptomele glicemiei scăzute care necesită intervenție imediată.

2) Anxietatea preexistentă privind administrarea injectabilă a tratamentului sau a înțepăturilor frecvente pentru a extrage sângele capilar pot duce la apariția episoadelor severe de anxietate; atacurile de panică atunci când unele persoane află că au diabet nu sunt nici ele excluse.

3) Frica de a face hipoglicemie, o sursă comună de anxietate severă la persoanele cu diabet, îi pot determina pe pacienți să mențină în mod deliberat valorile glicemice mari, la limita superioară [6;9].

Conform unui studiu din literatura de specialitate, realizat în 2012, femeile manifestă simptome de anxietate mai des decât bărbații cu aceeași patologie [12], iar conform unui review din anul 2012, prevalența depresiei este mai mare în cazul femeilor decât a bărbaților, indiferent dacă aceștia au asociat diabet zaharat sau nu [12]. Conform altui studiu din literatura de specialitate din anul 2015 efectuat pe populația din zonele rurale din nordul Germaniei, realizat de Von Sengburg și colaboratorii săi au constatat faptul că dacă pacienții din mediul rural ar beneficia măcar de o informare adecvată asupra bolii, controlul glicemic ar fi net îmbunătățit [2]. De asemenea, studiul din 2014, publicat de Asociația Americană de Diabet a determinat că prevalența pacienților cu diabet va crește în zonele urbane [1].

Conform literaturii de specialitate, un studiu realizat de Cowen PJ., a clarificat faptul că valorile scăzute ale serotoninei serice determină simptome clinice de depresie, și că uneori în pofida tratamentului medicamentos, pacienții pot prezenta recăderi [4]. În studiul iranian condus de Rezvanfar în anul 2012, acesta a folosit chestionarul pentru depresie Hamilton D la pacienții cu DZ tip -2 negăsind nicio corelație validă între simptomele de depresie și valoarea HbA1c [15]. Studiul realizat de Yatan Pal Singh Balhara din 2012 demonstrează că cele mai mari provocări în gestionarea tulburărilor psihologice în rândul celor care suferă de diabet este rata scăzută de detectare și până la 45% din cazurile de tulburare mintală și suferință psihologică severă sunt nedetectate în rândul pacienților tratați pentru diabet [12;18;25]. Prevalența tulburărilor de anxietate la

pacienții cu diabet zaharat este considerabil mai mare comparativ cu populația generală, iar simptomele de anxietate s-au dovedit a fi factori de risc semnificativi pentru dezvoltarea diabetului [8;12].

Depresia, anxietatea și diabetul prezintă o asociere cauzală bidirecțională. Depresia a fost postulată pentru a juca un rol cauzal în apariția diabetului. Din studii reiese că în urma unei meta analize s-a raportat că indivizii deprimați au un risc crescut de creștere cu 60% a diabetului zaharat [12].

Aparent, identificarea depresiei poate fi făcută relativ ușor de către orice specialist, însă se recomandă utilizarea anumitor chestionare ce permit o încadrare mai corectă și riguroasă a diferitelor forme de depresie. Cele mai frecvent utilizate în practica clinică sunt chestionarele MADRS (Montgomery Åsberg Depression Rating Scale), pentru care există și adaptare în limba română) și Beck (Beck Depression Inventory) [6]. Scala de evaluare a depresiei MADRS a fost folosită pentru prima dată la pacienții cu depresie majoră pentru evaluarea modificărilor în gradul de severitate a depresiei. MADRS este un chestionar ce conține 10 întrebări; fiecare situație descrisă are variante multiple de răspuns, iar fiecare răspuns poate primi între 0 și 6 puncte. Chestionarul (Inventarul) de depresie Beck (BDI-I, 1961, 1979; BDI-II, 1996) a fost creat de Aaron Beck în același timp cu modelul cognitiv al depresiei. Acest chestionar a fost creat pentru evaluarea simptomelor depresive la adulți și tineri. Cel mai folosit în situațiile clinice este BDI-II. Chestionarul conține 21 de întrebări care se referă la starea de sănătate psihică din ultimele șapte zile. Fiecare răspuns poate primi între 0 și 3 puncte. Aceste chestionare ajută la stabilirea diagnosticului, a gradului de severitate a simptomelor de depresie și oferă informații despre evoluția depresiei [11;12].

Din păcate, din cauza metodelor diferite utilizate pentru diagnostic, nu există date foarte clare, la nivel mondial, despre prevalența depresiei rezultate din studii. Cele mai multe studii preluate de IDF (International Diabetes Federation) raportează o incidență a depresiei dublă față de persoanele fără diabet zaharat, în timp ce, conform aprecierilor NICE (The National Institute for Health and Care Excellence UK), persoanele diagnosticate cu o boală cronică precum diabetul zaharat (atât DZ tip -1, cât și DZ tip -2) au un risc de trei ori mai mare de a fi diagnosticați cu depresie decât cei fără DZ [1;15]. Dintr-un studiu recent care a urmărit implicarea DZ tip -1 ca factor de risc pentru depresie, s-a observat că depresia majoră a fost prezentă la 3,5% din pacienții cu DZ tip- 1, iar depresia moderată a afectat 42,1% din subiecți [13].

Depresia complică evoluția și prognosticul oricărei forme de diabet în primul rând din cauza diminuării capacității de autoîngrijire a pacientului diabetic. Depresia a fost studiată mult mai frecvent la pacienții cu DZ tip - 2 atât ca factor predictiv, cât și ca afecțiune coexistentă. Se pare că există o relație bidirecțională între diabet și depresie. Au fost studii care au susținut că depresia predispozează la apariția DZ tip -2 [14;15]. Pacienții cu tulburări depresive au un risc de 60% de a dezvolta diabet zaharat [29]. Legătura patogenică vizează o serie de tulburări legate de stres, care conduce la

activarea axei hipotalamo-hipofizo-suprarenaliene, cu dezechilibru în reglarea sistemului nervos autonom și eliberarea citokinelor proinflamatorii, conducând în cele din urmă la accentuarea rezistenței la insulină [10]. Pe de altă parte, depresia este considerată un factor de comorbiditate major, frecvent întâlnit, care afectează calitatea vieții pacienților cu DZ tip -2. Conform IDF, depresia este prezentă la 15% din pacienții cu diabet [2].

Tratarea simptomelor depresive și anxietății constituie o modalitate sigură de îmbunătățire a stării psihice, în paralel cu ameliorarea controlului glicemic la tinerii diabetici [9;10]. Tratamentul la pacienții cu diabet constă în psihoterapie combinată cu intervenții psihoeducaționale și tratament farmacologic, în funcție de caz. Cheltuielile sistemului medical sunt semnificativ mai mari la pacienții cu diabet zaharat și depresie comparativ cu cei cu diabet zaharat fără depresie [3]. S-a demonstrat o asociere puternică între simptomele depresive (evaluate cu ajutorul scalei the Center for Epidemiological Studies – Depression Scale, CES-D) și mortalitatea crescută la pacienții cu diabet zaharat, dar nu și la cei fără diabet zaharat, după ajustarea pentru factorii socio-demografici și stilul de viață [12].

Tratamentul depresiei și a anxietății la pacientul cu diabet presupune inițial identificarea anumitor situații particulare: obiectivarea depresiei cu ajutorul chestionarului specific; sentimentului de neajutorare sau sentimentului de a fi copleșit de autoîngrijirea bolii; atacuri de panică sau tulburarea de stres posttraumatic; incapacitatea de a diferenția simptomele anxioase de anumite simptome întâlnite în evoluția diabetului zaharat (de ex. hipoglicemia); preocupări excesive legate de alimentație; mâncatul emoțional ca răspuns la tristețe, singurătate, furie; mâncatul compulsiv, mâncatul noaptea [9;11;14]. Susținerea pacientului poate fi realizată cu ajutorul anumitor tehnici de tip: considerarea unei psihoterapii scurte complementare (terapie cognitiv-comportamentală); gestionarea problemelor (terapia centrată pe problemă); îmbunătățirea aderenței la tratament (interviul motivațional). Rezultatele din studii au evidențiat o ameliorare a calității vieții sub tratament, însă fără influența semnificativă asupra controlului glicemic [6; 8]. Se pare că rezultate pozitive, inclusiv asupra controlului glicemic, s-au constatat prin aplicarea diferitelor metode de psihoterapie [7; 9].

Consilierea și terapia suportivă sunt considerate tratament de primă linie pentru depresia tinerilor cu

diabet zaharat [9; 15]. Anumite studii arată că simptomele depresiei la tineri se îmbunătățesc după prima ședință și prezintă ameliorare semnificativă după primele șase ședințe [7]. Un consilier pe probleme cognitiv-comportamentale poate sfătui pacienții pentru ținerea sub control a simptomelor de anxietate, prin tehnici de relaxare sau exerciții de respirație profundă [6; 11; 15].

Concluzii. Componentele psiho-emoționale precum depresia și anxietatea sunt încă subdiagnosticate și netratate corespunzător la diferitele categorii de persoane cu diabet. Deși au fost demonstrate beneficiile evidente printr-o abordare extinsă interdisciplinara tratamentul pacientului diabetic, există încă numeroase bariere în calea integrării tuturor metodelor de tratament a tulburărilor afective. Sunt necesare studii viitoare extinse care să identifice întreaga gamă de probleme emoționale asociate diabetului și complicațiilor cronice, precum și modalități de prevenție. În acest context se subliniază din nou importanța psihologului în echipa de îngrijire a pacientului cu diabet.

Comorbiditățile din sfera sănătății mintale ale diabetului compromit aderența pacienților tineri la tratament și, prin urmare, cresc riscul complicațiilor specific. Cu toate acestea, comorbiditățile asupra sănătății mintale asociate diabetului sunt neglijate și gestionate deficitar atât la nivel de individ, cât și din punct de vedere al sistemului de sănătate.

În absența unor ghiduri naționale, desprinse din ghidurile internaționale, care să reglementeze depistarea stărilor afective precoce, monitorizarea și tratamentul pacienților tineri și adulți cu privire atât la diabetul zaharat cât și a tulburărilor de tip anxietate și depresie, acestea rămân în continuare subdiagnosticate.

Subdiagnosticarea și absența tratamentului comorbidităților sănătății mintale, favorizează creșterea substanțială a costurilor financiare atât pentru individ, pentru societate prin excluderea pacientului din câmpul muncii, cât și pentru sistemul public de sănătate, simultan cu morbiditatea și severitatea bolii.

Intervențiile psihoterapeutice pacienților cu diabet zaharat: terapia cognitiv-comportamentală și educație terapeutică, tratament psihologic, meloterapie și relaxare, psihoterapie individuală suportivă, etc., duc la ameliorarea componentelor psiho-emoționale, îmbunătățirea controlului glicemic, ameliorarea calității vieții.

Referințe bibliografice:

1. AMERICAN DIABETES ASSOCIATION. Lifestyle management, *Diabetes Care*, 40, Suppl.1, 2017, pp. 33–43.
2. ASHRAFF, S., SIDDIQUI, M. A., & CARLINE, T., E. The psychosocial impact of diabetes in adolescents: a review. In: *Oman Medical Journal*, 2013, no. 28(3), pp.159-162.
3. BARENDSE, S., SINGH, H., FRIER, B. M., & SPEIGHT, J., The impact of hypoglycaemia on quality of life and related patient-reported outcomes in type 2 diabetes: A narrative review. In: *Diabetic Medicine*, 2012, no. 29, 3, pp. 293–302.
4. BONARDI, A., CALLUS, E., ROMAGNONI, C. Social support, depression, and heart disease: a ten-year literature review. In: *Frontiers in Psychology*, 2013, no.4, 384.
5. DANTZER, C., SWENDSEN, J., MAURICE-TISON, S., & SALAMON, R. Anxiety and depression in juvenile diabetes: a critical review. In: *Clinical Psychology Review*, 2013, no.23, pp.787–800.
6. DOVEY-PEARCE, G., & CHRISTIE, D. Transition in diabetes: young people move on—we should too. In: *Journal of Paediatric Child Health*, 2013, no. 23(4), pp.174-179.

7. JUÁREZ-ROJOP, I. E., FORTUNY-FALCONI, C.M., GONZÁLEZ-CASTRO, T.B., et all. Association between reduced quality of life and depression in patients with type 2 diabetes mellitus: a cohort study in a Mexican population. In: *Neuropsychiatr Dis Treat.*, 2018 Oct 4, no.14, pp.2511-2518.
8. HARVEY, J., N. Psychosocial interventions for the diabetic patient. *Diabetes*. In: *Metabolic Syndrome and Obesity: Targets and Therapy*, no.8, 2015, pp. 29–43.
9. HOLT, RIG., DE GROOT, M., HILL GOLDEN, S. Diabetes and Depression. In: *Current Diabetes Report*, 2014, pp.14:491.
10. HUSSAIN, T., AKLE, M., NAGELKERKE, N., & DEEB, A. Comparative study on treatment satisfaction and health perception in children and adolescents with type 1 diabetes mellitus on multiple daily injection of insulin, insulin pump and sensor-augmented pump therapy. In: *SAGE Open Med*, 2017, no. 23(5).
11. MEURS, M., ROEST, A. M., WOLFFENBUTTEL, B. H., STOLK, R. P., DE J. P., ROSMALEN J. G. Association of Depressive and Anxiety Disorders With Diagnosed Versus Undiagnosed Diabetes: An Epidemiological Study of 90,686 Participants. In: *Psychosomatic, Medicine*, 78(2), pp.233–241, 2016.
12. ROY, T., LLOYD, C. E. Epidemiology of depression and diabetes: a systematic review. In: *Jornal of Affective Disorders*, 2012, vol 142, supplement, pp s8-s21.
13. SERBAN, V., BRINK, S., TIMAR, B., SIMA, A., VLAD, M., & TIMAR, R. An increasing incidence of type 1 diabetes mellitus in Romanian children aged 0 to 17 years. In: *Journal of Pediatric Endocrinology & Metabolism*, no.8, 2015, pp.293-298.
14. VON SENGBUSCH, S., MÜLLER-GODEFFROY, E., HÄGER, S., REINTJES, R., HIORT, O., WAGNER, W. Mobile diabetes education and care: intervention for children and young people with Type 1 diabetes in rural areas of northern Germany. In: *Diabetic Medicine*, volume 23, Issue 2. <https://doi.org/10.1111/j.1464-5491.2005.01754.x>
15. WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Global report on diabetes*, 2016.

CZU 159.922.8

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.39>

MATURITATEA EMOȚIONALĂ ȘI FACTORII DE INFLUENȚĂ ASUPRA DEZVOLTĂRII PERSONALITĂȚII LA ADOLESCENȚI

PLEȘEA Andreea-Cristina,
Doctorand, psiholog clinician,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
andreea_palada@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-3977-1059>

REZUMAT

Acest articol abordează tema maturității emoționale și a dezvoltării personalității în perioada adolescență, acordând o atenție deosebită variabilelor, precum genul și vârsta care modifică relația existentă dintre maturitatea emoțională și factorii de personalitate (model Big Five). O cunoaștere mai aprofundată a procesului de maturizare emoțională și a formării personalității în acest punct critic al dezvoltării umane poate fi obținută prin abordarea integrată a acestor variabile. Maturitatea emoțională în adolescență se dovedește a fi o componentă crucială, conferindu-le adolescenților capacitatea de a gestiona cu înțelepciune varietatea trăirilor puternice și de a dobândi înțelegere și conștientizare emoțională, precum și abilități interpersonale necesare pentru a crea relații pozitive și sănătoase. Prin urmare, accentul pus pe dezvoltarea și îmbunătățirea sferei emoționale este esențială în această etapă a vieții.

Cuvinte-cheie: trăsături de personalitate, perioada adolescență, maturitate emoțională, Big Five.

EMOTIONAL MATURITY AND INFLUENCING FACTORS OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN ADOLESCENTS

PLEȘEA Andreea-Cristina,
PhD student, psychotherapist,
”Ion Creangă” SPU, from Chisinau,
andreea_palada@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-3977-1059>

SUMMARY

This article addresses the topic of emotional maturity and personality development during adolescence, focusing particularly attention to variables such as gender and age that modify the existing connection between emotional maturity and personality factors (Big Five model). A deeper understanding of the process of emotional maturity and personality formation at this critical point in human development can be achieved through the integrated approach of these components. Emotional maturity in adolescence proves to be a crucial component, giving adolescents the ability to wisely manage the variety of powerful experiences and to acquire emotional understanding and awareness, as well as the interpersonal skills necessary to create positive and healthy relationships. Therefore, the emphasis placed on the development and improvement of the emotional sphere is essential at this stage of life.

Key words: personality traits, adolescence, emotional maturity, Big Five.

Introducere. Adolescența este o perioadă de vârstă energetică, ce “excelează prin multitudinea, diversitatea și complexitatea modificărilor la care este supus organismul”. Unul dintre cele mai importante aspecte pe care adolescenții trebuie să le îndeplinească pe măsură ce se maturizează este să devină independenți emoțional, ceea ce devine unul dintre pilonii lor principali de îndeplinit. [10, p. 191].

În această perioadă fundamentală a dezvoltării lor emoționale, adolescenții trec printr-un spectru larg de emoții puternice și frecvent imprevizibile. Aceștia pot trece rapid printr-o mare varietate de stări emoționale, adesea părând contradictorii, de la momente de fericire extremă până la momente de melancolie și disperare. Schimbările emoționale pot apărea și din alte cauze decât procesul biologic de maturizare, mediul educațional și social fiind la fel de importante în acest sens [10].

Wani și Masih (2015) au cercetat gradul de dezvoltare emoțională în rândul studenților, identificând diferențe substanțiale în ceea ce privește nivelul maturității emoționale în raport cu factorul gen. Aceștia au conchis faptul că fetele prezintă o stabilitate emoțională mai mare decât băieții, explicând faptul că aceste diferențe sunt generate de procesele de socializare ale fiecărui gen [14].

Totodată, într-o sinteză a unui studiu referitor la diferențele emoționale dintre sexe, Leslie Brody și Judith Hall afirmă faptul că “fetele își dezvoltă mai rapid și mai ușor limbajul decât băieții” ceea ce le oferă acestora o bază pentru experiențe emoționale mai complexe, permițându-le să-și exprime cu mai mare ușurință emoțiile în mai multe moduri elaborate. În ceea ce privește băieții, acestea afirmă că în cazul lor din cauza faptului că se pune mai puțin accent pe verbalizarea emoțiilor, este probabil ca aceștia să nu fie la fel de conștienți de situația emoțională proprie, cât și de cea a altor persoane [apud D. Goleman, 5, p. 165].

Datorită dobândirii extinse de cunoștințe, a experiențelor asociate și a dezvoltării cognitive, adolescentul își formează propriul set de convingeri care îi direcționează și influențează acțiunile, lăsând o amprentă asupra alegerilor și activităților pe care le întreprinde [12]. Cu toate că “adolescența este în mod clar o perioadă tulbură, aceasta marchează și dezvoltarea personalității umane” [apud A. Munteanu, 8, p. 235].

Conform lui M. Debesse, adolescența este perioada care se remarcă prin “cucerirea personalității” deși aceasta nu este momentan uniformă și clar definită [4].

Personalitatea reprezintă totalitatea caracteristicilor unei persoane care guvernează modul în care aceasta percepe și răspunde la mediu. Aceste caracteristici pot reflecta fiecare latură a temperamentului, caracterului sau

a abilităților intelectuale ale acesteia. Capacitatea unei persoane de a-și organiza lumea internă precum și împrejurimile externe au un impact asupra schimbărilor care au loc la nivelul personalității [13].

Conform lui Allport, „personalitatea este organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină gândirea și comportamentul său caracteristic” [1, p. 40]. Conform ideilor lui Eysenck și Cattell există cinci factori principali care sunt cruciali pentru a descrie structura fundamentală a personalității. Cei cinci suprafactori sunt caracterizați atât la nivel general, cât și empiric, după cum urmează:

- “Factorul Extraversie → se referă la capacitatea persoanei de a fi deschisă către exterior, având o atitudine definită prin flexibilitate, optimism și sociabilitate;
- Factorul Stabilitatea emoțională → capacitatea de controlare a emoțiilor și de a avea încredere în sine;
- Factorul Agreabilitatea → dispoziția deschisă, sinceră și empatică;
- Factorul Conștiinciozitate → automotivare, organizare, responsabilitate;
- Factorul Cultura sau intelectul → creativitate, deschidere către experiență” [apud M. C. Țuțu, 13, p. 70].

Studiul din 2003 realizat de Brackett și Mayer conchide faptul că trăsăturile de personalitate extraversie, agreabilitate, conștiinciozitate și nevrotism s-au dovedit a avea o corelație semnificativă cu chestionarul privind coeficientul de emoții Bar-On, în timp ce cu factorul deschidere s-a dovedit a avea o corelație moderată [3]. În studiul realizat de Petrides, et. al., în anul 2010 a fost concluzionat faptul că există o corelație substanțială între inteligența emoțională și factorii de personalitate, extraversie, nevrotism, deschidere, agreabilitate și conștiinciozitate [9].

Maturitatea emoțională și personalitatea sunt două concepte cu un impact semnificativ asupra procesului de dezvoltare al adolescenților, care se pot influența reciproc, între cele două existând o relație pozitivă, datorită faptului că maturitatea emoțională este responsabilă de înțelegerea și gestionarea emoțiilor, fapt ce contribuie la formarea personalității.

Conform studiilor, maturitatea emoțională reprezintă acea capacitate a persoanei de a-și controla și reține în mod corespunzător emoțiile inițiale, permițându-i să ia decizii înțelepte după o analiză atentă a circumstanțelor, precum și de a fi sincer cu propriile sentimente. Potrivit lui Anand, A., K., et. al., maturitatea emoțională este o componentă crucială în dezvoltarea personalității, a comportamentului și a viziunii despre lume a unei persoane. De asemenea, ajută la construirea încrederii în sine și a relațiilor interpersonale, fiind un pilon important

pentru menținerea sănătății mentale [2].

Rezultate și discuții. Pornind de la relația pozitiv puternică ($r \geq 0.70$) existentă între maturitatea emoțională și nivelul de dezvoltare al factorilor de personalitate (model Big Five), relație confirmată de majoritatea studiilor, obiectul principal al cercetării realizate a vizat maniera în care diferențele de gen și de vârstă modifică această relație, evidențiind diferențe de profil în evoluția acestor factori.

Ipoteza acestui studiu sugerează că există variații semnificative statistic în relația dintre nivelul de maturitate emoțională și dezvoltarea factorilor principali de personalitate (model Big Five) în funcție de variabilele vârstă și gen la adolescenți.

Eșantionul cercetării a fost compus din 220 adolescenți cu vârste cuprinse între 14 și 17 ani, băieți ($\cong 48\%$) și fete ($\cong 52\%$).

În cadrul cercetării s-a folosit analiza de regresie liniară pentru a explica variația factorilor de

personalitate, folosind un model compus din maturitatea emoțională și gen, cu introducere în trepte (stepwise), separat pentru cele două etape de vârstă: 14-15 și 16-17 ani.

În conformitate cu obiectivul și ipoteza cercetării, am utilizat următoarele instrumente: Scala de maturitate emoțională Friedman, acesta este un instrument utilizat pentru evaluarea nivelului de maturitate emoțională, în termeni de echilibru sau neechilibru emoțional și Chestionarul Big Five – Minulescu, care realizează o evaluare complexă a personalității, bazată pe o abordare psiho-lexicală compatibilă cu sistemul Big-Five.

În continuare, propunem să examinăm distribuția rezultatelor privind maturitatea emoțională, măsurate cu ajutorul scalei de maturitate emoțională Friedman, în funcție de vârsta adolescenților. Nivelurile de maturitate emoțională sunt definite astfel: un nivel redus indicând tendința către dezechilibru emoțional și un nivel cel puțin mediu de maturitate emoțională indicând o maturitate emoțională adecvată.

Tabel 1. Tabel comparativ al distribuției de vârstă în funcție de nivelul maturității emoționale

Nivel maturitate emoțională		Vârsta				Total (%)
		14	15	16	17	
Nivel redus	76	47.4	26.3	18.4	7.9	34.5
Nivel mediu și ridicat	144	9.7	15.3	27.8	47.2	65.5

Valorile din tabelul numărul 1 privind nivelul maturității emoționale în funcție de variabila vârstă indică o creștere a acestui nivel odată cu înaintarea în vârstă. Acest lucru este susținut de o corelație pozitivă semnificativă statistic, cu o valoare a testului de corelație neparametrică Kendall tau= 0.468 și $p < 0.01$. Astfel, s-a constatat că 47,4% dintre adolescenții investigați de 14 ani au un nivel redus al maturității emoționale. Acești adolescenți sunt predispuși să se adapteze cu greutate la situațiile de stres, nu percep real și echilibrat problemele cu care se confruntă, iar în situațiile dificile pot să devină tensionați și anxioși. Comportamentul adolescenților în situații sociale poate fi foarte afectat de experiența imaturității emoționale. Acei adolescenți care nu au dobândit încă competențele emoționale și sociale necesare pentru a funcționa echilibrat în diferite medii pot prezenta o serie de dezechilibre în relațiile lor interpersonale. Totodată, aceștia pot apela frecvent la retragerea în intimitate pentru a se simți în siguranță și confortabil într-un mediu social complex, care este incomprehensibil pentru aceștia.

În ceea ce privește nivelul mediu și corespunzător, a fost obținut de 9,7% dintre aceștia. În cazul adolescenților de 15 ani, 26,3% au un nivel redus și 15,3% au un nivel mediu și corespunzător. Dintre adolescenții de 16 ani, 18,4% au obținut un nivel redus al

maturității emoționale și 27,8% un nivel mediu și corespunzător, iar adolescenții de 17 ani, 7,9% au un nivel de al maturității reduse și 47,2% nivel mediu și corespunzător, ceea ce poate semnifica faptul că aceștia dețin capacitatea de a-și gestiona și regla emoțiile în mod conștient și eficient, astfel încât să poată să-și atingă obiectivele propuse. Aceștia prezintă o mentalitate flexibilă și optimistă, permițându-le să recunoască oportunitățile în situații aparent dificile sau neclare. Mai mult, capacitatea lor de a-și gestiona emoțiile indică un puternic sentiment de conștientizare de sine și autocontrol, ceea ce le permite să ia decizii echilibrate, rămânând în același timp calmi și concentrați în situații intense sau stresante. Această abilitate nu doar că ajută adolescenții să obțină obiectivele propuse, dar contribuie și la dezvoltarea unor conexiuni interpersonale sănătoase și echilibrate. Totodată, abilitățile interpersonale îmbunătățite contribuie la capacitatea de a fi sensibili și empatici față de sentimentele și nevoile celor din jur, fapt ce contribuie la formarea unor conexiuni interpersonale puternice și de încredere.

Aceste rezultate ar putea fi susținute de cercetările efectuate de Racu Iulia și Urmașu Maria care au cercetat “diferențele de gen și de vârstă în inteligența emoțională la adolescenți” și potrivit cărora adolescenții în vârstă de 17-18 ani prezintă o inteligență emoțională mai dezvoltată decât cei în vârstă de 15-16 ani [11].

Tabel 2. Tabel sintetic cu rezultatele analizei de corelație neparametrică Spearman

Maturitatea emoțională		Factori de personalitate				
		E	M	A	C	Ac
Maturitate redusă	Maturitatea emoțională	0.245*	0.240*	0.343**	0.465**	0.256*

Maturitate medie și corespunzătoare	(Friedman)	0.533**	0.628**	0.624**	0.513**	0.429**
-------------------------------------	------------	---------	---------	---------	---------	---------

Notă: * - prag de semnificație statistică $p < 0.05$, ** - prag de semnificație statistică $p < 0.01$.

Analiza de corelație a maturității emoționale cu factorii principali de personalitate (Extraversie, Maturitate, Agreabilitate, Conștiinciozitate și Autoactualizare) separat pentru cele două niveluri ale maturității emoționale indică păstrarea relației direct proporționale dintre scorurile maturității emoționale Friedman și scorurile factorilor principali de personalitate conform BigFive (Minulescu), cu diferențierea nivelului de intensitate a acestor corelații.

În cazul scorurilor corespunzătoare unui nivel redus al maturității emoționale corelațiile identificate sunt semnificative statistic la un prag de semnificație $p < 0.05$, dar reduse, corelații pozitive moderate au fost identificate în cazul Agreabilității ($r=0.343$) și Conștiinciozității ($r=0.465$).

Pentru scorurile corespunzătoare unui nivel cel puțin mediu de maturitate emoțională corelațiile pozitive sunt semnificative la un prag de semnificație statistică $p < 0.01$ și de intensitate ridicată ($r \geq 0.50$).

Aceste rezultate ar putea fi confirmate de studiul

realizat de Kumar, S., et. al., în cadrul căruia a fost investigat "rolul factorilor de personalitate în maturitatea emoțională a adolescenților", reliefând faptul că diverse trăsături de personalitate pot prezenta corelații negative sau pozitive cu maturitatea emoțională. Conform acestui studiu, factori precum agreabilitatea și conștiinciozitatea au determinat o corelație semnificativă și pozitivă cu nivelul de maturitate emoțională. Acest lucru semnifică faptul că adolescenții care obțin rezultate ridicate de maturitate emoțională sunt predispuși să obțină rezultate mai mari la factorii de personalitate agreabilitate și conștiinciozitate [6]. Astfel se poate constata faptul că acele caracteristici precum capacitatea de a empatiza, de a fi sincer, responsabil și disciplinat în conduita lor sunt legate de abilități avansate în reglarea emoțiilor și a interacțiunilor interpersonale.

Din datele obținute în cadrul cercetării, au fost selectați factorii principali de personalitate Maturitate și Agreabilitate pentru a examina diferențele de profil în funcție de genul și vârsta adolescenților, rezultate pe care le-am prezentat în continuare.

Tabel 3. Tabel cu rezultatele analizei de regresie liniară privind variația Maturității pe baza modelului multifactorial constituit din Maturitatea emoțională (Friedman)

Factor	B	β	Test semnificație participare		F	p	R2
			t	p			
Maturitate emoțională redusă							
Maturitate emoțională (Friedman)	2.10	0.264	1.66	0.101	2.00	0.104	0.101
Gen	4.99	0.206	1.80	0.076			
Vârstă	-0.63	-0.054	-0.34	0.734			
Maturitate emoțională cel puțin medie							
Maturitate emoțională (friedman)	6.81	0.622	9.34	0.001	26.43	0.001	0.432
Gen	1.03	0.035	0.54	0.590			
Vârstă	1.54	0.107	1.62	0.108			

Notă: B – coeficientul ecuației de regresie,
 β = valoarea standardizată a coeficientului ecuației de regresie,

t este rezultatul testului t care indică cât de semnificativă este statistic implicarea factorului în modelul de regresie liniară,

R2 este mărimea influenței modelului și F este testul pentru semnificația statistică a modelului.

În cazul adolescenților cu nivel redus de maturitate emoțională, modelul nu este semnificativ statistic ($F=2.00$; $p > 0.05$) cu o capacitate nesemnificativă de aproximare a valorii Maturității pentru o mărime a efectului $R^2=0.104$. O redusă diferențiere fiind determinată de diferența de gen ($t=1.80$; $p=0.076$), în sensul că fetele au o Maturitate mai ridicată în medie cu 4.99 unități de scor decât băieții.

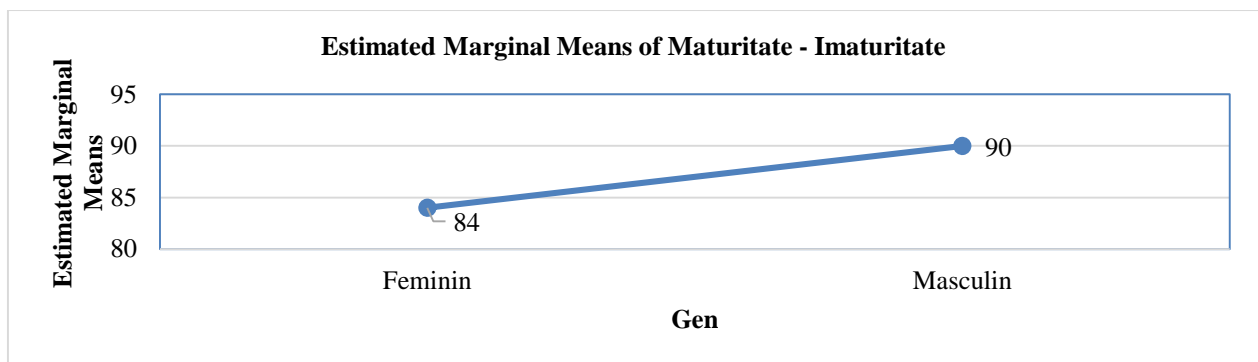

Fig. 1. Rezultatele la factorul Maturitate (ABCD-M) în funcție de genul subiecților

În cazul adolescenților cu maturitate emoțională cel puțin medie, modelul este semnificativ statistic ($F=26.43$; $p<0.001$) cu o capacitate ridicată de aproximare a valorii Maturității pentru o mărime a efectului $R^2=0.432$. Diferențierea fiind determinată de scorul maturității emoționale (Friedman) ($t=9.34$ $p<0.001$) pentru care la fiecare creștere de o unitate a abaterii standard se obține o creștere 0.622 unități a Maturității.

Capacitatea adolescenților de a menține legături armonioase cu ceilalți și cu societatea într-o manieră responsabilă și conștiințioasă este demonstrată de scorurile mari la această componentă. Aceștia manifestă

o conștientizare aprofundată a modului în care acțiunile lor îi afectează pe oamenii din jurul lor și au autocontrolul de a-și regla emoțiile în diverse contexte.

Adolescenții cu rezultate ridicate la acest factor de personalitate sunt grijulii și prudenți cântărind temeinic rezultatele potențiale înainte de a emite judecăți, evitând astfel riscurile inutile. De asemenea, au un puternic sentiment de încredere în propriile capacități, care le oferă o bază solidă în confruntarea cu suferințele și coborâșurile vieții. Acești adolescenți, sunt capabili să se adapteze și să răspundă flexibil la situații noi, susținând în același timp integritatea și principiile de bază [7].

Tabel 4. Tabel cu rezultatele analizei de regresie liniară privind variația Agreabilității pe baza modelului multifactorial constituit din Maturitatea emoțională (Friedman)

Factor	B	β	Test semnificație participare		F	p	R2
			t	p			
Maturitate emoțională redusă							
Maturitate emoțională (Friedman)	0.09	0.013	0.08	0.935	2.26	0.071	0.113
Gen	-0.34	-0.016	-0.14	0.887			
Vârstă	3.24	0.317	2.03	0.046			
Maturitate emoțională cel puțin medie							
Maturitate emoțională (friedman)	5.16	0.524	7.90	0.001	27.06	0.001	0.438
Gen	7.09	0.267	4.18	0.001			
Vârstă	2.52	0.195	2.97	0.004			

Notă: B – coeficientul ecuației de regresie,
 β = valoare standardizată a coeficientului din ecuația de regresie,

t -valoarea testului t privind semnificația statistică a participării factorului la modelul linear de regresie,
 F – testul privind semnificația statistică a modelului,
 R2 – mărimea efectului modelului.

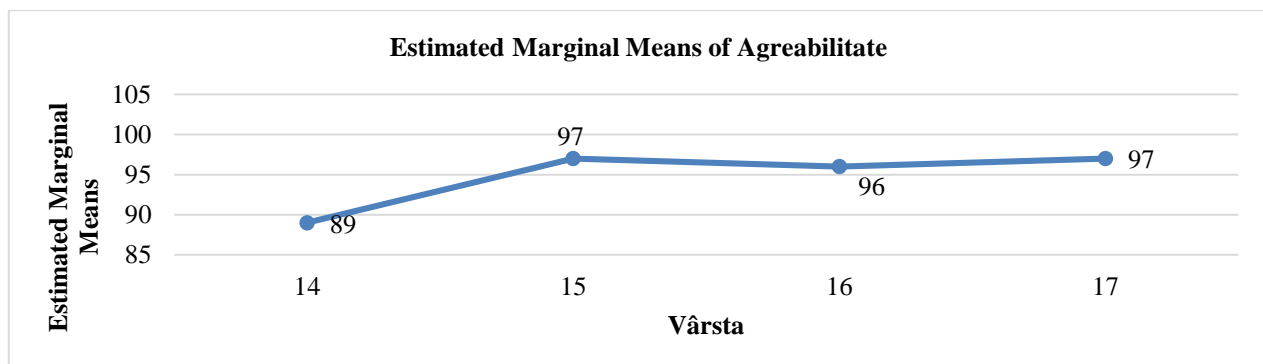

Fig. 2. Rezultatele la factorul Agreabilitate (ABCD-M) în funcție de vârsta subiecților

În cazul adolescenților cu nivel redus de maturitate emoțională, modelul nu este semnificativ statistic ($F=2.26$; $p>0.05$) cu o capacitate nesemnificativă de aproximare a valorii Agreabilității pentru o mărime a

efectului $R^2=0.113$. O redusă diferențiere fiind determinată de diferența de vârstă ($t=2.03$; $p<0.05$), în sensul că o diferență de un an determină o creștere în medie cu 3.24 unități de scor.

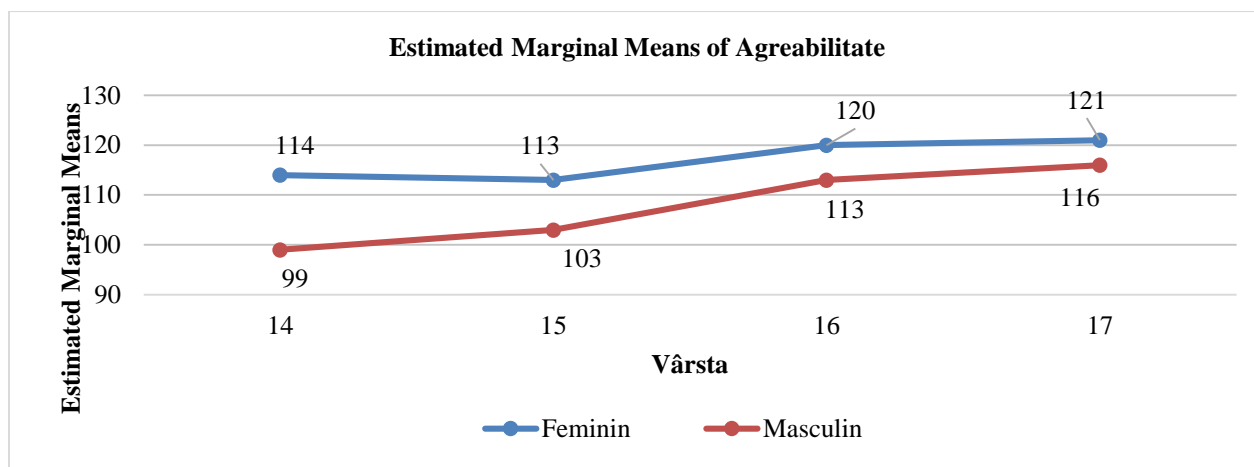

Fig. 3. Rezultatele la factorul Agreabilitate (ABCD-M) în funcție de vârsta și genul subiecților

În cazul adolescenților cu maturitate emoțională cel puțin medie, modelul este semnificativ statistic ($F=27.06$; $p<0.001$) cu o capacitate ridicată de aproximare a valorii Agreabilității pentru o mărime a efectului $R^2=0.438$. Diferențierea fiind determinată de scorul maturității emoționale (Friedman) ($t=7.90$ $p<0.001$) pentru care la fiecare creștere de o unitate a abaterii standard se obține o creștere de 0.524 unități a Agreabilității. Participare semnificativă statistic este determinată și de diferența de gen ($t=4.18$; $p<0.001$) în sensul unui nivel mai ridicat de agreabilitate în cazul fetelor în medie cu 7 unități de scor, și a vârstei ($t=2.97$; $p<0.01$) pentru care o creștere de un an determină o creștere în medie de 2.52 unități de scor a Agreabilității.

Adolescenții cu scoruri ridicate la acest factor de personalitate au un comportament autentic, onest și empatic, fiind perceptivi la nevoile și sentimentele oamenilor din jurul lor. Aceștia se disting prin bunătatea și sensibilitatea lor față de indiciile nonverbale ale celor din jur, manifestând cordialitate autentică și conexiuni bazate pe înțelegere profundă și compasiune. Deoarece își bazează majoritatea deciziilor pe intuiție și conștientizarea situației, sunt capabili să se adapteze rapid nevoilor în schimbare. În ceea ce privește interacțiunile sociale, acești adolescenți etalează în mod natural căldură și afecțiune, creând o atmosferă relațională liniștită și consolatoare pentru toți cei implicați. Capacitatea lor empatică și comunicarea prudentă contribuie la dezvoltarea și menținerea unei atmosfere de încredere și susținere reciprocă [7].

În concluzie, ipoteza conform căreia se prezumă că există diferențe semnificative statistic în relația dintre nivelul de maturitate emoțională și dezvoltarea factorilor principali de personalitate (model Big Five) în funcție de

variabilele vârstă și gen la adolescenți, s-a confirmat, astfel s-a constatat că vârsta reprezintă un factor de influență asupra dezvoltării trăsăturii de personalitate Agreabilitate, fiecare creștere de un an determinând creșterea nivelului acestor factori.

În ceea ce privește factorul modelator gen, s-a constatat că fetele au un nivel mai ridicat la factorul Maturitate, explicația constând în faptul că în comparație cu băieții, acestea sunt stimulate să-și exprime emoțiile de la o vârstă fragedă și să primească validare de la cei din jur, motiv pentru care manifestă o atitudine non-reactivă și o ușurință în a controla emoțiile.

De asemenea, au obținut rezultate ridicate la factorul Agreabilitate, acestea fiind mai atente la nevoile celorlați, empatic și deschise.

Chiar dacă cercetarea a confirmat ipoteza propusă, trebuie să luăm în considerare că există anumite limite și anume faptul că nu au fost incluși în analiză toți factorii principali și subfactorii de personalitate (model Big Five) pentru a determina impactul factorilor vârstă și gen asupra relației dintre maturitatea emoțională și trăsăturile de personalitate. De asemenea, ca și viitoare cercetări acest studiu ar putea fi mai valoros prin integrarea unor variabile suplimentare, cum ar fi diferențele între mediile urbane și rurale de trai, pentru a obține o perspectivă mai cuprinzătoare asupra evoluției emoționale și a personalității în rândul adolescenților. Totodată este imperios necesar să se ia în considerare faptul că elaborarea unui program de dezvoltare a maturității emoționale ar putea aduce un aport considerabil asupra creșterii gradului de conștientizare a propriilor emoții, a îmbunătățirii abilităților de comunicare și rezolvare a conflictelor și predarea unor modalități sănătoase de gestionarea relațiilor interpersonale.

Referințe bibliografice:

1. ALLPORT, G. *Structura și dezvoltarea personalității*. București: Didactică și Pedagogică, 1991. 579 p. ISBN 973 30 1151 7.
2. ANAND, A. K., KUNWAR, N., KUMAR, A. Impact of different factors on Emotional Maturity of adolescents of

- Coed-School. In: *International Research Journal of Social Sciences*. 2014, vol. 3(11), pp. 17-19. ISSN 2319–3565.
3. BRACKETT, M. A., MAYER, J. D. Convergent, discriminant and incremental validity of competing measures of emotional intelligence. In: *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2003, vol. 29, issue 9, pp. 1147–1158. Disponibil: DOI: 10.1177/0146167203254596 (vizitat 20.01. 2024).
 4. DEBESSE M. *Etapete educației*. București: Didactică și Pedagogică, 1981. 132-133 p.
 5. GOLEMAN, D. *Inteligența emoțională*. București: Curtea Veche, 2001. 424 p. ISBN 973-8120-67-5.
 6. KUMAR, S., SHARMA, M., SINGH, R. Personality Factors as Correlates of Emotional Maturity among Adolescents. In: *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*. 2014, vol. 40 (2), pp. 221-227. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/287032142_Personality_factors_as_correlates_of_emotional_maturity_among_adolescents (vizitat 27.02. 2024).
 7. MINULESCU, M. Big Five ABCD-M. *Manual tehnic și interpretative*. Cluj Napoca: Sinapsis, 2008. 266 p. ISBN: 978-606-795-056-4.
 8. MUNTEANU, A., *Psihologia copilului și adolescentului*. Timișoara: Augusta, 2003. 289 p. ISBN 973-9353-21-5.
 9. PETRIDES, K.V., VERNON, P.A., SCHERMER, J.A., LIGTHART, L., BOOMSMA, D.I., VESELKA, L. Relationships between trait emotional intelligence and the Big Five in the Netherlands. In: *Personality and Individual Differences*, 2010, vol. 48, issue 8, pp. 906–910. Disponibil: DOI: 10.1016/j.paid.2010.02.019 (vizitat 23.01. 2024).
 10. RACU, I., RACU, Iu. *Psihologia dezvoltării*. Chișinău: Univ. Pedagogică de Stat din Chișinău „Ion Creangă”, 2007. 257 p. ISBN 978-9975-821-26-8.
 11. RACU, Iu., URMAȘU Maria. Diferențe de gen și de vârstă în inteligența emoțională la adolescenți. In: *Universitatea de Stat din Comrat*, 2017, Vol. 2, 251-253 p. ISBN 978-9975-83-040-9.
 12. SION, G. *Psihologia Vârstelor*. București: Fundației România de Măine, 2007. 256 p. ISBN 978-973-163-013-7.
 13. ȚUȚU, M. C. *Psihologia Personalității*. București: Fundației România de Măine, 2007. 180 p. ISBN 978-973-932-5.
 14. WANI, M. A., MASIH, A. Emotional Maturity across Gender and Level of Education. In: *The International Journal of Indian Psychology*, 2015, vol. 2(2), pp. 63-72. ISSN 2348-5396.

CZU 159.955

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.40>

FUNȚIILE GÂNDIRII CA PROCES DE SCHIMBARE A PERSONALITĂȚII DE BAZĂ

STURZA Violina,

Doctorandă,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

violina.paris@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9934-6401>

REZUMAT

Tendința de identificare cu mediul social și natural în care oamenii trăiesc, nevoile lor simbolice respectiv dorința de apartenență, siguranță și sprijin emoțional, se află în prim-plan. Evoluția cunoașterii va depinde doar de premisele fundamentale de schimbare a personalității. Tocmai de aceea procesele instructiv educative sunt chemate să creeze câte mai multe și mai dezvoltate această structurare și funcționalitate a gândirii direcționată spre schimbare.

Prin urmare, din punct de vedere funcțional a rolului pe care gândirea îl joacă în dinamica personalității, este o modalitate specifică a vieții de relație, un schimb specific între organism și mediu. Rezultatul fundamental al acestui proces este cunoașterea realității și, ca urmare, sporirea adaptabilității ființei umane la tot ce simte și ce își dorește. Atitudinea față de lume în general este un indicator bun al respectului pe care îl avem pentru capacitatea de a intenționa în această lume perfecționarea activității și a existenței umane.

Cuvinte-cheie: personalitate, gândire, intenție, schimbare, sine.

THE FUNCTIONS OF THINKING AS A BASIC PERSONALITY CHANGE PROCESS

STURZA Violina,

PhD student,

"Ion Creangă" State Pedagogical University

violina.paris@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9934-6401>

SUMMARY

The tendency to identify with the social and natural environment in which people live, their symbolic needs and the desire for belonging, safety and emotional support, are in the foreground. The evolution of knowledge will depend only on the fundamental premises of personality change. That is precisely why the instructive and educational processes are called to create as many and more developed this structuring and functionality of thinking directed towards change.

Therefore, from the functional point of view of the role that thinking plays in the dynamics of personality, it is a specific way of relational life, a specific exchange between the organism and the environment. The fundamental result of this process is the knowledge of reality and, as a result, increasing the adaptability of the human being to everything he feels and wants. The attitude towards the world in general is a good indicator of the respect we have for the ability to intend in this world the perfection of human activity and existence.

Key words: personality, thought, intention, change, self.

Actualitatea temei. Majoritatea oamenilor sunt stresati din cauza personalitatii de baza. Ei fac, probabil, parte din tipul de personalitate, care munceste zi si noapte fara odihna, fara sa-si acorde timp de relaxare sau distractii. Pentru persoanele perfectioniste, orice mic esec este o catastrofa. Alte persoane au o imagine negativa despre sine din cauza psihotraumelor suferite in copilarie, iar cei din categoria a treia se vad pe sine in culori negative pentru ca nu fac fata asteptarilor exagerate, fara sens din partea celorlalti. Oamenii pot atinge performante extraordinare cand aleg corect lentilele prin care isi observa propriile limite. Acesti oameni pot sa se realizeze prin concentrarea inspre calitatile lor, si nu spre propriile defecte. Inconștientul persoanelor care au succes in viata e programat in mod automat pe ideea ca ei sunt pregatiti sa faca lucruri mari [4 p. 251].

Unii oameni capabili de a gandi pozitiv, adica pot descoperi rapid solutiile adecvate, structuri pozitive ale situatiilor care le intampina, de a se vedea pe sine si pe altii intr-o maniera optimista, favorabila, dea simti, intelege si a actiona in relatie cu altii constructiv si eficient, in timp ce altii sunt pur si simplu incapabili de a vedea multimea ideilor posibile si mai ales de a alege o alternativa optima. Daca primii se implica in actiune, intreprind demersuri rezolutive, ceilalti sunt blocati in fata actiunilor. Gandirea pozitiva se caracterizeaza prin rationalitate, orientare activa, constructiva pe directia depasirii dificultatilor, cea negativa prin pasivism, neincredere, lipsa angajarii. Gandirea pozitiva si gandirea negativa nu sunt, asadar, raspunsul imediat si categoric al atitudinilor, ci al prezentei sau absentei capacitatilor cognitive [6 p. 273].

De vreme ce am admis faptul ca noi nu gandim clar si ca gandirea „negativa” este o parte a propriului psihic, putem incerca sa o modificam. Primul pas consta, spune autoarea Irina Holdevici in identificarea manifestarilor gandirii negative, proces numit de psihologi constientizarea cognitiva, urmând inlocuirea ei treptata cu gandirea pozitiva — restructurarea cognitiva —, proces care se desfasoara atat in stare de veghe, cat si in relaxare.

Prin urmare Holdevici Irina mentioneaza cateva modele de gandire negativa care influenteaza multe persoane:

- tendinta spre perfectionism, tendinta prin care individul isi fixeaza standarde, exigente si scopuri excesiv de inalte, irationale;
- concentrarea negativa consta in acordarea unei

atentii exagerate aspectelor negative, permitiandu-le sa le estompeze pe celelalte;

- in situatiile pozitive (cand cineva imi face un compliment, imi inchipui ca isi bate joc de mine);
- fenomenul transformarii „albului in negru”. Acesta se manifesta atunci cand folosim fapte neutre sau chiar pozitive pentru a trage concluzii negative. Astfel, de multe ori se interpreteaza ca actiunile unei persoane care, de fapt, se simte stanjenita sau are o suparare personala;
- modelul amplificare-reducere reprezinta deprinderea de a exagera un eveniment negativ si de a minimaliza unul pozitiv;

• crearea de fantasme prin care ne lasam in voia reveriei cu continut negativ ce ne invadeaza psihicul;

• comportamentul „trebuie” care ne determina sa actionam impotriva vointei noastre, de parca un sef imaginar si sever ne-ar presa mereu. Aceasta gandire tiranica nu face decat sa genereze culpabilitatea care mai mult ne franeaza decat ne ajuta sa actionam;

• eroarea de a generaliza consta in a ne spune tot timpul ca suntem rai sub toate aspectele daca am facut o greseala oarecare. Adevarul este ca toti oamenii fac greseli si ca nu suntem o persoana mai putin valoroasa daca vi s-a intamplat sa gresiti. O alta varianta a aceleiasi erori o constituie si tendinta de a generaliza o respingere intamplatoare asupra tuturor situatiilor de viata;

• asumarea unor responsabilitati care nu ne privesc inseamna a ne simti vinovati de erorile si comportamentele negative ale altor persoane [4 p.258].

Gandirea are doua mari laturi una informationala si alta operationala. Din perspectiva aceste doua laturi, gandirea a si fost definita ca „procesul de schimbare si reorganizare a informatiilor stocate in memorie in vederea crearii unor noi informatii”. Gandurile pot fi de doua feluri: unul neghidat, inconstant, lipsit de plan, gandurile nefiind legat unele de altele, celalalt directionat, ghidat, constant, bazat pe plan si pe dependenta reciproca a gandurilor. In psihologie, distinctia a fost operata de Freud, care deosebea procesele primare si cele secundare ale gandirii, primele fiind dominate de principiu placerii, al gratificarii imediate, chiar daca aceasta gratificare era valabila in imaginatie, celelalte, de principiu realitatii. Procesele primare, corespondente gandirii nedirectionate, nu sunt generate de logica, nu se supun realitatii, in timp ce procesele secundare, corespondente gandirii directionate, se caracterizeaza tocmai prin guvernarea lor de catre logica. Gandirea nedirectionata sau non directiva se caracterizeaza prin mișcarea libera, spontana a

gândurilor, fără a fi orientată de un scop sau de un plan. Gândirea nedirecționată are o mare importanță în pregătirea momentului gândirii direcționate, productive, creatoare, contribuind astfel indirect la soluționarea problemelor [6 p. 290].

Modul în care gândim despre noi și viață, ne determină aproape tot ceea ce ni se întâmplă. Responsabilitatea noastră principală este să preluăm întregul control asupra gândirii și să menținem cuvintele și gândurile focalizate exact asupra lucrurilor pe care le vrem cu adevărat. Simultan trebuie să le refuzăm pe cele care nu le dorim. O astfel de acțiune reprezintă procesul în care te uiți la tot ce îți întâmplă în jur legat de posibilitățile și oportunitățile și nu la dificultăți și probleme. Scopul este să facem din acest lucru un mod obișnuit de a gândi, care constituie, precum toate deprinderile, un lucru ce poate fi învățat [13 p. 272].

Odată ce ajungem să descoperim oceanul măreț al inconștientului în legătură cu propriile probleme, îl putem reproiecta schimbându-ne întreaga existență, devenind mai sănătoși și echilibrați. Reprogramarea se creează prin utilizarea practică a autosugestiilor afirmative, a vizualizării, a cultivării gândirii pozitive și prin stabilirea unor intenții precise legate de modul în care ne dorim această transformare. A dori și a spera nu atrag automat după sine nicio schimbare, în schimb, stabilirea unei intenții o poate aduce, reprezentând treptele de urmat pentru a face ca o schimbare dorită să devină realitate. Fie că ne place, fie că nu, dorințele noastre devin intenții pentru inconștient, se fixează sub forma unor programe care ne dirijează existența.

Pentru ca scopurile propuse să ne ajute să ne dezvoltăm, trebuie să fim animați de dorința fierbinte de a reuși să le atingem. Scopul sau intenția propusă de individ trebuie să fie suficient de important, astfel încât individul să poată să-și mobilizeze forțele pentru a-l atinge. În același timp, scopurile trebuie să fie realiste [4 p.259].

Renunțarea la nelocalizarea, la slăbiciune și concentrarea gândirii la unison cu un țel bine determinat echivalează cu pătrunderea în lumea celor puternici, care silesc condițiile exterioare să le slujească și care emit gânduri de putere, se luptă cu curaj cu adversitățile și au realizări mărețe.

Gândurile focalizate asupra țelurilor pe care ni le-am propus devin veritabile forțe creatoare. Dacă înțelegem și acceptăm acest lucru, noi putem deveni o ființă puternică și mai elevată decât oamenii care cad pradă gândurilor și senzațiilor lor schimbătoare [1 p. 24].

Filosofia care stă la baza abordării cu privire la procesul de schimbare include câteva premise fundamentale. Schimbarea apare atunci când aceste premise sunt considerate corecte. Într-un fel sau altul, toți ne dorim acceptare și împlinire. Acest proces este numit uneori *auto actualizare*. Credem că acest sine sănătos care se auto actualizează a fost ignorat, subjugat, abuzat, criticat și supus diverselor forțe distructive mult timp. Procesul de schimbare implică reînsuflețirea acestui sine sănătos și susținerea lui prin speranță [7 p. 452].

Stările specifice ale undelor cerebrale sunt prezente atunci când creierul construiește circuite noi. Lobul frontal stâng este zona din creier care se corelează cu

bucuria. Așadar în urma unui experiment făcut de Richard Davidson, s-a constatat că persoanele cu o experiență îndelungată a exercițiului au demonstrat o activitate cerebrală la o scală înaltă. Într-un interviu dr. Davidson a spus: „Am descoperit că mintea sau creierul antrenat diferă fizic de cel neantrenat.”

Dacă, funcționarea creierului se poate îmbunătăți, atunci ceea ce se schimbă este în mod esențial mintea. Dacă creierul este instrumentul impulsurilor de gândire conștientă și subconștientă, iar mintea este produsul final ale creierului, atunci cine și ce înfăptuiește schimbarea creierului și a gândirii? Dacă prin exercițiu, creierul și mintea pot fi determinate să lucreze mai bine, putându-se dezvolta o capacitate de gândire de a modifica funcționare internă a creierului, explicația autorului Joe Dispenza este că la baza realizării schimbării a creierului și a gândirii stă anume *Conștientul*, conceptul care mult timp îi șicanează pe cercetători. Conștientul este ceea ce dă viață creierului – este esența invizibilă vieții care însuflețește creierul, aspectul nevăzut al Sinelui, atât lucid, cât și nelucid, conștient sau inconștient, care utilizează creierul pentru a capta gândurile pe care le fuzionează pentru a crea gândirea [2 p.87-88].

În al doilea rând, credem că există anumite „nevoi” sau dorințe de bază, a căror satisfacere ne va ajuta să devenim mai fericiți: nevoia de a relaționa și a ne simți aproape de semenii; nevoia de independență, de autonomie; nevoia de a ne simți dezirabili, competenți, atrăgători, valoroși și plini de succes — nevoia de a fi apreciați de către cei din jur; nevoia de plăcere, distracție, creativitate — de a urmări interesele, hobby-urile și activitățile care ne produc plăcere, pre cum și nevoia de a-i ajuta pe ceilalți, de a le arăta grija și dragostea noastră [7 p.453].

Goana după fericire e impulsivă, cel puțin în parte, de cercetările din ce în ce mai numeroase care insistă că nu e numai plăcut să simți fericirea, ci ea este și sănătoasă. Cercetătorii fericirii au făcut legătura dintre sentimentele pozitive și o mulțime de beneficii, mergând de la venituri mari, până la un sistem imunitar mai eficient, care funcționează grozav când e asociat cu bunăvoința. Nu doar că aceste rezultate dezirabile sunt în legătură cu fericirea, dar știința arată ca la baza lor se află emoțiile pozitive. Unii cercetători, precum Barbara Fredrickson, demonstrează că fericirea este dreptul moștenit evolutiv al speciei umane. Potrivit argumentelor sale, fericirea este aceea care îi ajută pe oameni să-și formeze resursele personale și sociale vitale pentru succesul în viață și din punct de vedere evoluționist pentru supraviețuirea însăși [8 p.19].

A treia mare premisă în abordarea centrată pe cursurile mentale este că indivizii se pot schimba fundamental. Unii sunt increduli în legătură cu acest proces. Ei au o părere că personalitatea noastră de bază se structurează până la sfârșitul copilăriei sau poate fi chiar moștenită genetic, iar schimbările majore la vârsta adultă nu sunt realizabile. Respingem categoric această idee. Observăm cum oamenii trec prin transformări semnificative în fiecare zi. Recunoaștem totuși că schimbarea tiparelor de bază este extrem de dificilă. Temperamentul nostru moștenit, alături de experiențele din copilăria timpurie și cele din mediul nostru social sunt factori semnificativi ce

se împotrivesc schimbării. Prin urmare, deși experiențele din copilărie creează obstacole puternice, acestea nu fac imposibilă calea spre schimbare. Cu cât mai mult ne-au afectat în copilărie, cu atât mai mult va trebui să lucrăm asupra noastră pentru a combate capcanele mentale și cu atât mai mult avem nevoie de sprijin din partea celorlalți [7 p. 453].

Conform teoriei cognitive asupra personalității, terminul de schemă reprezintă un model pe care omul o impune asupra datelor realității sau experienței și care îi permite să-și explice ceea ce se petrece, să medieze percepțiile și să-și dirijeze reacțiile. Schemele cognitive pot fi pozitive sau negative, adaptative sau dezadaptative.

Young postulează faptul că schemele cognitive obținute ca rezultate în urma unor experiențe negative din copilărie stau la baza apariției și menținerii unor tulburări ale personalității. Acestea reprezintă structuri persistente de emoții, amintiri, cogniții și senzații corporale referitoare la propria persoană și la relațiile cu ceilalți [5 p.606].

A patra premisă este că noi toți tindem să ne împotrivim schimbărilor profunde. Această premisă implică câteva idei fundamentale, printre care și aceea că este foarte puțin probabil să modificăm o capcană mentală fundamentală, fără să facem un efort conștient în acest sens. Majoritatea dintre noi funcționăm pe pilot automat, folosindu-ne de vechile noastre obiceiuri de a gândi, simți, relaționa și acționa. Aceste tipare ne sunt confortabile și familiare și este puțin probabil ca noi să facem vreo schimbare în lipsa unui efort susținut, intenționat și concertat în acest sens; și dacă stepările noastre sunt ca o schimbare fundamentală să se întâmple de la sine, este aproape sigur că nu se va întâmpla acest lucru. Vom repeta greșelile trecutului și moștenirea părinților și bunicilor noștri dacă nu facem eforturi țintite și pe termen lung pentru a le modifica [7 p. 453].

A cincea premisă este că majoritatea oamenilor ne dorim foarte mult să evităm orice durere. Acest lucru este și bun, și rău. Vestea bună este că fiecare dintre noi alegem experiențele care ne aduc plăcere și satisfacție. Vestea proastă este că majoritatea preferăm să evităm confruntările cu situații și trăiri afective care ne provoacă durere, chiar și atunci când confruntarea cu acestea ne poate ajuta să găsim echilibru și să ne maturizăm. Evitarea sau teama de durere reprezintă unul dintre cele mai importante obstacole în calea schimbării. Pentru a ne schimba capcanele de bază, trebuie să fim în stare să ne confruntăm cu amintiri dureroase ce stârnesc în noi emoții precum tristețea, furia, anxietatea, vinovăția, rușinea și jena. Trebuie să fim în stare să ne confruntăm cu situațiile pe care le-am evitat toată viața de frica eșecului, respingerii sau umilinței. Dacă nu ne confruntăm cu aceste amintiri dureroase și situații dificile, vom repeta tiparele care ne fac rău. Majoritatea dintre noi ne ținem la distanță de sentimentele dureroase; în multe cazuri chiar și mulți pacienți mai degrabă pleacă din terapie decât să se confrunte cu emoțiile sau gânduri negative. Oamenii devin dependenți de anumite lucruri și substanțe, pentru a evita aceste trăiri. Trebuie să ne asumăm obligația de a îndura durerea pentru a ne putea schimba.

În al șaselea rând, autorii Jeffrey Young și Janet

Klosko consideră că nu există doar o singură tehnică sau o singură abordare care să garanteze schimbarea în viața cuiva, ci faptul că cele mai eficiente căi spre schimbare sunt cele care integrează și combină o varietate de strategii. În abordarea centrată pe capcanele mentale, folosim tehnici din psihoterapia cognitivă, comportamentală, experimentală, centrată pe copilul interior, psihanalitică și interpersonală pentru a vă ajuta să vă schimbați, întrucât această abordare îmbină mai mulți factori de schimbare.

Ultima premisă cu privire la schimbare se referă la nevoia de a crea o viziune personală. Schimbarea nu reprezintă doar absența capcanelor, omul trebuie să descopere ce vrea să fie și ce își dorește de la viață. Esențial ar fi să ne stabilim o direcție înainte să pornim pe calea schimbării.

Mulți dintre noi trecem prin viață nesiguri despre direcția în care ne îndreptăm. Prin această neîncredere se explică faptul de ce ajungem la o vârstă matură cu sentimente de dezamăgire și deziluzionare [ibidem 7 p.455].

În cazul persoanelor care au tendința de identificare cu mediul social și natural în care trăiesc, nevoile lor simbolice respectiv dorința de apartenență, siguranță și sprijin emoțional, se află în prim-plan. Oamenii care își doresc să se identifice cu ei înșiși, pe de altă parte, vor să folosească această valoare de identificare în scopuri proprii. Astfel, ei își susțin această reprezentare falsă în privința identității și sunt dornici să atribuie persoanelor din jur aspecte care se presupune că-i definesc: tu= o persoană care aparține culturii noastre, care aderă la valori, obiceiuri, practicile și legile noastre și face ceea ce se așteaptă de la ea. Bineînțeles că persoanele care dezvoltă astfel de reprezentări false în privința identității nu simt cu adevărat cine sunt ele, având astfel avantajul ca nici ceilalți să nu poată face o distincție limpede între „eu” și „noi”. Este relativ ușor pentru acești exploatare ai confuziei psihice să-și urmărească scopurile financiare și pe cele legate de putere pe spezele persoanelor dependente, cu insuficiență autonomie și putere personală [11 p. 62].

Pentru a crea o viziune personală, trebuie să descoperiți înclinațiile naturale, care includ acele interese, relații și activități ce ne fac automat să ne simțim împliniți. Autorii Jeffrey Young și Janet Klosko cred că fiecare persoană are un set de preferințe proprii înăscute. Poate că cea mai importantă sarcină pe care o avem de îndeplinit în viață este să descoperim care sunt aceste dorințe înăscute. Cele mai bune indicii în privința identificării înclinațiilor noastre naturale constau în emoțiile și senzațiile noastre corporale. Autorii consideră că atunci când ne implicăm în activități sau relații care corespund înclinațiilor noastre naturale, ne simțim bine. Corpul nostru este mulțumit, iar noi trăim o stare de plăcere sau bucurie.

Cu părere de rău, mulți dintre noi suntem educați încă din copilărie să nu ținem cont de tendințele noastre naturale și să facem mai mult sau mai puțin ceea ce alții așteaptă de la noi. Desigur, nu putem să facem doar ceea ce vrem noi pentru a atinge fericirea. Un lucru important este să găsim un echilibru între nevoile societății și împlinirea noastră personală.

Mulți dintre noi trebuie să inversăm cu totul acest proces pentru a fi capabili de schimbare. Trebuie să descoperim cine suntem cu adevărat, să descoperim ce ne face fericiți, fără să contăm doar pe acele lucruri care îi fac pe cei din jurul nostru să fie fericiți [7p.456].

Aici putem identifica cele mai importante zone din sfera schimbării:

- Prima sferă a schimbării este zona relațiilor;
- A doua sferă a schimbării este cea a autonomiei;
- A treia componentă a schimbării este respectul și stima de sine;
- A patra sferă a schimbării se leagă de autoafirmare și auto exprimare.
- A cincea sferă a dezvoltării personale, nu mai puțin importantă decât celelalte patru, ține de grija pentru ceilalți.

Pe parcursul aceste transformări devenim mai conștienți de intențiile noastre naturale, schimbându-ne capcanele mentale, va trebui să ne detașăm de tiparele trecutului. Va trebui să renunțăm la siguranța tiparelor copilăriei, pentru a ne maturiza așa cum ne dorim [ibidem7 p.462].

Există multe căi prin care te poți apropia de adevăr. Este interesant însă cum, deși există mulți compozitori, nu există doi care să fi descoperit aceeași melodie. Fiecare are propriul insight. Fiecare melodie este diferită și fiecare, în felul ei, este frumoasă. Nu există doi oameni care să aibă același insight asupra aceluiași lucru, ele diferă în nuanță unul de altul. Dacă ar avea aceeași viziune asupra aceluiași lucru, una dintre viziuni ar diferi ușor față de cealaltă. Plenitudinea nu poate fi limitată la o singură cale.

Unii oameni își îngustează câmpul conștient - rizării făcând o afirmație sau ridicând o obiecție la care s-au gândit, fără însă să aprofundeze, de fapt, ce înseamnă ceea ce afirmă. Astfel de afirmații sunt ieftine. Dar, când conștientizarea întâmpină conștientizare, amândouă sunt încântate de reuniune. Gândirea fără conștientizare se învâрте întotdeauna în jurul aceluiași lucru — orice este familiar. Insight-ul nu poate apărea doar în urma gândirii. Insight-ul apare în urma conștientizării. Apoi apare gândirea. Insight-ul începe cu conștientizarea și se dezvoltă pe parcursul procesului de gândire [3 p. 37].

Mulți oameni se plâng că și-au deteriorat sănătatea din cauza muncii excesive. În marea majoritate a cazurilor, ea este însă rezultatul risipei prostesți a energiei lor. Dacă vrei să te bucuri de sănătate trebuie să înveți să muncești fără fricțiuni. Anxietatea și entuziasmul excesiv, nu fac decât să cheme boala. Indiferent dacă este intelectuală sau fizică, când vine una apare și cealaltă, munca este benefică și poate conduce la sănătate doar atunci când muncești într-o stare de calm, fără anxietate și griji și cu mintea perfect focalizată asupra lucrului lor. Indiferent de circumstanțele cu care te confrunți, tu trebuie să asculți numai de impulsurile tale cel mai înalte, să fii credincios Sinelui tău divin, să te lași călăuzit de lumina interioară și să asculți de vocea intuiției. Trebuie să îți urmezi neabătut calea, convins că viitorul îți va răspunde de bunăvoință tuturor gândurilor și eforturilor tale [1 p. 82,83].

Atâta timp cât ne aflăm în această lume finită a începuturilor și a sfârșiturilor, puterea intenției își

menține natura infinită deoarece este eternă. Orice percepere ca fiind altfel decât etern nu este viață. Este o iluzie creată de eu, care se străduiește să mențină o locație și o identitate separată de Sursa sa infinită. Autorul WAYNE Dyer ne spune că această schimbare de optică, în urma căreia vă considerați o ființă spirituală infinită care are o experiență umană, și nu invers — adică o ființă umană ce trăiește o experiență spirituală ocazional, este încărcată, pentru cei mai mulți oameni, de teamă. Dacă gândurile reflectă o viziune pesimistă asupra lumii, atunci așa vom simți și față de propria persoană. Atitudinea față de lume în general este un indicator bun al respectului pe care îl avem pentru capacitatea de a intenționa în această lume ceea ce ne dorim. Când apare o viziune sumbră asupra lumii, nu mai suntem receptivi la ajutorul potențial pe care-l primim pentru a ne împlini intențiile individuale. Dacă simțiți că nu sunteți demni de stimă, atragem lipsă de stimă. Acest respect redus față de sine este rezultatul unei verigi de legătură extrem de uzate cu câmpul intenției. Această verigă trebuie curățată și purificată, și asta are loc în propria gândire.

Câmpul universal al intenției este iubire, bunătate și fericire, sentimente pe care le manifestă față de tot ceea ce aduce în lumea materială. Cei ce vor să reproducă opera gândirii universale a tot creatoare trebuie să se afle în armonie cu atributele de iubire, bunătate și fericire. Dacă nu aveți respect pentru sine, ați abandonat, dat deoparte sau, cel puțin, întinat legătura cu puterea intenției [14p.54].

Esența Sinelui este paradoxul; pentru că este în același timp unicitatea din noi înșine și ceea ce ne conectează Eul cu Transpersonalul. Sinele este, de asemenea de intrare într-un mod nou de a trăi, deplasându-ne de la „viața cu luptă” spre abundență [10 p.83].

Din adolescență și până la începutul celui de al treilea deceniu de viață, Căutătorul și Iubitorul apar în prim-plan, fiecare ajutându-ne să ne descoperim identitățile, dar în moduri diferite. Căutătorii sunt preocupați cel mai mult de autonomie și independență și tind să fie înspăimântați de apropierea de comunitate și intimitate. Pe de altă parte, Iubitorii își găsesc identitatea descoperind ce iubesc. Pe parcursul vieții, dacă în frunte stă Căutătorul, tindem să ne descoperim identitatea diferențiindu-ne de ceilalți. Dacă Iubitorul Conduce, descoperim cine suntem prin ce iubim. În general în adolescență și maturitatea timpurie ambele arhetipuri sunt active [10 p.105].

Fiecare avem nevoie de o sursă care să confirme faptul că suntem iubiți, acceptați și valoroși. Așa cum a spus psihologul Abraham Maslow: „Nevoia de iubire caracterizează fiecare ființă umană, sănătatea psihologică este posibilă doar dacă esența sinelui este acceptată, iubită și respectată.” Așadar, iubirea există și iubirea este importantă, dacă nu ai primit-o de la ceilalți, este bine să îți-o oferi tu însuși [p. 102].

În lăuntru fiecărui din noi există o lumină, un nucleu al păcii, plenitudine, bucurie, valoare intrinsecă, sentimente și emoții, care ne definesc ca oameni.

Calmul, curiozitatea, creativitatea, compasiune, iubire, curaj, conexiune, claritate, încrederea sunt calități ale Sinelui, iar toate celelalte care apar sunt părțile

noastre, metaforic vorbind copilații din noi care ne protejează. Cu timpul într-un fel sau altul, ne separăm de “Copilul Lăuntric”. Înțelegem foarte bine acest proces: abuz, abandon, critici sau neglijarea interacțiunii cu imperfecțiunile și alegerile personale. Acestea conduc oamenii la concluzia că ei sunt plini de defecte și imperfecțiuni ca indivizi. Prin urmare Copilul Lăuntric devine închisat, respins, negat, alungat, sau detașat. Aceasta este rădăcina imaginii de sine negative și a comportamentelor induse de rușinea autosabotare. În ciuda acestor lucruri Copilul Lăuntric supraviețuiește intact. Vindecarea, integrarea, desăvârșirea și reuniunea conștiinței cu nucleul nostru nativ, este Iubirea [12 p. 112].

Fiecare parte conține o gamă completă de emoții. Fiecare parte este fericită, tristă, supărată, rușinoasă. Toate părțile au toate aceste emoții. Ne naștem cu ele. Ele vin pe această lume cu un rol intenționat, au o funcție în sistemul nostru, așa că sunt aici pentru a ne ajuta pe parcursul acestei vieți. Părțile pot apărea doar ca un gând. Ele pot apărea ca un sentiment sau pot apărea ca senzații noi în corp. Unele părți se manifestă doar prin emoții, altele prin senzații fizice sau chiar boală. Unele părți se pot exprima prin cuvinte și gânduri. Într-un rol non-extrem, cum ar fi atunci când o parte intră în sistemul nostru, aceasta vine cu o intenție pozitivă. Părțile sunt doar forțate să joace un alt rol și își asumă aceste sarcini, aceste credințe și idei greșite despre cine sunt, sunt forțate în roluri mult mai extreme, iar unele din aceste roluri extreme devin mai dominante în sistem. Sunt părțile care formează ca o armată care vrea sa ne protejeze. Sunt mult mai dominante aceste părți, încearcă să ne ferească de a simți orice fel de durere, să ne ferească de a fi răniți din nou [9 p.8]. Părțile dețin informații și alte daruri demne de descoperit și vindecare. În esența lor, părțile dețin, de asemenea, energia Sinelui.

Este important să recunoaștem că întreaga concepție despre lume se bazează pe măsura respectului față de propria persoană.

Nivelul de autoapreciere trebuie să vină din cunoașterea faptului că avem o conexiune sacră. Nimic nu trebuie să ne zdruncine acest fundament divin. Astfel,

legătura cu intenția este curată și știm asta mereu că respectul de sine este alegerea personală și nu are nici o legătură cu ceea ce cred alții. Respectul de sine vine de la sine și doar din energia sinelui. Sinele din respectul de sine. Probabil că greșeala cea mai mare pe care o facem, având drept consecință lipsa respectului de sine, este acordarea unei mai mari importanțe opiniilor altora decât propriilor opinii despre sine.

Respectul de sine înseamnă exact asta — își are originea în sine. Acest sine a fost născut de un câmp universal al intenției care ne duce din starea infinită și lipsită de formă într-o ființă alcătuită din molecule și substanță fizică.

Se vor găsi întotdeauna destule păreri despre propria persoană, dacă îngăduim să subminăm respectul de sine, atunci căutăm respectul altora în defavoarea propriului sine. În acest mod vom încerca să ne reconectăm la câmpul intenției prin atitudini sărace în energii, cum ar fi critica, ostilitatea și anxietatea. În acest fel ne vom învăța într-un cerc de vibrații joase care ne vor sili să atragem și mai multe astfel de energii. Energia înaltă reînnoiește energia mai joasă, lumina anihilează întunericul; dragostea dizolvă ura. Dacă vom permite gândurilor și părerilor negative ale altora să devină baza auto-portretului nostru, este ca și cum am cere gândirii universale să facă același lucru. De ce? Pentru că la frecvențe înalte, Sursa universală a intenției este pură creativitate, iubire, bunăstare, frumusețe și abundență. Respectul de sine atrage energia curată și superioară, iar în lipsa de respect față de sine atrage energia joasă și inferioară. Nu cunoaște altă cale. Punctele de vedere negative ale altora reprezintă eul lor sărac energetic acționând asupra noastră. Dacă judecăm pe cineva, atunci înseamnă ca nu-l mai iubim în acel moment. Judecățile prin urmare sunt lipsite de iubire, dar nu au legătură la propriu, cu respectul pentru propria persoană, iar judecățile altora vă îndepărtează de Sursă și, în consecință, de puterea intenției.

Din momentul conectării la intenție ar fi bine să vă asigurați că veți stima mereu divinitatea care sunteți. V-ați pregătit să vă bucurați de marea putere care vă aparține în câmpul intenției [14 p.146].

Referințe bibliografice:

1. ALLEN Jams. Trad.: de Cristian Hanu. Omul devine ceea ce gândește; De la sărăcie la putere. Brașov: Adevăr Divin, 2013, 159 pag. ISBN 978-606-8420-16-5.
2. DISPENZA Joe; trad. Mihaela Vacariu. Antrenează-ți creierul! Strategii și tehnici de transformare mentală. București: Curtea Veche Publishing, 2012, 542 pag. ISBN 978-973-669-819-4.
3. HELLINGER, BERT Un val, un ocean / Bert Hellinger; trad.: Ileana Daniela Amaximoaie. - București: Cartea Daath, 2010 ISBN 978-973-88581-7-6.
4. HOLDEVICI IRINA. Hipnoza clinică. București: Editura Trei, 2009 Bibliogr. ISBN 978-973-707-356-3
5. HOLDEVICI Irina. Tratat de psihoterapie cognitiv-comportamentală. București: Editura Trei, 2011, 714 pag. ISBN 978-973-707-260-3.
6. https://www.academia.edu/11354881/Psihologie_PSIHOLOGIA_MECANISMELOR_COGNITIVE_at_BULLE_T_Senza%C5%A3ia_at_BULLET_G%C3%A2ndirea_Percep%C5%A3ia_at_BULLET_Reprezentarea_at_BULLET_Memoria_at_BULLET_Imagina%C5%A3ia?email_work_card=view-paper (vizitat 21.01.2024).
7. JEFFREY E. YOUNG și JANET KLOSKO. Cum să-ți reinventezi viața. Cum să pui capăt comportamentelor negative și să te simți din nou bine. Traducere din engleză de Ruxandra Rădulescu, Editura: TREI, 2017. Nr. de pagini: 472 ISBN 978 606 40-0112-2.
8. KASHDAN Todd, Robert Biswas Diener. Trad. Cristina Jinga. Partea luminoasă a părții întunecate, de ce să fii complet și cu bune și cu rele. București: Editura Trei, 2015, 310 pag. ISBN 978-606-719-375-6.

9. MAFTEI Anca. Regeneration. Program transformațional prin terapia sistemică. București: 2023, 167 pag. ISBN 978-973-0-38252-5.
10. PEARSON Carol S. trad. din engleză de Mirela Foghianu. Trezirea Eroului interior: douăsprezece arhetipuri care ne ajută să ne regăsim și să ne transformăm lumea. București: Editura Trei, 2018, 505 pag. ISBN 978-606-40-009-1.
11. RUPPERT Franz; trad. din lb. germană de Violeta Dincă. Iubire, dorință și traumă: calea către o identitate sexuală sănătoasă. București: Editura Trei, 2021, ISBN 978-606-40-1023-0.
12. SCHIRALDI Glenn R., trad. din engleză de Iuliana Surugiu-Beșleagă. Manualul Stimei de Sine. București: Curtea Veche Publishing, 2017, 252 p. ISBN 978-606-588-942-2.
13. TRACY Brian. Trad. din engleză de Angelica Raluca Căliman. Schimbând gândirea, îți schimbi viața. Ed. a 4-a. rev. București: Curtea Veche Publishing, 2018, 381 pag ISBN 978-606-44-0057-4.
14. WAYNE Dyer W. trad.: Adriana Ciorbaru. Puterea intenției: calea de a crea propria lume. Ed. a 2-a - București: Curtea Veche Publishing, 2013 ISBN 978-606-588-331-4.

Bun de tipar 21.03.2024.

Format A4

Coli de tipar 26,10. Coli editoriale 25,86.

Tipar Digital. Hârtie offset. Garnitura Times New Roman

Comanda nr. 112. Tirajul 100 ex.

Centrul editorial USEM

www.usem.md

Tipografia

Tipografia” Pulsul Pieței”,
Chișinău, str. Gh. Iablocikin, 5